C. GANE

P. P. CARP

ŞI LOCUL SĂU

IN

ISTORIA POLITICĂ A ŢĂRII

Volumul II

BUCUREŞTI
EDITURA ZIARULUI „UNIVERSUL", STR. BREZOIANU, 23—25
1 9 3 6

EX-LIBRIS
BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
DIN CLUJ

Seminarul de Economie
politică U. din Cluj.

C. GANE

P. P. CARP

ŞI LOCUL SĂU

IN

ISTORIA POLITICĂ A ŢĂRII

Volumul II

BUCUREŞTI
EDITURA ZIARULUI „UNIVERSUL", STR. BREZOIANU, 23—25
1 9 3 6

516746

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
„LUCIAN BLAGA"
Cluj - Napoca

CAPITOLUL I

Marele Minister Catargi-Carp
(18 Decembrie 1891 — 3 Octombrie 1895)

Ministerul Catargi-Carp dela 18 Decembrie 1891 fu astfel constituit :

Compunerea ministerului de la 18 Decembrie 1891.

Lascar Catargi luă preşedinţia Consiliului şi ministerul de interne, Petre Carp, domeniile, Al. Lahovari, externele, M. Ghermani finanţele, Al. Marghiloman, justiţia, General Iacob Lahovari, răsboiul, C. Olănescu, lucrările publice şi Take Ionescu, cultele.

Take Ionescu.

Intrarea acestuia din urmă pentru întâia dată [1]), în formaţiunea unui cabinet ministerial, a însemnat o epocă în istoria publică a ţării, căci Take Ionescu avea o vie inteligenţă şi un puternic talent oratoric, care l'au făcut să stea timp de 30 de ani, alături de fruntaşii politici ai României. Indiferent de timp, de împrejurări sau de noroc, ţara i-a datorat mai târziu un lucru care nu se poate uita : cinstea de a avea, întâia dată în istorie un bărbat de stat român ascultat cu atât de mare bunăvoinţă în Europa, încât a putut creia edificiul acelei Mici Inţelegeri, dovedită, cel puţin până azi, folositoare menţinerii păcii universale.

Fost liberal, deputat în parlamentul din 1884, demisionat din partid în 1886, alipit Opoziţii Unite în vederea răsturnării lui Ion Brătianu, Take Ionescu se afla

1) Take Ionescu intră în ministerul Lascar Catargi dela 27 Noembrie la 10 Decembrie 1891, şi rămase apoi în cel dela 18 Decembrie.

într'o epocă de dibuire, când deodată guvernul conservator, prin bunăvoinţa lui Alexandru Lahovari, îl îmbrăţişă ca pe unul de ai săi. Din nefericire însă, epoca aceasta de dibuire a lui Take Ionescu a trecut dincolo de clipa ce ar fi trebuit să fie pentru el hotărâtoare, iar conservatorii nu puteau prevedea atunci nici nesiguranţa caracterului său, nici grelele neajunsuri la care va fi expus partidul prin vremelnica adoptare a acestui ambiţios neofit.

In entusiasmul de a se fi însfârşit împăcat şi întrunit laolaltă, conservatorii şi junimiştii uitară însă un lucru: îl uitară pe Maiorescu. Iar acesta a dovedit atunci că era în adevăr ceeace ştia lumea de mult că este : un spirit superior. In loc de a fi amărât — căci ministerul cultelor lui i se cuvenea — el, şi atunci şi mai târziu, n'a avut decât cuvinte de laudă pentru reformele învăţământului înfăptuite de Take Ionescu.

Ministerul Catargi-Carp şi ideia democraţiei.

Dar însfârşit, cu sau fără Maiorescu, ministerul Catargi-Carp a însemnat un progres în viaţa noastră publică, un progres al însăşi ideei democraţiei, în strânsul înţeles al cuvântului. Căci în adevăr, deşi poate părea ciudat că tocmai partidul conservator să fi fost acel care să fi înlesnit mersul treburilor publice pe calea democratismului, totuşi aşa a fost : întâi, fiindcă de unde până acum, sub forma unui larg liberalism, Ion Brătianu guvernase totuşi ţara ani dearândul singur de tot — şi deci nu guvernase, domnise — acum deodată se formase un guvern care însemna o impreunare de bărbaţi cu autoritate, fiecare din ei fiind o personalitate şi fiecare competent în resortul ministerului său ; al doilea fiindcă adevăratul şef al guvernului era de fapt Petre Carp, de oarece programul său, adoptat în întregime de Lascar Catargi, minus „majoratul la ţărani", ideie părăsită mai dinainte de Carp el însuşi, şi minus „legea descentralizării administrative". In colo menirea guvernului dela 18 Decembrie 1891 era punerea în aplicare a programului junimist, iar că acest program era străbătut de un vânt de democratism, e un fapt asupra căruia e zădarnic să mai revenim.

Scrisoarea lui Petre Carp către un bărbat de Stat englez.

Un bărbat politic englez cerând, îndată după constituirea guvernului, printr'o scrisoare adresată lui Carp, lămuriri asupra scopului şi tendinţelor noului partid reconstituit, Petre Carp îi răspunse următoarele :

„Constatarea că vechile partide îşi făcuseră vremea, a dat fiinţă Junimismului.

„Marele vostru Burke a zis înainte de mine, că singur acel principiu este adevărat, care se întemeiază pe un interes general al cărei satisfacere a devenit o nevoie actuală.

„ Vechile partide din România reprezentau în adevăr interese generale, dar aceste interese, acum satisfăcute, au încetat de a fi interese actuale. Lupta pentru libertăţi (a presei, a întrunirilor, libertatea votului, libertatea de a hotărî impozitele, egalitatea tuturor înaintea legei, dar în limita legei, *etc. etc.) s'a sfârşit cu triumful lor ; şi aceste interese generale odată intrate în domeniul public, din chiar această cauză nu mai pot servi de principii partidelor politice.*

„Se înţelege că ceiace zic nu se aplică decât ţărilor unde acest progres a primit sancţiunea sa definitivă. Atunci, în acele ţări, se vede producându-se următorul fenomen : diferenţa dintre liberali şi conservatori începe a se şterge, reducându-se mai mult sau mai puţin la o deosebire de seriozitate şi de onestitate în aplicare. Or, aceasta nu ajunge pentru a constitui un ideal politic nici pentru cugetători, nici pentru oamenii de acţiune ; şi fiindcă naturei nu-i place golul ,interesul personal, veşnic viu, înlocueşte pretutindenea interesele generale, ce din cauza arătată au încetat de a înălţa cugetele şi de a încălzi inimile".

„Gruparea oamenilor în jurul persoanelor influente, iar nu în jurul ideilor, e unul din simptomele acestei stări anormale ; şi fărămarea partidelor arată progresul răului.

„Faţă de o asemenea stare de lucruri, datoria omului politic este de a căuta leacul ; şi noi încercăm să-l găsim.

„Aruncându-ne privirea asupra drumului ce l-am făcut până acum, putem lesne constata că rezultatele obținute au servit numai a curăți terenul. Libertate de conștiință, libertate de vot, de presă, de întruniri, de asociațiuni, și în genere toate libertățile moderne n'au făcut altceva decât a înlătura piedicele ce se opuneau progresului. Insă chestia de a ști cum să se întrebuințeze libertatea cucerită, este încă de rezolvat și va fi terenul luptelor ce se pregătesc, căci înainte de a veni cu noui revendicări, e bine să ne întrebăm dacă libertățile acestea au folosit tuturor claselor societății moderne.

„Junimiștii cred că nu ; ei cred că mai este mult de făcut în această privință. Din punctul de vedere social și politic putem zice că burghezimea a pus aproape singură mâna pe cea mai însemnată parte a câștigurilor.

„Cei săraci, cei mici și slabi, în a căror nume s'a făcut marea revoluție creștinească, stau încă în așteptarea realizărei făgăduințelor milenare.

Cârmuirea masselor prin masse este o utopie.

„Politicește, așteptarea lor va fi eternă, căci cârmuirea masselor prin masse este o utopie care veșnic va duce la o dureroasă desamăgire".

A deduce de aici că această ideie ar exclude pe acea a democrației ar fi cu totul greșit. *Democrația* nu poate fi pusă în antiteză decât cu *autocrația.* Una — aceasta din urmă — înseamnă conducerea poporului după bunul plac a uneia sau a mai multor persoane, alta — cea dintâi — înseamnă conducerea poporului prin el însuși, prin alegii săi și conform intereselor sale. Dar „poporul nu este massa" a spus Carp el însuși de atâtea ori, și chiar Disescu. în cursul său de Drept Public Român (București 1890) zicea că „sensul cuvântului democrație nici azi nu e bine determinat. Traducerea acestei vorbe, de origină greacă, ar fi *domnia poporului.* Dar ce e poporul ? care persoane-l formează ? In ce condițiuni ? Până unde merge puterea sa ? Atâtea chestiuni, care rămân nerezolvate. Din această pricină, noi preferăm

în loc de cuvântul *democraţie* pe acel de *liberalism,* care e mai precis şi ne dă o noţiune mai clară de însemnarea lui. Vorba liberalism îţi deşteaptă ideia unei dorinţe de a face să triumfe libertatea tuturor şi mult mai uşor poţi da definiţia libertăţii, decât a poporului".

Aşa dar la noi în ţară, şi în epoca despre care vorbim, faţă de Ion Brătianu, creatorul burgheziei bugetare şi care *domnise în mod autocrat,* adevăratul liberal era Petre Carp, care în folosul „celor mici şi slabi". *guverna în mod democrat.* Liberalii deveniseră conservatori şi conservatorii liberali. Tot ce a decurs din evenimentele politice arătate până acum şi tot ce va decurge din cele ce vor urma conlucrează la învederarea acestui adevăr, cu deosebire numai că prin conservatori înţelegem, în 1892, pe Junimişti. Mai târziu, când căile lor iarăşi se vor despărţi, Junimiştii vor rămâne mai departe adevăraţii democraţi, până când în 1907, ei vor fuziona din nou şi definitiv cu Conservatorii.

Dacă politiceşte aşteptarea celor mici şi slabi va fi eternă, totuşi Carp urmează în scrisoarea sa :

Datoria societăţii este de a asigura bunul trai al celor mici şi slabi, şi de-a apăra pe cei slabi contra celor tari, zicea Carp.

„Economiceşte însă lucrul stă altfel ; şi noi pretindem că datoria societăţii moderne este de a asigura bunul trai al celor mici ; de a părăsi teoria „du laisser faire, laisser passer" şi a apăra pe cei slabi contra celor tari

„Două căi se pare că duc la acest ţel : una este revoluţia pornită de jos, cealaltă revoluţia pornită de sus.

„Intâia, care se face prin mijlocul mişcărilor populare, a fost întotdeauna o scamatorie a capetelor răscoalei în folosul lor personal. Istoria o poate dovedi.

„A doua, făcută din iniţiativa celor de sus în folosul celor de jos, se poate realiza fără sguduiri violente ; şi aceasta o urmăreşte Junimismul.

„Vom face un început la îmbunătăţirea stării ţărănimei, prin vânzarea în loturi mici a domeniilor Statului.

locuri din lipsă de şosele. De aceia vom propune o nouă lege a drumurilor, care să ne permită executarea unui program general de lucrări, program azi deja fixat de noi.

Corpul technic. *„Tot asemeni vom propune o lege de organizare a corpului nostru tehnic.... şi un proect de lege asupra apelor...*

Finanţe. In privinţa finanţelor, legile care trebuiau să figureze erau în primul rând : reforma legei licenţelor şi revizuirea legei patentelor, precum şi un nou tarif vamal.

Armata. In privinţa armatei *„vom arma infanteria noastră după sistemul cel mai nou şi mai perfecţionat, vom efectua reorganizarea cavaleriei, şi vom da trupelor un cazarmament sănătos şi raţional".*

Invăţământul. Şi, însfârşit, întrucât *„oricât de mari ar fi nevoile imediate ale ţării, pregătirea zilei de mâine nu poate să fie uitată"* de aceia creşterea generaţilor viitoare fiind sarcina de căpetenie a oricărui guvern înţelept, Apelul către alegători se ocupă în amănunte cu chestiunea învăţământului public şi privat :

„In învăţământul primar voim să facem eficace principiul obligativităţii, *vom înmulţi şcolile normale. vom înzestra comunele cu localuri de şcoală, etc..., vom unifica programul şcoalelor secundare.... vom reorganiza facultăţile de drept.... etc., etc.*

„Şi odată cu reforma şcoalelor va veni şi reforma clerului. Fixând parohiile şi personalul lor, vom putea fi în stare să dăm clerului mirean o situaţiune materială mai potrivită cu înalta lui misiune.

Politica externă. Cum însă pentru realizarea tuturor acestor reforme *„România simte mai înainte de toate trebuinţa de pace, ea, rămânând în raporturi de amiciţie cu toate guvernele străine, nu poate să aibă altă politică decât acea care-i garantează independenţa şi integritatea teritoriului său".*

Şi apelul se isprăveşte cu aceste frumoase cuvinte, care ne şi dovedesc că el de Carp a fost redactat [1]) :

„Adversarii noştri politici au căutat să înnegrească trecutul nostru şi să denatureze intenţiunile noastre. Având o încredere fermă în bunul simţ şi în dreapta judecată a poporului român, noi ne prezentăm înaintea D-voastră cu faptele noastre, proaspete încă în memoria tuturor, şi cu făgăduieli pe care sunteţi siguri că le vom împlini, fiindcă niciodată nu am promis mai mult decât putem ţine, nici nu am uitat ceiace am promis".

Ca un corolar al acestui frumos program, guvernul, inspirat de veşnica dorinţă a lui Carp de a începe era libertăţilor prin cea mai de căpetenie dintre ele : acea a alegerilor, lăsă cetăţenilor o atât de deplină slobozenie, încât, la alegerile din Februarie 1892, ei trimiseră în Parlament 35 de deputaţi ai opoziţiei, printre cari pe toţi fruntaşii liberali : Dumitru Brătianu, D. A. Sturdza, Aurelian, Stătescu, Mârzescu, Stolojan, Petre Grădişteanu, Nicolae Blarenberg, Nicu Gane, Em. Porumbaru, V. G. Morţun. Gh. Vernescu, etc.

Opoziţie liberală.

Liberalii rămăseseră totuşi nemulţumiţi. Ei erau de patru ani în opoziţie, şi nu puteau concepe că *puterea,* pe care-i obişnuise Ion Brătianu s'o privească ca pe un apanaj de al lor, să fie acum monopolizată de elementele conservatoare. Plângerile vechi iau din nou fiinţă : că parlamentul n'ar fi adevărata expresie a ţării, că guvernul ar fi „personal al regelui", un guvern reacţionar care sugrumă libertăţile publice...

Discursul electoral ţinut de Carp la 27 Martie 1892.

La o întrunire electorală pentru nişte alegeri parţiale (27 Martie 1892), Carp răspunde la toate aceste învinuiri :

„Domnilor, să-mi daţi voie să vă vorbesc astăzi de adversari, şi să răspund cu această ocazie la acuzările care zilnic ni se aduc. Cea mai importantă din toate, deşi cea mai vagă, este că noi reprezentăm reacţiunea şi că în mâinile noastre li-

1) Nu de Take Ionescu, după cum, nu se înţelege dece, ne-o spune Maiorescu (op. cit. p. 291).

bertăţile publice sunt ameninţate. Să-mi daţi voie, d-lor, să judec împreună cu d-v. ce va să zică reacţiune, şi dacă în adevăr ameninţăm noi libertăţile publice.

Ce este reacţiunea ?

„Racţiunea, d-lor, dacă acest cuvânt are un înţeles, nu va să zică decât întoarcerea înapoi la o stare socială care nu mai stă în raport cu progresul modern ; şi ca să ne dăm seama dacă noi, sau adversarii noştri se întorc la acele timpuri ce nu mai sunt în raport cu ideile moderne, să căutăm care sunt semnele distinctive ale reacţiunei.

Netoleranţa este unul din semnele reacţiunei.

„Primul semn al unei stări înapoiate, sub punctul de vedere al culturii, este netoleranţa. Când cineva crede că numai el are dreptate, când cineva crede că în afară de concepţiunea creierilor săi nu mai este absolut nimic alt în viaţa socială, acela este un om incult, care n'a avut încă putinţa de a-şi da seama cât de variate, cât de multiple sunt manifestările gândirii omeneşti.

„Ei bine, d-lor, cine este intolerant, noi sau adversarii noştri ? Noi contestăm legitimitatea partidelor, sau ei ? Nu zic ei, că în afară de partidul liberal nu mai este nici o manifestare a gândirei şi că cine zice altfel este un inamic care trebue stirpit ?

„Noi suntem intoleranţi, care am respectat întotdeauna şi gândirea şi activitatea de tot soiul, chiar la adversari ? noi care nu am fost nici triviali în expresiune, nici violenţi în răsbunare ? noi, cei daţi în judecată de guvernul liberal, care, când am avut posibilitatea de a ne răzbuna, ne-am pus pieptul în contra acelor cari voiau să-i dea la rândul lor în judecată şi care astăzi se unesc cu dânşii şi ne tratează de reacţionari ! ?

„Reacţionar, d-lor, nu era Petrachi Carp, care a apărat pe Ion Brătianu când era să fie dat în judecată ; reacţionar a fost şi este d-nul Penescu, care a voit să-l dea pe d-nul Brătianu în judecată şi dacă nu l-a dat este că l-am împiedicat noi.

„Un alt semn distinctiv, d-lor, al unor timpuri

înapoiate, este că atunci când societatea încă nu s'a desvoltat, nu a primit încă o cultură destul de tare ca să străbată până în cele mai adânci pături ale societăţii, s'a format un strat de conducători, care în trecut au legitimitatea lor, dar apoi devin un pericol, o castă care vrea să se perpetue în mâinile ei întreaga activitate socială".

Cum înţeleg liberalii libertatea.

„Castele tot caste rămân, oricare ar fi natura lor, şi pericolul unei caste nobiliare nu este mai mare decât pericolul unei caste politice, care voeşte să revendice numai pentru dânsa toată activitatea şi toate foloasele unui stat. Sub acest punct de vedere, d-lor, cine este castă politică, noi sau adversarii noştri? Duceţi-vă la adversarii noştri şi îi întrebaţi: le trebue cultură, le trebuie talent, le trebuie muncă? Nu! Dar ce au nevoie? Au nevoie să te duci la cutare şi cutare om politic, să te închini lui şi să zici că eşti cu dânsul; şi atunci deşi fiind excroc, hoţul hoţilor, banditul banditilor, de îndată devii om cinstit şi de talent.

„Sunt convins, d-lor, că eu, reacţionar după cum zic ei, eu care am fost tratat cum ştiţi în diferite adunări ale d-lor, dacă m'aş duce la d. Vernescu şi i-aşi zice: Gună, eşti sublim... (ilaritate), d-sa să fiţi siguri că ar zice: d. Carp nu este tocmai aşa reacţionar.

„D-lor, cu acest mod nu se pot crea partide folositoare ţării; nu putem ajunge la desvoltarea culturii şi a educaţiei politice în ţara aceasta; şi trebuie, de vreme ce am contenit cu castele nobile, de vreme ce trecutul nu mai există în această privinţă, trebuie, zic, să contenim şi cu acele caste politice care vor să-şi tragă, în folosul lor propriu, întreaga activitate a statului, a societăţii întregi.

Reacţiunea mai vine şi de la ideia ce-ţi faci despre Stat.

„Mai este, d-lor, un semn distinctiv care denotă o stare înapoiată de cultură şi care ar provoca acuzaţiunea de reacţiune, dacă ne-am întoarce la dânsa: este ideia ce-şi face de stat, fiecare om.

„In timpurile înapoiate ideia de stat nu avea altă semnificaţiune, decât a unei simple forţe care

se manifesta mai ales în afară ; tendința acelor timpuri barbare, este ideia de expansiune, de războaie, de cuceriri : este timpul nenorocirilor de tot soiul.

„Societatea modernă își face o altă ideie despre stat. Ea zice că statul nu este decât expresiunea intereselor generale ale unei societăți. Când vrea cineva să se pună în capul statului, în primul rând trebuie să se întrebe care sunt interesele generale ale unei societăți și apoi, imediat trebuie să arate cum trebuie să se deslege diferitele probleme care nasc din studiul acestor interese generale : De aceia, partide în timpul modern, nu se pot crea pe baza de clientelă, sau de strivire a inamicului, ci pe baza unui studiu serios a diferitelor interese a tuturor păturilor sociale ; și odată acest studiu făcut, trebuie să spui poporului ceeace voiești să faci pentru dânsul și împreună cu dânsul. Când însă nu i-o spui ; când declari că programul ești d-ta ; când faci ca acei cuconași cari se cred ceva pentru că părinții lor au fost boeri mari ; când crezi că ai dreptul la toate pentru că partidul liberal a făcut multe în trecut și că, de și nu valorează nimic, deși nu ai făcut nimic, ai dreptul la toate, pentrucă Ion C. Brătianu a făcut ceva, atunci nu reprezinți decât reacțiunea și nimic alta.

Partidele politice nu trebuie să se bazeze pe clientela politică, ci pe program.

„Vorbit-au ei, în întrunirile lor, de diferitele interese ale acestei țări ? Vorbit-au de meseriași, de țărani, impiegați, de școale, de viitorul acestei țări ? nimic. Au zis numai un singur cuvânt : reacțiune, libertățile publice sunt amenințate.

„Dar, d-lor dacă ne veți acorda încrederea dvs., nu libertățile publice vor fi amenințate, va fi amenințat altceva : va fi amenințată o serie de politiciani care au făcut din politică o meserie, nu ca să servească țara, ci propriul lor interes (aplauze). Este amenințat acela care fără muncă se pune la serviciul cutărui și cutărui om influent și prin aceasta ajunge ministru deși nici cunoștin-

ţele, nici caracterul lui nu-i dau drept la aceasta ; este ameninţat, d-lor, falsul talent şi falsul liberalism, de care noi nu voim".

Că vorbele aceste ale lui Carp nu convinseră pe toţi cetăţenii de atunci, au dovedit-o alegerile din Martie, care au sporit opoziţia cu încă 15 parlamentari, aşa că în corpurile legiuitoare se aflau acum vreo 50 de liberali ; ceeace firește că n'a putut totuşi scoate guvernului majoritatea sa omogenă, cu care urma el să păşească pe calea mult aşteptatelor reforme. După 4 ani de frământări, ţara intră însfârşit într'o perioadă de linişte [1]).

Când, cu un an înainte, la 9 Mai 1891, se înfiinţase la Bucureşti Clubul Constituţional, Maiorescu ţinuse o frumoasă cuvântare în lauda lui Carp :

Toastul lui Maiorescu în cinstea lui Carp la înfiinţarea Clubului Constituţional.

„Acela dintre noi" spuse el *„care a contribuit mai mult decât toţi la pregătirea viitorului nostru politic ; acela care a dovedit înţelegerea şi respectarea Constituţiunei de la 1866 în toate fazele ei ;* liberalul moderat *(abstracţie făcând de etichetele de partid)* care a recunoscut pe deplin democratizarea societăţii noastre, *dar a fost totodată monarhistul dinastic cel mai sincer şi cel mai fără şovăire ; omul de stat care a avut vederile îndreptate spre cultura occidentală şi care, ca prim rezultat al acestei atitudini, a putut contribui la rezolvarea favorabilă a chestiunei Dunărei ; deputatul şi ministrul, care în politica internă a concretizat în modul cel mai precis ideile de reformă economică şi socială ce răspund la trebuinţele naţionale ale României : bărbatul a cărui viaţă publică a dovedit rara împreunare a celor trei rare calităţi : onestitatea politică, consecvenţa politică, şi energia politică, şi care astfel se constată a fi conducătorul nostru — este domnul Petre Carp.*

1) Preşedinţi ai Corpurilor Legiuitoare se aleg : Generalul Manu la Cameră şi Gh. Gr. Cantacuzino la Senat. Ei vor rămâne în toate sesiunile, de la 1892 la 1895.

„Ridic acest pahar în sănătatea șefului partidului Constituțional".

Șeful partidului constituțional luase imediat cuvântul în replică :

Răspunsul lui Carp.

„Domnilor, permiteți-mi să trec repede asupra cuvintelor măgulitoare ce domnul Maiorescu a rostit la adresa mea, cu atât mai mult cu cât îmi amintesc vorba unui diplomat, care, primind de la cineva un compliment, a răspuns : Vous ne direz jamais autant de bien de moi que je n'en pense moi-même !".

După această zeflemea, pe care dacă n'o făcea n'am mai fi recunoscut pe Carp, oratorul trecu pe dată de la tonul glumeț la cel mai serios, exprimând în câteva fraze lapidare gândul său cristalizat :

„Orice am putea zice de o persoană, ea dispare dinaintea unei mișcări generale. Și sunt convins că partidul constituțional reprezintă o asemenea mișcare.

„Cu noi generații se ivesc noi nevoi și noi idei. Dacă avem un merit, noi cari ne-am pus în capul mișcărei, este că am înțeles că și generațiunea noastră are misiunea ei, ca și cea dela 1848.

„Sarcina noastră e mai puțin glorioasă ; va avea poate în desvălirea Istoriei Române o pagină mai puțin strălucită, deși munca va trebui să fie mult mai încordată.

„Generațiunea de la 1848, cu idealurile ei de libertate înlăuntru și de neatârnare în afară, ea, care a prezidat la renașterea națională a acestei țări, a împlinit misiunea ei și nu noi îi vom târgui sincera noastră admirație.

„După munca glorioasă a creării, vine însă munca mai modestă a consolidării. Aceasta ne aparține nouă. Să ne dăm seama că astăzi, când avem toate libertățile înlăuntru și când ne-am asigurat poziținea în afară, rezolvirea chestiunilor sociale va trebui să fie principala noastră misiune. Iar aceasta nu este cu putință, decât arătând pentru toate păturile societății o egală solicitudine.

„De la țăran la meseriaș și până la cel mai sus pus dintre noi, trebuie să existe o solidaritate de interese, bazată pe o muncă comună.

„Am încercat această operă, o știți prea bine. Dar iarăși știți că numai o parte din programul nostru a putut fi realizată„ și că mult, foarte mult ne rămâne încă de făcut....".

Promisiunea aceasta, făcută la 9 Mai 1891, trebuia acum, în 1892 (când partidul conservator unificat și inspirat de principiile junimiste, era la putere), să fie și împlinită.

Activitatea guvernului de la 24 Februarie la 15 Iulie 1892.

In prima sesiune a Parlamentului, care a ținut dela 24 Februarie la 15 Iulie, activitatea guvernului a fost neobișnuit de rodnică. S'a publicat atunci legea pentru organizarea Corpului Telegrafo-Poștal (28 Aprilie), legea pentru organizarea Telegrafo-Poștală (9 Iulie), legea pentru organizarea Serviciului Poștal Rural (13 Iulie), legea pentru Inființarea Rețelei Telefonice (23 Mai) și s'a acordat un credit de 2 milioane lei pentru construirea palatului Poștei la București. Se mai deschide guvernului un credit de 10 milioane lei pentru construirea de căzărmi (18 Mai), patru milioane lei Ministerului de Culte și Instrucție Publică pentru localuri de școli și biserici, două milioane lei pentru terminarea restaurărilor monumentelor istorice (29 Mai) etc. La 29 Mai se modifică legea organizărei judecătorești (cea din 1 Septembrie 1890) și acea a Băncii Naționale (din 11 Aprilie 1880 și din 15 Iunie 1890). Se promulgă, la aceiaș dată, legea pentru înființarea unei Case de Amortisment pentru stingerea datoriei publice, iar la 29 Mai se promulgă legea Creditului Agricol, după ce, cu o zi înainte, se promulgase legea pentru îmbunătățirea rasei cailor, a cărei frumoasă expunere de motive fusese redactată de Carp. In fine, cu privire la armată, se modifică legea serviciului sanitar (29 Mai) și se reorganizează trupele de artilerie de asediu (15 Iulie [1]).

---

1) La discuțiile generale ale acestor legi a luat aproape întotdeauna Carp cuvântul (la 17 Martie la proectul de lege modificator al unor articole din legea p. înstrăinarea bunurilor Statului, la 21 Aprilie la proectul de lege pentru pădurile Domeniale, la 12 Mai la proectul de lege pentru modificarea legei Creditului Agricol, etc., etc.)

Cu această activitate își încheie Parlamentul sesiunea până în toamnă, când ea va urma mai spornică încă decât înainte.

Opoziția lui Dumitru Brătianu. Moartea lui (8 Iunie 1892).

In timpul acesta, Dumitru Brătianu, înărăvit în obiceiurile clasice ale partidului său, făcea opoziție cum se făcuse cu 15 sau 20 de ani în urmă, reînoind sistemul de atacare a Coroanei. „Voința Națională" fulmina împotriva regelui în articole cu sugestive dar foarte învechite titluri : „Coroana și Providența", „Coroana și lacheii". Ba, făcând un pas înainte, — căci Dumitru Brătianu rămăsese la peste 70 de ani cu mentalitatea fratelui Ion când avea treizeci — el începu să atace nu numai pe rege, dar chiar pe regină, legându-se până și de activitatea ei literară.

Insă la 8 Iunie a acelui an, cu cinci săptămâni înainte de închiderea parlamentului, muri și acest nou și efemer șef al partidului liberal, lăsând succesiunea deschisă pentru Eugen Stătescu sau pentru Dumitru Sturdza.

D. A. Sturdza este ales șef al partidului liberal (Iași 8 Noembrie 1892).

Invingătorul fu acesta din urmă. Și odată cu alegerea sa, la București și la Iași, ca președinte al cluburilor și cap al partidului [1]), politica opozițională se îndrumă pe o nouă cale, mai respectuoasă față de coroană, mai dibace față de națiune și mai nesinceră față de el însuși. E vorba de campania dusă de liberali în chestia „Memorandului" ardelenesc, despre care vom vorbi mai pe larg în rândurile ce vor urma.

Pentru a nu ne îndepărta însă de unitatea lucrării, vom lăsa deocamdată la o parte toate evenimentele petrecute în timpul guvernării Catargi-Carp, ce nu au fost în strânsă legătură numai cu politica internă și cu aplicarea programului junimist. Așa încât chestiunea Memorandului ardelean, consolidarea coroanei, politica externă, etc., vor forma subiectul studiului ce vom face când vom arunca o privire generală asupra acestei guvernări.

Carp își petrecea totdeauna vacanțele de vară în străinătate, de obicei în Franța, la Vichy, unde-și căuta

1) La 8 Noembrie 1892, la Iași.

de sănătate. In 1892 el se întoarse în țară mai devreme decât în alți ani, fiindcă reformele ce-și impusese a le aplica cereau o muncă serioasă și încordată, pe care, când nu o făcea singur, trebuia în tot cazul s'o supravegheze. Iar la resortul său, nu numai legile, dar și expunerile de motive fiind toate lucrate de el, lunile Septembrie și Octombrie le petrecu în București pentru terminarea sarcinei ce-și impusese, și care trebuia să fie împlinită până la deschiderea parlamentului, la 15 Noembrie.

Redeschiderea Parlamentului în toamna 1892. Mesajul Regal.

Acesta, ca deobicei, se deschise printr'un Mesaj Regal, în care Carol I constata cu satisfacție :

„căsătoria apropiată a iubitului meu nepot, Moștenitorul Tronului [1]), apoi *„primirea strălucită și cordială ce Mi s'a făcut la curțile din Londra și din Viena* [2]),

și după ce arată că conflictul diplomatic dintre România și Grecia [3]) nu era de natură a strica armonia politicei externe a țării, el trecu la numeroasele reforme ce urma să înfăptuiască parlamentul prin votarea legilor propuse [4]).

Ca încheiere, regele spuse :

„Nimic nu va împiedeca Reprezentanța Națională de a urma, în deplină liniște fără șovăire,

1) Logodna Prințului Ferdinand cu Principesa Maria se făcuse la Sigmaringen, în Mai 1892. Vezi mai jos p. 148.

2) Cu ocazia acestei logodne. Vezi mai jos, p. 148.

3) In afacerea Zapa, care e de altfel de un interes mediocru. In Octombrie 1892 relațiunile diplomatice dintre România și Grecia fuseseră rupte din pricină că Evanghelie Zapa lăsase, prin testament, Olimpicelor din Atena întreaga sa avere imobiliară, situată în România. Statul român tăgăduind unui stat străin dreptul de a poseda imobile în România, Grecia rupse legăturile diplomatice cu noi, care n'au fost reluate decât abia în Iulie 1896. (Vezi întreaga afacere în T. Maiorescu, o. c. p. 299).

4) Aceste erau : Reforma *financiară* în primul rând, deși exercițiul anului încheiat dăduse un excedent de 12 milioane lei, cari, împreună cu excedentele anilor trecuți, se urca la 22 milioane lei; reforma *fiscală* (modificarea legilor perceperei și a patentelor); *judiciară* (îmbunătățirea legei judecătoriilor de ocoale); *școlară* (școalele profesionale și reforma învățământului primar, secundar și universitar); *militară* (reangajarea gradelor inferioare), precum și reformele propuse pentru completarea *rețelei Căilor Ferate*, și noua *lege a drumurilor*.

opera însemnată a reorganizării serviciilor publice..."

Fraza aceasta avu darul să exaspereze pe liberali, sătui de opoziție. Ei voiua din potrivă „să împiedice opera de reorganizare" și se porniră ca atare pe o vajnică luptă, în fruntea căreia se puse șeful partidului el însuși, Dimitrie Sturdza. Un violent rechizitoriu făcut de el partidului conservator, dădu lui Petre Carp prilejul să mai țină unul din faimoasele sale discursuri, care trebue reprodus aproape în întregime, fiindcă întrânsul el rezumă, în epoca celei mai depline maturități, nu numai punctul său de vedere asupra deosebirei ce era pe atunci între „Conservatori" și „Liberali", dar întreaga acea mentalitate a țărei, împotriva căreia lupta el de ani și de ani de zile.

Discursul lui Carp la Senat, în ziua de 30 Noembrie 1892.

Cuvântarea aceasta a ținut-o Carp la Senat, în ziua de 30 Noembrie 1892.

„Domnilor Senatori, discursul d-lui Sturdza are o însemnătate netăgăduită. Domnul Sturdza este șeful aclamat, nu știu și dacă recunoscut, al partidului liberal: și când d-lui ia cuvântul ca atare, cu ocaziunea desbaterei adresei la Tron, suntem în drept de a zice cum că d-lui reprezintă întreaga gândire, cum că d-lui reprezintă întreaga voință a partidului național-liberal.

Ia să vedem ce este acea gândire, ce este acea voință.

Din premisele d-sale nu s'a putut constata.

In concluziune însă, s'a constatat ceia ce numește francezul: vendre la peau de l'ours.

Din toate câte a zis d-lui, nu a eșit decât următorul lucru: d-voastră nu meritați să fiți pe acele bănci, numai noi putem să fim acolo.

Dar să ne întrebăm: în cursul cuvântărei d-sale, ce a spus d-lui ca să probeze cum că tocmai în momentul de față și în organizarea actuală a partidelor, noi nu meritățm a sta pe aceste bănci; că noi am fi un pericol pentru interesul țărei, și că numai d-lui, împreună cu partidul național-liberal, înțelege adevăratele nevoi ale țării; că numai

d-lui ar putea reprezenta şi creierii şi inima României. Ce ne-a zis d-lui ca să ne probeze aceasta?

Intâiu a făcut o mică statistică, de câte ori s'a schimbat ministerul de la 1888 până astăzi. Pe urmă v'a expus câte luni, câte zile şi câte ceasuri a stat d. general Manu, cât a stat d. Catargi, cât a stat d. Teodor Rosetti ; şi a mai adăogat, ceiace ştim, cum că nouă ne mai lipsesc încă trei zile ca să împlinim anul ; şi avea aerul de a zice cum că acest an va fi şi el o epocă a acestor schimbări.

Eu sper că în această privinţă se înşeală şi cred că vom trăi mai mult decât zilele care a binevoit d. Sturdza să ne acorde.

Dar oricum ar fi, din aceasta nu se poate vedea unde sunt creierii, unde este inima României.

Pe urmă a vorbit de meritele oamenilor diferitelor partide. A vorbit de trecutul nostru, şi veţi vedea, când voiu vorbi şi eu de acel trecut, dacă d-lui l-a arătat sub adevărata sa lumină, sau dacă n'a făcut un soiu de falsificare a istoriei, pe care nu o cred intenţionată, dar care izvorăşte din faptul că d-lui nu a înţeles adevărata valoare istorică a generaţiunei trecute.

Dar chiar aşa să fie : chiar admiţând că numai partidul naţional-liberal a făcut ceiace este astăzi în România, de acolo puteţi oare să deduceţi cum că astăzi tot dv. aţi trebui să fiţi la guvern? Credeţi oare că este suficient de a se îmbrăca cineva cu mantia oamenilor mari şi a zice: eu sunt urmaşul lor ; mie îmi revine întreaga moştenire!

Apoi d-lor, acesta este un rău argument politic. Credeţi d-voastră că ţările, în istoria lor, au împins vreodată recunoştinţa până acolo încât să dea totul acelora care n'au făcut nimic, dar cari invoacă numai memoria acelora cari au făcut ceva?

Cred că este drept să ceri ca fiecare generaţiune, cu ideile ei, cu oamenii ei, să vie să înlocuiască pe alţii ; dar nu în virtutea dreptului de moştenire, ci în virtutea meritului individual al fiecăruia : în virtutea serviciilor făcute. (Aplauze).

Recunosc cu Dvs. că în istoria modernă a României, Ion Brătianu a jucat un mare rol; dar când d. Sturdza zicea în senat că Ion Brătianu a trecut Dunărea fără știrea și fără voia partidului, nu reese de acolo decât valoarea personală a d-lui Brătianu. Da, memoria lui Ion Brătianu cu cât se intră în istorie, cu atât va rămâne mai vie, mai clară; *cu cât acea figură nu va mai fi întunecată de atmosfera înăduşitoare a luptelor de partid, ea va rămâne mai mare; însă, pentru D-voastră, ce deduceți de acolo? Nimic, absolut nimic!*

Carp aduce încă odată omagiul său memoriei lui I. C. Brătianu.

Să facem și noi o leacă de istorie á diferitelor partide.

Mai întâi este o eroare de a vorbi de partidul național-liberal, când vorbiți de Divanul ad-hoc.

Este o altă eroare de a vorbi de partidul liberal-național când vorbiți de întreaga mișcare de la 1848 până la 1866, fiindcă compunerea lui actuală nici nu exista pe atunci[1]).

Cum veniți dar și revendicați numai pentru d-voastră ceeace era opera unei generațiuni întregi; ceeace cred că era opera țării întregi. Cum D-voastră în interes de partid — în interes de partid, o repet fără teamă să fiu desmințit — veniți și falsificați istoria?

D-lor, orice ați zice Dvs., că a fost acțiunea lui Ion Brătianu asupra acestei țări, vă întreb care a fost acțiunea lui asupra Moldovei? Nici una!

Separată geograficește, era separată din nenorocire și ca societate, și ca partide; nenorocire care pe urmă s'a resfrânt asupra întregului mers constituțional al partidelor la noi, încât la Unire ne-am trezit cu două partide liberale și cu două partide conservatoare; și după Unire nici unul nu s'a făcut așa de tare, încât să nu mai fie decât un singur partid liberal și un partid conservator.

Liberalii și conservatorii. Explicații istorice.

Acum, după ce generațiunile acelea se duc, să

1) Vezi introducerea acestei cărți.

sperăm că vom avea un regim adevărat constituțional, și că ne vom afla în fața unui partid liberal și a unui partid conservator, care vor fi obligate să înscrie pe drapelul lor nu numai cuvinte, dar să înscrie pentruce se zic liberali, și pentruce se zic conservatori. (Aplauze).

D-lor, e drept că dela 1848 și până la 1866, s'a făcut o mare mișcare în țara aceasta : o mare revoluțiune ; dar revoluțiunea acea n'a fost numai politică, ea a fost totdeauna și socială ; și s'a putut foarte bine întâmpla, că uniți pe câmpul politic, acei cari compuneau acele partide, să fie desbinați pe câmpul social. Și când d-stră, în puterea desbinărilor sociale, veniți și afirmați că acei cari erau desbinați socialmente, erau desbinați și față cu țelurile cele mari ale constituirei statului român, faceți o nouă falsificare a istoriei

Căci, pentrucă Lascar Catargi a fost în contra lui Ion Brătianu în marea revoluțiune socială care s'a făcut la noi, nu puteți conchide de acolo că ei au fost adversari când era chestiune de unire, când era chestiune de domn străin, când era chestiune de atâtea izbânzi pur politice, pe care cu toții le-am dobândit și la care cu toții am lucrat.

Dar revolutia socială ? A ! acolo se schimbă. Era o vreme la noi când era o clasă privilegiată, în mâna căreia era întreaga acțiune politică.

Că această stare de lucruri era contrarie cu mersul înainte al acestei țări, astăzi cred că ar admite-o chiar adversarii de atunci. dacă i-am putea reînvia.

Dar d-lor, să vedem cu ce elemente s'a făcut acea revoluțiune.

Am studiat și eu revoluțiunile din istoria lumei; revoluția din Franța, revoluțiunea din Anglia. Luați toate revoluțiunile sociale ; ele au fost făcute de clasele desmostenite, în contra claselor care posedau toate.

La noi oare așa să fie ?

La noi revoluțiunea socială a fost începută și

Rolul boierilor în revoluția de la 1848.

condusă la bun sfârşit, tocmai de acei cari aparţineau claselor privilegiate ; şi când Dvs. veniţi şi revendicaţi pe Costachi Negri *pentru partidul liberal-naţional ; când Dvs. veniţi şi revendicaţi pe* Mavroyeni, *pe* Golescu, *pe* Câmpineanu, *pe toate numele care le-aţi pus înainte şi care le revendicaţi în numele partidului liberal-naţional, eu zic : nu ! Trebue să le revendicaţi în numele acelei părţi a clasei privilegiate, care venind din străinătate a zis părinţilor lor : România nu mai merge astfel înainte ; trebuie să o constituim altfel. Şi bieţii părinţi, ca părinţi iubitori, s'au supus şi i-au lăsat să facă...*

Da, d-lor, era un pas de făcut înainte, şi acel pas aţi încercat să-l faceţi.

Să vedem aţi corespuns, făcându-l, cu adevăratele idei liberale.

Nu era suficient d-lor, de a zice : nu mai voim tagma boerească, privilegiaţi, voim egalitatea tuturor. Trebuia în locul unei clase dirigente existentă, să creaţi o altă clasă dirigentă, care nu există încă

Aţi avut două mijloace ca s'o faceţi : ori să creaţi o clasă dirigentă ca rezultat al muncei. ori să faceţi o clasă dirigentă bugetară, care nu trage forţa ei şi foloasele ei decât din bugetul statului.

Liberalii nu au lucrat la formarea unei adevărate democraţii.

Ei bine d-lor, în mişcarea aceasta a democraţiei statului român, eu am convingerea, — şi nu o am de astăzi, am spus-o de mai înainte—că D-voastră nu aţi lucrat la facerea unei adevărate democraţii; n'aţi făcut decât să creaţi o demagogie bugetară. (Aplauze).

Liberali ?! Dar un liberal ce ar trebui el să facă înainte de toate ? Inainte de toate, un liberal ar trebui să caute ca toate forţele naţiunei să vie să conlucreze la întărirea şi propăşirea ţării.

Aţi fost 12 ani la putere, Dvs., partidul liberal. Pe tărâmul politicei era puţin de făcut, căci făcuseră deja bătrânii. Pe tărâmul social v'aş întreba ce aţi făcut pentru ţărani, pentru meseriaşi, pentru toate

acele clase care trebuesc ridicate, şi care sunt pepiniera oamenilor ce trebuie să conducă această ţară? N'aţi făcut absolut nimic; şi fără a vă acuza că ştiaţi ce faceţi, convingerea mea adâncă e că răsvrătirea ţăranilor la 1888 a fost în mare parte datorită administraţiunei nedibace a guvernului liberal, care a sacrificat toate, dar absolut toate interesele pentru scopurile meschine de propagandă electorală.

Când am venit noi la 1888 cu legea vânzării bunurilor statului, cine s'a opus acelei legi? Luaţi ziarele de atunci. Nu s'a opus numai d. Catargi, v'aţi opus şi D-tră; şi în această privinţă, ce interes aş avea eu să răstorn, ori să nu ajut pe d. Catargi de-a veni la putere ca să veniţi d-voastră, când tot atât un pas înapoi ar fi fost venirea d-voastră, de cum a fost venirea d-lui Catargiu?

Pentru meseriaşi ce aţi făcut? Nimic, absolut nimic. A! aţi îmbogăţit pe câţiva indivizi! Unde înrăurirea politică putea să vină în ajutor pentru clădiri monstruoase de averi particulare, da, acolo partidul liberal întinde acţiunea lui ocrotitoare asupra tutulor acestor încercări!

Aceasta nu este suficient pentru ca un partid să fie liberal; dar este suficient pentru a lega de interesele unui partid oarecare pe toţi acei cari sunt lacomi şi neoneşti. Insă nu astfel trebuie să se constitue un partid.

Vedeţi dar, d-lor, că atunci când vorbiţi de istorie, istoria aceea nu o puteţi revendica ca operă personală a Dos.; şi când venim la ceiace constituie uzanţele unui partid liberal, vedem că şi în trecut şi astăzi, n'aţi făcut servicii, decât pe tărâmul pur politic unde cu toţii am lucrat; iar pe tărâmul social, nici nu v'aţi gândit că este ceva de făcut în această ţară.

Dar d-lor, dacă d-voastră n'aţi făcut până acuma, să vedem pe viitor ce voiţi să faceţi, şi în virtutea cărei acţiuni veniţi şi cereţi puterea?

Programul liberal de la Iaşi. Ce conţine el.

Presupun că programul dela Iaşi nu este numai o operă literară... (Intreruperi).

„D-voastră aţi făcut un program la Iaşi atunci când s'a constituit partidul liberal sub conducerea d-lui Sturdza.

Ce stă în acel program?

Stau mai întâiu vederi retrospective istorice, în care se face lauda partidului liberal-naţional şi se ponegreşte în modul cel mai nedrept partidul conservator... Să lăsăm la o parte vederile istorice. Dar partea reală? partea pe care voiţi d-stră să o realizaţi, serioasă este ea?

Sub punctul de vedere al finanţelor, d-voastră promiteţi toate îmbunătăţirile, şi totodată promiteţi şi reducerea cheltuelilor. Cum voiţi să ajungeţi la acest rezultat, nu o spuneţi. Noi cari nu am făcut România, nici nu am trecut Dunărea, nu suntem în stare să ne închipuim cum cineva poate să facă îmbunătăţiri scăzând cheltuelile.

Aţi vorbit de vânzarea bunurilor statului şi aţi văzut că în această lege se vorbeşte de loturi de 5 hectare. A! loturi de 5 hectare au dat conservatorii, noi liberalii suntem mai zdraveni; noi vom da 5 hectare la fiecare ţăran. Dar trebuia să spuneţi şi un lucru: de unde să luaţi acele 5 hectare pe care să le daţi la fiecare ţăran.

...Acum, dacă puneţi discuţiunea pe un alt teren, dacă ziceţi că deosebirea între d-voastră şi noi este în aplicarea principiilor, nu în enunţarea lor; dacă ziceţi: noi liberalii le aplicăm când suntem la putere, iar d-voastră conservatorii, nu, să vedem care este libertatea care a fost periclitată sub conservatori. Libertatea întrunirilor? eu cred că nu. Libertatea presei? dar n'are decât să citească cineva în toate zilele Adevărul, Voinţa Naţională, La Patrie, *şi va vedea că numai libertatea presei nu este în pericol... Vorbind de libertatea presei, care este jurnalistul care a fost bătut? care este, sub guvernul conservator, redac-*

țiunea devastată, ca devastațiunile acelea, care până astăzi încă, nu s'au pedepsit ?

Vedeți că nici o libertate nu este în pericol.

Veți zice poate, libertatea alegerilor ? dar libertatea alegerilor, toate guvernele au zis că au dat-o și toate opozițiunile au zis că n'au primit-o ; (ilaritate).

Vrea să zică, nici de acolo nu pot eu constata pentru partidul național-liberal un temeiu care l-ar îndritui să vină să revendice puterea. Faptele trecutului nu vă îndrituesc ; programul din prezent este în parte compus din promisiuni, pe care nu aveți să le realizați.

Dacă însă ar trebui să vă luăm în serios când ziceți că în adevăr aveți să realizați acel program, atunci se schimbă chestiunea ; atunci nu vă mai tratez ca partid politic, vă tratez ca adversari ai acestei țări, cari vor să stârnească în societatea noastră o furtună atât de puternică, încât tot ce a făcut Brătianu și ceilalți, va fi desrădăcinat, și nu știu ce va mai rămâne (aplauze). Dar nu pot lua în serios niște promisiuni, care nici Dumnezeu nici dracul nu le poate realiza.

Deaceia, d-lor, când veniți d-voastră și cereți în baza trecutului și în baza programului, puterea, vă zic : în puterea trecutului n'aveți nici un drept de a o cere, în virtutea programului avem noi dreptul de a v'o refuza.

D-le Sturdza, până ce d-voastră nu veți conveni că, în sânul partidului liberal-național, în ultimii ani ai guvernului d-lui Brătianu, s'au făcut greșeli de acelea, care distrug reputațiunea unui partid ; până ce d-voastră nu veți căuta a da probe, că ați înțeles și ați revenit asupra acestor greșeli ; până ce d-voastră nu veți recunoaște înaintea acestei țări că în adevăr, pe lângă fapte bune și calități mari, erau și fapte rele și calități negative cari trebuesc stârpite ; că d-tră nu le-ați stârpit cu destulă energie, dar că aveți să le stârpiți de aci înainte ; pe câtă vreme nu veți înceta a cânta

osanale partidului liberal, fără ca să recunoaşteţi greşelile care le-a comis, pe atâta vreme nu aveţi să veniţi la putere, pentru că nu meritaţi.

Nu voiu să zic că noi reprezentăm ţara. Ar fi un ce anti-constituţional; a fi un ce ridicol de a face ceeace faceţi d-tră şi de a zice că un singur partid reprezintă ţara, ca şi cum ţara ar avea o singură nevoie; şi că acea aspiraţiune, acea nevoie odată satisfăcută, nu rămâne nimic de făcut.

Nici un partid nu poate susţine că el singur reprezintă ţara; ci noi toţi o reprezentăm, cu bunele şi cu relele noastre calităţi.

...Dacă noi n'am fi făcut ceeace eu vă cer dvs. să faceţi; dacă noi n'am fi căutat să vedem greşelile în partidul nostru, şi dacă n'am fi căutat să le îndreptăm; dacă am zice că partidul conservator nu e susceptibil de nici o transformare, de nici un progres, aţi putea să vă miraţi că vă cerem să faceţi ceeace nu facem noi.

Dar tocmai acuzarea d-lui Sturdza, că în sânul partidului conservator, cum era atunci, era desbinarea de vederi, tocmai aceasta dovedeşte că o mişcare adâncă se făcea în acel partid.

Nu zic nimic nou dacă zic că între d. Florescu şi mine, sau între d. Florescu şi Maiorescu, au fost adânci deosebiri de vederi, aceasta o ştie toată lumea. Nu voiu zice nimic nou spunând că între d. Vernesccu şi Lahovari, sau Vernescu şi mine, au fost adânci desbinări de vederi...

Intre conservatori şi junimişti nu mai erau în 1891 deosebiri de vederi.

Ei bine, d-lor, astăzi spuneţi-mi mie, între d-nii Ghermani, Lahovari, Marghiloman, Olănescu, Catargi şi mine, care este deosebirea de opiniune?

Ca să vă dăm un răspuns la aceasta trebue să ne întrebaţi: ce voiţi pentru această ţară, dacă lucraţi într'un singur gând; dacă aveţi o acţiune comună şi prin urmare puternică?

Aceasta v'am spus-o. Proiectele de lege de reformă stau depuse pe biurourile Senatului şi ale Camerei. Sunt oare acele legi de reforme aşa de retrogradate, ori aşa de ucigaşe de orice interes al

acestei țări, încât să vă revoltați d-voastră în contra lor?

Luați ca exemplu legea tocmelilor agricole; și aci permiteți-mi o amintire istorică. Când d-nul C. A. Rosetti a propus o modificare a legei agricole în Cameră, nici un membru al partidului liberal-național nu s'a ridicat ca să apere acea lege. Luați „Monitorul Oficial" și veți vedea că singurul care a apărat-o am fost eu, conservator.

Când noi astăzi venim cu asemenea proiecte de legi, ce reese de acolo? Reese că partidul conservator înțelege că pe tărâmul politic și al ideii constituționale nu este absolut nici o deosebire între d-voastră și noi; că pe acel teren nu mai este progres posibil; că orice modificare constituțională nu ar face decât a zdruncina rezultatele obținute.

Pe tărâmul social însă, sunt multe lucruri de făcut; pe acest tărâm am zis că partidul conservator, în toate părțile lumei, a fost acela care a făcut reformele sociale cele mai puternice și care a durat mai mult, pentru că el a ținut seamă de toate interesele; pentrucă el n'a făcut reforme revoluționare, ci a făcut reforme organice, care țin cont de multiplele nevoi ale unei țări, căci numai pe această cale pot să prindă rădăcini, și pot prin valoarea lor, să se transforme în adevăr.

Ce legitimează liberalismul liberalilor?

Dar dvs. ați încercat măcar să faceți aceasta? Nu! și atunci mă întreb ce legitimează liberalismul vostru. Execuțiunea, nu. Principiile politice? ele sunt comune la toți. Chestiunea socială? nu ați făcut în țara aceasta decât democrație bugetară! Când facem acest bilanț al situațiunei d-tră actuale, mă întreb cum vine d. Sturdza, și afirmă că inima și creierii României sunt numai acolo; că aici nu sunt decât niște ambițioși deșerți, cari printr'o împrejurare întâmplătoare au luat puterea și caută să se agațe de dânsa și să se menție pe căi ilegale, fiindcă pe căile legale ar trebui să cadă în 24 de ore

Apoi nu este așa! D-le Sturdza.

D-tră ați falsificat adevăratul sens al istoriei în folosul dvs. Falsificați raporturile reale dintre partidul conservator și partidul liberal.

D-lor, convingerea mea este că noi facem azi un pas înainte ; și pasul acela înainte îl facem nu pentrucă stau eu pe această bancă, căci o știe d. Sturdza și poate că o știu și alții, cum că nu faptul de a fi pe banca ministerială a fost pentru mine vreodată ambițiunea mea.

Da, sunt ambițios, o recunosc, și ca fiecare luptător sunt lipsit de modestie, o recunosc ; caut să am puterea, o recunosc ; dar în ziua în care îmi veți proba că vreau puterea numai ca să dau iscălituri fără să fac, în limitele puterilor mele, un pas înainte, în ziua aceia veți avea dreptul de mă acuza de inconsecință. Și fiindcă este vorba de inconsecință, să-mi permită d. Sturdza a-i zice, că mărturisirea d-sale cum că nu a înțeles înaintea războiului pe Ion Brătianu, dar pe urmă l-a înțeles, nu este completă. Nu l-ai înțeles, d-le Sturdza, când erai în contra lui Ion Brătianu ; nu l-ai înțeles nici când erai cu dânsul.

Sturdza, zicea Carp, nu l-a înțeles niciodată pe Brătianu.

Ion Brătianu avea spirit larg și inimă caldă, în contradicțiune cu acei cari au spirite strâmte și inimi venioase".

* * *

Cu cât era Carp mai strâns în logica sa, cu atât lipsa de serioasă argumentare a adversarilor dădea naștere la o mai exasperată vorbărie. Atacurile se succedau, nefondate, cu orice prilej, oricât de șubred.

Chestia moștenirei Bedmar.

Chestia moștenirei Bedmar dădu iar adversarilor prilej de ceartă, iar lui Carp prilejul de a-și arăta nu numai cunoștințele sale în materie de Drept, dar logica, argumentarea, spiritul juridic ce poseda.

Marchizul de Bedmar, un spaniol [1]), precum și frații

1) Domnița Ralu, fata lui Scarlat Vodă Callimaki, fusese măritată cu hatmanul Constandinică Palladi. Din această căsătorie se născuse o fată „Lucia", măritată întâi cu N. Cantacuzino-Pașcanu și a doua oară cu Emanuel-Anton-Gaetan-Iosef-d'Acuna, marchiz de Bedmar y Escalora. Fiul lor, Rodrig de Bedmar, moșteni averea mamei sale în țară. La moartea sa (1884) îl moșteni fiul acestuia, care, mort de curând, lasă, la rândul său averea copiilor ce avea.

săi, moşteniseră *ab intestat* întinse moşii în România. In lipsa lui Carp din ţară — în vara 1892, pe când se afla el în străinătate — un director al ministerului de domenii. Rădulescu, crezând că face un mare act de patriotism. deschise un proces împotriva moştenitorilor minori ai lui Bedmar, revendicând pentru statul român această moştenire. Intors în ţară, Carp, după ce studiă cazul, opri acţiunea, punând pe referatul contenciosului următoarea rezoluţie : *„Statul n'are drept la moştenire, fiind moştenitori descendenţi"*.

Stoicescu, care avea de altfel şi el un eminent spirit juridic, găsi pe dată prilejul de a interpela guvernul şi chiar personal pe Carp, ministrul de Domenii, care fusese învinuit de presa liberală că ar fi oprit acţiunea, fiind prietenul lui Buicliu, avocatul familiei Bedmar.

Discursul lui Carp în afacerea Bedmar (1 Decembrie 1892).

La Cameră, în şedinţa de la 4 Decembrie, Petre Carp răspunse lui Stoicescu. El arătă că oprirea acţiunii se făcuse într'un mod foarte legal *„nu numai pentrucă aşa era părerea ministrului de Domenii, dar pentrucă aşa e părerea întregului guvern ; şi nu numai a acestui guvern, dar a tuturor guvernelor care au precedat şi a tuturor care au să succede"*. (Lucrul acesta îl va şi dovedi mai la vale).

După ce face un istoric al acestei afaceri, şi după ce arată că *„este adevărat că atunci când un ministru vrea să înceapă un proces, el trebuie să ia avizul corpului de avocaţi, pe care-l urmează dacă vrea, iar dacă nu, nu ; dar când un ministru nu vrea să înceapă un proces, aş vrea să ştiu cine-l poate sili la aceasta ?"* — după această expunere oratorul trece la chestiunea juridică în sine, toată discuţia învârtindu-se de fapt în jurul art. 7 din Constituţie, care împiedică pe străini de a stăpâni imobile rurale în ţară. Şi aici Carp se întreabă *„de ce faţă de prinţesa Gortciacov [1]) art. 7 nu se poate aplica, dar faţă de Marchiza de Bedmar art. 7 se aplică ?"* Şi el urmează :

„Ei bine, d-lor nu este aşa. Sau art. 7 are înţe-

1) Principesa Gortciacov era fata Prinţului Gortciacov şi a Mariei Sturdza, fiica lui Mihai Vodă Sturdza.

lesul pe care i-l dă d. Stoicescu, şi atunci se aplică şi la Gorciacov şi la Bedmar, sau nu are înţelesul acela, şi atunci trebuie să discutăm împreună care este adevăratul înţeles al art. 7...

Art. 7 din Constituţie.

„După noi, adevăratul înţeles al art. 7 este cel următor: că nici un străin nu poate poseda în ţară la noi, sub nici o formă şi cu nici un titlu, o părticică de avere teritorială rurală. Aceasta este clar, aceasta este pozitiv.

Dacă a fost acesta înţelesul articolului 7, acest articol este el în concordanţă cu întreaga legiuire civilă? Nu, — nu este. Atunci ne întrebăm mai departe: Art. 7 este el atât de complect, încât orişice text, orişice principiu din codul civil este abrogat.

Dacă am răspunde cu afirmaţie, ne-am lovi de dificultăţi atât de mari, încât nu putem admite că rezolvarea acestor dificultăţi este deja rezolvată în art. 7.

Trebue dar să intervie puterea legiuitoare, si să pue în concordanţă codul civil cu prescripţiunile constituţiunei.

Să vă dau un exemplu. Veţi vedea că după teoria d-tră, introducem în art. 7 lucruri fenomenale: Este un principiu de drept care zice, că dreptul la succesiune este asupra universalităţei bunurilor; şi deodată, în virtutea art. 7, ne trezim cu un drept de succesiune care nu mai este universal.

In articolul 7 ar sta — aşa zice d. Stoicescu, — că străinul este erede întrucât priveşte casele din oraş, însă nu are capacitatea succesorală întrucât priveşte imobilele rurale.

Credeţi d-tră, că articolul 7 a avut intenţiunea să creeze monstruozităţi juridice ca aceasta, că drepturile erezilor nu sunt universale, ci se pot împărţi? Dacă declaraţi că art. 7 a voit un asemenea lucru, trebuia să-l puneţi chiar în codul civil; şi, dacă nu aţi făcut-o, nu puteţi pe cale interpretativă să creaţi absurdul; să edictaţi un cod ce nu a existat niciodată, şi nu există nicăeri.

Prin urmare vedeţi deja o primă consecinţă pe care nu o puteţi trage din art. 7.

Mai sunt şi alte consideraţiuni.

Admit că conform cu teoriile d-lui Cantacuzino dela Curtea de Apel, conform cu dispozitivul cutărei sentinţe, articolul 7 din constituţiune s'a aplicat aşa cum ne-a spus d-nul Stoicescu. Este însă un lucru pe care art. 7 nu are autoritatea de a-l zice ; iată care : art. 7, — şi aici intrăm pe un tărâm de raporturi între stat şi stat, cari sunt mai presus de curtea de casaţie — art. 7 nu poate să conteste capacitatea succesorală a străinilor.

Care e prima consecinţă logică şi fatală a acestui principiu ? E, că nu putem noi declara, cum zic Stoicescu şi d. Cantacuzino, că străinul există ca erede, şi că prin urmare e o succesiune vacantă aparţinând statului.

Aş fi vrut să se facă interpelarea de senat, pentrucă aş fi dorit să stau de vorbă cu şefii d-tră, D-le Stoicescu; partid cu partid ; şi să-i întreb : când veţi veni la putere, aveţi să stabiliţi principiul internaţional, cum că un stat are dreptul de a contesta capacitatea succesorală a unui străin? Aş vrea să se declare aceasta !

Şi în ziua în care veţi declara aceasta, gândiţi că raporturile între stat şi stat ar mai fi posibile?

Legislaţia rusească şi engleză în chestiunea moştenirilor de proprietăţi rurale de către străini.

Chiar Rusia pe care o invoacă d. Stoicescu, când a fost să trateze cu noi, — ea care nu numai împiedică pe străinii de a poseda, dar nici nu a ţinut cont de drepturile câştigate şi a silit pe toţi străinii să vânză moşiile în trei ani[1]*), — chiar Rusia a revendicat pentru dânsa, şi a admis să se revendice faţă de dânsa, cum că drepturile succesorale ab-intestat să fie totdeauna respectate de fiecare stat.*

D-lor, nu s'a găsit nici o legislaţiune care să fi încercat măcar, de a contesta capacitatea succesorală a străinilor.

---

1) In Basarabia, în 1812.

Se invoacă din neştiinţă legea engleză, şi se zice: Anglia, atât de civilizată, a împiedicat pe străinii; le-a contestat dreptul de moştenire. Nu este exact. Anglia, în toată legislaţiunea ei, n'a pomenit de străini. Legislaţiunea engleză a fost până la 1870, legislaţiunea feodală, care pornea dela punctul de vedere, cum că regele e proprietar, are nuda proprietate a întregului teritoriu; şi aceasta, bazat pe o conchistă a lui William cuceritorul, care a împărţit toată Anglia în 160.000 loturi şi le-a dat ca fief supuşilor săi, zicând : eu rege, îţi permit să tragi uzufruct din această proprietate, cu o singură condiţiune : să te declari vasalul meu ; şi fiindcă străinul nu se putea declara vasal Angliei, căci era deja vasalul altei ţări, deaceia străinul nu putea să posede în Anglia, dar nu i se putea contesta capacitatea succesorală. Când străinul chiar în Anglia primea să fie vasal, avem numeroase exemple, cum că de îndată a putut fi împroprietărit.

La 1870 toată această legislaţiune feodală a fost suprimată ; şi azi fiecare străin poate poseda în Anglia, cu singura condiţiune să nu aparţie unei ţări care e în duşmănie cu Anglia. Aşa e textul legei.

Nici legislaţiunea din Suedia care împiedică pe străini de a poseda, nu a putut să legifereze — căci nu poate nimeni — contra capacităţii succesorale a străinilor; ci a zis : ai dreptul de a moşteni, dar îţi împiedic exerciţiul, şi te oblig să vinzi.

Tot astfel şi în Rusia. Nici ea nu contestă capacitatea succesorală, dar zice : nu îţi dau voie să-l exerciţi, prin urmare eşti obligat să vinzi.

Dacă aşa e şi competinţa constituţiunei noastre, dacă aşa sunt şi legislaţiunile străine, dacă aşa e şi uzul între statele moderne şi chiar uzul între statele evului-mediu, vă rog să-mi spuneţi unde şi cum aţi găsit că începe dreptul statului, de a lua averea străină.

Şi dacă nu există acest drept, pentrucă nu e ba-

zat pe nici un text de lege, nici pe interpretaţiunea articolului 7, care nu are competinţa a se pronunţa asupra acestei materii, faţă cu capacitatea succesorală a străinilor, la ce ar reveni acţiunea guvernului? Căci, notaţi bine, nu este chestiune de o interpretare a tribunalului; aici nu este vorba de o sentinţă a Curţei de Apel sau a Curţei de casaţiune; sentinţă care se poate schimba mâine. Aci avem a face cu o interpretare a ţării întregi; a guvernului care o reprezintă: care guvern şi ţară pot să declare că au dreptul a confisca o avere străină.

Dacă s'ar găsi un guvern care să facă o asemenea declaraţiune, acei cari l-ar urma, ar vedea că consecinţele ar fi atât de fatale, încât repede şi singură ar reveni asupra acestei interpretări.

O primă consecinţă ar fi următoarea:

In ziua în care guvernul ar face o asemenea declaraţiune, în acea zi puteţi fi siguri că orice raport de convenţiune comercială între România şi alte state ar fi absolut cu neputinţă.

Prin urmare d-lor, mă întreb de unde naşte dreptul statului, de a revendica pentru dânsul această avere, dacă nu-l dă, — pentrucă nu-l poate da — art. 7?

Acest drept, statul nu-l are. Şi aceasta nu este părerea numai a ministrului domeniilor; este părerea întregului guvern. A fost şi va fi părerea guvernelor trecute şi viitoare

Am zis a guvernelor trecute, pentrucă la 1884, fiind la guvern d. Ion Brătianu, a murit Marchizul Bedmar, şi cine a fost primul erede în această avere? Marchiza Bedmar.

Aţi constatat dvs. din vreun dosar, că d. Brătianu şi guvernul liberal ar fi revendicat această avere, care ziceţi că este în patrimoniul statului? Nu! Nu a revendicat-o; nu putea s'o revendice; şi dacă atunci aţi tăcut, dece protestaţi astăzi?

Dacă un ministru al domeniilor violează constituţiunea; dacă un ministru al domeniilor dăruе-

şte un ce care a intrat în patrimoniul statului, — şi vă probez că această pretinsă violare, acest pretins dar, nu se face pentru întâia dată de mine, — eu nu fac decât să consfinţesc darul făcut de Ion Brătianu: vă întreb, dece i-aţi iertat lui darul din averea statului, dece i-aţi iertat lui violarea de constituţiune, şi nu mi-o iertaţi mie?

Pentrucă atunci ieraţi aderenţii lui Ion Brătianu şi azi sunteţi în opoziţiune?

Vreasăzică, ideile noastre asupra constituţiunei şi asupra delapidării averei statului, variază după cum suntem în majoritate sau în opoziţiune?

Ceeace am găsit că era bun, folositor, când se găsiau amicii la guvern, este rău, când se află adversarii la guvern; şi nu în chestiuni diferite, dar în acelaş afacere Bedmar!

Veţi recunoaşte d-le Stoicescu, împreună cu mine, că aceasta este de natură a deştepta îndoială asupra seriozităţii convicţiunilor dvs., şi nu cred că astăzi sunteţi mai convins de violare, de cât aţi fost atunci convins că nu era violare: nu aţi fost nici acum convins; numai atunci eraiamic, azi eşti adversar; nimic mai mult, nimic mai puţin.

Dar, d-lor, mi se va pune întrebarea: toate aceste sunt frumoase, dar ce este de făcut? Ne găsim într'un impas; ne găsim faţă cu un articol din constituţiune, care stabileşte un principiu; dar întâi acest principiu nu se întinde asupra unei părţi a chestiunei, asupra capacităţii succesorale; al doilea, chiar acolo unde se întinde, el răstoarnă principiul fundamental al codului nostru civil; încât dvs. nu puteţi lăsa dărâmarea unei părţi a codului nostru civil, la interpretarea arbitrară şi, în multe cazuri contradictorie, a magistraţilor.

Trebuie d-tră să creaţi lege; şi să nu permiteţi ca judecătorii să o creeze. Acum nu este alt nimic de făcut, decât a zice următoarele: Este drept că **art. 7 n'a putut legifera asupra capacităţii succesorale, dar împiedică exerciţiul acestui drept; şi** *pentrucă eu nu pot lăsa o avere ca să nu aparţie*

nimănui, trebuie să-i dau posibilitatea să se supună voinței art 7

Dacă ar fi chestiunea numai de acte voluntare, n'ar fi nimic de zis - Dar când este vorba de un act involuntar ca acela al dreptului succesoral, d-tră nu puteți — o repet — d-tră nu puteți invoca din art. 7, dreptul pentru stat de a confisca averi străine....

Cerând dela guvern se procedeze la acte de despuiere, cred că faceți nu numai o injurie prea mare, dar faceți o injurie celor ce ne-au precedat și celor ce au să ne urmeze, căci sunt sigur că nu veți găsi nici un guvern care să dea mâna la asemenea acte de barbarie.

Și când era în joc, nu voința mea, dar voința tuturor guvernelor; când erau în joc interesele cele mai gingașe ale acestei țări, eram eu, să fac un lucru contra convingerei mele și contra atâtor interese, numai și numai pentrucă un amic al meu era avocat într'un proces? Mă credeți d-tră pe mine om atât de fricos, credeți că mă tem atât „du qu'en dira-t-on", ca să comit acte de acele care sunt reprobabile și față de conștiința mea și față de conștiința țării, numai și numai ca să nu dau ocaziune „Voinței Naționale" să zic că am împărțit 200.000 lei cu domnul Buicliu? Cum? Sub nume anonim un scriitor oarecare ar veni și ar zice: dacă faci cutare lucru am să te acuz că ai furat, și eu care am frică de a mi se spune că am furat, m'aș abține de a face un lucru pe care mi l'ar impune conștiința mea și onoarea țării mele? Aceasta nu o pot crede nici chiar cei ce au scris în „Voința Națională".

C. Stoicescu :

— „Rog să nu-mi atribuiți mie asemenea intențiuni, căci dela început am declarat sus și tare, că Dvs. sunteți mai presus de orice bănueli".

P. P. Carp :

„Se revenim deci la concluzie, care este următoarea: Statul, și vreau să se audă de toată lu-

mea, statul nu are dreptul, conform art. 7 din Constituţie, de a revendica pentru dânsul succesiunile străinilor. Scurt şi cuprinzător!"

O voce :

— *„Trebuie o Constituantă".*

P. P. Carp :

— *„N'am nevoie de ea. Camerile, dacă vor ca art. 7 să devie o realitate, să binevoiască a-l* pune în concordanţă cu principiile din codul civil, *iar nu pe cale de interpretaţiune să creaţi un cod monstruos, care nu se poate aplica.*

Codul Civil trebuia pus în concordanţă cu Constituţia.

Prin urmare, din iniţiativă, parlamentară, s'a depus un proect de lege pentru a pune în concordanţă codul civil cu articolul 7.

Eu vă rog, atât în numele meu, cât şi în numele guvernului, să luaţi în discuţiune acel proect de lege, şi permiteţi şi guvernului să prezinte amendamentele lui, pentru a face un lucru serios.

Cu modul acesta am putea deslega toate controversele şi satisface toate interesele, afară de interesul acelora care au crezut că o chestiune atât de limpede, poate să dea loc la o schimbare de guvern".

Aceleaşi concluzii le anunţă Carp la Senat (14 Dec. 1892).

Zece zile mai târziu, la 14 Decembrie, fiind interpelat şi la senat, asupra aceluiaş caz, de către Gheorghe Vernescu, Carp îi răspunde cu aceleaşi argumente, sfârşindu-şi cuvântarea cu următoarea concluzie :

„Capacitatea succesorală a străinilor nu se poate tăgădui.

„Opoziţia pretinde că statul trebuie să confişte succesiunile străinilor, iar noi tăgăduim statului acest drept, şi credem că, prin lege, să se impuie succesorilor să vândă imobilele lor rurale.

Acest punct de vedere al lui Carp a prevalat, şi e cel care a regulat şi chestiunea Zapa, patru ani mai târziu, sub guvernul lui Sturdza.

* * *

Legislaţia din 1893.

Anul cel mai rodnic al guvernărei Catargi-Carp şi în deosebi a activităţii acestuia din urmă, fu anul 1893.

La 3 Februarie începuseră la Cameră desbaterile asupra proectului de lege pentru organizarea învăţământului profesional. Vom reproduce aici în întregime expunerea de motive a acestei legi, lucrată de Petre Carp în Octombrie trecut. Petre Carp, mândru cetăţean el însuşi, ar fi fost în stare să desfiinţeze jumătate din liceele din ţară, care după părerea sa dădeau numai funcţionari bugetari, şi deci umili, înlocuindu-le cu acele şcoli profesionale, care ar fi dat Românilor, prin meserii independente, o conştiinţă cetăţenească mai mândră şi un caracter mai neatârnat. Expunerea de motive zice :

Expunerea de motive la proectul de lege pentru şcoalele profesionale.

„D-lor miniştri, rezultatele obţinute de şcoalele noastre profesionale, sunt atât de puţin satisfăcătoare, încât simţul cel mai elementar al datoriei ne impune să ne dăm seama de cauzele răului, şi să procedăm apoi la înlăturarea lor.

„Am convocat deci profesorii de la diferitele şcoale profesionale ; am făcut apel şi în afară de corpul profesoral la acei ale căror lumini puteau să ne vie în ajutor, şi toţi, fără excepţie, au fost de părere că şcoalele profesionale nu corespund menirei lor, pentrucă ele se ocupă aproape exclusiv cu teoria, şi numai în limite foarte restrânse cu practica.

„Un agronom care a învăţat perfect botanica, care este meşter în analize chimice, care va şti ce elemente trebuesc pământului pentru a fi roditor, va fi cu toate acestea un agronom inutil, dacă n'a învăţat să explice în mod practic ştiinţa dobândită prin studii teoretice.

„Un elev de la şcoala de meserii, care cunoaşte desemnul, care are noţiuni serioase despre legile dinamice, care e instruit despre proprietăţile diferitelor metale, va fi cu toate acestea un rău mecanic, dacă nu va învăţa în şcoală chiar şi aplicaţiunea practică a cunoştinţelor sale. Cuvintele „în

școală chiar" sunt întrebuințate cu intențiune. Pentru țelul ce-l urmărim, adică pentru înzestrarea țării noastre cu elemente profesionale numeroase, ar fi periculos să lăsăm ca practica să se învețe prin experiența vieții și în lupta pentru existență.

„In limitele restrânse, aceasta se poate admite pentru meseriași fără școală, cari de mici copii își însușesc oarecari aplicațiuni profesionale. Tânărul însă care a eșit din școală, refuză în genere a începe ucenicia lui d'a capo, și deaceia am putut constata numeroase cazuri în care elevii eșiți din școalele profesionale, luând servicii, au intrat dela primii pași, în luptă cu patronii lor. După repetite încercări, desgustați și descurajați, au părăsit profesiunea lor, și au devenit niște funcționari declasați. Deaceia susținem că aplicațiunea practică trebue să facă parte integrantă din cursul școlar.

Practica trebuie făcută în timpul studiilor, nu după.

„Agronomul, meseriașul, silvicultorul, trebuie să-și facă practica fără teamă că neexperiența lui îl va pune în conflict cu interesele patronului său ; și acest rezultat nu se poate obține, decât dacă patronul, la începutul carierei sale, este însuși statul, față de care conflictul de interese neexistând, experiența se poate câștiga fără teamă de a fi întreruptă în urma unor nedibăcii firești la toți începătorii. Cu alte cuvinte, tânărul eșit din școală nu trebuie să fie expus a-și face practica pe la particulari. Elevul școalei de meserii, ca să devie meșter, trebuie să-și facă experiența în fabrică ; dar nu în fabrică privată, ci în fabrica statului.

„Absolventul școalei de la Herăstrău trebuie să caute moșii, ca să devie un agronom ; dar trebuie să câștige experiența pe domeniile statului, iar nu pe moșiile particulare. Silvicultorul nu devine adevărat silvicultor, decât în pădure ; dar numai statul are mijloace, instalațiuni de aplicație ; și poate să aibe față cu neexperiența absolventului, răbdarea și îngăduința la care un particular nu este întru nimic obligat.

„Voind însă a da studiilor teoretice complementul practic de care au nevoie, a trebuit să cercetăm dacă teoria şi practica trebuie să meargă paralel, sau dacă trebuie să se succeadă.

„Ca să fim mai bine înţeleşi, să luăm câteva exemple.

„Dacă am împuţina numărul lecţiunilor teoretice la şcoala de la Herestrău, şi am da aplicaţiunei pe teren o întindere mai mare, oare prin aceasta ajungem la ţelul ce urmărim? Eu cred că nu. După mine, practica nu poate deveni serioasă, decât dacă suntem puşi în poziţiune de a pune în aplicaţie întreaga teorie a unei profesiuni.

„Acest adevăr se aplică şi la celelalte profesiuni; şi consecinţele lui impun o modificare însemnată a învăţământului actual profesional.

„Şcoala de la Herăstrău trebuie să fie pusă în poziţiune a trimite elevii ce şi-au terminat cursul, în fermele-modele, în care se poate dobândi experienţa necesară.

Şcoalele de meserii.

„Şcoalele de meserii trebuie să fie înzestrate cu adevărate ateliere în care ucenicul să devie meşter.

„Şcoala de silvicultură nu va da roade, dacă elevii nu vor dobândi în staţiuni de aplicaţiune, practica şi iubirea pădurii. Numai aşa şcolarii vor eşi înzestraţi cu experienţa cerută de multiplele interese, ce sunt chemaţi a administra.

„Intreaga lege ce o supunem aprobărei domniilor voastre, este numai codificarea principiilor expuse mai sus.

Şcoala de silvicultură.

„Rămâne să arăt pentruce am crezut necesar de a înfiinţa o şcoală de silvicultură.

„Până acum studiile silvice se făceau la şcoala centrală de la Herăstrău; şi efectele amestecului agronomiei cu silvicultura au fost dăunătoare pentru toţi.

„In loc să avem absolvenţi ce ar fi şi agronomi şi silvicultori, am absolvenţi ce nu erau nici una nici alta.

„Dacă mai adaog că cei mai mulți găsind o carieră sigură în serviciul statului, deveneau silvicultori, astfel încât proprietatea privată nu a tras mai nici un folos din școala de la Herăstrău, pentru care am făcut atâtea sacrificii, veți înțelege ușor, domnilor miniștri, pentru ce separațiunea acestor studii a devenit urgentă.

Școalele de comerț.

„Trec acum la școalele de comerț, în privirea cărora se simte nevoia unei diferențieri în gradul de instrucțiune.

„In organizarea lor actuală, școalele de comerț nu pot satisface îndestul diferitele cerințe ale comerțului.

„Cu un curs de cinci ani, din cari cei dintâi doi ani nu sunt decât o pregătire la studiile comerciale, ne-am lovit de următorul neajuns: Aproape jumătate din elevi părăsesc școala în al treilea an, reluați de părinți pentru a-i întrebuința în comerțul lor.

„De aci reiese că comerțul are diferite nevoi, și că numai o parte din elevi și încă cea mai mică, are mijloacele și timpul pentru absolvirea întregului curs. Fiindcă însă, precum am arătat, primii ani sunt ani de pregătire, putem afirma că micul comerț nu trage nici un folos din școalele noastre comerciale.

„Este deci indicat de a se crea școli comerciale de diferite grade, corespunzătoare cu diferitele pături comerciale ale societății noastre.

„Numai așa pregătirea școlarilor va fi în legătură intimă cu viața practică, în cercul unde ei sunt chemați a lucra".

„Am creat deci școli inferioare și superioare de comerț, fiecare cu un curs complect, potrivit cu nevoile ce trebuie să îndestuleze....".

Desbaterile privitoare la acest proiect de lege, fură pe atât de pătimașe pe cât invinuirile ce i se aduceau erau de nedrepte. Orice prilej, oricât de șubred, era bun de opoziție, iar Stolojan merse până a stigmatiza legea meseriilor cu epitetul de „antiromânească".

Răspunsul lui Carp urmă la Februarie 1893. Găsim în el ecoul ideilor exprimate în primele sale discursuri parlamentare. Intrat în viaţa politică cu o fermă convingere pe care nu şi-a schimbat-o niciodată, nici în chestiunile externe nici într'acele interne, îl aflăm la 55 de ani repetând aceleaşi vorbe pe care le spusese în cei dintâi ani ai carierei sale politice : Discursul lui Carp dela 4 Febr. 1893.

„Reformele la noi s'au făcut până acum fără să se ţină seama de ceiace există deja în ţară ; s'a luat pur şi simplu legi din alte ţări, s'au tradus şi s'au însoţit de o expunere de motive oarecare [1]). Aceste nu sunt reforme, ci schimbări în bloc. Eu cred că reforma adevărată trebuia să ia lucrurile existente şi să caute a le îmbunătăţi. In toate legile, pe care am avut ocazia a le prezenta în viaţa mea, am ţinut cont de aceasta ; am căutat numai să îmbunătăţesc o stare de lucruri existentă în această ţară".

Carp arată apoi mai departe cum că dovada că această îmbunătăţire era necesară, o făcea însăşi statistica şcoalelor, căci la cele de comerţ de pildă, în ultimii 9 ani, din circa 7400 elevi intraţi, eşiseră numai 400 din ei, iar de la şcoala de agricultură din Herăstrău, în cei 9 ani din urmă eşiseră 40 de absolvenţi.

Intrucât elementele constitutive ale acestui discurs sunt identice cu acele ale expunerei de motive ale legei, arătate mai sus, nu vom reproduce aici decât câteva frânturi mai caracteristice din el.

Ministrul Domeniilor, răspunzând adversarilor săi, arată în esenţă că întreaga reformă se bazează pe o singură ideie dominantă, acea că toate şcoalele de meserii au nevoie, pentru a duce la bune rezultate, de a da elevilor posibilitatea de a face *o practică*, înainte, în timpul, sau după terminarea cursurilor *teoretice*. Legea meseriilor se bazează pe principiul că elevii trebuiau să facă, pe lângă teorie şi practică.

Aşa de pildă, pentru *agricultura mare* şcoala de la Herăstrău nu dăduse, în 9 ani, nici un administrator de moşie (vechil), fiindcă elevii eşiţi din şcoală *„când s'au aflat în faţa practicei, n'au fost în stare să aplice* Şcoala de agricultură dela Herăstrău.

1) Vezi vol. I.

teoria lor", şi ca atare trebuesc create pentru şcolari, de către Stat, ferme modele, unde să înveţe ei practica lucrurilor.

Pentru *agricultura mică* nu s'a gândit legiuitorul niciodată să înveţe pe ţăran dacă îngrăşământul vegetal este mai bun decât cel mineral, nici câte procente de calciu trebuie să conţie un pământ roditor — dar în schimb trebuie să înveţe ţăranul să semene şi să are la vreme.

„O să dau un exemplu, zise Carp, *din propria mea experienţă. E cunoscut de toţi proprietarii cum că porumbul, dacă îl semeni în arătură de toamnă, îţi dă cel puţin 25% producţiune mai mult.*

„Am chemat pe toţi ţăranii mei şi le-am zis: faceţi arături de cu toamna. N'au vrut. Am făcut şi mai mult; am plătit anume ţărani ca să-şi facă arătura lor de cu toamnă. Am rămas cu cei care i-am plătit şi nu au fost imitaţi de absolut nici unul.

„Ei D-lor, pentru ce aceasta? Pentrucă foarte încet se face progresul pe cale de imitaţiune. In genere copiii, şi aceasta e firesc, nu fac decât a imita pe părinţi; şi cu greu îşi schimbă cineva deprinderile din copilărie. Noi toţi nu suntem decât ceeace ne-au făcut părinţii.

„Pe cale de şcoală se face însă progresul mai repede; copilul se sustrage de la imitaţiunea servilă a părintelui, şi câştigă de cu vreme deprinderi, ce pe cale de imitaţiune nu le-a luat niciodată, ori foarte cu anevoie.

„Când în şcoală îl deprinzi cu alt sistem de agricultură, cu alte operaţiuni, cu alt mod de a lucra pământul, el numai crede că numai ce au făcut părinţii este bun. Şi aici va fi o rutină, dar perfecţionată.

Şcoala de silvicultură.

Trecând apoi la şcoala de silvicultură, Carp arată că ea trebuia separată de cea de la Herăstrău, fiindcă însuşi ministerul de Domenii a constatat că elevii care au vrut să înveţe silvicultură, n'am căpătat la Herăstrău

învățătura și mai ales nici practica necesară unui silvicultor. Ba mai mult, elevii trimiși de la Herăstrău la Nancy, în Franța, pentru a se perfecționa, au fost trimiși îndărăt în țară cu o adresă din partea directorului școalei de acolo, care înștiința Ministerul că *„școlarii români nu sunt pregătiți și nu pot profita de lecțiile ce li se dau"*.

„Pentru ce?" se întreabă Carp. *„Tocmai fiindcă eșiau de la școala de la Herăstrău, unde învățau amestecat agricultura și silvicultura, din care cauză nu erau nici agricultori buni, nici silvicultori buni. Deaceia am introdus în proectul de lege, că cine vrea să intre la școala de silvicultură (separată de cea de la Herăstrău) va trebui să meargă întâi la un șef al unui ocol de pădure, și abia pe urmă va intra la școală să învețe meseria lui, iar după aceia să mai meargă un an și jumătate la stațiunile de aplicațiuni practice înființate în pădurile Statului"*.

După agricultură și silvicultură, Carp trecu la școlile profesionale propriu zise.

Școalele profesionale.

I se făcuse critica (D. C. Butculescu) că numărul lor e prea restrâns. Ministrul răspunse că un proiect asupra *legii meseriilor* va fi adus în fața Parlamentului, prin care se va prevedea înființarea *„corporațiunilor"* sau cu un cuvânt mai modern a *„sindicatelor"* și că această lege va obliga pe patron să creieze școli de meserii.

Prin urmare, după atâția ani de luptă, aplica el acum un program care-i era scump din tinerețe [1]). Și în aceiaș ordine de idei, trebuie menționată acea veșnică preocupare a omului de stat, de a nu face din neamul românesc un popor de declasați: țăranul la plug, meseriașul la atelier, negustorul la tejghea, avocatul la tribunal, doftorul la spital, moșierul la țară. Să nu iasă nimeni din cercul său, căci ambițiile ce nu se pot satisface duc la declasare, declasarea la șomaj, și șomajul la anarhie.

---

1) Vezi Vol. I, p. p. 385 urm.

„Sau aveţi şcoli puţine dar bune, şi veţi face ceva, sau aveţi multe şi rele, şi atunci nu veţi face altceva decât să creaţi o populaţiune declasată. Această stare de lucruri trebuie să înceteze.

„Am chemat funcţionari înalţi dela Căile Ferate şi din alte părţi şi i-am întrebat pentru ce nu iau meseriaşi români pentru atelierele drumurilor de fier, şi ei mi-au răspuns: noi nu facem acte de filantropie, ci de administraţie. Cu meseriaşii români eşiţi din şcolile noastre, n'am putea ajunge la acest rezultat, căci pe aceştia trebuie să-i pui nu la un stagiu, ci la o nouă preparaţiune; ei trebuie să intre mai întâiu în clasa preparatorie a drumurilor de fier, ca să poată, în calitate de ucenici, să devie mai târziu buni lucrători.

„Fiind aşa lucrurile, conchid că la şcoala de meserii se învaţă numai teoria, dar practica absolut nu. In adevăr, cine va vizita o şcoală de meserie va vedea că maistrul şcoalei de fierărie învaţă pe elevi cum să facă în miniatură, de exemplu o cheie; dacă este vorba de lemnărie, maistrul învaţă pe elev cum să facă în miniatură o roată, un car, şi aşa mai departe. La muzeu veţi vedea expuse o mulţime de asemenea obiecte lucrate în miniatură ; şi nici nu se poate face altfel într'o asemenea şcoală, unde se face pură teorie.

„Când elevul însă iese în viaţa practică, la realitate, atunci el vede că ceeace a învăţat în miniatură, a rămas tot miniatură; *căci în adevăr el nu este în stare să facă nici o cheie, nici un car, nici să lege un acoperământ. Ei bine, această stare de lucruri nu mai poate continua.*

„Prin urmare ce era de făcut ?

„Să lăsăm iluziile şi să ne aruncăm în viaţa practică, căci numai aşa vom avea buni industriaşi şi nu vom fi expuşi a vedea făcându-se din ei altceva, poate chiar şi miniştri, dar meseriaşi nu. Insă posturile de miniştri sunt rare. Noi avem cinci milioane de români şi teoria socialistă care cere ca fiecare om să fie o săptămână măcar şef

de stat, n'a ajuns să fie realizată la noi. N'am ajuns la acea fericire ca fiecare om să fie cel puțin odată în viață ministru".

Rezultatul acestor constatări este că elevii de la școlile de meserii, ca și acei dela școlile de agricultură și silvicultură, au nevoie de practică și ca atare trebuiesc înființate pe lângă aceste școli, ateliere.

Același lucru pentru școlile comerciale, pe care proiectul de lege le împărțea în inferioare și superioare și despre care vom vorbi mai la vale, cu prilejul viitorului discurs al lui Carp.

Odată ce toate aceste chestiuni de amănunte fură expuse și lămurite de ministrul de Domenii, Carp trecu pe planul mai înalt al ideilor generale: *chestiunea străinismului.*

Școalele românești față de elementul străin.

Stolojan învinuise proectul de a fi fost alcătuit într'un spirit antinațional, întrucât școlile de meserii erau deschise pentru toți, de erau români sau străini, pe când patriotismul, cum se înțelegea el pe atunci, ar fi cerut ca numai români să poată beneficia de învățăturile ce se căpătau la acele școli.

„D-lor, răspunse Carp, *eu am o mândrie, aceea de a crede că în peninsula Balcanică România este un centru cultural care radiază în afară; eu am mândria de a crede că suntem aci cel dintâiu popor; că nici unul din vecinii noștri nu are să ne întreacă și că civilizațiunea se va întinde de la noi la dânșii, iar nu dela dânșii la noi.*

„Aceasta, prin ce mijloc se poate dobândi? prin ce mijloc se poate menține această înrăurire? nu mai și numai prin îmbunătățirea școlilor noastre; făcând ca ele să fie un ideal pentru popoarele vecine; și când ele vor fi un ideal, să dați acestor popoare posibilitatea de a veni să învețe aci, dela noi, cultura pe care poate împrejurările mai puțin favorabile de la ei, n'au permis să o poată introduce acolo. Și apoi, când Dvs. procedați cu excluderea generală, când declarați că nici un străin n'are să vie în școalele noastre, nu vă gândiți că atunci poate și străinii vor zice: dacă Românii

ne exclud, dece nu i-am exclude şi noi din şcoalele noastre ?

„Cultura care o avem noi, nu trebuie să uităm că ne-am dus ca străin în ţară străină s'o luăm, fiindcă noi nu o avem în ţara noastră, şi ceeace am căpătat noi dela străini, Dvs. voiţi ca prin o ingratitudine neînţeleasă s'o refuzăm altor străini? Cum? Noi să mergem să învăţăm dela alţii, dar alţii dela noi, nu? Şi când noi refuzăm aceasta, pretindeţi că este nepatriotic, că este aproape un act de înaltă trădare ? (aplauze).

„Cum, D-lor? Umflaţi fraze; aveţi în fiecare moment în gura Dvs. că Românul este frumos, că Românul este tare, că Românul este inteligent, că Românul nu numai că se coboară de la Traian, dar că el a moştenit toate calităţile acestui mare împărat; şi în urmă, după ce v'aţi dedat la acest act de fanfaronadă ,vă speriaţi, vă temeţi că un străin îndată ce va intra în şcoalele noastre, are să ameninţe societatea română? şi ceiace nu s'a putut face atunci, când atâtea popoare treceau pe acest pământ, ceeace nu s'a putut face când Turcii şi Tătarii făceau invaziuni în ţară, credeţi că un străin venit în şcoală, astăzi, are să desnaţionalizeze un popor despre care vorbiţi cu mândrie.

„Ei! la mine mândria nu este în gură, este în inimă. Eu sunt convins că putem deschide şcolile noastre străinilor şi că naţionalitatea noastră nu are să se teamă de nici un pericol; sunt convins mai departe că cu cât vom deschide şcoalele noastre străinilor, cu atât acţiunea noastră în peninsula balcanică va fi mai mare, şi va întinde mai mult numele şi civilizaţiunea românească.

„Aceasta în genere pentru străini.

„Viu acum la Evrei.

Iarăşi chestiunea evreiască.

„A fost, D-lor, o vreme când s'a discutat mult această chestiune. De atunci încoace pasiunile s'au mai domolit, şi acum sunt mai la largul meu: nu vorbesc astăzi în atmosfera arzătoare în care am vorbit atunci; şi dacă atunci am avut curajul

când eram amenințat să-mi ardă casa și că am să fi ucis a doua zi, *dacă atunci am avut curajul să vorbesc de Evrei cum am vorbit, vă puteți închipui că astăzi am să am același curaj.*

„D-lor, ce ziceam eu atunci? Ziceam: este evident că proporțiunea dintre Evrei și Români este prea mare; orice părere am avea noi de această rasă, ori cât de mult am admira noi și sobrietatea ei și viața ei în familie și spiritul ei de economie și calitățile ei intelectuale, este evident că în monetul de față acest element este străin la noi, și ca proporțiunea lui nu este așa încât să nu constituie până la oarecare punct un pericol pentru noi.

„Aceasta am recunoscut-o atunci, și aceasta recunosc și acum.

„In ce constă, D-lor, deosebirea între noi? Deosebirea este că Dvs. voiți să scăpați de acel rău, luând măsuri în contra Evreilor și că noi zicem: nu este alt mijloc decât a căuta să întărim pe Români mai mult, în lupta pentru concurență; *și când vom isbuti, nu pe cale de prigonire, dar prin întărirea elementului românesc pe tărâmul comercial și industrial, atunci numărul Evreilor va decrește și pericolul va fi mai mic; căci, dacă numărul Evreilor este așa de mare la noi, e din cauză că acest element găsește în deprinderile noastre, în toată starea noastră socială, posibilitatea de a se întinde; și ori ce ați face D-tră, dacă nu veți modifica această stare socială, situațiunea va fi aceiaș. Aceasta ziceam atunci, aceasta o zic și astăzi.*

„D-lor, legea de față, ce țintă urmărește? Care sunt țintele ce le-a urmărit și partidul D-tră și al nostru? Legile de credit — nu vorbesc cum au fost administrate — aceste legi făcute de partidul național-liberal, au fost bune pentru întărirea elementului comercial, pentru întărire a activității economice din țara aceasta. Eu susțin că restabilirea valutei, orice ar zice D. Stolojan, care mă nu-

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

mea pe mine ignorant, fiindcă ceream restabilirea valutei, cred că restabilirea valutei este o întărire a activităţii noastre comerciale şi economice. Asemenea cred, că legea vânzării bunurilor statului la ţărani, este o întărire a elementului românesc; cred că şi legea creditelor agricole, şi proectul pentru Banca Agricolă, care o să le discutaţi, şi acestea sunt elemente de întărire ale activităţii noastre comerciale.

„Acum D-lor, când vedeţi că mergem pentru întărirea neamului nostru românesc înainte, când vedeţi că voim să facem şcoli mai practice, şi când tot ceeace s'a făcut până acum dovedeşte că tindem la întărirea activităţii Românului, atunci vă întreb : satisfăcut-am noi obligaţiunea noastră faţă cu statul acesta?

„Dar cu Evreii ce voiţi să facem?

„Pe cale de prigonire ce se poate face astăzi?

„De împământenit, nu-i împământeniţi; de la politică i-aţi înlăturat, şi în armată ei sunt obligaţi să meargă şi să-şi dea impozitul de sânge.

„Vedeţi că nu le lăsaţi decât activitatea pe care nu le-o puteţi lua. Cu toate acestea D-voastră, astăzi ca acum zece ani, vă plângeţi că suntem copleşiţi de elementul evreiesc şi ziceţi că naţiunea este în pericol. Eu cred că va fi mereu în pericol. atâta vreme cât Dv. nu veţi voi să munciţi ca dânşii.

„Singura scăpare este întărirea elementului românesc, şi atunci să fiţi sigur că acest pericol are să scadă şi are să dispară!

Pătimaşele discursuri cu privire la această lege atât de folositoare, nu se încheiară cu răspunsul lui Carp. Mai luară cuvântul Nicolae Fleva, apoi Take Ionescu, şi numai în urmă, proectul de lege fiind luat în considerare, începu discuţia pe articole. Aci, ajungându-se la art. 77, în care se prevede că învăţământul comercial va fi de două grade: unul inferior şi altul secundar, atacurile opoziţiei începură din nou.

Discursul lui Carp de la 10 Februarie 1893. Şcoalele comerciale inferioare şi superioare.

La 10 Februarie Petre Carp luă iarăşi cuvântul pentru a-şi apăra legea. El arătă, că în starea lor de atunci, şcolile comerciale erau înzestrate cu întreg cursul liceal, primele trei clase nedeosebindu-se întru nimic de primele trei clase gimnaziale. Cu alte cuvinte, elevii cari eşiau din cursul inferior al şcoalelor comerciale nu aveau nici cea mai mică cunoştinţă despre chestiunile comerciale.

Ca atare reorganizarea acestui învăţământ urma să se facă în aşa fel, încât în şcolile zise inferioare (care nu vor avea decât 5 clase) vor intra elevii absolvenţi ai gimnaziului, fiindcă era inutil ca o şcoală comercială să aibă cursul inferior în care nu se învăţa comerţul. Astfel absolvenţii celor 4 clase gimnaziale (sau celor d'întâi patru clase de liceu) dacă nu mai voiau să urmeze învăţătura, rămâneau acasă; dacă voiau să urmeze cursul superior, rămâneau la liceu; iar dacă voiau să facă comerţ, treceau la şcoala comercială. Era tot ce poate fi mai logic. Iar în afară de şcoalele comerciale inferioare, se mai creau şi două şcoale superioare (academiile de mai târziu) pentru cei ce voiau să se specializeze în chestiunile marelui comerţ.

Carp ceruse unui specialist din Transilvania, *Belovan,* să-i facă un raport asupra şcoalelor comerciale din Germania şi Austria. In acest raport, înaintat Ministerului de Domenii, se arată că în acele ţări, erau două categorii de şcoli, care corespundeau nevoilor comerţului

> „*Căci,* zicea raportul, *nevoile comerţului sunt de îndoită natură, după cum este de îndoită natură activitatea celor care se ocupă cu dânsul: 1) Impiegatul de comerţ care-şi pune serviciile la dispoziţia comerţului, pentru a intra în serviciul unui comerciant, trebuie să cunoască cursul mărfurilor, corespondenţa în limbi străine, tecnologie, elemente de fizică şi geografie, raporturile comerciale dintre ţări şi ţări, etc. Pentru acesta sunt şcolile inferioare de comerţ. 2) Sunt comercianţii care nu ascultă şi execută ordinele primite, care în schimb trebuie să aibă iniţiativă şi spirit de*

întreprindere, pentru a da comerțului un avânt mai mare. Acesta trebuie să cunoască și Economia Politică și Dreptul Comercial și Dreptul Maritim, pentru a putea stăpâni întreaga materie comercială. Pentru aceștia s'au făcut școlile superioare de comerț".

Pe acest raport s'a bazat Petre Carp pentru a face reforma sa în învățământul comercial.

Reforma aceasta fiind făcută deci după modelul școalelor din Austria și din Germania, Carp spuse, foarte cu duh în discursul său:

„Acolo, în Germania, n'a venit un fanfaron reformator cam ca domnul Carp, ca să scoată din creieri o reformă de școală comercială; acolo, ei au făcut școlile conform cu nevoile lor", nevoi reale, care erau exact aceleași și la noi.

De altfel Carp era de părere că în România o singură școală superioară ar fi fost de ajuns, și anume în capitală. Dar, adaogă el prea frumos :

„Ca să fiu sincer cu D-voastră, vă mărturisesc că dacă nu ar fi considerațiuni politice, n'aș fi propus o școală superioară la Iași; dar știți că trebuie să ținem seamă de oarecare tradițiuni și de oarecare trecut. Iașul este căzut din fosta lui splendoare. Fosta capitală a Moldovei, de unde a pornit o parte din mișcarea renașterei României, vede cu regret că totul se concentrează la centru, în București. Și fiindcă nu este tocmai așa departe acel timp de noi, fiindcă mai toți știm ce erau Iașii și ce sunt azi, considerațiuni politice m'au făcut să zic că noi cu toții nu trebuie să uităm niciodată ceiace a fost acel oraș. Așa încât acolo unde se poate, măcar acolo, să-l punem pe acelaș picior și pe aceeaș linie ca și capitala Valahiei, azi devenită capitala României întregi (aplauze). De aceea am înființat o școală superioară la Iași. Dar dacă d-voastră nu împărtășiți aceste vederi, dacă voiți să fie la Galați sau la Craiova, treaba d-voastră să hotărâți; mai mult însă decât două școli, vă asigur că nu e nevoie, și cred că ați

face bine ca și în această privință să lăsați proiectul așa cum e.

„Și ca încheiere :

„Eu cred că proiectul constituie un progres, că va face bine comerțului nostru și în orice caz, vă zic și aici, ca și la școlile de meserii: d-lor, pentru Dumnezeu nu împiedecați o încercare de asemenea natură, pentru că rezultatul va fi că veți rămâne în starea actuală și vă afirm că ea e foarte proastă (aplauze)".

Legile votate în complectarea legei meseriașilor.

La 11 Februarie proectul de lege fu votat în întregime, cu amendamentele primite de ministru. In aceiași zi, Carp, care nu făcea lucrurile pe jumătate, aduse în fața Camerei un proect de lege prin care se cerea deschiderea mai multor credite pentru : înființarea a 3 ferme model, a unor ateliere la școlile de meserii din Iași și București, pentru construirea de localuri pentru personalul silvic, a unei școli de agricultură și a localului ministerului de domenii și agricultură.

Cu acestea se încheie, după 14 luni de guvernare, reforma făcută în domeniul meseriilor și al negoțului.

Inainte de a păși mai departe la celelalte reforme ale acestui guvern, să mai aruncăm o scurtă privire și asupra stării financiare a țării în anul 1893.

Chestiunea financiară. Deosebirea dintre liberali și conservatori în această chestiune.

Carp a avut întotdeauna o predilecție, destul de îndreptățită, pentru chestiunile financiare. Indreptățită : fiindcă atât în trecut, în chestiunea agiului, cât și în prezent prin excedentele budgetare ce se efectuau, și cu atât mai mult în viitor, când va fi ministru de finanțe, el s'a dovedit mereu deosebit de înțelegător în astfel de materie. De altfel — și aceasta este o chestiune numai de cifre — partidul conservator, fie prin meritele lui Carp, fie prin ale lui Mavroyeni, a fost acela care, de câte ori a fost la putere a știut să restabilească finanțele sdruncinate sub regimele liberale.

Și chestiunea, privită fără nici o părtinire, privita din perspectiva întâmplărilor trecute, se lămurește foarte ușor ; liberalii au avut, mai ales mai târziu, financiari

tot atât de buni ca și conservatorii, dar aceștia erau în solda unui partid care nu numai că avea nevoie de bani pentru a se menține la putere, dar avea mai ales nevoe de bani pentru întărirea marei inovații creată de el: burghezimea română. Finanțele statului treceau deci pentru acel partid liberal pe planul al doilea — descurcă-le conservatorii când vor veni la putere: — pe planul întâi stătea ideia burghezimei și întărirea partidului care o creiase, fiindcă avea nevoie de ea, precum avea și ea nevoie de el.

Cu totul altfel se prezintă lucrul în sânul partidului conservator, acel format, încă în 1893, din foștii latifundiari ai țării — că erau ei conservatori puri sau noui junimiști — și care nu se uitau la interesele băneşti, ce nu contau pentru ei, bogații, ci se uitau numai la interesele obștești ale țării, la interesele celor „mici și slabi", vorba lui Carp.

Că o fi avut liberalii dreptate, sau că o fi avut conservatorii, judecă cine cum o vrea! De altfel, fără a impieta asupra judecății nimănui, noi credem că dreptatea era din partea amândurora, ca în toate nestabilele treburi omenești... căci mai bine este să ai o țară *cu* decât *fără* burghezi, dar tot atât de bine e să lași pe toată lumea să trăiască, nu numai pe burghezi!

Politica împrumuturilor.

Ne amintim că în materie financiară Carp a preconizat — și când a putut a și aplicat — „politica împrumuturilor", combătută de liberali când erau în opoziție, dar imitată de ei când erau la putere. Imprumuturile au sporit an cu an sub toate guvernele, ajungând la sume foarte mari; dar aceste sume nefiind întrebuințate la nevoile bugetare, ci ele fiind afectate la mărirea resurselor țării, anuitățile lor se puteau plăti regulat, așa încât bugetul mărit, nu numai că era întotdeauna echilibrat, dar el dădea acum și excedente.

Pentru a înțelege cât mai bine cum a decurs această politică a împrumuturilor și care au fost rezultatele date de ea în timpul ultimilor 20 de ani, vom desprinde aci părți din discursul pronunțat de Carp la Cameră, cu prilejul bugetului pe exercițiul 1893 — 94. (la 10 Martie 1893).

Discursul lui Carp de la 10 Martie 1893 asupra budgetului.

In ajun. Nicolae Fleva făcuse un mare discurs în combaterea nu numai a bugetului pe acel exercițiu, dar a întregei politice financiare conservatoare. Răspunsul i-l dete Carp :

„Domnul Fleva... care n'a cuprins cu o ochire generală pătrunzătoare nevoile statului, care nu ne-a arătat care este mersul ascendent, care e idealul la care România trebuie să tindă... ne-a spus numai că există un principiu în finanțe, cum că nimeni să nu cheltuiască mai mult decât are. Înțelegeți câtă genialitate a trebuit cuiva să găsească acest adevăr financiar ca să nu cheltuești mai mult decât ai. Dar d. Fleva a mai găsit și alt adevăr: a spus că statul nu are nimic și că noi ceilalți avem tot. De ! cam contestabil, d-le Fleva ! Căci eu aș vrea să știu, fără stat ce am avea noi cu toții ? Dacă statul nu ți-ar da dumitale organizarea magistraturei, aș vrea să știu din ce ai fi trăit d-ta ca avocat ? Dacă statul nu ți-ar fi dat d-tale siguranța între daraverile dintre om și om, noi am fi azi în situațiunea aceia în care se află, ceiace se numește în țară la noi „șetrarii", care regulează chestiunile lor cu ciomagul. Și atunci aș dori să știu unde ar sta averea particulară și proprietatea acestei țări ?

...Dar, după ce a făcut astfel de teorii foarte adânci, D. Fleva vine și se ocupă de amănunte, zicând că noi umflăm veniturile. Cum. domnia sa nu ne spune !.

Carp arată atunci pe larg, nu numai că veniturile nu erau umflate, dar pe lângă că erau foarte reale, apoi dela 1888 încoace. adică dela venirea Conservatorilor la putere, toate bugetele dăduseră excedente.

Că cheltuelile bugetare erau foarte mari și ele, era adevărat. dar, zicea Carp :

„Ar fi trebuit d. Fleva să se întrebe dacă nevoile acestei țări nu sunt și ele mai mari decât în alte țări. Dacă ar fi făcut o comparație cât de superficială între ceiace este în alte țări și între ceeiace lipsește încă la noi, ar fi ajuns la concluzia că nevoile acestei țări sunt enorme și că ele stau în ra-

port direct cu mersul înainte pe calea civilizației, și pe calea aceasta nu are s'o oprească teama copilărească că va cădea în prăpastie, iar miniștrii vor merge înainte cu țara pe această cale a prosperității, și dacă nu vor voi, țara îi va împinge fără voia lor.

„Când la școli ai atâtea de făcut, când armata are nevoi imense de împlinit, când rețeaua de drum de fier nu este terminată, când cu șoselele stăm mai rău decât în orice țară, când abia de curând am pus justiția noastră în starea materială necesară pentru o bună magistratură, voiți Dvs. să stăm cu brațele încrucișate și să nu mai facem nimic".

„Toate aceste nu se pot însă face decât cu împrumuturi : nu puteți termina rețeaua drumurilor de fier cu bugetul ordinar, nici portul de la Constanța, nici podul peste Dunăre, nici docurile, nici fermele model...

Și Carp arată atunci că împrumuturile acestea numaidecât necesare le-au făcut Conservatorii, dar le-au făcut și Liberalii.

Politica împrumuturilor fusese adoptată și de Ion Brătianu.

„Mi s'a spus totdeauna de pe banca ministerială, când erați la putere : Dumneata d-le Carp, vei face împrumuturi, noi nu ; d-ta vei face cheltueli, noi nu, — și pe când se zicea aceasta, realitatea era că tot Camera lui Brătianu votase peste 260 milioane împrumuturi, pe care am fost obligați să le realizăm, căci împrumuturile realizate de noi n'au fost votate de Camerile conservatoare, sunt angajamente luate de Camerile liberale. Nu critic. Dacă n'o făceați Dv., am fi făcut-o noi ; dar zic aceste ca să dovedesc că resursele ordinare ale unui buget nu sunt suficiente pentruca o țară să poată merge înainte pe calea civilizației".

„In loc de aceasta, d. Fleva ar fi voit ca guvernul să facă ca negustorul : să vadă dacă balanța se cumpănește cu 10 de o parte și 10 de cealaltă, fără să-și dea seama dacă cumpăneala se potrivește cu nevoile, cu viitorul acestei țări...

... Şi fiindcă d-sa a binevoit a face o comparaţie între mine ca administrator al averei proprii şi între mine ca administrator al averei statului, şi m'a întrebat : Aşa ai procedat la Tibăneşti ?, voi răspunde : Aşa am procedat, d-le Fleva... Când a murit tatăl meu am găsit administraţia cam după moda veche. Cinci ani de zile n'am făcut decât a cheltui aproape două sferturi din venit, în îmbunătăţiri şi în datorii care s'au urcat până la 200.000 de franci. Care a fost rezultatul ? Astăzi moşia mea, fără a face noui achiziţiuni, are un venit aproape îndoit decât acela pe care-l avea când a murit tatăl meu — şi datoriile sunt plătite.

Cum a administrat Carp moşia sa Tibăneşti.

„Teoria contrară am auzit-o decând cu Barbu Catargi, care zicea că trebuie să tragem o perdea de fier între prezent şi trecut, şi să nu mai facem datorii. Dacă am fi ascultat acest strigăt de necugetată disperare, în ce situaţiune am fi fost astăzi ? In situaţiunea Serbiei, care în adevăr n'are datorii, dar care n'are nici drumuri de fier, nici şosele, nici şcoli în condiţiunile în care le avem noi... De la Barbu Catargi până azi... împrumuturile care s'au făcut, au fost numai prea puţin afectate la mărirea resurselor ţării, iar dacă noi astăzi putem suporta cu uşurinţă un buget de 190 milioane [1]), atunci când în 1870 îmi aduc aminte cu câtă greutate suportam un buget de 70 de milioane, aceasta o datorim numai şi numai împrumuturilor ce le-am făcut, care au fost în-

Budgetul ţării în 1870, în 1893 şi în 1936 (vezi şi nota).

1) Bugetul pe exerciţiul 1936 — 37 este de 22 miliarde, 972 milioane lei, plus două miliarde 600 milioane pentru Apărarea Naţională, total 25 miliarde, 572 milioane.

Aceasta la cheltueli ; iar la venituri sunt numai circa 23 miliarde lei, din care abia 3 miliarde 835 de milioane este aportul impozitelor directe (17% din totalul veniturilor), 3½ miliarde de la al cifrei pe afaceri, 2½ miliarde *de la automobile*, 2 miliarde de la timbre, 1½ miliard de la vămi, etc.... Cifrele sunt interesante şi ele dovedesc că aportul cel mare de venituri îl aduce de fapt, într'o ţară agricolă şi abia mai industrializată decât în vremea lui P. P. Carp, *oraşul*, nu *satul*. (Vezi totuşi proporţia dintre aportul agriculturei şi acel al industriei la p. 354 nota 1).

trebuințate pentru mărirea puterei productive a țării.

Carp arătă mai departe că datoria țării se urca în 1893 la 800 de milioane de lei, din care 700 de milioane se întrebuințau numai în scopurile mai sus arătate, iar dacă anuitatea acestor datorii se urca la peste 50 de milioane anual, resturile bugetare sporiseră în schimb de la 70 de milioane la 190 de milioane, astfel că sporul era de 120 de milioane, și aceasta fără a lovi materia impozabilă, decât într'o foarte mică măsură. Când așadar din bugetul de 70 de milioane pe care-l avea statul prin 1872—73, scăzându-se anuitățile nu rămâneau atunci decât 34.000.000 lei pentru îndestularea tuturor nevoilor, iar în 1893, adecă 20 de ani mai târziu, rămâneau dintr'un buget de 190 milioane, 122 milioane pentru îndestularea nevoilor *„cum mai puteți țipa"* zice Carp *„că ruinăm țara și că mergem la prăpastie?"*.

Mai departe, Carp arătă Camerei că sporul bugetar anual fiind cam de 3 milioane de lei, iar de la 1888 încolo chiar de 10 — 11 milioane, bugetul prezenta acum un excedent de 30 milioane lei *„fără ca să adăugăm nici un ban la impozitele pe care le-am găsit noi când am luat moștenirea lui Ion Brătianu, din contra, am degrevat — am degrevat taxa asupra țuicei, asupra spirtului, am degrevat taxa de 5 % asupra lefurilor funcționarilor, și cu toate aceste am putut ajunge la un buget de 190.000 lei"*.

După ce mai arătă în toate amănuntele, (care astăzi nu mai interesează) cum fusese întrebuințat excedentul de 30.000.000 lei, și dovedi astfel că administrația a fost bună, Carp trecu, cu multă dibăcie la chestiunea impozitelor, care de fapt e cea care interesează mai mult pe cetățenii oricărei țări. Contribuabilului îi este foarte indiferent dacă statul are sau nu are datorii, principalul pentru el este să-l impui cât mai puțin, și direct și indirect. Lucrul acesta Carp l-a înțeles întotdeauna prea bine, și de mirat este că, cel puțin în această privință, popularitatea lui n'a crescut cu anii și cu experiența. Dar cum pe de altă parte știa că în guvernarea actuală va fi totuși nevoit să se ocupe și de

mărirea unora din impozite, el, dupăce mai insistă odată asupra necesităţii ce va avea ţara, să facă noui împrumuturi pentru sporirea producţiunei sale [1]), arătând că atât bugetul, cât şi resursele, cât şi excedentele se vor mări cu toate acestea mereu, încheiă totuşi discursul cu următoarea expunere :

> *„Impozitele actuale se urcă"* zicea el *„la cel mult 115 milioane, şi când o ţară cu 5 milioane şi ceva de locuitori plăteşte numai 115 milioane impozite, aceasta înseamnă un 20 de lei de cap. Apoi atunci când Bulgarii plătesc 19 lei de cap, Sârbii 21 de lei şi Ruşii 26 lei de cap, căci nu vă vorbesc de Anglia, unde se plăteşte 160 de franci, nici de Franţa unde se plăteşte 130 de franci — cred că un impozit de 20 de lei de cap nu este un ce care a atins limita posibilităţii !"*

Acesta a fost, în esenţă, discursul financiar al lui Carp, din care s'a putut învedera, starea prosperă în care se afla ţara de câţiva ani încoace.

După bugetul general al ţării, ministerul de domenii trecu la bugetul resortului său, care făcu obiectul discursului dela 16 Martie.

Atacat de Fleva, care găsise un nou prilej de a face opoziţie, care în loc să vorbească de bugetul Domeniilor, se apucă să critice iar politica financiară a Conservatorilor şi să ceară plecarea guvernului de la cârma statului, Carp răspunse cu aceleaşi arme : el se ocupă numai accidental, la sfârşitul discursului, de bugetul ministerului său, făcând altfel numai teorii generale asupra finanţelor ţării şi răspunzând cu obişnuita-i ironie la toate criticele adversarului său.

Acest adversar, Nicolae Fleva, era de altfel un om inteligent, cult, fin, bun orator, minunat avocat, şi foarte ceiace numeşte Francezul „un charmeur" [2]); însă Nicolae Fleva.

---

1) Teoria lui Carp era că „guvernele trebuiau să oblige generaţiile viitoare, pentru care munceau, să ia şi ele o parte la acele sacrificii".

2) Autorul acestei cărţi l-a cunoscut personal, ca pe majoritatea oamenilor politici ai epocei descrise, cei care mai trăiau, bătrâni, între 1910 şi 1920 (aşadar pe P. P. Carp el însuşi). Ca atare s'ar putea crede că judecata sa este subiectivă. Dar la aceasta el n'ar putea răspunde decât prin magistrala dizertaţie a lui Maiorescu (o. c. p. 286) :

era prea pătimaş, iar Petre Carp a fost în schimb, din fire şi întotdeauna, prea puţin pătimaş, ca să nu judece întâi cu sânge rece şi să nu releveze apoi cu necruţare ridicolul pe care patima o trage îndeobşte ca o grea povară după sine.

Zise Carp în discursul său :

Discursul lui P. P. Carp de la 16 Martie 1893 asupra budgetului ministerului de Domenii.

„Domnilor, îmi închipuesc că un scriitor, un istoric, peste 30 — 40 de ani, ar voi să facă istoria acestei ţări, şi se înţelege prea bine că ar trebui să facă şi istoria parlamentară. El ar lua Monitorul Oficial şi s'ar întreba : în anul de graţie 1893 ce fel de oameni politici luptau atunci împotriva acelora care erau la guvern ?".

„Dacă ar lua discursul d-lui Fleva de azi, ar găsi... (cutare şi cutare)... şi ar citi că d. Fleva pretinde că deficitul budgetar nu se stabileşte prin diferenţa între evaluări şi încasări, dar prin deosebirea dintre evaluări şi constatări. Istoricul ar fi clătinat atunci din cap. Sub punctul de vedere al literaturii, calea valea, dar un om care vrea să vorbească de finanţe şi zice enormitatea că deficitul nu se calculează după evaluări şi încasări, ci după evaluări şi constatări, aceasta e prea-prea !"

Istoricul de peste 40 de ani şi cel de peste 400 (vezi nota).

„Istoricul îşi va zice că pe atunci trebuie să fi fost nişte majorităţi cu o răbdare neobişnuită, şi trebuie să fi fost şi un preşedinte cu o toleranţă care întrece deprinderile noastre de astăzi. Aşa o

---

„Subscrisul (Maiorescu) este încredinţat de adevărul tezei susţinute de Lessing, că nu se poate scrie bine decât istoria propriului său timp, deşi unul din cei mai interesanţi istorici moderni, Treitschke, se miră de „spirituala şi curajoasa" vorbă a lui Lessing, pe care mulţi alţii împreună cu el nu o pot admite. Insă trăind încă autorii faptelor care se istorisesc *şi în orice caz mulţi martori oculari*, controlarea exactităţii se face dela sine, şi eventualele rectificări se produc mai uşor. Iar în ce priveşte judecata istoriografului, acesta nu ne pare a fi mai obiectivă la cei ce se ocupă cu istoria veche. Cine îşi aduce aminte cum Mommsen cobora pe Cicero la categoria „slugarnicilor politici" care trec dintr'un partid într'altul după interesele materiale.. pe când în cartea lui Duruy acelaş Cicero este „meilleur que son temps, croyant à la vertu, au pouvoir de la raison, à la liberté"... acela va fi înţeles valoarea pretinsei deosebiri între o istorie a trecutului şi o istorie contimporană, întrucât priveşte nepărtinirea lor" .

să zică istoricul care va vorbi peste 40 de ani[1]*). Şi atunci se va întreba : ce îndreptăţea pe acel domn să o ia aşa de sus ? Şi şi-ar fi zis : îl îndreptăţea un singur lucru... ştiinţa care are de a manipula trei fraze : una este libertatea constituţională, a doua este corupţiunea şi a treia este jertfele personale aduse de d-sa ca să lupte în contra corupţiei şi a pierderei libertăţilor...."*

„...D-l Fleva a avut un moment în viaţa lui când a jucat un rol, un moment când cu sonoritatea vocei lui şi exuberanţa lui de vorbă a fost purtătorul de cuvânt al indignaţiunei generale din ţară contra unui regim care îmbătrânise, din această cauză nu mai era la înălţimea misiunii sale şi căzuse în braţele unei colectivităţi, care a sugrumat pe Ion Brătianu ; d. Fleva

---

1) Petre Carp credea că 40 de ani vor ajunge pentru a face din România o ţară cum o visa el. Dar termenul a trecut, iar noi cei de azi, din incinta sau din tribunele Camerei, ne întrebăm de câte ori vor mai trece 40 de ani, până vom ajunge la idealul lui Carp.

Pentru a îndruma pe viitorul istoric de peste, nu 40 de ani, dar de peste 400 de ani, cum să cerceteze deosebirea care a fost între Parlamentul din anul de graţie 1893 — pe care Carp îl găsea încă necivilizat — şi Parlamentul Român din anul de graţie 1936, ar fi deajuns să indicăm reportajele analelor parlamentare şi ale presei de azi, — de pildă asupra unei şedinţe a Camerei, luată la întâmplare din foarte multe altele la fel :

„... Incordarea dintre naţional-ţărănişti şi naţional-creştini, după bătălia electorală dela Mehedinţi, a ajuns la limita extremă. (Dar la guvern erau liberalii, prin urmare lupta se dădea între partidele din opoziţie)... D. Robu, deputat naţional-creştin, se răfueşte cu deputaţii naţional-ţărănişti.

Răfuiala e cu încriminări şi documente. D. Robu e masiv şi n'are teamă..., iar deputatul Marcel Adam naţional-creştin şi el, mărunt la stat, părând să tot aibă 25 de ani, şi cu o înfăţişare de timid, ripostând la o apostrofă a unui adversar, rosteşte : „Bandă de hoţi". D. dr. Virgil Solomon, naţional-ţărănist ripostează scurt : „Imbecil". D. Marcel Adam, aşa mic cum e, sare brusc din bănci şi, făcând un efort de înălţare, loveşte cu pumnul în bărbia d-lui Dr. Solomon. D-l Gheorghe Cuza, sesizând tragedia, intervine cu grabă, (stilul e al reporterului). Clopoţelul preşedintelui sună. D. Solomon ca să câştige timp, loveşte la iuţeală pe d. Cuza, nu cu mâna, ci cu genunchiul. D. Cuza cade peste pupitru, care se rupe cu zgomot.

... D. Robu sare în spatele D-rului Solomon şi-l aruncă la pământ. Deputaţii sar dintr'o parte şi din alta. Se face o încăierare generală... d. Dr. Solomon e ridicat de pe jos, plin de sânge". *(Universul* din 21 Martie 1936).

Scenele acestea se petreceau în anul de graţie 1936 în Dealul Mitropoliei, nu la Arenele Romane.

şi-a închipuit că vorbele sale au produs căderea lui Ion Brătianu, şi sigur fiind de aceasta şi-a zis şi azi : Iată reţeta găsită, am să acuz de corupţiune pe conservatori şi guvernul conservator va cădea. Pentru aceasta ar trebui să fie în adevăr corupţiune, căci altfel n'ar mai fi nici un guvern posibil pe lume, căci reţeta d-lui Fleva ar aplica-o oricine. Când ar fi d-sa la putere, găsesc eu un amic cu voce puternică, pe care-l pun să strige că d. Fleva e corupt, şi haide! D-l Fleva cade şi vin eu, şi d. Fleva reîncepe că eu sunt corupt (ilaritate, aplauze). Apoi aşa este mersul istoric ? Eu nu cred că aşa este mersul istoric, eu cred că acuzaţiunile produc efect când sunt întemeiate, altfel nu..."

După ce arată pe larg netemeinicia acuzaţiilor de corupţie ce se aduce guvernului [1]) şi după ce protestă cu vehemenţă împotriva expresiunii neparlamentare de *„demi-monde"* pe care o întrebuinţase Fleva la adresa guvernului, Carp trecu la justificarea altei învinuiri ce i se adusese, aceia de a fi *inconsequent în politică*. Tocmai el !

„D. Fleva a zis : aţi venit cu o lege asupra ţăranilor ; cu o lege neizvorîtă din principiile Dvs. faţă cu această parte a populaţiunii noastre, neizvorîtă din dorinţa ce aveţi de a ridica toate clasele societăţii noastre, ci aţi venit în urma unei răscoale, şi aveaţi aerul a zice că această răscoală a provenit din cauză că venisem noi la guvern.

Răscoala țărănească din 1888 și atitudinea lui N. Fleva.

Răscoala a izbucnit trei zile după venirea noa-

---

1) Din care principala era că Petre Carp era de părere că funcţionarii publici trebuie să voteze întotdeauna cu guvernul „căci ei sunt afară de politică... au cariera lor şi trebuie să servească interesele permanente ale Statului, iar nu interesele trecătoare ale politicei... Impiegatul care vrea să facă politică, n'are decât să binevoiască să părăsească serviciul Statului. Dar să am eu impiegaţi supuşi ordinelor mele fără să am încredere în ei ? Care este ministrul acela care ar tolera să încredinţeze o parte din puterea publică a cărei răspundere o are, ştiind că acel om are să facă ceva înadins, care ar putea să compromită răspunderea Ministrului faţă de Parlament ? Această justă teorie Fleva o găsea stranie ; el cerea libertatea integrală a conştiinţei pentru toată lumea.

P. P. Carp

stră la guvern[1]*), încât abia ajunsese pe la districte ştirea că guvernul s'a schimbat şi era destul ca această ştire să ajungă la urechea ţăranilor, ca ei să zică : Carp, Rosetti, Conservatorii au venit la putere, suntem pierduţi ; şi îndată au pornit la cârciumă să desfunde buţile, să se îmbete şi apoi să dea foc casei proprietarului, să omoare, etc.*

D. Fleva ne acuză că dece am înăbuşit răscoala. Erau două mijloace de a o înăbuşi: sau era mijlocul de a nu tolera că în această ţară un om oarecare, fie el ţăran, fie oricine, să aibă dreptul a ucide oameni, a da foc caselor şi a împărţi moşiile altora, şi atunci să vii cu forţa a împiedeca asemenea fapte ; sau era alt mijloc care l-a indicat atunci dl. Fleva însuşi. D-sa a venit la mine şi mi-a zis : garantez că în 24 ore revoluţia ţărănească are să se sfârşească. L-am întrebat cum ? — N'am decât să mă duc în mijlocul lor să le spun să nu mai facă revoluţiune... Dar d-sa nu s'a dus. Dacă se ducea, nu se ardeau case, nu se ucideau oamenii, nu se schingiuia nimeni, nu se întâmpla toate ororile care le-am văzut noi ; a fost în mâna d-lui Fleva să împiedice toate acestea, ducându-se în mijlocul lor şi nu s'a dus !

Apoi d-lor, cu oameni de aceştia, cari scot dinţii fără durere, nu se guvernează.

Cum se aplica legea vânzărei bunurilor Statului.

Dar se zice că n'am aplicat legea. Iar o neexactitate. Dl. Lahovary nu începuse aplicarea, dar o începuse Dl. Păucescu şi a continuat-o d. Izvoranu. Apoi am continuat-o eu şi vă pot spune că până acum la ţărani s'au vândut moşii de ale Statului în valoare de 60 milioane în timp de 2 ani şi jumătate.

Şi cu toate acestea Dl. Fleva vine în Parlament în auzul tuturor şi zice că legea nu se aplică ; şi aduce câteva petiţiuni din partea câtorva ţărani, cari n'au primit pământ până acum. Evident ;

1) Izbucnise înainte, vezi vol. I, p. 372.

fiindcă până acum nu s'au vândut toate moşiile ; fiindcă nu se puteau vinde 1.400.000 hectare într'un timp atât de scurt, şi prin urmare asemenea petiţiuni vin necontenit.

Cine cugetă, nu poate face asemenea acuzaţiuni, fiindcă împărţirea sistematică în diferite loturi a moşiilor nu se poate face de azi până mâine ; trebuie făcută bine şi cu băgare de seamă, căci Statul răspunde de evicţiune după legea făcută. Prin urmare, nu putea să facă în doi ani, ceeace ar fi trebuit să facă în 5 ani.

Dl. Fleva mă mai acuză că am arendat moşiile statului care nu sunt încă date. Ce eram să fac ? Să le exploatez eu în regie ? Atunci, ar fi zis d. Fleva că eu fac corupţiune ; că pun pe porumbeii mei să caute moşiile în regie. A trebuit să le dau în arendă şi le-am dat fără nici o pierdere pentru Stat.

Dacă sunt ţărani care se plâng că încă n'au luat pământ, în contra celora este binecuvântarea celor care au luat deja, iar plângerile celorlalţi au să se transforme şi ele în binecuvântări, după ce li se vor da şi lor pământ".

Budgetul ministerului de Domenii.

Insfârşit, Ministrul Domenilor trece şi la bugetul ministerului său, care comportă un spor de 231.000 lei faţă de bugetele anterioare, (şi nu de 500.000 lei, precum spusese Fleva).

„Mi s'a spus că am făcut acest adaus pentru a proteja nu ştiu pe cine — iar abuz — şi vi s'a citit că am suprimat nu ştiu ce număr de guarzi. Evident că am suprimat : i-am transformat în şefi de ocoale Prin urmare nu s'a suprimat nici un silvicultor, din contră s'a mărit numărul lor.

„Am suprimat numărul spălătoreselor dela băi ? N'am suprimat nimic, dar am crezut că e ridicol să se puie în buget, o spălătoreasă, şi am pus o cifră în bloc la fiecare administraţiune balneară, iar spălătoresele le poate găsi d. Fleva acolo în cheltuelile generale. (ilaritate).

„Aşa cu toate acuzările care privesc ministerul

Domeniilor... recunosc că budgetul acestui minister este insuficient, dar m'am oprit de a face orice alt adaus, până a nu veni cu întreaga reorganizare a ministerului, şi atunci, pe baza acelei reorganizări, voi da tuturor serviciilor întinderea şi activitatea de care au nevoie. In asemenea condiţiuni vă aduc şi neplăcuta ştire, cum că Ministerul Domeniilor, peste un an doi, are să vă reclame un adaos de un milion şi jumătate.

„...Aţi văzut, D-lor, unde stau abuzurile, aţi văzut cum administrez în mod necumpătat acest minister. Eu totuşi v'aşi ruga, ca concluzie, să nu mai răspundeţi nimic şi să-mi votaţi budgetul!"

Această din urmă frază nu mai e a ministrului de Domenii, e a lui Petre Carp.

* * *

In Aprilie, o nouă lege care făcea parte din concepţia politico-financiară a guvernului, a stârnit o vâlvă, de era aproape să cadă ministerul. E vorba de legea zisă a „Maximului", care fiind însă în strânsă legătură, din punct de vedere economic, cu legea „Tarifului autonom" din 1891, ne va sili prin urmare să ne întoarcem la aceasta d'intâi pentru a înţelege pe cea de a doua.

Legea Tarifului Autonom din 1891.

Legea tarifului vamal autonom (votat în iarna 1891, şi despre care am omis intenţionat să vorbim la rândul ei, pentru a o putea pune în legătură cu evenimentele de acum) a fost de fapt o lege de încurajare a industriei naţionale.

Petre Carp, care pe atunci nu era ministru, a fost totuşi raportorul ei în calitate de prezident al comisiunii pentru întocmirea tarifului.

Una din primele fraze din acest raport spune:

„Nouă ni s'a părut că tendinţa care impune unei ţări a-şi satisface toate nevoile prin propria sa muncă, este utopică.

Mai târziu, când în Decembrie 1893 se va face modificarea unor articole al tarifului, Carp va

spune în Senat : *Liberalii prin tariful dela 1888 au avut intenţia de a proteja industria noastră, dar nu a făcut-o ; noi am făcut-o în 1891 şi o facem azi...*".

Intrucât vestita politică liberală de mai târziu s'a manifestat prin aplicarea sau prin încercarea de aplicare a formulei : *Prin noi înşine,* credem că aceste vechi păreri ale lui Carp trebuiau cunoscute de pe acum.

Să ne întoarcem la lege. Principiul ei era următorul : taxele de import trebuiau să fie cât mai scăzute pentru articolele ce nu se fabricau în ţară şi cât mai urcate pentru acele care începeau a fi produse la noi.

Pentru cele dintâi, şi încă numai pentru acele despre care, după cum spunea Carp *„nici nu putem avea speranţa că se vor putea produce la noi"*, taxele fiscale nu întreceau 8 % şi uneori nici 5 % din valoarea mărfurilor.

„A trebuit să procedăm astfel, zicea raportul, *fiindcă orice impozit indirect, când e prea urcat, se scurge singur prin scăderea consumaţiunii"* ceeace este de altfel o remarcabilă cugetare financiară.

In schimb, taxele urcate la import le punea legea pe obiectele care începeau a fi produse în ţară : tăbăcăria, postăvăria ordinară, sticlăria, hârtia ordinară şi de scris, cartonul, ţesăturile animale şi vegetale, frângheria, industria mobilelor ordinare şi semi-fine, etc., etc., Totuşi legea nu impunea nici pentru aceste articole o taxă prea exorbitantă, căci comisiunea (recte Carp) fusese de părere că nu e în interesul nimănui, nici al producătorului, nici al consumatorului, de a stabili taxe atât de urcate, încât ele să înfiinţeze nişte *adevărate monopoluri,* ce ar exclude posibilitatea progresului. Numai dacă producţiunea românească este cel puţin egală cu producţia similară străină, ea are dreptul la protecţiunea noastră"

Legea Maximului din 1893.

Acuma, în legătură cu această lege economico-financiară, guvernul venea cu legea maximului, o lege ale cărei principii erau următoarele : (şi aici regăsim toată teoria lui Carp, nouă acum cunoscută, asupra nevoilor comunale) :

Intrucât starea comunelor era deplorabilă, întrucât sarcinele ce trebuiau să cadă asupra lor, pentru a le da o bună administraţie şi o bună organizare — întrucât dar drumurile, spitalele, şcoala şi biserica trebuiau să cadă în sarcina comunei — însă pe de altă parte acele comune nu că nu voiu, dar nu aveau veniturile necesare pentru a-şi vedea de interesele lor, ce era de făcut decât a le procura aceste venituri ? Trebuia deci venit cu o lege care să le dea posibilitatea a avea mijloacele necesare pentru a se administra. Dar care mijloace ? Aici stătea nodul chestiunei şi diferenţa dintre părerile opoziţiei şi ale guvernului. Liberalii nu mai negau dreptul comunelor de a se administra singure, dar ei ziceau că dacă Statul nu se ocupa de administrarea lor, măcar să se ocupe de procurarea mijloacelor, să le dea deci veniturile necesare din noui taxe vamale.

Carp şi liberalii în chestia administraţiei centrale.

Era o întreagă diferenţiere de mentalităţi care trebueşte relevată : Carp voia, prin legea descentralizării administrative, prin legile comunale, prin legea maximului, să uşureze sarcina administraţiei centrale a statului, care trebuia să-şi întrebuinţeze toată activitatea numai în vederea marelor sale interese generale ; Liberalii dimpotrivă, erau de părere că toată inima ţării trebuie să bată în capitală şi în cele câteva ministere din centrul ei. A fost una din omericele lupte duse de Carp împotriva unei lumi întregi.

Până la marele război, el a pierdut partida. După războiu şansele deveniseră egale, iar ce ne rezervă viitorul e greu de prevăzut, căci altele sunt deocamdată preocupările fărâmiţatelor partide politice de azi !

Aşa dar, pour en revenir à nos moutons, Conservatorii prin glasul lui Carp găsiseră în chestia de mai sus, următoarea soluţie : înfiinţarea unor taxe de export pentru mărfuri era o imposibilitate, fiindcă în afară de cereale, vite, sare, etc., care nu erau mărfuri fabricate, nu exportam aproape nimic. Articolele de consumaţiune erau toate taxate, articolele industriale nu se putea taxa ; dar comunele aveau nevoie, pentru a fi bine administrate de circa 60 de milioane de lei,

iar Liberalii cereau ca pentru îndestularea lor să se urce tarifele autonome (taxele de import). Vămile produceau însă la noi, pe atunci, numai 30 de milioane, aşa încât pentru a satisface nevoile comunale, ar fi trebuit ca ele să mai dea 60 de milioane, care ar fi trebui să facă în total 90.000.000 lei. Şi cum aceasta era o imposibilitate — cum pe de altă parte o imposibilitate era şi propunerea unora ca materiile industriale să fie impuse la bariera fiecărei comune — nu mai rămânea decât o soluţie, acea de *a impune fabricele din comune şi de a mări taxele de consumaţiune. Aceasta era origina, spiritului şi textul legii maximale.*

Spiritul legii Maximului.

Se înţelege că opoziţia, convinsă sau neconvinsă de strânsă argumentare a guvernului, găsi în tot cazul un teren uşor exploatabil printre contribuabilii cărora li se măreau taxele de consumaţiune, pentru a face o zarvă în ţară destul de neplăcută guvernului. De altfel pentru a nu mai reveni mai târziu asupra acestui fapt şi pentru a invedera *a priori* că întreaga agitaţie despre care vom vorbi mai jos, a fost pusă la cale nu din convingere de principii, ci din patimă politică, trebuie să arătăm deci de pe acum că această atât de combătută lege asupra maximului taxelor şi contribuţiunilor comunale, pe care „Voinţa naţională" de la 25 Aprilie 1894 se şi angajase formal s'o desfiinţeze, a fost mai târziu nu numai aplicată de Liberali, dar înca exagerat aplicată [1]), în tot cazul până în 1903, când s'a votat, în Martie, legea desfinţării accizelor).

Intâmplările de la 5 Aprilie 1893.

Intrunirea de protestare împotriva acestei legi fu pusă la cale în dimineaţa când proectul legei urma să fie pus la Cameră la ordinea zilei. Liberalii făcuseră propaganda lor, printre oamenii dela hale, din Piaţa Mare, printre muncitorime şi negustorime. Luni dimineaţă, 5 Aprilie 1893, căruţaşii, măcelarii, precupeţii fură în grevă. Mii de oameni ocupau străzile dintre Bibescu-Vodă, cheiul şi Mitropolie, iar guvernul nu luase nicio măsură pentru menţinerea ordinei. Până la ora 12, îmbulzeala crescu atât de mult, încât, după ce

1) T. Maiorescu o. c. p. 304; C. Bacalbaşa o. c. Vol. 2/150.

curtea Mitropoliei şi tribunele Camerei se umplură cu desăvârşire, uşa de intrare fu ca şi baricadată, deputaţii nemai putând pătrunde în incintă. Forţele poliţieneşti încercară să evacueze curtea, dar fură întâmpinate de o ploaie de pietre care cădea cu nemiluita peste poliţişti şi peste deputaţii majorităţii.

Povestirea faptelor de Bacalbaşa.

Bacalbaşa, în amintirile sale[1]) arată că *„pela orele 2 sosesc şi eu pe cheiul Dâmboviţei, căci în oraş se răspândise zvonul că la Cameră e revoluţie.*

„In faţa podului care duce azi la Bulevardul Maria (dispărut acum prin acoperirea Dâmboviţei), văd pe V. G. Morţun, deputat socialist, în picioare într'o trăsură vorbind mulţimii. Pe pod calul mort al unui jandarm, din hală şi din piaţă ploaie de pietre în tir de baraj asupra intrării Dealului Mitropoliei. Jandarmii călări treceau podul, dar erau bombardaţi şi răniţi, iar mai mulţi ofiţeri au fost foarte serios contusionaţi... In faţa acestei situaţii, şedinţa Camerii e ridicată. La ora 4 ½, Lascăr Catargi ese din Cameră pe jos, prin poarta cea mare ; mai mulţi deputaţi printre cari şi ministrul Alexandru Marghiloman îl roagă să se întoarcă şi să iasă pe din dos, însă bătrânul râde şi merge înainte...".

Expunerea faptelor de Marghiloman.

Dar să vedem cum istoriseşte Marghiloman el însuşi întâmplarea pe care o expune cu deamănuntul a doua zi 6 Aprilie la Cameră :

„....Se liniştiseră lucrurile îndestul ca o parte din membrii guvernului să se poată duce la Senat, când între orele 4 şi 5, mulţimea care cu încetul fusese respinsă din curtea Mitropoliei, dar care ocupa încă accesul ei, a început să atace oameni inofensivi. Cea dintâi victimă a fost un tânăr reporter al unui jurnal conservator, căruia i s'a zis murdării şi i s'au aruncat pietre. Puţin după aceia d. Carp a avut şi d-sa să se plângă de neomeniile unui individ, care desigur numai pe poporul român nu-l reprezintă în starea de ebrietate

1). C. Bacalbaşa idem p. 151.

în care era. I-au aruncat o murdărie însoțită de huiduieli...

„Sergenții de stradă n'au apucat să facă câțiva pași pentru a degaja strada și au fost primiți cu o grindină de pietre. Numărul răniților indică îndestul cât au fost de maltratați acei fideli păzitori ai ordinei. La acel moment numai s'au chemat jandarmii călări, care au fost însărcinați să deschidă drumul, fără violență până la podul Halelor.

„Mă întorceam dela Senat, când sunt informat de unul din colegii noștri, de învălmășeala ce era la Mitropolie. Mă repezii la poliție să cer informațiuni dela biroul telegrafic al Camerei. La poarta Poliției, găsesc pe d. Polihroniade, un jurnalist, care-mi povestește că a fost încăerare pe Piața Ghika și că se aruncă cu pietre din baricade care închid podul Halelor. Am sărit într'o birjă și am luat drumul spre Cameră.... Când să întorc colțul uliței care duce la Mitropolie, văd că doi mișei se pitulează la spatele trăsurii, urmărind-o cu mâinile pline cu pietre. Cum s'au simțit descoperiți, au huiduit și la acest semnal, de pe poarta cealaltă a cheiului, o bandă numeroasă începe să arunce cu pietre. Acesta era „poporul suveran al d-lui Fleva, care repezea droaia de pietre asupra unui om singur... N'am în suvenirile mele nimic care să mă desemne animadversiunei particulare[1]) *a păturei bucureștene care mă bombardase. Nu era deci greu de ghicit că nesocotiții aceia aveau lozinca lor și că erau desemnați anume acei cărora trebuiau să se facă această primire".*

„Tulburătorii trăseseră în capul podului vagonetele de gunoaie, târâseră și calul mort al jandarmului înaintea lor și din acel adăpost țînteau la distanță (sic) trupele de poliție. Atunci văd sosind dinspre Mitropolie și pe d. prezident al

---

1) Marghiloman era un dicționar de neologisme.

consiliului, (Lascar Catargi) însoțit de mai mulți deputați.

„Cu toții l-am conjurat să se urce în trăsură și să nu se expună a trece pe chei. D-sa n'a voit să țină seamă și a zis că este de datoria d-sale să vadă ce se petrece.

„Atunci, însoțit de deputații Andrei Popovici, și Sturdza Scheianu, de senatorul Ciolac, de prefectul Rasty, de avocatul Brăescu și de mine, onoratul președinte de consiliu a avut onoarea să fie absolut lapidat timp de 5 minute! D. Brăescu a primit două pietre în piept, eu am primit una în pălărie și d. Popovici a fost de două ori atins. Cu cât înaintam pe malul drept, cu atât hoarda bătăușilor ne urma pe cheiul din față, asvârlind cu mâna și cu praștia proectilele peste noi, care răzbeau până în grădina Domniței Bălașa. Acea mulțime mergea spre podul din Calea Rahovei ca să ne taie drumul. In acel moment d. prim procuror a chemat trupa care se afla pe piața Ghika și escuada *locotenentului Socec*[1]*) reușind să desprindă vagonetele, a șarjat pe podul halei, ceeace ne-a permis să continuăm drumul spre centrul orașului.*

„Ei, întreb cine are răspunderea celor ce s'au petrecut? Vă întreb? In crize de felul acesta. care e datoria autorității?... S'ar vorbi de sânge vărsat, și după formula cunoscută l-ați și proclamat cetățenilor pe cale de afișe. Iată proclamațiunea D-voastră: La exercițiul pașnic al dreptului de protestare, guvernul a răspuns cu arma, și sângele vostru a curs. Care sânge d. Fleva? Vă aduc raporturile parchetului și al directorului serviciului sanitar. Din ele se constată că sunt răniți.... 21 de sergenți și de jandarmi, fără a număra pe domnii căpitan Solomonescu și locotenentul Botez, fără a număra pe subcomisarul Catană și brigadierul Rosen...".

---

1) Generalul de mai târziu.

Cum a expus P. P. Carp faptele, la Cameră, la 9 Aprilie. Nepopularitatea legei.

La 9 Aprilie luă şi Carp cuvântul în aceiaşi chestiune, dar el vorbi mai mult despre legea maximului, îndreptăţind-o şi apărând-o şi aruncând în faţa adversarilor săi adevăruri de aceste pe care numai el le putea spune :

„Apoi, pentru Dumnezeu, să nu ne faceţi injuria de a crede că noi nu ne-am dat seama de nepopularitatea legii, decât în momentul când aţi venit D-voastră să ne deschideţi ochii. Ştiam că ea va fi nepopulară, şi cu toate acestea, am mers şi mergem mai departe, pentrucă un guvern înainte de a se ocupa de popularitatea sau nepopularitatea unei legi, trebuie să îndestuleze nevoile ţării sale.

„...Comunele trebuie puse într'o altă situaţiune, decât cea pe care o au, şi admiţând că temându-ne de inpopularitate, am retrage legea, ne-am fi făcut oare datoria faţă de administraţiunea comunelor ? Declar cu fruntea foarte senină, nu !

— Admit că nu retragem legea; admit că majoritatea o respinge şi că ne retragem noi. Vine alt minister ; ce are să facă, cel ce va veni după noi, cu comunele ? Are să le lase în starea actuală ?

Vrasăzică, d-voastră voiţi să răsturnaţi un guvern, care îşi face datoria, şi să vină altul care nu-şi va face datoria? (aplauze).

Urmează o mică pauză în timpul căreia Carp scoate monoclul, îl şterge cu batista şi-l aşează iar în ochi. Gestul acesta anunţă că va urma o glumă, o ironie, o bătaie de joc, după cum îi era felul şi obiceiul.

Şi în adevăr că vorbele sale scandate şi tăioase au început cu un fel de glumă, au trecut prin tema veche şi cunoscută a poporului care nu e masa inconştientă şi au ajuns iarăşi pe nişte culmi carpiste — carpiene:

„Acum de îndată ce v'am arătat motivul pentru care am adus legea şi pentruce noi nu o putem retrage, viu şi la cealaltă chestiune, a popularităţii".

„Poporul s'a pronunţat contra şi noi trebuie să ne supunem voinţei poporului".

„Foarte bine, să vorbim de popor".

Carp revine la vechiul refren: „Ce este poporul?"

„Poporul se manifestă în diferite chipuri: se manifestă prin Majoritate prin Cameră şi prin Senat".

— „Nu, ziceţi d-voastră, nu este acesta poporul; nu sunteţi d-voastră poporul, nu sunt senatorii". „Poporul s'a mai manifestat prin comisiile electorale. Nici acesta nu sunt poporul".

„Cine dar este poporul" ?

— „Poporul este capitala. Foarte bine: să vin la poporul capitalei. Din cât se compune poporul capitalei" ?

„Din vreo 200.000. Cine reprezintă pe acest popor? O deputaţie de vreo 4-5 mii de oameni, deşi eu nu am văzut decât vreo 2000 în curtea Mitropoliei.

„Iată delegaţia poporului Capitalei, trebuie să mă supun ei".

„Dar ca să mă supun, trebuie să ştiu ce vrea. Care îţi este amendamentul, domnule popor" ?

„M'am dus la fereastră; poporul când m'a văzut, şi-a exprimat amendamentul printr'o huiduială; drept să vă spun că eu nu am înţeles forma acestui amendament al poporului [1]".

Agresiunea de la 5 Aprilie în contra lui Carp.

„Am eşit în curte, tot ca să aflu amendamentul; amendamentul d-lor, s'a transformat afară, în pietre şi în scuipat".

„Am stat cu pietrele cu scuipatul de vorbă, şi am spus: foarte bine; aş dori însă să vă cunosc amendamentele. Poporul mi-a răspuns:

„Avem reprezentantul nostru în Cameră, avem pe d. Fleva.

„Am venit în Cameră şi am întrebat pe d. Fleva, reprezentantul pietrelor şi al scuipatului; D-sa s'a mulţumit să-mi dea o citaţiune din Maurice Blok.

---

1) Bacalbaşa în o. c. vol. II p. 151 spune că atunci când Petre Carp s'a arătat lafereastră, drept răspuns la huiduiala cu care a fost primit de popor, el i-ar fi făcut „un nas mare" (un pied de naz). Această afirmaţie seamănă mai mult cu atâtea lucruri care i se atribuiau lui Carp, decât cu acelea pe care le făcuse în adevăr.

„Iată tot ce a eşit din această voinţă a poporului". (aplauze).

„Eu sunt omul blând, omul care caut să mă supun poporului ; dar ce-a făcut poporul : m'a huiduit, m'a lovit cu pietre şi m'a scuipat".

„Dacă credeţi d-vs că acesta este un mod constituţional din partea poporului de a-şi manifesta dorinţa, vă înşelaţi".

„Dacă credeţi d-voastră că veţi găsi o singură inimă serioasă, un singur om cu sentimentul demnităţii lui, care să se retragă pentrucă a fost scuipat şi huiduit, şi să părăsească el toate ideile în îndeplinirea tuturor datoriilor lui faţă cu această ţară, şi în materia aceasta faţă cu nevoile comunelor, pentrucă s'au găsit 300 de indivizi din cari vreo 20 sau 30 băieţi de pe la prăvălii şi 40-50 oameni beţi, — şi dacă zic beţi, este pentrucă i-am văzut, nu puteţi contesta aceasta, — dacă credeţi aceasta, zic, vă înşelaţi".

„Cum că aceşti oameni reprezintă poporul şi cum că eu, faţă cu o asemenea manifestare, trebuie să-mi schimb ideile şi să aduc o altă lege, aşa cum o înţelege el, aceasta nu o puteţi cere dela mine. Şi când d. Fleva îmi spune că poporul mi-a dat o lecţie, aş dori să ştiu ce lecţie a putut să-mi dea, pe care nu aşi fi găsit-o deja la şcoală, în istoria lumii" ?

„Popoare de acestea au ucis pe acei cari le-au făcut binele cel mai mare".

„Cine a făcut pentru Ţările de jos mai mult bine decât Arteveld care le-a scăpat din tiranie ? Şi cine a fost ucis de acelaş popor, care l-a rupt în mii de bucăţi ?". „Arteveld !

Şi fără să fac alăturări cari ar fi ridicole în sfera noastră mică, conform cu putinţa de a face ceva, pot zice şi eu, căci de munca lui se poate mândri fiecare, pot zice că şi eu am făcut ceva pentru acest popor".

Carp îşi relevă singur meritele.

„Am contribuit poate ca puţini oameni în ţara aceasta, la stabilirea valutei. (aplauze)".

„Care mai mare binefacere este pentru comerț, decât restabilirea valutei? Care e mai mare binefacere pentru industrie, decât tariful autonom? Și eu care am făcut aceasta, nu sunt popular; popular este acela care se duce să se închine la 50 beţivi și la 30 băeți de prăvălie, (aplauze). Gândiți d-vs. că n'am cel mai adânc dispreț pentru asemenea teorii și pentru un asemenea popor?"

„Și dacă am învățat în istorie ce valoare are poporul d-vs, am învățat și altceva. Am învățat cuvintele lui Horațiu care zice:

Justum et tenacem propositi virum
Nec vultus iritantis tiranni
Nec civium ardor prava jubentium...

„Pentru acei al căror stil îmi dovedește că nu au citit niciodată pe Horațiu, vreau să le traduc:

„Omul drept și energic, nu se uită nici la amenințarea tiranului, dar nu se ută nici la clamoarea mulțimii îmbătată". (aplauze prelungite).

„Apoi eu am învățat în istorie și altceva. Am învățat că nu a fost nimeni mai slugarnic față de tron, decât acei care erau slugarnici față de plebă".

„Gândiți-vă la cei cărora poporul pe urmă le-a tăiat capul Erau agitatori care voiau să ajungă la putere, și care odată ajunși, au fost impilatorii cei mai mari".

Cuvintele acestea au răsunat atunci ca o amenințare a viitorului. Cine va pune această credință a lui Carp în legătură cu politica sa anti-rusească, va înțelege că ideile și convingerile sale treceau peste hotarele comprehensiunilor normale, că erau de esența unei stabilități, dacă nu a veșniciei — căci veșnicia e pentru noi oamenii o vorbă fără înțeles — dar în tot cazul a stabilității unui încă foarte lung viitor.

Discursul fu încheiat cu următoarele cuvinte:

„Cine este curtezan, e indiferent dacă e al palatului, sau al mulțimei. Eu am cutezanța să declar că nu sunt curtezan nici al unuia, nici al altuia.

Incheierea discursului. Legea Maximului este votată.

„D-lor, le cunoașteți acum toate. Chestia stă în mâinile D-voastră; hotărâți și de soarta legii și de soarta voastră.

După alte lungi discuțiuni, proectul de lege fu luat în considerare, și, trecându-se la discuțiunea pe articole, el fu în urmă votat, iar legea promulgată și aplicată, și anume nu numai de Conservatori, dar după cum am arătat mai sus, de Liberali ei înșeși.

Dar neizbutirea „răscoalei poporului", și ca rezultat întărirea partidului Conservator la putere, nu putu decât îndârji din ce în ce mai mult pe adversarii liberali. Pe chestia Transilvaniei, cea despre care vom vorbi în curând, agitațiile se urmară fără o clipă de răgaz, cu alaiuri de studenți, în loc de alaiuri de măcelari.

Deocamdată însă guvernul trebuia să-și vadă de treabă, să-și urmărească planul de aplicare al programului junimist.

Prima lege care veni în Mai, la ordinea zilei, fu aceia a Invoielilor Agricole.

Perioada dactrinară a lui Carp a fost între anii 1880 și 1890. De atunci încolo, dela 1888 chiar, începe perioada de punere în aplicare — în măsura care i-a fost îngăduită — a doctrinei gândite, lucrată și expusă mai înainte. Intrucât din lucrarea de față, care a fost cronologic concepută, doctrina junimistă a fost pe larg expusă în perioada când o expunea Carp el însuși parlamentului și țării, nu va mai fi nevoie să revenim acum asupra unor lucruri cunoscute de cetitori și care n'ar putea decât să-l obosească. De câte ori va prezenta deci Carp o nouă lege ale cărei principii au fost cercetate mai sus, ne vom referi la pasagiile anterioare, arătând numai dacă acele principii au fost eventual modificate, cum au fost ele criticate și cum au căpătat, prin lege, forma lor definitivă și obligatorie.

Legea Invoielilor agricole. Principiile ei.

In chestiunea Invoielilor Agricole legea prezentată în Mai 1893 Corpurile Legiuitoare este numai codificarea pe de a întregul a tuturor principiilor enunțate în diferite rânduri de Carp, desbătute de nenumărate

ori, mai ales de la 1888 încoace, şi care principii nu erau de altfel decât rezultatul unei experienţe ce trebuia să ducă în mod logic la modificarea legei Invoielilor Agricole din 1882 ,cea lucrată în întregime de partidul liberal. Legea învoielilor agricole a lui Carp nu era deci decât o completare trebuincioasă a legei din 1882.

Din textul acestei legi, din expunerea de motive şi din circulara explicativă trimisă sub-prefecţilor, se constată cu modificările principale aduse legei din 1882 şi a celei din 1886, sunt acele pentru care luptase Carp 11 ani de zile :

1) Chiar din primul articol s'a impus proprietarilor sau arendaşilor să stipuleze prin contract care va fi, pentru pământul închiriat ţăranului, partea de loc dată drept dijmă, partea dată pe muncă şi partea dată pe bani : iar prin art. 4 se suprimă plata în natură [1]).

2) Contractele de păşune, încheiate pe cap de vite vor trebui să arate pe viitor întinderea de pământ pentru care se face închirierea (Art. 3) — căci proprietarii aveau obiceiul să acumuleze pe imaş un număr de vite în disproporţiune cu locul de păşune, de unde izvorea o nutrire neîndestulătoare pentru vite.

3) Termenul contractelor se urmăreau de la 3 la 5 ani (Art. 11), fără firește ca acest termen să fie obligator. Acest principiu a fost atât de larg discutat mai înainte, încât nu ne mai întindem asupra lui.

4) Legea exclude de sub regimul ei special, în privinţa executării, contractele ce au de obiect o întindere de pământ ce ar trece peste 10 hectare, pe care un ţăran cu ajutoarele sale obişnuite le poate lucra bine şi cu folos. (art. 34). Prin acest articol nu se restrângea libertatea de a contracta, dar execuţia contractului eşia din căile legii excepţionale şi intra într'ale dreptului comun.

---

1) Ne amintim că experienţa arătase cum că preţul unitar era escamotat şi devenea uzurar prin procedeul proprietarului de a stabili întâi un preţ fix, şi de a adăuga pe urmă prestaţiuni de o infinită variaţiune : chirie la schelă, zile cu carul, cu braţele, furnituri de obiecte de hrană, etc., etc.

5) Cât despre modul de executare a contractelor, regăsim şi aici ideile lui Carp transformate în texte de lege. Art. 27 hotăreşte că „executarea excepţională" va fi introdusă şi la daunele interese ce le suferă cultivatorul când nu găseşte muncitori pentru a înlocui pe cei recalcitranţi (după vechea lege ele erau urmărite de justiţia ordinară „a cărei procedură cu formele ei multiple nu era compatibilă cu celeritatea ce pururea se reclamă de interesele agricole"). Şi în sfârşit art. 24 al vechii legi este modificat de acelaş art. 27 al celei noui, care scoate primarilor dreptul de a ordona executarea (acei primari abuzând de acest drept în scopuri necinstite sau de răzbunare) şi trecându-l asupra judecătoriilor de ocoale.

6) Două alte modificări se mai fac prin art. 57, care stabileşte pedepse pentru primarul care nu va fi executat dijmuirea în termen, şi prin art. 44 care face să cadă răspunderea daunelor interese nu numai asupra săteanului recalcitrant, dar şi asupra celui ce va fi îndemnat pe muncitor la neîndeplinirea obligaţiunilor sale.

Ne amintim că în desbaterile anterioare, părerile pe care le expusese Carp în faţa Camerei când era în opoziţie nu fuseseră combătute de Liberali, şi nici nu putea să fie, căci în această materie ideile junimiste concordau mai mult sau mai puţin cu acele liberale, ba chiar mai mult decât atât, Carp sprijinise proectul liberal din 1886, dar în schimb fusese aprig criticat de către Conservatori. Acum că aceiaşi conservatori adoptaseră pe deaîntregul programul junimist, ei numai puteau firesţe decât să tacă. Dar pe sub mână — aşa ni se pare nouă cel puţin — ei puseseră pe doi deputaţi dintr'ai lor să critice legea lui Carp. Unul era Ionaş Grădişteanu, celălalt Grigore Păucescu. Acesta din urmă veni chiar la Cameră cu un nou proect redactat de el.

Discursul lui Carp asupra legei Invoelilor Agricole de la 5 Mai 1893.

La 5 Mai 1893, Carp le dete răspunsul său printr'un foarte lung discurs, din care vom înlătura aici toată partea privitoare la apărarea legii, care ne este acum îndeajuns de cunoscută. Însă această cuvântare conţine

câteva pasagii foarte caracteristice cu privire la caracterul oratorului şi la unele idei profesate de el, din care a eşit vorba că Petre Carp era autocrat, că avea „firea unui cancelar" că a vrut să fie un Bismarck al României" ş. c. l.

Răspunzând lui Grădişteanu, care amintise că legea Invoielilor Agricole, fusese combătută de Conservatori, că disensiunile din sânul partidului au fost de mult înlui" şi că dacă „majoritatea ar fi lăsat-o la propria-i impulsiune, ea ar vota contra-legei". Carp arătă întâi că disensiunile din sânul partidului au fost de mult înlăturate, iar întrucât priveşte lăsarea majorităţii la propria-i impulsiune" :

„In regimul parlamentar cam nu e obiceiul să se lase pe fiecare la inspiraţiunea sa.

„Partidele deleagă din sânul lor pe acei conducători care trebuie să le reprezinte, fiindcă ele cred că aceştia sunt cei care au înţeles mai bine şi aspiraţiunile şi nevoile lor. Aşa e în toate ţările constituţionale. Credeţi d-vs., că Gladstone astăzi, oricât de liberal este, lasă majoritatea la propria ei inspiraţie? Aşa dar, când ziceţi că Camera, lăsând la propria ei inspiraţiune, ar fi votat[1] *contra, aceasta n'are nici o valoare în ochii mei, căci nu o ştiu şi nici că vreau să încerc".*

Dar nu numai atât. Tot discursul e presărat de astfel de autoritare declaraţii :

„D. Păucescu cere amânarea discuţiei, când se ştie ce va să zică o amânare! Dacă aţi fi primit-o, eu n'aş mai fi stat nici o jumătate de minut pe această bancă!"

Iar mai jos :

Să-mi daţi voie să conchid din toată experienţa trecutului, că proectul guvernului *este acela care reprezintă ideile partidului conservator, iar nu* proectul d-lui Păucescu. *Şi mai adaug că un partid conservator care ar primi ideile d-lui Păucescu ar*

1) „Ar vota" voia să spuie Carp. Dar miniştrii sunt întotdeauna atât de siguri că legile propuse de ei vor fi votate de majoritate, încât le este îngăduit să vorbească la trecut.

fi atât de puțin conservator, încât eu, neavând obiceiul a umbla după firme, ci după măduva lucrurilor, eu, într'un asemenea partid conservator, cu asemenea proecte de legi, nu a-și avea ce căuta, și aș lăsa acest partid să facă ce vrea, dar fără mine!" [1]).

Da, aceste trei pasagii conțin ceva din noțiunea autocratismului. Legenda nu era tocmai inventată.

Dar din tot discursul acesta, cel mai interesant lucru a fost fără îndoială digresiunea ce a făcut-o Carp asupra „intervenționismului Statului" — cu atât mai interesant cu cât chestiunea aceasta este, de la război încoace, de o palpitantă actualitate.

Ionaș Grădișteanu fusese de părere că legea Invoielilor agricole nu poate avea decât un caracter intervenționist, dar că proectul supus Parlamentului nu avea acest caracter.

„Sau sunteți sau nu sunteți intervenționiști" spuse el.

Iar Carp îi răspunse :

„Aceasta nu înseamnă nimic. Este ca și cum ați zice că omul trebuie să fie foarte inteligent sau foarte prost, fără să admiteți că între aceste două extreme este o sumă de nuanțe, care permit unui număr însemnat de oameni să fie foarte cumsecade, fără a fi nici foarte inteligenți nici foarte proști.

Inițiativa Statului și inițiativa privată.

„Deci, a pune dilema între o intervențiune absolută în care totul se hotărăște fără să se

---

1) Proectul Păucescu a fost îndelung desbătut la sfârșitul discursului lui Carp. Intrucât el nu prezintă nici un interes, trecem peste această discuție, relevând numai două lucruri : că la un moment dat Păucescu spunând lui Carp că nu i-a înțeles proectul, acesta îi răspunse : „Suntem atunci pe un picior de o perfectă egalitate ; d-ta n'ai înțeles legea mea, eu n'am înțeles-o pe a d-tale". Iar Carp îi repetă lui Păucescu lucrări pe care le mai spusese de atâtea ori și pe care redactorul noului proect părea a nu fi fost pătruns : „că munca rămâne constantă ca valoare, pământul însă cu cât îl muncești mai mult își pierde din valoarea lui, astfel încât cu vremea tovărășia între pământ și muncă devine dezastruoasă pentru muncă, dacă nu dai prin alte mijloace pământului înapoi ceiace i-ai luat. Și aceasta nu se poate decât prin capital... Trebuie ca tovărășia să fie nu între muncă și pământ, dar între muncă, pământ și capital"

lase nimic inițiativei private, și o desinteresare absolută de orice se petrece în societate, este o deosebire imensă; și toată arta omului adevărat politic consistă în a ști până unde poate să meargă intervențiunea Statului, și unde trebuie să se oprească" [1]).

„Proiectul este intervenționist, precum este orice proiect care regulează raporturile dintre diferiți membri ai unei societăți; și, în acest sens, orice proiect de lege, dar absolut orice proiect, este intervenționist, și nu aveți decât să judecați dacă această intervențiune este bună sau rea.

Când se zice că trebuie regulamentată ora de lucru, este intervenționist proectul acela? Da! Când se zice că trebuie decretat repauzul duminical, este intervențiune? Da! Când se zice că cineva dacă n'a făcut licența în Drept, n'are voie să fie avocat, este intervențiune? Da! Când se zice că n'are dreptul fiecare femeie să moștenească cum va voi, este intervențiune? Da! — și așa mai departe toate legile sunt intervenționiste.

Când vine d-l Grădișteanu și zice: proiectul acesta de lege nu este intervenționist, eu cred că din toate enumerațiunile făcute, și d-sa va recunoaște că este.

„A zice că nu este intervenționist, în sensul unei transformări radicale, în sensul unei măsuri revoluționare de sus, prin care atotputernicia statului ar crea o nouă stare de lucruri, — în sensul acesta, nu este intervenționist; și în acest sens, nu trebuie să fie intervenționistă nici o lege. Căci nu poți pretinde, atunci când o lege nu se reazimă pe trecut, atunci când ea nu este o desvoltare a lucrurilor existente, că ai adus o îmbunătățire serioasă.

Teoria conservatoare a lui P. P. Carp.

Reforme reale nu sunt decât acele care izvorăsc din nevoile unei populațiuni, care ele nu mai dau naștere discuțiunilor. Și noi ca stat, nu putem în

1) Vezi vol. I p. 353. Acest pasagiu din discursul lui Carp întărește nedumerirea pe care am exprimat-o acolo.

mod cuminte decât să ameliorăm, să le reglementăm, să le transformăm, atunci când constatăm că neajunsurile adevărate cer schimbarea unei stări de lucruri.

Aceasta o face legea de față a Tocmelilor Agricole".

Așa dar, în chestia intervenționismului părerea lui Carp era că Statul e dator să intervie unde și când i se pare necesar, dar nu trebue să se amestece în toată inițiativa privată, după cum este astăzi tendința în majoritatea statelor europene — căci aceasta ar însemna a da Statului o atotputernicie, care ar rămâne ca atare fără control, și un stat constituțional nu s'ar deosebi atunci întru nimic de o monarhie absolută. Cât despre părerea sa că orice lege, neputând fi decât reglementarea unei stări de lucruri existente, trebue să se reazime deci pe trecut și să izvorască din nevoile reale ale unui popor, aceasta este teoria pur conservatoare, pe care la noi numai Carp a enunțat-o cu atâta claritate și precizie, deși ea a stat de fapt întotdeauna și stă și astăzi încă la baza diferențierei dintre partidele de dreapta și de stânga.

Restul discursului lui Carp este apărarea legii, din care bună parte o ținu digresiunea ce o făcu asupra Dreptului comun, teoria pe care o cunoaștem îndeajuns, fiindcă a mai desvoltat-o oratorul cu deamănuntul, cu câțiva ani în urmă [1]).

„Dreptul comun este jaful comun [2]*), vorbe spuse în 1882 și pe care le repet acum.*

„Imi amintesc o apostrofă din Parlamentul francez" adaugă Carp *„a unui om care nu era avocat : Monsieur, je suis heureux de ne pas connaître le droit, car cela me permet d'être juste. — Astfel vă spun și eu, că d-voastră poate că cunoașteți dreptul, dar în multe cazuri tare alături cu dreptatea sunteți".*

Și să mai spicuim din acest frumos discurs o cugetare

1) Vezi vol. I p. 269.
2) In materie de lege excepțională.

de adevărat om de stat, exprimată cu prilejul următoarei scene parlamentare de deosebit pitoresc.

Deputatul Dobrescu-Prahova, întrerupând pe Carp în momentul când acesta critica proiectul de lege al lui Păucescu, (expunându-şi teoria asupra muncii, pământului şi capitalului) şi spunându-i : „Braţele ţăranilor, acesta e capitalul", Carp îi răspunse enervat :

„Rău face d-l Dobrescu că mă întrerupe. Dacă braţele ţăranului ar fi totodată şi capital, s'ar putea zice că singurul capital al unui orator e limba lui ; dar în afară de limbă, mai trebuie şi minte (ilaritate, aplauze)[1]). Afară de braţe, mai trebuie şi instrument şi capital. Şi capitalurile acelea se obţin prin exemplele date de proprietarii mari, prin cultură raţională, cultură care arată ţăranului cum trebuie să muncească ca să producă mai mult".

Rosetti-Teţcanu îl întrerupse .

„Câte mii de proprietari n'au sărăcit pentru a introduce cultura raţională".

P. P. Carp :

„S'au ruinat indivizi, dar s'a îmbogăţit ţara. Dacă un Bals, un Cornescu, un Ghica. un Băleanu s'au ruinat pentrucă nu-şi căutau de moşii, o lege firească a voit ca alţii să le ia locul... şi mie. Statului. îmi este indiferent dacă proprietar este Bals sau Stan Păpuşă. Eu Statul am interes ca ţara să fie bine cultivată. Şi dacă această cultură mai bună nu se poate obţine decât printr'o experienţă de multe ori ruinătoare pentru o sumă de oameni. ruina lor, tristă pentru dânşii. este folositoare pentru ţara întreagă".

Binele Statului trece înaintea binelui particularilor.

Legea Tocmelilor Agricole trecu, ca toate celelalte (11 Mai 1893). In Iunie Parlamentul luă vacanţă şi miniştrii se împrăştiară care pe la moşii, care prin alte părţi. Carp merse din nou în străinătate, dar ca şi în

Ocupaţiile lui Carp în vara anului 1893.

1) La o altă întrerupere a aceluiaşi deputat, Carp îi răspunse : „Domnule Dobrescu, înţeleg să nu mă urmezi pe terenul politic, căci eu sunt reacţionar, dar pe terenul social, dece nu înveţi dela noi acel tact în raporturile noastre fără care orice contact social devine imposibil".

anul trecut se întoarse îndată după terminarea curei, căci în țară îl așteptau la ministerul său multe chestiuni care trebuiau puse la punct [1]). Și în primul rând inaugurarea celor două sate model, construite de Ministerul Domeniilor, cu care prilej un ziar guvernamental publică un frumos articol în lauda d-lui Petre Carp :

„Ministrul Domeniilor, cu vederile adânci cu care privește chestiunile de a căror rezolvare se ocupă, lucrează fără preget la îmbunătățirea soartei clasei de care depinde vigoarea tuturor celorlalte clase, a clasei pe care se reazămă întreg edificiul național".

„Vânzarea moșiilor statului la țărani, avansul în bani noilor proprietari, legea tocmelilor agricole, legea învățământului agricol, toate arată inima caldă și priceperea desăvârșită cu care Ministrul Domeniilor lucrează pentru țărani ...Un ziar liberal, La Patrie, *întreba deunăzi dacă țăranul are dece să fie mulțumit de guvernul conservator... Reaua credință a liberalilor apare și mai bine dacă vom ține seamă și de reformele săvarșite, tot în această direcție, în celelalte ministere. Legea Jandarmeriei rurale, prin care se va obține siguranța la țară a persoanelor și a averii, legea învățământului primar, legea clerului mirean, etc., etc., toate arată grija cu care guvernul se ocupă de clasa țărănească".*

Teoriile sale în materie agrară Carp nu și le-a închipuit prin speculații mintale, el le-a scos din prac-

---

1) Nu știm unde anume a fost Carp în vara anului 1893, dar în vacanțele viitoare îl aflăm în Germania, la Kissingen, unde se întâlni cu Titu Maiorescu, care, la 4/16 Iulie 1894 scria de acolo lui Brătescu Voinești :

„...Ne aflăm foarte bine în Kissingen. Orice urmă de friguri a dispărut, nevasta mea se scoală la 7 și bea două pahare de Racsczv-Brunnen fără multă rezistență, și mai ia câte o baie de 10 minute pe zi cu mare plăcere; eu idem, însă două păhăroaie cu plăcere și o baie de 15 minute fără rezistență. Orele cele grele (după masă și seara) le petrecem cu Carp, pe care l-am învățat panțarola. Dintre români mai e aici d-l și d-na Zenide, amândoi piperniciți. caraghiosul de Predescu de la Casație, Crătunescu Limbrăgroasă de la Universitate și o doamnă cu mustăți bărbătești, văduva unui colonel Papadopol. Carp scapă situația românismului cu monoclul lui..." (I. E. Torouțiu, o. c. vol. V, p. 246).

tică, din experiență, din adânca cunoaștere ce avea a țăranului român și a nevoilor sale. Și nu numai la Țibănești, moșia părintească din Vaslui, venise el în contact cu aceste nevoi. El cutreera țara pentru a o cunoaște, și când în ședința Camerei de la 5 Mai trecut, Grădișteanu îl întrerupse pe când vorbea despre legea Învoielilor agricole, spunându-i că el nu cunoaște modul de gospodărie din Muntenia, Carp îi putu răspunde nu fără mândrie :

Carp cunoștea gospodăriile agricole din toată țara.

„Il cunosc, d-le Grădișteanu, îl cunosc foarte bine ; și te-aș ruga să faci în toamnă cu mine o mică excursiune, și să vezi și d-ta cum am văzut eu câmpii întregi, și nu pe o moșie, pe județe întregi, cu grâu secerat nedijmuit încă la 20 August, cum am văzut în Dolj. Dacă ai fi venit cu mine, și ai fi văzut chiar la 15 Septembrie jumătate din Ialomița nedijmuită, atunci, dacă erai ministru de domenii, ai fi calculat pagubele enorme ce avuția națională suferea din acest abuz...

Stațiunile balneare.

In vara trecută cutreerase satele muntenești, în vara aceasta merse pe la stațiunile balneare române, pentru a cunoaște nevoile acestora, vrând să le dea o mai mare desvoltare atât din punct de vedere al confortului, cât și dintr'acel al instalațiunilor de cură. Govora, Călimănești, Lacul-Sărat fură pe rând vizitate de Carp, dar mulțumit n'a rămas el decât de băile din Bălțățeștii Moldovei, unde doctorul Cantemir, proprietarul băilor, făcuse o instalațiune „putem zice în adevăr europeneasc㠍[1]).

Deasemeni îl interesau, ca ministru de Domenii ce era, bălțile Dunării și bogățiile ce s'ar fi putut obține prin desecarea lor.

Silvicultura.

In acelaș timp el se ocupă, în materii de silvicultură și pe o scară întinsă, cu repopularea golurilor ce erau prin păduri, precum și cu împădurirea terenurilor sterpe, la șes.

Și astfel îl prinse toamna și redeschiderea Parlamentului.

---

1) Din reportajul ziarelor.

Deschiderea Parlamentului la 15 Noembrie 1893. Mesagiul regal.

Mesajul Regal conţinea cuvinte calde la adresa lui Carp :

„...Mulţumită reformei sistemului nostru monetar şi a consolidării valutei, săvârşite cu succes la momentul oportun, ţara noastră s'a găsit la adăpost de perturbaţiunile ce a provocat în alte ţări criza argintului

„Creditul Statului român este astăzi bine întemeiat..."

Legile pe care Mesajul Regal le anunţa pentru sesiunea 1893/94 erau : cea electorală comunală, a organizării comunelor rurale, a poliţiei, legea asupra învăţământului secundar şi superior, asupra regimului apelor, etc., etc., şi în fine modificarea legii silvice (care a trecut) şi *legea minelor* (care va trece abia în sesiunea următoare).

Dar Mesajul Regal nu spunea nimic despre prima lege care a fost prezentată Parlamentului, îndată după constituirea birourilor, în ziua de 22 Noembrie : Legea Băncii Agricole.

Legea pentru crearea Băncei Agricole (Noembrie 1893).

Deşi raportul acestei legi, foarte frumos alcătuit, era opera lui Ion Miclescu, cumnatul lui Petre Carp [1]), totuşi e de presupus că, lucrurile aceste fiind cu totul în afară de preocupările omului nostru de stat, nu lui Carp i s'a datorat iniţiativa, nici imboldul, nici redactarea acestei legi, care tindea în aparenţă la procurarea de credite marilor agricultori, dar care trebuia să fie de fapt o instituţie financiară conservatoare, care să contrabalanseze în politică influenţa Băncii Naţionale, pe care conservatorii o priveau ca fiind o instituţiune liberală. In atari împrejurări e greu de presupus că Petre Carp, pe care nu l-am întâlnit până acum decât preocupat de interesele generale ale Statului şi ale poporului, să fi venit deodată cu o lege pentru înfiinţarea unei instituţiuni politice, menite să-şi întărească partidului. Ar fi fost foarte firesc, dar n'ar fi semănat cu el — aşa încât paternitatea acestei legi trebuieşte atribuită probabil lui Alexandru Marghiloman, care

1) Cumnat, prieten şi junimist înfocat. El ţinea în căsătorie pe Alina Cantacuzino, sora d-nei Carp.

începuse de pe atunci să aibă veleităţi de şefie, şi care era pe atât de practic şi de „politician", pe cât era Carp de teoretician şi de om de stat.

De altfel consideraţiunile economice puse în evidenţă de către Conservatori pentru a îndreptăţi acest proect de lege fuseseră deosebit de dibace :

Indreptăţirea legei.

„Adversarii noştri politici în lunga lor domnie" — zicea oficiosul guvernului — *„s'au gânduit la multe lucruri : la crearea de industrii, la credite pentru industriaşi şi comercianţi — însă când a fost vorba de a veni în ajutorul agricultorului, ei au făcut* creditele agricole, *menite nu de a veni în ajutorul agriculturei, ci de a forma mici societăţi de capitalişti prin ajutorul capitalului Statului. Era deci firesc ca un guvern conservator să se gândească înainte de toate numai la agricultori, şi nu la interesele unei burghezii în perspectivă, aşa încât necesitatea modificărei creditului agricol s'a impus. In primul rând s'a căutat a se veni în ajutorul micului agricultor şi a se satisface cererea legei vânzărilor (bunurilor statului), dându-se avansuri, cerându-se creditul personal şi înlesnindu-se împrumuturile sătenilor. In al doilea rând guvernul s'a îngrijit de agricultorul mare. La prima necesitate s'a răspuns prin modificarea creditului agricol, la a doua prin crearea Băncei Agricole".*

„De agricultura mică" zice raportul lui I. C. Miclescu *„îngrijeşte legea pentru creditul agricol din 2 Iunie 1892... Astăzi e vorba de a înlesni creditul unei pături sociale cu simţimântul legilor economice mai desvoltat, adeseori cu o adevărată educaţie economică. Astăzi, problema de deslegare e o problemă curat economică şi financiară..."*

Banca Agricolă era o bancă privilegiată.

Banca aceasta urma să înceapă cu un capital de 5 milioane lei, care se va putea spori cu autorizaţia guvernului, până la 20 milioane. Pentru a-i întinde operaţiunile. legea îi permite a reesconta la Banca Naţională sau la alte bănci portofoliul său în varant sau poliţă, până la o dată şi jumătate capitalul — care ca-

pital se putea aduna prin orice fel (subcripţie etc.), derogându-se de la legea ordinară a societăţilor anonime asupra unui singur punct: autorizarea preşedintelui tribunalului urma să fie înlocuită cu aprobarea guvernului (art. 2). Dar i se dădea Băncii în acelaş timp dreptul de a remite „bonuri de cassă" nemotivate, plătibile la vedere, *care puteau fi primite în plată la cassele Statului,* i se acorda un privilegiu de preferinţă asupra privilegiului proprietarului, şi i se procura o procedură specială şi expeditivă pentru urmărire — ceiace incontestabil că nu însemna altceva decât crearea unei bănci, în toată puterea cuvântului, privilegiată.

Legea trecu firește „comme une lettre à la poste".

In parlament Carp nu s'a ocupat de ea. In acea sesiune el a luat cuvântul abia la 1 Decembrie, la desbaterile Adresei, la Senat.

Discursul lui Carp la desbaterile Adresei (1 Dec. 1893).

Interesant în acest discurs este felul cum îşi aprecia Carp adversarii şi felul cum vorbea de ei, fără înconjur, în faţa parlamentului şi deci a ţării, cu un curaj civic pe care numai el l-a avut. Mai târziu, după războiu mai ales, s'au legat deputaţii şi miniştrii unii de alţii, amestecându-se în vieţele lor private, aruncându-şi reciproc invective şi trivialităţi, şi ajungând până la lovituri şi bătăi în regulă. Dar această nevroză postbelică nu era cunoscută mai înainte, când viaţa parlamentară română, deşi la începuturile carierei sale, era de o demnitate cu totul occidentală. Şi poate că din toţi parlamentarii epocei Carp a fost singurul care avea curajul, rar pe atunci, să-şi apostrofeze adversarii uneori cu ironie,alteori chiar cu violenţă, care totuşi niciodată n'a trecut nu numai de marginele permise în parlament, dar nici de marginele unei bune cuviinţe sociale.

„Dece nu învеţi de la noi (Junimiştii) acel tact în raporturile noastre, fără care orice contact social devine imposibil" spusese el deputatului Dobrescu-Prahova Şi este adevărat că unul din rezultatele acelei Junime de la Iaşi a fost „eleganţa" în toate manifestările membrilor ei, eleganţa în literatură, în

oratorie, în discuţii, în viaţa socială. Şi odată cu eleganţa venea pe picior de egalitate spiritul de obiectivitate şi de dreptate, cu care se deprinseseră membrii acelei societăţi, care avea acum, în epoca de care vorbim, aproape treizeci de ani de existenţă.

Discursul lui Carp de la Senat, de la 1 Decembrie 1893, este foarte caracteristic pentru învederarea acestor calităţi junimiste.

P. P. Carp şi Gh. Panu.

Răspunzând lui Panu, care fusese pe vremuri un convins junimist şi foarte apreciat de toţi, de Carp în deosebi, dar care acum devenise adversarul lor în politică, el îi spuse, chiar la începutul discursului său:

„D-le Panu, ziceai odinioară că ironia este uşoară. Erai nedrept faţă de D-ta însuţi.

„Ironia în mod grosolan, da, d-le Panu, este la îndemâna oricui, dar ironia astfel cum o mânuieşti d-ta nu este uşoară, şi vă fac complimentele mele asupra discursului d-voastr.

„Adevărat că era numai ironie şi că nu ne va ajuta la deslegarea chestiunilor în desbatere, dar face totdeauna plăcere de a asculta de la un om de spirit chiar nimicuri, când ele sunt prezentate în modul cum le prezintă d. Panu. Dar de fapt, e un sâmbure de adevăr în ironia d-lui Panu la adresa partidelor politice... Şi să-mi fie permis a continua acest duel, nu pentru satisfacerea copilărească de a ne întrece într'o luptă oratorică, dar pentrucă ceiace vi se pare, d-le Panu, un duel fără valoare, nu este în realitate decât o emulaţiune între două partide. Dacă ne combatem, ne combatem pentrucă credem că fiecare poate să facă mai bine decât celălalt, şi nu ne combatem — cel puţin eu unul nu am dat niciodată acest exemplu — pentrucă credem că adversarii sunt periculoşi, şi că ei trebuie scoşi din circulaţiune în viaţa politică a acestei ţări".

P. P. Carp şi D. Sturdza.

După vorbele aceste curtenitoare şi sincere la adresa unui fost prieten care-i devenise adversar, şi după repetarea acelei idei, de atâtea ori exprimată dar neînţeleasă de liberali, că într'o ţară constituţională amân-

două partide, liberal și conservator, erau necesare pentru bunul mers al trebilor publice, oratorul trecu, în felul cel mai firesc, la un răspuns foarte drastic pe care i-l dădu lui Dumitru Sturdza, care criticase cu un ceas înainte, cu o nemaipomenită violență, politica financiară și mai ales externă a guvernului, și care mersese cu patima atât de departe, încât ajunsese să vorbească de „nemernicia partidului conservator".

Carp și Sturdza în Parlament.

„Dacă am luat cuvântul, îi răspunse Carp, *e că este bine să vorbim nu numai de trecut și nu numai de prezent, dar să ne dăm seama dece poate să ne aducă viitorul. Și atunci, față de enunțările unui șef de partid care ne amenință că în curând are să vie la putere, este firesc să ne întrebăm : odată venit la putere, ce are să facă el ? și iarăși să ne întrebăm : dacă pe* terenul luptei de emulațiuni *ne dă garanția că mâine va face mai bine decât noi ?...".*

„Și atunci, urmând exemplul Venețienilor, care totdeauna începeau prin a studia caracterul oamenilor de stat cu care erau în tratări, mă întreb: oare făcând analiza d-lui Sturza, la ce rezultat am ajunge noi în privința siguranței acelui viitor care va fi, așa zice el, în curând în mâinile sale.

„Domnul Sturza, un om căruntit în lupte, un om ale cărui merite desigur nu eu le voi contesta, n'a fost în politică niciodată de sine stătător, a fost întotdeauna amicul cuiva... al lui Mavroyeni, al lui Panu, al lui Hurmuzachi, al lui Ion Ghica, și în ultimul timp a fost amicul lui Ion Brătianu, și ce amic ! un amic nu cu libertate de păreri, ci amic înfocat care zicea : prietenul meu a zis aceasta, este deci adevărul, și nu este numai adevărul, dar este singurul adevăr și oricine s'ar găsi să zică contrariul, este dușmanul acestei țări.

„Dar astăzi soarta a hotărît ca d. Sturza sa nu mai aibă posibilitatea de a avea, ca planetele, lumina reflectată, ci d-sa trebuie să aibă propria

să lumină, căci azi el este șef de partid. Prin urmare trebuie să ne dăm seama la ce ne putem aștepta din partea d-sale. Intâi, d-lor, trebue sa ne așteptăm la un lucru inerent temperamentului d-sale, trebuie să ne așteptăm la o animositate și la o înverșunare în luptele politice, cu care nu suntem deprinși.

Se poate oare imputa lui Carp că a întrecut câtuși de puțin bunacuviință parlamentară sau socială ? Își diseca prietenii și-i lăuda, își diseca adversarii și-i ironiza, dar elegant. Și de altfel, cu spiritul de dreptate care-l caracteriza, ironia sa nu era nicicum *o țintă*, ci numai un mijloc de a ajunge la dovedirea unui fapt sau a unei teme, iar când adversarul i se părea vrednic de laudă, nu-i precupețea niciodată meritele ce i se cuveneau. Așa a făcut cu Ion Brătianu, așa făcu, trei săptămâni după ședința Senatului de care vorbim, cu Dumitru Sturdza el însuși. La 20 Decembrie, tot la Senat, cu ocazia discuției unor modificări a tarifului autonom, Sturdza ținuse o cuvântare obiectivă și moderată, iar Carp începu discursul său, felicitându-l „de moderațiunea cu care a tratat chestiunea".

Sturdza, nervos și iritabil, îi răspunse :

— N'am nevoie de felicitările D-voastră !

Iar Carp :

— Felicit pe orator pentru discursul său puțin pasionat, și declar că-mi este indiferent dacă d. Sturdza poate avea nevoie sau nu de aceste felicitări !.

Trece prin toate aceste un vânt de grandiositate. Sturdza și Carp erau cumnați, de iubit nu s'au iubit nici odată, dușmani erau din 1888 — când îl apucase Carp pe cumnatul său de guler, în culoarele camerei — iar mai târziu vor fi și cuscri, căci fiul lui Sturdza va lua în căsătorie pe fata lui Carp. Dar erau amândoi boieri, amândoi civilizați, amândoi parlamentari. Scena gulerului a putut avea loc în culoare, când era capitala răsvrătită, însă în incinta camerei și în saloane și în

familie, ei aveau „acel tact în raporturile lor, fără care orice contact social devine imposibil".

Carp şi Sturdza în familie.

Carp şi Sturdza luau, odată pe săptămână, masa împreună la soacra lor Maria Cantacuzino (în strada Doamnei). Pe această bătrână boieroaică certurile politice n'o interesau deloc şi, ginerii ei fiindu-i gineri, ea îi poftea împreună la masă, făcându-se că nu ştie nimic din raporturile dintre dânşii, raporturi cu desăvârşire rupte între ei din 1888, cumnaţii nedându-şi nici măcar bunăziua. Cum mama soacră era şi „distrată", i se întîmpla uneori să vorbească cu Sturdza, spunându-i : „mon cher Pierre", sau cu Carp, apostrofându-l : „mon cher Démètre". Sturdza se frământa nervos pe scaun, dar nu răspundea nimic ; Carp din potrivă, când i se spunea „mon cher Démètre", îşi scotea monoclul, îl ştergea cu batista, şi aşezându-l din nou în ochi, spunea zâmbind soacrei sale „ma chère maman, je suis votre cher Pierre, pas votre cher Démètre", ceiace-l făcea pe Conu Mitiţă să se frământe încă mai rău pe scaun, şi pe Conu Petrachi să se frământe la rândul său de bucurie că a putut face cumnatului o nouă şi inofensivă „festă".

Ca să ne întoarcem la discursul de la 1 Decembrie asupra Adresei, vom arăta aici numai că, în esenţă, Carp se ocupă mai puţin de politica economică conservatoare, prea dese ori desbătută, decât de desvoltarea mai pe larg şi cu obişnuita-i obiectivitate, a mersului acestei politici în general, arătând că dela 1875 până în 1893, ea a avut, sub conservatori ca şi sub liberali, o perfectă continuitate, care a dus România la neatârnarea ei economică.

In schimb această politică economică fu mai larg discutată de el la Cameră în ziua de 17 Decembrie şi la Senat în ziua de 20 Decembrie, cu ocazia desbaterei modificării unor dispoziţiuni din tariful vamal.

Discursul lui Carp la Cameră, în ziua de 17 Decembrie 1893, cu ocazia modificărei tarifului vamal.

S'a văzut din toate discursurile arătate până acum, că P. P. Carp avea un gen oratoric foarte clasic : un discurs începea întotdeauna cu o introducere, uneori scurtă alteori lungă, trecea apoi la miezul discuţiei, la

tratarea subiectului propus, şi încheia întotdeauna cu o concluzie.

La 17 Decembrie, la Cameră, Carp răspunse criticei lui C. Stoicescu asupra proectului de modificare a tarifului vamal. Introducerea acestui discurs conţinea constatarea făcută în nenumărate rânduri în faţa parlamentului, că adversarii săi când voiau să facă o critică, în loc să aducă dovezi, ei făceau afirmaţii :

> *„...Dacă d. Stoicescu ar fi luat rând pe rând deosebitele poziţiuni al acestui nou tarif şi ar fi arătat în ce constă lovitura ce se dă industriei noastre prin noile tarife, ar fi izbutit poate de a convinge Camera că proectul de lege este rău. Dar a afirma : Noi liberalii am întemeiat neatârnarea economică a acestei ţări, iar dv. conservatorii aţi sugrumat-o ; noi am făcut un tarif bun şi dv. aţi făcut un tarif rău — din toate aceste nu putem deduce absolut nimic... Dar, d-lor, ceiace nu a probat d. Stoicescu, ceiace nu a făcut d-sa, adică nici măcar un început de probă că legea este rea, suntem obligaţi să facem noi în sens invers, adică să aducem probe că proectul este bun".*

Trecând la miezul discursului, oratorul arată pentruce fusese guvernul silit să modifice un tarif alcătuit de el însuşi şi pus în vigoare de abia doi ani (Tariful autonom din 1891), precum şi care erau modificările ce se aduceau.

Motivarea legei.

Motivele care au dus la modificarea legei erau următoarele : Germania acordase în urma unei convenţii cu Austro-Ungaria un scăzământ Ungariei asupra tarifului ei general în privinţa cerealelor, iar în urma acestei convenţii acordase şi Americei (concurenta cea mai puternică a ţărilor exportatoare de grâu) aceleaşi beneficii în schimbul unor reduceri izolate de taxe (zahăr etc.,) ; aceleaşi beneficii le acordase Germania Bulgarilor, iar ţările care nu aveau atari convenţii cu ea, plăteau taxa integrală, adecă 182 de lei de vagon mai mult decât ţările beneficiare. Grânele noastre faţă cu cele ungare, americane şi bulgare nu puteau intra în

Germania decât plătind această supratașă. Exportatorii noștri emoționându-se de această situație, interveniseră pe lângă guvern, direct, prin presă și chiar în parlament. Carp le răspunse [1]) că va examina modalitatea îndreptărei, făcând o convenție cu Germania și modificând tariful vamal, dar cu trei condiții :

1) Să nu se facă nici o reducere de taxă, care va putea lovi *„nu numai în industria noastră actuală, dar dar nici în oreo industrie probabilă în timp de 10 ani, cât țin de obicei convențiile"*.

2) Nici la celelalte articole să nu se facă o reducere atât de mare ca să producă o îngreunare simțitoare în resursele statului *„fiindcă tariful autonom dela 1891 are două părți esențiale, el e totodată un* tarif de protecție *față de industria națională, și un* impozit, *căci dă astăzi un plus de șapte milioane peste ceiace dădea înainte... ceiace dovedește că am protejat industria fără a apăsa pe consumatori"*.

3) Să nu se facă nici o modificare a tarifului autonom decât cu condiția de a nu avea tarife convenționale, de a aplica deci tariful autonom în mod egal la toate țările „fiindcă altfel ne-am închide noi înșine calea convențiunilor cu alte puteri și am ajunge la războiul vamal, lucrul la care nu vrem să ne expunem [2])".

Aceste trei condiții ale lui Carp fiind acceptate de guvern, s'a hotărît a se încheia o convenție comercială cu Germania și a se modifica tariful autonom.

Acuma, care erau articolele pentru care se putea face o reducere vamală fără a lovi în industria națională ?

Articolele modificate.

Carp le enumără : jucăriile de copii (care se fabricau în special la Nürenberg), ceasornicele zise „din Pădurea Neagră" (fabricate în Baden), obiectele de cauciuc, (galoși, mantale, etc.), creioanele, „abat-jours"-urile, gulerile tari (faux-cols), oglinzile, hârtia (de lux), pielăria (de lux și ea), țesăturile de lână, etc., etc.

---

1) Ministrul de Domenii era pe atunci și ministru al Agriculturii, al Comerțului și Industriei, toate aceste ministere nefiind încă scindate.

2) Carp tălmăcește în discursul său această chestiune în mod deosebit *de larg și de clar*, dar am crezut că fiind o chestiune foarte de specialitate, doritorii ar putea consulta Mon. Of. din 1893.

Pentru toate acestea se puteau reduce taxele fără a periclita industria națională, iar reducerea se putea aplica pentru toate statele. favorizând în acelaș timp Germania (deoarece majoritatea acestor obiecte se fabricau în special în acea țară), dar neexpunându-se criticei că s'a făcut pentru ea un tarif de favoare.

In privința *oglinzilor* (care se importau de altfel mult mai mult din Belgia și din Franța decât din Germania), ca și în privința *pielăriei*, Carp arătă că deși industriile acestea existau oarecum la noi, totuși ele nu puteau fi privite ca adevărate industrii naționale, căci :

> *„a aduce sticla din Belgia sau din Franța, a aduce amalgamul de mercur de nu știu unde, a întinde amalgamul pe sticlă, și a se intitula apoi fabrică de Oglinzi, aceasta este ridicol, și nu pentru asemenea industrii voi pune taxă urcată în detrimentul consumatorului".*

P. P. Carp și N. Fleva.

La această tălmăcire Nicolae Fleva găsi cu cale să facă următoarea obiecțiune :

> *— „Dar fabrica Götz ce face cu lemnul ? Il tae cu ferăstrăul și-l expediază. Dece i-ați dat protecția ?".*

Evident că nu se poate înțelege cum un om inteligent ca Fleva a putut face o atare întrerupere, căci industria scândurei era protejată fiindcă materia primă, lemnul, se găsea în țară, pe când Carp găsise că o industrie ca a oglinzii, unde toate materiile prime se aduceau din străinătate, nu putea fi privită ca o industrie națională. Așa încât la obiecțiunea lui Fleva, Carp se opri o clipă din expunerea sa, se uită mirat la întrerupător, și-i răspunse liniștit :

„Si tacuisses, philosophus mansisses".

Sfârșitul cuvântărei lui Carp e remarcabil prin claritatea expunerei principiilor sale economice :

Considerațiuni economice.

> *„....Nu știu, d-lor, de ce folos ar fi o neatârnare economică, care s'ar traduce printr'un război vamal cu toate țările. Cum s'ar putea împăca această neatârnare economică cu principiul elementar pe care și cel mai ignorant îl înțelege : că dacă*

vrei să vinzi, trebuie să cumperi. E imposibil de admis ca noi să vîndem altora producțiunea noastră, dar producțiunea străină s'o excludem de pe piața noastră. Țări mai tari decât a noastră caută să fie în contrazicere cu acest principiu. Vedeți ce se întâmplă în Franța, țară totodată industrială și agricolă, care și ea, în suveranitatea ei, se încearcă a nu primi producția străină la dânsa, punând pe mărfurile străine tarife exorbitante. Care e rezultatul? Rezultatul e că lumea cealaltă a zis: foarte bine, dar dacă nu cumperi tu de la mine, nu cumpăr nici eu de la tine. Frumoasele principii ale d-lui Méline se traduc azi în Franța printr'o scădere a exportului ei, care se urcă la cifra de peste trei sute de milioane. Apoi dacă Franța nu poate ieși învingătoare dintr'un asemenea sistem, credeți că noi am putea ieși învingători? Eu cred că nu, și de aceia mi-am zis că neatârnare economică nu poate fi decât cu două condițiuni: întâia, să am un tarif astfel întocmit, încât să lase un joc pentru protecția activității industriale, și totodată să fie așa de modest încât să poată fi primit de toată Europa. Dela 1875 până la 1893 s'a încins o luptă, pe care eu o cred astăzi terminată pentru neatârnarea noastră economică.

„...Când noi, stat vasal, deprinși a vedea încheindu-se convențiuni peste capul nostru cu suveranul, am obținut ca un mare imperiu să nu se mai adreseze Sultanului, ci să trateze direct cu noi, atunci s'a făcut primul pas serios pentru neatârnarea noastră economică[1]*).... Astăzi după* pumnalul înfipt în inima țărei, *cum spuneau liberalii odinioară, astăzi când fierbințeala luptei a trecut, d. Stoicescu singur a trebuit să recunoască, că noi am făcut atunci primul pas pentru neatârnarea economică a țării... Dv. ați urmat apoi politica noastră economică și foarte bine ați făcut. Nu eu am să vă imit în mania ce aveți de a con-*

1) Vezi vol. I. p. p. 173 urm.

testa adversarilor orice merit, şi de câte ori am văzut că partidul Dv. a făcut ceva bun, totdeauna l-am aprobat.....".

Modificarea legei vamale trecu la 17 Decembrie la Cameră şi la 20 Decembrie la Senat (60 de voturi contra 10). În aceiaşi zi de 20 Decembrie ministrul Afacerilor Străine, Alexandru Lahovari, depuse pe biroul Senatului tratatul de comerţ încheiat între România şi Germania, rugând pe senatori a trece imediat în secţiuni pentru a-l discuta. Ratificat de parlament, el luă fiinţă la începutul anului 1894.

* * *

La începutul lui Ianuarie viitor, Carp depuse pe biuroul Camerei proectul său de lege silvică, prin care tindea la o ameliorare a vechii legi.

Modificarea legei Silvice (Ianuarie 1894).

Din pricina necugetatelor defrişări, România ajunsese să aibă numai 13 % din teritoriul ei acoperit cu păduri (Franţa, Germania, Austria aveau 25 %), ceiace aducea mari pagube nu numai în chestie de combustibil şi de industrie, dar chiar producţia agricolă se resimţea de această treptată despădurare. Noua lege silvică venea deci cu măsuri de îndreptare prin dispoziţiunile ce se luau pentru conservarea pădurilor, pentru repopularea părţilor tăiate, pentru oprirea păşunatului în pădurile comunale şi domeniale, şi pentru paza în contra incendiilor ; şi în fine noui dispoziţiuni ale legei priveau libera trecere a materialului lemnos de pe o proprietate pe alta (cu dreptul de despăgubire), libera plutire, supravegherea şi sancţiunile.

In materie de legiferare anul 1894 fu în deosebi rodnic cu privire la învăţământ. Reformele făcute de Take Ionescu — dar conform cunoscutului program junimist — priviseră în anul care se scursese, 1893, *clerul mirean* [1]), iar acum în 1894 ele se întinseseră, după

Reforma şcolară.

1) Legea organizării bisericii fu combătută cu o nemaiauzită asprime, fără ca până azi să se poată înţelege dece. Ea punea preoţilor serioase condiţiuni de admisibilitate : 8 ani de studiu de seminar pentru cei de la sate, şi licenţa în teologie pentru cei de la oraşe. De atunci s'a îndreptat şi înălţat clerul român, fără a putea totuşi spune că e nici astăzi la înălţimea misiunei ce-i incumbă.

asigurarea obligativităţii şcoalei primare, la învăţământul liceal şi universitar.

Lupta exasperată a opoziţiei.

Dar toate aceste însemnate îmbunătăţiri economice, culturale, financiare, politice ale ţării, în loc să facă ca opoziţia să se resemneze, ele din potrivă, din pricina stabilităţii ce ele dădeau partidului conservator, o exasperare şi mai mult. Campania împotriva guvernului — sau mai bine zis a guvernelor — începuse de fapt de cum căzuseră Liberalii de la putere, din 1888, dar îndârjită devenise abia în 1891, după împăcarea dintre Lascar Catargi şi Petre Carp. Atitudinea opoziţiei faţă de coroană şi mai ales agitaţiile în chestia transilvăneană, va fi tratată mai jos ; dar între timp fiecare prilej era bun pentru a mai arunca vreascuri peste jar. In Aprilie 1893 opoziţia răsvrătise capitala şi făcuse să curgă sânge pe străzile ei din cauza legei maximului; acum, în Ianuarie 94, o nouă chestiune veni să pună în fierbere „opinia publică" dirijată de *leaderii* partidului naţional-liberal.

Demisia ofiţerilor de cavalerie (29 Ianuarie 1894).

In câteva cuvinte, chestiunea era următoarea : Cavaleria era, după părerea ministrului de război, rău încadrată : cu ofiţeri inculţi şi mai prejos de misiunea ce trebuiau să aibă. Reforma acestei încadrări fiind de natură urgentă, până să vie guvernul cu o lege de reorganizare a Cavaleriei, care chiar atunci n'ar fi putut îndrepta decât viitorul, ministrul hotărî ca să schimbe cadrele prin înlocuirea unor ofiţeri din cavalerie cu ofiţeri de Stat Major şi mai ales din artilerie ; deasemeni inspectorul general al Cavaleriei fu înlocuit cu un infanterist, generalul Cantilli. Nemulţumiţi la culme de acest procedeu, 127 de ofiţeri, căpitani şi locotenenţi, îşi deteră colectiv demisia din armată (29 Ianuarie 1894). Chestiunea făcând vâlvă mare, opoziţia începu pe dată o nouă campanie de răsturnare a guvernului, Fleva şi Porumbaru interpelând la Cameră ministerul şi cerând demisiunea lui. Intrucât ministrul de domenii, nu se înţelege bine dece, fu cel mai atacat dintre toţi miniştrii, mai mult decât ministrul de război şi decât preşedintele Consiliului, Carp fu nevoit să răspundă personal la aceste atacuri, lui Fleva la 3 Fe-

Atacurile opoziţiei şi răspunsurile lui Carp (3 şi 4 Februarie 1894).

bruarie şi lui Porumbaru la 4 Februarie 1894. După ce arătă învinuirile ce i se adusese de a fi „un om nefast, care a introdus arbitrarul în regimul de guvernământ" şi de a fi un om „care nu poate fi luat în serios", şi după ce spuse că : „fiindcă eu nu stau tremurând dinaintea d-lui Fleva, am aerul la rândul meu de a nu-l lua pe d-sa în serios..." Carp părăsi tonul glumeţ pe care-l adoptă în totdeauna când era vorba de el însuşi, afirmând că din potrivă afacerea era de un deosebit interes şi cât se poate de serioasă :

„Căci, d-lor deputaţi. dela hotărîrea pe care veţi lua-o dv., de la impulsiunea pe care o veţi da guvernului, are să atârne marea chestiune istorică, dacă în România o să urmăm apucăturile din Spania şi din Argentina, sau dacă la gurile Dunării o să fim un popor în a cărui inimă domină sentimentul datoriei şi al patriotismului".

Carp înţelegea să vorbească, prin aceste cuvinte, de sentimentul ordinei şi al disciplinei, căci un guvern care ar fi primit să se plece în faţa voinţei a 100 de ofiţeri, ar fi însemnat un guvern care ar fi permis ţării să lunece pe panta anarhiei.

„Ne spunea d. Fleva că disciplina atârnă de dreptate sau de nedreptate. Dar cine judecă acea dreptate sau nedreptate ? Dă domnul Fleva voie fiecărui căpitan de 30 de ani să judece el ce este drept şi ce nu este drept, să facă să atârne disciplina de ambiţia lui personală şi de nemulţumirile sale ?... Dacă poate să existe o interpretare bună sau rea a unei legi sau a unei măsuri administrative, calea de îndreptare e greva sau revolta ? şi domnul ministru de război este el răspunzător faţă de ofiţerii de cavalerie, sau e răspunzător faţă de singurii doi factori hotărîtori în cazul acesta, faţă cu Camera şi faţă cu şeful său direct, Majestatea Sa Regele ? Alţi factori nu cunosc... Luaţi legile altor ţări şi vedeţi că în Franţa de pildă, unde guvernează naţiunea, după cum spune d. Fleva, sunt în codicele civile şi militare articole care tratează de forfetură *şi condamnă la pierderea drepturilor*

civile şi militare pe acei care-şi dau demisiile, nu numai colectiv, dar chiar concertate... ...Nu, d-lor, ţara nu se va închina dinaintea acestor ofiţeri ; din contra, ea le va da o aşa lecţiune încât să înţeleagă şi cei mai uşurei, că sunt lucruri sacre de care te sdrobeşti când le atingi".

A doua zi, 4 Febr., răspunzând lui Porumbaru, Carp fu şi mai drastic, învinuind pe liberali de a fi fost instigatorii acestei nesupunere militară, şi încheindu-şi cuvântarea cu următorul apel către deputaţii chemaţi să judece chestiunea de încredere :

„Aveţi încredere că guvernul îşi va face datoria faţă de dvs. şi prin urmare faţă de această Cameră, votaţi fără multă discuţiune această moţiune ; nu aveţi încredere, atunci aruncaţi-vă în braţele domnului Porumbaru şi veţi vedea unde vă va duce!"

Alte agitaţii liberale. Intrunirea de la Dacia. Capete sparte.

Cu toată agitaţia urmată de liberali prin presă şi prin întruniri publice, ofiţerii care-şi menţinuseră demisiile (mulţi din ei le retrăseseră între timp) au fost şterşi din cadrele armatei, dându-li-se mai târziu de către guvernul Dumitru Sturdza posturi civile în compensaţie, iar nu reîncadrarea care le fusese promisă. Insă generalul Cantilli fu înlocuit [1]) şi ministrul de război el însuşi, Jack Lahovary, îşi prezintă mai târziu, în Iunie demisia [2]).

Cu rezolvarea acestei chestiuni militare, agitaţiile fură încă departe de a se potoli. Ele urmară toată primăvara, ba cu răscoale ţărăneşti în chestia preoţilor mireni, pe care noua lege „îi impusese la dări" (răscoale în Fălciu, Covurlui, Argeş), ba cu prilejul aplicării legei Maximului, când fu din nou aţîţată Capitala.

Ca şi în Aprilie trecut, opoziţia organiză cu această ocazie o mare întrunire în sala Dacia, punând din nou bandele de bătăuşi în mişcare şi provocând răniri şi curgere de sânge; dar cu toate că manifestanţii fuseseră agresorii, iar ordinea publică acea atacată, Liberalii în-

1) Cu generalul de cavalerie Băicoianu.
2) In locul lui fu numit generalul C. Poenaru.

cepură îndată în parlament cu interpelările lor şi cu cunoscutele învinuiri împotriva unui guvern care nu numai că fusese în legitimă apărare, dar ai cărui oameni fuseseră maltrataţi, loviţi şi răniţi.

Carp răspunde lui Fleva la Cameră (4 Martie 1894).

La Cameră vorbise Fleva şi la Senat Sturdza. Tot Carp fu acela care luă cuvântul în apărarea guvernului.

La 4 Martie, răspunzând lui Fleva, el, care-l mai numise odată „tribunul poporului", nume ce-i rămăsese, îl gratifică din nou cu acelaş epitet de *„tribun înfocat"*, care cu o nobilă indignare aruncă fulgerile sale, dar, întreba Carp, pentruce toate aceste ?

„V'a împiedicat cineva să mergeţi la Dacia şi să staţi acolo chiar sub cerul liber ? *Nu. Care a fost rezultatul ? Că aţi spart capul lui Ion Bereşteanu, lui Iordănescu, subcomisarul, lui Andronescu, comisar comunal, lui Dumitrescu, negustor paşnic, etc. etc..... Este aceasta o manifestaţie paşnică ? Şi când veniţi dvs. şi spuneţi că nu vă vor opri nici baionetele, nici şarjele jandarmilor, că veţi sparge uşa palatului regal, guvernul nu trebuie să apere ordinea publică, guvernul trebuie să plece dela putere ?... Credeţi dvs. că este deajuns să plătiţi câte 5 lei de cap şi să faceţi educaţia tineretului punându-l în contact cu o cantitate oarecare de rachiu, este suficient aceasta ca, provocând o manifestaţie sgomotoasă, să ziceţi pe urmă că populaţiunea Capitalei este în contra guvernului şi guvernul trebuie să cadă ? Dar ia admiteţi Dv. că am fi în ajunul unui război... Dacă aţi avea mijloacele, aţi aduna 14 mii, căci sunt 14 mii de derbedei în Bucureşti, şi aţi veni să spuneţi că ei vor sau nu vor război, că vor cutare şi nu vor cutare guvern ? că ei sunt suveranii acestei ţări şi iau destinele ei în mâinile lor ?... Nu vă jucaţi cu focul. Acţiunea dv. poate să vă profite în prezent, dar gândiţi-vă cum va putea să vă profite în viitor!..."*

Acesta a fost în esenţă şi pe scurt, răspunsul chibzuit şi demn pe care l-a dat Carp lui Fleva. Lui Sturdza, la Senat, în ziua de 16 Martie, lui Sturdza care

vorbise de „terorism ridicat la sistem de guvernământ", cumnatul său îi răspunse cu amara sa ironie :

Carp răspunde lui Sturdza la Senat (16 Martie 1894).

„D-l Sturdza a fost astăzi biblic ! Mă voi osteni deci să dau şi eu exemplul acelei uri blânde şi neîmpăcate de care ne dă exemplu dl. Sturdza, şi voi căuta să discut cu domnia sa ca doi buni prieteni (râsete) *dacă starea ţării e sub guvernul nostru atât de dezastruoasă încât, cum zice D-sa, am aruncat România cu 150 de ani înapoi".*

Intrucât acuzările liberalilor erau mereu variaţiuni pe aceiaşi temă : reacţionarismul conservatorilor, antipatriotismul lor. etc., etc., desvinovăţirile lui Carp nu se puteau învârti nici ele decât în acelaş cerc de idei. După o expunere deci a trecutului conservator şi a meritelor strămoşilor noştri care au creat România modernă, oratorul adresându-se din nou lui Sturdza, îl întreabă care e libertatea care a fost periclitată sub guvernul actual : libertatea de a jefui ? libertatea de a bate pe jurnalişti în redacţiile lor ? libertatea de a sparge capetele pe stradă ? Da, aceste libertăţi au fost periclitate :

Părerea lui Carp asupra raporturilor dintre partidele politice.

„Dar, D-le Sturdza, când sub guvernul liberal s'au ivit paşalîcurile, *când se făcea cutare şi cutare abuz, când se clădeau averi colosale, când se vedeau miniştri de război plătindu-şi datorile în 24 de ore după ce veneau la putere, v'am făcut eu atunci vinovaţi ? Eu, din opoziţie, am spus că aceasta este din nenorocire starea de cultură ce avem şi trebue cu toţii să căutăm s-o îndreptăm, dar că numai îndreptată nu va fi această stare culturală, dacă ne vom arăta întotdeauna, nu ca nişte adversari ce se întrec în emulaţiune spre bine. dar ca nişte duşmani ,a căror primă datorie este să strivească pe potrivnic..."*

Şi mai departe :

„Eu care am văzut întotdeauna în adversar, nu un duşman al ţării, dar un competitor spre mai bine, eu sunt în drept să vă invit a introduce în moravurile noastre politice nişte deprinderi mai

puțin barbare, care înalță discuția, nu care o înjosește".

Tot discursul lui Carp din acea ședință a Senatului a rămas pe același plan etic, o variațiune pe o notă, mânuită de acel care, de era la putere sau în opoziție, întotdeauna a încercat să înalțe moralul și nivelul parlamentului și al țării. Nici n'a fost un discurs, a fost o predică făcută cumnatului, căruia se adresa întotdeauna, deadreptul :

Carp face lui Sturdza o predică.

„D-ta declari că noi suntem oameni fără patriotism și fără onoare, dar declari în același timp că D-ta ești un om cu onoare și iubitor de țară.

...Ei bine, te cred întrucât te privește pe d-ta, dar nu te cred când ne conteși nouă aceste calități... D-le Sturdza, suntem crescuți în aceiași școală [1]*), știm ce am învățat și unul și altul în universitățile germane, știm ce-am primit din civilizația occidentală pe care căutăm s'o introducem în țara noastră, și discutăm deci acum de la egal la egal. Dar când mă gândesc la ceiace am învățat amândoi, permite-mi a-ți zice că nu în universitățile Germaniei ai învățat că partidele politice sunt dușmane care trebuie să se distrugă unul pe altul, nu acolo ai învățat că trebue să blestemi trecutul unei țări, nu acolo ai învățat lipsa de disciplină ce vrei s'o introduci în armata noastră, nu acolo ai învățat că guvernele se schimbă într'o țară pentrucă câteva sute de desculți voiesc aceasta... și dacă astăzi arunci peste bord rezultatele acelei învățături și acelei culturi, care ar trebui să te deosebească de un om de rând, o faci pentrucă ești împins de niște elemente mult inferioare d-tale, de niște elemente care prin agitațiuni vor să vie la suprafață, nu pentru binele țării, ci pentru satisfacerea unor apetituri personale. De aceia, d-le Sturdza, te rog nu uita ce ai învățat ; nu introduce în moravurile noastre asprele lupte de partid... D-ta reprezinți partidul liberal, și ca*

1) Adecă în Germania amândoi.

atare eşti răspunzător de întreaga lui acţiune. Nu spune : sunt şeful lor, trebuie să-i urmez. Eşti mai bun decât dânşii, de aceia caută să-i înalţi pe ei la d-ta, nu să te cobori d-ta la dânşii !"

Efectele negative ale predicilor lui Carp.

Nu trebuie să-şi închipue cineva că astfel de cuvinte au putut, cândva, avea înrurire asupra cuiva. Din potrivă, leitmotivul era : ce e cu moralizatorul acesta ? şi în tot cazul nu Sturdza era omul care să se lase mişcat de vorbele lui Carp.

Cel mai nesuferit lucru pentru oameni e să le faci morală, dar şi cel mai greu lucru pentru un moralizator e să nu facă morală, căci altfel n'ar mai fi fost profeţi nici apostoli în lume. Din ciocnirea aceasta între cel ce vrea să îndrepte şi cei cari nu vor să se lase îndreptaţi, naşte o neînţelegere care duce la ură. Şi în cei cincizeci de ani de viaţă politică ai lui Carp, grea povară de ură împotriva-i a purtat el pe umeri.

* * *

Dovada că toate predicele lui Carp sunau în deşert, o aduce opoziţia în iarna viitoare, când la discuţia generală a Adresei, leaderii partidului liberal reîncep violentele lor atacuri şi tot mereu pe aceiaşi temă a impopularităţii partidului conservator, a nepatriotismului său, a ruinei la care aduce el statul ş. c. l. Sturdza mai cu seamă, nu vedea în jurul său decât ruine : la ministerul de interne ţărani împuşcaţi [1]); la alegeri patronajul bâtelor şi al baionetelor ; în armată desorganizare ; în şcoală, libertatea gândirii înnăbuşită, iar din potrivă în biserică drumul lăsat slobod libercugetătorilor !

Noui atacuri. Răspunsul lui Carp la 13 Decembrie 1894, la Senat.

Carp îi răspunse, la 13 Decembrie 1894, la Senat :

„Mie mi se pare că aceste ruine sunt ruine închipuite, menite să acopere o adevărată ruină, reală de astă dată, ruina speranţelor domnului Sturdza".

Şi luând din nou rând pe rând toate acuzaţiile ce se

1) Revoltele din iarna trecută aduseseră represiuni, care pricinuiseră în unele încăerări cu ţăranii, rănirea câtorva din ei.

aduceau guvernului, Carp arată că în chestia revoltelor țărănești din iarna trecută — revolte care fuseseră de altfel fără însemnătate — blânda represiune ce se făcuse, fusese absolut necesară și orice guvern ar fi făcut la fel dacă nu voia să lase anarhia întronată în țară. De altfel revoltele nu se născuseră din nemulțumiri agrare, ci din agitații politice.

In chestia alegerilor, Carp arătă că într'o țară înapoiată cum era pe atunci încă România, libertatea absolută nu poate exista și guvernul avea datoria să nu se desintereseze de ele [1]).

> *„Să nu credeți că fac panegiricul ingerințelor în alegeri. Deși cred, și înainte de toate omul trebuie să fie sincer, deși cred că la noi guvernele sunt datoare, mai mult decât în alte țări, de a exercita partea lor legitimă de înrâurire în alegeri, precum a proclamat-o Ion Brătianu și precum o proclam și eu, recunosc că această înrâurire are. îngrădirea ei. Nu admit corupțiunea cu bani sau prin dare de funcții, nu admit violența. Și aș vrea să știu, să mi se aducă probe, când am cumpărat în alegeri conștiințe și când am făcut violențe?"*

In chestia politicei economice a partidului conservator, Carp repetă lucruri care ne sunt acum prea cunoscute, iar în chestia armatei fu nevoit să răspundă la o veche acuzație cu vorbele pe care le mai rostise în parlament în Februarie trecut.

Dar în chestia financiară, fiind acuzat că duce țara la ruină, el avu accente revoltate:

> *„Apoi eu știam că deficitele bugetare sunt dezastruoase, căci sunt o dovadă sau de cheltueli mai mari decât le poate suporta țara, sau de o rea administrație. Dar să se încerce cineva a ne proba că excedentele financiare duc la ruină, aceasta pentru prima oară mi-a fost dat să aud, și eu cred că nu se va mai găsi un al doilea care să aibă o atare lipsă de respect de sine ca să vie și să acuze guvernul că prin excedentele sale s'a ruinat țara".*

---

1) Vezi și mai sus p. 66.

Şi Carp arătă că aceste excedente bugetare [1]) au fost realizate nu numai fără a împovăra populaţia cu noi impozite, dar scăzând chiar din impozitele de mai înainte.

„*Excedentele sunt datorate avântului ce a luat avuţia naţională, dar noi credem că* restabilirea valutei *a dat comerţului nostru o desvoltare serioasă, care împreună cu o administraţie cinstită şi inteligentă, a făcut să intre în cassele statului venituri, ce din cauza favoritismului liberal intrau mai anevoie*".

„*....Nu sunt destul de naiv să cred că, vreodată, d. Sturdza sau vreun alt liberal, va recunoaşte că guvernul acesta conservator dela 1888 şi până astăzi a făcut ceva bun în ţara aceasta. Nu! Satele de ţărani, râde lumea de dânsele. Improprietărirea? Da ce este ea? Nici nu se uită cum am improprietărit 51 de mii de familii şi în 3 ani se vor improprietări alte 80 de mii. Agiul? Un nimic. Comerţul ridicat, nimic! Şcoalele profesionale, reforma în învăţământ, obligativitatea cursului primar, asigurarea clerului mirean, toate aceste, absolut nimic!*"

Dar partea de căpetenie a acestui discurs din 3 Decembrie, a fost expunerea vederilor sale, ale sale mai mult decât ale guvernului, în chestia naţională, a Transilvaniei. Vom reveni la ea la momentul oportun.

Discursul lui Carp la Senat la 16 Decembrie 1894 (răspuns lui P. S. Aurelian).

La 16 Decembrie, la Senat, Carp mai ţine o cuvântare ca răspuns la noui învinuiri aduse de beizadea Grigore Sturdza şi de P. S. Aurelian. Invinuiri noui pe teme vechi, care ajunseseră să aducă pe Carp la exasperare. El ar fi dorit să se găsească măcar ceva nou la activul său, ca să nu fie nevoit să se repete şi el mereu în apărare. Dar exasperarea sa nu şi-o arăta Carp decât glumind, căci nu-i îngăduia mândria să se arate supărat. La săgeţile otrăvite ale duşmanilor, el răspun dea cu armele sale : ironia şi gluma. Şi deaceia a trecut în ochii lumii drept un cinic, pe când acei ce-l cunoş-

1) Vezi mai departe p. 140.

teau, ştiau că-i este inima cu atât mai rănită, cu cât curgea mai cu volubilitate arma sa ironică.

Noui ironii.

„In genere acesta este sistemul meu" spuse el însuşi în discursul său dela 16 Decembrie.

„La ură, la acuzaţiuni, la violenţe, răspund în linişte, cu câte un cuvânt pe care amicii mei îl califică de cuvânt de spirit, adversarii de searbădă zeflemea, dar liniştea mea aduce rezultatul următor : că, cu vremea lucrurile se clarifică şi se apreciază mai bine. Vedeţi câtă patimă aduce d-l Sturdza în contra noastră ; acelaş sistem îl voiu aplica şi d-sale, şi nutresc în fundul inimii mele speranţa că va veni o zi când d. Sturdza are să devie un perfect carpist!"

Inutil să mai adăugăm mica paranteză ce urmează după aceste cuvinte în „Desbaterile Parlamentare" ale „Monitorului Oficial": „râsete sgomotoase şi aplauze prelungite".

Şi încă o mică spicuire din acel discurs privitor la felul cum judeca Carp pe adversarii săi :

„Mens agitat molem [1]), *spunea Virgil. In starea actuală a partidului liberal, eu văd* molem, *dar* mens *nu o zăresc nicăeri"*.

Aurelian ţinuse un discurs foarte lung asupra crizei, pe care Carp începu din nou a-l zeflimisi, zicând că

„d-l Aurelian ne-a spus lucruri pe cât de interesante, pe atât de noui, anume că interesul proprietarului este altul decât al arendaşului, că interesul arendaşului este altul decât al ţăranilor, că ţările cu o industrie înaintată suportă mai lesne crizele. decât ţările care nu au asemenea industrie..."

Dar, întru cât Aurelian păruse a învinui guvernul conservator de criza europeană, Carp trecu repede dela glumă la serios, expunând Senatului care erau cauzele economice ale crizei mondiale: enorma producţiune de grâu american lansat pe pieţele Europei, tarifele vamale ale Franţei şi a altor ţări prea protecţioniste, etc., etc.

---

1) Mintea mişcă materia

Discursul acesta, care expune starea economică a Europei de atunci şi cauzele ei, nefolosind la expunerea subiectului ce tratăm, vom extrage din el numai concluziile lui Carp cu privire la ce trebuia făcut la noi pentru a evita lăţirea acestei crize în România.

Preocupări economice.

„Eu sunt convins, spuse Carp, că împingând pe ţăranul nostru la cultura viermilor de mătase, va fi un appoint *la veniturile lui, care-l va pune într'o poziţie mai bună de a lupta în contra crizelor întâmplătoare. In această privinţă bugetul actual organizează o secţie specială sericicolă, şi am trimis la stabilimentul de la Görly oameni care să facă studiile necesare pentru a înfiinţa şi la noi asemenea stabilimente. Am luat la toate pepinierele statului măsuri ca să se facă plantaţiuni de duzi... şi pe un alt teren, folosindu-mă de o invenţiune făcută de o mare casă engleză care construeşte războaie perfecţionate şi portative, am luat măsuri ca aceste războaie să se împartă la noi în ţară, iar casa engleză să se oblige să cumpere producţiunea pe care sătencele noastre o vor aduce".*

Activitatea lui Carp în cursul anului 1894.

Activitatea lui Carp ca ministru al Domeniilor, agriculturii şi comerţului, fu atât de rodnică în tot cursul acestui an 1894, încât ar fi cu neputinţă să enumerăm toate îmbunătăţirile ce a adus şi toată grija ce a purtat ministerului său.

Vom spicui numai la întâmplare din ziarele anului, câteva din ele.

„La ministerul Domeniilor se lucrează la proectul de reorganizare a şcoalei de veterinari.

„La 1 Octombrie se vor deschide cursurile nouei şcoli de silvicultură dela Brăneşti.

„La Lacul-Sărat (Brăila) s'a început construcţia localului de administraţie, care se află situat la intrarea stabilimentului de băi... în el se vor aşeza : poşta şi telegraful, biroul poliţaiului, al medicului, aşa că publicul să găsească întrunite la un loc toate autorităţile".

„Ministerul Domeniilor a făcut încercări cu plantarea de viţe americane în nisipurile zburătoare dela Ciuperceni. Incercarea reuşind pe deplin, se va planta în primăvară un însemnat număr de viţe americane....."

„In urma explorațiunilor făcute de dl. P. P. Carp zilele trecute în Dobrogea, d-nii Istrati și Pascu, șeful și sub-șeful minelor, vor pleca Luni în Dobrogea pentru a începe lucrările de exploatare a gisementelor de fier și de aramă descoperite acolo".

„Dl. inginer de mine Alimănișteanu s'a întors din excursia științifică în județele Gorj, Vâlcea și Argeș, unde a descoperit minereuri de fier și plumb, și un filon de pirite complexe pe valea Satoriței..."

„Personalul didactic al școalelor de comerț a și fost numit cu începerea noului an școlar".

„Proectul de reorganizarea ministerului Domeniilor este gata și va fi depus pe biroul Camerei în viitoarea sesiune".

„Măsura luată de d. Carp, ministrul Domeniilor de a se opri pescuitul în bălțile Dunării, în anumite epoci ale anului, a dat cele mai bune rezultate".

Pescăria. Exploatarea în regie.

Ca în toate domeniile economice Carp a dat o deosebită atenție pescăriei. Bălțile Dunărei și ale Deltei au fost o constantă preocupare de a sa în tot timpul cât a deținut portofoliul ministerului de domenii. Crezând că prin secarea acelor bălți se vor putea face fertile mari întinderi de loc, el a însărcinat o societate străină să facă studiile preliminare, care însă au dat un rezultat negativ, întrucât s'a constatat că bălțile Deltei mergând în adâncime, ele nu puteau fi, ca în Olanda, ușor secate. Dar deoarece nu se putea face din bălți câmpii fertile, trebuia atunci măcar exploatată bogăția naturală ce zăcea în acele regiuni. Carp a înlocuit sistemul de arendare a acelor bălți prin exploatarea lor în regie, ceiace în scurtă vreme a dat Statului un venit îndoit decât înainte, făcând în acelaș timp să scadă și prețul peștelui. Odată cu aceasta el însărcină pe Dr. Grigore Antipa cu alcătuirea unui proect de lege asupra pescuitului (încă din 1892, de când venise în fruntea ministerului), care însă trebuind să studieze mai întâi natura Deltei din punct de vedere științific, nu putu isprăvi această lege înainte de 1895. Infățișând-o ministerului, Carp îi spuse că nu o mai poate prezenta în acea se-

siunea parlamentului, dar că s'o păstreze, căci de vor cădea conservatorii dela putere, o va trece Dumitru Sturza. Şi în adevăr că legea pescuitului trecu un an mai târziu, la 10 Octombrie 1896, ministru de Domenii fiind G. D. Palladi — de unde se poate trage concluzia nu numai că paternitatea acestei legi, astăzi încă în vigoare, poate fi atribuită lui Carp — dar că acestui bărbat de stat îi era egal, odată ce o lege era bună, cine o trece şi cui i se poate atribui meritele ei.

* * *

Chestia legei minelor.

Guvernul, în agonie din toamna 1894, când Dumitru Sturza desvăluise parlamentului atitudinea lui Take Ionescu în chestia Transilvaniei — chestie pe care vom trata-o mai jos — guvernul intră, în 1895, în anul morţii sale. Şi cu toate acestea a fost unul din anii cei mai glorioşi ai lui Carp, căci, din toate creaţiunile sale, opera de realizare cea mai desăvârşită a fost acea mult desbătută şi mult duşmănită *Lege a Minelor,* care a rămas totuşi în picioare, neclintită, timp de 30 de ani, şi care a pus bazele desvoltării industriei în România şi a bogăţiei sale ulterioare.

Necesitatea legei.

Această lege se impunea cu atât mai mult cu cât ea nu dădea numai putinţa unei mai mari desvoltări economice a ţării, ea venea să înlăture un pericol viitor. Căci în adevăr, în urma concurenţei ce făceau pe piaţa Europei, de la o vreme încoace, vastele teritorii ale Americei, agricultura în România era ameninţată în existenţa ei. Ca atare trebuiau luate măsuri pentru viitor, trebuia ca această avuţie naţională să fie înlocuită, în caz de pieire, cu altceva; iar acel altceva nu putea fi decât exploatarea bogăţiei subterane, o bogăţie pe de o parte intrinsecă, iar pe de altă parte ajutătoare la desvoltarea industriei naţionale ce se va putea naşte din obţinerea pe loc a materiilor prime, fără care o industrie nu se poate concepe.

Până în 1895 România n'a avut nici un fel de legislaţie minieră, deşi Constituţia din 1866 ceruse expres lucrul acesta. Unele timide încercări (Creţulescu, Dabija)

Casa lui Petre Carp din Calea Dorobanților

nu avuseseră nici măcar cinstea unei discuţii în parlament. Cea d'intâi concepţiune completă — organic prezintată şi amănunţit codificată — a fost legea lui Carp.

Principiile legei.

In linii generale, dispoziţiunile acestei legi erau călăuzite de principiul obligativităţii, adecă, recunoscând proprietarului drepturile sale asupra subsolului, i se cereau numai ca în mod obligator acest subsol să fie exploatat. Nu voia proprietarul sau nu putea, din lipsă de cunoştinţe sau de capital, s'o facă, atunci era obligat să treacă altuia mâna. Iniţiativa găsirii unui gisment era nelimitată, oricine având dreptul, cu o prealabilă încuviinţare a Ministerului de Domenii, să studieze natura unui teren (ceiace în legea actuală se numeşte *prospecţiunea).* Mina fiind descoperită, proprietarul trebuia să se pronunţe dacă voeşte s'o *exploreze* pentru a constata dacă gismentul semnalat este destul de bogat ca să poată fi *exploatat ;* iar în caz că proprietarul refuza, dreptul de exploatare era concedat unui terţiu, fără ca proprietarul să fie obligat la cheltueli. In caz că explorarea dădea rezultate afirmative, adecă în caz că se găsea că gismentul este destul de bogat pentru a fi exploatat, proprietarul avea întâietatea la dreptul de exploatare, stabilindu-se între el şi exploatator un fel de asociaţie. Dacă proprietarul refuza să participe la exploatare, i se dădea o redevenţă de 3% din venitul net al minei, exploatarea urmând să fie făcută de Stat sau concesionată de acesta unei a treia persoane. (In prevederile acestor dispoziţiuni nu intra întreaga Dobrogie, fiindcă, potrivit legei din 1882, Statul era acolo proprietar al subsolului).

Faţă de legislaţiunile străine, unde proprietatea subsolului era ba exclusiv a proprietarului suprafeţei (Rusia, Anglia, Statele Unite), ba exclusiv a inventatorului (prospectantul), ca de pildă în Germania, ba exclusiv a Statului, ca în Franţa, legea lui Carp avea originalitatea ei şi nu credem că o vom putea înţelege mai bine, decât aruncând o privire asupra Expunerei ei de motive (datată din Februarie 1894).

Expunerea de motive a legei (Februarie 1894).

O introducere scurtă arăta Consiliului de miniştri necesitatea acestei legi :

„Exploatarea bogăţiilor miniere, crearea şi desvoltarea industriei în România, reclamă imperios o lege de mine. Numai fixând, garantând şi reglementând raporturile dintre capital, proprietarul suprafeţei şi oamenii de ştiinţă, putem spera că căutările şi exploatările miniere vor lua, cu încetul, avântul pe care-l dorim şi pe care-l putem cu siguranţă aştepta... Se vorbeşte într'una de crearea şi încurajarea unei industrii naţionale, dar fiind dat uşurinţa ce ne caracterizează, puţini îşi dau seama de adevăratele condiţiuni în care ea poate prospera. Trei sunt factorii fără de care progresul nu trece din câmpul steril al aspiraţiunilor în câmpul fertil al realizărilor : materia primă abundentă, combustibilul, şi forţa motrice ieftină (maşini şi lucrători perfecţionaţi)".

După diferite consideraţiuni asupra acestor trei factori [1]), expunerea de motive trece la greutăţile pe care o atare legiuire le ridică.

Expunere istorică şi juridică a proprietăţii subsolului.

Cea dintâi era complexa chestiune a proprietăţii. Expunerea lui Carp e documentată şi clară. El arată că în jurul întrebărilor, dacă exploatarea de mine este sau nu un drept regalian, dacă din potrivă proprietatea suprafeţei trage după sine şi proprietatea necontrolată a subsolului, sau dacă, chiar lăsând posesorului suprafeţei proprietatea subsolului, această proprietate poate fi supusă unor îngrădiri, în jurul acestor întrebări s'au clădit o sumedenie de teorii, sprijinite unele pe interesul particular, altele pe interesul general, reprezentat prin Stat.

„S'a chemat în ajutor, zice expunerea de motive, *când dreptul natural, când dreptul scris, şi după cum predomina în mintea legiuitorului unul sau altul din aceste puncte de vedere, vedem că în unele ţări continuitatea dreptului de proprietate*

1) Nu mai vorbim — zicea Carp — de rolul ce-l ocupă în industrie combustibilul şi ferul ; lăsăm deasemenea la o parte aşa zisele metale nobile, şi mărginindu-ne numai la substanţele alcaline şi alcalino-teroase în toate combinaţiunile lor petrografice şi mineralogice, e fenomenal până la ce grad toate industriile sunt tributare materialelor miniere"

merge până în centrul pământului, în altele se consideră subsolul ca deplin neatârnat de suprafață, și găsim chiar țări care adoptă o teorie mixtă... In teorie pură, nimic mai ușor decât a dovedi că proprietatea subsolului nu are nimic a face cu proprietatea suprafeței, căci dreptul la proprietate, dupăcum o și proclamase Cicero în De Officiis, *nu este un drept natural, el izvorește numai din raporturile de muncă între om și pământ, el este o nevoie socială, fără a cărui satisfacere traiul în comun nu mai e posibil* [1])

„Dar dacă ne punem întrebarea : care este munca pe care omul a întrebuințat-o, într'o lungă succesiune de generațiuni, asupra bogățiilor ascunse în fundul subsolului, trebuie să constatăm că ea a fost nulă — și după cum proprietatea suprafeței nu-și are originea decât în prima muncă ce s'a exercitat asupra solului, tot așa și proprietatea subsolului nu ar trebui, în teorie pură, să aparție decât acelui care, pentru prima oară, a combinat munca umană cu o materie virgină... Teoria aceasta, justă după noi, întâlnește însă doi adversari, de multe ori biruitori : Statul, și proprietarul suprafeței !

„Moștenind ideile Evului Mediu, după care exploatarea minelor era un drept regalian, mai toate statele au revendicat în trecut, fie dreptul absolut de proprietate, fie dreptul de imixiune. De acolo o sumă de legislații, care nu erau decât atâtea piedici la desvoltarea industriei miniere. Pe de altă parte proprietarii suprafeței au revendicat întotdeauna libera dispoziție a subsolului fără a avea totuși mijloacele materiale de a-l exploata. De aceia credem mai nimerit de a lăsa la o parte diferitele teorii, încercându-ne să găsim deslegarea chestiunei în studiul naturei miniere".

---

1) Cunoștințele juridice ale lui Carp căpătate la Universitatea din Bonn, erau foarte adânci, și vom vedea mai jos cum discuta el cu Gh Mârzescu asupra Dreptului Roman.

Deosebirea dintre proprietatea suprafeței și proprietatea minieră.

Aici desvoltă Carp următoarea teorie a deosebirei dintre proprietatea suprafeței și proprietatea minieră :

1) Solul nu dispare prin exploatare, el putând da mereu venituri fără a micșora valoarea fondului — pe când la mine, venitul nu e posibil decât prin consumarea fondului

2) O exploatare nerațională a solului poate micșora venitul suprafeței, dar răul nu e fără leac, căci îndreptând exploatarea îi putem da din nou rentabilitatea lui firească — pe când din potrivă la mine, o exploatare nerațională poate distruge pentru totdeauna rentabilitatea ei.

3) Fracționarea suprafeței se poate face la infinit, fără a-i micșora rentabilitatea — pe când la mine, fracționarea micșorează în loc să sporească valoarea proprietății.

4) Pe când exploatarea suprafeței se poate face cu un capital științific și bănuesc ce se află la îndemâna celor mulți — exploatarea unei mine reclamă cunoștințe și capitaluri de care dispun numai un mic număr de oameni.

„Odată aceste deosebiri stabilite, zicea Carp, *legiuitorul se găsește față cu o sumă de întrebări, a căror deslegare devine imposibilă dacă el se mărginește a declara, că proprietarul suprafeței este și proprietarul subsolului".*

Necesitatea legiuirilor.

„Poate societatea să treacă cu nepăsare dinaintea perspectivei de a vedea pierzându-se avuții imense, numai și numai pentru că dreptul absolut de proprietate a oprit orice exploatare? Poate ea să admită că avuția minieră a unei țări să rămână nefructificată, numai și numai pentru că proprietarul suprafeței nu are mijloacele necesare?"

„Poate în fine legiuitorul să lase fără ajutor inițiativa privată și să pună exploatarea minelor la discreționea absolută a proprietarului suprafeței, care de multe ori se va feri, fiind dat caracterul aleatoriu al industriei miniere, să compromită capitalul sigur al suprafeței, pentru capitalul problematic al proprietății trefondului?

„Este evident că nu ; și din acest răspuns isvoresc numeroasele motive, care au făcut pe legiuitorii din toate țările, ori care ar fi sistemul la care s'au oprit, să trateze proprietatea minieră altfel decât tratează proprietatea suprafeței.

„Sau ne vom pronunța pentru dreptul regalian, sau vom menține principiul stabilit prin codul nostru civil, un lucru este sigur : Statul nu poate admite că exploatarea unei mine, ori care ar fi proprietarul, să fie făcută astfel încât să se distrugă, fără nici un profit, avuția minieră...

„Din cele ce preced, putem să conchidem la calea ce trebue să apuce legiuitorul în codificarea unei legi miniere.

„In proectul ce vă prezentăm, am căutat să dăm satisfacere cerințelor semnalate mai sus; cerințe ce au fost puse în evidență prin lungi experiențe de care avem fericirea a beneficia, fără să le plătim cu pierderile enorme, pe care le-au suferit alte popoare.

Considerațiuni juridice.

„Ca punct de plecare luăm codul nostru civil.

„Deși în teorie pură el nu corespunde cu adevăratele principii, totuși ne-am sfiit de a periclita măsuri salutare, pentru susținerea îndărătnică a unui principiu abstract.

Proprietarul suprafeței se recunoaște deci ca proprietar și al subsolului.

Prospectiunea. Explorarea. Exploatarea.

„Imediat însă ce am proclamat aceasta, începe o serie de restricțiuni, prevăzute dar nedeterminate de codul nostru civil, și care dau proprietății subsolului adevăratul ei caracter.

„Mai înainte de toate, nu putem admite că inițiativa găsirii unui gisment să fie limitată ; de îndată ce nu se atacă suprafața, fiecare are dreptul fără a se preocupa de cine o posedă, de a studia natura terenului și de a semnala o avuție de care nimeni încă nu avea cunoștință.

„Odată aceasta făcută, reintră proprietarul suprafeței în plenitudinea drepturilor sale, cu condi-

țiunea expresă însă, de a le exercita ; căci este inadmisibil ca o avuție minieră să rămână neexploatată, pentru că așa este bunul plac al proprietarului suprafeței.

„De aceia, odată mina descoperită, proprietarul suprafeței trebuie să se pronunțe, dacă voește să o exploreze sau nu. In cazul unui răspuns negativ. statul își rezervă dreptul de a conceda unui altuia mai întreprinzător sau mai înzestrat cu mijloace, dreptul de a explora, pentru ca să se constate dacă gismentul semnalat e destul de bogat pentru exploatarea în regulă.

„Această înlăturare însă a proprietarului suprafeței, nu este și ea decât temporară ; căci precum am recunoscut proprietarului suprafeței dreptul de explorare cu condițiunea să-l exercite în mod real, tot așa odată exploatarea făcută de o terță persoană, îi dăm întâietatea pentru exploatațiune; dar cu condițiunea să declare că e gata să o întreprindă.

„Nevoind a nimici cu desăvârșire orice inițiativă și fiind ridicol de a crede că s'ar găsi cineva să facă cheltuelile unei explorări pentru altul și fără nici un folos pentru dânsul, se stabilește un soiu de asociațiune legală între proprietarul suprafeței și exploratorul străin și se prevede dreptul de coproprietate pentru cel din urmă. Numai în cazul când proprietarul suprafeței s'ar desinteresa și de inventarea, și de explorarea, și de exploatarea unui gisment, el perde drepturile sale, care se dau exploratorului — sau unei alte persoane în caz când acesta ar refuza exploatarea.

„Acest sistem la care ne-am oprit, nu seamănă cu dispozițiunile altor legiuiri...

„Nici în privința modului de exploatare nu am urmat exemplul altor state, cari în dorința lor de a obține o exploatare cât mai rațională, au edictat o sumă de măsuri restrictive, care au fost atâtea piedici la desvoltarea industriei miniere.

Sistemul ca și modul de exploatare erau originale.

„Noi credem că singurul mijloc de a garanta o bună exploatare, este de a ridica dreptul de proprietate acelor cari părăsesc exploatarea unei mine, și de a învesti statul cu facultatea de a concede altora mai abili sau înzestrați cu mijloace mai puternice.

„Dacă însă am crezut că ne putem lipsi de orice măsură preventivă întrucât privește garanțule unei exploatări raționale, nu tot astfel am procedat față cu pericolul care ar amenința existența chiar a unei mine, în cazul fracționării ei.

„O mină este un tot indivizibil, neatârnat de împrejurarea că suprafața sub care se află este în mai multe mâini ; și de aceia ca nu poate constitui decât o singură proprietate deținută de mai mulți mineri pe cale de indiviziune. De acolo, copărtășia între diferiți proprietari ce se află pe un perimetru ; de acolo copărtășia între exproprietari ; de acolo în fine obligațiunea pentru deținătorii suprafeței de a se pronunța, chiar la deschiderea minei, dacă vor sau nu să beneficieze de drepturile ce le dă suprafața.

Ultimele dispoziții.

„Am terminat, domnilor miniștri, cu expunerea măsurilor ce propunem pentru constituirea proprietății miniere ; și vom trece acum la explicarea diferitelor dispoziținni prin care se regulează : drepturile descoperitorilor și ale exploratorilor ; raporturile dintre proprietar și stat ; raporturile dintre proprietar și lucrători; și măsurile polițienești necesare pentru siguranța publică".

Aceasta este, în esență, cuprinsul Expunerei de Motive, al cărei text este firește mult mai desvoltat. Dar dacă vom adăuga că legea minelor lui Carp sustrăgea de sub imperiul ei exploatarea petrolului [1]) a cărui vii-

1) Art. 2 al legii din 1895: „Sunt considerate ca mine acele depuneri, cunoscute ca conținând în filoane straturi sau depozite în mase, 1) Huila (cărbune de pământ), lignitul, grafitul, antracitul, 2) Substanțele metalifere, precum minereurile de aur, argint, platină, mercur, plumb, fier, aramă, cositor, zinc, bismut, cobalt, nichel, magnez, titan, antinconiu, molibden, tungsten, crom, seleniu, telur, tanxită, precum și pietrele scumpe. 3) Sulful și arsenicul, fie singure

foare însemnătate industrială nu putea fi prevăzută de pe atunci, că şi carierele erau lăsate la dispoziţiunea proprietarului suprafeţei şi că în sfârşit, una din marile preocupări ale legislatorului fusese soarta lucrătorilor minieri, pentru care se înfiinţau case de ajutor şi de pensii, credem a fi arătat cu aceste, întregul caracter legislativ al chestiunei miniere.

Campania opoziţiei împotriva legei.

Proectul de lege (19 titluri, 138 de articole) fu prezentat parlamentului abea în Februarie 1895. Se ştia dinainte că el va forma obiectul unei îndârjite campanii liberale, care începuse de altfel înainte de depunerea proectului. Din Decembrie 1894 şi până în Februarie 1895, Dumitru Sturdza convocase numeroase adunări publice în Capitală pentru a protesta în contra „viitoarei violări a Constituţiei", iar de Anul Nou redactase un apel către cetăţeni, prin care declara că, „ordinea morală, constituţională şi naţională este răsturnată în patria noastră". Iar dacă Sturdza credea că Legea Minelor periclita morala şi naţionalitatea Românilor, apoi presa liberală, mai sentimentală, vorbea cu melancolie de „fluerul strident al maşinei înlocuind

---

fie combinate cu metalele, alunul şi sărurile solubile, cu bază de metale din cele indicate la No. 2; nitraţii. 4) Sarea gemă şi alte săruri asociabile în acelaş gisment, care cad sub monopolul Statului, precum şi sorginţele sărate".

Iată acum art. 2 ale legii din 1924 (identic cu acel din legea din 1929): „...Substanţele care formează obiectul prezentei legi se grupează în următoarele clase naturale I. Combustibili minerali, *a)* Cărbunii (antracit, huilă, cărbune brun, lignit), *b)* Bitumiul, II. 1) Solide: substanţe asfaltoase naturale, ozocherită, şişturi bituminoase de orice fel; 2) Lichide: *Petrol brut (ţiţei) cu gazele sale de zăcământ şi derivatele sale naturale*, precum orice alt bitum lichid: 3) Gazeiforme: hidrocârbune minerale şi roce, cât şi apele lor de cimentare, conţinând: platină, aur, uran, radium, etc. (nu le mai enumerăm). — III. Minereuri de aluminium şi în genere silicaţi aluminoşi, magnezieni şi alte baze, minerale fluorifere, minerale cu tarin şi stronţiu, ca: Tanzit, alunite, coridon, etc.) nu le mai enumerăm) IV. — Grafit şi roce grafitoare. V. — Fosfaţi. VI. — Minerale cu toriu şi pământuri rare: monazită, cerită, etc VII. — Pietre preţioase şi semi-nobile: diamant, smaragd, etc. VIII. — Săruri şi ape sărate: sare gemă, etc. IX. — Gaze naturale, altele decât hidrocarbure gazoase: bioxid de carbon, etc., X. — Izvoare minerale şi ape subterane mineralizate, sau ape curative în genere; lacuri şi lagune mineralizate, nămoluri. XI. — Turba. XII. — Masse de roce comune compacte sau formând depozite mobile, precum: calcare, gips, gresii, nisipuri, pietrişuri, argile, etc.".

doina ciobanului!!" Şi aceasta însemna, în 1895, politică!

Dar s'ar fi putut crede că măcar în Parlament obiecţiunile ce voia să le ridice opoziţia împotriva acestei legi ar fi putut fi de natură mai serioasă. Insă nu. Oratorii ei, Sturdza, Panu, Mârzescu, Aurelian, în loc de a combate legea fie în detalile ei technice, fie în principiile ei, cerând de pildă ca să se adopte sau sistemul regalian, sau sistemul proprietăţii subsolului rămânând în patrimoniul proprietarului suprafeţei — ei, vrând să facă legea imposibilă, se sprijiniră iar pe Constituţie, invocând când art. 2, când art. 7, când articolul 19, şi vorbind ca atare de „inalienabilitatea teritoriului României", de „cazurile de expropriere prevăzute de Constituţie", de *„proprietatea funciară rurală,* care nu poate fi decât în mâinile Românilor" (legea Minelor dădea dreptul de explorare şi exploatare şi străinilor), etc., etc., toate nişte argumente prea lesne de combătut, şi pe care oratorii conservatori (sau mai bine zis, junimişti [1]) le şi combătuseră fără mare greutate

Discursul lui Carp la Senat din 7 Febr. 1895.

Cel din urmă discurs pentru apărarea legei, îl făcu Carp la Senat, în ziua de 7 Februarie 1895. El începu întâi prin combaterea argumentelor adversarilor, pentru a trece, la urmă numai, la tâlmăcirea legei. E poate unul din cele mai frumoase din discursurile sale. Chestiunea era prea serioasă, prea premergătoare a viitorului acestui neam, pentru ca Petre Carp să-şi fi permis în acea zi să facă glume sau ironii. El luă tonul „zilelor mari", şi începu astfel cuvântarea sa:

> *„Domnilor Senatori, Domnul Sturdza a început cu o imprudenţă* [2]*). D-sa a amintit art. 2 al Constituţiei pe care noi l-am fi violat. Acel articol zice că teritoriul României este inalienabil, ceiace nu are şi nu poate avea alt sens, decât că nici un guvern nu poate aliena o provincie. Prin urmare vedeţi că nu are nimic de a face cu Legea Minelor.*

1) Vom vedea mai jos că şi unii din conservatori erau împotriva acestei legi.

2) Trecem câteva fraze dela început, în care Carp spunea din nou lui Sturdza că nu admitea ca Liberalii să monopolizeze patriotismul în România.

Art. 2 din Constituţie.

„Zic că aţi fost imprudent, D-le Sturdza, căci pe trecutul partidului naţional-liberal, acel trecut luminos din care deduceţi pentru dv. dreptul de a avea ambiţiuni nemăsurate, dreptul de a face discursuri chilometrice şi dreptul de a întrebuinţa cuvinte insultătoare, pe acel trecut, D-le Sturdza, este o umbră, şi acea umbră este pierderea Basarabiei [1]*). De atunci, D-lor, articolul acesta este acoperit cu un văl negru, şi care va fi mâna fercită care-l va rupe vreodată, aceasta numai Dumnezeu o ştie. In aşteptare însă, nu mai vorbiţi de art. 2, căci vorbind de dânsul redeşteptaţi o durere naţională şi iritaţi o rană, care nu este încă închisă".*

După acest început, acoperit de aplauzele majorităţii şi menit să creeze în Senat o atmosferă prielnică, Carp trecu la celelalte pretinse violări ale Constituţiei.

Art. 19 din Constituţie.

Gheorghe Mârzescu vorbise de art. 19, prin care Constituţia prevedea cazurile de expropriere îngăduite de ea, şi spusese că legea minelor, procedând la expropriere neprevăzute în acel articol, se făcea deci vinovată de o flagrantă violare a Constituţiei. Carp îi răspunse, sprijinindu-se pe hotărârile Curţii de Casaţie din Belgia şi pe o sumedenie de jurisprudenţe, că legea minelor exercită numai un drept de ocupaţiune [2]), şi că acel drept de ocupaţiune, nefiind o expropriere

„eu nu văd, nu înţeleg, şi cred că nici Senatul nu va înţelege, cum se violează art. 19 din Constituţie".

Art. 7 din Constituţie.

Trecând la art. 7 din Constituţie, care zicea că proprietatea *funciară rurală* nu poate sta decât în mâinile Românilor, şi că prin urmare legea minelor viola şi acest articol când îngăduia străinilor să exploateze minele din ţară — Carp răspunse arătând Senatului că mina nu este un accesoriu al proprietăţii rurale, că

„în toate părţile lumei proprietatea minieră e un ce distinct de proprietatea suprafeţei, o proprie-

---

1) La 1878 (Basarabia de Sud).

2) E vorba de silirea proprietarului suprafeţei de a îngădui să se facă pe terenurile sale prospecţiuni, explorări şi exploatări.

tate sui generis, *care nu e nici* rurală, *nici* urbană, *ci e* proprietate industrială".

Citând şi aci, în sprijinul tezei sale, doctrina şi jurisprudenţa — şi pe însuşi vestitul Laurent, care punându-şi întrebarea dacă concesiunea minieră este de natura dreptului mobiliar sau imobiliar, o declarase imobiliară numai pentru a da concesionarului dreptul de a beneficia de avantagile hipotecei, dar că în colo este evident că proprietatea minieră este prin esenţa ei mobiliară — Carp arată adversarilor săi că proprietatea minieră nu poate prin definiţie fi proprietatea rurală.

„întrucât nu poţi beneficia de dânsa decât distrugând-o, şi nu numai în fructele ei, dar ca fond, distrugând-o cu desăvârşire, încât, când ai epuizat mina, ai epuizat şi acea pretinsă proprietate rurală de care vorbiţi".

Se mai susţinuse în Senat că Constituţia fusese violată fiindcă „dreptul de ocupaţiune" asupra terenurilor ţărăneşti echivala cu o alienare deghizată.

Dreptul de ocupaţiune nu este o alienare.

„Domnilor" răspunse Carp *„dacă n'am da ţăranilor posibilitatea de a-şi închiria terenurile pe termene lungi, am pune în imposibilitate pe aceşti ţărani, de care declaraţi întotdeauna în mod platonic şi cu lacrimi de crocodil că vă interesaţi atât de mult, de a fi copărtaşi la exploatarea unei mine. Să luăm un exemplu: se găseşte o mină pe o proprietate ţărănească. După teoria Dv., terenul ţărănesc fiind inalienabil şi ocupaţiunea fiind o expropriere, ţăranul nu ar putea beneficia de mina din subsolul lui, pentru că nu ar putea să permită intrarea şi eşirea în mină; prin urmare aţi exclude de la beneficiul exploatării miniere pe toţi proprietarii ţărăneşti din ţara aceasta.*

Legea minelor foloseşte ţăranilor.

Dece voiţi aceasta? Dece nu faceţi ce au făcut alte ţări care la începutul industriei lor miniere, când capitalurile nu erau aşa de numeroase, au căutat să facă ceeace numesc germanii „Bergwerkgenossenschaften, *adecă asociaţiuni ce pun pe ţărani în posibilitate de a contribui la exploatarea minei care se află sub terenul lor.*

„Ei bine, d-voastră iubitori de țărani, cu interpretarea d-voastră, puneți pe țărani în imposibilitate de a beneficia și ei de minele care se află sub teritoriul lor. Aceasta vă este iubirea pentru elementul țărănesc?

„Când venim cu legea tocmelilor agricole care ușurează pe țăran, o combateți; când venim cu legea vânzărei bunurilor statului, pe care ziceți că nu o aplicam deși numai eu am vândut până acum pentru 150 milioane pământ la țărani, d-voastră o combateți; când venim cu legea creditelor agricole, d-voastră o combateți; când venim cu legea minelor d-voastră pretindeți cum că țăranii nu au dreptul de a beneficia de mînele care sunt sub teritoriul lor; și aceasta o numiți d-voastră solicitudine pentru elementul țărănesc?

Antistrăinismul.

.....Vin acum la al doilea șir de idei desfășurat de d. Sturza: la antistrăinism.

„D. Sturdza a condensat argumentarea d-sale în următoarea maximă:

„D-lor, când vom fi mai culți, când vom fi mai tari, când nu ne vom mai teme de nimic, atunci față cu străinii voi fi și eu mai larg și nu voi arăta ura pe care o arăt astăzi.

„Eu întorc fraza d-lui Sturdza și zic: cu cât o țară este mai slabă, cu cât o țară este mai incultă, cu cât o țară are nevoe de întărire, cu atât mai mult ea este obligată să recurgă în multe cazuri la străini.

Splendidă prelegere istorică.

„Ia să luăm în această privință istoria în mână; ia să aruncăm noi o ochire retrospectivă asupra mersului civilizației, și v'aș ruga să-mi arătați în care parte din istorie ați văzut d-voastră, că un popor a ajuns a fi tare, a ajuns a fi cult, rămânând redus numai la propriile lui forțe?

„Nicăeri nu veți găsi un asemenea popor. Acolo unde nu putem constata lucrul, este că nu avem știință despre timpuri atât de depărtate; nu avem posibilitatea de a face proba acestui adevăr în timpuri ante-istorice. De exemplu nu știm care

este civilizația anterioară care a ajutat pe Egipteni de a ajunge la civilizația lor.

„De altminteri însă, toate celelalte civilizațiuni au început cu înrâuriri străine.

„Cine a educat pe Greci dacă nu Egiptenii, Asirienii, Fenicienii? Cine a educat pe Romani dacă nu Grecii? Cine pe Italieni dacă nu, după luarea Bizanțului Fanarioții aceia urâți de d-voastră? Cine a produs explozia cea frumoasă a renașterii franceze? A produs-o Italia; și puteți fi siguri că fără Rafael, fără Benvenuto Celini, n'am fi avut astăzi să admirăm culmea la care a ajuns arta parisiană.

„Pe terenul industrial, când Eduard al III-lea a vrut să creeze industria textilă engleză, care astăzi domineză lumea întreagă, gândiți că el a zis că numai cu Englezii lui are să o facă? A adus lucrători din Flandra și cu dânșii a creat industria textilă în Anglia.

„Când Colbert a voit să înființeze industria mătăsăriei în Franța el s'a dus la Veneția; și pentru că legile venețiene împiedecau pe lucrătorii venețieni de a eși din țara lor, el s'a dus și i-a furat din Veneția, și de atunci s'a înființat industria de la Lyon și Saint-Etienne.

In Prusia de când datează industria, dacă nu de la revocarea edictului din Nantes, când marele elector a lăsat drum liber imigrațiunei francezilor goniți din sudul Franței? Ei au adus în Prusia, și industria și cunoștințele lor teoretice și iscusințele lor manuale.

„Chiar vecinii noștri din Rusia, de unde au luat ei civilizația lor, dacă nu de la Germani?

„Dacă este așa, d-voastră voiți că ceeace nici o națiune din lume nu a făcut, să facem noi? D-voastră vreți, că atunci când acesta e adevărul asupra desvălirei culturale, civilizației, și întăririi popoarelor, — căci întărirea unui popor nu stă nici în întinderea teritoriului lui, nici în nu știu ce mărire exterioară: ci întărirea unui popor

stă în cultura creerului său, şi în dexteritatea mâinilor lui, — d-voastră vreţi ca noi fără străini să ajungem la acea stare de cultură? Dar eu aş dori să ştiu, d-le Sturdza, ce este pe *D-ta şi ce este* în *D-ta, care să nu fie rezultatul unei acţiuni străine ?*

Popor nou, suntem în perioada de asimilare.

„...Popor nou, suntem în perioada de asimilare. Şi până ce nu se va termina acest proces de asimilare al ştiinţei, al experienţei altora, de la noi şi prin noi nu va eşi nimic serios, cum nu iesă nimic din şcolar care să nu fie o reproducere încă nelustruită a asimilaţiei din perioada tinereţei.

Front în contra urei împotriva străinismului.

„De aceea, d-lor, este timpul, ca şi partidele şi guvernele să facă front în contra acestei uri a străinismului; să zică odată sus şi tare în această ţară, fără teamă de a-şi pierde popularitatea, fără a alerga după aplauzele efemere şi necugetate ale cutărei sau cutărei adunări de nepricepuţi, să zică sus şi tare: avem nevoe de străini; şi fără a jertfi nimic din drepturile noastre politice, fără a jertfi nimic din solul nostru, să le deschidem uşile largi, şi să le zicem că aici nu suntem ospitalieri pentru că suntem oameni buni, dar suntem ospitalieri pentru că avem nevoe de dânşii.

Revenind la lege şi la mult discutata chestie a proprietăţii, Carp se adresă deadreptul lui Mârzescu, cu care ţinea să polemizeze în chestie de drept roman:

Carp şi Mârzescu jurisconsulţi.

„D-voastră, D-le Mârzescu, savantul jurisconsult al partidului naţional-liberal, ziceţi: Dar noi suntem coborâtorii lui Traian, şi la Romani dreptul spunea că proprietate merge usque ad inferros. *Nu este exact. Fraza da, însă faptul nu, şi n'a fost exact în nici o perioadă din Istoria Romanilor. Sunt unii care par a crede că revendicarea din partea Statului nu e decât o revendicare tardivă de pe vremea lui Justinian, dar că mai înainte proprietarul suprafeţei era stăpân pe subsol. Eroare absolută! Pentru complectarea studiilor dv. de drept roman, D-le Mârzescu, îmi veţi permite să vă semnalez pe Suetoniu, care vorbind de Ti-*

beriu — e vorba deci de primii ani ai imperiului roman — vorbeşte de jus metalorum *şi dă a se înţelege că se revendicase pentru Imperiu toate minele. Şi chiar pe vremea* când dominium ex jure Quiritium *era în toată rigoarea lui, nu exista un drept nemărginit. Ştiţi bine cum se califica proprietatea pe vremea republicei:* Jus utendi et abutendi de re sua, *dar numai întrucât* legislatio patitur.

„Vrea să zică, eşti în drept a uza şi abuza, dar cu o singură condiţiune: ca dreptul individual să nu intre în conflict cu interesul general.

„Prin urmare vedeţi că chiar de la obârşie începând, teoria d-voastră este falsă.

„Dar de acum de la Romani să ne scoborâm la dreptul nostru.

„V'a citat d. Panu texte din legiuirile noastre anterioare.

„Era mărginit dreptul proprietarului suprafeţei? Evident că da; absolut mărginit.

„Mai târziu vine codul civil. Codul civil declara subsolul în legătură cu proprietatea suprafeţei; face însă o excepţie: întrucât legea minelor nu va dispune contrariul·

Codul Civil şi chestia subsolului. Rezolvarea chestiunei.

„Cu toate acestea D-lor, am ţinut seama, — şi aici este partea originală a acestei legi, — de principiul cam platonic care este în codul nostru civil. Că este cam platonic aţi văzut din uzul ce au făcut de dânsul celelalte ţări latine [1]); noi însă am ţinut compt de dânsul, dar am zis: dăm proprietarului suprafeţei toate drepturile cu o singură condiţiune, ca societatea să aibe garanţie că, dându-i lui acest drept, mina va putea fi exploatată; şi am refuzat de a recunoaşte proprietarului un drept absolut al cărui rezultat n'ar fi fost nici mai mult nici mai puţin de cât neexploatarea avuţiei minelor din această ţară.

„De aceea d-lor, tocmai pentru că avem experi-

1) Care au acelaş Cod Civil

enţa din trecut ; tocmai pentru că până acum proprietarul putea să facă ori ce vrea şi am constatat că n'a făcut absolut nimic, de aceea nu m'am bazat pe singura iniţiativă a proprietarului suprafeţei.

„Am spus pe larg în expunerea de motive care sunt consideraţiunile ce m'au dus la această concluzie. Presupun că le-aţi citit, şi nu mai am nevoe să mai revin asupra lor.

Ce înseamnă colonizare.

„Prin urmare dacă iniţiativa proprietarilor nu era suficientă, a trebuit să se recurgă la o alta iniţiativă, a acelora cari nu sunt proprietari, fără deosebire dacă sunt pământeni sau străini. Căci îndată ce nu este vorba de proprietatea solului, nu văd de ce am exclude pe străini. Aci voi observa în treacăt că d-voastră sau abuzaţi de cuvintele ce întrebuinţaţi, sau nu cunoaşteţi înţelesul acestor cuvinte, când ne spuneţi că are să se colonizeze ţara aceasta cu străini pentru că au să vie lucrători străini. Oare este o colonizare dacă câţiva lucrători străini sunt instalaţi la o fabrică oare care? Este o colonizare lucrătorii străini cari sunt astăzi la fabrica de la Azuga sau la cariera de lângă palatul Peleş? Colonizarea nu există de cât atunci când se stabilesc aşezări de străini, cu dreptul de proprietate şi cu drepturi comunale : când iei lucrători şi le zici : vă aduc în ţară, vă dau 5 hectare de pământ, şi comuna care o veţi forma are să fie administrată de voi, şi de oamenii de încredere pe cari îi veţi alege. Dar când eu nu zic lucrul acesta ; când lucrătorul sub punctul de vedere al proprietăţii şi sub punctul de vedere politic n'are nici un drept, nu ştiu de unde aţi luat că aceasta este o colonizare.

Iniţiativa liberă.

„Iniţiativa deci d-lor, trebue lăsată altora, căci noi nu ne-am arătat destoinici a o lua. Dacă am avea vreme să aşteptăm, atunci bucuros ; dacă ne-ar fi permis nouă să zicem : precum alte ţări au aşteptat secole şi secole pentru ca să se desvolte, aşa să aşteptăm şi noi ; bine. Dar nouă nu

ne este permis aceasta, sub pedeapsa de a periclita întreaga noastră existență de stat.

„Odată ce am intrat în concertul european, în vârtejul de cultură modernă, ori avem să ne punem cât de iute la nivelul acestei culturi, ori avem să disparem, cu toate frazele d-lui Mârzescu! (Aplauze).

Rolul inventatorului (descoperitor de filoane).

„Noi trebue să dăm inițiativei tuturor o largă libertate de acțiune. Și am fost întrebați: Dar ce drept are inventatorul? Are dreptul să se plimbe numai pe moșia mea? D. Mârzescu zice că el îl dă afară. Aș vrea să întreb pe d. Mârzescu, dacă pe una din proprietățile d-sale ar veni cineva și ar studia formațiunea geologică, ar cerceta dacă cutare stâncă este sedimentară, cristalină sau vulcanică și d. Mârzescu l'ar da afară de pe proprietatea d-sale, ar face d-lui act de om cult? Dar d. Mârzescu zice: poate să fie un vagabond. Admit că un vagabond se uită la stânca mea, ridică o piatră și vede o petiță de aur și apoi vine la mine și-mi zice: iată, trecând pe cutare drum am găsit acest lucru. Știți ce ar face d. Mârzescu? Pe vagabondul acela l'ar îmbrățișa și ar fi fericit că a venit să-i puie la dispoziție tezaure de care d-sa nici habar nu avea.

„Poate că d-voastră ați auzit de mina Cromstock din America, mina cea mai puternică de argint; mina aceia care în mare parte a contribuit la deprecierea argintului și a obligat multe guverne de a reveni la monometalismul de aur. Știți cine a descoperit-o? A descoperit-o un biet vagabond care a avut de altmintrelea o soartă foarte tristă, căci, gândind că o mică sumă este un tezaur, a vândut-o pentru trei mii de dolari, și după 10 ani a fost revândută cu milioane de dolari. El, de ciudă că i-a scăpat acest tezaur din mână, s'a sinucis.

„Dar v'am vorbit de vagabonzi ca să vă arăt printr'un exemplu extrem, neseriozitatea obiecțiunei d-voastră, căci vagabonzii nu prea au obiceiu

de a face excursiuni geologice. Cine are să le facă sunt geologii, inginerii de mine, acei cari vor avea ore-o cunoştinţă, fie adâncă fie superficială, de diferite formaţii geologice.

O voce : *D. Poni.*

D. P. P. Carp :

„D. Poni, d. Alimănişteanu, aceia au să caute [1])".

.....In alte ţări descoperitorului i se dă dreptul de explorare. Eu am zis : nu ; să încep cu aplicarea codului nostru civil ; şi odată descoperirea făcută, să nu se ia proprietarului dreptul de a face explorarea. Vă mărturisesc că concesiunea aceasta e în ochii mei cam teoretică ; eu nu cred şi nu cred pentru că eu n'aş face-o, nu cred să se găsească un proprietar, unul singur, care fiind faţă cu un inventator să zică acestuia nu, acum fac eu explorările. El are să fie fericit şi foarte fericit să găsească pe cineva care, cu riscul lui, pe socoteala lui, să facă el explorarea, şi să-l pună la adăpostul pagubelor eventuale".

„D-lor, aţi combătut legea şi n'aţi ştiut cum s'o combateţi. Eu, dacă aş fi fost în opoziţie şi dacă aş fi fost din acei pasionaţi care zic negru când guvernul zice alb, şi alb când guvernul zice negru, dacă aşi face politică ca acei policineli din teatrul de marionete, cari dau cu bâtul într'o parte şi într'alta, fără să ştie unde — pac, pic, poc — n'aş face ca d-voastră ; aşi ataca cel puţin punctul vulnerabil al acestei legi, care este tocmai contopirea diferitelor sisteme ; ceeace produce, o recunosc, o confuziune de principii. Înţeleg a combate o lege pentru că nu se dă tot proprietarului; înţeleg a face ca d. Panu, a combate legea fiind că nu se dă tot statului. Dar să veniţi să combateţi

Pac-pic-poc!

1) D. Alimănişteanu, deşi liberal, a fost în tot timpul cât a deţinut Carp Ministerul de Domenii, unul din cei mai preţioşi colaboratori de ai lui, precum fuseseră şi Poni şi Antipa, căci în astfel de chestiuni Carp nu se uita niciodată la culoarea politică a oamenilor de ştiinţă cărora le cerea concursul.

legea cu niște idei care fac imposibilă orice lege, orice sistem — fie sistemul regalian, fie sistemul proprietății absolute, fie sistemul mixt care-l introducem — este a combate chiar posibilitatea înființării unei exploatări miniere în această țară.

„Aceasta ați făcut, nu alta. D. Sturdza zice, și repetă d. Mârzescu : puteți exploata mina ; dar dreptul de ocupațiune nu-l aveți. Cum însă să exploatez minele fără drept de ocupațiune, nu ne o spune. Imi reamintește pe Beaumarchais care zicea : acord libertatea presei, dar cu o condițiune: să nu ne vorbească nici de legi, nici de miniștri, nici de impiegați, nici de societate, nici de Suveran. Ei, Domnilor, așa se combate o lege ?

Beaumarchais

„Ajung acum la partea economică. Un economist care-mi spune că, fiind posibilitatea de a avea mine, eu nu am nevoe de ele ca să am o industrie, pentru că Elveția are o industrie deși nu are mine, aceasta mi-a fost dat pentru întâia dată s'o aud în senat din gura d-lui Aurelian Apoi dacă Elveția nu are mine, cu ce forță motrice pune industria ei în mișcare? cu căderi de apă. A fost înlocuită o forță motrice cu altă forță motrice naturală ; dar industria fără forța motrice nu cunosc.

Partea economică a legei.

„România este ea ca Elveția o țară care la fiecare pas are o forță motrice la dispoziținea ei? Ințeleg la munte ; dar luați imensa majoritate a județelor noastre ; care este forța motrice care o avem noi acolo? Și apoi d. Aurelian pare a uita că Svițera are un teritoriu foarte mic, poate a cincia parte a teritoriului României, și că dacă nu are mine pe teritoriul ei, le are însă la o distanță așa de mică, încât poate zice că le are la dânsa acasă. Svițera dela granițele ei până la Ruhr, până la Saarbrück, are numai câțiva kilometri ; dar nimeni nu poate susține că a făcut industria ei fără combustibil.

In definitiv, pentru a scurta, sfârșitul acestui remarcabil discurs fu următorul : Carp insistă asupra ne-

voiei ce era în România de a se crea o industrie. Dar pentru industrie trebuiau trei factori: combustibil, lucrători iscusiți, capital.

„Capitalul, cu sistemul Dv., îl alungați; pe lucrătorii străini, cu iscusința lor, îi dați afară; și posibilitatea de a avea combustibil și materie prime, o respingeți. Atunci ce industrie voiți să creați în țara aceasta? ...Și vă lăudați? Și veniți cu fraze că Dv. apărați pământul strămoșesc?... Nu vedeți că rețetele Dv. au dat numai rezultate ridicole? ...D-lor. nu este atât o chestiune de prezent. cât o chestiune de viitor, care se va impune tuturor chiar dacă pe neașteptate s'ar respinge azi legea minelor... In inima acestei țări are să se impuie legea, căci sunt lucruri care sunt mai tari și decât urile, și decât pasiunile, și decât nepriceperea Dv. Și când va veni acea vreme fericită, când legea minelor își va da toate roadele sale, când vom vedea și cărbunele de care avem nevoie, ieșind din minele noastre, iar nu adus din Anglia sau de nu știu unde, când vom vedea că sticlăria noastră se face cu elemente culese din țară, că porțelanul se va face cu caolinul, care s'a găsit decurând la noi, când vom da acestei populațiuni. pe lângă activitatea ei agricolă, și activitatea ei industrială, atunci țara va binecuvânta pe acei care au făcut legea și pe acei care au votat-o!

Legea minelor mai mult o chestiune de viitor.

Și încheiind, retrogradul medieval blazonat Petre Carp dădu o lecție inaintatului național-liberal P. S. Aurelian, care combătuse partea legei privitoare la cassele de ajutor și pensiuni pentru lucrători.

P. P. Carp și P. S. Aurelian în chestia socială.

„D-lor, orice am zice, orb este acela care nu vede că în societatea modernă se produce o transformare. Orb este acela care crede, că odată ce burghezia europeană a căpătat toate libertățile, toate privilegiile, toate foloasele, nu mai este nimic de făcut, și că într'o societate, nu mai este nici o clasă care să aibe nevoe de solicitudinea noastră, de o legislațiune prin care să-i dăm drepturi de care să se poată bucura, prin care să-i dăm

bunul trai. Şi în această privinţă constat cu regret că, în toate părţile, aşa numitele partide liberale s'au opus aproape la toate măsurile ce au fost luate fie de guvern, fie de alte partide, şi care aduceau o îmbunătăţire bunului trai al populaţiunilor de jos.

P. P. Carp şi N. Filipescu în chestia socială.

In aceiaş ordine de idei, Carp spuse, două luni mai târziu, la Cameră (14 Aprilie 1895), răspunzând lui Nicu Filipescu, care atacase aceiaş chestiune :

„Casele aceste nu urmăresc numai cazuri izolate, nu urmăresc numai unele accidente întâmplătoare, ele urmăresc şi un alt ţel, acel de a asigura o poziţiune mai bună nu numai bolnavilor, văduvelor şi orfanilor, dar ele vor să permită crearea cetăţilor uvriere, vor ca lucrătorii să se poată bucura de toate acele foloase, care să-i facă a nu se crede că sunt nişte paria, *că ei fac totul şi ceilalţi sunt numai nişte trântori care mănâncă, dar să vadă că buna lor stare materială o datoresc clasei de sus, guvernului. Şi atunci chestiunea socială va fi altfel deslegată decât cum vreau domnul Mille şi domnul Nădejde.*

C. Mille şi I. Nădejde.

Conservatorii fac şi ei opoziţie legei.

După cum se vede legea aceasta, prezentată Parlamentului în Ianuarie, nu era încă votată la 14 Aprilie. Căci între timp campania împotriva ei fu urmărită cu îndârjire nu numai de adversarii liberali, dar şi de prieetenii conservatori, cari, pentru interese personale a câtorva mari latifundiari cu bogate mine pe moşiile lor, (printre cari, în primul rând era Gheorghe Cantacuzino, viitorul şef al partidului) făceau Junimiştilor opoziţie, fără să-şi dea seama că slăbesc astfel partidul, că scurtează viaţa guvernului, şi că fac prin urmare jocul liberalilor.

Aceştia profitară firesţe de ocazie pentru a arăta parlamentului „neînţelegerile din sânul Guvernului" şi a-i cere ca atare respingerea legii. Dar Carp era prea pătruns de necesitatea absolută a legislaţiei sale miniere, pentru a ceda un pas. El luptă ca un leu. In discursul său de la Cameră, în ziua de 14 Aprilie, îşi apără iar proectul cu o neasemuită energie, repetând

Discursul lui Carp la Cameră la 14 Aprilie 1895.

toate câte le spusese la Senat, făcând lungi comentarii juridice şi desvoltând toate teoriile şi considerentele economice care ar fi putut convinge parlamentul. Nu le vom repeta aici, căci le cunoaştem acum. Dar vom reproduce începutul acestui discurs prin care Carp omul şi Carp bărbatul de Stat se certau între ei în faţa unei Camere, duşmănoasă dar plină de admiraţie, şi prin care poziţia elementelor eterogene din partid fu fixată cu o rară măestrie politică :

„Nu am ajuns după 29 de ani de viaţă politică la pragul bătrâneţelor fără să fi meditat adese-ori cuvintele filozofului care ne învaţă că cine face politică trebue să înceapă prin a-şi înarma inima cu un triplu scut de oţel.

Intreitul scut al filosofului.

„In adevăr, d-lor, a vrea, în limitele forţei sale binele, a căuta de a produce ceva care să contribue la prosperitatea ţării, a dovedi, ceiace eu admit pentru toată lumea, cum că nici o gândire nu e îndreptată în activitatea politică de cât pentru binele unei patrii pe care o iubim cu toţii, şi, cu toate acestea, a se vedea tratat zilnic, când de decadent, când de grandoman, când de nebun ; a vedea că ţi se contestă toate calităţile pe cari le ai, poate nu aşa de mari cum le crezi, dar pe cari tot le ai, e, zic, greu de răbdat şi nu e posibil de cât dacă inima, cum zice filozoful, e înarmată cu o triplă cuirasă de oţel.

„Dar mai e şi altceva care pe mine mă îmbărbătează în mersul meu înainte, e că eu în D-voastră, care mă criticaţi zilnic, nu văd judecători, eu văd adversari şi ca adversari sunt în drep a vă recusa, pentrucă, deoarece d-voastră voiţi să pronunţaţi o sentinţă, atunci voiţi un ce contra căruia simţul de dreptate se revoltă, voiţi în acelaş moment să fiţi şi parte şi judecător. De aceia foarte liniştit şi cu foarte mult sânge rece, voi elimina cea mai mare parte din întâmplările adversarilor. Nu voi răspunde d-lui Aslan ca să-i probez cum că nu vreau să mă reîntorc la dreptul feudal; nu voi răspunde

d-lui Aslan ca să-i probez că nu vreau să distrug orice idee conservatoare în această țară, nu voi răspunde d-lui Delavrancea care face din mine când un pitic ridicul, când un uriaș mefistofelic, care distruge cu atotputernicia sa toate partidele din această țară, și prin urmare țara întreagă. Aceste sunt exagerări, nu numai ale unei rase meridionale și prin urmare exuberante, dar și ale neexperienței politice; căci pentru oricine a studiat mersul afacerilor parlamentare în toate țările lumei, a constatat că la început când experiența era foarte mică, era o violență de limbagiu, o ură neîmpăcată între partide care se tratau cu toții de hoți, de inamici ai țării și de nu mai știu ce. Așa în Franța, în Anglia, în toate țările lumei.

„A venit experiența și experiența a constatat un lucru, că îndată ce avem partide în țară, toate partidele trebue forțamente să corespundă caracterului cultural al acestei țări, că nu se poate într'o țară să fie partidul liberal cu monopolul patriotismului, că nu se poate susține să fie partid conservator cu acest monopol, că acest monopol îl are țara, dar țara întreagă.

„De aceia, d-lor, în aceasta se mărginește răspunsul meu la atacurile personale, fie venite din partea așa numiților conservatori puri, fie din partea adversarilor naturali, liberali-naționali. Asemenea nu cred că mai am nevoe de a mai răspunde mult la așa pretinsa desbinare din partidul conservator. Pentru cine vorbește de această desbinare, fie el adversar, fie el fost amic, și sper, viitor amic, el nu-și dă seama de natura formațiunei guvernului actual. Dacă Dv. credeți, d-lor, cum că partidul conservator astfel cum este el reprezentat prin delegațiunea majorităților de pe băncile acestea, este partidul conservator care era acum 20 sau 30 de ani îndărăt, vă înșelați amar. Cerințele moderne se impun ; degeaba voim noi să menținem un trecut oricât de glorios ar fi fost el. Trecutul s'a dus ! Degeaba voim să închi-

Pretinsa desbinare dintre conservatori.

dem uşile aspiraţiunilor moderne, căci viitorul se impune de la sine şi devine el prezentul. De aceea, d-lor unde nu vedeţi dv. de cât frământări, unde nu vedeţi dv. de cât zizanie, nu a fost de cât mersul firesc care a căutat să propăşească partidul conservator în ideile lui; şi dacă vedeţi astăzi, ca rezultat al acestei frământări, situaţiunea actuală a partidului conservator, este că s'a găsit un om care, reprezentând tradiţiunea trecutului, şi-a zis: Sfârşitul carierii mele nu poate să fie altul de cât că eu, care am prezentat tradiţiunile partidului conservator din trecut, să fiu mijlocitorul între acel trecut şi viitor. Mărturisesc că nu cunosc rol mai frumos şi îmi doresc şi mie la sfârşitul carierii mele rolul acela. (Aplauze) *rol pe care îl joacă astăzi d. Lascar Catargi"* (aplauze prelungite).

Legea Minelor trece în Aprilie 1895.

Lupta opoziţiei fu zădarnică. Legea Minelor trecu şi „Monitorul Oficial" o publică în nr. 16 din 21 Aprilie 1895.

Dar e interesant să arătăm, acum că cunoaştem toate obiecţiunile făcute de liberali împotriva ei, că după slabe încercări făcute de Sturdza de a zădărnici aplicarea ei, după o modificare făcută de Carp el însuşi la 19 Aprilie 1900, legea a rămas în vigoare până în 1924, când, modificată fiind după întregirea României, toate teoriile desvoltate cu 30 de ani în urmă fură nu numai răsturnate de acelaş partid liberal, dar duse chiar la extremul contrar.

Noulle legi miniere din 1924 şi 1929.

In adevăr art. 1 al legei dela 4 Iulie 1924 (lege modificată la 27 Martie 1929) [1]) sună astfel :

„Sunt şi rămân ale Statului *în toată desvoltarea lor*, de la suprafaţă până la orice adâncime, zăcămintele substanţelor minerale *din care se pot extrage metale, metaloide sau combinaţiuni ale acestora, precum şi zăcămintele combustibililor mi-*

1) Un nou proect de modificare este în curs de desbatere în Parlament (1936). Atât legea din 1924, cât şi cea în curs de lucrare, sunt elaborate de liberali.

nerali, bituminele, apele mineralizate în genere şi gazele naturale de orice fel precum şi bogăţiile de orice natură ale subsolului.

„Rămân la dispoziţia proprietarului suprafeţei : masele de roce comune, carierele etc.“

Adevărat că pentru a ajunge aici a trebuit mai întâi să se modifice Constituţia — cerinţă imperioasă care se impunea după războiul de Reîntregire al Neamului, când ea, unificată pentru toate provinciile alipite, introduse principiile votului universal, al expropierii silite până la 100 Ha. pentru bunurile rurale, şi al naţionalizării subsolului (art. 19). Totuşi acel : „zăcămintele substanţelor minerale... sunt şi rămân ale Statului în toată desvoltarea lor, de la suprafaţă până la orice adâncime“ sună straniu faţă de toate teoriile desvoltate în 1895 şi de solicitudinea ce se punea atunci în favoarea proprietarului suprafeţei.

Expunerea de motive a legei din 1924.

Mai edificatoare încă este Expunerea de Motive a legei din 1924 care arată că :

„Organizarea mai amănunţită a proprietăţii miniere în vechiul Regat a fost realizată pentru prima dată prin Legea minelor din 1895, Legea P. Carp... la întocmirea acestei legi s'a încercat a se pune la baza ei principiul separaţiunii subsolului minier de proprietatea suprafeţei şi al declarării substanţelor minerale utile ca substanţe rezervate Statului... La acea epocă s'a socotit însă că un atare principiu aduce o atingere proprietăţii şi legea în 1895 nu l-a putut realiza decât parţial şi foarte timid. *După această lege, toate substanţele bituminoase (petrol ,asfalt, ozocherită) erau lăsate la libera dispoziţie a proprietarului suprafeţei...*

„In ce priveşte substanţele metalifere sau minerale, principiul separaţiunii subsolului de proprietatea suprafeţei, deşi admis, a fost însă legat de recunoaşterea unui drept de preferinţă la exploatare în favoarea proprietarului suprafeţei. Imbinarea acestor două principii într'o ţară cu proprietatea încă extrem de divizată... a creat cele

mai mari dificultăți și cheltueli în aplicarea legei și nu a fost de loc conformă cu cerințele economiei miniere".

„Politica noastră minieră (cea din 1924) trebue să tindă la înfăptuirea următoarelor rezultate : 1) O cât mai bună valorificare a zăcămintelor miniere. 2) Desvoltarea economiei naționale, prin întărirea și armonizarea tuturor factorilor producției naționale, precum și asigurarea conservării lor. 3) Apărarea intereselor economiei naționale pe piața internațională... etc.".

Aceste considerente ale Expunerii de Motive a legei din 1924 sunt remarcabil de juste, dar ele n'au făcut decât să confirme, după 30 de ani, dreptatea lui Carp.

* * *

Privire retrospectivă.

O privire retrospectivă asupra activității lui Carp între anii 1888—1895 ni-l înfățișează nu numai sub aspectul unui om de stat, căruia niciuna din nevoile țării nu-i fusese străină — lucru pe care programul său junimist îl dovedise cu prisosință — dar sub aspectul, mult contestat de răuvoitori sau de necunoscători, al realizatorului.

Prin legea inamovibilității magistraturii el a fost începătorul scoaterii justiției de sub influențele politice; prin expropierea silită a bunului statului în favoarea țăranilor și prin modificarea legei „Invoelilor Agricole" a înlesnit bunul trai al unei părți din țărănime; iar solicitudinea sa pentru populația săracă s'a manifestat nu numai față de țărani, dar și față de meseriaș, căruia s'a încercat să-i dea, prin „Legea Meseriilor", posibilitatea unui trai mai bun. Aceiaș solicitudine a avut-o față de muncitor, căruia prin „Legea Minelor" i-a dat posibilitatea de lucru, creând în acelaș timp în favoarea sa casele de pensii și de ajutor.

Dar dacă, din cauza dușmăniei ce a întâmpinat, activitatea lui Carp în ramura socială, ca și în acea admi-

nistrativă de altfel, n'a putut fi la înălţimea ideilor concepute de el, în ramura economică şi financiară ea a fost deosebit de strălucită.

P. P. Carp economist şi financiar.

Carp devenise acum, înainte de toate, un economist. Toate problemele relative la economia naţională îi erau familiare, şi el căuta, pentru fiecare din ele, o soluţie cât mai apropiată de nevoile reale ale ţării. Preocupările sale în materie de silvicultură, de agricultură, de piscicultură, crearea fermelor modele şi a satelor modele, toate aceste, încoronate de crearea legii minelor, o dovedesc cu prisosinţă [1]).

Cât despre partea financiară — e adevărat că ajutat de Ghermani, dar care lucra conform ideilor sale şi sub directiva sa — rezultatul obţinut prin legea vămilor, a maximului şi prin stârpirea agiului, au restabilit finanţele României, făcând dintr'o ţară nouă şi săracă una dintre cele mai bine văzute ţări din Europa (până la izbucnirea războiului mondial în tot cazul).

Budgetele Statului între anii 1862—1895.

O aruncare de ochi asupra bugetelor Statului de la 1862 (când s'au unificat bugetele Moldovei şi ale Munteniei) până la 1895, este edificatoare :

---

1) In afară de legile despre care s'a vorbit în această lucrare, guvernele conservatoare dintre 1888—95 au mai făcut o sumedenie de alte legi şi îmbunătăţiri, din care vom arăta aci numai principalele : *Legea Jandarmeriei* (în sesiunea 1892—93); Legea Poştei Rurale, 13 Iunie 1893 ; a *Penitenciarelor*, introducerea *armelor Manlicher*, începutul construirei portului Constanţa, etc. Apoi: Legea asupra cumulului în funcţiunile publice, 1 Iulie 1890 ; Legea pentru combaterea filoxerei, 7 Iulie 1891 ; Legea pentru servitori, 16 Iunie 1892; Legea pentru organizarea autorităţilor administrative dependinte de Ministerul de Interne (1 Noembrie 1892) prin care se creiază inspectorii administrativi şi se fixează atribuţiunile directorilor de prefectură, prefecţilor, subprefecţilor, etc.; Legea pentru descoperirea monumentelor şi obiectelor antice (24 Noembrie 1892) şi Regulamentul ei (din 28 Ianuarie 1893); Diferite legi veterinare, urbanistice, etc. (1893—94); Legea pentru pensii şi ajutoare a militarilor, 8 Aprilie 1894; Legea pentru organizarea comunelor urbane, 31 Iulie 1894; Legea asupra alienaţilor, 15 Decembrie 1894; Legea asupra numelui, 18 Martie 1895; Regulamentul Curţii de Conturi, 25 Iunie 1895, etc. etc.

Veniturile şi cheltuelile Statului [1])

Anii	Excedente	Deficite
1862	—	8,660.000
1863	6.867.873	—
1864	—	2.261.206
1865	—	9.641.656
1866	—	9.232.949
1867	4.649.640	—
1868	—	15.695.047
1869	—	9.324.817
1870	—	10.108.626
1871	—	3.499.582
1872	—	2.379.650
1873	1.285.586	—
1874	—	7.440.999
1875	—	326.909
1876	—	17.902.076
1877	5.072.653	—
1878	—	3.828.344
1879	—	64.908
1880/81	13.516.577	—
1881/82	—	7.494.164
1882/83	4.961.767	—
1883/84	—	861.870
1884/85	—	14.294.756
1885/86	—	5.493.247
1886/87	11.843.971	—
1887/88	2.725.322	—
1888/89	628.751	—
1889/90	1.078.283	—
1890/91	8.236.926	—
1891/92	11.742.201	—
1892/93	3.563.592	—
1893 94	20.336.176	—
1894/95	—	10.365.499

Politica externă şi regele Carol.

Să trecem acum la politica externă în timpul guvernelor conservatoare dintre 1888—95, politică care a urmat să rămână, ca şi mai înainte, exclusiv în mâinele regelui Carol. Pătrunzând în tainele acelei politici, vom înţelege şi repercusiunile ei asupra politicei interne, lămurind astfel nişte fapte pe care majoritatea oamenilor de atunci nu aveau de unde să le ştie, şi care au putut rămâne şi pentru noi întunecoase.

Tratatul din 1883 ce unea România cu Austro-Ungaria şi cu Germania fusese încheiat numai pe un termen de 5 ani. El urma deci să expire în 1888, însă

1) Din Treizeci de ani de domnie al Regelui Carol I. Vol. II, Ediţia Academiei Române, Bucureşti 1897.

cum prin art. 5 se prevedea că în caz că el nu va fi denunţat cu un an înainte de expirarea termenului, tratatul se va considera ca prelungit pe o nouă perioadă de trei ani, şi cum denunţarea nu se făcuse, el rămăsese deci în picioare până în Octombrie 1891.

Tratatul din 1883 era secret. Urmările lui în politica internă.

Dar tratatul acesta era secret. In afară de Rege, de Ion Brătianu şi Petre Carp nimeni în ţară n'avea cunoştinţă de el. Toată lumea vedea şi simţea că politica externă a României se îndreaptă către Puterile Centrale, dar nimeni nu ştia că se încheiase un tratat cu Tripla Alianţă. Era cea mai expresă dorinţă a regelui ca să se păstreze tăcere asupra lui, mai întâi pentru a nu indispune împotriva noastră Franţa şi Rusia, şi al doilea pentru a evita inutile manifestări lăuntrice din partea franco şi rusofililor. Persecuţiile ungurilor împotriva românilor ardeleni provocaseră o vie mişcare de indignare în toată ţara împotriva monarhiei Austro-Ungare, şi nu era în adevăr momentul ca Regele României să vină să spună poporului său că el era în alianţă cu cei care-i persecutau fraţii.

Când aşadar, în Martie 1888, Ion Brătianu părăsi puterea pe care o deţinuse 12 ani, regele se află în faţa necesităţii de a destăinui viitorului său prim ministru secretul ce deţinea, căci nu s'ar fi putut concepe că preşedintul Consiliului de miniştri să nu cunoască linia de purtare a politicei externe a ţării ce guverna. Şi nu era numai atât, mai trebuia ca acel prim ministru să-şi ia angajamentul, sau în tot cazul să se lase convins de a reînoi tratatul la expirarea termenului, în toamna 1891.

Intrucât Lascar Catargi, a cărui venire la putere după cederea liberalilor ar fi fost constituţional firească, se arătase în tot timpul acelei opoziţie unite despre care s'a vorbit mai sus, nu numai împotriva Coroanei, dar şi un declarat duşman al îndreptării politicei către Triplice, Regele, nevoind să-i destăinuiască existenţa tratatului, se văzu în neputinţă de a-l însărcina cu formarea cabinetului.. Motivele personale expuse mai sus [1]) împiedicându-l deasemeni să dea acea-

1) Vezi vol. I p. 373 urm.

stă însărcinare lui Carp. el o dete lui Theodor Rosetti. care se văzu deci, în primăvara 1888, al treilea deţinător, după rege, al secretului politicei noastre externe.

Dar cum guvernarea junimistă nu ţinuse decât un an (1888—89), la retragerea lui Th. Rosetti, regele se află din nou în acelaş impas. El se hotărî atunci să-şi încredinţeze secretul lui Catargi, sarcina aceasta fiindu-i de altfel înlesnită de noua atitudine a acestuia, care după ce se desfăcuse de colaborarea liberalilor disidenţi, devenise mai tratabil atât în chestiunea Coroanei cât şi într'a politicei externe. Astfel se putu forma, în Martie 1889, guvernul Lascar Catargi — Gh. Vernescu, în urma căruia, până în 1892, au mai urmat guvernele general Manu şi general Florescu, toţi aceşti primi miniştri fiind puşi în cunoştinţa existenţei tratatului. Secretul regelui devenise „un secret de polichinelle".

Dar dacă acuma erau atâţia conservatori care-l cunoşteau, liberalii erau încă neştiutori, cu totul neştiutori, fiindcă singurul din ei care-l cunoştea, era Ion Brătianu, care muri în Mai 1891, şapte luni înainte de expirarea termenului tratatului. Dacă atunci când în Decembrie 1891 căzu şi guvernul lui Florescu, Ion Brătianu ar mai fi trăit, s'ar prea fi putut ca regele, indiferent de toate speranţele conservatorilor, să-l fi rechemat pe el la putere pentru a-l face să reînoiască un tratat făcut prima dată sub auspiciile sale. Dar nu numai că Ion Brătianu murise, însă din Octombrie 1891, chiar în luna când expirase termenul, liberalii îşi aleseră şef pe Dumitru Sturdza, cunoscut „mâncător de unguri", ceiace puse pe rege în imposibilitate de a-i încredinţa guvernul. Şi astfel, rechemând a doua oară pe Lascar Catargi la preşedinţia Consiliului, tratatul — după tribulaţiile despre care vom vorbi îndată — fu iscălit de acesta în Iulie 1892 sau mai bine zis de Al. Lahovary, ministrul Afacerilor Străine, şi contrasemnat numai de Catargi. Cum în timpul acesta se născuse şi chestiunea Memorandului, iar acţiunea naţională şi anti-austriacă avea drept conducător efectiv şi turbulent pe şeful partidului liberal, regele fu silit, pentru a

nu-şi compromite politica externă şi noul său tratat abia iscălit, să menţină pe Conservatori la putere încă până în 1895, când, după întâmplările pe cari le vom vedea, putu însfârşit să însărcineze pe Sturdza cu formarea cabinetului.

Acesta fu, în bună parte, şi în tot cazul din punct de vedere pur constituţional [1]), secretul rămânerii partidului conservator la putere timp de 7 ani.

Tratativele pentru reînoirea tratatelor.

Acuma să arătăm însă prin ce greutăţi externe a trecut încheierea tratatului din 1892 pe care Bülov îl numeşte *primul tratat de Alianţă* între Triplice şi România, cel din 1883, fiind numai, după părerea sa, o simplă *Înţelegere* [2]).

Persecuţiile Românilor din Ardeal, pe care Ungurii vroiau să-i maghiarizeze cu sila, ajunseseră a lua nişte proporţii, care deşteptară în România un sentiment de naţională solidaritate, de care regele Carol nu putea să nu ţină socoteală. Toată opinia publică era duşmănoasă Austro-Ungariei şi regele el însuşi, care ajunsese cu atâta greutate să facă în 1883 alipirea ţării sale de Tripla Alianţă, era mâhnit până în adâncul sufletului. Această mişcare internă împotriva Ungariei, care avea până la un punct de altfel asentimentul său — căci Carol I ţinea la demnitatea poporului ale cărui destine îi erau încredinţate — îl nemulţumea cu atât mai mult, cu cât el credea, ca şi Carp, că „pericolul rus" era mult mai iminent şi mai grav — din cauza veleităţilor Moscoviţilor de a trece peste trupul României pentru a se stabili la Constantinopol, — mult mai grav, zicem, decât pericolul unei aleatorii desnaţionalizări a unei populaţiuni româneşti, care nu făcea parte din regat. Împotriva acestui spectru ameninţător al Colosului de la Nord avea el nevoie de sprijinul Triplei Alianţe, a cărei formaţiune se datorea de altfel aceleaşi temeri a Germaniei, Austriei şi Italiei de a vedea pe Moscovit stabilindu-se pe malurile Bosforului şi închizându-le porţile Dardanelelor

---

1) Adecă însărcinarea formării cabinetelor de către factorul constituţional, care este regele.

2) Fürst Bülow: Denckwürdigkeiten. IV S. 624.

Dar pe de altă parte, după cum se vede azi lămurit din Memoriile lui Bülov, nici demnitatea lui de rege al Românilor, nici mişcarea antiungurească din ţară, nu-i înlesneau lui Carol I perspectiva unei reînoiri a tratatului de alianţă cu Triplicea, a cărui termen de expirare bătea la uşă.

Bülow şi Goluchovscki la Bucureşti.

Austriacii şi Germanii simţiră lucrul acesta. Îşi trimiseră fiecare diplomaţi noui la Bucureşti pentru a pipăi terenul şi a hotărî pe rege să treacă peste şovăirile sale. De la Berlin veni prinţul Bülow, dela Viena contele Goluchovscki, amândoi viitori cancelari ai împărăţiilor lor.

Goluchovscki strică mai mult decât drese. El veni în ţară cu nişte aere de superioritate — aere pe care le au în genere reprezentanţii popoarelor mari pe lângă cele mici, şi pe care pare a şi le fi dat chiar faţă de rege — de se părea că a venit nu să ceară, dar să impue reînoirea tratatului. Bülow din potrivă, mult mai diplomat (mai bun diplomat decât cancelar, ceiace la Goluchowschi a fost tocmai din potrivă) se însinuă.

Politica lui Bismarck şi a lui Caprivi în chestia tratatului.

El avea de la baronul Caprivi, noul cancelar al Germaniei, care înlocuia pe Bismarck, misiunea expresă de a face tot ce-i stă în putinţă pentru a ajunge la reînoirea alianţei.

Pe cât nu fusese Bismarck de mare entuziast al acestui tratat [1]), pe atât Caprivi ţinea la el [2]). Ca atare Bülow începu să facă regelui Carol propuneri peste propuneri şi amabilităţi peste amabilităţi [3]) de care

---

1) El fu acel care hotără Italia să iscălească şi ea tratatul cu noi (15 Mai 1888), zicând că, mai bine e să ajuţi pe Români cu trupe italiene decât cu trupe germane (G. Fotino, O. C. în vol. I.).

2) Vezi vol. I. p. 297, nota 1.

3) De asemeni tuturor persoanelor pe care le credea influente: Doamnei Mite Kremnitz, lui Carp, lui Maiorescu, lui Rosetti (care erau atunci, în 1888, miniştri). Iată cum se exprimă el vorbind de Junimişti şi de Carp: „După retragerea lui Brătianu, în Martie 1888, regele chemă la putere pe Junimişti. Aceştia erau fără îndoială bărbaţii de Stat ai României care stăteau, din punct de vedere politic şi moral, pe treapta cea mai înaltă. Însă frumoasele lor calităţi, cultura, creşterea cea bună, cinstea şi moralitatea lor, le îngreuiară lupta politică într'o ţară, care ieşise de prea puţină vreme de sub stăpânirea turcească şi nu stătea încă pe o treaptă de cultură foarte înaltă. (Pentru a ilustra această enunţare, Bülow istoriseşte o poveste care s'ar fi întâmplat sub Cuza, a unui ministru

regele de altfel nu prea avea nevoie, fiind el însuşi convins de necesitatea acestui tratat. Insă în conversaţiile lor, trei obiecţiuni reveneau mereu: că chestiunea Transilvaniei îl neliniştea, că nu ştia ce prim ministru să-i iscălească noul tratat, şi că-i era frică că după retragerea lui Bismarck să nu lase acum Germania prea multă iniţiativă Austriei în chestiunile Orientului.

Prinţul Bülow şi Regele Carol.

„Regele Carol" zice Bülow în Memoriile sale *„era unul din oamenii cei mai buni şi unul din regii cei mai cuminţi din câţi am cunoscut, şi am avut de a face în viaţa mea cu mulţi din ei... De la prima audienţă de primire, el îmi făcu cu obişnuita-i obiectivitate, o icoană a situaţiei externe. A rămânea cu Germania în bune, ba chiar în intime legături, n'ar fi prea greu. Sunt în adevăr în România multe simpatii faţă de Franţa... însă, faptul că Francezii îşi arată atât de pătimaş şi de sgomotos entusiasmul lor pentru Rusia, mai răceşte puţin acea simpatie a Românilor, care n'au putut uita furtul Basarabiei. Nu vrem să provocăm Rusia; vrem chiar să facem tot ce ne stă în putinţă pentru a înlătura un război cu ea. Dar avem pentru aceasta nevoie de a ne sprijini pe Puterile Centrale.*

„Mai târziu, îmi spuse regele de mai multe ori, că alipirea României de Triplicea nu va putea fi cu putinţă, decât în cazul că conducerea aceasta va rămânea fără îndoială şi vizibil în mâinile Germanilor. România şi Germania nu au nici un fel de interes contrar. Cu totul altfel stau lucrurile cu Austro-Ungaria. Felul cum Imperiul Coroanei lui Ştefan apasă şi maltratează (misshandelt) milioane de Români, face în România sânge rău tuturor... Dar pericolul rusesc fiind mai serios decât

---

care a furat un ceas, dar care la noi se spune despre Bulgari, la Bulgari despre Sârbi, şi care poate să se fi întâmplat în Persia acum o mie de ani)... Şeful acestor Junimişti Petre Carp, era un om de onoare prin excelenţă (Ehrenmann durch und durch), avea o cultură germană, o natură fină, era curajos şi sincer... Avea şi un duşman de moarte, pe cumnatul său Dumitru Sturdza". (Bülow, IV. p. p. 621 — 622).

neplăcerile cu monarhia Habsburgilor, România caută siguranță și sprijin în Tripla Alianță..."

Bülow și Caprivi.

Aceste dese convorbiri între regele Carol și Bülow, făcu pe acesta din urmă să intervie nu numai pe lângă Goluchowscki, dar chiar direct pe lângă cancelarul Austriei de atunci, Kalnocki, pentru a potoli furia Ungurilor în contra Românilor.

„*Je démontrai encore une fois*" scria Bülow lui Caprivi, la 4 August 1891, după o întrevedere cu Kalnocki [1]) „*de quelle conséquence était la conduite inamicale des Magyars envers les Roumains de Transylvanie, aussi bien pour l'attitude du roi Carol que pour l'orientation de la politique étrangère de la Roumanie. Le comte Kalnoky a reconnu que les Hongrois sont guidés dans leur conduite envers leurs concitoyens roumains plutôt par une passions aveugle que par la froide raison*".

Intrevederea regelui Carol cu Caprivi la Berlin, 28 Octombrie 1891.

E probabil că atari intervenții avură, dacă nu un rezultat real, dar cel puțin niște promisiuni din partea cancelarului de la Viena de a potoli furia domnilor din Budapesta. Pe de altă parte regele Carol având la Berlin, la 28 Oct. 1891, o întrevedere cu Caprivi, aceasta îi dădu la rândul său și personal asigurarea că o alianță între România și Tripla Înțelegere ar aduce o imediată intervenție a armatei germane în caz de agresiune a Rusiei [2]).

Încheierea tratatului de alianță la Sinaia, la 25 Iulie 1892.

Firește că, în atari condițiuni, regele Carol se lăsă înduplecat să realizeze un lucru, care era de fapt cea mai vie a lui dorință. Îndepărtând deci, în Decembrie 1891, pe Florescu, care n'avea suprafața necesară, dela putere, el chemă din nou pe Lascar Catargi în fruntea acelui guvern, mai mult junimist decât conservator, care iscăli în sfârșit la 25 Iulie 1892, la Sinaia, *tratatul de alianță*, între monarhia Austro-Ungară și România. La 23 Noembrie acelaș an, un act adițional de intrare a Germaniei în această alianță fu iscălit de Bülow, de Goluchoski și de Alexandru Lahovari. Mai târziu, legătura aceasta se întări printr'o convențiune comercială

1) G. Fotino o. c. p. 12.
2) Notele cancelarului Caprivi din 29 Oct. 1891.

încheiată între România şi Germania, care supără de altfel mult pe Austro-Ungari, ce pretindeau că le răpeşte Berlinul piaţa Bucureştilor!

* * *

Neo - antidinasticismul.

Mai spune Bülow în Memoriile lui, că pe vremea şederii sale în Bucureşti situaţia dinastiei Hohenzollern era, în România, periclitată — ceeace cu toată acţiunea antidinastică a partidului liberal şi cea a socialistului republican Alexandru Beldiman, nu corespundea cu realitatea.

Ion Brătianu şi Nicolae Blaremberg se făcuseră, de mult acum, dinastici înfocaţi. De altfel ei muriră scurtă vreme după sosirea lui Bülow în Bucureşti. Dumitru Sturdza era cel care, după vorba lui Carp, mergea după fiecare manifestaţie antiregalistă la Palat să spuie regelui : „Nu eu, Majestate". Rămânea Lascar Catargi, şi după el tot partidul conservator, care n'a putut firește în tot timpul unei lungi guvernări de 6—7 ani decât să fie credinciosul sfetnic al Măriei Sale.

Atunci cine? Panu (pe cale de a deveni şi el dinastic), Beldiman (directorul ziarului *Adeverul),* Cantacuzino-Rifoveanu (directorul *Voinţei Naţionale),* Mihai Pherekyde, Gheorghe Mârzescu şi câţiva alţi liberali sătui de opoziţie?

Adevărat că aceştia, în întrunirile publice din Capitală, cât şi prin tonul presei lor, făceau un antidinasticism gălăgios; adevărat că Mârzescu, combătând legea minelor, spusese într'o întrunire: „N'am crezut niciodată, că sub un străin pe care l-am adus în capul ţării, se va încerca colonizarea României cu *Nemţi şi alte lifte străine"* sau că se putea citi în „Voinţa Naţională": „Regele să aleagă: sau se desface de asasinii săi (conservatorii) sau poporul român, stăpân pe el, *îşi va croi o altă soartă",* ba chiar, în „Adevărul" lui Beldiman, *„Jos Carol I, ruşinea României"* — dar ce răsunet puteau avea în ţară astfel de atacuri, care corespundeau sentimentelor unor desnădăjduiţi politicieni sau unor izolaţi republicani, dar nu adevăratului simţământ al

poporului, crescut acum în ideia necesității istorice a dinastiei străine.

Căsătoria prințului Ferdinand, 29. XII. 1892. Nașterea prințului Carol, 3. X. 1893.

Din potrivă, trei evenimente întâmplate tocmai în această epocă dovediră că dinastia mergea pe calea celei mai sigure consolidări. Unul fu strălucita serbare, la care luă parte toată suflarea românească, a Jubileului de 25 de ani de la urcarea pe tron pe regelui Carol (10 Mai 1891); cealaltă fu căsătoria Prințului Moștenitor Ferdinand cu Principesa Maria, fiica Ducelui Alfred de Edinburg (mai târziu de Sachsen-Coburg-Gotha), căsătorie săvârșită la Sigmaringen, în prezența Impăratului Germaniei, la 29 Decembrie 1892 [1]); și a treia fu nașterea Prințului Carol (actualul Rege), în ziua de 3 Octombrie 1893, la Sinaia, pe pământ românesc și botezat în religia țării.

Călătoriile regelui Carol în străinătate.

Și nu numai înlăuntrul țării era dinastia noastră consolidată, ea era consolidată și în afară, prin legăturile ce știuse Regele Carol să și le facă în Europa. In Septembrie 1891 îl aflăm în Italia, întâlnindu-se cu Regele Umberto : în aceiași lună la Potsdam, oaspetele împăratului Wilhelm II ; în Iunie 1892 e la Londra, oaspetele Reginei Victoriei în castelul de la Windsor : pe urmă la Bruxelles și la Ostanda, unde se întâlnește cu Regele Leopold ; în Noembrie 1892 e la Viena, găzduit de Franz-Iosef, etc., etc.

Cum că neînsemnatele manifestări politice cu caracter antidinastic nu mai impresionau acum pe rege cum îl impresionaseră cele din 1871, cum că el însuși era mulțumit de sine, de țară și de guvern, o dovedește mai bine ca orice, scrisoarea adresată din Sigmaringen lui Petre Carp la București, îndată după nunta prințului Ferdinand, cu prilejul anului nou :

---

1) Reprezentanții României la acea nuntă au fost Lascar Catargi, președintele Consiliului de Miniștri, Al. Lahovari, ministru de externe, G. G. Cantacuzino, președintele Senatului, Generalul Manu, președintele Camerei, General Florescu, fost prim ministru, și Dumitru Sturdza, în calitate de șef al partidului liberal.

Domnului Ministru Carp

București.

Felicitările Consiliului de miniștri, concepute în termeni atât de călduroși, Mi-au umplut inima de bucurie. Primiți, pentru D-voastră și pentru membrii Guvernului, mulțumirile mele cele mai vii și toate urările cu ocaziunea reînoirei anului, început sub auspicii atât de fericiți. Opera, căreia mi-am devotat viața, găsește azi o nouă consacrare, și resimt o profundă satisfacție de a vedea asigurat viitorul scumpie noastre Românie.

Carol

Sigmaringen, 1 Ianuarie 1893 [1]).

Chestia Memorandului.

Trecem acum, până a nu încheia capitolul guvernării Catargi-Carp, la chestiunea Memorandului, care a provocat în țară o mișcare naționalisă într'o atmosferă apăsătoare, creând uneori guvernului o situație delicată și neplăcută.

Acesta trebue să fi fost și motivul pentru care Maiorescu, în Introducerile la Discursurile sale Parlamentare, a privit întreaga chestiune numai din punctul de vedere al politicei interne, părând a învinui pe Dumitru Sturdza de a fi „creat" el chestiunea Transilvaniei.

Că Sturdza a profitat de mișcarea de dincolo de munți pentru scopuri politice interne, e adevărat și regretabil, dar aceasta nu înseamnă că el a inventat chestiunea Transilvaniei.

Românii și Ungurii în Ardeal.

Chestiunea Transilvaniei era născută de o mie de ani, de prin 890, când, aflând Ungurii de „bunătatea Țării Transilvaniei unde domnea Gelu Românul [2]), veniseră s'o cucerească. Și de atunci, de când Tuhutum

1) Două scrisori cam cu același conținut au fost adresate lui Carp de regina Elisabeta din Monrepos, și de Prințul Ferdinand și Principesa Maria din Sigmaringen.

2) Cronica Notarului Anonim al regelui Bela (Vezi C. C. Giurescu: Istoria Românilor I. p. 260).

omorâ pe Gelu şi supuse pe Români, nu a încetat niciodată de a fi o chestie a Transilvaniei.

Incapabili de a se desnaţionaliza, Românii au fost urmăriţi în veacuri de ura maghiară.

Acestei uri se datoreşte înfiinţarea voevodatului Moldovei — un pumn de oameni, sub conducerea lui Bogdan, fugind din Maramureş la Siret, — acestei uri s'a datorat vitejiile lui Horia şi Cloşca ,şi ei îi datorăm astăzi amintirea lui Andrei Şaguna. Raţiu şi Lucaci n'au fost decât urmaşii lor, n'au fost păpuşile lui Sturdza.

Acuma e adevărat, că după încheierea dualismului austro-maghiar (1867), adecă după ce politica internă a Ungariei fu lăsată la bunul ei plac, soarta Românilor fu mult înrăutăţită. Atitudinea Ardelenilor în revoluţia dela 1848, acţiunea naţionalistă a mitropolitului Andrei Şaguna, se răsplăteau acum prin încercarea guvernului din Pesta de a maghiariza pe Români în cel mai scurt timp posibil. Dar rezultatul fu că Românii, cărora le lipsise până atunci o coheziune în acţiunea lor naţională, îşi strânseră rândurile şi-şi ascuţiră minţile. Anii 1870—1880 au însemnat încă pentru ei o epocă de studioasă pasivitate şi de luptă dusă mai mult împotriva elementului românesc renegat ; dar după acea dată, ca o urmare a politicei ministrului de instrucţie *Tréfort* [1]), luă însfârşit fiinţă „Partidul Naţional Român" (Vicenţiu Babeş, Gheorghe Popp de Băseşti, Nicolae Popea, Dr. Ion Raţiu, etc.), care adunând „marele sfat al poporului" (12 Mai 1881), fixă un program de luptă, al cărui prim deziderat era autonomia Ardealului, după care urmau autonomia bisericească şi şcolară, întrebuinţarea limbii române în administraţie şi în judecăţi, o rezonabilă lege electorală şi c. l. Insă patrioţilor din partidul Naţional Român le lipsea vlaga tinereţii, care este în mişcările revoluţionare sau naţi-

Partidul Naţional Român.

1) Care prezentase un proect de lege pentru introducerea limbii maghiare în şcolile primare româneşti. Domnul N. Iorga îl numeşte pe acest *Tréfort* „un om în adevăr *très fort* în ceiace priveşte ısgonırea drepturilor naţionalităţilor" (N. Iorga : Istoria Rom. din Ardeal p. 262)

onaliste, neapărat trebuincioasă. Crescuți la universitățile din Pesta și trăiți o viață întreagă sub teroare, ei nu aveau măcar de la ce isvor al tămăduirii să capete puterea ce le trebuia. O altă generație fu menită să ducă steagul mai sus : tinerii cari fuseseră la Universitatea din Viena, unde căpătaseră o cultură germană, nu maghiară, și unde cunoscuseră și altă românime de cât a lor, pe un Eminescu de pildă, care-i pusese în legătură cu Junimea din Iași, pe alții încă, prin care cunoscuseră pe oamenii de stat din București. Tinerii aceștia, deveniți bărbați, începură o mișcare dacă nu mai eficace, dar desigur mai luminată, cu un program mai precis și mai în concordanță cu principiile Dreptului Public. Acțiunea lor deveni mai combativă și trecu în presă. E momentul înființării „Tribunei" din Sibiu, cu colaboratori ca Slavici, Coșbuc, Bogdan-Duică, care-și îndreptară atacurile în toate direcțiile : împotriva guvernului, ca și împotriva comitetului Național Român, pe care-l găseau prea moale și „nu destul de revoluționar".

Ziarul Tribuna din Sibiu.

Această mișcare a tineretului din Ardeal avu toată simpatia oamenilor politici din România — liberali în deosebi — și e ceiace făcu pe Maiorescu să critice o acțiune care i se părea lui — nu fără dreptate de altfel — că nu poate fi rezolvată decât numai de acei care erau în cauză, Românii „de dincolo", căci cei „de aici" nu aveau și nu puteau avea căderea să se amestece în politica internă a monarhiei austro-ungare.

Totuși, relațiile mai strânse dintre Românii din Ardeal și cei din România aduseră înființarea societății „Liga studenților" (1890), cu scopul de a propaga în străinătate cunoașterea cauzei românești [1]), și scurtă vreme după aceia, alcătuirea Memorandului (1892), care urma să fie înfățișat Impăratului Franz-Iosef, pentru a-i cere îmbunătățirea stărei Românilor și recunoașterea drepturilor în monarhia în care domnea.

Liga Studenților din Ardeal.

Un congres național se întruni, la 9 Ianuarie 1892, la Sibiu, unde prin intrarea în comitetul dirigent a 22

Congresul Național din Sibiu, 9. I. 1892 și alcătuirea Memorandului.

1) Ea alcătui în 1891 un Memoriu adresat străinătății, în urma căruia Aurel C. Popovici fu dat în judecată și condamnat la 4 ani închisoare.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

noui membri, tineretul biruitor însărcină pe unii din conducătorii congresului, Dr. Ion Rațiu, părintele Vasile Lucaci, Aurel Popovici și alții, cu redactarea unui memoriu (Memorandum) către Impărat, care inspirat de programul Sfatului Poporului din 1881 să reunească cele două elemente : de protestare împotriva încălcării drepturilor Românilor în Ardeal și de supușenie față de Suveranul Monarhiei.

Franz-Ioseph refuză audiența.

In frunte cu Dr. Rațiu deputații Ardelenilor se prezintară, la 16/28 Mai 1892, la Hofburg, la Viena, pentru a înmâna Impăratului memoriul pe care-l alcătuiseră acum cei cinci iscăliți : Ion Rațiu, Vasile Lucaci, Gheorghe Pop, Brote și Albini. Dar Franz-Iosef, care cu 13 ani în urmă (1879), la Seghedin, spusese lui Ion Vancea că „ar fi de dorit ca Românii să fie cetățeni credincioși ai statului ungar", nu acordă audiența ce i se ceru. Din tot acest sbucium, Ardelenii se aleseră cu un banchet ce li-l oferi la Rathaus românofilul Doctor Lueger, primarul Vienii, și cu un proces de mare răsunet, la Cluj, la bara căruia tribunal răsună în deosebi puternica elocvență a mult inimosului părinte Vasile Lucaci. Epilogul se desfășură la porțile închisorilor din Seghedin și Vaț, care se deschiseră larg, în Mai 1894, pentru a lăsa să pătrundă înlăuntru pe cei 14 foști delegați de la Viena, condamnați la temniță grea până la 5 ani (Lucaci) pentru a fi îndrăznit să ceară drepturi pentru ei și pentru frații lor.

Procesul și condamnarea memorandiștilor.

Că mai târziu Impăratul Franz Iosef, poate în urma stăruinții aliatului său Regele Carol I, semnă un act de grațiere a condamnaților „nu schimbă întru nimic situația", după cum, cu multă dreptate, spune domnul Iorga [1]).

Aceasta a fost, în Ardeal, afacerea Memorandului. In România ea a avut repercusiuni cu un dublu efect, unul pur național și altul pur politic. Cel național, pornit dintr'un sentiment de entuziastă solidaritate, fu condus de studențimea din București și din Iași, și susținut de toată opinia publică. „Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor" întreținea spiritele treze

Repercusiunile în România.

1) Asupra acestei grațieri, mijlocită de Carp vezi ultimul capitol.

prin manifeste, întruniri, congrese, mişcări de stradă. Cel politic, la început desinteresat şi el, se schimbă în curând într'o armă împotriva guvernului.

Acţiunea guvernului. Tălmăcirile lui Lascăr Catargi şi Al. Lahovari.

Intrucât acest guvern, care urmărea iscălirea tratatului de alianţă cu Puterile Centrale şi care în tot cazul nu se putea amesteca în politica internă a Ungariei, întrucât acest guvern se afla în neputinţă de a-şi manifesta vre-o simpatie oarecare faţă de mişcarea naţionalistă, el se mărgini a face ceiace ar fi făcut orice guvern în locul lui, anume a declara, prin cuvintele preşedintelui Consiliului de miniştri, că : „precum nu vom primi niciodată ca nimeni să se amestece în afacerile noastre interioare, asemenea nici guvernul nostru nu se va amesteca niciodată în afacerile interioare ale nici unei puteri" [1]).

Alexandru Lahovari fu încă mai precis, mai sincer şi mai ironic. Răspunzând lui Sturdza, care, în Senat, acuzase guvernul de slăbiciune, îi spuse :

— „Război nu pot, d-le Sturdza, scuze n'am obiceiul să fac".

Aceasta era caracterizarea adevăratei situaţii a guvernului faţă de chestia naţionalistă.

Acţiunea lui Take Ionescu.

Totuşi, se putea face ceva. Şi acel ceva îl făcu Take Ionescu. Fără ştirea nimănui, a nici unui membru din guvern, (Maiorescu o mărturiseşte), nedestăinuindu-se nici măcar unui prieten, el, ca ministru al Instrucţiunii Publice, alimentă din fondurile ministerului nevoile de propagandă şi de luptă ale Ardealului. Banii plecau dela Bucureşti, la Sibiu, la Braşov sau la Arad — în deosebi la Braşov, de unde Eforia Bisericii Sf. Nicolae îi împărţea mai departe — fie prin Predeal, când îi ducea chiar secretarul general al Ministerului, fie deadreptul peste munţi, prin agenţi anume, îmbrăcaţi în ciobani.

Dar această patriotică acţiune a lui Take Ionescu fu brusc întreruptă prin intervenţiunea unei pătimaşe destăinuiri făcută tocmai de acel care, de câtva timp, îmbrăţişase — nu inventase — chestiunea Transilvaniei cu cea mai mare căldură : Dumitru A. Sturdza.

---

1) Lascar Catargi în şedinţa Senatului dela 27 Noembrie 1893.

Atitudinea liberalilor.

Dela înfinţarea dualismului austro-ungar, dela 1868, şi până târziu, până în 1883, când Costachi Rosetti înfiinţase societatea „Carpaţii" pentru ajutorarea studenţilor ardeleni, chestiunea Transilvaniei — a autonomiei ei — fusese o constantă preocupare a liberalilor, care, începând cu fraţii Brătieni şi Goleşti, şi terminând cu C. A. Rosetti şi V. A. Urechia, purtaseră steagul „naţionalismului". După ce însă Ion Brătianu îşi transformase partidul *roş* într'un partid *de guvernământ,* naţionalismul liberal fu firește silit să ia o atitudine pasivă, pe care o păstră până în ziua când, în opoziţie fiind, Dumitru Sturdza luă conducerea partidului, şi odată cu aceasta şi conducerea mişcărei naţionaliste, care trebuia reîncepută, nu în spiritul idealist de altădată — care era şi spiritul altor luptători conservatori, al lui Ionaş Grădişteanu, al lui Nicolae Filipescu, al lui Take Ionescu — ci în spiritul de a face din ea, precum am arătat mai sus, o armă politică împotriva guvernului.

D. A. Sturza în capul mişcărei naţionaliste. Incoherenţe.

Din 1892 Sturdza e în capul tuturor manifestaţiilor, chiar ale celor studenţeşti, umblând pe stradă în fruntea lor, iar din 1893, el transportă chestiunea în Parlament. La 27 Noembrie 1893 [1]), apoi la 9 şi la 10 Decembrie 1894 el ţine două mari discursuri, violente, dar neînţelese. Neînţelese, fiindcă într'unul din ele vorbeşte de politica „nedreaptă şi absurdă" a guvernului din Buda-Pesta, de „barbaria asiatică a poporului maghiar", declarând că vrea „să caute a clarifica o situaţie atât de dificilă şi de întunecată", şi terminând prin a spune că nu trece prin mintea nimănui să cucerească Transilvania „şi chiar dacă i s'ar da, n'ar primi-o", ceiace prilejui frumosul răspuns al lui Take Ionescu, care-i zice că „este extraordinar a discuta chestiuni de felul acesta în parlament ,dar este şi mai extraordinar a auzit pe un om de stat al unei ţări trăgându-i hotărele pentru vecii vecilor şi spunându-i azi, în 1893, până unde au să meargă în veci aspiraţiile neamului românesc".

Dar şi mai neînţeleasă fu atitudinea sa din anul

1) Atunci a vorbit el de *nemernicia* partidului conservator.

următor, când, la 25 Septembrie 1894, la o întrunire din sala „Orfeu" denunță în public numerile mandatelor și sumele eliberate de Take Ionescu Transilvănenilor, demascând astfel activitatea acestuia și punându-l în neputință de a o urma mai departe. In schimb, trei luni mai târziu, la 10 Decembrie la Senat, declară că : „guvernul nostru ar fi trebuit să facă ceiace principele Bismarck a făcut în Congresul de la Berlin ,unde se ciocneau interese foarte mari. Principele Bismarck a zis : „eu am fost samsarul onorabil în această încurcătură". Să se fi făcut și guvernul nostru, și să se facă și astăzi, samsarul onorabil în această mult necesară împăcare dintre Maghiarii și Românii din Ungaria".

Felul cum a făcut Sturdza, când a *venit la putere, pe samsarul onorabil,* și felul cum a „clarificat o situațiune atât de dificilă și de întunecată" se va vedea în capitolul următor.

Părerea lui Carp în chestia Transilvaniei.

Să arătăm, deocamdată, care era părerea lui Carp în această dificilă și întunecată chestiune. In răspunsul pe care îl dete lui Sturdza la 13 Decembrie 1894, la Senat, [1]) el arată mai întâi că nu poate înțelege dece se vorbește numai de Românii de dincolo de Carpați și niciodată de cei de dincolo de Prut, întrucât, din punctul de vedere național, chestiunea este aceiași.

> *„Dar când văd, zice, că dați Ligei numele de Ligă Culturală, și apoi din această atmosferă culturală D-voastră introduceți chestiunea în Parlament față cu guvernul, atunci prefaceți chestiunea națională într'o chestiune politică. Și dacă este o chestiune politică, vă întreb : Nu încape nici o răspundere pentru noi ? Nu suntem nici obligați să dăm seama de consecințele pe care acțiunea noastră poate să le aibe ? Să ne dăm seama, dacă într'o chestiune atât de arzătoare, avântul inimii, pornirea sufletului, nu se transformă poate într'o crudă lovitură tocmai în idealul ce ne este comun ?.*
>
> *„Dar, ne strigă d. Sturda, e pericol în așteptare,*

1) Vezi mai sus p. 106.

nu mai putem răbda. In momentul de față se desnaționalizează cele trei milioane de Români de dincolo, și acesta este începutul propriei noastre pieiri. La aceasta răspund liniștit, că dacă în atâtea secole Românul a învins toate încercările de desnaționalizare, nu astăzi va începe pericolul, *și pentru a o afirma aceasta nu am nevoe nici de Liga Culturală, nici de domnul Sturdza, nici de nimeni, căci îmi iau credința în mândria mea de Român, pe care știu că toți o au ca și mine.*

Românii nu se lasă desnaționalizați.

„Nu e deci teamă de desnaționalizare, e numai chestiunea de a se ști, dacă Românii de dincolo pot să capete o ameliorare a soartei lor. Dar aici naște prima întrebare: ameliorarea soartei lor atârnă de o acțiune ce s'ar face de Românii de aici, sau de o înțelegere ce ar avea loc între Românii din Transilvania și regatul ungar?... Pusă chestiunea așa, credeți Dv. că noi facem bine sau rău Românilor de dincolo, când în loc a căuta să-i apropiem de o înțelegere, îi îndepărtăm, întârâtând pasiunile din ambele părți? Evident că facem rău, nu bine... Prin urmare, lăsați chestiunea aceasta națională, lăsați-o în sfera unei lupte care documentează în toate zilele unitatea de simțiri, de limbă, de gândire între noi și între toți Românii, oriunde ar fi ei — și mulțumiți-vă deocamdată cu atât, căci a cere mai mult ar fi a jertfi un prezent care se anunță frumos, pentru o nălucă, despre care nimeni, dar absolut nimeni, nu poate să zică de pe acum ce formă reală va avea în viitor?.

Iată, cu privire la politica României, în toată chestiunea Transilvaniei care s'a deslănțuit între anii 1891 — 95, cele mai cuminți cuvinte ce au fost rostite.

* * *

Căderea ministerului Catargi Carp. Cauzele ei.

Dar dacă chestiuneaTransilvaniei n'a putut răsturna guvernul, după cum credeau adversarii lui, și dacă nici înverșunata luptă împotriva Legei Minelor — urmată de o nechibzuită retragere a opoziției din Parlament (Aprilie 1895) — nu l-au putut răsturna, totuși

ceva l-a răsturnat. Şi acel ceva a fost acea veşnică pacoste a partidului conservator : neînţelegerile interne. După aproape patru ani de armonie, să-i zicem aparentă, Conservatori şi Junimişti începură din nou să se ciocnească. Şi nu erau în joc numai chestiuni de ambiţii personale, ca între Alexandru Marghiloman şi Nicolae Filipescu [1]), erau în joc chestiuni de principii, ca atunci când generalul Manu, preşedintele Camerei şovăise cu prilejul unei modificări a legei electorale, sau când Gheorghe Gr. Cantacuzino, preşedintele Senatului, se opusese la votarea legei minelor, fiindcă, fiind mare proprietar în judeţul Prahova, erau interesele sale personale în joc. Firește că în atari condiţiuni, despărţiţi şi prin ambiţii şi prin interese şi prin idei, armonia fiind deci distrusă, colaborarea nu mai putea dăinui.

P. P. Carp şi Lascar Catargi.

Totuşi Carp şi Catargi erau de acord. Neînţelegeri nu mai erau acum între ei, şi partidul venit la putere reîntregit, trebuia, după părerea lor, să plece întreg dela putere, pentru a lupta în opoziţie ca un tot şi a reveni la cârma statului în formaţiunea pe care o avea la plecare.

De fapt, Lascar Catargi nu înţelegea bine necesitatea de a părăsi puterea. Lui i se părea că deoarece opoziţiei nu-şi reuşise campania, ministerul putea guverna mai departe. Dar Petre Carp era de altă părere. Disentimentele dintre ceilalţi membri din partid trebuiau aplanate (ideie pe care s'a însărcinat Marghiloman s'o distrugă în tot timpul opoziţiei care a urmat), trebuiau aplanate, zicem, spre a putea urmări în perfectă armonie a intregului partid punerea în aplicare a ce mai rămânea de înfăptuit din programul junimist : întinderea inamovibilităţii magistraturei, descentralizarea comunală, organizarea meseriilor, o nouă întărire a finanţelor Statului etc., etc.

Catargi, om cu bun simţ, se lăsă convins. De altfel el ceruse disolvarea parlamentului, pe care Regele i-o refuzase ; aşa încât, după demisia lui Carp, Ghermani

1) Marghiloman, ordonând urmărirea unor funcţionari din Galaţi bănuiţi de abuzuri, fu violent atacat de Filipescu (prin presă).

şi Marghiloman din minister, el nu se agăţă de putere, şi-şi dete la rândul său demisia, care atrase firește pe a întregului minister.

Expunerea lui Carp la Consiliul de Miniştri din Sinaia, Oct. 1895.

Plecarea elementului junimist de pe banca ministerială, care atrase plecarea întregului Cabinet, fusese motivată de Carp în Consiliul de miniştri de la Sinaia, prezidat de Rege, în Octombrie 1895. El pusese chestiunea nu numai din punctul de vedere politic, ci şi dintr'un punct de vedere mult mai înalt, acel al constituţionalităţii.

Un articol din ziarul „Constituţionalul", oficiosul junimist, deci un articol inspirat de Carp el însuşi, relatează astfel şedinţa acelui Consiliu de Miniştri :

Disentimentele din patridul conservator.

„Domnul Carp a spus că în retragerea unei părţi din cabinet a fost hotărâtoare, în primul rând, starea psihologică a partidului conservator. Deşi o perfectă unitate domnea între miniştri, nu acelaş lucru se întâmpla cu aderenţii, şi semne neîndoioase a unor animozităţi crescânde atrăgeau atenţia conducătorilor. Pe de altă parte o îndelungă deţinere a puterei făcuse să nască în mintea multora simţământul atotputerniciei. Această stare a partidului trebuia, cu vremea, să producă disensiuni şi în sânul cabinetului, şi, dacă nu înainte de alegeri [1]), dar de sigur după alegeri, acţiunea guvernului ar fi fost paralizată. Nici odată mai mult decât acum unirea tuturor forţelor nu se impunea pentru a învinge multiplele greutăţi ce era să întâmpine reformele devenite necesare, ca acea de exemplu a impozitelor şi a legei silvice".

Neexperienţa corpului electoral.

„Trecând la altă ordine de idei, d. Carp a arătat cum, din cauza unei experienţe neîndestulătoare încă, Corpul electoral nu-şi dă bine seama de momentul în care trebue el să impună o schimbare de regim, şi această stare de neexperienţă tălmăceşte pentru ce alegerile sunt, aproape fără excepţie, guvernamentale. De îndată ce corpul electoral e pasiv, nu mai sunt de cât doi factori care pot preţui necesitatea unei schimbări,

1) In Decembrie 1895 perioada Constituţională a guvernării de 4 ani se termina şi urmau deci să se facă noui alegeri.

şi acei doi factori sunt : Coroana şi Puterea Executivă.

„A lăsa Coroanei iniţiativa — deşi acea iniţiativă a fost cerută, rând pe rând, de toate partidele — ni se pare periculos, şi nu rămâne deci decât puterea executivă, care, în cumineţenia ei, trebuie să judece dacă nu a venit momentul de a pune la largul lor şi Coroana şi Corpul electoral.

Demisia cabinetului Catargi-Carp. 3. X. 1895. D. H. Sturza formează guvernul.

„Dl. Carp a arătat că situaţiunea impune deci retragerea, şi a terminat exprimând părerea că chemarea partidului naţional-liberal e singura soluţiunea posibilă.

Această singură soluţiune posibilă fu adoptată de rege, care, la 3 Octombrie, în chiar ziua când Lascar Catargi îi prezintă demisia guvernului, însărcina pe Dumitru Sturdza cu formarea unui nou cabinet.

Dar declaraţiile lui Carp provocaseră în opinia publică pe de o parte uimire, pe de alta neîncredere. Se vorbea chiar de „o farsă politică", căci cine mai auzise, în viaţa noastră parlamentară, de un guvern care se retrage de bună voie ? Interesul ţării şi viitorul rodnic al partidului erau cuvinte care nu contau, care nu contează nici astăzi, faţă de interesul imediat al celor care ţin puterea în mână şi care se acaţă de ea. Şcoala junimistă nu pătrunsese încă în sufletul acestui popor...

CAPITOLUL II

Ministerele Liberale dela 1895 la 1899

D. A. Sturdza și chestia națională.

Dumitru Sturdza nu era cel d'intâi venit printre compatrioții săi. Încărunțit în trebile Statului, unul din puținii care mai rămăsese de pe timpurile Divanurilor Ad-Hoc, distins — dacă nu prin o inteligență strălucită, dar de sigur prin o neobosită sârguință în studierea actelor istorice ale Românilor și prin deplina cunoaștere a situației politice din Austro-Ungaria și din Germania — când un asemenea om, după un asemenea trecut, cu asemenea cunoștințe, lua o asemenea atitudine într'o chestie de mai multe ori secular ă ca cea transilvană, toată lumea, nu numai partizanii săi, toată lumea onestă și patriotică se putea aștepta la o schimbare hotărîtoare, la o fază până atunci necunoscută de mândrie națională și de izbândă în politica română"

Vorbele acestea sunt ale lui Maiorescu [1]). E greu, credem, de a găsi unde-va o caracterizare — de om, de situație — mai minunată decât aceasta.

In adevăr, atitudinea ce luase Sturdza în opoziție atât cu privire la politica internă (repararea pactului fundamental pretins violat de legea minelor), cât și cu privire la politica externă (schimbarea atitudinei conservatoare prin îmbunătățirea situației Românilor din

1) T. Maiorescu. o. c. p. 327—328.

Ungaria) îndreptăţea pe oricine să zărească o nouă eră de purificare a moravurilor călcătoare de legi şi de înălţare a conştiinţei naţionale.

Atitudinea din opoziţie.

Cu privire la cea d'intâi — violarea Constituţiei — s'a făcut, târziu, o timidă şi neisbutită încercare de modificare a legei minelor. Dar cu privire la chestia naţională, după declararea făcută că :

„Datoria partidului naţional liberal este să „caute să clarifice o situaţie atât de dificilă „şi de întunecată";

după calificarea politicei ungureşti de :

„absurdă, nedreaptă, asiatică şi nedemnă „de un popor european";

după sfatul dat *nemernicului* partid conservator de a face

„pe samsarul onorabil în această împăciuire „dintre Maghiarii şi Românii din Ungaria",

şi după îndemnul dat comandanţilor de la Cluj, în urma procesului Memorandului, de a nu se supune pedepsei :

„Subscrisul, şi cu dânsul toţi bărbaţii care „veghează şi lucrează în nesmintirea rostu- „lui neamului românesc, credem 1) să ar fi „o mare greşeală politică a se recunoaşte le- „gimitatea verdictului de condamnare din „Cluj, şi prin urmare a se supune acestui „verdict; al 2-lea, că se impune ca o datorie „patriotică ca cei condamnaţi la Cluj să „transporte în România centrul activităţii „lor.... (Bucureşti, în ziua Înălţării Domnului, „1894, D. Sturdza) [1])"

Atitudinea din guvern.

după toate aceste cuvinte, rostite şi scrise în opoziţie, noul prim ministru Dumitru A. Sturdza, zece zile după constituirea cabinetului, Vineri, 13 Octombrie 1895 (nu mai era ziua Înălţării Domnului, dar nu era nici ziua Schimbării la Faţă) făcu (dar la Iaşi, nu la Bucureşti) următoarea declaraţie :

---

1) Scrisoare publicată în *Tribuna* din Sibiu în Noembrie 1898 şi reprodusă în T. Maiorescu o. c. p. 311. Comandanţii nu au ascultat sfatul lui Sturdza.

„In chestia națională situația noastră este „clară și netedă. Avem să ne abținem cu toții „de la orice act de agitație în afacerile inte- „rioare ale statelor vecine, și în special ale „monarhiei austro-ungare... Monarhia austro- „ungară, așa cum este constituită este o nece- „sitate de prima ordine pentru echilibrul „european ca și pentru siguranța regatului „nostru... Ne bucurăm de orice act care, li- „niștind la noi spiritele, va întâri dincolo ar- „monia; căci silințele noastre trebue să tindă „a menține între amândouă state relațiunile „cele mai amicale".

Ba mai mult :

„S'a răspândit o vorbă : că ne amestecăm „în afacerile interioare ale regatului ungar ; „aceasta nu este adevărat !" [1]).

Orice comentar este inutil. In istorie comentariile îngreuiază, când nu denaturează. Vorbe rostite, fapte întâmplate, legăturile ce le unesc și urmările ce decurg : aceasta e Istoria. Înțeleag-o cine cum vrea și cum poate.

Dar a mai fost ceva. Un lucru foarte important, și nu numai pentru vremurile de atunci, dar și pentru cele de azi, poate și pentru cele de mâine. Epoca parlamentarismului — care e puțin pe ducă în Europa — poate să dispară într'o bună zi, fără ca România să fi putut spune altceva, decât că a trăit sub a sa efigie, dar nu și sub al său regim.

România și parlamentarismul.

Născută din ideia Contractului social al lui Jean-Jacques Rousseau, că societatea omenească trăește pe baza unui contract tacit, că națiunile suverane pe destinele lor, au dat mandat de guvernare unor membri de ai lor, care au abuzat de el, făcându-se stăpâni acolo unde trebuiau să fie numai servitori, că aceste națiuni n'au înțeles niciodată să-și înstrăineze libertatea și

1) Amândouă ultime citate sunt din ziarul guvernamental „Voința Națională" din 19/31 Octombrie 1895.

De remarcat că era a treia dată dela Unire când România, sub guvernările liberale, se văzuse silită să ceară scuze Austro-Ungariei; întâi în 1868 (Ștefan Golescu) apoi în 1881 (Eugen Stătescu), și acum în 1895 (D. A. Sturdza) Vezi vol. I.

drepturile lor suverane — Revoluţia Franceză, păşind la înfăptuirea acestei idei, a transformat contractul tacit într'un contract scris — *Constituţia* — prin care poporul, suveran în casa lui şi înţelegând să se guverneze singur, a instituit o reprezentanţă naţională — *Parlamentul* — care să fie expresiunea majorităţii voinţii poporului.

Această idee — indiferent de faptul că este azi în curs de slăbire — a fost adoptată de aproape toate popoarele Europei, mai ales de la 1848 încoace, a domnit în spiritul omenirii, ca un fel de axiomă, timp de 100—150 de ani, şi a fost primită şi de noi în urma evenimentelor din 1848 şi 1859, şi consfinţită prin votarea Constituţiei din 1866.

Din felul cum această ideie a fost înfăptuită în mai toate ţările care au adoptat-o, a rezultat că condiţiunile esenţiale ale triumfului ei sunt : 1) un corp electoral conştient de misiunea sa, care să reprezinte la alegerea mandatarilor ce trimite în reprezentanţa ţării adevărata expresiune a voinţei majorităţii poporului ; 2) că această reprezentanţă, numită Parlament, să aleagă din sânul ei alţi delegaţi care să guverneze ţara : miniştrii.

Acest din urmă principiu, moderat şi modificat cu timpul, a ajuns să însemne că şeful statului e cel chemat să însărcineze pe un preşedinte de consiliu de miniştri să-şi formeze un cabinet. Dar, pe de o parte, acel prezident şi toţi miniştrii săi trebue în tot cazul să fie luaţi dinlăuntrul reprezentanţei naţionale, căci altfel ei nu mai reprezintă naţiunea — iar pe de altă parte, în caz de dizolvare a parlamentului, naţiunea este, la viitoarele alegeri, datoare să se pronunţe dacă noul cabinet îi este pe plac sau nu.

In România principiile acestea nu au domnit niciodată. La începutul vieţii ei parlamentare se părea că ele vor putea prinde rădăcini, dar s'a constatat foarte curând că aceasta era numai un miraj. Căci în adevăr, dacă atât pe vremea lui Cuza, cât şi mai târziu, în primii ani după votarea Constituţiei, viaţa parlamentară a fost mai în conformitate cu aceste principii, prin faptul că atât alegătorii cât şi parlamentul îşi arătau o

independenţă care punea pe capul statului în neputinţă de a-şi constitui un guvern care nu era pe placul lor [1]) — apoi s'a constatat curând că această pretinsă neatârnare a voinţei poporului era tocmai o încătuşare a ei, provenită dintr'o defectuoasă lege electorală, care punea soarta întregului popor în mâinile câtorva bogătaşi, latifundiari sau alţii, toţi conservatori, şi că din această cauză se întâmpla deci lucrul următor : orice guvern care nu era pe placul majorităţii parlamentare, căpăta un vot de blam care-l silea să părăsească puterea, sau atunci, dacă guvernul, pentru a consulta voinţa poporului, disolva Camerile, la noile alegeri făcute de aceiaşi alegători latifundiari reuşeau aceiaşi candidaţi conservatori, care la prima ocazie dădeau guvernului liberal votul lor de blam, punându-l astfel în imposibilitate de a guverna.

Aşa dar, neatârnarea reprezentărei naţionale era numai o iluzie, care masca încătuşarea voinţei poporului. Pentru a înlătura acest rău, au urmat rând pe rând diferite noui legi electorale — despre care s'a vorbit, la locul lor, în această scriere — şi care au dat poporului facultatea de a-şi exprima mai lămurit voinţa lui. Dar poporul *n'a putut* să profite de libertatea ce i s'a dat. El, adecă massa electorală, a devenit un instrument docil în mâinile guvernanţilor, făcând astfel iluzorie prima condiţiune a triumfului principiului Revoluţiei Franceze, acel de a se guverna conform majorităţii voinţei naţiunei. Nici măcar colegiul unic şi votul universal, mai ales ele, nu au putut deştepta în popor conştiinţa dreptului şi a datoriei sale, fiindcă înainte de a cunoaşte Dreptul , trebue cineva să ştie a citi şi a scrie, iar guvernanţii noştri nu şi-au dat şi nu-şi dau îndeajuns osteneala să lumineze acel popor pe care-l „reprezintă" şi pe care-l guvernează.

Dar dacă lipsea — şi e regretabil să constatăm mereu că acele greşeli ale trecutului sunt încă de actualitate — dacă lipsea de un corp electoral conştient de misiunea sa, rămânea măcar reprezentanţa acestei majorităţi

---

1) Vezi vol. I p. 48.

inconştiente — Parlamentul — care era de presupus că era cunoscătoare de drepturile şi de datoriile sale.

Or, am văzut că a doua condiţiune de înfăptuire a unuia din idealurile Revoluţiei, este că reprezentanţa naţională să aleagă din sânul ei pe delegaţii care vor guverna ţara, adecă pe miniştri. Şi cum într'o monarhie constituţională suveranului i se cuvine să însărcineze pe cineva cu constituirea unui cabinet, apoi s'ar cere neapărat, conform principiilor unui stat constituţional, ca atât primul ministru, cât şi miniştrii ceilalţi, să fie luaţi din sânul Parlamentului, căci altfel ei nu ar mai fi delegaţii naţiunei.

Conservatori şi liberali faţă de problema parlamentarismului.

Teoria conservatoare la noi nu prea a fost de această părere. Dar liberalii au susţinut-o sus şi tare. Ei au mers până a spune că „guvernul nu trebue numai luat din parlament, ci trebue chiar *indicat* de o majoritate parlamentară şi numai apoi numit de rege... căci toate puterile Statului emană de la naţiune (art. 31 din Constituţie) iar adunările legiuitoare sunt directa ei reprezentare faţă de Coroană".

Şi în tot cazul, zicea Niculae Ionescu în şedinţa Camerei de la 25 Noembrie 1888 „nu este nici politic nici constituţional, să se ia miniştri afară din reprezentaţiunea constituţională a ţării" — aceasta, cu ocazia constituirii guvernului Th. Rosetti — P. P. Carp, când mulţi din nouii miniştri nu făcuseră parte din parlamentul lui I. C. Brătianu.

Aşa dar necesitatea acestui principiu era recunoscută la noi, cel puţin de către o parte din oamenii noştri de stat, de către liberali, care o afirmaseră şi pentru triumful căreia luptaseră... când nu erau la putere.

Iar acum, după 7 ani de opoziţie, după ce părăsiseră colectiv parlamentul în urma votării legei minelor, ei primeau puterea de la rege , nu de la naţiune, primind a fi un guvern, nu ales din sânul reprezentanţii naţiunei, ci după propria lor expresie, (când vorbeau de conservatori), un guvern „personal al Coroanei".

In atari condiţiuni şi în atari împrejurări (care s'au mai repetat) este învederat că România, fără independenţa electorală, fără independenţa parlamentară, fără

principii bine stabilite sau bine păzite, dacă va ajunge cândva să fie condusă de politica unei minorităţi sau a unei personalităţi, aruncându-şi privirile în urmă nu va putea fireşte să spună că a trăit vreodată sub un regim parlamentar, ci doar numai sub efigia acelui regim.

* * *

Acest nou guvern, care nu era dealtfel nici mai mult nici mai puţin al Coroanei, decât toate cele care-l precedaseră, era astfel compus :

Ministerul D. A. Sturdza de la 4 Oct. 1895.

D. A. Sturdza, prezident şi externe; Nicolae Fleva interne ; Eugen Stătescu, justiţie ; I. C. Stoicescu, lucrări publice ; Petre Poni, culte ; Gh. C. Cantacuzino-Rifoveanu, finanţe ; G. D. Palladi, Domenii, şi General C. Budişteanu, răsboiu.

Cele trei greşeli ale guvernului.

El nu avu vietate. Multe lucruri îl împiedecară să trăiască. Mai întâi, deşi partidul liberal se prezenta, după o lungă opoziţie, din nou bine organizat şi disciplinat, totuşi se înfăţişa cu acelaş greşeli ale trecutului, dovedind că tot ce binevoise Ion Brătianu să adopte de la Petre Carp nu prinsese deloc în cugetul urmaşilor marelui dispărut.

Programul noului guvern — acelaş care declara că se va abţine dela orice agitaţii în afacerile interioare ale monarhiei austro-ungare — vorbind despre politica internă promitea poporului „domnia legilor" şi „stăruinţa Statului de a servi la scopul său final". Nici o precizare, nici o ideie nouă. Doar în mesajul regal, care urmă în Decembrie, se vorbi de „îmbunătăţirea treptată a organizării judecătoreşti", de „descentralizarea administrativă, o cerinţă expresă a Constituţiei", de „modificarea ce se va introduce în legea învăţământului" şi de „revizuirea legei vânzării Domeniilor Statului", — cu alte cuvinte reluarea sau distrugerea programului junimist (lucru care nu s'a înfăptuit). Fireşte că nu cu atât putea ţine un guvern frânele puterei în mână.

Dar veni a doua greşeală : alegerile, făcute după sistemul vechi (şi veşnic nou), foarte puţin constituţional şi deloc în conformitate cu principiile de libertate şi

fraternitate (sechestrări, bâte, şi celelalte) [1]). Parlamentul fusese disolvat la 14 Octombrie 1895, iar alegerile din Noembrie dădură Corpurilor legiuitoare numai şapte membri ai opoziţiei (trei senatori şi patru deputaţi) Petre Carp căzu la Botoşani împotriva lui C. Vernescu (care avu 170 de voturi contra 66), iar Lascar Catargiu căzu la Covurlui, în judeţul său, contra ilustrului necunoscut Gregoriade-Bonachi. Rezultatul a fost că atunci când la 7 Decembrie s'a deschis Parlamentul, guvernul s'a găsit în faţa unor Corpuri legiuitoare din care opoziţia lipsea, ceeace, din două motive, este o greşeală. Intâi, fiindcă în lipsă de opoziţie, majoritatea se distramă, şi, după cum constata Maiorescu „pretenţiile partizanilor cresc peste orice putinţă a satisfacerii", după cum s'a şi întâmplat în alegerile de prezidenţi şi vice-prezidenţi ai Corpurilor Legiuitoare. Al doilea fiindcă opoziţia, dacă nu poate acţiona în Parlament, e nevoită să acţioneze în afară, cum a şi făcut în afacerea Ghenadie, iar aceste manifestări extraparlamentare sunt guvernelor, indeobşte, extrem de pernicioase.

A treia greşeală a guvernării lui D. A. Sturdza, care n'a ţinut decât un an, a fost sus pomenita afacere Ghenadie, care astăzi este de fapt lipsită de orice interes, dar de care va trebui să ne ocupăm mai jos, fiindcă. în afară că pe vremea ei a făcut o vâlvă nemaipomenită, dar apoi ea a fost cea care a pricinuit căderea guvernului.

P. P. Carp în afară de parlament.

Inainte de a păşi la expunerea ei, să cercetăm care poate să fi fost activitatea lui Carp în aceste 15 luni cât a stat el în afară de viaţa parlamentară a ţării.

Politică, nu ; sau prea puţină, fiindcă omul de idei

---

1) Vasile Lascar, liberal, avu curajul s'o mărturisească în Cameră (opt ani mai târziu). El citi petiţia unui sub-comisar, dat afară din slujbă, prin care se plângea că nu înţelege dece e înlocuit, întrucât, el şi-a făcut întotdeauna datoria, şi la ultimele alegeri „a votat de 17 ori în aceiaş zi cu cărţile a diferiţi alegători, din ordin superior" (Şedinţa Camerei din 20 Februarie 1903; V. Lascar : Discursuri politice, p. 609). Trist a fost că citirea acestei petiţii a produs în Cameră, „mare ilaritate şi prelungite aplauze", iar D. A. Sturdza, preşedintele Consiliului a declarat că această petiţie trebuie păstrată în Documentele Istoriei Ţării"... !

ce era, deşi convins, hotărât şi tăios, nu avea firea politicianului luptător, care să convoace întruniri publice, sau să stea în fruntea manifestărilor, cu studenţii sau cu măcelarii.

„Pleba nu este naţiunea" spusese el, *„Naţiunea suntem noi, reprezentanţii ei, iar nu acele masse strânse pe uliţe, care au fost silite să rămâie mai pe jos de ceeace reprezintă omenirea în adevărata ei mărire".*

Vorbele aceste, spuse la 30 de ani, repetate la 40 — nu acum, la 60 de ani, era să le nege. Arena publică a activităţii lui Carp a fost Parlamentul, nu strada. Nici o manifestare politică nu o putea înţelege el, în afară de desbaterile ce au loc în faţa reprezentanţilor naţiunei, care sunt chemaţi a statua asupra binelui public. Carp a fost poate singurul parlamentar, în adevăratul înţeles al cuvântului, pe care l-a avut România. Impinsese această patimă a înaltului parlamentarism până a nesocoti posibilitatea lui de adaptare în ţara noastră. O împinsese până a se retrage de la putere spre a face loc adversarului — căci partidele trebuie să se succedeze, spusese el — şi până a nu-şi da osteneala să lupte în alegeri — căci (şi desigur că aceasta trebue să fi fost gândul lui) : „dacă massa electorală nu mă alege, paguba va fi a ei". Nici presa nu-l interesa, nimic.... decât lupta faţă în faţă, ochi în ochi cu adversarul, şi încă nu cu adversarul care trebuie *combătut,* ci cu adversarul care trebuie *convins.*

Carp împotriva agitaţiilor în chestia Ghenadie.

Chemat, în afacerea Ghenadie, la Bucureşti — dela Ţibăneşti unde se afla în Mai 1896 — pentru a hotărî dacă gruparea junimistă (sau mai bine „constituţională" cum îşi zicea ea acum) trebuie să se asocieze la mişcările plănuite de Lascar Catargi împotriva Guvernului, Carp declară hotărît că Junimiştii se vor abţine de la orice manifestare publică, şi în deosebi într'o chestiune religioasă.

Stoică nepăsare.

Dispreţul ce avea pentru aceste întruniri publice, pentru oamenii care n'aveau un singur gând şi un singur cuvânt, pentru agitatori, pentru plebă, pentru tot ce nu este „omenirea în adevărata ei mărire", se

manifesta la el printr'o stoică nepăsare faţă de toate neajunsurile ce-i s'ar fi putut face. Când, în 1893, cu prilejul turburărilor de la 5 Aprilie, fusese maltratat de măcelarii lui Dumitru Sturdza, el nu s'a mişcat. Singura protestare pe care a făcut-o, şi încă aproape glumeaţă, a manifestat-o în Parlament [1]). Dar n'a putut reprima o mişcare de desgust, când, abia câteva zile după 5 Aprilie, mergând la gara de Nord să întâmpine pe Lascar Catargi, a fost aclamat de o mulţime entusiastă venită acolo să vadă pe „domnii miniştri".

— N'o fi tot aiştia cari m'au huiduit la şinşi April ? întrebă el pe un prieten [2]).

Când, îndată după retragerea sa dela putere, în Octombrie 1895, plimbându-se pe Calea Victoriei, fu insultat, în faţa Teatrului National, de un individ care credea că se va recomanda astfel bunăvoinţei unui politician liberal [3]), Conu Petrache nu răspunse nimic şi trecu mai departe. Dar prietenului cu care se plimba, îi spuse liniştit : „Te murdăreşte un porc, nu înseamnă să fii şi tu porc !".

In schimb când Ionaş Grădişteanu, la Cameră, îl invinui de lipsă de patriotism, *pentru că-şi trimisese fiul să-şi facă studiile în Germania,* atunci s'a sculat Conu Petrachi de pe bancă pentru a răspunde ; „dar glasul i s'a înecat, şi mi s'a părut că am văzut o lacrimă strălucind în ochii săi" — ne destăinueşte un martor ocular [4]).

Aici era în Parlament cu reprezentanţii Naţiunei, nu pe stradă, cu pleba ; iar nedreptăţile acestea, învinuirile acestea, absurde dar mereu repetate, făceau uneori să-i şovăe stoicismul... rareori de altfel şi numai foarte în treacăt.

Carp la Ţibăneşti. 1895—96.

Aşa dar, dacă după ce a cedat locul de pe banca ministerială cumnatului său Sturdza, dacă după ce, căzând la alegeri, n'a mai putut lupta în Parlament, iar

1) Vezi mai sus p. 74 şi urm.
2) Andrei Popovici ; Petre Carp (Bucureşti 1915) p. 8.
3) Acesta avu bunul simţ să-şi dea prea zelosul partizan afară din slujbă (A. Popovici, Id., p. 11).
4) Andrei Popovici, Id. p. 11.

la întruniri şi pe stradă n'a voit să se coboare, atunci ce a făcut Petre Carp din Octombrie 1895 până în Ianuarie 1897 ? Cu ce se ocupa ?

Sădea nuci la Ţibăneşti.

Nu e de râs. E ceva grandios. La vârsta de 60 de ani, el îngrădia un loc mare pentru a sădi nişte pomi, care se desvoltă cu anevoie şi după foarte mulţi ani, dar al căror rod şi lemn sunt producătoare de mari venituri [1]). Că nu se va folosi el de aceste venituri, ci copiii sau nepoţii lui, nici o importanţă. Nici de roadele ideilor sale politice nu se va folosi el, nici de industria minieră care abia după războiu îşi va lua cuvenita desvoltare, nici de avertismentul de 50 de ani a pericolului care ne ameninţă din partea de Răsărit a ţărei... Dar se vor folosi alţii, ceilalţi, viitorul. Carp — s'a spus de atâtea ori lucrul acesta — n'a fost omul vremii lui. Dar dacă n'a fost al vremii lui, şi nici retrograd n'a fost, atunci a fost omul viitorului. Şi e puţin probabil că nu i se va recunoaşte odată, *unanim*, acest merit. Un merit pe care de altfel, nu fără oarecare mâhnire, şi-l recunoştea el însuşi. Câţiva ani mai târziu, după ce Gheorghe Cantacuzino şi Take Ionescu îi răsturnaseră dela putere, Carp primi la Ţibăneşti pe un jurnalist francez, André Bellessort, căruia, în timpul unei conversaţii, îi destăinui că :

> *„Il y a quelque mélancolie peut-être à se dire, lorsqu'on a mon âge, qu'on represente le parti de l'avenir. Mais cette mélancolie ne va pas sans une certaine fierté. Je laboure, à la fin de mon automme, pour une moisson que je ne récolterai pas. L'hiver neigera sur la terre comme sur ma tête. Vieux cultivateur de maïs, j'ai confiance dans l'hiver. Et l'on me rendra au moins cette justice, que je n'ai jamais trottiné derrière la popularité, ni courbé les épaules devant la majesté du pouvoir" [2]).*

Et l'hiver neigera.

Când nu sădea nuci, Carp făcea agricultură ; când nu făcea agricultură, făcea grădinărie. Inactiv nu era

---

1) Hyperion : Petre P. Carp (Bucureşti 1915) p. 24.
2) André Bellesort : La Roumanie contemporaine Paris 1905 p. 225.

niciodată, nu cu gândul în tot cazul. In plimbările sale prin parcul conacului, pe câmp în urma plugului, rumega o chestiune până ajungea la maturitate, apoi o băga într'o cutiuţă din creer. Dar mai târziu, la Cameră sau la Senat, se ivea vre-o chestie nouă, el trăgea din creer cutiuţa respectivă şi răspunsul era gata dat [1]).

Când nu era în grădină sau pe câmp, era la masa lui de lucru, scriind ; sau întins pe un divan, citind ; sau la pian, cântând cu nevasta lui la patru mâini. Era muzicant, avea ureche bună şi cânta bine. Dar după 15-20 de minute, se scula spunând scurt : „Nun hören wir auf mit dieser Katzenmusik".— Teoria Excelsiorului [2]).

Costică Bobeică.

O veste rea îi veni, într'acel început de an 1896, din Bucureşti. Murise Costică Bobeică, poate singurul său prieten, în afară de cei din tinereţe dela Junimea. Carp ţinuse mult la el, fiindcă Bobeică, fost deputat de Botoşani, era, după el însuşi, cel mai junimist din toţi junimiştii, adecă deştept, spiritual, sarcastic, curajos şi om foarte întreg, „gogoman" în toată puterea cuvântului. Fără avere ,dar cheltuitor, el trăia mai mult din jocul de cărţi. Juca gros, câştiga mult, şi cheltuia încă mai mult decât câştiga. Şi se întâmplase într'o zi, că vrând Carp să-l zeflemească, se apucă să-l întrebe :

— „Cum faci tu, Costică, să duci viaţa asta de bogătaş, fără să ai bani ?"

Dar îl găsise tocmai pe Bobeică, al cărui răspuns a rămas vestit în analele anecdotelor româneşti :

— „Te-am întrebat eu vreodată, Coane Petrachi, cum faci D-ta să guvernezi ţara fără partizani ?" [3]).

* * *

1) Această anecdotă a fost istorisită de Carp el însuşi d-lui Al. Pisoski.

2) Vezi vol. I p. 80.

3) Din multele anecdote ce au circulat cu privire la Bobeică, una din cele mai reuşite e următoarea : In timpul guvernului Ion C. Brătianu, se afla într'o zi pe banca ministerială, la Cameră, numai ministrul Gh. Chiţu, care trecet drept un mare admirator de-al lui Bachus. C. A. Rosetti prezida. Camera propuse un amendament la o lege şi prezidentul adresându-se băncei ministeriale, întrebă : „Guvernul primeşte amendamentul ?" Chiţu răspunse : „Guvernul *aderă*. „Rosetti nu auzi bine şi mai întreabă odată : „Care e dorinţa Guvernului ?" „*Maderă*" răspunse Bobeică.

Chestia Ghenadie.

Dar pe când Petre Carp se odihnea la Ţibăneşti, în Capitală se deslănţuise cu o nemaipomenită şi astăzi nemai înţeleasă furie, chestia Ghenadie.

Greşala iniţială o făcuse Take Ionescu, când în Mai 1893, fiind ministru al cultelor, scosese din scaunul mitropolitan pe Iosif Gheorghian pentru a-l înlocui cu Episcopul de Argeş Ghenadie Petrescu (fiind şi silit să schimbe legea sinodală în acest scop). Motivele cari au îndemnat pe Take Ionescu să facă acest lucru sunt necunoscute, dar în tot cazul alegerea s'a dovedit a fi fost rea.

Indată după venirea lui Sturdza în capul guvernului, primul ministru se adresă noului Mitropolit, cu rugămintea de a încerca să-l introducă în administraţia Aşezămintelor Brâncoveneşti — căci Sturdza, în scopuri politice, pentru plasare de partizani, căuta să fie în cât mai multe instituţiuni şi consilii de administraţii. Intrucât aceste Aşezăminte erau însă administrate, conform testamentului creatoarei lor, Safta Brâncoveanu (1835), numai de familia ctitorilor, Dumitru Sturdza înfăţişă un arbore genealogic prin care încerca să dovedească înrudirea lui cu aceştia. Ghenadie se lăsă convins, poate mai mult prin argumentul primului ministru decât printr'al nepotului Brâncoveanului, şi invită pe Dumitru Sturdza, în calitate de membru al familiei, să ia parte la cercetarea socotelilor Administraţiei (10 Decembrie 1895).

Testamentul Saftei Brâncoveanu, 1835.

Mitropolitul Ghenadie şi Gh. Bibescu.

Unul din ctitori, beizadea Gheorghe Bibescu (fiul fostului voevod), se împotrivi la acest amestec al primului ministru în afacerile familiei. Mitropolitul răspunse prin refuzul ce opuse la aprobarea bugetului. Bibescu se puse sub scutul regelui (căruia întâia dată dela urcarea pe tron a lui Carol I îi cerea audienţă), iar regele sfătui pe Mitropolit să lase Administraţia Brâncovenească în pace, căci nu era în căderea lui să se amestece în afacerile ei. Ghenadie — nu se poate şti ce s'a petrecut în capul lui [1]) — se crezu îndreptăţit a

1) Foarte pitoresc se exprimă Maiorescu zicând că „Ghenadie a fost poate inspirat de profesorul de Teologie Niţulescu, căruia din studiile dela Universitatea din Lipsca îi rămăseseră amintiri despre

rezista autorităţii regale. Dar greşala lui fu îndoită, căci în afară că rămânea acum lipsit de sprijinul Coroanei, apoi îşi mai aprinse duşmănia lui Sturdza el însuşi, care de cum auzi că regele era de partea lui Bibescu, hotărâ să nu se mai amestece în această afacere. Lupta rămase a se da între Mitropolit, care se încăpăţâna, şi Bibescu, care numai omul care să se dea bătut nu era, Scrutând viaţa lui Ghenadie, îi descoperi metehne — închipuite, reale, lucrul nu s'a dovedit niciodată — şi alcătuind un voluminos dosar îl înfăţişă ministrului de justiţie Stătescu, care cu concursul lui Poni, ministrul cultelor, şi chiar al lui Sturdza, preşedintele Consiliului, hotărî darea în judecată a Mitropolitului, din ordin guvernamental. Sfântul Sinod fu întrunit, şi în ziua de 20 Mai 1896 el îşi pronunţă hotărîrea, caterisind pe Inalt Prea Sfântul Mitropolit, transformându-l într'un simplu călugăr şi exilându-l la mânăstirea Căldăruşani din Ilfov. Pe dată, Sinodul comunică hotărârea guvernului, „spre executare", şi, pe dată, guvernul ridică pe Ghenadie din palatul metropolitan şi urcându-l într'o trăsură, îl trimise la mânăstire.

Opinia publică, ce nu privise cu nepăsare aceste întâmplări, începu să se turbure şi să se mişte, mai ales că se spunea cum că conform legilor noastre hotărârea era nu numai nedreaptă, dar nulă. In fruntea nemulţumirilor erau o seamă de liberali : Aurelian, Costinescu, Delavrancea, Grădişteanu, Porumbaru, Vasile Lascăr, Giani — apoi doi conservatori, din cei mai înflăcăraţi, Nicu Filipescu şi Take Ionescu — şi însfârşit Gheorghe Cantacuzino şi Lascar Catargi ei înşuşi. Junimiştii, după îndemnul lui Carp, nu intrară în luptă [1]).

Turburări politice.

Se ţinură două întruniri publice, la 26 Mai şi la 2 Iunie. La cea de a doua, manifestanţii ieşind dela Dacia

---

puterea papală de pe vremea lui Grigore VII cu umilirea împăratului Heric al IV-lea la Canossa". Dar noi credem că mai curând îi rămăsese lui Ghenadie el însuşi, amintirea cazanului de botez dela biserica Domniţa Bălaşa şi a cristelniţei de artă pe care le dăruise regelui, cu ocazia botezului prinţului Carol (1893) crezând ca atare că va putea avea în rege „un complice".

1) Vezi mai sus p. 169.

şi întâlnind pe Dumitru Sturdza, care trecea într'o trăsură, îl insultă. Era „poporul indignat" care-i întorcea primului ministru poliţa de acum trei ani. Fleva ieşit de mult din minister (din Ianurie trecut) organiză „pelerinajuri" la Căldăruşani, îndemnându-l pe Ghenadie să dea în judecată pe ziaristul M. Ioanovici, care în „Voinţa Naţională" îl acuzase de falsuri şi furturi. Doamnele de înalta societate adresară şi ele un omagiu de simpatie caterisitului mitropolit [1]).

Vizita împăratului Franz - Joseph. Sept. 1896.

Lucrurile se liniştiră abia, puţin, în toamnă, când împăratul Franz Iosef al Austro-Ungariei veni la Bucureşti şi la Sinaia să vadă pe aliaţii săi Românii, şi firește, şi pe prietenii săi Carol I şi D. A. Sturdza.

Dar cum părăsi Apostolicească Sa Majestate ţara pe la Predeal, se începură la Bucureşti cercetările procesului intentat de Ghenadie împotriva lui Ioanovici. In loc însă ca afacerea să meargă la juraţi — deoarece era vorba de un delict de presă — un judecător de instrucţie se apucă să facă el nişte cercetări, ale căror concluzii fură că Ioanovici e nevinovat ,iar Ghenadie dimpotrivă merita să stea nu la Căldăruşani, ci la ocnă ! !

Judecata aceasta, sau mai curând lipsa aceasta de judecată, aţâţă focul şi mai tare. A doua zi după deschiderea Parlamentului, Sâmbătă la 16 Noembrie, Fleva convocă o nouă întrunire la „Dacia" care se isprăvi cu manifestări în Dealul Mitropoliei, cu capete sparte, şi cu ziarul „Dreptatea" (al lui Fleva) apărând în chenar negru cu inscripţia „S'a vărsat sângele creştinilor".

Noui turburări.

Acum nu mai era naţionalismul în joc, ci creştinătatea.

Dar desnodământul — deşi e vorba de întâmplări politice, nu de piese de Caragiale — avu loc în ziua de 18 Noembrie, la Senat.

O nouă manifestaţie se grupă în jurul maturului corp care-şi ţinea şedinţele în clădirea universităţii. Populaţia crezând că o parte din manifestanţi pătrunseseră în Senat, întră la universitate, în sălile de cursuri, şi găsind acolo o seamă de tineri, îi somă să spuie cine

---

1) Printre care nevestele lui Lascar Catargi, Gh. Cantacuzino, G-ral Manu, C. Olănescu, etc., etc. „

sunt. La răspunsul acestora că sunt studenţi universitari, comisarii şi agenţii de poliţie le răcniră : „Dacă sunteţi studenţi, ce căutaţi aici ?".

Demisia guvernului, 21. XI. 1896.

Urmară lovituri şi răniri, o anchetă universitară (făcută de Maiorescu, care era rector), şi, imediat după aceea, la 21 Noembrie, demisia guvernului !

Astfel se sfârşia, după un an şi o lună, guvernarea lui Dumitru Sturdza.

Sub succesorul său, încă în iarna 1896, Sfântul Sinod fu din nou convocat pentru a revoca osânda monahului Ghenadie Petrescu, care se văzu dintr'odată din nou mitropolit. Dar câteva zile mai târziu el îşi înaintă demisia, numindu-se în locul lui pe fostul mitropolit Iosef Gheorghian.

Inainte de a arăta pe cine însărcinase regele cu formarea noului Cabinet, să mai aruncăm o scurtă privire asupra guvernării lui Sturdza.

In politica externă ea s'a ilustrat printr'o încercare de totală anihilare a acţiunei anti-maghiare, care precedase venirea sa la putere.

Prin agenţi introduşi în Liga Culturală, mişcarea acestuia fu înăbuşită, dar şi Partidul Naţional Român din Ardeal se rupse în două, Dr. Ion Raţiu, preşedintele partidului, trecând dintr'o parte, şi părintele Lucaci,secretarul general, dintr'alta. Toată strădania ultimilor ani fusese zădărnicită, şi la noi mulţi din duşmanii primului ministru l'au învinuit pe el de a fi fost autorul acestui trist sfârşit al cauzei naţionale.

Politica şi legislaţia guvernului Sturdza.

In politica internă neînţelegerile dintre primul ministru şi Nicolae Fleva izbucniră din primele săptămâni ale venirei lor la putere şi duseră, după trei luni de zile, la demisia acestuia din urmă, care fu înlocuit cu A. Stolojan. Către sfârşitul guvernării, din pricină afacerii Ghenadie, Petre Poni fu şi el înlocuit cu Gheorghe Mârzescu, iar Aurelian, Costinescu, Vasile Lascar, care numărau printre oamenii cei mai de seamă ai partidului, se declaraseră, precum am văzut mai mai sus, şi ei împotriva lui Sturdza.

Nici legislatura nu fu bogată. Atacuri împotriva legei jandarmeriei şi chiar împotriva inamovibilităţii ma-

gistraturei,[1]) punerea în disponibilitate a fostului ministru de război Iacob Lahovari şi altele la fel, nu invederau decât o politică de răzbunare sau de interes, dar nu mersul înainte al lucrului public. Nici legea Pescuitului din 10 Octombrie 1896 — şi care mai este şi astăzi în vigoare — deşi propusă de Pallade, nu este o lucrare liberală, ci e legea alcătuită de Grigore Antipa din îndemnul lui Carp. Rămâne ca realizare mai efectivă Regulamentul asupra contabilităţii comunelor rurale şi urbane (23 Ianuarie 1896) care va fi complectat de Sturdza în 1903 prin Legea Contabilităţii Publice a Statului — precum şi crearea Casei Şcoalelor, făcută de Poni, în Martie 1896, inovaţie fericită care va fi complectată în 1902 prin crearea Casei Bisericei.

* * *

Guvernul lui Sturdza fusese de prea scurtă durată pentru a îngădui regelui să cheme din nou pe conservatori la putere. El însărcină pe Aurelian cu formarea noului cabinet, care fu astfel constituit :

Ministerul P. S. Aurelian, 1896 — 1897.

P. S. Aurelian, prezident şi domenii; Vasile Lascar, interne ; G. Mârzescu, culte; General A. Berindei, război; Ştefan Sendrea, justiţie; Em. Porumbaru, lucrări publice; toţi şase fiind miniştri noi, iar din cei vechi C. Stoicescu trecu la externe, iar Cantacuzino-Rifoveanu rămase la finanţe.

Parlamentul rămânea acelaş, căci de formă Sturdza încuviinţase alcătuirea acestui nou minister (în care numai doi miniştri erau partizanii lui, iar şase „dizidenţi" de ai lui Aurelian) declarând că-l recunoaşte şi că-l aprobă. Dar nu trecu nici o lună şi partizanii lui Sturdza începură să discute cu aprindere, dacă se cuvine *ca şeful guvernului să fie altcineva decât şeful partidului.* Animozitatea dintre ambele tabere deveni atât de mult de notorietate publică, încât Sturdza el însuşi crezu că nu mai era nevoie să-şi ascundă sentimentele, declarând, într'un discurs ţinut la Craiova că „Di-

Neînţelegeri între Aurelian şi Sturdza.

1) Vezi Maiorescu o. c. p. 341—342, şi P. P. Carp.

zidenţii noştri s'au unit cu Conservatorii pentru a ridica pe Ghenadie în sus, şi a înfunda legile şi morala şi biserica în haos [1]). Ca să ajungă la putere au umilit şi Parlamentul şi Sinodul şi legile, şi au viţiat atmosfera morală a ţării".

Ar mai fi de spicuit din acelaş discurs, următoarele vorbe, fără glosă şi comentar :

„Adevărul şi iubirea formează baza întregei filozofii a tuturor naţiunilor din toate timpurile... Ura şi pizma sunt lucruri rele...!"

(Discursurile preşedintelui consiliului de miniştri D. A. Sturdza, Bucureşti, Carol Göbl, 1897, p. 118).

Totuşi lucrurile merseră mai departe — căci Aurelian ţinea şi el la putere — până după moartea lui beizadea Grigore Ghica, veşnicul şi foarte inimosul preşedinte al Senatului liberal, când, în locul rămas vacant fu ales Dumitru A. Sturdza, care primi însărcinarea, pentru a pune chiar a doua zi pe un partizan de al său să declare că în urma acestei alegeri Aurelian trebuie să cedeze locul lui Sturdza. Dar Aurelian nu ceda de loc nici un loc. Miniştrii sturzişti, Stoicescu şi Cantacuzino, demisionară atunci din cabinet, provocând în sfârşit şi demisia lui Aurelian (26 Martie 1897).

Căderea guvernului Aurelian, 26. III. 1897.

Regele, după cinci zile de chibzuire, însărcină din nou pe Sturdza să formeze cabinetul.

In timpul acesta, Petre Carp, ales senator la nişte alegeri parţiale la Vaslui (Lascar Catargi fusese şi el ales la Iaşi şi Take Ionescu la Teleorman) intră iarăşi în arena publică a vieţii parlamentare.

P. P. Carp senator de Vaslui, Ianuarie 1897. Discursul dela Botoşani, 13 Ianuarie 1897.

Până în toamnă el nu se manifestă însă decât prin două discursuri extraparlamentare, prin care ţinuse să precizeze partizanilor săi anumite chestiuni de politică prezentă şi viitoare. La Botoşani, unde i se oferi, la 13 Ianuarie 1897, un banchet, la care, după ce mulţumi Botoşenenilor „pentru ajutorul găsit în timpuri grele" (?!) [2]) şi după ce făcu o recapitulare a activităţii par-

1) Aceasta după ce afirmase la Senat (la 11 Decembrie 1896) că soluţiuneo găsită în afacerea Ghenadie „e bună şi aclamată de toată ţara".

2) In Ianuarie 1897 el pusese candidatura în două părţi, la Vaslui, unde reuşi, şi la Botoşani, unde pentru a doua oară căzu.

tidului conservator şi a roadelor date de acea activitate, apoi, cu sinceritatea de care nu se putea lepăda şi în mijlocul unei furtuni de aplauze, declară că :

Cei care au gândit întâi şi cei care au gândit pe urmă.

„Eu pot vorbi în numele partidului conservator, când afirm că ideile ce au fost puse înainte, au fost, graţie concursului acestui partid, realizate împreună de cei care au gândit întâi cu cei care au gândit pe urmă".

Dar opera conservatoare, spunea el, nu este terminată şi mai era foarte mult de făcut. Şi în primul rând:

Viitoarea politică financiară.

„Eu cred că Statul Român, cu resursele sale actuale, nu poate merge înainte, şi de aceia trebuie să vă aşteptaţi la noui impozite... Cred, ca program financiar, dacă vom face de exemplu un impozit asupra succesiunilor directe, impozit care există în toate părţile lumii, nu se va aduce o jignire nimănui; de asemenea vom înfiinţa impozitul mobiliar, care, deşi greu de stabilit, trebue încercat; şi o modificare a patentelor, căci trebue să revenim la fosta legiuire asupra băuturilor spirtoase, legiuire abrogată de partidul liberal, în marea daună a resurselor noastre. Cred că cu aceste puţine impozite vom putea face faţă nevoilor noastre, lăsând viitorului să îndestuleze pe celelalte. Este falsă teoria pusă înainte de multe ori de partidul liberal, dar niciodată aplicată, teorie care constă în a zice : noi nu voim nici impozite, nici împrumuturi, noi voim economie.

...Multe mai sunt încă de făcut ca să aibă România utilajul complet pentru un avânt mai mare al bogăţiei sale; reţeaua de şosele, drumuri de fier, şcoli, agricultură, industrie, toate aceste cer bani, şi bani mulţi... Să nu credeţi că cei care vin cu un program politic în care vă promit că pot menţine finanţele în bună stare fără noi resurse, că aceia promit ceva pe care-l vor putea ţine. Ei sunt din categoria celor care scot măsele fără dureri.

După un scurt rechizitoriu făcut partidului liberal „care nu voeşte nimic şi nu face nimic", Carp îşi termină ocazionala cuvântare cu următoarele vorbe:

„Dacă vrem să punem țara pe calea progresului trebue să facem sacrificii. In tot și în toate conceperea e rapidă, însă ca să ajungi la realizare trebue timp îndelungat, pentru simplul motiv că concepțiunea este un procedeu intelectual repede ca electricitatea, executarea din potrivă este un fapt pasional, în care ai să te lupți cu toate interesele cu toate patimile, cu toate sguduirile inimii omenești; și știm cu toții că pasiunea umană nu se lasă învinsă fără luptă. Teoria decapitatului prin persuaziune este o glumă de spirit, pe care n'am găsit-o în realitate.

Al doilea discurs pe care-l ținu Carp la începutul anului 1897 a fost desvoltat la București, cu prilejul candidaturei generalului Manu la o alegere parțială. Dar vom fi nevoiți să arătăm mai întâi cum s'au desfășurat evenimentele politice în sânul partidului conservator în timpul acestui început de opoziție.

Intorsătura politică din partidul conservator.

După retragerea lui Lascar Catargi de la putere în Oct. 1895, „cei ce au gândit pe urmă" rămăseseră foarte amărâți de faptul că „cei ce au gândit întâi" rămâneau grupați în jurul lui Carp, urmând a se considera membri ai grupărei „constituționale" în loc de a face un tot cu marele partid conservator.

Moartea lui Al. Lahovari, Martie 1897. Propunere de împăcare.

Alexandru Lahovari murise la Paris la 4 Martie 1897, spre marea pagubă a Conservatorilor de altfel, care avuseseră în el un partizan înfocat, om inteligent, cultivat și eminent orator. Fratele său, Generalul Iacob Lahovari — cel pus în disponibilitate de ministrul liberal General Budișteanu — întorcându-se de la Paris după înmormântare, veni într'o zi la Maiorescu acasă (20 Martie) pentru a propune unificarea partidului Conservator cu cel constituțional. El declară că este autorizat de Lascar Catargi, de Ion Lahovari, de Nicu Filipescu și de Take Ionescu să propuie fuziunea celor două cluburi sub șefia lui Lascar Catargi, dar cu asigurarea succesiunii la șefie în persoana lui Petre Carp. [1]) Maiorescu scrise acestuia, care sosind de la Țibănești se puse în legătură cu unii din fruntașii conservatori, însă

1) Vezi Maiorescu, o. c. p. 371.

tratativele eşuară. Motivele nu sunt cunoscute. Maiorescu spune scurt: „Carp refuză". Dar e mai probabil că condiţiunile puse de el fură refuzate de ceilalţi.[1]). In tot cazul, din ziua aceia începu acţiunea lui Marghiloman, în Bucureşti şi în toată ţara, de organizare a unui mai puternic nucleu junimist, făcând şi desfăcând comitetele cluburilor, punându-se în legătură cu şefii organizaţiilor provinciale, rupând de ici şi de colo cât mai mulţi partizani de ai lui Lascar Catargi. Carp refuză.

Insă Marghiloman lucra în vederea viitoarei sale şefii, ca succesor al lui Carp. Acesta, din potrivă, se ţinea ca în totdeauna la o parte de frământările politicianilor, şi era atât de departe de aceste „trageri de sfori", încât patru zile după căderea lui Aurelian de la putere, aflându-se la întrunirea partidului Conservator pentru proclamarea candidaturei Generalului Manu şi fiind chemat de public la tribună, el ţinu o cuvântare „electorală" cerând să se proclame cel propus:

> *„Candidatura d-sale nu este o candidatură individuală, ea este o candidatură de program, o candidatură de reprobare a întregei activităţi a guvernului actual... şi de aceia v'aşi ruga să-i daţi tot concursul trebuincios ca această alegere să poată deveni o biruinţă".*

Carp voia probabil o acţiune comună, strânsă şi unită, între junimişti şi conservatori, dar nu o fuziune, care i se părea lui încă prematură faţă de atâtea neînţelegeri anterioare şi de încă neaplanate rivalităţi actuale. Noui încercări de fuziune vor isbuti, după cum vom vedea, tot atât de puţin ca cea din Martie 1897, şi abia târziu, peste trei ani, va găsi el că momentul este prielnic pentru reintregirea — care a fost şi ea foarte vremelnică — a partidului.

Să ne întoarcem acum la politica generală.

Aurelian demisionase la 26 Martie 1897, şi abea după

---

1) Bacalbaşa, o. c. II. p. 223 spune că „Junimiştii încetară colaborarea cu vechii Conservatori sub cuvânt că partidul acestora a abdicat de la ideile conservatoare, de vreme ce s'au putut coaliza cu radicalii lui Panu".

patru zile se hotărî regele să însărcineze din nou pe Sturdza cu formarea unui cabinet.

Ministerul D. A. Sturdza din 30. III. 1897.

Acesta, îndepărtând pe toţi partizanii lui Aurelian, alcătui următoarea listă, aprobată de rege :

D. A. Sturdza, prezident şi *externe ;* A. Stolojan, domenii ; Spiru Haret, instrucţie; Mihai Pherekyde, interne; Al. Djuvara, justiţie; Cantacuzino-Rifoveanu, finanţe; General Berindei, răsboi şi Ion I. C. Brătianu, justiţie.

Ionel Brătianu apare în arena politică.

E prima intrare în viaţa publică a lui Ionel Brătianu, fiul lui Ion, care până atunci fusese inginer în corpul technic al Căilor Ferate.

Titu Maiorescu are, cu această ocazie, următoarea reflecţie :

> *„Introdus pentru prima oară în arena politică, sub auspiciile lui Dumitru Sturdza, cu concursul lui Mihai Pherekyde şi al ascunsului în umbră, dar cu atât mai influentului Eugen Carada, Ion Brătianu era aşa dar sprijinit de la început de puternicile instituţiuni financiare aflate la dispoziţia partidului liberal : Creditul Funciar Rural şi Banca Naţională. De îndată se şi vorbeşte de conducerea viitoare a partidului, şi din succesiunea la această conducere pare a se face o chestie de succesiune în familie"* [1]).

In tot cazul, începutul celei de a doua guvernare a lui Sturdza se inaugurează sub rele auspicii ale unei adânci dezbinări în partid, Aurelian formând o dizidenţă care va duce o hotărîtă campanie împotriva guvernului.

Drapeliştii.

Gruparea sa, foarte numeroasă [2]), înfiinţează şi un ziar *Drapelul* menit să susţie lupta, şi după numele căruia se intitulează şi partizanii dezidenţei : Drapelişti. (10 Mai 1897).

Deodată însă, în toate taberele politice se face o acalmie. Suflă, din toate părţile, ca un vânt de înfrăţire, şi

---

1. T. Maiorescu, o. c. p. 369.

2) Aurelian, Vasile Lascar, Gh. Mârzescu, Emil Costinescu, Petre Grădişteanu, Em. Porumbaru, Ştefan Şendrea, D. Giani, Vasile Misir, Barbu Delavrancea, G. Stoicescu, N. Xenopol, V. A. Ureche etc.

D. A. Sturza și P. P. Carp

trebue spus că acele rare clipe când se află ţara la grea cumpănă de primejdie şi-şi intind oamenii mâinile, sunt singurele, atunci ca şi în 1916, ca şi pe viitor de sigur, singurele clipe care pot să mai dea încredere în înţelepciunea şi în sufletul acestui neam.

Se întâmplase un lucru care astăzi poate să pară banal. Se îmbolnăvise Prinţul Ferdinand, moştenitorul tronului, de tifos. Dar în noaptea de 15 spre 16 Mai se răspândi în Capitală svonul că bolnavul este pe moarte. Cum regele Carol I era bătrân, cum viitorul rege Carol II era copil, moartea prinţului Ferdinand ar fi putut aduce lăuntrice — prezente sau viitoare — turburări, care ar fi putut periclita dinastia. Şi atunci, nu numai poporul, devenit dinastic, se nelinişti, dar se îngrijorară bărbaţii noştri de stat, toţi, până şi Aurelian, care timp de o lună se ţinu liniştit, până şi Dumitru Sturdza, care... (e de necrezut)... care trimise după Carp la Ţibăneşti, rugându-l cu stăruinţă să vie în Capitală „pentru a se împăca cu el".

Boala prinţului Ferdinand.

Carp veni. Şi într'o sală a palatului de la Cotroceni, în faţa uşei bolnavului prinţ moştenitor, cei doi cumnaţi îndușmăniţi, cei doi adversari politici, care din ziua de 15 Martie 1888 nu-şi mai dăduseră măcar bună ziua, îşi strânseră mâinile şi se împăcară !

Impăcarea Carp-Sturdza, 15 Mai 1897.

Impăcarea aceasta fu pecetluită în curând printr'o încuscrire. Fata lui Carp, Elsa, se căsători cu Alexandru Sturdza, fiul primului ministru.

Dar ca să spunem că de acum înainte cei doi cumnaţi-cuscri se iubiră ca doi fraţi într'u Domnul, asta nu !

Prinţul Ferdinand, scăpat de pericol în Iunie, părăsi patul abia în August.

Pe dată „Drapelişti", ieşind din fortificaţiile unde-i ţinuse armistiţiul, iau din nou ofensiva. In Septembrie ei devin violenţi. Noul lor cal de bătaie e afacerea Sturdza-Banffy, care în câteva cuvinte e următoarea :

Regele Carol, împreună cu regina Elisabeta, intorcându-se din străinătate se opriră la Buda-Pesta, pentru a înapoia vizita împăratului Franz-Iosef, care se afla acolo. Primirea ce li se făcu fu strălucită, precum

Afacerea Jeszénsky.

şi încă mai strălucită fu viclenia maghiară. La o reprezentaţie de gală, la teatru, ministru prezident al Ungariei, baronul Banffy, găsi cu cale să strecoare regelui, în timpul unui antract, nişte decrete de decoraţii, convenite între guvernele din Viena şi din Bucureşti. Printre ele se afla şi decretul de decorare a unui anumit *Iezsensky,* pe care regele îl iscăli ca şi pe celelelalte, fără a şti cine era domnul acela. Insă domnul acela era fostul procuror ungur dela Cluj, cel care în rechizitoriul său din procesul Memorandului insultase cu grosolănie pe Românii transilvăneni, şi care urma de altfel şi acuma, fiind în administraţia centrală din Pesta, să treacă drept cel mai aprig duşman al Ardelenilor.

Dar dacă regele nu ştia cine este Ieszensky, apoi Sturdza ştia. Schimbul de decoraţii, convenit între guverne, nu s'a putut face fără ştiinţa lui, care era şi prim ministru şi ministru de externe. Iar în urma vâlvei ce o făcu în ţară această decorare cu placa de Mare Ofiţer al Coroanei, dată aprigului duşman al românimei, Sturdza ar fi putut măcar reţine decretul în sărtarul său. Dar la 12 Oct. 1897, în calitate de ministru de externe, el îl contrasemnă, atrăgând astfel împotriva-i nu numai atacurile opoziţiei drapeliste şi conservatoare, dar creând în ţară o atmosferă de grea desamăgire în sufletele celor care crezuseră în el, când, cu trei-patru ani în urmă, stătuse în fruntea mişcărei naţionaliste [1]).

Chestiunea aceasta, după cum vom vedea, nu rămase aci.

Legea Berindei. O altă chestiune, în care Sturdza n'a avut nici un amestec, dar care a turburat spiritele în timpul guvernării sale, a fost acea antisemită, provocată de atitudinea Evreilor faţă de un nechibzuit proect de lege a ministrului de război, generalul Berindey.

Proectul acesta prevedea că Evreii pământeni care n'au dobândit naturalizarea, nefiind consideraţi cetăţeni români, vor fi excluşi de la serviciul militar.

---

1) Cum că regele Carol n'a ştiut cine este Ieszensky, se găseşte confirmat în Notele Politice ale lui Marghiloman (vol. I. p. 14), care afirmă că regele i-ar fi spus-o lui însuşi, la o audienţă (27 Noembr. 1897).

Felul acesta ciudat de a înlătura de la datoria apărării țării niște oameni cari trăiau și se îmbogățeau din produsele ei, nu fu relevat de nimeni, decât numai de ei înșuși. Evreii protestară, zicând că prin supunerea lor la serviciul militar, ei doresc să-și câștige dreptul la încetățenire [1]).

Turburări antisemite.

La 16 Noembrie, într'o Duminică, ei ținură o întrunire la „Dacia" pentru a protesta contra proectului Berindei. Dar studențimea pătrunse în sală și provocă scandal, urmat de bătaie, și, mai spre seară, de devastări de prăvălii evreiești în cartierele Lipscani, Văcărești și chiar pe Calea Victoriei. In duminica următoare se iviră noui turburări, îndreptate îndeosebi impotriva redacției ziarului „Lumea Nouă" a socialistului Vasile Morțun, care, cerând intervenția poliției, o căpătă în mod atât de neeficace, încât — zic unii [2]) — Evreii erau maltratați în fața autorităților, care nu interveneau .

Studențimea, ca întotdeauna dealtfel, nu lucrase de capul ei. Ea avusese doi puternici aliați; pe liberali și pe conservatori, reprezentanți. cei d'ntâi prin înșuși ministrul de interne, Mihai Pherekyde, și cei de ai doilea prin Nicolae Filipescu [3]). Iar Pherekyde. Filipescu și prietenii lor aveau și ei un puternic aliat, Franța oficială, care lupta pe atunci din răsputeri să trimită în Insula Dracului pe căpitanul Alfred Dreyfus.

---

1) E interesant de văzut cum înțelesese Germania, înainte de Constituția din 1871 (când conform art. 3 și 57 Evreii erau obligați la serviciul militar) să tranșeze această chestiune. In „Vorläufige Verordung wegen des Judenwesens in Grosshzt Posen" din Iunie 1833, § 14, se zicea că: „...Evreul cu capacități morale și trupești, îi este ingăduit, la o vârstă potrivită pentru aceasta, săși facă serviciul militar. In cazul acesta nu numai recrutul, dar și tatăl său, vor fi scutiți de prestarea despăgubirei către Stat". Această dispoziție fu adoptată și de legea relativă la Evreii din Prusia (Gesetz über die Verhältnisse der Juden) din 23 Iulie 1847. Acuma că, după ce Evrei din România au căpătat mai târziu, nu dreptul, ci indatorirea de a face serviciul militar, ei nu s'au folosit în timpul marelui război în mod vrednic de el, aceasta e altă latură a chestiunei.

2) Marghiloman, o. c. p. 11.

3) Bacalbașa, o. c. vol. II, p. 232 spune că Take Ionescu reproșând lui Filipescu că el a organizat devastările, acesta i-ar fi răspuns că „în calitate de Român, foarte bine a făcut".

Afacerea Dreyfuss.

Această afacere Dreyfus pasionase pe Români cel puţin cât şi pe Francezi, şi ei i s'a datorat prin anii 1896-97 curentul antisemit, născut din nou dintr'o cenuşă care părea stinsă. Politicianii noştri îşi spuneau — şi ar fi avut poate şi dreptate, dacă nu s'ar fi dovedit până la urmă că Dreyfus era nevinovat — că dacă în Franţa, unde Evreii, sunt, se credea, asimilaţi, a putut un ofiţer evreu trăda patria sa, apoi ce s'ar putea întâmpla la noi, unde ei nici nu sunt măcar încetăţeniţi, dacă li s'ar da dreptul să fie militari. Proectul lui Berindei de acest sentiment fusese inspirat.

A doua zi după întrunirea studenţilor, terminată într'un fel foarte turbulent, la 24 Noembrie 1897, Marghiloman interpelează guvernul la Cameră, obţinând de la Pherekyde răspunsul că „cele petrecute sunt o justă reacţiune contra Evreilor, care au insultat România prin întruniri nepermise de Constituţiune" (deşi ele se ţinuseră cu autorizaţia poliţiei, după cerere formală [1]).

Discursul lui Carp la Senat din 25 XI 1897.

A treia zi, 25 Noembrie, luă Carp cuvântul la Senat. El nu se mai întinse asupra chestiunii evreieşti în sine, căci punctul său de vedere era prea cunoscut acum de toată lumea. Puse chestiunea pe alt plan, acel al datoriei puterei executive faţă de turburările lăuntrice într'un Stat — şi acel al nedumerirei că un ministru de război şi un ministru de interne pot, unul propune o lege şi altul aproba dezordinele provocate de ea, într'o chestiune a cărei soluţiune nici unul nici altul nu o au.

„Domnilor,

In urma evenimentelor cunoscute de toată lumea, am avut din prima zi intenţiunea de a da Senatului prilegiul să se asocieze şi el la reprobarea unor acte care, orcare ar fi punctul nostru de vedere, orcare ar fi partidul căruia aparţinem, trebue să fie înfierate.

In urma însă, a discursului d-lui ministru de interne rostit ieri în Cameră [2]) m'am hotărît să

1) Marghiloman, o. c. p. 11.
2) Aprobarea dezordinelor.

lărgesc cercul acțiunei mele și să rog Senatul a studia cu mine cari au fost causele mișcărei, care este răspunderea guvernului, cari sunt consecințele îndepărtate cari pot decurge din cele petrecute.

In ce privește cauzele, s'au indicat unele, cred eu cu totul secundare; așa de exemplu s'au acuzat studenții cum că ei au fost instigatorii. Vă mărturisesc, d-lor, că studenții, sub punctul de vedere politic, sunt pentru mine fără interes. Nu cred că aspirațiunile lor să fie mai înalte decât ale noastre și încă nu știu care dintr'înșii, părăsind băncile școalei ca să treacă în viața practică, va desvăli destulă muncă și destulă sârguință ca să lupte pentru realizarea aspirațiunilor lui din tinerețe, care dintre dânșii are mintea destul de rece ca să dea pornirei inimii acea direcțiune sănătoasă fără de care, după un cuvânt al unui mare prezicător, intențiunile cele mai bune nu sunt decât caldarâmul iadului[1]*). De aceea studenții pentru mine sunt un ce nebulos, un ce al viitorului, care nu se poate lumina în hotărârile noastre, care nu poate servi nici măcar a ne da indicațiuni.* Despre studenți.

„Cred, d-lor, că cauza trebue căutată mai sus; cauza adevărată este legea generalului Berendei. Intr'o oră necugetată și pentru motive ce îmi scapă, d-lui a adus din nou pe tapet chestiunea evreiască cu întregul ei alaiu de pasiuni meschine și cu întregul ei alaiu de nedreptăți necreștine.

D-lor, când generalul Berendei prin legea lui cere ca toată populațiunea evreiască să fie oprită de a aduce tributul ei de sânge unei țări în care trăește și în care se hrănește, trebuia d-lui mai întâi să se gândească că oamenii aceia vor căuta să lupte în contra acestei decisiuni, și nimic nu era mai firesc de cât ca ei, prin mijloacele pe cari nu vreau să le judec dacă erau sau nu constituționale

1) L'enfer est pavé de bonnes intentions.

dar pe cari d. ministru de interne le-a tolerat, să vie şi să protesteze.

Dar acum dacă s'ar fi mărginit lucrul aci, dacă s'ar fi mărginit lucrul în aceasta, ca Jidanii să zică : Bine, d-lor, noi ne oferim sângele nostru, şi ceilalţi să zică : Avem destui soldaţi,nu avem nevoie de d-voastră — nu avem nimic de zis, după punctul nostru de vedere, după cum suntem liberali sau reacţionari, după cum suntem filo-semiţi sau anti-semiţi, fie care ar fi spus părerea lui. Dar nu se mărgineşte lucrul aci, se pregăteşte o întrunire despre care toată lumea ştia că are să fie plină de scandal şi guvernul a fost prevenit.

Datoria unui guvern în timpuri de nelinişte.

Şi acum naşte întrebarea : Era în poziţiune guvernul sau nu. de a preveni lucrul, şi dacă nu de a-l preveni, de a-l împiedeca când se va produce ?

Sub punctul de vedere material, sub punctul de vedere al forţelor puterei executive, eu cred că putea. Răspunderea celor petrecute în mare parte eu cred că o are guvernul, pentrucă nu a ştiut să înfrâneze cum trebuie să înfrâneze.

...D-lor, când se hotărăşte cineva să ridice o chestiune, este el sau nu obligat să-şi dea seama de consecinţele acţiunei sale ? Când d-voastră redeşteptaţi chestiunea Evreilor, v'aţi dat seama de mijloacele care voiţi să le întrebuinţaţi ? v'aţi dat d-voastră seama până unde voiţi să mergeţi şi ce voiţi să realizaţi ? Eu cred că nu, şi un ce care mă face să afirm că nu, e chiar legea d-lui generneral Berendei. Căci, d-lor — şi aci revin pentru un moment la d. ministru de interne. Dumnealui. în cuvântarea de eri, avea aerul de a zice că altfel se înăbuşeşte o mişcare atunci când ea a pornit de la un simţământ de apărare firească sau dintr'un avânt de simţimânt naţional, şi altfel se tratează ea când motivele ei nu sunt atât de înalte. Eu cred că aci este eroarea fundamentală pentru toţi, şi mai ales pentru un om de guvern. Un fapt, d-le ministru, de răzvrătire, nu se judecă după motivele care l'au îndemnat, căci faptul este

real, motivele sunt îndoelnice şi supuse discuţiunii.

...D-voastră credeţi că motivele erau lăudabile, eu cred că şi motivele şi faptele sunt condamnabile.

Şi sub punctul de vedere al măsurilor legislative, nu numai sub punctul de vedere al aprecierii ideilor d-lui Ministru de Interne, sub punctul de vedere al tendinţelor intregului guvern Dv. v'aţi aruncat în această chestiune fără să vă daţi seama unde aveţi să ajungeţi, fără să aveţi mijloacele de a putea stârpi răul şi voind a-l îndrepta, n'aţi făcut de cât a-l mări".

Declaraţia lui Pherekyde. Răspunsul lui Carp.

Luând cuvântul în replică, ministrul de interne Pherekyde declară în Senat, spre uimirea generală, că toată discuţia este zadarnică, întrucât proectul de lege al Generalului Berendei este „o ficţiune", fiindcă a fost făcut fără cunoştinţa Consiliului de miniştri, prin filiera căruia nu trecuse.

Mulţumit de acest răspuns, Carp luă din nou cuvântul pentru a spune cu amara sa ironie, că vede că Generalul Berindey „pentru care, personal, are cea mai mare stimă" nu este totuşi un om serios, căci, „dumnealui aruncă un cărbune aprins în nişte materii atât de explozibile, fără să se fi sfătuit cu nici unul din colegii săi".

Şi adaugă :

„Acum, d-lor, dacă aş fi răutăcios — dar nu sunt răutăcios (ilaritate) — aşi putea să mă intind mai departe asupra efectelor ce trebue să producă în public şi în Senat faptul nepremeditat al domnului General, şi nu trag nici o consecinţă asupra comunităţii de idei ce ar trebui să existe, dar care după zisele d-lui Pherekyde nu există, între ministrul de războiu şi Consiliul de miniştri.

Iar ca încheiere :

„Şi dacă cele ce s'au întâmplat în Bucureşti, cu toată durerea care inspiră fiecărui om, cu toată indignare care a provocat din toate părţile, vor avea ca consecinţă ca această lege să nu vie în

discuţiune, atunci voi recunoaşte că din fiecare rău omul poate trage câte un folos, şi voi fi fericit să pot zice cu d. ministru de interne : legea generalului Berindey a rămas ceiace trebuia să fie din capul locului, o lege fără fiinţă".

Dar ceiace nu ştia Carp, e că declaraţia lui Phereky-de şi înmormântarea proectului de lege se datorase intervenţii regale, nu înţelepciunii guvernului.

Dealtfel înţelepciunea aceia nu se dovedise nici prin încercarea de a paraliza acţiunea lui Carp din fostul său ministeriat prin desfiinţarea fermelor model de la Studina şi Laza, nici prin încercarea de a distruge şcoala specială de agricultură, nici prin hazlia incercare a lui Stolojan de a distruge filoxera cu naftalină, nici prin inactivitatea lui Gogu Cantacuzino şi Alexandru Djuvara, — dar în schimb ea se manifestă prin bunele reforme şcolare ale lui Spiru Haret, a cărui lege pentru învăţământul secundar şi superior fu propusă în această sesiune, şi votată în unanimitate nu numai de liberali, dar şi de conservatori şi junimişti, care dovediră astfel încă odată că ei nu făceau politică de animozitate, ci de principii.

Spiru Haret şi legea învăţământului.

Altfel lipsa de activitate a Guvernului se manifestă şi în desbaterile parlamentare, care fură caracterizate în timpul sesiunii de iarnă 1897-98, şi mai ales în Decembrie la desbaterea Adresei, prin numeroase discursuri de ale majoritarilor, al căror miez era vechiul cântec al partidului liberal, că el este singurul în drept de a guverna, fiindcă e singurul care a făcut tot ce e mare şi înălţător în România.

Discursul lui Carp de la Senat, 5. XII. 1897.

După ce-i ascultase cu răbdare pe toţi, Carp luă cuvântul la Senat, în ziua de 5 Decembrie 1897, pronunţând un discurs prin care răspunse la lucruri vechi prin lucruri vechi, dar sub o formă veşnic nouă, plină de surprize, de duh, şi totuşi adânc erudită şi impresionant de cugetată.

„Domnilor, am ascultat pe d. Constantinescu şi vă mărturisesc că primele sale cuvinte au deşteptat în mine o vie curiozitate; d-sa ne-a destăinuit că de doi ani de zile meditează şi studiază situaţia

politică, şi că acum după doi ani, d-lui e în poziziune de a-şi zice cuvântul şi de a lumina Senatul. Şi ca rezultat al acestei meditaţiuni, ce am auzit? Am auzit că partidul naţional-liberal a creat cerul şi pământul românesc; am auzit că partidul conservator nu are încredere în naţiune, prin urmare nici o fiinţă, nici o raţiune de a fi. Am auzit iar, că partidul junimist nu a realizat nici una din făgăduelile date.

„Apoi d-lor, dacă i-a trebuit d-lui Constantinescu doi ani de zile ca să ajungă numai a reedita nişte clişeuri pe cari fiecare începător le repetă în sânul partidului naţional-liberal, îmi pare rău că agerimea pe care d-sa o desvoleşte în meseria sa de avocat, nu o desvoleşte şi ca om politic. E cam înceată priceperea sa politică şi îi dau un sfat de amic, rugându-l să mai mediteze încă doi ani; poate că după aceia va găsi ceva nou. ....D. Costescu Comănescu zicea că guvernul actual pentru dânsul e o decepţiune. Eu cred că vina e a d-sale; dacă nu avea iluziuni, nu avea decepţiuni; eu care nu am avut nici o ilusiune despre guvern, nu am nici o decepţiune, şi în această privinţă nu mă pot asocia cu d. Costescu Comănescu.

....D. Alexandrescu-Urechia [1]) a făcut o curioasă istorie a desvolirii noastre sociale şi politice, când a vorbit de toate faptele care s'au petrecut la noi, de la 1848, de luptele în contra ocupaţiunei străine, de divanul Ad-hoc, de Unire, de Constituţiune şi în fine de Regat, şi le-a pus toate la activul partidului naţional-liberal, astfel încât, după d-sa, vă revine guvernul „par droit de conquête". Ooare aşa să fie? Eu cred că nu este aşa, eu cred că toate aceste lucruri au fost făcute nu de clasele asuprite în contra asupritorilor, nu de acele pături sociale care după o lungă robire cer

1) Nici Carp nici Maiorescu nu spuneau nici odată când vorbeau de V. A. Urechia, altfel decât de fapt îl şi chema „Alexandrescu", ceeace-l supăra grozav pe bătrânul nostru istoric.

O nouă lecție de Istorie dată Senatului.

și ele locul lor la lumina soarelui, ci au fost făcute de o generațiune în contra unei alte generațiuni, au fost făcute de fii în contra părinților lor !

Nu vă isbește, d-lor, faptul că în fruntea acelor lupte nu vedem — mai fără excepțiune — de cât pe scoborătorii familiilor oligarhice din țară, pe Golești, Rosetti, Câmpineanu, Bălcescu, Brătienii, Negri, Mavrogheni, Cuza, Ralet, Kostaki, Cogălniceanu, Sturdza și câți alții ?

Și atunci nu vă întrebați, d-lor, dacă s'a întâmplat la noi, ceeace s'a întâmplat în alte țări ? Venit-a le tiers état, care până atunci nu era nimic, să ceară drepturi ? Venit-a elementul poporului de jos, care sătul de tiranie, să se fi răsculat și să zică : jos privilegiații ! ? Nu, n'am văzut nimic din toate acestea și n'a văzut nici d. Alexandrescu-Urechia și n'a văzut nimeni din dv. Și când veniți dv. și cu un gest îndoielnic tăgăduiți dreptul de existență al conservatorilor pe cuvânt că ei sunt moștenitori ai acelor Fanarioți, ai acelor boeri cari se închinau când în dreapta, când în stânga, vă invit să vă uitați la acea generațiune de la 48, la acei fii pe care i-au procreat clasele diriginte, al căror sânge nu a putut fi așa de degenerat, de vreme ce a produs asemenea fii.

Colonel Obedenaru : *Și ale cui capete au căzut la Constantinopole !?*

P. Carp : *„Nu vorbesc de timpurile eroice, deși nu uită nimeni nici pe Brâncoveanu, nici pe Mihail Cantacuzino, nici pe Grigore Ghica, nici pe atâția care și-au jertfit viața pentru țară.*

Din rândurile noastre a eșit generațiunea de la 1848, și dacă dv. voiți să monopolizați — ca să nu întrebuințez un cuvânt mai aspru — întreaga acțiune a acelei generațiuni în favoarea unui singur partid, nu numai că sunteți nedrepți, dar dv. falsificați și Istoria și mintea dv.

Dar mai departe, când a venit Constituția, prin

ce elemente s'a răsturnat Vodă Cuza, prin ce elemente s'au ridicat din nou tribune dărâmate? Iarăşi Sturdza, Ghica, Catargiu, Cantacuzino, Golescu, Haralambie, Brătianu, Mavrogheni! Acesta era guvernul provizoriu, acesta era ministerul care a adus pe Regele Carol aci şi care ne-a dat Constituţia de care ne bucurăm cu toţii. Şi dv. vreţi să revendicaţi pentru un singur partid toate aceste fapte, atunci când numele stau înscrise în paginile Istoriei Contemporane, de cari cu toţi avem cunoştinţă? Curioasă îndrăsneală, d-lor!

Înţeleg să argumentaţi asupra secolelor trecute, dar asupra faptelor de astăzi la cari cu toţii am participat, şi dacă unii n'am participat am asistat la dânsele, să veniţi dv. cu asemenea teorii, nu sunt eu în drept să restabilesc adevărul? Vreau astăzi să-l restabilesc în toată întregimea lui.

Da, d-lor, orice s'a făcut este opera generaţiunei de la 1848: De câte ori n'am auzit pe Brătianu, pe Mavrogheni, pe Catargiu zicând: „la grele vremuri în chestiunile cele mari, toate partidele au fost unite".

Dar odată constituţiunea dobândită şi libertăţile asigurate, odată dinastia aclamată şi stabilitatea obţinută, nu mai avem a face cu acea generaţiune eroică de la 48 care, opera ei terminată, începe a dispare. De la 1866, trebue să ne diferenţiem, nu pe aspiraţiuni naţionale, nu pe crearea României, trebue să ne diferenţiem pe principii de organizare internă, şi numai de la 1866 până azi se poate vorbi de partide liberale şi de partide conservatoare, care şi unele şi altele *au originea lor nu în Fanarioţii d-lui Ureche, dar în glorioasa generaţiune de la 1848, care a fost generaţiunea eroică a acestei ţări* [1]).

Când s-au diferenţiat, după părerea lui Carp, partidele politice. (Vezi şi nota).

1) Origina şi-o aveau cu toţii în generaţia de la 48, dar diferenţierea partidelor nu s'a făcut la 66, ci la 57. Căci, deşi teoria lui Carp este foarte justă, că după împlinirea tuturor năzuinţelor naţionale, diferenţierea cea mare s'a *învederat* prin modul de

Aci începe greutatea pentru liberali! Era uşor de a crea partide, de a realiza aspiraţiunile unei ţări când o întreagă generaţiune te susţine, dar când trebue să te desparţi, când reprezinţi numai o parte a nevoilor şi a intereselor unei ţări, pierzi o mulţime de aderenţi, şi trebue să găseşti sau să creezi noi elemente pentru noile timpuri. Brătianu a încercat-o, dar cum? Cu elemente populare? Cu noi pături sociale, după expresiunea lui Gambetta? Ele nu au intrat încă în mod activ în viaţa noastră politică şi astfel Brătianu a creat un partid bugetar, *un partid care în mare parte nu există decât prin politică şi din politică. Rezultatul acestei creaţiuni îl cunoaştem cu toţii. Vă amintesc numai discursul lui Ion Brătianu, de aci, din Senat!*

Partidul liberal e un partid budgetar.

Dar era o scăpare, d-lor, şi anume aceea, că chiar în acest partid, aşa cum el este format, să se facă o lucrare care să dea, — în afară de marile lucrări realizate,—să dea partidului un drapel, să dea partidului o altă platformă de luptă, decât acea a libertăţii întrunirilor, libertatea presei, a libertăţii alegerilor, a tuturor libertăţilor constituţionale pe care în principiu toţi le admitem.

Era zic un mijloc de scăpare; acela a unei munci încordate, a unui studiu serios al nevoilor ţărei. Dar nenorocirea dv. este că după ce aţi exercitat puterea „par droit de conquête", astăzi voiţi întocmai ca Henri IV s'o aveţi şi „par droit de naissance. Noui principii? Noui studii? Dar pentru ce?! Dar nu suntem noi oare acel mare partid care la 1848 a luptat în contra Puterilor? Nu suntem noi acel mare partid care a făcut Unirea? Nu suntem noi acel mare partid care a făcut Constituţia? Nu suntem noi acel mare partid care a făcut Regatul? Şi voi, care n'aţi făcut absolut nimic, aveţi cutezanţa să veniţi să reven-

---

aplicare a libertăţilor dobândite, totuşi Liberalii şi Conservatorii pe chestiunea agrară s'au despărţit din gruparea naţională comună. (Vezi vol. I. Introducerea).

dicați puterea față de noi? De acolo indignațiunea oricărui național-liberal când crede că vre-un conservator ar avea pretențiunea să guverneze și el această țară.

Ei, d-lor, mă pun pe tărâmul dv. și admit că cerul și pământul românesc dv. l-ați făcut. Nu ajunge. Țara primește recunoscătoare orice bine facere-i faci; odată însă binefacerea făcută, ea îți dă chitanță și întreabă: De astăzi înainte ce mai ai de gând să faci? Numai așa este posibil progresul, și în momentul când noi vom deține puterea fără muncă, numai în virtutea dreptului de naștere, atunci vom deveni la rândul nostru ca aceii coconași cari cred că n'au nevoe să muncească, care cred că este suficient pentru dânșii că au muncit strămoșii lor, iar ei trebue să se bucure numai de viață.

Cum se justifică pretențiile Liberalilor?

Și de aceea, d-lor, vă întreb: Care este munca, care justifică pretențiunile dvs.? De doi ani și jumătate, d-lor, sunteți la putere. Ce ați făcut în acești 2 ani și jumătate? Ați regulat politica externă? dar aceea nu era de o muncă mare. Veți recunoaște că nimic nu este mai ușor decât a declara: am fost în eroare, de astăzi cred că politica urmată până acum de predecesorii mei era bună și am s'o urmez și eu. Vedeți, muncă mare nu se poate numi aceasta.

De acolo înainte, ori pe ce ați pus mâna a fost fatal. Chestia macedoneană, chestia mitropolitului, chestiunea de deunăzi a Evreilor, toate, toate chestiunile acestea nu constitue decât atâtea greșeli pe care eu bucuros le-aș ierta, cu o singură condițiune, să pot zice: oamenii aceștia au fost 7 ani de zile depărtați de putere, au pierdut experiența lucrurilor, sunt și câțiva tineri printre dânșii, cari trebue să facă experiență, dar acum îi văd că lucrează, îi văd că se pun pe muncă serioasă.

Dar lucru curios, dacă vine un domn senator sau un domn deputat și întreabă: d-le minis-

tru, ai anunțat când erai în opoziție că legea minelor este un atentat sfruntat la toate libertățile țării, ce ai de gând să faci d-ta cu această lege, căci admit că dacă ați atacat-o cu atâta violență, trebuia să fie închegat ceva în mintea d-voastră? La această întrebare discretă se răspunde: este în studiu, am redactat ceva, dar nu sunt sigur că e bun; și proectul face un voiaj circular pe la d-nul Șefănescu, d-nul Poni și alții.

Vine alt domn senator: D-lor, ați atacat legea comunelor rurale. Ce aveți de gând d-voastră să faceți?

Legea este în studiu, când va fi terminată, atunci voiu vedea ce este de făcut.

Iarăși repet întrebarea: dar când ați combătut cu atâta înverșunare, nu era nimic închegat în mintea d-voastră de modul cum această chestiune se realizează?

Și așa în toate chestiunile d-lor, credeți-mă.

Orice idee vom lua, orice nevoie prezentă a statului acestuia, asupra nici uneia nu sunteți fixați, Atunci vă mirați, d-voastră de ce se acumulează greșelile? Vă mirați d-voastră de ce sterilitatea de fapte meritorii este atât de mare? Eu unul, d-lor, nu mă mir, o știam de mai înainte.

Lipsa de muncă înlocuită prin „popularitate".

Dar aceasta mai are și o altă parte rea, are partea cea rea, că omul politic care nu se ocupă cu deamănuntul de chestiunile serioase ale resortului său, un guvern care nu se gândește și nu studiază ce deslegare are să dea diferitelor probleme, un asemenea guvern este fatal condamnat să facă popularitate.

Și de aceea ați văzut că în timpul din opoziție-une, în loc să studiați nevoile țării, ați luat în mână chestiunea transilvană, ați mișcat ulița; mâine veți lua chestiunea evreiască, cum ați luat chestiunea macedoneană. Veți căuta întotdeauna numai acele chestiuni cari atâță pasiu-

nile şi întărâtă spiritele. Unicul ţel este ca să vă faceţi populari prin — cuvântul e aspru, dar trebue să-l pronunţ — prin înşelarea spiritelor, şi să acoperiţi cu chestiuni, pe cari le credeţi populare, inanitatea acţiunilor dvs".

* * *

Anul 1898 nu debută sub auspicii mai bune, şi se isprăvi sub cele mai rele, aducând la începutul celui viitor căderea guvernului.

Gogu Cantacuzino-Rifoveanu prezentă parlamentului două noui proecte de legi financiare, unul cu privire la o taxă de consumaţiune asupra zahărului, celalt asupra conversiunei unei părţi a datoriei publice. La discuţia generală vorbi şi Carp, dar destul de scurt şi făcând nişte obiecţiuni care astăzi sunt lipsite de interes.

Discursul lui Carp la Senat cu privire la finanţe, 21. II. 1898.

Totuşi cu privire la al doilea proect de lege, deşi el făcuse nişte moderate declaraţii, spunând că legea este un fel de *carte blanche* dată ministrului de finanţe pentru a converti în condiţiunile cele mai bune sumele specificate, că pentru a judeca operaţiunea în sine, ar trebui să se cunoască două elemente care lipsesc : cota de emisiune şi terminele, aşa încât criteriul de a judeca dacă conversiunea e bună sau rea lipsind, totul se rezumă deci la o chestie de încredere sau neîncredere, — totuşi, fiindcă oratorul adăugase că :

„Increderea mea în guvernul actual este sub zero, aceasta nu mai am nevoe s'o comunic Senatului : o crede, sper, fără nici o declaraţiune",

Ministrul de Finanţe Cantacuzino îi răspunse cu o neobişnuită violenţă, atacând într'o lungă cuvântare politica financiară conservatoare.

Atunci Carp luă din nou, în replică, cuvântul (era în ziua de 21 Februarie 1898), spunând ministrului de finanţe nişte adevăruri (şi sub forma în care le spunea) din care vom fi nevoiţi să extragem aici câteva pasagii.

„Imi pare rău, spuse el, *că domnul Cantacuzino prea își aduce aminte astăzi, când este ministru, de meseria sa de jurnalist, și prea aduce în mijlocul unor desbateri, care ar trebui să fie serioase, acuzații care pot fi bune ca armă de polemică, dar care sunt foarte rele, după mine, și de un gust dubios, ca armă de luptă în argumentația de partid la partid".*

G. Cantacuzino : *„Aceasta este chestiune de apreciere și nu primesc lecțiunile care*[1]) *mi le dați".*

P. P. Carp : *„De primiți sau de nu primiți lecțiuni, chestiunea este indiferentă. Dar un lucru nu puteți pretinde, să aveți Dv. dreptul de a da lecțiuni, și să nu vie potrivnicul la rândul lui să dea și el lecțiuni.*

Lecțiunile lui Carp.

E ușor a tăgădui unui partid orice merit în chestiuni economice, și când ți se răspunde, a zice nu primesc lecțiuni. Puteți zice, domnule ministru, că nu aveți de gând să profitați de lecțiunile pe care vi le dau, dar să le primiți sau nu, aceasta nu stă în voia D-voastră, căci fiecare senator are dreptul a spune ceiace crede că este adevărat".

Combătând apoi toate afirmațiile ministrului de finanțe și repetând lucruri pe care le știm acum în deajuns asupra politicei financiare liberale și conservatoare, arătând că sistemul financiar, adoptat de liberali, se datorește conservatorilor, și în deosebi concepțiilor lui Mavroyeni și Ghermani, că de 28 de ani țara trăia pe baza acelor concepții, Carp, cu sinceritatea-i obișnuită, adăugă că :

Meritele liberale în chestie de finanțe.

„Meritul partidului liberal, deși nu a consistat în concepțiunea unui sistem financiar, dar — și era firesc să fie așa[2]) *— într'o mai bună organizare administrativă a ministerului de finanțe, și aceasta din simplul fapt că, pe când înainte*

---

1) Acuzativele erau cam eliminate atunci din limbă.
2) Din cauza lungei guvernări a lui Brătianu între 1876—1888.

oamenii care erau apți la cutare sau cutare ramură administrativă erau foarte rari, desvoltându-se însă încetul cu încetul cultura în această țară, ați fost în stare a administra mai bine decât predecesorii.

...Și dacă am recunoscut întotdeauna că sub punctul de vedere administrativ Dv. ați fost în progres, ceiace am combătut, și cred că nu numai combătut, dar îndreptat cu succes, *a fost politica Dv. financiară în materie de valută și de credit, care dacă nu s'ar fi îndreptat, astăzi nu ți-ar fi permis D-tale să vii cu conversiune de la 5 la 4, și nu ți-ar fi permis niciodată să capeți din străinătate acele mijloace care au pus țara pe calea de desvoltare economică în care se află.*

Sistemul financiar al țării se datorea lui Mavrogheni, stârpirea agiului lui Carp.

...Prin urmare, două lucruri are partidul conservator la activul lui: sistemul financiar întreg, care astăzi este în picioare, și al doilea, că înlăturând relele consecințe ale politicei Dv. financiare, s'a întărit creditul nostru prin restabilirea valutei. Și afirm fără teamă de a fi contrazis, că dacă nu o făceam, nu ați fi putut, înglodiți cum erați într'un agiu de 22%, să vă făliți astăzi cu meritul conversiunei de față.

...Deaceea, D-le Ministru, vorbeam de amintiri de polemică de ziar, care din nenorocire la noi urmează următorul sistem: orice face adversarul este rău și orice face partidul pe care-l susține este bun. Se face o conversiune de către conservatori, îndată partidul liberal zice: aceasta este un dezastru; face el apoi o conversiune, ceiace era dezastruos sub conservatori cu opt ani în urmă, acum se transformă într'un act meritoriu. Și se merge așa mai departe cu acest sistem, mereu mai departe...

Domnilor, eu am căutat întotdeauna să nu urmez acest sistem. Este drept că, cu toată osteneala ce mi-am dat, nu am avut un succes prea mare, căci cu felul meu de a fi obiectiv, de a fi drept, de a nu micșora meritul nimănui, nici de

Carp izolatul.

a-i mări cusururile, am rămas și sunt, pot afirma, izolat în cercurile noastre politice. *Nimeni nu mă imitează...*

Un senator: *„Dece nu vă imitează partidul Dumneavoastră?"*

Alt senator: *„Nici jurnalul Dv.* Constituționalul *nu vă imitează!"*.

E se pare, întâia dată în cariera sa parlamentară, când Carp a rămas o clipă fără să știe ce să răspundă. Intreruperile veniseră brusc să-l puie într'o situație delicată. Dar nu se putu firește să nu iasă din încurcătură, și încă în felul cel mai strălucit.

Carp îndeamnă la potolirea patimilor politice.

„Da, a răspuns Carp, *am un partid. Dar Dv. știți că partidul nu se manifestă decât prin vot și partidele nu valorează decât ceeace valorează șefii lor. Când voi ajunge, sper, într'o zi, cu partidul meu la putere, partidul meu are să facă ceiace faceți Dv. azi, are să voteze și are să aplaude. Numai eu n'am vorbit de partizani, am vorbit de conducători, am vorbit de la Petrachi Carp la Gogu Cantacuzino, și l'am rugat pe el, care este în capul unui partid, să dea exemplu de o moderațiune mai mare, și, deși am rămas cam izolat, atât îl rog să creadă, că se poate lupta în politică fără ca lupta să fie până la cuțite*[1])".

In aprilie viitor, cu prilejul unor alegeri parțiale la Huși, primarul orașului refuzase să prezinte listele electorale cerute de magistrat (pe motivul că acele liste nu erau definitive, ci provizorii). Carp, interpelând pe ministrul de interne (Pherekyde, la 21 Aprilie) dovedi, cu legea electorală în mână, că listele trebuiau prezintate — lucru iarăși astăzi fără nici un interes. Dar, în afară că pe atunci toate lucrurile aceste aveau interesul lor, Carp nu vorbea niciodată fără ca din vorbele lui să rămână ceva și pentru posteritate, dacă nu un fapt, o ideie, dacă nu o ideie, un paradox, dacă nu un paradox, o zeflemea, dar ceva

1) G. Cantacuzino-Rifoveanu muri curând după aceia în Septembrie 1898.

rămânea din fie ce cuvântare a sa, lucru care nu se prea poate spune despre ceilaţi oratori parlamentari pe care i-a avut România, oricât de strălucifi o fi fost ei.

Discursul lui Carp cu privire la alegerile dela Huşi, 21. IV. 1898.

Cuvântarea sa de la 21 Aprilie 1898 se încheiase astfel :

„Vă rog, domnilor Senatori, să binevoiţi a îndemna pe domnul ministru de interne să dea în judecată pe domnul primar.

Ştiu că această propunere a mea nu are nici un sorţ de izbândă — dar nu o fac atât ca să obţin acest rezultat, cât o fac ca să obţin un altul.

Domnilor, Dv. nu vă uitaţi niciodată la o chestiune în sine, nu vă uitaţi dacă faptul care se supune judecăţii Dv. este bun sau rău ; nu-l judecaţi niciodată din acest punct de vedere, ci îl judecaţi din punctul de vedere al relaţiunei acelui fapt cu situaţiunea guvernului. Faptul în sine poate să fie ilegal, şi dacă vorbeşti în parte cu fiecare recunoaşte că este ilegal. Dar vine votul, şi atunci fiecare îşi zice : Ce ? voieşte să cadă Sturdza şi să vină Catargi ? Nu merge. Şi cu gogoriţa aceia, că cade Sturdza şi vine Catargi, înghiţiţi, Domnilor, toate. Şi aveţi să le înghiţiţi toate [1]).

Dacă voiţi — vedeţi cât de sincer sunt — voi recunoaşte cu Dv., că toate partidele au procedat la fel. Dar dacă nu este nici o deosebire între partide, este o mare deosebire între guverne, şi eu afirm că puţine guverne au cerut de la majorităţile lor să înghită ceiace vi s'a cerut Dv. să înghiţiţi. Ştiu că nu vă convine. Să nu credeţi că nu cunosc vorba englezească : Cunosc discursuri cari mi-au schimbat convingerea, nu cunosc discursuri care mi-au schimbat votul. *Prin urmare, era inutil de a zice că nu mă aprobaţi, o*

1) Nici Carp n'avea mai mult decât ceilalţi respectul acuzativului.

ştiam mai dinainte. Dar rolul nostru ca opoziţie, este să arătăm la fiecare caz sacrificiul de aglutinare care vi se cere. Poate că cu vremea va veni o reacţiune".

Un senator : *„Care reacţiune ?"*

P. P. Carp : *„Care reacţiune ? Să vă spun eu : reacţiunea cea care are să puie într'o cofă toate deprinderile noastre cele rele de până acum şi să le arunce pe fereastră".*

Dar când va veni vremea aceia suntem în drept a ne întreba încă astăzi şi e probabil că ne vom întreba încă multă vreme.

* * *

Tăierea subvenţii Bisericii Sf. Nicolae din Braşov.

In acelaş sfârşit de Aprilie, în ziua de 28, Take Ionescu desvoltă la Cameră interpelarea sa cu privire la relaţiile lui Sturdza cu guvernul din Pesta. Era răzbunarea lui împotriva desvăluirilor de la „Orfeu" [1]), o răzbunare cruntă şi care făcu mare vâlvă. Căci pe când şi fără asta situaţia lui Sturdza era, prin noua sa atitudine în chestia Transilvaniei, destul de sdruncinată, iată că trebui lumea să afle deodată că primul ministru poruncise să se taie subvenţia care se dădea, oficial trecută în bugetul Statului şi provenită din anumite legi, bisericii Sf. Nicolae şi şcoalelor româneşti din Braşov. După redactarea programului de la Iaşi, după decorarea lui Ieszinsky, venea acum această nouă manifestare de cordială înţelegere între Sturdza şi Banffy, care exasperă spiritele în România.

Procesul intentat de Biserică, Oct. 1898.

Nu se făcură nici întruniri publice, nici manifestaţii pe stradă, dar se făcu în schimb ceva mult mai demn şi mai eficace. La Maiorescu acasă — dar abia în toamnă, la 15 şi la 16 Octombrie — se întruniră Take Ionescu, Constantin Disescu, Vasile Lascăr şi Emil Costinescu şi hotărâră ca parohia Sf. Nicolae din

1) Ale sumelor pe care le trimisese el pe ascuns Ardelenilor în timpul cât fusese ministru al Cultelor.

Braşov să intenteze un proces statului român, pentru plata subvenţiei obligatorie ce-i datora.

Pe de o parte, spune Maiorescu [1]), introducerea procesului prin cei trei procurori luaţi din diferite grupări politice [2]) vroia să dovedească că aici *nu era o chestie de partid, ci de interes general*; pe de alta, Maiorescu a căutat să înlăture confuzia produsă prin şovăirea lui Sturdza şi să legitimeze plata acelei subvenţii ca o obligaţie, pe care nici regatul maghiar să nu o poată contesta.

A doua zi, la 16 Noembrie, avu loc, la Petre Carp acasă, o întâlnire cu baronul Aerenthal, ministrul Austro-Ungariei, căruia i s'a tălmăcit originea juridică a subvenţiei, iar acesta o înţelese atât de bine, încât când la 29 Noembrie veni din nou la Carp pentru a-şi lua rămas bun înainte de a pleca la Petersburg, unde fusese numit ambasador, „a repetat lui Carp că procesul intentat este cea mai cuminte soluţiune a chestiunei pendinte, şi că aşa o va şi explica la Pesta şi la Viena [3])".

Dar toate aceste nu erau făcute ca să consolideze situaţia lui Sturdza, care, până la urmă, tot pe această spinoasă chestiune fu nevoit să părăsească puterea.

Vizita regelui Carol la Petersburg, Mai 1898.

Urmară, după închiderea sesiunei parlamentare în Mai, patru luni de linişte. Regele Carol — care spusese lui Goluchowski, cu zece ani în urmă, că „nu vrea război cu Rusii" — merse în Iulie la Petersburg să facă, împreună cu prinţul Ferdinand, o vizită Impăratului Nicolae II-lea. Primirea ce i se făcu în capitala tuturor Rusiilor fu deosebit de strălucită, şi împăratul se grăbi să întoarcă regelui vizita... peste 15 ani!

Dar toamna fu furtunoasă. Nişte alegeri comunale din Bucureşti provocară din partea opoziţiei o crân-

---

1) T. Maiorescu, o. c. p. 389.
2) Vasile Lascăr, C. Disescu şi T. Maiorescu.
3) T. Maiorescu, o. c. p. 390. Procesul s'a închis la începutul anului următor, 1899, printr'o tranzacţie, admisă şi de ministerul din Pesta, prin care statul român a dat odată pentru totdeauna, bisericii Sf. Nicolae din Braşov o sumă globală de lei 962.000 în rentă de 4%. (Legea s'a votat la Cameră la 29 Ianuarie 1900).

T. Maiorescu. Istoria contimporană a Romîniei. Buc. Socec. 1925.

cenă luptă, iar din partea guvernului o ireparabilă greşală. Vom arăta îndată care.

Luptele electorale.

Conservatorii luptau încă împreună cu Junimiştii, căci o nouă înţelegere pare a se fi fost stabilit între ei, de când Disescu şi Maiorescu redactaseră împreună acţiunea episcopiei Sf. Nicolae din Braşov împotriva Statului român. La colegiul I al Camerei, Generalul Manu cu Menelas Ghermani, Nicolae Filipescu cu Barbu Păltineanu, C. C. Arion cu Ionaş Grădişteanu, etc., etc. figurau pe acceaşi listă.

Carp merse la „Dacia" să facă un discurs electoral. Nu prea stătea lucrul acesta în obiceiurile lui şi nici cuvântările acestea în faţa poporului — massă incultă, care e mai prejos de omenire în înaltul înţeles al cuvântului — n'a fost niciodată la înălţimea discursurilor sale parlamentare, când vorbea el în faţa „reprezentanţilor naţiunei" şi — să n'o ascundem căci n'avem dece, din potrivă — în faţa viitorimei, în faţa acelor Români care vor ajunge odată să-l înţeleagă, dacă nu va fi prea târziu. Totuşi, mai slabe sau nu, cuvântările aceste erau rostite de Carp, ceeace înseamnă că nu erau lipsite nici de miez, nici de duh.

Discursul lui Carp la Dacia, 25. X. 1898.

Abia urcat la tribună, că se şi auzi un glas din public strigându-i : „D-ta ne-ai încurcat, D-ta să ne descurci !".

Carp zâmbi, şi-şi sterse monoclul. Işi ştergea totdeauna monoclul când era mulţumit.

„Nepriceperea liberalilor e aliata conservatorilor".

„Domnilor,i zise, *am mai spus o dată că noi Conservatorii avem un aliat foarte puternic împotriva Liberalilor, şi că acel aliat e nepriceperea lor (aplauze). Cred că veţi găsi firesc să încep cuvântarea mea aducând mulţumirile mele acelui aliat (aplauze). In adevăr, D-lor, ori unde era o greşală de făcut, sub îndemnul aliatului nostru adversarii au comis-o. Oriunde între două drumuri era de ales unul drept şi altul strâmb, cu o siguranţă admirabilă ei au ales pe cel strâmb.*

...D-lor, ne-am deprins în opoziţiune a spune de multe ori lucruri pe care nu le facem când suntem la guvern ; ne-am deprins a făgădui po-

porului acesta amăgit, munți de aur care se transformă pe urmă în atâtea decepțiuni pentru dânsul, și cred că a venit timpul ca prin exemple isbitoare să învățăm de a ne desbăra de această rea deprindere.

Când lucrurile se petrec în chestiunile interioare, o leacă de rușine, este drept, cade totd'auna asupra celor cari comit neținerea de cuvânt ; dar dacă ești sprijinit de o majoritate docilă, iei majoritatea în schimbul rușinei. Când însă chestiunile sunt internaționale, atunci lucrul se schimbă, căci față cu Statele vecine nu mai are nici un rost majoritatea docilă ; atunci guvernul este direct răspunzător, el trebue să dea seamă de faptele lui.

D-lor, este ușor de a veni când ești în opoziție și de a face ca studenții cari, fără răspundere și având scuza neexperienței, aruncă orice idei, aruncă orice plan svânturat în public, dar aceasta nu e permis omului politic.

Cei care au inimă pentru toți și minte pentru nimeni.

Omul politic serios are inimă, dar o păstrează pentru el; datoria lui este ca să aibe minte în opoziție, nu ca acei neserioși cari au inimă pentru toți și minte pentru nimeni *(Aplauze). Deaceea eu sunt fericit că d. Sturdza a dat acest teribil exemplu, căci dacă o făcea un general Manu, ai fi auzit : ce poți să te aștepți de la un fanariot; dacă o făcea un Catargiu, ar fi zis : ciocoiul tot ciocoi ! Dar când o face omul eșit din rărunchii națiunei, când o face omul despre patriotismul căruia nimeni nu se poate îndoi, când o face omul care are o lipsă de ambițiune așa de cunoscută cum e cunoscută lipsa de ambițiune a d-nului Sturdza, atunci înțelegeți prea bine, că din faptele lui, toate generațiile viitoare trag un învățământ, și sper că d. Sturdza este ultimul om politic care a făcut din chestia națională o armă de partid".*

E de presupus că această amară ironie a fost înțeleasă de tot poporul acela incult de la Dacia, căci aplauzele, după fiecare frază, nu se mai sfârșiau.

Carp, mulţumit, îşi încheiă astfel discursul :

„...Dacă aţi fi fost D-voastră în acea şedinţă memorabilă şi dacă aţi fi văzut cât de măreţ se arăta d. Sturdza atunci când trata pe Unguri de barbari şi pe noi de nemernici, şi cât de mic este astăzi, cred că veţi conveni cu mine că cel mai bun serviciu ce-i puteţi aduce este ca să-l înapoiaţi vocaţiunei lui. Iar vocaţiunea lui este să fie pururea în opoziţie, nici odată la guvern.

Aşadar, se pricepea Conu Petrachi şi la cuvântări electorale.

Discursul lui Carp la Iaşi, 3. XI. 1898.

O săptămână mai târziu (la 3 Noembrie 1898) ţinu un discurs la Iaşi, la club, rugat fiind de partizanii lui să întreţie spiritul opoziţiei în vechea capitală a Moldovei.

Vorbi întâi de Iaşi — drag lui — de Conservatori — de ce au făcut — şi veni în sfârşit, nici că se putea, la Sturdza şi la chestia naţională :

„Domnilor, ce va se zică o chestiune naţională ? Ea inseamnă suma unor tendinţe comune care izvoresc din caracterul unui popor, şi nu se poate apăra mai bine ideia naţională decât atunci când se dă activităţii unui popor cea mai mare desfăşurare. Ştiţi că chestiunea naţională nu se mărgineşte în limitele unui stat, ea trece câteodată peste hotare, căci nu numai în România sunt oameni mândri de limba lor, nu numai aici sunt oameni care zic : suntem Români şi Români voim să rămânem.

Că acesta ne este uşor, nouă Românilor liberi, o ştiţi cu toţii. Este mai greu acolo unde neamul nostru are a se lupta cu adversari milenari. Dar cum să le venim în ajutor ? Oare le venim în ajutor dacă pe uliţele Bucureştiului punem vre-o câţiva tineri ca să apere chestiunea naţională ? Oare pentrucă la adăpostul libertăţilor noastre constituţionale am făcut o procesiune la statuia lui Mihai Viteazul, aceasta are să îmbărbăteze pe fraţii noştri în lupta grozavă ce o duc în afară de hota-

rele noastre? Nu, aceasta nu le face decât rău în loc să le facă bine.

Adevăraţii oameni care au luptat pentru idealul naţionalităţii noastre, ştiţi care sunt? Sunt acei dorobanţi care au redeşteptat vitejia strămoşească pe câmpiile Bulgariei! Ei au făcut mai mult pentru neamul românesc decât acei care ţipă pe uliţe.

Alexandri, care în poeziile sale a ridicat limba românească la o înălţime aşa de mare cum admirăm cu toţii, a făcut mai mult pentru neamul românesc decât acei cari cântă pe la răspântii „Deşteaptă-te Române..."

Ne oprim aici, deşi cuvântarea a fost mai lungă şi s'a isprăvit cu un inevitabil cuvânt de spirit [1]). Dar vrem să arătăm cum Carp, de fapt foarte moldovean şi foarte ieşan în suflet, venind să ţie un discurs în oraşul copilăriei sale, în oraşul tinereţelor şi al frumoşilor ani ai Junimei, regăsindu-se în mijlocul concetăţenilor săi, îşi recapătă idealurile de altă dată şi după ce vorbi de patriotism şi de vitejia strămoşească, aminti de limba românească, de literatură şi de Vasile Alexandri.

Pasiunea lui politică îl stăpânise atât de puternic, încât, cu încetul, el părăsise indeletnicirile tinereţii sale: literatura şi critica. Iacob Negruzzi, încă în 1870, scria lui A. D. Xenopol că : „Pe Carp, din păcate, îl ia politica pe dinainte, deşi el era cel mai aspru critic şi cel cu cunoştinţe mai intinse din cercul nostru" [2]). Dar fostul fondator al Junimei nu se instrăinase niciodată cu totul de arta celor 9 muze, şi indeosebi de cea care era mai aproape de spiritul său pozitiv; critica — şi-l găsim, încă după 1885, citind cu plăcere nuvelele lui Sla- Carp şi Slavici.

1) După ce Carp arată că Sturdza fusese impotriva războiului Neatârnării, el întrebă : „Dar în literatură, în ştiinţă, care sunt roadele activităţii lui ? Câteva tratate de numismatică şi câteva cărţi de statistică ! Ei bine, cu aceasta nu se înalţă inima românească şi prin urmare nici sub punctul de vedere al naţionalităţii n'a făcut nimic, şi n'au dumnealor dreptul să invoace farmecul acestor cuvinte, fiindcă farmecul cuvintelor fără fapte este ca dresul la femeile bătrâne".

2) Din colecţia Torouţiu, Iacob Negruzzi către A. D. Xenopol (Iaşi 30. IV. 1870) Vol. III. p. 408.

vici şi criticându-l într'un fel cu totul original: „Slavici fiind om bun, chiar dacă ar vrea, n'ar fi în stare să creeze decât tipuri de eroi buni" [1]).

Carp şi Eeminescu.

Deosebit de interesant e felul cum l'a judecat Eminescu pe Carp, când l'a cunoscut întâi. Mai târziu ei s'au văzut de mai multe ori la Junimea, dar întâia impresie e deseori cea mai justă şi în tot cazul arată cum un om ca Eminescu a ştiut să desprindă dintr'odată una din caracteristicile cele mai de seamă ale lui Carp.

Ei s'au întâlnit la Viena, în 1871, pe când era Eminescu un tânăr student. Iacob Negruzzi, care a fost trupul Junimei, vroia să ştie cum a fost acea întâlnire, şi Eminescu îi răspunse următoarele : „Am fost odată la domnul Carp. Impresia ce dumnealui a făcut asupra mea a fost foarte plăcută, deşi. după prima vedere n'am putut să-mi formez o opiniune definitivă asupra dumisale. *Atât e sigur, că raţionează foarte original* [2])

* * *

Inainte de a arăta care a fost greşala liberalilor la alegerile comunale de care s'a vorbit mai sus — greşală care, împreună cu chestia naţională, duse la căderea guvernului Sturdza — să vedem dece lupta electorală fiind dusă de opoziţie de comun acord între Conservatori şi Junimişti, totuşi o înţelegere definitivă între aceste două partide nu se putu realiza.

Noui încercări de a reîntregi partidul conservator.

Motivul nu trebue căutat prea departe, căci stă în toate rândurile acestei cărţi: el a fost intransigenţa caracterului lui Carp.

> *„Regele,* spune Maiorescu, [3]) *doritor de a vedea mersul constituţional mai asigurat prin alternarea a numai două partide, aşa numitele partide istorice, fără dezidenţe şi fracţionări înăuntru lor, exprimă lui Lascar Catargi într'o audienţă la Sinaia oportunitatea unei înţelegeri cu Petre*

---

1) Id. vol. II. p. XXIX.
2) Id. Eminescu către Iacob Negruzzi (Viena 16/V. 1871) vol. II p. 321.
3) Maiorescu, o. c. p. 392.

Carp şi primind apoi pe Carp la Bucureşti în ziua de 17 Noembrie, îi repetă acelaş sfat".

Zece zile mai târziu, la 27 Noembrie, Carp şi Catargi se întâlniră la Senat şi discutară împreună posibilitatea unei fuziuni a ambelor grupuri. Intrucât şeful partidului conservator primise de mult şi aproape în întregime programul lui Carp, pe care-l şi aplicaseră în bună parte împreună între anii 1891—1895, el primi şi acum nouile sugestii ale şefului junimiştilor cu privire la o viitoare desfăşurare de activitate: stabilirea unor noui impozite, un procent la succesiunile directe, impozite asupra venitului imobiliar, reforma patentelor etc. (vezi discursul dela Botoşani).

In schimb, Catargi ceru de la Carp să se adauge la acest program „reprezentarea minorităţilor", pentru care s'ar fi angajat conservatorii faţă de Gheorghe Panu, intrat de curând în partid după stăruinţa lui Filipescu.

„Carp declară pretenţia lui Panu lipsită de seriozitate şi o respinse.. cu drept cuvânt", ne spune Maiorescu [1]). Carp refuză.

Iată aşa dar, într'un singur an, a doua neisbutită încercare de fuziune între cele două tabere care, deşi au lucrat deseori împreună, deşi au şi realizat frumoase lucruri, totuşi niciodată nu s'au putut înţelege pe de-a întregul, şi nu din vina şefilor, ci dintr'a a altora, după cum se va vedea mai jos (cap. III).

Relaţiunile dintre Junimişti şi Conservatori, precum şi întreaga situaţie politică a acelui ultim an al guvernării D. A. Sturdza, a rezumat-o Maiorescu în felul cel mai strălucit, într'o scrisoare particulară şi până acum inedită, pe care o dăm aci în întregime, pe de o parte fiindcă ea face parte din patrimoniul cultural al ţării şi este o întregire la prefeţele discursurilor sale parla-

---

1) A se vedea în Maiorescu, o. c. p. 393, prea frumoasa pagină în care face caracteristica lui Panu şi tălmăceşte atitudinea sa faţă de Junimea şi de Eminescu.

In schimb nu putem admite credinţa lui Maiorescu că Petre Carp nu s'ar fi înţeles cu Lascăr Catargi asupra numărului Junimiştilor care să participe la un viitor minister. Aceste erau lucruri care lui Carp îi erau cu totul indiferente. De altfel ei se şi înţeleseră în vederea unei guvernări de mai târziu.

mentare, şi pe de altă parte fiindcă în ea se oglindeşte pe de-a întregul spiritul politic şi psihic al grupărei junimiste, care nu este altul decât spiritul politic şi psihic al lui Petre Carp.

Bucureşti, 11 Iunie 1898

Mult stimate Domnule Canano,

Scrisoarea lui Titu Maiorescu către Al. Canano cu privire la politica junimistă, Iunie 1898.

„De abia astăzi am răgaz pentru a răspunde la buna D-tale scrisoare. Dar trebuie mai întâi să-mi cer scuze pentru scrisoarea mea către „d. redactor al Prutului". Nu ştiam că numai D-ta şi d. Jean Miclescu scrieţi la Prutul. *Dacă aş fi ştiut-o, nu-mi închipuiam că acel articol asupra transilvanismului d-lui Take Ionescu putea veni de la un nou şi mie necunoscut junimist şi nu-mi permiteam laudele junimismului, care laude — dacă e vorba de d. Jean Miclescu sau de D-ta — ar fi de o necuviincioasă superfluitate* [1]).

La cele două întrebări ale D-tale răspund:

1) *cu adevărurile contra greşelilor de tactică (şi uneori şi de principii) ale conservatorilor, cred că poate continua* Prutul *ca până acum, adecă din când în când, dacă sunt prea-prea (indignatio facit versum), relevate însă cu oarecare menajare. Cu menajare, fiindcă după toate probabilităţile tot cu conservatorii vom lucra împreună la guvern. Nu pentru alta (căci la dreptul vorbind, noi junimiştii suntem liberali, deşi nu radicali), dar pentru că printre conservatori sunt mai mulţi oameni de cultură şi de onestitate faţă de budgetul statului şi al comunelor. Liberalii toţi, şi drapeliştii, necum fleviştii, sunt absolut ignoranţi (afară de Sturdza şi de Beldiman din Berlin) şi fac avere* prin *politică. Dacă l'ai întreba pe Stă-*

Junimiştii sunt liberali.

1) Alexandru Canano era redactorul ziarului junimist din Botoşani „Prutul" în care scrisese un articol cu privire la Take Ionescu (1898). Jean Miclescu, tot din Botoşani, era cumnatul lui Carp.

tescu sau pe Lascar, pe Costinescu, pe Fleva, cine e Sheley sau Echegaray sau D'Annunzio sau fie şi Marschall, Khuen-Hedervary, Nigrai, habar nau, şi caută în „Dicţionnaire des contemporains"; sunt în stare să caute printre contimporani şi pe Camoëns. Iar averea lor vine toată din politică, la Stătescu din influenţa politică asupra magistraţilor, la Costinescu din răscumpărarea acţiunilor Strousberg ca emisar al guvernului, etc. Tot vechea formulă pernicioasă a lui Rosetti-Brătianu : întăriţi democraţia făcându-vă averi din politică. Milioane cu „virtuţi" civice ! De aceia toată administraţia liberală este din principiu mai rea decât cea conservatoare.

2) Pricep alegătorii pe junimişti? — Nu. — Sunt prea înalte tendinţele junimiste pentru majoritatea publicului nostru ? — Da.

Însă un lucru l-a înţeles publicul cel mare după ultimii zece ani, şi-l auzi acum repetat de mulţi oameni : junimiştii sunt singurii consecvenţi şi sinceri în politică; au aprobat dotaţiunea Coroanei, au aprobat fortificaţiile, au combătut revizuirea câtă vreme se discuta, dar odată votată de Constituantă, s'au supus ei. Iar conservatorii cari combăteau toate acestea în opoziţie cu făgăduinţa de a le desface, le-au aprobat la guvern.

Şi această consecvenţă a noastră inspiră respect şi, când vom reveni la guvern, va inspira o mult mai mare încredere decât am putut-o avea până acum.

Dar la alegeri ?

România este o mascată monarhie despotică.

Practic vorbind : noi suntem o monarhie despotică, mascată sub o constituţie liberală. Regele numeşte astăzi pe miniştri, cum vrea, iar miniştri fac majorităţile parlamentare, cum vor. Nici nu putea fi altfel într'o ţară, care până la 1857-59 era smerită sub Greco-Turco-Ruşi.

Aşadar, Regele !

Dar noi, deşi din principiu dinastici, suntem cei mai puţin plecaţi Regelui, cu toată opinia contra-

ră despre noi. Noi nu cedăm din ideile noastre nici Regelui. Liberalii îi cedează toate, Conservatorii multe.

Da! Insă nevoia îl sileşte pe Rege să ne aducă la guvern, fiindcă noi îi dăm lui şi dăm altora singura încredere şi siguranţă a direcţii politice [1]). *Pe conservatori i-a compromis şovăirea lui Take Ionescu — Nicu Filipescu contra Ungurilor (în ale căror afaceri interne n'ar fi trebuit să se amestece deloc, dar s'au amestecat prin Virgil Arion, Diaconovici, Aurel Murăşeanu, etc.) şi şovăirea lui Alecu Catargi şi chiar a lui Lahovari pentru Ruşi.*

Şi de altminteri, pentru noi personal, în conştiinţa noastră intimă, lucrul e foarte hotărît, şi aceasta trebue să ne dea (cu oarecare melancolie) liniştea internă în toată conduita politică : noi nu putem face altfel. *Degeaba am vedea noi înşine şi ne-ar spune-o şi alţii : în politica ţării noastre trebue să fii mai agitator, mai demagog, mai grosolan, mai pehlivan — nici D-ta, D-le Canano, nici d. Jean Miclescu, nici Carp, nici eu, nu vom scrie mojicii ca Colescu-Vartic de la* Voinţa Naţională, *nici nu vom debita calomnii ca „Epoca" lui Filipescu, nici nu vom zice în opoziţie una pentru a face la guvern alta, nici nu vom lua bairacul pe uliţă cu mahalagii plătiţi.* Nu putem, nu putem, *din naştere, ori din creştere, or Dumnezeu ştie din ce cauză. Ne-ar crăpa obrazul de ruşine, ni s'ar învârti stomahul de greaţă.*

Ceiace nu se poate.

Dar vorba lui Catargi, cu lupii trebuie să urli.

Nu totdeauna; numai când nu eşti bine armat. Dar când ai în sanie câteva revolvere şi ai curaj în inimă, mai împuşti câte un lup, pe care-l mănâncă apoi haita celorlalţi. (Sturdza şi haita fleviştilor, sau Costinescu şi haita caradiştilor. Poate dacă va mai trăi, şi Catargi cu haita Manu-Panu).

---

1) Sublinierile sunt ale lui Maiorescu.

— Dar așa nu se face politică practică în România.

— Mai știi? Orice atitudine politică cinstită și consecventă e un ingredient esențial în amalgamul heterogen al vieții publice. Și dacă nu i se vede imediat rezultatul direct, nu are mai puțin marele său efect indirect.

Prin faptul că suntem noi junimiștii așa cum suntem, multe rele și multe prostii din partea altora am împiedecat. Multe prostii le fac conservatorii și multe rele colectiviștii. Insă ar fi făcut și ar face mult mai multe, dacă nu le-ar fi teamă de noi. Când văd cum ne atacă Epoca, *când văd cum ne atacă* Voința, *îmi zic: aha, îi jenăm! Iar cine te jenează, prin chiar aceasta te influențează.*

Junimiștii jenează opoziția.

E o vorbă foarte cuminte a unui biet poet austriac, Grillparzer:

Sistemul constituțional, dacă nu e important prin ceiace face, e important prin ceiace împiedecă.

Câte rele nu ar face miniștri cei răi, dacă nu s'ar sfii de tribuna parlamentului. Take Ionescu nu se sinchisește de atacurile Voinții *în chestia transilvană; dar articolul din* Prutul *l-a cutremurat. O știu; am vorbit cu el în urmă; e smerit.*

Dar destul. V'am scris prea mult. Se vede că la 58 de ani (și atâția am eu din păcate) omul cam lungește vorba.

„Salutări etc."

T. MAIORESCU

Scrisoarea lui Maiorescu către Ștefan Gane, Oct. 1898.

Și în legătură cu această scrisoare, vom da unele frânturi dintr'alta, adresată lui Ștefan Gane, [1]) în preajma alegerilor de care s'a vorbit mai sus:

„.... Vă mulțumesc asemenea și vă rog să împărtășiți și tuturor amicilor politici din Botoșani această mulțumire pentru buna primire ce ne-ați fă-

[1]) Tatăl autorului acestor rânduri. Scrisoarea poartă data de 30 Octombrie 1898, București. (Amândouă scrisori în arhiva autorului).

cut Duminica trecută. A fost o adevărată sărbătoare pentru noi. Clubul era plin, sala Marchian era plină, lumea era simpatică... Insă aliatul nostru cel mai puternic rămâne tot conu Mitiță, vorba D-lui Carp.

Ce mai putea face după colosala nedibăcie a discursului său dela Craiova cu insultarea lui Ghenadie și a lui Aurelian? Totuși a mai făcut una: s'a aliat cu socialiștii și a pus pe unii din ei pe lista candidaților guvernamentali la Iași și la Galați, în chiar momentul în care în discursul său dela Iași se lăuda cu invitarea Monarhiei noastre la conferința europeană în contra anarhiștilor! Ce va încolți în țară din toată această acțiune... ne vor arăta alegerile de Duminică și de Marți. Dar orice rezultat vor da aceste alegeri, situația D-lui Sturdza e compromisă. Roata se învârtește.

Și roata se învârti. Alianța electorală pe care o făcu guvernul cu grupul socialist este acea de a doua greșeală făcută de Sturdza. Greșeală mult costisitoare, căci, la Iași, figurând pe lista oficială a guvernului, Constantin Stere fu ales, împreună cu un tovarăș socialist și pe dată începură a se crea prin satele din țară „cluburi socialiste", care ațâțară în Muntenia niște începuturi de răscoale, ce nevoiră guvernul la începutul anului 1899 să facă cercetări și instrucții penale, și chiar, în București, arestări și expulzări de lucrători străini (printre care și administratorul ziarului „Adevărul"). După părerea unora, în această punere în contact a socialiștilor cu elementul țărănesc va trebui căutată și geneza marilor răscoale din 1907.

* * *

Incercare neizbutită de modificare a legei minelor.

Cu toate greutățile prin care trecea guvernul, el crezu totuși că era însfârșit momentul, după mai bine de trei ani de putere, să se țină de vorba dată fiind în opoziție de a îndrepta „neconstituționalitatea" legei minelor. El prezintă parlamentului un proect de lege modificator al celei vechi, despre care nu ne vom ocupa decât foarte

în treacăt, întrucât legea aceia rămânând în stare de proect, nu mai poate interesa astăzi.

Trebue însă arătat că acel proect nu îndrepta nici o neconstituţionalitate, întrucât aceasta nu exista. Aşa încât una spunea raportorul şi alta spunea legea. Raportorul, (Grigore Ştefănescu, profesor de geologie la facultatea de ştiinţe) spunea că :

Raportul proectului de lege.

„Spiritul în care a fost făcută legea minelor de la 1895 nu ţine seamă nici de interesul real al ţării, nici de obiceiurile şi datinele ei. Nu ţine seamă de interesul ţării, fiindcă, fără cea mai mică prevedere, dă minele în prada lăcomiei exploatatorilor care în mare parte vor fi şi străini. Nu ţine seama nici de datinele şi obiceiurile ţării, că proprietarul suprafeţei este şi proprietarul subsolului, şi calcă astfel prescripţiile Constituţiei, care garantează liberul exerciţiu al proprietăţii".

Or, în afară de faptul arătat mai sus [1]) că toată teoria aceasta a fost răsturnată de însuşi partidul liberal când a legiferat, cu 25 ani mai târziu, că „toate zăcămintele substanţelor minerale sunt şi rămân ale Statului dela suprafaţă până la orice adâncime", dar transportându-ne la epoca de care vorbim, raportul legei nu se potrivea nici cu adevărul faptelor, nici cu legea ea înseşi.

Cu adevărul faptelor nu se potrivea, fiindcă atunci când spusese raportul că legea lui Carp „nu ţinuse seama de obiceiurile şi datinele ţării", apoi era tocmai contrariul, fiindcă datinele în materie minieră erau că exploatarea minelor saline aparţinea statului, şi exploatarea pepitelor de aur de pe râuri aparţinea oricui, iar alte exploatări nu erau. (In afară de a ţiţeiului de care legea nu se ocupa).

Şi în afară de aceasta, principiul legei Carp care stabilea că „proprietarul suprafeţei e proprietar şi asupra trefondului, cu condiţiunea ca acest trefond să fie exploatat", se găsea şi în Regulamentul Organic, care stabilise exact acelaş principiu, şi chiar în Codul Civil, care hotărîse că în materie de inviolabilitate a proprie-

1) Vezi p. 136.

tăţii există o concepţie: aceea a unei eventuale legi privitoare la exploatarea minieră. Prin urmare nici un obicei şi nici o datină nu fuseseră călcate în nici un fel.

Dar raportul nu se potrivea nici cu legea, fiindcă raportul spunea că legea din 1895, „nu ţinuse seamă de interesul ţării, fiindcă ea dădea, fără cea mai mică prevedere, minele în prada lăcomiei străinilor", iar proectul de lege din 1899 făcea exact acelaş lucru, cu o singură deosebire, că pe când legea Carp se ferise de a introduce cuvântul „străin" în text, noua lege îl introdusese din potrivă în mod expres.

Discursul lui Carp asupra acestui proect (Senat, 17. II. 1899).

Se înţelege că în atari împrejurări, cuvântarea pe care o ţinu Carp la Senat în apărareta legei sale (17 Februarie 1899), fu mai mult un rechizitoriu decât o apărare. Fie zis în treacăt, în timpul guvernării Sturdza, legea minelor, deşi votată şi promulgată, nu fusese însă aplicată, aşa încât Carp îşi începu discursul prin exprimarea unei nedumeriri :

> *„Dv. timp de trei ani de zile nu mi-aţi aplicat legea, spunând că trebue întâi s'o studiaţi. Va să zică, D-lor, când D-voastră aţi combătut legea prezentată de mine, chestiunea nu era studiată, căci dacă ar fi fost studiată nu v'ar fi trebuit 3 ani şi jumătate ca să veniţi cu modificarea ei. Aşa dar nu o ideie mai sănătoaseă, nu o cunoştinţă mai perfectă a acestei chestiuni v'a făcut s'o combateţi, ci pur şi simplu faptul că eraţi în opoziţie, şi ca opozanţi, vă credeaţi datori să întrebuinţaţi orice mijloc, permis şi nepermis, ca să ajungeţi la putere".*

Tot tonul discursului (lung şi documentat) a fost mai mult glumeţ. La o întrerupere a lui Grigore Vulturescu, Carp. în ilaritatea generală, îi răspunse :

— *„Vulturescule, cu tine nu discut".*

Iar când, vorbind de partidul liberal şi de „buna opiniune ce are partidul de el însuşi", fu din nou întrerupt de un senator. Carp răspunse, aplaudat fiind chiar de majoritate :

Ce fac liberalii când respiră.

„Lăsați, D-lor, că știm. Partidul Dv. nu face un pas, fără ca acel pas să nu aducă foloasele cele mai mari pentru țară. Eu sunt convins că un național-liberal când respiră, el aspiră ca noi oxigen, dar nu emite, ca noi ceilalți muritori, carbon, ci tot oxigen, așa că atmosfera în care trăiește e totdeauna pură".

Sau :

„M'ați acuzat că am dat exploatarea minelor străinilor. Dar Dv. ce faceți ? Eu cel puțin nu pronunț cuvântul de străin, iar D-voastră — cu drept cuvânt, nu mă dosesc — spuneți pe față că străinul poate să exploateze minele din țară. Când zic eu, sunt un trădător, iar când spuneți Dv., atunci sunteți apărătorii intereselor celor mai sacre ale țării (ilaritate). Mărturisesc că nu înțeleg această logică".

Dar, unde se simți Carp la largul lui, e când la sfârșitul discursului, atacă pe liberali pe chestia „liberalității" lor. Proectul de lege, fără nici un comentar, nici în raport, nici în expunerea de motive, suprimase „cassele de ajutor" din legea din 1895 :

Liberalismul liberalilor.

„Cum„ pe ce temei, mi-ați suprimat cassa de ajutor ? Nu aveți decât două temeiuri : întâi, că e făcută de mine, și al doilea, că sunteți partid liberal. Dar mă întreb pentruce vă ziceți la fie care moment naționali-liberali ? Ori unde s'a ivit o chestiune națională, în ultimele timpuri, *Dv. ați compromis-o; ori unde a fost vorba de a vă manifesta ca gânditori liberali, Dv. v'ați manifestat ca gânditori reacționari. Și atunci mă întreb : ca ce naționali liberali ?".*

Dar toată discuția aceasta fu zadarnică, întrucât legea nu trecu, după cum vom arăta mai jos.

In sesiunea de iarnă 1899 Carp mai ținu un discurs la Senat privitor la legea învățământului profesional al lui Spiru Haret [1]).

---

1) Mai ținuse unul la 22 Ianuarie în discuția proectului de lege p. modificarea legei electorale comunale. Vom extrage, mult mai târziu, o parte din acel discurs.

Teoriile lui Carp şi atitudinea sa faţă de toate problemele de orice natură ne sunt cunoscute din epocile dintre 1880 şi 1890, când le-a studiat, elaborat şi prezentat sub formă de program, şi dintre 1890-95, când a avut putinţa să aplice o bună parte din ele. Ne-am întins înadins atunci asupra lor pentru a le cunoaşte. Dar acum că le ştim nu vom mai arăta din discursurile lui Carp de cât acele lucruri care vor aduce ceva nou, căci este inutil a repeta teorii şi cugetări cu care suntem acum familiarizaţi.

Discursul lui Carp la Senat asupra legei învăţământului profesional a lui Haret. 22. III. 1899.

Astfel şi discursul de la 22 Martie 1899 asupra legei lui Haret, nu aduce nici o lumină nouă în chestiunea învăţământului profesional, astfel cum îl privea Carp şi precum îl cunoaştem. Vom arăta numai că — ministerul Domeniilor neavând dealtfel în acel moment titular — Haret scotea şcolile profesionale de sub dependenţa Domeniilor, Comerţului şi Industriei, şi le punea sub acea a Ministerului Cultelor — lucru care i se păru lui Carp foarte greşit ca concepţie administrativă şi pe care-l combătu cu un mare lux de argumentare.

Luând în discuţie, rând pe rând, modificările aduse de Haret tuturor şcoalelor, de comerţ, de silvicultură, etc. etc., Carp ajunse la acele de agricultură, şi asupra lor ne vom opri şi noi o clipă, fiindcă agricultura fiind şi rămânând baza economică a ţării, problemele ei sunt şi rămân cele de căpetenie.

Carp rugă pe Haret să nu creadă că-i face „o critică personală", dar în definitiv, după părerea sa, Haret n'a fi trebuit să se ocupe şi de agricultură, căci „cine încearcă să le ştie pe toate, acela în multe cazuri nu ştie nimic, şi, vorba latină *ne sutor ultra crepidam* rămâne adevărată şi astăzi" ; cu alte cuvinte : qui trop embrasse mal étreint".

Cei doi boi ai şcoalei de agricultură.

Şi în adevăr, întrucât expunerea de motive a legei zicea că „Şcoala va dispune de o bucată de loc de 20 ha şi de instalaţia completă a unei gospodării ţărăneşti, adecă de o casă de locuinţă cu ale ei, doi boi, şi instrumentele necesare..." Carp se întreabă nedumerit ce însemnau toate acestea :

„Vă mărturisesc că pentru mine aceşti doi boi

sunt o adevărată surprindere. Care e agricultorul care nu știe că doi boi nu sunt în stare să tragă un plug? Ca să poată trage un plug trebue cel puțin patru boi. N'aveți decât să întrebați pe orice țăran [1]). Și încă, cu 4 boi nu face arătură decât de aceia pe care o face țăranul, dar care prin școală trebue îmbunătățită. Dacă noi trebue să continuăm a ara cum a arat țăranul până acum, numai la adâncime de 4—5 centimetri, ce nevoie de școală? Să întrebăm pe bătrânii noștri, care nu erau nici doctori în știință, nici matematici iluștri. Să vedem legea lui Kogălniceanu, bazată pe experiență. Ea zice: pentru a putea ara sau lucra cu doi boi nu-i poți da decât atâta pământ; cui are 4 boi îi dau mai mult pământ; și s'au făcut trei categorii [2]). Câtimea cea mai mare care s'a dat locuitorului cu 4 boi a fost de patru fălci. Și Dv. voiți ca Școala de agricultură să lucreze cu doi boi 20 de ha? Dar se întâmplă să se îmbolnăvească un bou. Cine are să-l înlocuiască? Legea D-lui Haret le-a prevăzut pe toate: are să se îndestuleze din veniturile treptate ale acestei ferme. Dacă va pieri un bou al școalei în primul an, după 6 ani se va putea cumpăra al doilea bou! Aceasta se numește unitatea de vedere în învățământ, și aceasta ni se prezintă ca o reformă menită a da muncii naționale o nouă desvoltare" [3]).

---

1) Deacolo și poezia populară:

Cucuruz cu frunza'n sus
Sărut ochii cui te-a pus
Cin'e-a pus cu *patru boi*
Sărut ochii amândoi.

2) Vezi vol. I. p. 53.

3) In aceiași ordine de idei, Carp, arătând cât de necesară era practica în școli (pentru care înființase el fermele model), dete următorul exemplu al unui elev eșit dela Școala de agricultură fără să aibe practică: „Un proprietar vecin cu mine, d. Zadik, a luat un elev, un absolvent al Școalei de agricultură, cu atestate foarte frumoase și l-a făcut administrator al moșiei sale. Mergând la târg să cumpere boi, a ales câțiva juncani și a întrebat pe administratorul său ce zice de ei. Examinându-i, administratorul a răspuns: Nu-i puteți cumpăra, căci sunt bătrâni. Cum bătrâni? Apoi da, n'au dinții de sus, Domnul Zadic i'a spus a doua zi ca să plece dela dânsul, căci într'adevăr, iată un absolvent al Școalei de agricultură, care nu știa că boii niciodată n'au dinții de sus".

După ce depănase administrația școalei din noua lege, Carp trecu la profesori, și dela ei la elevi.

Elevii școalei de meserii.

„Dv. ziceți : Școlari vom avea, pentru că din venitul iluzoriu al școalei, oferim 60 de lei băiatului de 14 ani".

„Ce dăm noi proprietarii unui băiat de 14 ani? In Moldova, eu îi dau în timp de vară, adică dela Martie la Noembrie, 14 lei pe lună, plus, în toamnă, un suman și două perechi de opinci. Șapte luni câte 14 lei fac 98 de lei; Un suman costă 15 lei, care fac impreună 113 și cu două perechi de opinci 115 lei, plus, în cursul întregei veri, mâncarea. Să o pun și aceasta cât de eftin. Eu i-o dau mai bună, dar să presupunem că-i dau numai mămăligă cu brânză, sau borș, tot mă va costa 15—20 de bani pe zi, adică 6 lei pe lună sau 42 lei pe 7 luni. Peste tot deci 157 lei, minimum, câștigă băiatul de 14 ani în Moldova. Și Dv., cu o speranță iluzorie, credeți că un țăran are să-și dea băiatul la școală, ca să obțină 60 de lei pe an, atunci când poate avea 157 de lei? Nu, D-lor nu-l veți aduce prin mijlocul acesta la școală... In Valachia țăranul se duce pe vremea secerii la Obor și plătește munca 2 lei 50 de bani pe zi; și voiți ca băiatul de 14 ani, care-l poate ajuta la munca lui, să-l dea la școală pentru 60 de lei pe an și să găsească un locțiitor la obor cu 2 lei pe zi... ?" [1])

* * *

De altfel nici legea lui Haret nu trecu atunci, cum nu trecu nici modificarea legii minelor, și iată decc.

1) Carp știa toate, căci pe toate le studiase cu deamănuntul și din punctul de vedere practic. Iată ce spunea el acum cu privire la școalele inferioare de meserii: „Dacă ați crea aceste școli pentru ca țăranii care vor învăța în ele să se ducă la târg, unde sunt puțini meseriași români, aceasta ar fi ceva. Dar Dv. le înființați pentru ca țăranii să rămână acasă la ei, ca meseriași. Dar proprietarul nu are iarna nici o meserie de alimentat. Vara îi trebue un fierar ca să-i dreagă plugul sau carul, îi trebue un zidar, un tâmplar, etc. Dar atunci țăranul e la munca câmpului, unde câștigă mai mult decât meseriașul; iarna nimeni nu-i va da să dreagă un plug, o coasă, etc. Și nu va câștiga nimic.. Voiți să aveți meseriași, faceți școli serioase, dotați-le cu ateliere, cu maeștri, și atunci vor merge absolvenții să lucreze și în orașe și la proprietarii mari, și veți trage un folos. Altfel nu".

Buclucul veni mai mult din afară, decât din lăuntru.

Căderea lui Banffy. Destăinuiri în parlamentul din Pesta. Martie 1899.

La Budapesta guvernul Banffi căzuse, şi duşmanii lui, năpustindu-se asupra fostului prim-ministru cu o înverşunată duşmănie, îl învinuiră, în parlament, de tot ce făcuse şi nu făcuse, şi chiar de lucruri care până atunci se păreau meritorii. Dar unii vroiau să-l nimicească, alţii îl apărau, şi în şedinţa de la 10/22 Martie 1899, un deputat, Geza Polony, comentă o broşură apărută de curând [1]), în care se găseau acte confidenţiale, scoase de la secţia informaţiunilor de la preşedenţia consiliului de miniştri. Broşura aceasta conţinea, printre altele, următorul senzaţional comentar :

„Goluchowski şi Banffi au ştiut prea bine că chestia transilvană în România numai de aceia aruncă valuri aşa de mari, fiindcă e exploatată de Sturdza ca o armă pentru a pune mâna pe putere, alungând pe conservatori. Indată ce puterea ajungea în mâinile sale, chestia Transilvaniei era dată la hala de vechituri. Dar... *decorarea lui Ieszenski de către regele Carol înseamnă că regele, şi cu el împreună politica oficială a României, aprobă politica de naţionalităţi pe care a inaugurat-o Banffi şi al cărui prim colaborator a fost Sandor Ieszenski..*"

Se înţelege dela sine revolta sufletească ce o produse această lectură din parlamentul ungur asupra intregei suflări româneşti.

Atitudinea opoziţiei.

Drapeliştii — deci liberalii — scriau în ziarul lor că „Banffi a luptat în mod abil pentru venirea lui Sturdza la putere, socotindu-l în stare să treacă de la discursurile de la *Orfeu* la scuzele de la Iaşi, şi în acelaş timp capabil, pentru a se menţine la putere, să lovească în mişcarea de peste munţi, minunată în timp de opoziţie, jenantă la guvern..."

Iar dacă ziarul lui Aurelian spunea lucrurile acestea apoi se înţelege care trebue să fi fost spiritul în sânul partidului conservator.

Intr'o întrunire la Dacia — Duminică 14 Martie —

1) „Banffi Deszö Memzetiségi Politikaya" Budapest 1899, Toldi Layos Kiadasa.

Nicolae Filipescu, Barbu Delavrancea,[1]) ba chiar Fleva veşnicul opozant, ţinură înflăcărate discursuri, pe când în acelaş timp, P. P. Carp, Gh. Gr. Cantacuzino şi Emil Costinescu erau în audienţă la rege, pentru a-i arăta „necesitatea de a degaja Coroana de faptele lui Sturdza". Ca şi în afacerea procesului Bisericii Sf. Nicolae din Braşov, toate grupările — junimiştii, conservatorii şi drapeliştii — îşi dădeau mâna pentru a duce lupta impotriva primului ministru.

P. P. Carp la rege.

Obstrucţia.

A doua zi, Luni 15 Martie, aceiaşi trei (Carp, Cantacuzino şi Costinescu) plus Take Ionescu, Marghiloman şi Fleva, se întruniră la Maiorescu acasă spre a chibzui, „ce expresie parlamentară să se dea situaţiei". Carp propuse să se facă „o declarare formală de obstrucţiune", al cărui text se şi redactă în aceiaşi seară, iar a doua şi a treia zi, el fu citit de Marghiloman la Cameră şi de Cantacuzino la Senat. Obstrucţia începu imediat: lungi discursuri în parlament, nesfârşite interpelări... ba chiar intruniri publice şi manifestări de stradă. Lascar Catargi el însuşi, deşi grav bolnav în pat, îmbărbătă această nouă direcţie a luptei, pe care Carp însă nu o incuviinţă. Parlamentarul voi să rămână parlamentar, până în capăt. Manifestări de stradă, popor, asta nu ! Dar partizanii săi nu-l ascultară. La întrunirea dela Dacia, Duminică 21 Martie, ei fură acolo, iar în zilele următoare toată capitala era în fierbere, ca în timp de revoluţie.

Sturdza avu un act de îndrăzneaţă energie.

Inchiderea parlamentului şi căderea guvernului. 30. III. 1899.

Miercuri, 24 Martie, pe când Camera discuta primele articole modificatoarea ale legei minelor, el citi deodată, în stupoarea generală, *mesajul de închiderea ultimei sesiuni*[2]) *a Corpurilor legiuitoare.*

Voia să guverneze ca dictator ? cu decrete legi ? Dar el nesocotise un lucru, care în monarhia constituţională ce este România, nu se poate înlătura decât printr'o revoluţie; îl uită pe rege. Căci astfel de acte cum voia să le facă Sturdza, se fac sau cu asentimentul Coroanei

1) Atunci demisionă el din partidul liberal.

2) Sesiunea ultimă a legislaţiei de 4 ani. La toamnă urmau, conform Constituţiei, să se facă noui alegeri.

cum făcuse Kogălniceanu cu Cuza în 1864, sau, fără el, ceiace înseamnă contra lui. Şi atunci regele, după o nouă întrunire a opoziţiei la Dacia şi o sângeroasă ciocnire a manifestanţilor cu poliţia în strada Biserica Enei (29 Martie 1899), ceru, foarte simplu, primului său ministru, demisia. Cu alte cuvinte, patru zile după ce-i acordase mesajul de închidere a sesiunii legiuitoare, îi ceruse şi demisia.

Guvernarea liberală era terminată.

CAPITOLUL III

Ministerul Gh. Gr. Cantacuzino, (1899—1900)

Moartea lui Lascar Catargi, III 1899.

Îndată ce primi regele demisia lui Sturdza, trimise după Lascar Catargi pentru a-l însărcina cu formarea guvernului. Dar un ceas mai târziu i se aduse ştirea că şeful partidului conservator murise. O boală de inimă, altoită peste un maldăr de ani, îl secerase în câteva minute [1]).

După atâtea propuneri ce i se făcuse lui Carp de a reîntregi partidul, asigurându-l că după moartea lui Catargi va rămâne el şeful conservatorilor, iată că abia închisese bătrânul ochii, şi câţiva membri ai comitetului executiv al partidului se şi întruniră la club — în aceiaşi zi, după două ceasuri — pentru a-l alege pe Gheorghe Cantacuzino prezident al acestui comitet [2]). Indată după aceia se telegrafiă la toate cluburile din provincie că partidul îşi alesese un nou şef în persoana lui Cantacuzino, ceiace de altfel nu corespundea cu realitatea, deoarece prezidentul Comitetului Executiv şi şeful partidului nu era acelaş lucru.

Gh. Gr. Cantacuzino e ales şef al partidului conservator.

Dar lovitura era dată şi ea dovedi câtă dreptate avusese Carp să refuze toate propunerile ce i se făcuse. El nu avusese încredere în nimeni — doar târziu în Ion Brătianu şi încă mai târziu în Lascar Catargi. Numai

---

1) De altfel era suferind de câteva zile. Versiunea dată de Bacalbaşa asupra acestei morţi (o. c. II p. 258), este necunoscută de aiurea şi nu corespunde cu realitatea.

2) Erau numai 9 membrii prezenţi la club: Gh. Cantacuzino, generalul Manu, Ion Lahovari, C. Olănescu, Take Ionescu, Nicu Filipescu, Gh. Panu, Teodor Văcărescu şi Alecu Catargi.

cu ei s'a putut înţelege în chestiunile cele mari şi numai în cuvântul lor s'a putut încrede, în Brătianu de când îl convertise la punctul său de vedere în politica externă, în Catargi de când îl făcuse să-i adopte programul. La banchetul de la Botoşani, la 13 Ianuarie 1897 [1]), el ridicase paharul în cinstea lui Lascar Catargi absent, zicând : „beau în sănătatea celui care, prin autoritatea şi prin experienţa lui, a permis ideii junimiste să devie ideia conservatoare" [2]), iar acum în urmă se înţelesese cu el, *dar personal,* că după căderea lui Sturdza, junimiştii vor fuziona definitiv cu conservatorii, primind fireşte şefia lui Catargi, cu condiţia însă că dacă regele îl va însărcina cu formarea cabinetului, el să primească preşedinţia consiliului fără portofoliu, lăsând lui Carp conducerea efectivă a cabinetului [3]).

Neînţelegeri între conservatori şi carpişti.

Şi acum, abia plecase Catargi din lumea aceasta, şi încă tocmai în acele hotărâtoare clipe, că-şi şi întinseră toţi neprietenii lui Carp mâinile pentru a-l îndepărta de la conducerea partidului.

Adevărat că Gh. Cantacuzino, dându-şi seama că „şefia sa" nu ar fi potrivită dacă-i va lipsi asentimentul grupului junimist, cu care guvernaseră conservatorii patru ani şi cu care luptaseră de atunci împreună la toate alegerile, înţelegând lucrul acesta Cantacuzino merse, a doua zi după silnica sa alegere, la Carp şi la Maiorescu, pentru a-i ruga, făcând apel la *patriotismul lor,* să recunoască numirea sa ca şef al partidului [4]). Dar ei refuzară.

A treia zi, 1 April 1899, regele îi chemă împreună la palat, sfătuindu-i să se înţeleagă pentru a le putea încredinţa formarea noului cabinet. Dar a patra zi, 2 April, se întoarseră fiecare separat la palat pentru a spune regelui că nu se puteau înţelege.

Se zice (Bacalbaşa în Amintirile sale, p. 262) că rugat stăruitor de un bătrân conservator „să-i cedeze" lui Cantacuzino, Carp i-ar fi răspuns :

---

1) Vezi mai sus p. 178.
2) „Prutul" din 16 Ianuarie 1897.
3) C. Bacalbaşa, o. c. p. 257.
4) T. Maiorescu, o. c. p. 411.

„Să-i cedez ? De ce ? Fiindcă are barbete lungi ? Dar cu cine o să-şi formeze el ministerul ? Poftim, ia carnetul acesta şi scrie-mi numele a opt oameni cu care şi-ar putea forma Cantacuzino guvernul".

Şi în adevăr, după moartea lui Lascar Catargi şi a lui Alexandru Lahovari, ce guvern conservator se putea forma fără Carp, fără Maiorescu, fără Rosetti, fără Marghiloman ?

Cuvintele lui Carp către Rege.

S'a format unul. Vom vorbi îndată de el. Dar formărei acestui nou cabinet îi datorăm una din cele mai frumoase vorbe ale lui Carp. E amară şi tristă, dar este prin adevărul ce conţine, exprimarea unei realităţi care arată nu numai o situaţie precisă de atunci, dar o psihologie generală din toate timpurile.

Regele, nemulţumit de neînţelegerea dintre Cantacuzino şi Carp, spuse acestuia din urmă că va însărcina pe cel dintâi cu formarea ministerului, dar că „acel minister va fi probabil foarte slab, aşa încât va trebui în curând să recurgă şi la el".

Iar Carp îi răspunse :

„Que Votre Majesté essaie d'abord de toutes les médiocrités, mon tour viendra après, si je ne meurs pas avant".

Et l'hiver neigera... !

* * *

Iar în luma asta mare, noi, copii ai lumii mici.
Facem pe pământul nostru muşoroaie de furnici.

* * *

Ministerul Gh. Gr. Cantacuzino.

Una din furnici, Take Gianni, fu însărcinat de Vodă să încerce un guvern de concentrare liberală. Nu isbuti. Alte furnici, la înmormântarea lui Lascar Catargi, atacară, în discursurile lor, acolo la cimitir, pe Carp cu neobişnuită patimă. Ei isbutiră.

Duminică, 11 April, apăru în „Monitorul Oficial" decretul de numire al noului minister :

Gh. Gr. Cantacuzino, prezident şi interne; General Gh. Manu, finanţe; General Iacob Lahovari, război;

Take Ionescu, culte; Nicolae Fleva, domenii; C. Disescu, justiţie; Ion Lahovari, externe şi Dr. C. Istrati, lucrări publice (apoi culte).

Ministerul, cam eterogen, lipsea, după vorba lui Maiorescu, luată de altfel din Loyard, de un lucru de căpetenie: *The right man in the right place.*

The right man in the right place.

Nici Cantacuzino, boier de viţă veche şi unul din cei mai bogaţi oameni din ţară, n'avea ce căuta la Interne, unde-i lipseau calităţile unui bun titular: popularitatea şi ştiinţa de a trage sfori — nici Lahovari la Război, unde-şi mai dovedise neîndemânarea — nici Istrati la Lucrări Publice, unde făcea spiritism — nici Fleva la domenii, unde pentru a înlătura criza financiară cumpăra din Ungaria fân mucegăit [1]) — nici mai ales Manu la finanţe, de care, după cum vom vedea îndată, era cu totul străin.

De fapt, în afară de Disescu şi de Ion Lahovary, care făcură figură destul de bună, singurul ministru — care-şi acapară cu încetul activitatea întregului cabinet — fu fireşte Take Ionescu.

Marghiloman, Take Ionescu, Filipescu.

Dar avea şi acesta un cusur. Pe când Marghiloman îşi pregătea succesiunea şefiei în partidul junimist, Take Ionescu şi-o pregătea într'acel conservator. Şi cum răsărise şi Nicu Filipescu, care numai lipsit de ambiţie nu era, gândindu-se şi el la o viitoare şefie conservatoare, junimistă, sau conservatoare-junimistă, se înţelege cât de răufăcătoare fură luptele aceste lăuntrice pentru un partid „istoric", care avea pretenţia de-a lupta cu acel liberal, atât de sdravăn organizat de Ion Brătianu, şi ale căror finanţe îi dădeau — în dispreţul disentimentelor trecătoare, căci şi Drapeliştii se împăcaseră acum cu Sturziştii — o unitate de interese şi o disciplină cu care fireşte că anarhia nu se putea măsura.

Parlamentul fiind disolvat, în Mai 1899 se începură alegerile, iar luptele electorale, conduse de Take Ionescu, se dădură de conservatori nu împotriva liberalilor, ci împotriva junimiştilor, ba chiar pe alocurea, în cartel cu liberalii [2]).

---

1) Vezi mai jos p. 229.
2) La Focşani.

Iată unde ajunseră lucrurile o lună după moartea lui Lascar Catargi.

Dar insuficienţa guvernului se arată de la început nu atât prin afişarea unui program (publicat în „Timpul") care se ocupă de chestiuni cu totul secundare, cât prin nepriceperea sa de a remedia criza financiară care bântuia în ţară şi care ameninţa să ia proporţii dezastroase.

Inceputurile acestei crize se urcau la guvernarea anterioară liberală, când sub ministrul de Finanţe Palade, creditul Statului slăbise pe pieţele Europei [1]), şi se accentuă sub conservatori din pricina unei nemaipomenite secete, care lăsă ţara în 1899 fără recoltă şi fără nutreţ. Camera votă un credit de două milioane lei pentru cumpărare de fân pentru vitele armatei şi ale ţăranilor, iar Fleva dispuse ca fânul acela să fie cumpărat din Ungaria. Dar pe de o parte, în loc de două milioane se contractează o cumpărare de şapte milioane, iar pe de altă parte când soseşte fânul în ţară se constată că el este stricat. Refuzul de a-l primi constituie o nouă greutate, căci contractul prevedea că în caz de neînţelegere între părţi litigiul se va judeca de arbitri, la Budapesta — şi se ajunse astfel, după luni de pertractări (prin Barbu Păltineanu) la rezilierea contractului, prin care ţara pierdu o însemnată sumă de bani şi rămase fără fân.

Rămânea, pentru îndulcirea crizei, un singur remediu: contractarea unui împrumut în străinătate.

Generalul Manu, ministru de finanţe, încercă să-l facă în Germania, dar nu reuşi (fiindcă condiţiunile i se părură mai oneroase decât cele anterioare ale altor împrumuturi, fără ca el să ţină în seamă o situaţie cu totul nouă a finanţelor europene din pricina, mai ales, a războiului din Transvaal [2]). El ceru atunci ajutorul

---

1) Pentru îndestularea unor trebuinţe ca îmbrăcăminte militară, instrumente chirurgicale etc. se făcuse o nouă emisiune de rente; dar cu prilejul conversiunii din 1898 Casa de Depuneri, în loc să prezinte obligaţiunile de Stat la preschimbare cu rentă de 4%, le vându pe nesimţite, înlocuindu-le cu efecte funciare de 5%. De altfel, asupra situaţiei financiare de atunci vezi mai jos.

2) Anglo-Boer.

regelui, care trimise la Berlin pe Ion Kalinderu, administratorul domeniilor Coroanei — cel pe care nu numai ziarul umoristic „Furnica“ l-a ridiculizat timp de 20 de ani, dar despre care Maiorescu el însuşi zicea, după vorba lui Hénault, prietenul lui Voltaire : *si l'on otait á certaines gens leur ridicule, il ne leur resterait rien.*

Împrumutul făcut de Kalinderu la Berlin.

Acesta încheiă la Berlin, cu Disconto-Geselschaft şi cu Bleichröder (asociaţii cu alte câteva bănci din Germania şi din Franţa) un împrumut de 175 milioane de lei în bonuri de tezaur 5% pe termen de cinci ani, dar cu condiţia ca guvernul român să nu mai încheie nici un alt împrumut până la lichidarea acestuia, şi *nici să nu uzeze de creditele anterioare, rămase încă neîntrebuinţate şi acordate printr'o sumedenie de legi* (anume arătate), care urmau deci să rămâie literă moartă. Stipulaţiunile acestea au fost publicate de Bleichröder în prospectul împrumutului, aducând astfel la cunoştinţă Europei că nişte bancheri din Germania impuseseră Statului român „să-şi retragă legile votate şi promulgate în suveranitatea sa“ [1] — ceiace nu aduse nici înălţarea prestigiului ţării, nici mai ales al guvernului său.

Kindergarten.

Din alegerile din Mai ieşise un parlament cu o majoritate destul de puternică, dar compusă din elemente noui şi fără experienţă parlamentară. Camera mai ales era alcătuită din deputaţi atât de tineri, încât i se dete numele, rămas vestit, de *Kindergarten.* Carp fu ales deputat, şi în faţa acestei „grădini de copii” îşi rosti el discursul la Adresă, în ziua de 26 Noembrie 1899. Mai glumeţ ca oricând, fiindcă era o Cameră pe care n'o lua în serios — îşi începu discursul cu următoarele cuvinte :

Discursul lui Carp la Cameră, 26. XI. 1899.

> *„Am asistat ieri la o luptă crâncenă între cei doi delfini ai partidelor istorice* [2]*). In lupta aceasta a defilat înaintea noastră o sumă respectabilă de milioane. Nu e vorbă, erau vechi cunoştinţe*

1) Vezi T. Maiorescu, o. c. p. 425.
2) Ionel Brătianu şi Nicu Filipescu.

pentru noi. Le-am mai întâlnit în diferite discursuri ale lui G. Cantacuzino[1]*, fost ministru de finanțe, și în diferite rânduri în discursurile d-lui Menelas Ghermani, și el fost ministru. Dar în fine, nu se poate cere originalitate mare de la tineri care se încearcă acum o luptă pe terenul accidentat al cifrelor. Constatăm însă cu plăcere că ei și-au dat osteneala să le studieze, și sper că încetul cu încetul, ajutând și vârsta, vor ajunge la posibilitatea de a da și ceva original.*

De altmintrelea, am urmărit cu interes loviturile care se dădeau și dintr'o parte și din alta, și de câteori am constatat că o lovitură era bine dată, am aplaudat în mine. De exemplu când domnul Ion Brătianu acuza guvernul actual că este răspunzător de greutățile financiare prin care trecem, am găsit în mine că avea dreptate și am aprobat. Când, la ripostă, d. Nicolae Filipescu a zis: ba nu, adevăratul răspunzător al greutății noastre financiare este regimul liberal, iar am aprobat și am aplaudat în mine. Căci adevărul este că și unii și alții, adecă și gestiunea liberală și operațiunile financiare ale guvernului actual sunt responsabile, întrucât oamenii pot fi responsabili, de criza prin care trecem.

...Dar în fine, d. Filipescu a închinat în aplauzele Dos., spada sa înaintea domnului general Manu, și ne-a adus la cunoștință cum că este de o integritate absolută și de-o silință stăruitoare.

Aceasta o știam, și nimeni nu s'a îndoit vreodată de perfecta onestitate a d-lui general Manu, nici de munca dumisale. Ar fi fost mai original dacă ne-ar fi vorbit d. Filipescu de competința financiară a d-lui general Manu. Fiindcă însă n'a făcut-o, să-mi fie și mie îngăduit de a păstra în această privință a prudentă rezervă".

Carp nu se întinde mai departe asupra chestiunii financiare, fiindcă pe de o parte tratativele împrumu-

1) Rifoveanu.

tului erau încă în curs şi trebuia să aştepte să vadă roadele ce vor da, iar pe de altă parte discursul său era un răspuns la Mesajul Regal, pe care-l făcea în faţa unei Camere compusă din elemente noui şi străine de trecutul nostru politic, şi pe care voia să le iniţieze în cunoaşterea acestui trecut.

El făcu deci întâi un mic istoric al „dinasticismului" în România şi al consolidării sale în ultimele decenii, spunând că se asociază la partea Adresei privitoare la sentimentele ce exprimă faţă de Coroană. In schimb nu poate aproba restul adresei, cu atât mai puţin cu cât unul din oratori, vorbind de partidul junimist spusese că atitudinea sa este „echivocă". In vremuri fusese „miluită", pe urmă „medievală", apoi „socialistă", acum era „echivocă".

„Junimiştii ar fi echivoci".

Carp se îndignă :

> *„Domnilor, echivoc pe româneşte va se zică în doi peri. Nici o părere clar exprimată, niciodată o hotărîre ferm afirmată, ci întotdeauna declaraţiuni îndoelnice, care-ţi permit, după împrejurări şi după interes, să te dai când într'o parte când într'alta, şi astfel să beneficiezi, fiind niciodată activ, de munca altora. Să vedem acum cine a fost în doi peri..."*

Carp face pledoaria partidului junimist.

Şi atunci începu Carp, în tăcerea mormântală a Camerei, pledoaria partidului său. Luă chestiunea *ab ovo* „fiindcă va interesa, cred, numărul mare de tineri abia bărbaţi, care compune majoritatea acestei Camere". Arată care a fost îndrumarea politicei externe a României, dată de Junimişti, combătută de Brătianu, combătută de Catargi, acceptată până la urmă de amândoi. Arătă lupta dată de conservatori, în „opoziţie-unită", contra dotării Coroanei şi contra fortificaţiilor, asupra cărora au revenit când a fost la guvern. Arătă lupta dusă împotriva stârpirii agiului, asupra căreia au revenit şi liberali şi conservatori. Arată lupta dusă de Sturdza, în opoziţie, împotriva unei politici prudente faţă de Austro-Ungaria în chestia transilvăneană şi scuzele lui după ce i s'a dat puterea. Arată programul junimist — social, economic, administrativ,

şcolar, combătut de o lume întreagă şi primit apoi de aceiaşi întreagă lume. Tălmăci neînţelegerea avută cu Lascar Catargi cu privire la „reprezentarea minorităţii“ (acum de curând, vezi p. 209) şi zise :

„Deşi făceam parte din minoritate, pentru motive care nu este astăzi momentul să le desvolt, am zis că eu nu primesc acea reprezentare şi atunci am fost acuzat că vreau să umilesc comitetul partidului conservator, care-l primise... Cine din dvs. ştie unde stă azi chestiunea reprezentării minorităţii ? Aţi avut cunoştinţă de redactarea vreunui proect de lege ? Nimic... Şi purtarea junimiştilor o numiţi Dvs. echivocă ?... Dar de câte ori a fost vorba de o înţelegere, de o conlucrare împreună, noi am pus înainte de toate condiţiunea ca lucrarea comună să se învârtească în jurul unor idei, nu în jurul unei persoane".

A fost un discurs din acele care ar fi convins şi minţile cele mai încăpăţinate, — şi pe care le-a şi convins, căci a dus, peste şapte luni, la o „mea culpa" a multora, la o nouă *vremelnică* înţelegere între conservatori şi junimişti, şi la guvernarea Carp din 1900.

* * *

Afacerea Hallier
Discursul lui Carp de la 15. XII. 1899

La 15 Decembrie 1899 Carp ţinu al doilea discurs din acea sesiune, acel cu privire la afacerea Hallier.

Era o afacere gravă, care puse guvernul într'o foarte neplăcută situaţie.

Hallier, un francez, luase în întreprindere, la licitaţie, lucrările hidraulice din portul Constanţa (Iulie 1895 şi Martie 1896) — 25 milioane de lei, la care lucrări se adaugă în 1898 altele noi de „utilaj" în valoare de 28 de milioane, total deci 53.000.000 lei. Dar în Martie 1899, nemai dispunând de fonduri, el părăseşte lucrările, şi guvernul se vede obligat de a le urmări în regie pe contul antreprenorului (de altfel conform contractului). Hallier, deşi vinovat, găseşte cu cale să intenteze proces Statului [1]), cerând, şi obţinând,

1) Nu ne întindem asupra amănuntelor, asupra influenţei occulte de care era sprijinit, etc. Ele nu interesează aici.

instituirea unui tribunal arbitral, care să judece afacerea. Arbitrii urmau să fie numiţi, unul de Hallier, altul de guvernul român, şi al treilea de comun acord (au fost numiţi Românul Mihai Suţu, Francezul Moffre, şi Olandezul Leemans). Iar în vederea constituirei acestui tribunal se şi votează în Parlament o lege specială, întrucât arbitrajul nefiind prevăzut în contract, afacerea ar fi trebuit de fapt să fie judecată, conform principiului *locus regit actum*, de tribunalul de comerţ român.

După judecarea diferendului privitor la livrarea fânului, care se făcuse la Budapesta, tot în faţa arbitrilor, (dar care tribunal arbitral avusese măcar scuza de a fi fost prevăzut în contract), acum, pentru a doua oară, se judeca, de către doi arbitri străini, o afacere care era de competenţa tribunalelor româneşti. Era o încălcare a suveranităţii statului, care răscula conştiinţa de mândrie a poporului, speculată de altfel de opoziţia liberală cu o îndârjită energie.

Legea sus amintită trecu în Parlament în şedinţa de la 15 Decembrie 1899, şi în aceiaşi zi Carp îşi desvoltă interpelarea la Cameră, protestând împotriva faptului „de a se schimba jurisdicţiunea într'un conflict ce se iveşte între un antreprenor şi Stat" căci : „sau Dvs. nu aveţi încredere în tribunalele noastre, sau străinii nu au încredere în ele, şi atunci protestez ca Român şi protestez ca conservator".

La vorbele ministrului de lucrări publice [1]), cum că „ceiace se face în momentul de faţă este cinstit, demn şi util", Carp răspunse :

> *„Chestiunea de cinste sau necinste o las cu totul la o parte şi declar mai dinainte că fără probe nu suspectez cinstea nimănui, iar în cazul de faţă nu am nici o probă de necinste. Dar, dacă este demn şi dacă este util să facem ceiace ni se propune, aceasta este altă chestiune".*
>
> *Ceiace nu înţeleg, şi-mi pare foarte rău, e de ce domnul ministru al lucrărilor publice, care*

1) Ion Grădişteanu, care înlocuise pe Istrati.

are o minte mai coaptă şi o experienţă mai mare decât o poate avea simpaticul şi frumuşelul nostru raportor (avocatul Pantazi), *cade totuşi în greşeala dumisale. In toată vremea cuvântării sale, mă întrebam : dar cu Hallier cum stăm ? Dumnealui ne-a spus că e ministru român. Foarte bine, dar cu Hallier cum stăm ? Dumnealui a zis că-şi iubeşte ţara. Foarte bine, dar cu Hallier cum stăm ? Dumnealui a zis că portul Constanţa e o lucrare importantă care este dragă inimii sale. Foarte bine, e dragă şi inimii noastre, dar cu Hallier cum stăm ? Cum stăm cu Hallier ?"*

Cu Hallier stăteau şi guvernul şi ţara cât se poate de rău.

Pentru a se judeca procesul în faţa arbitrilor străini, veniră la Bucureşti avocaţi de la Paris, printre care şi Poincaré [1]). Viitorul preşedinte al Republicei Franceze şi marele om din timpul războiului mondial, spuse, cu o nuanţă de dispreţ în timpul unei pledoarii care a ţinut cinci zile, că venind în România a trecut prin *„porta orientalis"* [2]).

Românul, supărăcios când îl gâdili la ambiţia lui de Belgian al Orientului, se făcu foc. Manifestări, întruniri, scandal mare. Uşile palatului de Justiţie trebuiră păzite cu jandarmi.

Acestea se petrecură în Martie 1900. Mihai Viteazul fu pus în mişcare — de Dimitrie Sturdza, care veni înadins de la Berlin unde se afla, pentru a manifesta împrejurul statuii lui.

Procesul se isprăvi, la 24 Martie, printr'o sentinţă care acorda lui Hallier, 2.700.000 lei, atunci când Statul român îi oferise prin tranzacţie trei milioane.

---

1) Cei din România erau C. Nacu din partea lui Hallier, şi Gh. Panu, Barbu Păltineanu şi Ion Boambă din partea Statului.

2) Panu, în pledoaria sa, protestând împotriva acestor cuvinte, Poincaré prezintă un protest, prin care explică că nu avusese intenţia să jignească România. Panu îi răspunse că „ia act de scuzele d-lui Poincaré", ceiace-l făcu pe acesta să sară de pe banca lui şi să spună : „Un francez nu cere niciodată scuze". Din sală, începu publicul să strige „Faşoda, Faşoda !" făcând prin aceasta aluzie la părăsirea silită a localităţei Faşoda din Egipt, pe care-o evacuaseră Francezii sub injoncţiunea Angliei (1883).

Dar guvernul obosise.

Tratative între Conservatori şi Junimişti, Martie şi Iunie 1900.

După ce, la 12 Decembrie trecut, Cantacuzino fusese nevoit să plece în străinătate pentru a-şi vedea de sănătate, trecând preşedenţia consiliului de miniştri generalului Manu [1]) şi după ce Take Ionescu „salutase" la Cameră un budget echilibrat [2]) dar care se dovedi în curând a fi deficitar cu 20 de milioane —Filipescu, Olănescu, Alecu Catargi, dar mai ales Filipescu, ajunseseră în sfârşit a vedea că o guvernare cu Cantacuzino în străinătate, cu Manu la preşedinţie şi cu Take Ionescu băgat în toate — se vorbea acum şi de „apucăturile sale de vizir" — nu mai mergea, şi că dacă nu voiau să treacă mâna lui Sturdza, apoi concursul junimiştilor li era de neapărată nevoie.

Demisia lui Cantacuzino şi guvernul P. P. Carp, 7 Iulie 1900.

La sfârşitul lui April, şi apoi la începutul lui Iunie, merseră tustrei la Carp şi la Maiorescu pentru a le propune din nou „reîntregirea partidului" şi constituirea unui cabinet conservator-junimist. La 10 Iunie Carp avu o întrevedere cu Cantacuzino, întors din străinătate, şi după alte întruniri între Carp cu Marghiloman pe de o parte şi Cantacuzino cu Filipescu pe de alta (dar fără ştirea generalului Manu şi a lui Take Ionescu), ajunseră cu toţii la o deplină înţelegere, în urma căreia se putu constitui, la 7 Iulie 1900, un nou minister de concentrare sub preşedenţia lui Petre Carp.

1) Se remaniase atunci şi o parte din minister. Take Ionescu trecând la finanţe şi Istrati la culte, Grădişteanu luă lucrările publice, iar Panu rămase pe din afară, ceiace-l făcu să intre din nou în partidul liberal.

2) Salutaţi-l, spusese el, căci a avea un buget echilibrat după unul care a dat 32 milioane deficit, este un lucru pentru care omul are dreptul să fie mândru.

CAPITOLUL IV

P. P. Carp prim-ministru

17 Iulie 1900 — 13 Februarie 1901.

Un triumf ? Nu. O nouă cale deschisă între grădina Ghetsemani şi muntele Golgota. Nu că ar fi fost Carp acel care să bea paharul până la fund sau să se lase răstignit. Căci nu e vorba aici nici de un zeu, nici de un semi-zeu [1]), e vorba de un caracter, de o convingere şi de-o ideie. Golgota ideii.

Guvernarea de şapte luni a lui Carp dintre 1900 şi 1901 — trecută uşor cu vederea şi de oamenii vremii şi de „cronicari şi rapsozi" vorba lui Eminescu, — a fost pentru el însuşi cea mai mare decepţie din viaţă, iar pentru istoria politică a ţării noastre cea mai caracteristică epocă din toate, cea mai plină de triste învăţături.

Mai târziu, între 1911 şi 1912, a putut fi învinuit Carp de lipsă de tact politic ; încă mai târziu, în 1914 a putut fi învinuit de lipsă de tact naţional — amândouă ori, după cum se va vedea, imputările fiind cu totul în afară de concepţia minţilor sănătoase şi clare. Dar de ce a putut fi învinuit Carp în anul 1900 ?

Fără doar şi poate că de un singur lucru : că a fost omul suprem. Iar lumea nu are nevoie de oameni supremi. Ei stingheresc ambiţiile. Dacă oamenii supremi

---

1) Impotriva acestei laude s'a apărat Carp el însuşi, vezi mai jos p. 273.

învinge prin *energie :* Alexandru, Cesar, Napoleon — să nu anticipăm, dar hai să zicem, Mussolini şi Hitler — prin puterea de convingere ei nu pot învinge. Iar Carp n'a fost *o energie,* a fost un cap organizat şi un cugetător. Despreţul său pentru oameni n'a mers atât de departe încât să-i creadă incapabili de a raţiona, de a se lăsa convinşi.

N'a avut dreptate. Despreţul său pentru oameni ar fi trebuit să fie mai mare decât a fost.

Acum să facem o demonstraţie, demonstraţie cu atât mai necesară cu cât atâţia alţii — atunci, mai târziu — s'au căznit să demonstreze contrariul, cumcă adecă Petre Carp a venit la putere pentru a îndrepta situaţia financiară a ţării, şi neputând-o îndrepta a fost nevoit să plece.

Cum că a trebuit să plece, e adevărat. Cum că n'a putut-o îndrepta, e iarăşi adevărat, de oarece a trebuit să plece. Dar cum că ar fi putut-o îndrepta dacă n'ar fi trebuit să plece, asta rămâne de demonstrat.

* * *

Dar precum demonstraţiile matematice nu se fac prin vorbe, ci prin cifre, astfel şi o demonstraţie de natură politică trebueşte făcută, nu prin vorbe, ci prin fapte — prin înfăţişarea întâmplărilor.

Nu încape îndoială că sinceritatea lui Filipescu, a lui Olănescu, ba chiar a lui Cantacuzino, când au mers ei la Carp să-i facă propuneri de co-guvernare, nu poate fi pusă în dubiu. Şi iarăşi e neîndoelnic, că numai greaua situaţie financiară a ţărei din care nu se putea descurca, l-a făcut pe Gheorghe Cantacuzino să capituleze.

Dar ei au lucrat fără ştirea lui Manu şi a lui Take Ionescu. Cel dintâi s'a simţit jignit în amorul său propriu, cel de al doilea lovit în ambiţia sa. Amor propriu şi ambiţie nu este acelaş lucru. Amorul propriu e mocnit, ambiţia e turbulentă. Amorul propriu se răzbună când i se înfăţişează prilejul; ambiţia dă năvală înainte, cu sau fără socoteală, răsturnând ce-i stă în cale. Generalul Manu a aşteptat, Take Ionescu nu.

Take Ionescu și politica.

De cum a simțit el că se clatină ceva în guvern, a înțeles despre ce era vorba. De altfel nu era greu, căci din Ianuarie 1900 se și începuse a vorbi, prin culoarele Camerii, prin cluburi, prin oraș, că greutățile financiare ale guvernului îl vor sili să recurgă la Carp. Dar văzând că vremea trece și nimeni nu i se adresează lui, nu pentru a conduce tratativele, dar măcar pentru a-l pune în curent cu ele, Take Ionescu se supără. In Iunie, tot numai din auzite, el află că înțelegerea este aproape făcută, că Petre Carp va lua președenția consiliului, care va fi format din 4 junimiști și 4 conservatori, și că i se va da lui — poate — ministerul de externe.

Nu aceste erau ambițiile lui Take Ionescu. El voia, dacă nu președenția ea însăși, dar în tot cazul un rol preponderent în guvern și o considerație mai mare decât i se dădea. Intr'un eventual minister Carp, îi trebuia un loc de frunte pentru a-și impune viitoarea șefie la care râvnea și pe care i-o mânca altă ambiție, a lui Marghiloman. Și cum știa că de fapt agreatul lui Carp era acesta, ce avea el să caute în noul minister ?

De aceia spusese el : „Cu Carp ași mai merge, dar cu din ăi de Marghiloman nu !" [1]). Iar Marghiloman în *Note Politice,* notează la data de 27 Iunie : „Take Ionescu e foarte nemulțumit... Motivul real : s'a trecut pe deasupra capului lui în toate tratativele și simte cât s'a modificat și cât s'a scăzut poziția lui".

Dar această reflecție a lui Marghiloman era departe de a corespunde cu realitatea.

Dacă Take Ionescu ar fi bănuit o clipă că Petre Carp ar putea lua guvernul fără a cere disolvarea parlamentului — un parlament creat de el în alegerile din 1899 — ar fi făcut tot chipul să intre în guvern, necum să refuze un minister care până la urmă i-a fost oferit, fiindcă atunci — după cum s'a și întâmplat — situația reală și soarta guvernului rămâneau în mâinile lui. Dar el a crezut că, după cum ar fi fost firesc, parlamentul va fi disolvat, și atunci un ministru de externe, într'un

1) Bacalbașa, o. c. II, p. 292.

guvern dușmănos lui și într'o Cameră străină de el, nu-i puteau conveni. Așa dar, când acest minister îi fu oferit, el îl refuză, închipuindu-și că acest refuz va zădărnici înțelegerea dintre conservatori și junimiști, și că regele, „en désespoir de cause" îl va însărcina pe el cu formarea unui cabinet pur conservator.

Take Ionescu și regele.

In sprijinul acestei afirmări vom arăta aci destăinuirea lui Costică Olănescu către Bacalbașa [1]), cu privire la o audiență pe care o avu în acele zile la regele Carol.

„Foarte rău face Take Ionescu" ar fi spus regele lui Olănescu „că nu primește să intre în guvern. Eu știu care este adevăratul motiv al acestui refuz. Domnul Take Ionescu dorește să-i dau lui sarcina de a forma guvernul, dar aceasta nu se poate... Nu i-a venit încă timpul să fie șef de guvern. Vremea lui va veni. Acum însă nu pot trece înaintea lui Carp, care e mai bătrân și are și un partid după el".

Olănescu, autorizat de rege de a repeta vorbele acestea lui Take Ionescu, i le spuse. Acesta, îndârjit, îi răspunse : „Nu primesc nici un fel de transacție. Reclam panașul, imediat".

— „Dar regele nu vrea".

— „Dacă nu vrea, am mijlocul să-l silesc să vrea".

— „Mă autorizezi să duc regelui acest răspuns ?"

— „Te autorizez".

Și ar fi spus Olănescu lui Bacalbașa, că auzind regele acel răspuns, a zis numai :

— „Așaaa !... Ei bine, să întrebuințeze mijlocul acela ! [2]).

Ministerul P. P. Carp 7. VII. 1900.

Ministerul de externe fu dat lui Marghiloman, iar al optelea loc rămas vacant fu ocupat de Ionaș Grădișteanu. Astfel, la 7 Iulie 1900, guvernul se putu constitui în modul următor :

P. P. Carp, prezident și finanțe ; Titu Maiorescu, justiție; Al. Marghiloman, externe, C. C. Arion, culte.

---

1) Idem II p. p. 291—292.

2) Bacalbașa adaogă : „din momentul acela am înțeles că atât timp cât va trăi regele Carol, Take Ionescu nu va fi niciodată prim-ministru. Și așa a și fost".

Apoteoza lui P. P. Carp
(după o caricatură a vremii)

P. P. Carp călare ; Gh. Gr. Cantacuzino și Take Ionescu ținând calul de zăbale; în fund partidul

Aceştia erau cei 4 junimişti ; iar cei 4 conservatori, următorii:

N. Filipescu, domenii; C. Olănescu, interne; I. Grădişteanu, lucrări publice, şi general Iacob Lahovari, răsboi.

Dar spre marea surprindere a lui Take Ionescu, el află abia atunci că parlamentul nu va fi disolvat şi că prin urmare Carp va guverna cu Camerele în fiinţă.

Take Ionescu şi fuziunea.

De aceia, când a doua zi după formarea cabinetului, la 8 Iulie, se întruniră conservatori şi junimişti la clubul partidului pentru a proclama fuziunea, şi când îndată după Cantacuzino şi Carp luă Take Ionescu cuvântul, el zise acele vorbe rămase vestite şi care sunară mai târziu ca o stranie ironie în urechile celor care le auziră :

„Dacă am dat domnului Carp guvernul, să-i dăm şi sufletele noastre".

Un povestitor al acelor vremuri (C. Bacalbaşa) adaogă la această scenă că „făţărnicia nu înşela nici chiar pe cei mai naivi", — ceiace nu e adevărat, căci a înşelat pe mulţi — iar biograful lui Take Ionescu (d. C. Xeni) spune şi el : „Pornirea de devotament pentru partid, îi întuneca în acel moment sinceritatea" [1]).

Dar nu devotamentul pentru partid îi întunecase sinceritatea — calitate pe care acest mare om de stat n'a avut-o niciodata — ci din potrivă faptul că din clipa când a aflat că parlamentul său nu va fi disolvat, şi-a dat el seama că soarta guvernului stă în mâinile sale — ceiace era adevărat — şi a crezut că şi devotamentul partidului pentru el, nu al lui pentru partid, îi va fi asigurat. Dar aici s'a înşelat.

Dece a primit Carp colaborarea fără disolvarea Parlamentului.

Mulţi s'au întrebat — Maiorescu el însuşi — cum de a putut primi Carp să guverneze cu Camera conservatoare, în care nu avea decât prea puţini partizani parlamentari [2]).

Dar întrebarea e zadarnică. A primit şi nu putea să nu primească. Fusese doar solicitat, luni de zile, să ia

1) Bacalbaşa, II p. 200; C. Xeni: Take Ionescu, p. 170.
2) Vre-o 8 la Cameră şi vre-o 6 la Senat.

răspunderea situaţiei, să salveze ţara de faliment şi partidul de pieire. Nu ceruse, i se oferise. El stătea liniştit la Ţibăneşti, şi nu venea la Bucureşti decât când îl chemau, telegrafic, Maiorescu sau Marghiloman. Cu un an mai înainte, 1899, după moartea lui Lascar Catargi, el refuzase puterea chiar cu disolvarea Camerelor, care i-ar fi dat în acel moment o majoritate hotărâtoare. Iar acum o primea cu alcătuirea actuală a parlamentului, fiindcă, solicitat cu insistenţă de Filipescu şi de Olănescu, fiindcă ajungând să-l facă pe Cantacuzino să capituleze pe toată linia (acesta rămânea numai şeful partidului şi preşedinte al Camerei), fiindcă, având o misiune de îndeplinit, acea de a salva finanţele ţărei. el nu şi-a putut închipui o clipă că va putea să nu fie sprijinit de un parlament ai cărui „leaderi" îl implorau să le vie în ajutor.

Că ar fi trebuit să-şi dea seama că acel parlament era mai mult takist — e şi momentul când s'a iscodit vorba aceasta de „takist" şi de „takism" [1]) — şi că prin urmare ar fi trebuit să se aştepte la o acţiune a lui Take împotriva-i, da, şi-a dat seama, şi de aceia i-a şi oferit un minister în cabinetul său. Insă, după refuzul acestuia, şi-a spus că erau în acele corpuri legiuitoare şi cantacuzinişti, şi filipescani, şi olănişti, care vor şti să contrabalanseze o eventuală acţiune opoziţionistă. Iar mai la urmă, toate aceste consideraţiuni îi erau indiferente. Omul, oamenii, nu-l interesau. Era o ideie de apărat şi o situaţiune de salvat.

Silogismul. De fapt guvernarea lui Carp din 1900-1901 se reduce la un silogism.

Premisa întâi : *o pătimaşă ambiţie* stăpânea pe Take Ionescu, cel care, făcând alegerile din 1899, avea *parlamentul* în mâinile sale.

Premisa a doua : Petre Carp. deşi a venit cu excelente idei financiare, a fost răsturnat de *parlament.*

Concluzia : *O pătimaşe ambiţie,* nu o idee, a răsturnat guvernul P. P. Carp.

Premisa întâi — terminus minor — a fost în parte

---

1) Maiorescu.o. c. p. 442.

dovedită, că adecă Take Ionescu, carele făcuse alegerile din 1899, era un mare ambiţios. Vom dovedi şi restul, că el a rămas, în timpul guvernului Carp, stăpân pe acel parlament. Deocamdată să vedem dacă se poate face dovada că şi premisa a doua e adevărată — terminus medius — că adecă Petre Carp a venit cu bune soluţiuni financiare.

Concluzia se va impune de la sine.

* * *

Carp şi împrumutul

Mai întâi, altă vorbă care s'a spus şi care iarăşi nu este adevărată, e că Petre Carp ar fi încercat, cum a venit la putere, să facă un împrumut în străinătate şi n'a reuşit. Cum era el să încerce un lucru pe care-l ştia cu neputinţă, de oarece, prin ultimul împrumut, Disconto Gesellschaft şi Bleichröder impuseseră Statului Român să nu se mai lege cu nici un împrumut până la achitarea celui făcut în 1899 ?. Abia în Noembrie viitor a încercat Carp, vom vedea de ce şi în ce condiţiuni, să facă un nou împrumut, care i-a şi fost acordat, dar pe care nu l-a primit, vom vedea de ce. Dar acum, în Iulie 1900, el luă frânele guvernului având un program financiar bine stabilit, în ale cărui calcule împrumuturi externe nu intrau. Era programul expus în parte la banchetul din Botoşani, în Ianuarie 1897, la care adăogase câteva noui idei poate luate de la Take Ionescu, sau poate luate de Take Ionescu de la el — e un lucru greu de stabilit. Vom studia mai jos în amănuntele sale, acest program. Să constatăm însă deocamdată un lucru, că dacă adversarii lui Carp au susţinut că el se adresase la Berlin pentru un nou împrumut şi că a fost refuzat, apoi această susţinere a provenit din următoarea confuzie :

Carp fusese în vacanţele trecute de anul nou 1899—1900 la Berlin şi se întorsese de acolo spunând că i se făgăduise în Germania „câteva milioane, la nevoie" [1]). Apoi, cum fu numit în Iulie preşedinte de consiliu, el

1) Al. Marghiloman : Note Politice, I p. 21.

trimise pe Maiorescu în Germania pentru a trata o chestiune, pe care neştiind lumea care este, a crezut că e chestiunea împrumutului „celor câteva milioane". Şi cum Maiorescu s'a întors fără el, s'a spus îndată că „împrumutul a eşuat".

Dar lucrurile nu stăteau astfel.

Imprumutul de care ar fi avut nevoie România în acele momente nu era de *câteva milioane*, şi nici măcar de 40 de milioane, sumă care reprezenta deficitul şi arieratele, ci de 225 milioane, cu care să se acopere mai întâi împrumutul de 175.000.000 din 1899, plus cele 40 milioane trebuincioase, plus vre-o zece milioane pentru noi cerinţe. Va să zică nu această prea grea soluţie o căutase Carp în Decembrie 1899 la Berlin, şi nici Maiorescu în August 1900, ci cu totul altceva, anume cedarea către Disconto Gesellchaft a venitului monopolului hârtiei de ţigarete pe un termen de 12½ ani în schimbul unei sume plătite imediat, de 15 milioane lei.

Aceste erau acele „câteva milioane" despre care vorbise Carp înainte de a veni la putere şi pentru care trimisese în vară pe Maiorescu la Berlin.

Programul lui Carp.

Să vedem acum care era programul lui Carp. Pentru a-l pune cât mai curând în aplicare, el convocă în Septembrie o sesiune extraordinară a Corpurilor Legiuitoare, o dovadă mai mult că acest program era bine chibzuit de mai înainte, de oarece îl prezentă parlamentului două luni şi jumătate după venirea sa la putere [1]).

---

1) Pentru a păstra unitatea acestui capitol nu ne vom ocupa aici de alte proecte de legi ale acestei scurte guvernări — care au şi fost neglijate din pricina interesului covârşitor al chestiunei financiare — nici de evenimentele interne sau externe, care-şi pierd orice interes faţă de preocuparea capitală a guvernului: salvarea ţărei de la faliment.

Legile Maiorescu.

Vom spune deci numai aci în notă că în chestiune de legiferare s-a distins doar Maiorescu la Justiţie prin legea menită să revoace legea lui Stătescu, prin care acesta lovise în inamovibilitatea Curţii de Casaţie pentru a face loc la doi partizani politici de ai săi (unul din foştii magistraţi a şi fost reintegrat) — precum şi prin proectul de lege care prevedea oprirea unui ministru de justiţie de a exercita profesiunea de avocat, timp de 5 ani după retragerea sa din minister.

S'a distins deasemenea Marghiloman la externe, dar printr'o nedibăcie, care era să împingă ţara în război cu Bulgaria în momente

La 29 Septembrie veni în desbaterea Camerei proectul de lege sus amintit prin care se ceda băncei din Berlin Disconto Geselschaft venitul monopolului hârtiei de ţigarete. Cu acest prilej ţinu Carp în adunarea deputaţilor un discurs, în care-şi arătă programul financiar, expus cu o remarcabilă claritate.

Discursul lui Carp asupra politicei sale financiare. Camera 29|IX 1900.

Arătând că nu are intenţia de a critica pe nimeni nici guvernul liberal al lui Sturdza, nici acel conservator al lui Cantacuzino, că va vorbi *„sine ira et studio"*, el arată totuşi că din vina ambelor guverne din urmă se înrăutăţise mult starea financiară a ţării. Trecem asupra expunerei amănuntelor acestei afirmaţii, pentru a ajunge deadreptul la buget.

Din împrumutul de 175 milioane făcut de conservatori nu se luase *efectiv* decât 156 de milioane de lei. Din această sumă trebuiau să se acopere 103 miliane bonuri de tezaur, 18 milioane plata de anuităţi a datoriei publice, 25 milioane reprezentau lucrările în curs de executare şi 10 milioane erau rezervate pentru lucrările extraordinare ale anului în curs, în total deci 156.000.000. Aceasta era întrebuinţarea banilor luaţi din împrumutul de anul trecut. Dar această sumă fiind în întregime întrebuinţată, rămâneau deficitele de acoperit, care reprezentau 34 milioane din anii precedenţi plus 9 milioane din ultimul an, în total 43 milioane lei.

> *„Şi oricum ne-am învârti,* zicea Carp, *dacă acoperim deficitele anterioare trebue să descoperim lucrările în curs de executare, iar dacă acoperim lucrările în curs de executare, lăsăm descoperit deficitul anterior. Aşa dar, ori cum veţi face so-*

---

financiare atât de critice. E vorba de afacerea Stoian Dimitroff, un bulgar din comitetul naţionaliştilor macedoneni, care a ucis în Bucureşti pe profesorul Ştefan Mihăileanu, român macedonean. Descoperindu-se cu prilejul dărei acestuia în judecată că el făcea parte dintr'un complot a cărui ţintă pare să fi fost asasinarea regelui Carol, spiritele se emoţionară (August 1900), cu atât mai mult cu cât de curând fusese asasinat regele Umberto al Italiei. Presa românească relevând fapte care nu puteau fi cunoscute decât prin indiscreţia ministrului Afacerilor Străine, Bulgaria se simţi ofensată, iar Marghiloman în loc de a linişti lucrurile, le bruscă, de era aproape să iasă un război. Lucrurile nu se liniştiră decât în Noembrie, după condamnarea lui Dimitroff.

Afacerea Dimitrof.

coteala, statul are nevoie de 43 de milioane, fără posibilitate de a face apel la împrumut".

Pentru acoperirea acestor sume soluţiunea sa fu următoarea :

Legile menite să acopere deficitul bugetar.

Legea vânzărei hârtiei de ţigarete va aduce 15 milioane; nişte concesiuni de petrol, ale căror tratative erau în curs, trebuiau să mai aducă 10 milioane; total deci 25 milioane de lei. Mai rămâneau de acoperit 18 milioane în următorul mod : prin vânzarea acţiunilor Băncei Naţionale ce aparţineau Statului se puteau lua 4 milioane ,prin concesiunea unor păduri ale statului 8 milioane şi prin desfacerea flotei comerciale, care pe atunci nu producea nimic, şi trecerea ei unei societăţi maritime mult mai puternică, s'ar mai fi putut obţine 6 milioane — total deci 18.000.000, care adăugaţi la cele 25 milioane — făceau 43.000.0000 lei, sumă de care era nevoie pentru acoperirea deficitelor.

„Dacă parlamentul ar da, spuse Carp, *oricui ar fi, guvernului actual sau altui guvern, aceste 43 de milioane în mod serios şi real, trecutul este lichidat. Dar acum vine marea întrebare : ce facem noi cu viitorul? Căci, Domnilor, nu trebue să ne ascundem .Noi pentru viitor, din bugetul ordinar trebue să plătim nu numai bugetul ordinar pe care l-am plătit până acuma, dar şi toate acele cheltueli care ni se impun de necesităţile progresului, de necesităţi economice, nu financiare, necesităţile economice ale acestei ţări".*

„Noi avem un buget de 238 milioane [1]*). Faţă cu această cifră, făcând o evaluare, nu pesimistă ,dar reală, a resurselor noastre, nu avem decât 220 de milioane. Prin urmare, dacă am merge cu bugetul anului trecut, după ce vom fi lichidat trecutul ar trebui să începem de-a capul cu deficitul de 18—20 milioane pe an, plus, cu siguranţă ab-*

1) In afară de cheltuelile extraordinare. Cele trei mari cifre ale bugetului erau : 92 milioane anuităţi, 85 milioane funcţionarii şi 11 milioane pensiile, total 188 milioane, care scăzute din bugetul de 220 milioane, rămâneau 32 de milioane pentru celelalte nevoi ale Statului.

solută, că peste cinci ani, în loc de 103 milioane de bonuri de tezaur ne vom afla cu 175 milioane bonuri de tezaur..."

De unde trăgea Carp concluzia că aceasta ar însemna falimentul Statului ,şi că pentru a scăpa de el trebuia deci făcute economii, în primul rând, şi în al doilea rând, trebuia mărite resursele. Pentru a ajunge la bugetul său de 220 milioane (în loc de 238), adecă pentru a scade 18 milioane, soluţiunile erau următoarele : Mărirea resurselor Statului.

1). Reducere de funcţionari. Dar aceasta nu putea aduce decât o economie de câteva sute de mii de lei. 2). Să se micşoreze sarcinile Statului prin schimbarea organizării comunale rurale, adecă printr'o mărire a acestor comune, care implica reducerea, simplificarea ruajului administrativ. Cu alte cuvinte administraţia să se facă direct între prefect şi primar, suprefecţii rămânând un fel de instanţă de inspecţie, în loc să fie o instanţă administrativă. Rezultatul ar fi fost că, în loc să existe suprefecţi, ajutori de suprefecţi şi o întreagă cancelarie, se puteau reduce din numărul suprefecţilor şi se putea desfiinţa cu totul ajutorii şi cancelariile. Proectul acesta, care aducea o economie de circa 1½ milion în bugetul Statului, era în studiu [1]). 3). Monopolul cârciumelor în comunele rurale ar aduce acestor comuni un beneficiu anual de circa 6 milioane ,cu care ar putea ele acoperi cheltuelile parohiilor bisericeşti, scăzându-se deci această sumă din budgetul ministerului cultelor.

Totalul acestor scăderi trebuiau să reprezinte deci vre-o 7½—8 milioane. Mai adăugând la această sumă vre-o 6 milioane scăderi de lefuri [2]), făcea în total circa 14 milioane, la care Carp conta să mai adauge *noui resurse* de vre-o 9 milioane, ceiace ar fi reprezentat 8+6+9 milioane = 23.000.000 lei. Cum economiile care

1) Proectul a fost reluat în 1904 de Vasile Lascăr, întâmpinând o astfel de rezistenţă, încât acest ministru trebui să demisioneze.

2) La punctul 1 de mai sus erau reducerile de funcţionari; aici e vorba de reduceri de lefuri la diferite ministere şi administraţii ale Statului.

trebuiau făcute pentru a ajunge la un budget de 220 milioane, erau de 18 milioane, mai rămâneau deci din cele 23 milioane (economii şi noui resurse) cinci milioane „excedent normal al bugetelor viitoare".

Incheierea acestei expuneri o termină Carp în felul următor :

> *„Intrucât ne priveşte pe noi, am studiat chestiunea cum am găsit-o. Am căutat în mintea noastră să ne facem un plan de remediere a stărei actuale de lucruri. Vi-l aducem la cunoştinţă. Restul e treaba Dumneavoastră".*

Legi votate.

Legea pentru vinderea monopolului hârtiei de ţigarete pe 12 ani, precum şi o lege pentru urcarea impozitului ţuicei (8 bani la grad) trecură chiar în sesiunea de Septembrie. Rămâneau pentru sesiunea ordinară de Noembrie trecerea celorlalte legi, la care Carp mai adaogă între timp nişte proecte de legi pentru două noui impozite : unul asupra patentelor şi altul complementar asupra funciarului — cele două legi care-l vor răsturna.

Expunerea aceasta era necesară pentru a arăta că Petre Carp, departe de a lua răspunderea situaţiei fără a avea soluţia trebuincioasă, veni din potrivă cu un program cuminte şi bine studiat. Că unele din aceste soluţiuni fuseseră propuse în iarna trecută şi de Take Ionescu — ca de pildă monopolul alcoolului, concesionarea pădurilor statului, vinderea serviciului maritim unui consorţiu străin, şi vinderea acţiunilor Statului ale Băncii Naţionale — se poate, deşi e greu de stabilit a cui a fost ideia iniţială. Dar să fi fost a lui Take Ionescu, aceasta ar însemna, mai întâi, că aceste patru puncte n'au fost suficiente pentru a îndrepta situaţia, şi al doilea, că, după cum ştim de mult, Petre Carp precum s'a căznit o viaţă întreagă să facă să i se adopte părerile, astfel nu s'a sfiit niciodată să adopte pe ale altora, dacă i se păreau bune. Şi aceasta pentru simplul motiv că n'a ştiut în viaţa lui ce înseamnă nici ura nici invidia, şi singura călăuză a tuturor avânturilor sale a fost doar binele ţării.

Take Ionescu, care nu ceruse economii, nici nu se

gândise la cele două soluţiuni ale comunelor rurale, nici la o sporire de impozite, făcu, chiar de pe atunci, din Septembrie, o vehementă opoziţie la proectul de lege asupra urcărei impozitului asupra ţuicei, provocând chiar — în unire cu liberalii — o acţiune extraparlamentară, prin sate, unde agitaţiile ţuicarilor (mai ales la Râmnicul Sărat şi în Ilfov) provocară răscoale ţărăneşti, care fură reprimate, fără vărsare de sânge, dar cu mare greutate [1]).

Agitaţiile ţuicarilor.

Sesiunea parlamentară extraordinară se închise la 7 Octombrie, pentru ca apoi, la 15 Noembrie, să se deschidă cea ordinară.

Petre Carp ţinu atunci două discursuri ,unul la Cameră şi altul la Senat, în zilele de 2 şi de 4 Decembrie 1900, amândouă ca preşedinte de consiliu şi ministru de finanţe ce era, în vederea convingerei parlamentului de a-i adopta soluţia financiară.

Intrucât în discursul de la Cameră de la 2 Decembrie avu loc prima lui ciocnire parlamentară cu Ionel Brătianu, fiul lui Ion, înainte de a vedea miezul acestei cuvântări, ar fi interesant să arătăm o destăinuire făcută de Marghiloman în Notele sale Politice, cu totul caracteristică şi, până la apariţia acestor Memorii. tot pe atât de necunoscute.

P. P. Carp şi Ionel Brătianu.

La 22 Martie trecut, — deci în timpul tratativelor de fuziune ale junimiştilor cu conservatorii — Marghiloman însemnă următoarele :

> *„.... Am stat două ore de vorbă cu Ionel Brătianu la mine. Brătianu în nume personal (cred însă că cu ştiinţa lui Sturdza) mi-a propus să reluăm ceiace tatăl său a căutat să facă cu Carp. El exclude şi posibilitatea Carp prin conservatori şi posibilitatea Carp singur. Atunci el ar voi un guvern Carp-Sturdza, care ar îndruma la o fuziune ulterioară, dar a cărui ţintă principală ar fi : restabilirea creditului şi finanţelor ţării şi transformarea radicală a administraţiunii. Câteva puncte a*

1) Ele se întinseră mai apoi în Buzău, în Vâlcea şi în Gorj, unde generalul Gigurtu, trimis să le potolească, fu lovit în cap de o piatră aruncată de un ţăran.

căror precizare am cerut-o eu : nici o atingere de Constituţiune, nici o lăţire de drept de vot, reduceri la pensiuni, la slujbe, întărirea comunei... Bine înţeles totul ad-referendum *şi din partea lui şi din a mea".*

Apoi, la 7 Iunie :

„Ionel Brătianu mi-a adus răspunsul lui Sturdza. Acesta primeşte toate propunerile formulate şi pe care le-a rezumat din nou : Alianţa a două partide, unirea a două drapeluri, pentru a scoate ţara din pericolul financiar prin mari reduceri de cheltueli şi pentru a trasforma administraţia şi moravurile ei, ceiace nu poate merge fără amputaţiuni serioase de persoane. Brătianu a insistat asupra acestor tăieri a cozilor (de noi nu poate fi vorba, el recunoscând că nu avem clientelă)... Am telegrafiat lui Carp spre a-l vedea".

Ceiace nu se mai ştie, este întâi, dacă în adevăr i-a telegrafiat, al doilea, dacă atunci când l-a văzut i-a spus ceva despre această propunere ,şi al treilea, dacă l-o fi pus în curent cu tratativele, care a fost răspunsul lui Carp [1]).

In tot cazul, e deosebit de interesant de a constata, că atât Brătianu tatăl cât şi Brătianu fiul, au avut dorinţa de a colabora cu cel despre care spusese bătrânul că „este singurul cap politic din ţară". Şi cu toată convingerea lui Carp că era „conservator", justificată ni se pare însă părerea lui Maiorescu când spunea : „Noi junimiştii suntem mai mult liberali, deşi nu radicali" [1]). Iar cum pe de altă parte Ion Brătianu spusese : „Şi eu sunt conservator" [2] — auch ich bin in Arkadien geboren — ar fi putut face junimiştii cu liberalii un fel de înţelegere, un fel de nou partid de centru, în care unii să aibă numărul şi finanţele, ceilalţi capetele şi caracterele, şi ar fi fost fără îndoială un mare bine pentru ţară.

---

1) Ceiace se ştie, din alte izvoare (orale) e că puţin mai înainte a fost vorba de o căsătorie între Ionel Brătianu şi Elsa Carp, fata lui P. P. Carp (care s'a măritat apoi cu Al. Sturdza). Dar *iarăşi* nu se mai ştie de ce vorba aceasta a rămas numai vorbă.

2) Vezi mai sus p. 210.

3) Vezi vol. I p. 239.

Dar deocamdată, cum lucrul nu s'a făcut, să ne întoarcem la discursul lui Carp de la 2 Decembrie 1900. Discursul lui Carp 2 Decembrie 1900.

Brătianu spusese de el — în Cameră, cu o zi mai înainte — că este *o stea cu eclipse prea des repetite* (poate una din ele să fi fost refuzul de a colabora împreună) — iar în tot cazul una din acele eclipse ar fi avut-o Carp când a primit situaţia de a fi prim-ministru într'un partid al cărui şef era Cantacuzino.

Delavrancea, în răspunsul pe care-l dete lui Brătianu, arătase că *„motivarea psihologică"* a oratorului liberal fusese greşită, iar Carp veni apoi să spuie că *„motivarea exterioară n'a fost suficientă"* pentru a-l convinge *„chiar în afară de cunoscuta mea vanitate"* de dreptatea acuzaţiilor aduse.

> *„Domnule Brătianu, dacă şeful partidului nu vrea să fie şeful guvernului, atunci Dvs. ziceţi: noi cerem să ne daţi locul nouă. Această concluzie nu o putem admite... şi dacă aceasta este pentru Dvs. o eclipsă, va veni o nouă lucire a stelei, care pentru Dvs. este astăzi atât de întunecată".*

Dela Brătianu, Carp trecut la Costinescu. Pentru capacităţile financiare ale acestuia el avea o deosebită consideraţie — se poate chiar spune că părerea sa era că, după Mavroyeni şi Ghermani, şi după el însuşi firește, singurul cap bine organizat în materie de finanţe era al lui Costinescu. Dar cum totdeauna recunoştea meritele altora, nu putea concepe să nu i se recunoască şi pe ale sale, şi mai ales când această nerecunoaştere nu era bazată pe neînţelegere, ci pe motive de adversitate politică. Carp şi Costinescu.

Acuzat deci de Costinescu *„că soluţiile sale financiare ar lipsi de originalitate"* Carp îi răspunse :

> *„Ia să studiem puţin ce va să zică originalitate. In orice ramură a activităţii intelectuale, originalitatea vrea să zică numai concepţia unei idei luate aşa în aer? Sau ideia, oricât de originală o fi ea, cată să fie bazată pe posibilităţi reale? Logiceşte îşi poate omul multe închipui. Aşa de pildă îmi pot închipui că casele, în loc de a sta pe temelii, să fie aşezate pe vârful acoperişului, care*

Ce înseamnă originalitate. Casele spânzurate.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

s'ar rezema, cu un echilibru perfect pe un pivot. Practica însă se refusă a da dreptate logicei şi o asemenea casă s'ar prăbuşi la cea d'intâi suflare — şi o asemenea idee logiceşte concepută e o simplă utopie — şi utopiile, dacă sunt permise în literatură, pentru acei cari au răspunderea unei datorii reale nu sunt permise.

Pe ce dar s'ar putea întemeia ideia, că după un împrumut care ne împiedică a face noui împrumuturi, după un împrumut care nu acoperea toate nevoile şi nu satisfăcea angajamentele deja luate, eram obligaţi a găsi mijloacele prin care să facem onoare semnăturii noastre?

A trebuit să ne uităm în jurul nostru şi să vedem, în lipsă de împrumut, care sunt disponibilităţile acestui Stat.... Erau : hârtia de ţigarete, bogăţiile de petrol, capitalul Statului în Bancă şi flota comercială... Mai e şi un alt mijloc. Mai e mijlocul struţului, adică de-a închide ochii şi de-a zice : 43 de milioane? dar 43 de milioane eu le ignorez! era sistemul d-lui Panu!

Politica struţului.

Nu mă voi întinde mai departe, pentrucă d. Costinescu vorbeşte în Cameră contrar cu vederile opoziţiunii. Dumnealui recunoaşte că aceste 43 de milioane trebuiesc plătite imediat. Partizanii d-sale cer amânarea plăţii. Dumnealui cere suprimarea Facultăţilor dela Iaşi; partidul liberal anunţă întruniri ca să protesteze în contra unei asemenea lovituri cutezătoare! Incăt mă întreb : d. Costinescu bine a făcut că a reintrat în matca liberală? Dar aceasta este o chestiune între d-sa şi partidul liberal. Sper, d-le Costinescu, că Dvs. aveţi să-i convingeţi, căci deşi am constatat azi o slăbire a excelentei opiniuni financiare ce aveam de d-ta, totuşi declar că dintre dânşii, d-ta eşti cel mai cu cap".

Intrucât veşnica lozincă a liberalilor era : economii şi economii — pe care le anunţau în opoziţie şi nu le făceau la guvern — Carp se ridică împotriva acestei idei, posibilă de realizat numai într'o foarte mică mă-

sură, şi *în tot cazul nu în armată*, şi întrucât în mijlocul expunerii sale, Costinescu îl întrerupse, zicând :

„Economii fără nici o margină".

Carp îi răspunse zâmbind :

Sângele lui Traian.

„Eu văd ce vorbeşte în d-ta, d-le Cositnescu. Este acel sânge roman, care făcea pe toţi cetăţenii să servească Statul fără leafă. Poate, dar sunt 2000 de ani de atunci, şi grozav s'a schimbat sângele lui Traian în noi ! (ilaritate şi aplauze).

Şi cum îi plăcea lui Carp să treacă fără tranziţie de la glumă la serios, el, adresându-se tot lui Costinescu, îi spuse :

Reduceri în armată nu sunt posibile.

„Veţi vedea în comisia bugetară, că am redus asupra bugetului anului trecut vre-o 3-4 milioane la armată. Insă n'am voit ca în situaţia în care ne aflăm, reducerile să fie aplicate acolo unde am regretat totdeauna când s'au aplicat, la ministerul de război, la concentrări şi la echipament. Aceasta nu o vreau. Cu toată strâmtoarea noastră, echipamentul n'are să se reducă, efectivele au să fie complecte şi manevrele se vor face".

Discursul lui Carp la Senat 4|XII 1900.

Două zile mai târziu, la Senat, Carp răspundea lui Sturdza — cumnatului cu care acum se împăcase de mult, dar pe care nu-i îngăduia firea să nu-l înţepe din când în când :

Regele şi parlamentul.

„Din cuvântarea d-lui Sturdza am învăţat un lucru, care e cam nou pentru mine : că partidul nu aşteaptă puterea decât de la parlament sau de la rege, şi dispreţueşte să o ia de pe stradă. O declaraţiune foarte importantă, şi chiar măgulitoare pentru mine, care întotdeauna, o ştiţi, am fost ostil întrunirilor publice, atunci când ele nu sunt întruniri electorale. Totdeauna am zis că nu sunt decât doi factori în ţara aceasta, care trebuie să desemneze fiecăruia din noi locul pe care-l luăm, şi aceşti doi factori sunt : Regele şi Parlamentul. Prin urmare îmi pare bine că d. Sturdza recunoaşte şi dumneasa existenţa acestui adevăr, şi sunt convins că de azi înainte nimeni nu-l va mai vedea pe stradă în capul poporului" (ilaritate).

Cum Sturdza mai avusese şi nefericita inspiraţie de-a spune că „politica lui Carp este *autoritativă*", (în loc de autoritară) fostul critic al Junimii se legă de vorba aceasta *„care nu e tocmai românească, dar care a fost pronunţată"*, făcând o lungă dezertaţie asupra cuvântului şi asupra aplicărei lui la politica sa.

Şi apoi trecu la foarfecele cele mari „economiile", repetând de fapt ceiace-i spusese lui Costinescu la Cameră, precum şi la altă ideie de-a lui Sturdza, care cerea „să nu se alieneze disponibilităţile statului".

Disponibilităţile Statului.

„Ştiţi bine", spuse Carp, *că toate formele de împrumuturi ne sunt interzise de la contractarea împrumutului de 175 milioane. Nu ne rămâne deci decât un lucru : să vedem care sunt disponibilităţile statului, şi care sunt acele alienări care se pot face pentru a ne pune în poziţiunea de a plăti cele 43 de milioane, fără a lipsi de la cuvântul nostru... Şi mi se pare că este un fel de făţărnicie de a veni şi a zice : da, să alienăm. Dar la fiecare pas :*

„Hârtia de ţigarete ? Dar nu înţeleg să alienezi venitul hârtiei de ţigaretă pe doisprezece ani".

„Flota ? Dar nu înţelegi că Europa o să spuie că noi am pus România la licitaţie ?".

„Pădurile ? Dar Dvs. vreţi să alienaţi veniturile ţării".

Acţiunile Băncei ? Apoi Dvs. atacaţi şi violentaţi instituţiunea de credit cea mai puternică, care a venit în ajutorul Statului român şi e menită să mai vină de multe ori în ajutorul lui.

Apoi dacă la fiecare pas ziceţi nu, *şi nu indicaţi : în locul Băncei, cutare resursă; în locul pădurilor, cutare alta; în locul hârtiei de ţigaretă, în locul petrolului o altă combinaţie, atunci o repet, este cam făţarnic de a veni şi a zice, în situaţiunea actuală : orice ne va cere guvernul, primim, însă cu rezerva mintală de a găsi că toate măsurile sunt rele şi a le respinge pe toate".*

Acum, la sfârşitul acestui discurs, Carp făcu în plin Senat şi destăinuirea despre care s'a vorbit mai sus,

cum că a încercat şi cu soluţia împrumutului, un mare împrumut care să acopere pe cel din 1899 şi să-i mai dea un excedent de vre-o 50 de milioane pentru plata arieratelor şi pentru nevoile lucrărilor în curs.

Destăinuiri asupra împrumutului.

„Asupra acestui împrumut ţin să atrag atenţiunea tuturor oamenilor politici de la noi, spuse Carp. *Este un mijloc de a face un împrumut mare, care să acopere şi cele 175 milioane şi cele 43 de milioane. Fără să comit vre-o indiscreţiune, vă rog să mă credeţi pe cuvânt, dacă zic că propunerile unui asemenea împrumut au fost făcute de puteri financiare foarte, dar foarte serioase, despre care nimeni nu s'ar îndoi că ar fi în stare să ne dea nu 220 de milioane, dar 400 de milioane, şi aceasta imediat. Dar am refuzat. Şi iată motivele pentru care a refuzat: întâi, pentrucă orice împrumut aş face astăzi, nu-l pot face decât în condiţiuni foarte oneroase... Al doilea, pentrucă am văzut în dosul acestor propuneri tendinţa aproape neascunsă de a pune România, prin mijlocul raporturilor economice, în poziţia de a nu mai fi pe deplin liberă în orientarea politicei sale. Şi atunci faţă cu aceste două împrejurări, cea d'intâi că împrumutul ar fi fost oneros, şi cea de a doua că împrumutul nu numai că ar fi fost oneros, dar ne-ar fi restrâns în libertatea noastră de acţiune, înţelegeţi prea bine cum că aceste propuneri am trebuit să le resping. Dacă vorbesc aici de aceste propuneri ,este că vreau să fiţi preveniţi şi să ştiţi că oricine va veni după noi, dacă nu le-ar respinge, ar face un rău serviciu acestei ţări".*

E greu de crezut că această propunere i-a fost făcută, aşa netam nesam, şi că nu el ar fi fost acela care a umblat după ea: şi de aceia s'a zis mai sus, că dându-şi seama de greutăţile care începea o încă ocultă opoziţie să-i facă, el a recurs la o supremă încercare, aceea de-a salva situaţia financiară a ţării printr'un nou împrumut, care i-a fost acordat, dar pe care l-a refuzat. Totuşi, nu este exclus că din cercul prieteniilor ce

întreţinea el în Germania să-i fi venit propunerea şi fără să o ceară, iar faţă de sinceritatea care a caracterizat această figură şi această viaţă, afirmaţia sa ar trebui luată ca absolut veridică. Dar, în definitiv, aceasta nu are însemnătate. „Propunerile unui împrumut" poate să însemne „propunerile făcute proprio motu" sau „propuneri făcute în urma unei solicitări". Ceiace este frumos este că a refuzat acest împrumut, deşi realizarea lui ar fi întărit tărâmul pe care-l simţea clătinându-se sub el. Şi la urmă, nici acest lucru nu se poate numi frumos, căci faţă de tâlmăcirile sale — împrumut oneros şi restrângător al libertăţii de acţiune a ţării — a nu-l fi refuzat ar fi însemnat o negaţiune a propriului său principiu, că „a-şi face datoria nu este un merit". Nu ! Ceiace este frumos este durerea de care a fost stăpânit când a venit să răcnească în parlament că pentru salvarea finanţelor României i s'au făcut de străini propuneri inacceptabile pentru demnitatea şi pentru viitorul ţării, şi exortaţia făcută viitoarelor guverne să nu plece urechia la atari subversive sugestii.

Economii în armată, niciodată; restrângerea liberei orientări a politicei externe, niciodată. Şi tot el era „vândutul străinilor", tot el era „nepatriotul" !

Stultorum numerus est infinitus.

* * *

Generalul Manu.

Indată după înţelegerea din Iulie trecut dintre Carp şi Cantacuzino, Generalul Manu demisionase din preşedenţia clubului conservator, ba chiar din club. El motivase această demisie prin dorinţa ce avea de a-şi păstra „absoluta libertate de acţiune în politică', iar în telegrama trimisă lui Cantacuzino (cu care era înrudit) spusese : „Voi observa şi judeca cu împărţialitate desvoltarea ulterioară a evenimentelor politice în sânul partidului".

Intrigile din culise.

Vorbele acestea îi erau suficiente lui Take Ionescu pentru a-şi da seama că are în generalul Manu un aliat. Apropierea între ei se făcu destul de uşor, şi în urma acestor doi veniră, fără prea mare greutate,

MINISTERUL FINANCELOR
CABINETUL MINISTRULUI

Înaintea libertăței mi administrație
ce singură garantează a libertăței
și ordinei.
Rolul Românie în
peninsula Balcanică
Împrejurările dificile și indicate
și rolul lor în împrumut de
criză și de belșug. —
Cum poate servi statul în
gestionul mercantil? Prin
protecțiune sau prin organizare?
Despre mișcarea caracterului
grecesc asupra organizării
partidului liberal de noi.
Despre condițiunile de trai
ale industriei și despre datoria de
protecțiune față la noi

Note pentru un discurs la Parlament

Gheorghe Panu, veşnicul nemulţumit, Ion Lahovari şi Grigore Triandafil, prietenii lui Manu. Majoritatea parlamentului era deci de pe acum, din Decembrie, ostilă guvernului.

Dar mai trebuia câştigat şi Gheorghe Cantacuzino, fostul şef, actualul preşedinte al Camerei, şi împreună cu el numeroşii săi partizani, pentru a lăsa pe Carp în reprezentanţa naţională numai cu junimiştii săi şi cu parlamentarii devotaţi lui Filipescu, Olănescu, Grădişteanu şi Iacob Lahovari. Iar lui Cantacuzino care abia în Iulie făcuse fuziunea, îi venea greu ca în Decembrie să se şi întoarcă împotriva unui guvern venit la putere mulţumită „abnegaţiei sale". Dar se făcu şi lucrul acesta. După ce trecu legea vânzării acţiunilor Băncei Naţionale ce aparţineau statului [1]), Carp, înainte de vacanţă de Crăciun, depuse pe birourile corpurilor legiuitoare toate proectele sale financiare : un impozit asupra veniturilor capitalului mobiliar, impozitul complementar, taxa pe salarii şi pensiuni, patentele, funciarul„ modificarea perceperei impozitelor directe etc. O acţiune bine condusă a opoziţiei conservatoare împotriva patentelor în deosebi şi a complimentului atrase în reţeaua ei şi pe Cantacuzino, care se· opunea întotdeauna la orice lege care lovea şi în punga lui.

Carp la Berlin. Intrevederea lui cu Impăratul Germaniei. Crăciun 1900.

Carp, care ştia totul, plecă la sfârşitul lui Decembrie la Berlin. Noui tratative de împrumut ? cu Disconto Gesellschaft ? pentru acoperirea celui vechi ? pentru obţinerea unor condiţiuni mai avantajoase decât acele denunţate în Senat ? Nu se poate şti. Fapt e că, din presa germană, s'a aflat că primul-ministru al României fusese primit în audienţă de Impăratul Wilhelm II, care i-a dăruit o fotografie cu autograf — lucru care-şi avu însemnătatea lui, după cum vom vedea îndată.

---

1) Pe care le cumpără Banca înseşi. Tratativele fură anevoioase, dar izbutiră din înţelepciunea lui Eug. Carada (vice guvernatorul Băncei), care pricepu raţionamentul lui Carp, cum că Banca Naţională nu trebuie să fie o instituţiune de partid şi e datoare ca atare să ajute Statul, iar că dacă nu va răscumpăra ea acţiunile, ele vor fi vândute străinilor. In schimbul acestui ajutor dat de Bancă, guvernul îi prelungi privilegiul pe 8 ani (dreptul regalian al Statului fiind sporit de la 20% la 30%).

Întors de la Berlin fără rezultat practic (dacă o fi căutat vre-unul), Carp întruni majoritatea în ziua de 20 Ianuarie 1901 pentru a-i mai expune odată politica sa financiară și a pune bine lucrurile la punct.

Discursul lui Carp la întrunirea majorității 20|I 1901.

„Domnilor, spuse el majorității, *a venit momentul soluțiunilor, când trebuiesc explicări deschise".*

„Când am luat guvernul... strigătul era : trebuie regulată situațiunea financiară. Eu cu dânsa am venit, cu dânsa voi sta, cu dânsa voi cădea !".

Expuse deci încăodată, în amănunte, bugetul său și felul cum înțelegea să-l echilibreze. Trecu apoi la resurse, și aici se simte foarte bine că era un apel pe care-l făcea nu numai majorității, dar în deosebi lui Cantacuzino, pentru a-l face să înțeleagă că trebuie să accepte impozitul complementar, oricât de usturător ar putea fi aceasta pentru punga sa personală. El zise :

„Cum trebuesc creiate resursele ? Avem două feluri de impozite : directe și indirecte... Este o teorie care spune că e mai nimerit să se recurgă la impozitele indirecte de cât la cele directe, căci de cele indirecte contribuabilii se pot apăra singuri, ceiace nu pot face față de cele directe.

Se poate aplica întotdeauna această teorie ? Nu, căci când este strâmtoare, cele indirecte nu dau resurse. Când mă uit la deficitul de 18 milioane din bugetul actual, văd că el provine de la impozitele indirecte.

Rămân deci impozitele directe. Am voit să văd dacă ele sunt echitabile față de contribuabili. Este toată materia impozabilă impusă ? și dacă este impusă, este ea impusă în mod egal sau neegal ? Cele neimpuse trebuiesc impuse; și pentru celelalte trebuie o egalitate.

Capitalul mobiliar de la noi nu este impus. Prin urmare era de datoria mea să-l impun. Era pe urmă o inegalitate în impozitul funciar... Bunurile de mână moartă se sustrăgeau de la taxe... Apoi lefurile funcționarilor. Voi depune mâine un proect de lege prin care scad cu 5% lefurile de la 200 lei mai sus. Patentarii la noi nu

plătesc decât între 2 şi 3 la sută. Nu era drept să ridic patenta până la 5% ?

Rămânea ceva de o inichitate revoltătoare : darea personală, după care ţăranul şi bogatul plăteşte aceiaşi taxă. Am găsit un mod egal care cade asupra tuturor. Acesta este impozitul complementar, care este foarte mic şi stabileşte o echitate.

...Termin zicând că în situaţiunea în care ne aflăm toată lumea trebuie să facă sacrificiu. Ora soluţiunilor a sosit. Rog pe domnii deputaţi să aleagă delegaţi spre a avea cu cine discuta. Eu v'am făcut declaraţiunile guvernului şi vă rog să vă grăbiţi".

Obstrucţia.

Răspunsul majorităţii la această declaraţie a primului ministru fu obstrucţia. Comitetul delegaţilor fu ales şi se întruni, dar în loc de a grăbi lucrările, după cum ceruse Carp, el le tărăgănă pentru a le zădărnici.

Demisia lui Carp şi revenirea asupra ei.

La 26 Ianuarie Carp îşi prezintă demisia, la Cameră şi la Senat, în următorii termeni ·

„Am onoare a vă anunţa demisia cabinetului. M. S. Regele va aviza. In conformitate cu uzanţele parlamentare, cred că d. preşedinte va suspenda şedinţele Camerei (respectiv ale Senatului) până ce M. S. Regele va lua o hotărâre".

Dar M. S. Regele, care ştia multe, şi care dorea să mai tărăgăneze guvernarea actuală cu câteva săptămâni, ceru lui Carp să revie asupra demisiei, căci va hotărî el majoritatea să-i sprijine reformele.

Carp se lăsă convins, şi la 31 Ianuarie convoacă din nou Parlamentul pentru a-i comunica, cum că potrivit înţelegerii avute „cu factorii constituţionali" s'a hotărât a continua opera începută, încredinţat fiind că va fi sprijinit.

Acum abia începu, în sânul partidului, frământarea cea mare. Hotărîţi de a da guvernului în tot cazul un vot de blam, Take Ionescu, Generalul Manu, Gh. Cantacuzino şi Ion Lahovari începură a acţiona pe lângă foştii lor prieteni conservatori, Iacob Lahovari, Filipescu, Olănescu şi Grădişteanu, pentru a-i hotărî să demi-

sioneze din cabinet. Atari demisiuni ar fi atras firește căderea guvernului, fără ca votul de blam să se dea „unor prieteni". Dacă nu, alea jatca est.

Dar fu nu. Nici unul din cei patru miniștri conservatori, foarte solidari cu Carp, nu voiră să demisioneze. Ba mai mult, ei puseră pe primul-ministru în curent cu intrigile care se făceau în culisele majoritarilor. Carp ceru atunci convocarea unui consiliu de miniștri la palat. Voia să înțeleagă și el ce se petrece acolo, sus. Erau oare „factorii constituționali" amândoi împotriva lui ?

P. P. Carp și regele Carol. Consiliul dela Palat.

Și cum se întruni consiliul, primul ministru întrebă pe rege, scurt, dacă Majestatea Sa îi aprobă proectele de lege sau nu.

Iar Regele, calm, dar foarte roș la față, îi răspunse .

„Dece-mi puneți această întrebare ? Da, Domnule Carp, știu că la Berlin, când ați prânzit la masa Impăratului, acesta v'a întrebat dacă reformele Dvs. au să fie votate de parlament, iar Dvs. ați răspuns că n'au să fie votate, fiindcă eu sunt un fricos și nu vă susțin".

Iar Carp, pentru care minciuna era o imposibilitate fiziologică, răspunse la rândul său :

— *„Este adevărat, Majestate".*

„Am spus Impăratului că Majestatea Voastra să lasă să fie de multe ori influențată de violențele opoziției" [1]).

In urma acestei scene, și trecutul și viitorul legăturilor dintre regele Carol I și omul de stat Petre Carp se înțeleg de la sine, fără tălmăciri și comentarii. Va urma, peste 13 ani, o târzie și dureroasă revenire între aceste raporturi.

Câteva zile mai târziu, la 12 Februarie 1901, avu loc memorabila ședință a Camerei, în care un parlament român, pentru întâia dată de la Cuza Vodă încoace, răsturnă un guvern.

* * *

1) Scena a fost istorisită de Bacalbașa, o. c. II p. 314.

Faptele se petrecură astfel : Ziua istorică de la 12 Februarie 1901.

Majoritatea opoziţionistă văzând că nu poate convinge pe cei patru miniştri conservatori să demisioneze din cabinet, hotărâ în schimb comitetul de delegaţi să continue obstrucţia cu o lăudabilă perseverenţă. Nesfârşitele discuţii cu privire la fiecare paragraf de lege ar fi pus guvernul în neputinţă de a-şi trece reformele nici într'un an de zile.

Carp hotărî să curme situaţia. In şedinţa Camerei de la 12 Februarie, el se sculă de pe banca ministerială şi apostrofă adunarea :

„...Inţelegerea între comitetul delegaţilor şi guvern nu a fost posibilă şi rog Adunarea să puie cu o oră înainte capăt unei situaţiuni dăunătoare şi pentru partid şi pentru interesele cele mai vitale ale ţării".

Take Ionescu luă cuvântul. Intr'un discurs vehement el atăcă politica lui Carp, acuzându-l că „cere capul generalului Manu, al lui Ion Lahovari şi al lui Grigore Triandafil". Nici nu mai fu vorba de finanţe, fu vorba de personalităţi, vreascuri aruncate peste jarul care mocnea în sufletul generalului. Take Ionescu pune chestiunea personală.

Grigore Triandafil, apucat de o târzie remuşcare, se scoală şi spune : Carp n'are ce face cu capul lui Triandafil.

— „Eu sunt gata să-mi dau capul, numai să ne înţelegem".

— „N'am ce face cu el" îi răspunse Carp.

Murmure, tumult, atmosferă grea. Primul ministru se sculă şi-şi începu discursul, un discurs enervat, vehement, hotărîtor. De obicei el nu vorbea, ca ceilalţi colegi, din banca ministerială. El trecea dinaintea băncei, se plimba, punea mâna în buzunar, o scotea, trecea degetul cel mare sub scorbura vestei, flutura celelalte patru degete, îşi apostrofa adversarul cu arătătorul, era acasă, era în parlament, era într'altă lume, a ideilor şi a convingerilor, era fenomenal [1]).

„Domnilor deputaţi, mai înainte de toate, declar că nu revendic pentru mine dumnezăiescul Discursul lui Carp la Cameră.

1) Din amintirile personale ale autorului.

drept de a mă coborî în conştiinţele altora. De ce este sau nu este în conştiinţa d-lui Take Ionescu, nu am nici intenţia nici putinţa de a mă ocupa. Admit deci, dacă voiţi, *că toată acţiunea dumisale este isvorâtă din cele mai bune simţiminte pentru partid şi pentru ţară. Decât eu cred că dumneasa a înjosit chestiunea... când mi-a zis că nu am alt ţel decât de a cere capul generalului Manu. Dar mai întâi, dacă ar fi aşa, aşi fi în poziţie de legitimă apărare. Dacă este cineva în comitetul delegaţilor de care nu am a mă plânge, acela e generalul Manu, pentru că dumnealui s'a declarat din capul locului contra formaţiunii guvernului, pe care o declară neconservatoare, fiind numai o „junimistificare" a partidului".*

Intrerupt de Manu, care-i spuse că el nefăcând politică în timpul acesta, Carp ar fi dat lupta pe un teren fals „trebuind să caute alte ocazii", Carp îi răspunse":

„Ce-aţi zice Dvs., domnule general, dacă două armate fiind faţă în faţă pe câmpul de bătaie, unul din adversari ar vrea să spună generalului armatei adverse la ce ocazie ar vrea el să dea bătălia? Cred că ar fi o naivitate militărească atât de mare, încât Dv., general, nu v'aţi fi putut face capabil de un asemenea lucru. Eu vă rog d-le general, ca om politic să vă aduceţi aminte de ce-aţi face ca general şi să nu veniţi aici cu alte deprinderi".

Odată că chestiunea fusese pusă direct între Take Ionescu, generalul Manu şi el, Carp trecu mai departe la situaţia sa faţă de majoritate, căci nu mai avea nici răbdarea nici nevoia să mai cruţe pe cineva. El zise:

„Dacă ar fi numai o chestiune de cifre, multe lucruri nu s'ar fi întâmplat... Dar s'a ivit chestiunea de încredere sau neîncredere în guvern..."

Şi atunci Carp întreba de ce această neîncredere ·

Nu e vorba de cifre, ci de politică.

„In situaţia actuală, când ţara are nevoie să impună sarcini asupra tuturor păturilor sociale. nu putem admite noi ca ele să apese mai greu asupra unei categorii de impozabili decât asupra

altei categorii. Ce se ivește deodată? Și veți vedea, domnilor, că arta oratorică nu e întotdeauna în stare de a acoperi adevărul. Când cu un fel de mândrie d. Take Ionescu zicea: suntem 60 de avocați aci în Cameră și nu am vrut să dăm exemplul că noi nu voim să participăm la sarcinile statului — vom vedea îndată cum au înțeles ei această abnegațiune, cum au înțeles acel avânt al unor inimi nobile care se oferă să facă sacrificii. Ei, acest avânt se reduce la o ofertă de 70.000 de franci pentru toate profesiunile libere (ilaritate). Vă închipuiți, d-lor, toți avocații țării, toți medicii, toți inginerii, toți arhitecții, venind și spunând acestei țări: Noi ne sacrificăm pentru tine, n'ați 70.000 de lei (aplauze).

„Și voiți să iau aceasta în serios?... Un guvern cu conștiință este acela care zice: am venit aici să administrez averea statului, care nu este a mea. Nu mă pot servi de dânsa ca să capăt eu o înrăurire, ce nu este legitimată prin propria mea valoare. Domnul Take Ionescu are și nu are conștiință de propria lui valoare. Are conștiință când revendică în țara aceasta o poziție la care talentul său îi dă drept; nu are conștiință de adevărata lui valoare când zice: ca să mă urc sus, trebuie să cumpăr pe cei de jos".

Intrerupt de Barbu Păltineanu cu vorbele: „atunci să-i jupuim?", Carp e cuprins de o indignare, care dă oratoriei sale accente ciceronice:

Accente ciceronice.

„Va să zică să-i jupuim? Imi pare bine că aud cuvântul acesta. Domnilor stenografi, mă rog scrieți acolo că am fost învinuit de a jupui pe profesioniști pentru că le-am cerut 72.000 de lei. Scrieți vă rog că am jupuit pe comercianți pentru că n'au vrut să-mi dea decât 200.000 de lei. Scrieți-o să se știe și să rămâie, și scrieți că aceasta s'a zis în momentele acelea în care România era obligată să impună sarcini grele oricărei suflări din această țară, ca să scape nu averea lor, ci ca să scape onoarea ei.

„Şi în asemenea condiţiuni eu sunt intransigentul, eu sunt casantul, în asemenea condiţiuni eu sunt acela care nu ţiu seama de aspiraţiunile partidului conservator şi vreau să provoc prăbuşirea lui în ziua de azi. Bine, dar eu vreau ca să se ştie că dacă va fi prăbuşire, prăbuşirea a fost pentru 72.000 lei la profesionişti şi pentru 270.000 la comercianţi.

Finanţele lui Take Ionescu.

...Cu privire la această chestiune a cifrelor vă aduceţi aminte d-lor, cu ce eleganţă şi cu ce încredere în sine trata d. Take Ionescu pe domnul Maiorescu de diletant ; vă aduceţi aminte cu ce siguranţă asupra viitorului, la modestele obiecţiuni pe care le făceam d. Costinescu şi eu la budgetele dumisale, dumneasa răspundea : vă afirm că o să se poată, vă afirm că aşa o să fie ! Ei, care e rezultatul ? Este că dacă a fost făcut vreodată, în ţara aceasta, un budget fantastic, este acela care a fost făcut de dumneasa.

Vedeţi dar, domnilor, cum ne putem înşela asupra cifrelor... Şi când se dovedeşte că peste un an, d-voastră sunteţi răspunzători de un deficit de 20 de milioane, atunci eu aşi crede — nu vă dau nici un sfat — dar aşi crede că ar fi nemerit să recunoaşteţi că vă puteţi înşela... Greaua sarcină ce am luat, d-voastră mi-aţi încredinţat-o, mi-aţi spus că dos. nu o puteţi împlini. Sunt eu oare în drept să zic : dacă nu puteţi, lăsaţi-mă să fac eu cum ştiu !

„...Dar când am văzut că în partid se luptă în contra guvernului cu cifre atât de ridicole, care aruncă o umbră grea asupra celor care le pun înainte, mi-am zis că aici este o chestiune politică... D-voastră credeţi că guvernul actual nu este destoinic de a face actuala reformă. Acesta este adevărul, vedeţi cât de departe merg cu stima pe care o am pentru parlament, nevrând să caut alte motive, decât aceste motive de convicţiune, că adecă nu mă credeţi pe mine în stare de a face ceiace nu aţi făcut d-voastră.

„Şi atunci nu este deprinderea mea de a căta să merg înainte, de a păstra o zi, o oră mai mult, sub conducerea mea un guvern, de care am convingerea că, în atari condiţiuni nu poate merge înainte.

Mi-aţi spus : Vă dăm noi autoritatea morală şi materială — şi am primit să stau. Dar în loc ca dvs., comitetul delegaţiilor, să trageţi o lecţie, în loc să reveniţi la adevăratele sentimente, care cer o lucrare împreună a tuturor pentru a scoate ţara din situaţiunea grea în care toate partidele au pus-o, dvs. vă uitaţi dacă cutare avocat are să plătească atât sau atât. Aşa fiind, trebuie să recunoaşteţi că numai de cifre nu poate să fie vorba astăzi. Avem de a face cu o luptă politică ce nu poate suferi întârziere. Propuneţi încă o amânare? Nu o primesc... Nu vă dau nici o zi, destul timp s'a pierdut în frământări sterile". Ultimatum.

Discursul era terminat, ultimatum-ul dat. Carp se aşează jos şi se sculă Cantacuzino. El părăsise fotoliul preşedinţial şi ceru cuvântul. Ceru o amânare de 24 de ore pentru ca comitetul delegaţilor să isprăvească raportul... dar cu condiţia ca guvernul „să mai facă concesiuni". Apropiindu-se de Carp, îi spuse, tare, în auzul tuturor : Intervenţia lui Cantacuzino.

— „Domnule Carp, pune sabia în teacă, şi nu vei avea printre noi decât amici".

Dar Carp ştia că nu era vorba aici de amiciţie, ci de un răgaz pentru a pregăti mai bine atmosfera priincioasă votului de blam. De aceia răspunse, fără a băga sabia în teacă, ba din potrivă, ascuţind-o :

„Guvernul nu primeşte a discuta mai departe cu comitetul delegaţilor pe tărâmul unor concesiuni pe care nu le poate admite. Eu vă fac altă propunere : să declare comitetul delegaţilor, aici înaintea d-voastră, cum că primeşte el propunerile guvernului".

Se face un sgomot nemaipomenit în incintă ; se aud glasuri zicând : *Nu, nu putem să ne dezicem.*

P. P. Carp : *„Aha! nu puteți să vă deziceți, dar eu pot"?*

Take Ionescu (încântat) : *„Nici dumneata!"*

P. P. Carp : *„Domnule Take Ionescu, situațiunea este așa în cât, astăzi, trebuie să se deslege chestiunea. Cunosc perfect situația. Dar un guvern trebuie să lucreze, iar nu să se ia după sfaturi, oricât de părintești ar fi ele. Dealtfel, domnilor, am poate multe vocațiuni, însă o vocațiune nu am, aceia de fi un guillotiné par persuasion!*

Guilotinatul prin convingere.

Votul de blam.

In urma acestor cuvinte și după un scurt discurs al lui Delavrancea, discuția se închide și se procedează la vot moțiunea, propusă de Hiotu la începutul ședinței [1]). Guvernul declară că se abține de la vot, și rezultatul scrutinului dă : 75 voturi negre contra 74 albe.

Dacă votau miniștrii, guvernul ar fi obținut majoritatea : 82 de voturi contra 75. Dar Carp n'a vrut s'o aibă. Majoritatea nu-l interesa decât în măsura în care putea lucra cu ea ; însă într'o Cameră în care aproape jumătate din deputați erau împotriva lui, n'avea ce căuta.

Demisia guvernului 13 Febr. 1901.

A doua zi, 13 Februarie, își prezintă demisia, căzând deci de la putere, după cum a fost enunțat, nu pe chestia nepregătirii sale financiare, nu pe chestia unei idei care să înlocuiască pe alta, ci pe chestia unor ambiții, a *unei* ambiții mai ales.

Quod erat demonstrandum.

1) „Dacă guvernul poate continua opera începută, sau să treacă la ordinea zilei".

CAPITOLUL V

Guvernul D. A. Sturdza

(1901—1904)

Acestui succes al vieţei constituţionale — un parlament care răstoarnă un guvern, în România — i-a lipsit apoteoza : alegerea altui guvern din sânul majorităţii. Dar dacă acei cari ar fi dorit să-l vadă pe Take Ionescu la putere ar fi ştiut că majoritatea lor este atât de minimă, încât votul de blam va răsturna nu numai guvernul Carp, dar întregul regim conservator, nimeni n'ar fi încercat, cum se zice, marea cu degetul.

După o atât de grandioasă luptă de senat roman, şedinţa Camerei de la 12 Februarie se terminase într'o atmosferă de apatie generală, fiecare dându-şi seama de tristul rezultat care-i va urma.

Compunerea ministerului Sturdza.

Şi în adevăr că regele nu stătu o clipă la gând. Cum îşi prezintă Carp demisia, el însărcină pe Sturdza cu formarea noului guvern, care fu astfel compus :

D. A. Sturdza, preşedinţia, externele şi războiul ad-interim: Aurelian, internele; Haret, instrucţia; Ionel Brătianu, lucrări publice; Pallade, finanţele ; Stoicescu, justiţia şi Vasile Missir, domeniile.

Guvernul acesta era de altfel o urmare a mersului firesc al lucrurilor : împăcarea mai veche dintre Sturdza şi Aurelian, şi întoarcerea mai nouă a lui Sturdza la dinastice sentimente de ordine — recenta lui declaraţie din Senat că guvernele se capătă de la factorii constituţionali, regele şi parlamentul, nu de la

stradă ! De altfel Sturdza fusese sincer şi guvernarea lui va fi din cele mai bune. Numai doi ani îl despărţeau de la încercarea ce făcuse de a stăpâni ţara fără parlament şi împotriva regelui, dar, bătrân şi experimentat, aceşti doi ani i-au fost de ajuns pentru a face din el un om atât de cuminte, încât singurul lucru pe care-l poate înregistra cu părere de rău istoria este tocmai bătrâneţea sa, peste care s'a altoit o boală, care l-a scos din viaţa publică a ţării tocmai atunci când devenise folositor binelui obştesc.

Împrejurările care au facilitat guvernarea lui Sturdza.

Două împrejurări au făcut ca acest ministru liberal să poată guverna, cel puţin la început, liniştit şi cuminte. Intâi, o aproape totală lipsă de opoziţie în parlament, şefii conservatorilor nereuşind nici unul la nouile alegeri — nici Cantacuzino, nici Manu, nici Take Ionescu — iar junimiştii fiind în urma unui cartel electoral, reprezentaţi numai prin Carp şi Marghiloman. Al doilea a fost că Banca Naţională veşnic binevoitoare partidului liberal, care o crease şi o stăpânea, a împrumutat Statul cu 15 milioane de lei (în schimbul cărui serviciu i se mai prelungi privilegiu pe alţi 10 ani, deci acum în total până în 1920). Cu banii aceştia, cu răscumpărarea acţiunilor efectuată sub guvernul anterior, cu venitul din impozitul asupra ţuicii, tot din vremea guvernului Carp, cu economii însemnate, reduceri de salarii şi desfiinţării de funcţiuni, şi în deosebi cu un şir de buni ani agricoli, guvernul lui Sturdza făcu faţă la toate greutăţile financiare, care păruseră până atunci aproape de neînvins.

Sistemul economiilor fu împins însă prea departe, şi în deosebi acolo unde nu trebuia, *în armată,* ceiace aduse ţării un nepatriotic serviciu, resimţit cu durere de întreg poporul românesc vre-o 15 ani mai târziu.

Vom arăta mai jos cum au curs împrejurările care au adus în trei-patru ani tot atâtea remanieri ministeriale, până când, la sfârşitul lui Decembrie 1904 s'a prăbuşit guvernul, fără nici un motiv de ordin constituţional, decât numai din pricina neînţelegerilor dinlăuntrul partidului, care începuse, sfredelit de unele ambiţii, să calce pe urmele nedisciplinii conservatoare.

Să vedem însă deocamdată ce s'a întâmplat în sânul acestui partid conservator în epoca ce-a urmat după demisia lui Carp dela 12 Februarie 1901. Conservatorii în opoziție.

Conservatorii fuzionați care făcuseră parte din guvern ; N. Filipescu, C. Olănescu și I. Grădișteanu rămaseră strâns grupați în jurul lui Carp. Numai generalul Iacob Lahovari se întoarse în tabăra adversă, căci pe de o parte, chiar în ședința Camerei de la 12 Februarie, el fu atât de nemulțumit de faptul că guvernul hotărîse să nu ia parte la vot, încât strigase în gura mare : „Aceasta este o prostie !" — iar pe de altă parte, când în urma „acestei prostii" guvernul căzu, el nu mai vru să audă vorbind de un cartel electoral al junimiștilor cu liberalii, și ca atare, lăsându-se convins de Take Ionescu că el va fi, după moartea lui Cantacuzino, ales șef al partidului conservator, se „întoarse la matcă".

Dar desbinarea dintre cele două tabere conservatoare venea acum în deosebi de la neînțelegerea asupra acestui cuvânt de *matcă,* fiindcă matca trebue să fie acolo unde este majoritatea. Or, vechii conservatori cu noul Take Ionescu în fruntea lor, pretindeau că acolo unde este șeful partidului (Cantacuzino) și majoritatea de un vot, acolo este și matca — pe când gruparea lui Carp spunea că ei reprezintă partidul fiindcă majoritatea e din partea lor, deoarece la cele 74 de voturi obținute la Cameră, dacă se adăogau cele opt voturi ale miniștrilor ce se abținuseră, făceau 82 contra 75.

Animozitatea aceasta trebui să ducă firește la o formală denunțare a acelei fuziuni care se făcuse în Iulie 1900.

Atunci, la 9 Iulie, Gh Cantacuzino spusese :

...Conformându-mă vederilor neuitatului și nemuritorului Lascar Catargi, am căutat a face întregirea partidului conservator, spre binele și înălțarea lui, prin unirea forțelor sale vii într'un singur și puternic mănunchi... Am crezut că corespund dorințelor tuturor conservatorilor din țară și că astfel se va aduce pacea și armonia în sânul partidului".

Dar pacea și armonia nefiind în genere de esență

omenească, şi în deosebi nu de esenţă conservatoare, cel puţin nu în România, ele ţinură ce que durent les roses... ou presque.

Denunţarea fuziunei (30|IX|1901).

La 30 Septembrie 1901, într'un banchet dat la Iaşi, Gheorghe Gr. Cantacuzino denunţă fuziunea, şi încă printr'o serie de violente discursuri rostite de autorii politicei de la 12 Februarie în contra celora pe care-i răsturnaseră de la cârmă şi împreună cu dânşii răsturnaseră regimul conservator.

Consfătuirea junimiştilor de la 7 Octombrie 1901.

In urma acestei provocaţiuni ,avu loc în ziua de 7 Octombrie 1901 o consfătuire, în casele lui C. Olănescu, consfătuire în care se dete citire *Declarării* de constituire a celor ce, în Cameră, întruniseră majoritatea reprezentanţilor partidului conservator" [1]).

Consfătuirea — sau adunarea — din seara de 7 Octombrie 1901, în casa lui Olănescu, fu prezidată de Theodor Rosetti, şi rezultatul ei fu declararea membrilor prezenţi, care în esenţă, cuprindea cam următoarele : că criza prin care trece ţara este *în mare parte* cauzată de administraţia liberală de la 1895 la 1899, prin sporirea de lefuri şi nechibzuită emitere de bonuri ce făcuse; că acelaş guvern, în alcătuirea sa actuală, cade în exagerarea contrară printr'o şi mai nechibzuită reducere de cheltueli... că adevărata îndreptare nu poate rezulta decât din utilizarea raţională a bogăţiilor naturale ale ţării, din remanierea impozitelor şi dintr'o reformă organică a administraţiei"... că, acesta fiind şi programul guvernului lui Carp, răsturnat la Cameră la 12 Februarie :

„Subscrişii foşti membrii ai ultimului guvern conservator, rămânând strâns uniţi... constituesc un club la Bucureşti şi cluburi prin judeţe, stăruind în parlament, prin întruniri publice şi prin ziare, întru răspândrea ideilor de reformă, în a căror înfăptuire vedem singura scăpare a ţării..."

Semnaţi : P. P. Carp, C. Olănescu, T. Maiorescu, N.

---

1) „O pagină din viaţa partidului conservator" Bucureşti 1901 p. 34 (E o colecţie a discursurilor ţinute între 12 Febr. şi 11 Noembrie 1901).

Filipescu, Al. Marghiloman, Ion C. Grădişteanu şi C. C. Arion, toţi în calităţile lor de foşti miniştri.

Acest început de acţiune fu urmat de patru mari întruniri „combative" timp de 5 săptămâni (7 Octombrie-11 Noembrie 1901), la Brăila, la Craiova, la Iaşi şi la Bucureşti. Au vorbit la aceste întruniri — făcând istoricul şi teoria partidului conservator, şi arătând aspiraţiunile sale viitoare — toţi cei 7 membri semnatari ai declaraţiei, plus Barbu Delavrancea, Petre Missir, Matei Cantacuzino, D. Laurian şi chiar (la Craiova) Barbu Ştirbei, care deşi declarase lui Marghiloman că „nu va face politică" [1]) totuşi încerca o timidă, dar de foarte scurtă durată intrare în viaţa publică.

Nu vom putea arăta, nici pe scurt, desfăşurarea acestui strălucit război oratoric ai celor mai de frunte vorbitori români, căci ar trebui pentru aceasta o carte specială. Ne vom mărgini deci a spicui numai din discursurile lui Carp ideile şi frazele cele mai caracteristice.

Discursul lui Carp la consfătuirea junimiştilor.

In consfătuirea politică din casa lui Olănescu (Str. Corabia No. 6, Duminică 7 Octombrie, orele 8½ seara) vorbise întâi Filipescu pentru a expune situaţia creată partidului conservator prin votul de la 12 Februarie şi pentru a arăta că reorganizarea se impune ca un act urgent în vederea luptei ce trebueşte dată împotriva partidului liberal. Indată după el luă Carp cuvântul, vorbind în acelaş sens. Tălmăcind întâmplările din iarna trecută el zise :

> *„Când s'a întâmplat căderea ultimului guvern conservator s'a ivit o deosebire de vedere; deşi nu înţeleg cum a putut să se ivească această deosebire de vedere, căci în fine când s'a adresat partidul la mine şi mi-a încredinţat conducerea mai departe a guvernului conservator, acei care au făcut aceasta, sper că cu toţii ştiau care sunt ideile mele în materie de finanţe; ei ştiau cum că tot-deuna am cerut impozitul mobiliar, ei ştiau că tot-d'auna am cerut remanierea impozi-*

1) Vezi vorbele sale exacte în Marghiloman o. c. vol. I p. 107.

telor directe; ei ştiau că am susţinut tot-d'auna că tocmai în timp de criză nu trebue să faci apel la impozite indirecte, şi atunci mă întreb : ce idee şi-au făcut de mine ? Şi-au făcut oare ideea că voi veni eu la guvern ca să realizez ideile altora ? Ar fi fost în cazul acesta în special mai greu, pentru că ideile acelea dăduse faliment ! (Ilaritate, aplauze prelungite). N'a putut să se adreseze la mine d. Take Ionescu şi să-mi spună : „Domnule Carp, eu am făcut un budget cu 7 milioane excedent dar în realitate, — îţi spun numai dumitale, — cu 29 milioane deficit, te rog ia-l d-ta şi mergi aşa înainte". Aceasta nu mi-a spus-o şi dacă-mi spunea aşi fi declinat o asemenea onoare. Prin urmare trebuia să întrebuinţez alte mijloace şi atunci de odată : naştere de desbinare. I-am întrebat : ce voiţi ? — Nu vrem impozite, vrem economii. Foarte bine, dar atunci de ce nu le-aţi făcut ? Aţi avut guvernul în mână şi aţi făcut un budget de 238 milioane despre care ştiaţi că nu se poate realiza".

„Prin urmare, nu erau lupte de idei şi, când nu e luptă de idei, atunci e altfel de luptă, e luptă de persoane, şi mărturisesc că pe acest tărâm n'am vrut să intru un singur moment".

„In această privinţă d. Take Ionescu se potriveşte cu partidul liberal şi, sper că va veni o zi în care se va aplica d-lui Take Ionescu vorba franceză : On revient toujours à ses premieres amours, şi că el se va reîntoarce la matca lui şi o dorim cu atât mai mult cu cât sunt convins că precum a făcut fericirea partidului conservator, va face şi fericirea partidului liberal (Aplauze)".

Idealul poftelor satisfăcute.

„Care este idealul lor care îi încălzeşte şi care îi face să meargă la lupte ? Nu văd decât un ideal, idealul poftelor satisfăcute (Ilaritate. Aplauze)".

Dar este vreme, d-lor, să contenim cu acest ideal, este vreme d-lor să spunem că nu mai voim de dânsele, şi aceasta constitue şi o parte a activităţii noastre; este vremea să spunem că nu voim

să ajungem la putere făgăduind, pentru că, venind la putere nu voim să dăm totul acelora care n'au adus în schimb decât adeziuni sgomotoase, fără să fi probat nici meritele lor, nici munca lor, nici râvna lor pentru binele țărei. (Aplauze îndelung repetate). Noi pe lângă chestiunea impozitelor, pe lângă chestiunea financiară, pe lângă chestiunea de organizare a acestei țări, ale diferitelor ramuri de administrațiune care să permită a aduce economii mari în țară, noi dorim a introduce în viața noastră politică niște moravuri mai sănătoase, mai moderne".

La Brăila, la 14 Octombrie, vorbiră numai Grădișteanu și Maiorescu, dar la Craiova, la 21 Octombrie, după Barbu Știrbei, Nicolae Filipescu, Petre Missir și Barbu Delavrancea, luă Petre Carp cuvântul.

Delavrancea ținuse un discurs de mari laude aduse în cinstea lui Carp, ceiace nu-i plăcea, căci omul conștient de valoarea sa nu are nevoie de aceste omagii, și apoi nici pudoarea sufletească nu admite laudele ce se aduc în față. Ele sunt jenante, și de câte ori a fost pus Carp în atari situații, a căutat să scape de ele fie printr'o scurtă frază tăitoare de entuziaste avânturi, fie printr'o glumă.

La Craiova, vorbind deci îndată după Delavrancea, el spuse :

„Domnilor, domnul Delavrancea se încearcă a face din mine un semizeu ! Să nu-l credeți ! (aplauze nesfârșite, ovațiuni, ilaritate). Semizeul.

Să nu-l credeți ! Semizeii, sunt acei care fac totul printr'înșii. Nu revendic această glorie și veți vedea acum pentru ce : Semizeii sunt acei care se ridică atât de sus, încât ei împiedică, ucid speranța în alții de a-i putea imita. Eu nutresc speranță că mulți, — și dovada o am în tineretul care mă înconjoară, — că mulți au să zică : ceeace a făcut Carp, putem face și noi, să-i fim recunoscători că ne-a arătat drumul și ne-a dat încrederea în noi că putem să-l imităm. (aplauze nesfârșite, ovațiuni).

Domnilor, un şef de partid nu trebue să fie numai servitorul partizanilor săi; un şef de partid nu trebue numai prin poziţiunea lui să promită îndestularea poftelor; un şef de partid nu trebue să se coboare la popor : el trebue să ridice poporul spre sine (vii aprobări, aplauze). Un şef de partid e totd'auna servitorul, dar cu o singură condiţiune, să fie şi educatorul poporului său. (Aplauze).

Ei bine, domnilor, nu zic că sunt lipsit de ambiţiune; nu de azi nutresc speranţa de a ajunge la poziţiunea pe care mi-o încredinţaţi; dar în toată viaţa mea am căutat să muncesc aşa în cât – cum ziceam adineauri — ziua izbândei să nu fie decât consecinţa unei munci neîntrerupte.

...Vă vorbeam, domnilor, de amărăciuni. In o asemenea luptă pe lângă amărăciuni au fost încă şi zile plăcute. Şi-mi aduc aminte, domnilor, când d. general Manu, preşedinte de consiliu, vorbind la Adresă, revendica ca o glorie pentru dânsul restabilirea valutei, revendică ca o glorie pentru dânsul, împroprietărirea a 100.000 familii şi transformarea vechiului partid conservator în partid modern conservator. Acea glorie pe care o revendica d. Manu pentru dânsul era pentru mine, deşi tăceam, o satisfacţiune ce nu vă pot descrie. (Aplauze). Şi de aceea, domnilor, permiteţi-mi să mai adaug una încă la probele care vi le-au dat şi d. Nicu Filipescu şi d-nii Missir şi Delavrancea, cum că politica de pofte, politica de ambiţiuni, fără idei, este o politică rătăcitoare care nu duce la rezultate, ca probă este că astăzi, cel mai nepopular, acela care niciodată n'a căutat să amăgească massele, acela despre care se zice că e mândru, că nu vrea să ştie de interesele noastre personale, că el nu urma decât ambiţiunea sa personală ; acel nepopular, acela care n'a făgăduit nimica, acela ajunge să fie proclamat de cetăţenii din Craiova, de şef de partid! (bravo, aplauze entuziaste îndelung repetate).

Ei bine, primesc această sarcină şi sper că voi

îndeplini-o, dându-vă două garanţii pentru aceasta : trecutul meu şi cei care mă înconjoară".

La 28 Octombrie, la Iaşi, vorbi toată pleiada: Matei Cantacuzino, C. C. Arion, Alexandru Marghiloman, Delavrancea, Maiorescu, Carp. Acesta în calitatea sa de şef, vorbea întotdeauna cel din urmă :

„Ieşenilor", începu el, într'un chip foarte dibaci discursul său.

„Ieşenilor, sunt acum 35 de ani de când am părăsit Iaşul ca să intru în viaţa politică. Luam cu mine un stoc de idei care erau bunul comun al unui număr de tineri ce reprezentau pe atunci mişcarea intelectuală din Iaşi : n'am decât să numesc pe Pogor, T. Rosetti, Maiorescu, Negruţeştii, Ianof şi alţii. Mai luam cu mine şi o fermă hotărâre de a aplica şi în politică metoda pe care o întrebuinţam în literatură; precum în literatură, d-lor, am fost totd'auna de părere că o gândire originală nu e posibilă de cât atunci când limba se desveleşte în adevăratul ei geniu; tot asemenea am fost de părere cum că ideile politice trebue să fie, chiar când le luăm din străinătate, — prelucrate în sensul naturei poporului la care le aplicăm".

Junimismul în literatură şi în politică.

„Dacă însă în literatură lucru era uşor, căci nu trebuia decât talent, şi talentul (arată pe d. Maiorescu) îl avem, dacă zic în literatură lucrul era uşor, şi pentru că limba e recunoscătoare şi când simte că o mânueşti cu drag, că vrei să o desbari de toate elementele străine ce o denaturează îţi vine în ajutor, şi în locul străinismelor ce le înlăturam pune la dispoziţiunea noastră comoarele pe care le are în natura ei, în politică era mai greu, pentru că în politică avem de luptat cu două greutăţi, în politică avem de luptat cu înrâuririle secolelor, nu de decădere, dar secolelor de împilare care au lăsat urme mai adânci şi mai grele de înlăturat de cât vă închipuiţi şi ale căror urme le vedeţi în cele desfăşurate de d. Delavrancea, care poate pe nedrept aruncă toată greşala asupra generaţiunei

de ieri. Secoli întregi au contribuit să facă să slăbească în Români vechea idee de onestitate şi de caracter. (Aplauze îndelung repetate).

Mai aveam şi o altă greutate, era farmecul ce exercitau asupra noastră un popor tânăr cu aspiraţiuni la toate idealurile, la ideile străine, care au dat roade frumoase aiurea pentru că acolo sunt rezultatul unei munci seculare anterioare, şi despre care credem că nu avem decât a ne folosi de ele fără să facem şi noi munca ce le-au dat naştere aiurea.

Să vedem, d-lor, în această viaţă de trei-zeci cinci ani a tovarăşilor mei şi a mea, care a fost ideea conservatoare nu străină, nu împrumutată, dar aşa cum trebue să reiasă ea din întreaga viaţa noastră de astăzi. Căci, d-lor, ideea conservatoare variază după timpuri şi după popoare. Un stat democratic are o idee conservatoare, un stat aristocratic alta, un stat mic altă idee conservatoare, de cât un stat cu cincizeci sau şasezeci milioane de locuitori şi cu un milion de baionete la dispoziţiunea lui.

Deci, d-lor, să vedem ideea conservatoare în trei forme ale ei, cum s'a manifestat şi cum a fost aplicată de noi ideea conservatoare faţă de Coroană, faţă cu politica externă, faţă cu politica internă".

Idcea conservatoare faţă de Coroană, de politica externă şi cea internă.

Aceste trei forme ale ideii conservatoare le cunoaştem acum din tot cuprinsul acestei cărţi : faţă de Coroană, ideia de întărire a sentimentului dinastic; faţă de politica externă „înlăturarea utopiilor" contând numai pe posibilităţi, o politică ce nu trebue să „fie de partid", ci naţională; iar faţă de situaţia internă, ideia conservatoare reprezintă „aplicarea întregei activităţi la ridicarea nivelului material şi moral al ţării".

„...De aceia, d-lor, aţi văzut că mai înainte de toate, ideia conservatoare zicea: dacă vrea să crească acest simţimânt moral în popor, trebue ca justiţia să fie justiţie. Insă ideia aceasta, deşi

toată lumea o cere, numai *conservatorii au aplicat-o: inamovibilitatea magistraților. Și dovadă că acel simțământ era în noi un simțimânt adânc, nu un simțimânt de program întâmplător, este că trei miniștri de justiție, mai înainte avocați, au părăsit meseria lor numai fiindcă fuseseră miniștrii de justiție, iar acei trei miniștri erau toți trei conservatori; numesc pe Theodor Rosetti, numesc pe Marghiloman, numesc pe Maiorescu.*

Ideia conservatoare, domnilor, este nu numai înălțarea moralei, dar e și ideia că trebuie să dăm puterei de jos acea existență materială, care-i face să iubească pământul pe care sunt născuți".

Aci arată Carp reforma agrară, pământul dat celor 120.000 de țărani, legea învoielilor agricole, a meseriilor. reformele administrative, etc., etc.

„...Dar ce-am făcut nu este de ajuns. Trebuie să încordăm mintea și să găsim și de azi înainte ce mai e de făcut: acolo e scăparea prezentului și întărirea viitorului.

De aceia, după 35 de ani de muncă, am mângăierea că nici unul din amicii cu care am pornit în luptă, nu m'au părăsit. Am altă mângăiere și mai mare: că avem în jurul nostru niște tineri din acei care sunt gloria prezentului și nădejdea viitorului. Ii cunoașteți: Nicu Filipescu, Delavrancea, Marghiloman, Olănescu, Arion. Și acum, Ieșenilor, vă întreb: suntem noi reprezentanții fideli ai ideii conservatoare?"

Glasuri se aud în sală : „Da, da", și Carp își încheie discursul în ropotul de aplauze ai celor care știau acum că sunt „reprezentanții ideii conservatoare" — Junimiștii ! cei care în ruptul capului n'ar fi convenit că, după vorba lui Maiorescu, sunt mai mult liberali decât conservatori.

In sfârșit, marea întrunire care încheiă seria, fu făcută în Capitală, la 11 Noembrie 1901, în sala Dacia.

Vorbiră D. Laurian, N. Filipescu, Delavrancea și Maiorescu. Iar cel din urmă iarăși Carp, al cărui discurs îl redăm aici aproape în întregime :

„Domnilor, fiind-că Dumnezeu aşa a voit, ca să fie în lumea aceasta şi minciuna şi adevărul, nu o putem împiedeca : dar putem, adevărul să-l luăm pentru noi ; minciuna s'o lăsăm adversarilor. (Aplauze puternice) şi de aceea voi căta să fiu în adevăr, în cele ce am să vă spun.

Minţi uşurele şi mâini cutezătoare.

Când la 12 Februarie, minţi uşurele şi mâini cutezătoare au provocat retragerea partidului conservator dela putere, năştea întrebarea dacă odată cu căderea guvernului cădea şi partidul ? Ca să răspundem trebuia să ne uităm ce era în jurul nostru. In jurul nostru, al celor căzuţi, erau delegaţii partidului fuzionat, partidul conservator sub forma lui de fuziune, era majoritatea deputaţilor şi senatorilor conservatori din Camerele ateşe de Iorgu Cantacuzino ; şi atunci se înţelege că era o datorie pentru noi ca prin elementele fidele, prin elementele acelea care reprezentau fuziunea şi care au fost fidele ideii fuziunei până la sfârşit, să căutăm să scăpăm din căderea guvernului partidul conservator (Aplauze sgomotoase) încât căderea guvernului, departe să însemne căderea partidului, să se vadă de toţi că partidul conservator ştie să treacă prin vremile cele mai grele şi ştie să iasă din ele şi mai puternic decât era înainte. Dar, d-lor aceasta nu se poate fără oarecare selecţiune ; aceasta necesita nişte tăieri operative care forţamente trebuiau să atragă după dânsele şi dureri, şi cât pentru mine, departe de a mă plânge de atacurile dela Iaşi şi de născocirile la care suntem expuşi, eu mă mir cum că aceste dureri, rezultatul operaţiunei nu sunt mai mari şi nu se traduc prin forme mai vioaie.

Responsabilitatea

...Responsabilităţile d-lor, le stabileşte istoria şi ea, totdeauna nemiloasă, face să cadă răspunderea asupra ambiţioşilor lipsiţi de talent ! (Aplauze).

Cine sunt ambiţioşii lipsiţi de talent n'am eu s'o judec, vor judeca-o alţii. Iar ca un semn al durerii ce tăierile operative au produs, privesc şi acele

înfurieri în contra Coroanei la ideea ca la un moment dat regele ar putea să se adreseze la Petrache Carp.

..De aceea, domnilor, eu fiind dat că mă reazim pe majoritatea partidului conservator. *(Aplauze), că mă reazim nu numai pe foştii mei amici junimişti dar şi pe colegii distinşi pe cari mi i-a dat partidul fuzionat, afirm că mă reazim pe ce este mai bun în partidul conservator şi unirea noastră sinceră din partea lor ca şi din partea mea, va da roadele cele mai fericite. (Aplauze).*

De aceea, domnilor, eu cred în succes, cred în succes din cauza acestei forţe ce e în noi, dar cred în succes şi din cauza unor semne exterioare. Aşa de exemplu d. Aurelian a binevoit a zice cum că dumnealui a trimis pe partizanii săi liberali ca să mă aclame la Iaşi ca şef al partidului conservator; prin urmare d-lui este creatorul şefiei mele (mare ilaritate, aplauze) şi atunci vedeţi deosebirea între o cauză rea şi între o cauză bună, căci d. Aurelian s'a încercat într'o zi să se facă şi dânsul şef, dar, pentru că era rea cauza, n'a izbutit (mare ilaritate, aplauze). Acum, pentru că e cauza bună, a izbutit (aplauze frenetice, bravo). Prin urmare să-mi permită d. Aurelian, de a-i aduce în public mulţumirile mele cele mai călduroase („bravo" mare ilaritate, aplauze frenetice mult timp repetate) şi sper că aceste mulţumiri care i le aduc, îl vor mângâia puţin de atacurile şi insinuările maliţioase ale d-lui Vasile Lascăr, pe care dealtminterea nu-l înţeleg, căci d-lui ar trebui să ştie din experienţă că d. Aurelian nu e om periculos! (aplauze sgomotoase, ilaritate).

Domnilor, să-mi permiteţi acum să vin la altă ideee care iar mă îmbărbătează şi care iar mă face pe mine să cred în izbânda definitivă: cele ce s'au întâmplat la 12 Februarie şi înainte şi după 12 Februarie, sunt poate rezultatele unei încercări făcute şi de liberali şi de conservatori de a

constitui partidele în mod arbitrar, şi de a introduce şefii lor prin moştenire uitând să studieze în istorie dacă sistemul „des survivances" poate să dea vre-un rezultat.

Les survivances.

Cine nu cunoaşte pe Louvois şi pe Colbert, dar de fii lor Barbézieux şi Seignelay istoria nu ştie să ne zică decât că rău a făcut Ludovic XIV să le dea „la survivance".

Va să zică teoria aceasta, cum că prin moştenire se pot succede conducătorii de partide, istoria ne-o dovedeşte că e fatală şi că nu poate să ne ducă decât la decădere. Ceeace se încearcă la noi, sub cuvântul că aşa a vrut Lascar Catargiu ca să fie succesor cutare sau cutare, se încearcă în partidul advers cu d. Sturdza care iarăşi printr'un soi de succesiune a luat şefia, căci dealtminterea fapte, sau idei, sau discursuri care ar legitima şefia lui Sturdza nu există şi, când vrea el să dovedească cum că merită să fie şef, ce vă spune el? : „Dar Brătianu a făcut regatul, dar Brătianu ne-a dat neatârnarea, Brătianu a introdus libertatea în această ţară, Brătianu este figura cea mai mare a istoriei moderne, ergo eu, Sturdza, trebue să fiu succesorul lui!" (Aplauze sgomotoase, mare ilaritate). O logică sui generis! Rezultatele le vedeţi şi dincolo, le-aţi văzut şi dincoace; dar d-lor, dacă mă înscriu în contra unui asemenea sistem, mă înscriu pentru că, asemenea deprinderi împiedică progresul în partid; când Dvs. descurajaţi din capul locului toate forţele vii ale unui partid; când Dvs ziceţi de mai înainte că nu prin muncă, nu prin talentul care-l va desveli cineva, nu prin acţiunea, activitatea unei vieţi întregi poţi avea pretenţiunea de a conduce un partid; că nu poţi să ai pretenţia de a-l conduce deşi tu reprezinţi mai bine aspiraţiunile lui decât altul, pentru că există un moştenitor care ia conducerea în virtutea unui testament, înţelegeţi prea bine ce descurajare trebue să cuprindă tot tineretul care munceşte cu speranţa că ideea pe

care o are el în capul lui, că simţirea ce o are el în inima lui o să-i dea putinţa într'o zi ca să culeagă rezultatul muncei sale, şi care vede în loc de aceasta că totul atârnă nu de merit dar de întâmplare! (Aplauze îndelung repetate).

De aceea d-lor, eu nu mă plâng de ceeace s'a întâmplat; eu susţin că era o evoluţiune necesară care trebuia să se facă, eu susţin că din toate aceste frământări are să iasă ideea serioasă a reformării, a reconstituirii partidului nu pe bazele de până acum ale unei alegeri întâmplătoare, ale unui comitet ales nu ştiu când şi pentru ce, dar pe baza trecutului omului, pe baza muncii reale a fiecărui dintre noi („Bravo", aplauze entuziaste prelungite).

Acum, d-lor, suntem noi aceia cari reprezentăm un asemenea trecut sau ba? sau suntem şi noi din acei ambiţioşi care au vrut să ajungă fără merit la conducerea partidului?

La această întrebare, d-lor, n'aşi putea răspunde eu; la această întrebare, chiar dacă facem abstracţiune de trecutul nostru, vor răspunde faptele. Pentru astăzi v'am convocat numai ca să anunţăm continuarea fuziunei pe baze noui, să vă rugăm să veniţi la lucru, şi încheind această întrunire publică care va fi ultima în această chestiune, vă mulţumesc de adesiunea şi îmbărbătarea ce ne-aţi dat prin prezenţa d-voastră. (Aprobări, aplauze furtunoase)".

Patru zile după întrunirea dela Dacia avu loc deschiderea parlamentului. (15 Noembrie 1901). Carp ţinu în această sesiune de iarnă 1901—1902 patru discursuri la Cameră, din care unul la 5 Decembrie într'o chestie de taxe de export asupra zahărului, o chestie de importanţă minimă, şi al doilea la 22 Decembrie în afacerea *Olympielor*, redevenită iar de actualitate, din cauză că guvernul în desacord cu legile în vigoare la noi, acordase (prin decret apărut în Monitorul Oficial dela 13/XII 1901) personalitate juridică acestei societăţi străine, zisă a Olimpicilor, în scopul de a-i da po-

Afacerea Olimpicilor.

sibilitatea să intre în stăpânirea imensei averi a decedatului Vanghele Zappa.

Chestiunea în sine, după cum am mai arătat, nu prezintă pentru istoria politică sau culturală a țării noastre nici un interes [1]), și de aceia vom trece asupra ei, precum am mai trecut. Din discursul lui Carp însă, care trebuie să fi fost în ziua interpelării sale deosebit de bine dispus (probabil în urma succeselor întrunirilor anterioare), vom spicui câteva perle de spirit :

Discursul lui Carp la Cameră, 22 Dec. 1901.

„Nu pentru prima oară, în lunga mea viață politică, am auzit pe d. prim-ministru făcând apel la concordie. Numai, lucru straniu, acel apel la concordie îl face d-sa întotdeauna când e la guvern, niciodată când este în opoziție. Fiind lucrul așa, și convins fiind că d-sa este sincer, l-aș rugă să-mi dea mie guvernul, să se așeze pe banca opoziției și să-mi dea tot sprijinul".

Sau mai departe :

„Eu admit libertatea presei, cu calomniile ei cu tot, și vă mărturisesc că dacă n'aș vedea în fiecare dimineață : Carp și Regele, Sturdza și chestiunea națională, Take Ionescu și budgetele echilibrate (ilaritate, aplauze) m'aș întreba ce menire ar mai avea presa la noi ? (aplauze)".

Sau încă :

„Domnule prim-ministru, subscriu la cele ce ați zis despre Lahovari, și regret că are o statuie pe o piață a Bucureștilor. Pentru că dacă ar trăi, nu ar avea-o ; și lipsa lui dintre noi este mai simțitoare decât prezența lui pe o piață a Bucureștilor".

Discursul lui Carp la Budget 1|II|1902.

La 1 Februarie 1902 vorbi la budget. Trebuia să-și apere acțiunea trecutului său guvern și să-și tălmăcească neizbutita încercare de a echilibra un budget rău echilibrat, în ani grei, de Pallade, de Cantacuzino și de Take Ionescu.

După o lungă introducere, în care vorbi despre poli-

---

1) Pentru Greci da, căci cu această avere s'au construit la Atena un muzeu, un stadion de toată frumusețea și un parc splendid.

tică financiară a trecutului — lucruri pe care le cunoaștem acum în deajuns — și după ce arătă greșala comisă de guvernul Sturdza în 1896—1898 cu emiterea unui foarte mare număr de bonuri de tezaur, el urmă astfel:

„...Noi am reclamat atunci, și am atras atenția guvernului asupra relelor consecințe care o asemenea emisiune de bonuri de tezaur, față cu situațiunea ce se pregătea, o atrage după sine. De geaba! vocea d-lui Ghermani n'a fost ascultată; și când d. prim-ministru mai deunăzi invoca în contra mea autoritatea d-lui Ghermani, am constatat cu părere de rău, cum că d. prim-ministru dintre conservatori nu aprobă decât pe cei morți și nici odată pe cei vii. Pe Gehrmani îl invoacă astăzi în contra mea, când trăia însă, nu l-a ascultat. Pe Alexandru Lahovari îl invoca iarăși în contra mea, când trăia însă îl acuza de nemernic în chestia națională.

Meritele nu sunt recunoscute decât după moarte.

Eu v'aș ruga să rupeți cu aceste tradițiuni și să nu așteptați ca să mor pentru a-mi recunoaște părțile, poate bune, care sunt în întâmpinările ce le fac la politica d-tră.

Conservatorii, după ce s'au găsit față cu datoria flotantă creată, nu în totul dar în mare parte, de partidul liberal, nu și-au dat seama că răul dacă vrei să scapi de dânsul, trebue să cauți să-l curmi imediat, cât se poate mai repede. Domnul ministru de finanțe de atunci poate nu și-a dat seama de situațiunea în care se aflau piețele europene, căci d. general Manu este cunoscător de toate amănuntele lucrurilor de la noi, se vede însă că nu tot atât de competent este în judecarea stării pieților financiare din Europa.

Politica financiară a generalului Manu.

In loc să înțeleagă că piața financiară era slabă în Europa, d-lui s'a gândit la persoana sa; și putând face în primăvară un împrumut relativ eftin, nu l-a făcut pentru că nu a voit să admită condițiuni mai grele decât cele obținute de d-nii

Ghermani şi Cantacuzino. Pe urmă tot a fost obligat să-l facă, şi l-a făcut mai rău.

Politica financiară a lui Take Ionescu.

Dacă de la datoria flotantă trecem la budget, vedem iarăşi că în loc să se înţeleagă că intrăm într'o perioadă grea economică şi să se scadă budgetul, se vine cu un budget de 245 de milioane, cu un excedent de 7 milioane, şi cu afirmaţiunea că acei cari se îndoiesc de bunătatea acelui budget nu sunt decât nişte diletanţi cari nu merită a fi luaţi în seamă[1]).

Rezultatul l-aţi văzut.

Excedentul de 7 milioane s'a transformat într'un deficit de aproape 30 de milioane. Dar de sigur că acest deficit era numai aparent, căci altminterea nu-mi explic pentru ce acela care a făcut acest budget are azi curajul să zică că este un mare financiar. Vine cu un budget care, dacă l-ar fi făcut altul, dacă l-ar fi făcut un englez, un francez, şi i se întâmpla ce s'a întâmplat la noi, ar fi dispărut şi nu mai pomenia nimeni de dânsul.

Cu toate acestea, cum zice românul — permiteţi-mi o frază trivală — „nici usturoi n'a mâncat nici gura nu-i miroase", şi se oferă din nou să facă fericirea acestei ţări. Iată d-lor situaţiunea.

Toate acestea au lăsat un gol de vre-o 64 milioane.

Din împrumutul de 175 milioane, se lăsase ca rezervă o cifră de 20—25 milioane destinate la nişte lucrări publice votate, parte începute, parte care trebuiau să se facă.

Deocamdată statul, în strâmtoarea lui , a avut recurs la aceste sume şi a oprit lucrările ; încât nu rămânea din deficitul de 64—65 milioane decât un gol de 44 milioane, faţă de care statul se găsea fără resurse.

Ce erea de făcut ?

In împrumutul de 175 milioane era stipulat

---

1) E vorba de bugetul lui Take Ionescu.

cum că nu se mai pot face un şir de ani noui împrumuturi ; şi, d-lor, sau nerăbdarea acelor care au contractat împrumutul era aşa de mare, sau nepriceperea lor financiară era aşa acută, încât nu s'au făcut rezerve nici măcar pentru acele 7—8 milioane de bonuri de tezaur, de care fiecare budget are nevoie pentru a preîntâmpina cheltuielile până ce intrările vin şi aduc bani.

Politica financiară a lui Carp.

Incă când am fost chemat la guvern, ne găseam în aşa situaţiune că nici măcar pentru alimentarea budgetului, adică ca un avans asupra budgetului până ce va veni intrarea, nu avem facultatea de a emite bonuri de tezaur.

Atunci a venit teoria disponibilităţilor şi s'au găsit acele disponibilităţi. Tot atunci s'a produs prima divergenţă între partidul liberal reprezentat prin Sturdza şi cabinetul pe care îl prezidam. Liberalii ziceau : „Nu voim disponibilităţi ; voim numai economii. Numai din economii voim să ajungem la excedente ; şi din excedentele acele avem să plătim golul de 44 milioane".

Care a fost rezultatul sistemului nostru ?

Cele 44 milioane astăzi sunt plătite ; şi plata acestor 44 de milioane este de sigur în mare parte cauza uşurării financiare a statului roman.

Cum se descompun aceste 44 milioane plătite ? 15 milioane disponibilităţi, hârtia de ţigară : 15 milioane capitalul de participare al statului la Banca Naţională tot disponibilităţi ; 14 milioane o nouă prelungire de termen Băncii Naţionale, — disponibilitate la care eu n'aşi fi recurs niciodată.

Prin urmare s'au plătit cele 44 de milioane numai din disponibilităţile statului român. Atunci mă întreb cum se întreabă Mephistofeles : Wozu der Lärm ? *de ce atâta vuet dacă aţi plătit numai din disponibilităţi.*

De îndată ce d. ministru de finanţe nu are mândria de om politic consecinte, şi nu zice că acele 30 de milioane procurate de d. Carp nu le primeşte, căutând a le plăti din economii, ci din con-

ţara se foloseşte şi d-sa şi ţara întreagă de acele disponibilităţi adunate de mine, atunci unde stă deosebirea între d. Sturdza şi mine? deoesbirea este că eu m'am folosit de aceste disponibilităţi zicând că vreau să mă folosesc de ele, şi d-sa s'a folosit de aceste disponibilităţi zicând că nu vrea să se folosească de ele.

Pentru ţară este indiferent; realitatea este îmbucurătoare; aceste 44 milioane nu mai apasă asupra situaţiei tezaurului nostru.

Dar viitorul! Şi aci iar se iveşte desbinarea; şi iar are să fie deosebire de vederi între ministrul de finanţe actual şi între, aş putea zice o ramură a partidului conservator, dar îmbărbătat de recunoaşterea d-lui Sturdza, zic întregul partid conservator.

La teoria economiilor noi zicem: ele nu sunt suficiente, pentru că nu toate economiile sunt admisibile....“

Carp se ridică în deosebi împotriva economiilor din armată, pe care el le considera ca fiind periculoase. Vom vedea îndată ce profetice cuvinte a rostit el. Să arătăm deocamdată că în restul discursului el îşi apără budgetul său trecut şi politica sa financiară, şi într'o scurtă polemică cu George Diamandi [1]), îi zise :

G. I Diamandi

„Domnul Diamandi îmi spunea mai odinioară: Aţi emis o idee, impozitul asupra venitului, dar acesta nu este decât o enunţare de principii. Mi se pare că nu. Am prezentat un proect de lege cu toate amănuntele ei. Mi se adaugă că nu am venit cu cifre. Apoi avut-am eu fericirea să discut acest proect de lege? Eu am avut rara fericire de a fi un prim-ministru fără majoritate, fără comisiune budgetară, fără discuţiune la nici unul din proectele mele de lege.

A fost deci nedrept d. Diamandi. Dacă am fi discutat atunci, aţi fi văzut că erau pregătite toate elementele de discuţiune; şi erau atât de pregă-

1) Socialistul, autor dramatic şi fost director al Teatrului Naţional.

tite în cât, dacă o soartă fatală m'ar aduce mâine la putere, eu poimâine le discut cu d-ta, d-le Diamandi.

D. G. I. Diamandi : *Atunci poate nu voi fi eu în cameră.*

D. P. P. Carp : *Te voi aduce eu.*

„Prin urmare, alături cu economiile care erau comune d-lui Sturdza şi mie, şi alături cu economiile pe care eu le repudiam, era pregătit un sistem întreg de noui impozite care trebuiau să dea statului acesta resursele necesare...

... Este la noi o industrie care poate ajunge la un grad de înflorire cum nu vă puteţi închipui.

Este industria petroleului, şi pe terenul petroli- Petrolul.
fer am putea juca în Europa un rol preponderent; pentru că dacă în alte industrii ne găsim faţă cu concurenţa străină care are clientela ei asigurată, şi luptă şi prin un fabricat superior, în materie petroliferă n'avem a ne teme nici de concurenţă nici de fabricat superior.

Când însă am voit să dau acestei industrii un avânt mai mare toţi au strigat că vreau să predau ţara lăcomiei străinului. Capitalurile străine s'au retras, şi nu s'a făcut nimic.

Vreau să mă rezum; poate că am fost mai lung decât este în deprinderile mele de a fi :

Noi credem că numai cu economii nu avem să mergem înainte; credem cum că lângă economii trebue crearea de resurse noui de vre-o 6—7 milioane. Mai credem încă că în afară de sporul firesc al veniturilor statului, trebue să alimentăm cât se poate de mult, prin o siguranţă mai mare dată capitalurilor străine, întreprinderile iniţiativei noastre private.

Cu aceste mijloace d-lor, noi credem că vom regula situaţiunea noastră financiară, şi că vom căpăta şi mijloacele necesare pentru a face faţă nevoilor crescânde ale acestui stat. Cu atât mai mult d-lor, că aceste nevoi nu sunt numai culturale, nu sunt numai nevoi de propăşire ale acestui stat, ci

sunt nevoi care neîndestulate, pot pune la un moment dat în joc existența chiar a statului român.

Franța, Anglia, Austria, Rusia, când se găsesc față cu un pericol oarecare, ele sunt înzestrate; aproape au tot ce le trebue: și ce le lipsește o au la îndemână, ca să facă față pericolului.

Cu puterea lor economică, acele țări au, chiar izolate, posibilitatea ca la fiecare moment să ceară statului sacrificiile necesare ca să îndeplinească golurile ce s'ar ivi în organizarea lor.

Armata și pregătirea economică a țării în caz de conflict.

Noi avem o sarcină mai grea. La noi totul trebue să fie pregătit înainte de ivirea pericolului; căci în momentul primejdiei nu găsim la noi mijloacele necesare.

Orice neglijență în această privință, orice abatere de la o veghere zilnică, orice speranță iluzorie ca la un moment dat avem să găsim ce ne trebue, este o iluziune periculoasă care poate să atragă după sine periclitarea statului.

Nu exagerez nimic d-lor.

Și acei cari sunt deprinși să nu conteze numai pe zile senine: acei cari au văzut și din istorie și din propria lor experiență trăsnetul căzând chiar din cerul cel mai senin, aceia ar trebui să se gândească la sacrificiile care sunt imperios cerute de situațiunea acestui stat. (Aplauze).

Politica petrolului și politica prevederilor naționale în materie de armament sunt două profeții, care în minți mai clare, ar fi trebuit să prindă mai repede rădăcini. Totuși ele au prins atât de puțin, încât abia câteva luni mai târziu, Dumitru Sturdza, care era și ministru de război, ținu un discurs la fortul Ștefănești, propovăduind , acolo în mijlocul ostașilor, economii în armată, și zicând că „decât o mare oștire nepregătită, este mai bine să avem una numai de 100.000 oameni, dar bine pregătită" și aceasta nici un an după ce Feldmareșalul Beck venise dela Viena la Sinaia (la 7 Iunie 1901) pentru a încheia o convențiune militară secretă între Austro-Ungaria și România, prin care regatul ro-

mân se obliga ca în caz că Rusia îşi va mobiliza armată, să pună imediat pe picior de război opt corpuri de armată cu un efectiv de 250.000 de oameni [1]).

* * *

Criza ministerială. Mişcarea meseriaşilor. Discursul lui Carp în această chestiune. (16|II|1902).

După abia un an de liniştită administraţie, greutăţile începură să se resimtă în sânul guvernului. Ele începură din pricina legei taxei de export al zahărului, despre care s'a amintit mai sus şi pe care o combătuse Carp la Cameră. Unele puteri, nemulţumite de aceste taxe de export interveniră pe cale diplomatică şi obţinură, prin canalul palatului, ca *legea votată cu o lună mai înainte, să fie retrasă.* Ministrul de finanţe, Pallade, refuzând să se expună acestui ridicol, e nevoit să se retragă, provocând o criză ministerială care se aplanează cu greu, Sturdza luând ministerul de finanţe, iar Ionel Brătianu interimatul externelor în locul lui Sturdza (Ianuarie 1902).

In Februarie începu o mişcare a meseriaşilor, care cereau o nouă legiuire pentru meserii. La 12 ale lunei — un an după memorabila şedinţă care răsturnase pe Carp — o întrunire publică, urmată de manifestaţii pe stradă, duse la violente dezordine, sângeros reprimate de cavalerie. Ca de obicei opoziţia acuză guvernul de barbarie, iar guvernul acuză opoziţia de instigaţie. Desbateri foarte agitate avură loc în parlament, singurul din deputaţii opoziţiei care ţinu o modestă cuvântare fiind numai Petre Carp. Cunoscător al chestiunii pe care o studiase acum 21 de ani, când pregătise şi un proect de lege rămas în cartoanele Camerei, el desvoltă o lungă şi documentată interpelare, al cărui conţinut nu-l mai repetăm aici, fiindcă cunoaştem ideile sale asupra ace-

---

1) Ca răspuns la acest „tratat secret" ţarul Rusiei trimise în Bulgaria pe cumnatul său marele duce Alexandru Mihailovici, iar mai târziu prinţii Bulgariei şi Muntenegrului, împreună cu regele Serbiei, se vor duce la Petrograd pentru a constitui „sub patronajul Ţarului" o confederaţiune balcanică. Ca urmare la această acţiune, Impăratul Franz-Iosef la Viena şi regele Carol la Bucureşti, publicară în Monitorul Oficial respectiva convenţiune militară dintre ei.

stei chestiuni din programul de la 1887 şi din acel de la 1891.

Un proect de modificare a legei fu prezentat în pripă de guvern, însă parlamentul îşi încheiă sesiunea la 26 Februarie fără ca proectul să se transforme în lege.

Evreii şi America.

In vară, altă afacere. După ce în Ianuar guvernul fu nevoit să retragă o lege din intervenţia unor puteri străine, acum se pomeni cu o notă a guvernului Statelor Unite (către toţi reprezentanţii săi de pretutindeni) în chestia evreilor din România, prin care cerea ca toate puterile să ceară guvernului român să respecte tratatul de la Berlin (pe care Statele Unite nu-l semnase).

Această notă era motivată de marea emigrare a evreilor din România în America. Ea vorbea de „scrioasa preocupare a Statelor Unite" pentru soarta evreilor de la noi, de „persecutarea acestei rasse, care a mai determinat odată intervenţia americanilor în 1872", de „imposibilitatea Statelor Unite de a tăcea faţă de o nedreptate internaţională" etc. etc.

Presa ungurească, vieneză, *berlineză* mai ales, jubila [1]). Dar la noi indignarea fu mare, fiindcă, mai întâi, persecuţii contra evreilor nu existau, şi al doilea, fiindcă acest amestec al unui stat străin în chestiuni interne de ale noastre era jignitor. *Epoca*, devenită, prin Filipescu, ziar carpist, se întrebă: „Cum rămâne cu doctrina lui Monroe?", iar jurnalele cantacuziniste începură o violentă campanie în contra lui Sturdza, care trebuie spus că de data aceasta nu avea nici o vină, căci el reprezenta guvernul român, nu guvernul american.

Dar toate aceste chestiuni, venite una peste alta, slăbiră popularitatea guvernului, situaţie de care opoziţia trebuia să profite.

Conservatorii ţinură congres, Cantacuzino din partea lui şi Carp dintr'a lui, dar amândouă congrese purtând numele de „Congresul partidului Conservator".

Congresul dela Teatrul Liric, 23-24 Iunie 1902.

Al lui Carp avu loc în două şedinţe, la 23 şi la 24 Iunie, la Bucureşti, în sala Teatrului Lyric. El fu prezidat

1) πάντα ῥεῖ spunea Heraclit.

de Dumitru Rosetti, fratele lui Theodor. Scopul congresului era, după cum o spune Maiorescu în cuvântarea sa, întâi „de a da seama de organizarea partidului, care dela reconstituirea lui (7 Octombrie 1901) a făcut progrese însemnate"; al doilea „să explice, partidului şi ţării, rostul numeroaselor adeziuni ce a câştigat sub conducerea lui Carp, printre membri învăţământului public, universitar şi secundar"; şi al treilea „să expuie programul politic al partidului".

N'a lipsit dela acest congres nici unul din fruntaşii partidului, în afară de Marghiloman, care se afla la Carlsbad şi de Iacob Negruzzi, care era şi el în străinătate. Iar cei prezenţi au vorbit aproape toţi, începând cu Matei Cantacuzino şi sfârşind cu şeful [1]).

Discursul lui Carp la congres.

Acesta, Carp, ţinu unul din cele mai frumoase discursuri ale sale, energic şi erudit, recapitulativ al trecutului şi exponent al viitorului :

„Domnilor, d. Maiorescu a făcut apel la mine ca să complectez programul schiţat ieri de d. Filipescu, şi să-l complectez în calitate de şef, prin urmare în calitatea omului chemat a lua răspunderea la un moment dat a acestui program. D. Maiorescu a afirmat adevărul că ideile sunt toate deja prin cărţi şi dacă ne-am uita numai la enunţarea ideei în sine, care e între noi acela care ar putea revendica pentru dânsul meritul cutărei sau cutărei idei ? Evident că nimeni. Dar este un lucru care e de căderea omului politic şi poate că lucrul acesta ne arată cine are şi cine nu are valoare politică : este alegerea momentului în care se dovedeşte că cutare sau cutare idee e coaptă pentru realizare. Şi aceasta nu atârnă numai de noi şi de voinţa noastră, aceasta atârnă de o stare generală în care se află o ţară, stare care trebue bine studiată, la care trebue să ne gândim cu ma-

1) Iată numele oratorilor : Matei Cantacuzino, Ion Bogdan. S. Mehedinţi (primul său discurs politic), P. P. Negulescu, C. Rădulescu Motru, Ion G. Miclescu (cumnatul lui Carp), N. Filipescu, C. Hiotu, Al. C. Florescu, P. Missir, C. C. Arion, Barbu Delavrancea, Titu Maiorescu şi Petre Carp

turitate, şi numai acela care a studiat bine, care se găseşte cu maturitate şi alege momentul, numai acela care alege din diferitele idei pe aceea care se poate realiza, omul acela, când o face, a realizat un adevărat program : cel care n'a ştiut să aleagă ideia care să se poată realiza, acela n'are program; acela are enunţări de idei culese de prin cărţi.

Când se realizează un program, trebue a l e s ideia şi momentul.

Acum, d-lor, ia să vedem care a fost, care e programul nostru, şi ce anume din programul nostru este astăzi mai apropiat de realizare şi trebue sa fie pus înainte de toate de noi la ordinea zilei.

Domnilor, când la 1881 şi pe urmă la 1888 ne-am ridicat noi în contra tendinţei diferitelor partide de a se gândi numai la idei generale constituţionale, când am zis : frământările pentru libertăţi, frământările pentru constituirea Statului numai sunt la ordinea zilei;. libertăţile le avem. regatul l'am făcut, neatârnarea o avem, trebuiesc părăsite vechile idei, atunci am găsit în toate partidele din ţară constituite de pe vremurile acelea, cari erau deprinse cu luptele politice însă numai pe tărâmul constituţional, am găsit acea întâmpinare şi combatere puternică. pe care o cunoaşteţi cu toţii.

Am fost învingători ! Pentru ce ? pentru că alesesem momentul nimerit. Din programul nostru de atunci o mare parte a fost realizată de toţi conservatorii, de cei ce primeau aceste idei şi de cei ce le combătuseră altădată; o parte a fost chiar adoptată de adversarii noştri liberali (Aplauze).

Dar, Domnilor, din toate acele legi pe care le puneam noi înainte şi care se refereau la diferitele ramuri de activitate ale poporului român înlăuntrul statului deja format, sub pavăza Constituţiunei deja dobândite, numai o parte a fost realizată şi mai rămân încă multe de realizat.

Trebuie nu numai un program de proecte de legi, trebuie un program de schimbare de năravuri, trebuie un program de educaţiune politică a

Educaţia politică a ţării.

acestei țări. Și iar, d-lor ne întrebăm: suntem noi într'unul din acele momente unde chestiunea aceasta de educație politică a poporului este sau nu actuală? Este aceasta o idee așa cum sunt ideile culese de prin cărți, sau simțim noi că trebuie să zicem acestui popor că ceeace s'a câștigat cu jertfe nu se menține decât iar prin jertfe? Ei bine, cred că tocmai astăzi este momentul în care trebuie să vă chemăm la asemenea jertfe (Aplauze entuziaste).

De aceea, d-lor, schimbarea de năravuri; de aceea, d-lor, educațiunea politică. S'a zis și cu drept cuvânt, că politica este în mare parte bazată pe cunoștința de oameni. Este adevărat, dar și acolo ne întrebăm dacă cineva are darul de a cunoaște oameni, ce trebuie să cunoască în ei, dacă vrea să facă ceva dintr'ânșii, nu pentru interesul său propriu, ci pentru interesul generalității, pentru interesul țării. Sunt d-lor, unii care cred că cunoștința de oameni constă în arta de a se servi de dânșii și cari zic: a cunoaște pe oameni este a-și da seama de relele lor porniri, a studia defectele lor, a exploata relele porniri și a trage toate foloasele din acele defecte: a măguli poftele lor cele rele, numai ca să fie ei la discreționea unui exploatator.

Sunt oameni cari zic altora: tu ești ambițios? Voi face să lucească la ochii tăi cutare sau cutare pozițione politică. A, tu ești lacom? Voi găsi mijlocul să te asociez la cutare sau cutare afaceri, cari vor restabili trebile tale. A, tu ești vanitos? Am să te măgulesc, am să-ți zic, deși ești slut, că ești frumos; dacă ești prost, că ești inteligent; dacă ești neonest, am să zic că mai cavalerească natură ca a ta n'am văzut încă pe lume. Pe toți oamenii aceia atunci îi au la îndemână lor, și cu dânșii se servă, ca să facă ce? ca să satisfacă poftele lor și ca prin satisfacerea poftelor lor să ajungă ei sus.

Nu, d-lor, cine face aceasta, este un om pentru care puterea nu este un mijloc ci numai un țel;

un om care face aceasta poate să creadă că va ajunge în fruntea unei țări pentru că nu a intrat încă în conflict direct cu codul penal. Să nu uităm însă, că satisfăcând toate poftele, care nu pot să vie la ivеală decât atunci când se pot satisface în întunericul intrigei și al decadenței, nu i-am ridicat nici pe dânșii nici pe noi. Și exploatator și exploatați rămân pe același nivel de inferioritate. (Aplauze entuziaste, bravo).

Nu, d-lor, cu această cunoștință de oameni nu se face educațiunea unui popor; cu aceasta nu se deprinde un popor a face jertfele fără de care, orice ar fi cucerit vreodată, degrabă se vor pierde.

Popoarele care au trăit numai din satisfacerea poftelor materiale, au pierit.

Domnilor, am avut în istorie exemple de popoare care n'au vrut decât să se bucure de foloasele materiale ; am avut exemple de popoare care n'au vrut să facă absolut nici o jertfă alta decât munca necesara — onestă sau neonestă — era indiferent — ca sa-și agonisească averi. Și astăzi ce a rămas din aceste popoare? Vă închipuiți dvs. mai puternică republică și mai puternic târg decât vechea Cartago? A rămas măcar un vas, o statue, o amintire cât de mică din ce a făcut acest popor pentru civilizațiune, pentru mărirea omenirei? Nimic, nimic, și nimic! (Aplauze).

Pentru ce? Pentru că nu s'a găsit nimeni care să fi avut destulă putere ca să-i facă să înțeleagă că numai cu satisfacerea poftelor și a pornirilor sale materiale nu poate să meargă un popor înainte. (Aplauze furtunoase, bravo).

Dar Sibaris? Știe vre-unul din dvs. măcar locul unde s'a aflat acest oraș puternic de pe atunci, necum să zicem că ne-a lăsat o idee, o formă artistică, un rezultat cât de mic al gândirii umane? Nimic, nimic! Tot s'a dus, tot s'a distrus, pentru că interesul prima totul, lipsia idealul și nu și-au dat seama că idealul, deși nu-l putem atinge niciodată, totdeauna trebuie să-l urmărim, căci dacă am ajunge măcar la jumătate de cale,

am adus şi noi o picătură cât de mică la mărirea şi la propăşirea neamului omenesc!

De aceea, d-lor, nu de această cunoştinţă de oameni trebue să ne folosim; alături cu pornirile cele rele, alăturea cu poftele noastre pe cari le avem cu toţii, este în fiecare din noi ceva mai presus, care face ca omul să se ridice deasupra celorlalte vietăţi în natură. Acel ceva îl putem înăbuşi, acel ceva îl putem cultiva. Cei ce-l înăbuşesc sunt oameni de rând, cari înjosesc pe oameni cu josimea lor; — cei ce cultivă acea parte a omenirii sunt oameni cari vor să se ridice ei şi cu dânşii vor să ridice şi întregul lor neam! (Aplauze). De aceea nu la apetituri, nu la satisfacere de pofte v'am convocat. V'am convocat ca să vă zicem că relele deprinderi cari au transformat politica la noi într'un mijloc de chiverniseală trebuie să contenească odată în această ţară, şi am încrederea, d-lor, că acest apel va fi mai puternic decât cred protivnicii noştri.

Puterea numărului e efemeră.

Ca să vă dau o dovadă, d-lor, de eroarea celor ce se laudă cu numărul, să admitem, pentru un moment, că nu avem numărul, dar suntem ceva, gândim ceva, lucrăm ceva. Vă întreb: luaţi-le printr'o împrejurare oarecare numărul, ce o să rămână? Ce au lucrat, ce au gândit, ce sunt ei? Nimic, nimic!

Să piardă arma numărului şi atunci are să se întâmple ce s'a întâmplat odată unei doamne la Paris. Un prinţ de Prusia se afla la masă între d-na de Staël şi o doamnă frumoasă care avea o reputaţiune bine stabilită de prostie. Prinţul, politicos ca toţi prinţii, spune d-nei de Staël:

— Je suis entre l'esprit et la beauté.

Atunci M-me de Staël zice:

— Si vous m'accordez la beauté, que reste-il à ma voisine? (Aplauze, ilaritate).

Aşa şi noi; le acordăm numărul, dar când nu vor mai avea numărul, ce le mai rămâne? (Mare ilaritate, aplauze).

Înțelegeți prea bine, cum că ceeace vă zic în momentul de față de indivizi, trebuie să se aplice și în mod mai larg asupra partidelor. Nu putem noi proceda față cu partidul cum procedează față cu indivizii omul de rând, de care v'am vorbit adineauri. Nu putem noi zice partidului: ești partid istoric, ești partid mare; toate câte s'au făcut în veacurile trecute, deși tu n'ai făcut nimic, te îndrituiesc ca tu să guvernezi această țară. Trebuie să-i zicem: dacă vrei să guvernezi această țară, trebuie să dovedești acestei țări, în fiece moment, că te-ai gândit la nevoile ei, că vrei să satisfaci acestei nevoi, și dacă trebuesc jertfe pentru a le satisface, că ești gata să le faci. (Aplauze). Iată ce trebuie să zicem noi partidului. Și acei cari zic că trebuie să ne facem populari, că trebuie să măgulim vanitatea partizanilor, că trebuie să facem ca senatorul roman: să mergem prin forum, dând fiecăruia mâna, întrebându-l ce-i fac femeia și copiii, chiar dacă nu e însurat, acesta nu trebue să fie idealul nostru.

Carp își laudă prietenii.

N'am făcut-o niciodată, și afirm un lucru: că deși am tratat pe partizanii mei cum știți, nu e om în această țară care poate conta pe amicii săi mai mult decât mine. (Vii și călduroase aplauze). Ei, pentru ce aceasta? Făgăduit-am eu ceva, văzut-ați că am menținut puterea când am crezut că nu mai pot face cu dânsa nimic, decât cel mult a satisface vanitatea mea? Pentru ce, cu toate acestea, țineți la direcțiunea pe care am dat-o? Tocmai pentru că ați înțeles, că eu vă stimez mai mult decât acei cari cred că n'aveți decât pofte, fără să se gândească dacă este ceva de făcut sau nu pentru această țara. (Aplauze nesfârșite, bravo).

Ei, acum, d-lor, venit-a momentul, mai mult decât oricând, ca să căutăm noi a face educațiunea morală a țării, când vedem că în propriul nostru partid, în partidul conservator, care prin tradițiune, poate și prin exercițiul mai îndelung

al puterii, a trebuit să fie mai puțin lacom decât acei noui veniți pentru care puterea nu e decât satisfacerea unei forme îndelungate, vedem, zic, că se ridică ca principiu satisfacerea poftei, când în partidul conservator [1]) în loc să se zică : fă cutare sau cutare jertfă, vino de realizează cutare sau cutare idee, se zice : vino de mă ajută, vino de mă adă la putere ca să satisfac răsbunările mele, ca să satisfac vanitatea și poftele mele, și pun țara la dispoziția poftei și a vanității noastre și a tuturor aspirațiunilor celor de rând.

De aceea lupta noastră în contra părții din partidul conservator de care v'am vorbit cred că e o necesitate a momentului, și nu voi crede că țara aceasta s'a îndrumat cu totul către moravuri mai bune, către deprinderi mai înalte, decât atunci când voi vedea că și în partidul advers, că și la adversarii noștri naturali, se face o mișcare de asemenea natură, care vrea să ridice partidul la ceiace a fost înainte și vrea precum alții au transformat partidul liberal în colectivitate, să transforme colectivitatea de astăzi în partid liberal. (Aplauze).

Cei ce au transformat partidul liberal în colectivitate, să transforme colectivitata în partid liberal.

Va veni și aceea vreme, sunt sigur. Am încredere în poporul meu, am o absolută încredere, căci, d-lor, suntem un popor tânăr, și ar fi cel dintâi exemplu în istoria popoarelor când s'ar putea constata că un popor tânăr are toate defectele senilității. Dacă am fi în situațiunea popoarelor cari după ce au îmbătrânit nu vor sa se folosească decât de trecutul lor, pentru că nu mai au la bătrânețele lor putere de a pregăti vre-un viitor oarecare, dacă am fi într'o asemenea pozițiune, atunci aș dispera de situație. Dar nu. Suntem un popor tânăr, și sunt convins cum că apucăturile cele rele în această țară nu sunt vicii inerente naturei noastre, nu sunt decât rele deprinderi, și că e suficient ca ori împrejurări ex-

Increderea lui Carp în poporul român.

1) A lui Cantacuzino.

terne, ori o mână internă să vie să arate că suntem mai buni decât ne crede lumea şi mai bun decât vă daţi seama. (Aplauze prelungite).

Ce vă place mai mult, d-lor? Să vie mâna străină să vă facă această probă, sau să vie o mână internă să vă ridice la ceeace sunteţi şi la ceeace nu credeţi încă că sunteţi în stare?

Această mână internă ne încercăm să v'o dăm; şi nu vorbesc numai de mine, vorbesc de toţi aceia care mă ajută astăzi, vorbesc de toţi aceia care mă vor ajuta în viitor, şi sunt sigur că numărul lor va fi aşa de mare încât vom avea şi majoritatea. Şi atunci poate că se va fi dovedit că nu am avut decât un singur merit, acela de a aruncа ţipătul de alarmă, *pe care l-aţi ascultat. Şi dacă după ţipătul acela de alarmă aţi luat armele şi cu vitejie aţi aruncat imoralitatea din acest popor, meritul va fi al vostru, iar nu al meu. (Aplauze călduroase).*

Ţipătul de alarmă împotriva imoralităţii.

Chestiunea aceasta e acută şi din alt punct de vedere. Nu suntem la guvern, şi deocamdată nu avem posibilitatea de a realiza alte părţi din programul nostru, decât această parte. Şi trebue să dovedim că o realizăm. Cum? Lăsând la o parte relele deprinderi întrebuinţate de partid până acum.

Una din acele deprinderi este revendicarea puterei pe căi nepermise, de exemplu prin ameninţarea Regelui cu numărul.

E un ce curios, d-lor, ideea ce-şi fac unii de Rege. Este adevărat că o idee despre Rege trebuie să ne facem, ori om vrea, ori n'om vrea. Constituţiunea cere ca puterea să nu o poţi primi decât din mâinile Lui şi puterea nu o poţi primi decât inspirându-I şi încrederea necesară, fără de care un guvern, chiar dacă l-o chema, nu poate să meargă înainte. Dar să credem că Regele va ceda unor ameninţări ridicole, aceasta ar denota o mică idee despre rolul Coroanei în stat. Când un partid, pretins conservator, zice: „Majestate, eu sunt numărul, ia seama, dacă nu mă vei chema,

eu fac tărăboi pe uliți! Nu uita că sunt și bolovani în această țară. Liniștea care ți-e necesară pentru a realiza ceva, n'ai s'o poți avea. Prin urmare trebuie numaidecât să mă chemi pe mine la putere; eu sunt reprezentantul numărului!" Așa cred ei... Acum eu, dac'aș fi Rege (Ilaritate), eu mi-aș pune o întrebare: Bine, numărul e număr; bolovanii nu-mi plac; evident este că nu pot realiza ceva dacă nu am liniște. Dar după ce te-oi chema și-ți voi da puterea, fiindcă ești numărul, ce ai să faci? Presupun că cel ce stă în discuțiune cu Majestatea Sa va face ca țăranul: se va scărpina în cap și va spune că nu știe ce are să facă.

Dacă aș fi rege!

Când totul nu se reazimă decât pe număr, când ceri puterea numai pentru că ești numerus, dar când din acel mare număr nu iese absolut nimic, nici o idee indicatoare pentru Suveran de o faptă, bună sau rea, dar în fine de o faptă oarecare a noului guvern, cum își închipuesc ei că Suveranul are să se închine înaintea acestui cuvânt magic: Suntem numărul, ne impunem prin număr?!

Carp crede că chestiunea numărului este indiferentă.

Noi n'am zice Suveranului că avem numărul, am zice Suveranului că chestiunea numărului, până a nu veni la guvern, e absolut indiferentă. (Ilaritate, aplauze), absolut indiferentă! Și prin urmare, fiindcă suntem oameni onești, nu putem merge să-i cerem puterea, în puterea unui lucru indiferent, dacă nu decumentăm altceva. Și să nu gândiți că, dacă zic că numărul este absolut indiferent, sunt și eu dintre aceia cari cred că de îndată ce ai guvernul, atunci cea mai mare parte va veni la foloasele budgetului și că, cu putereu, numărul vine de la sine. Să nu credeți că-mi trece prin gând această idee. Dacă zic că numărul vine pe urmă, este că eu care am mare încredere în vitalitatea acestui popor, cred că dacă-mi dai un guvern bun, numărul vine pe urmă. (Aplauze). Imi dai un guvern rău, chiar dacă ai avut numă-

rul când ai venit, îl pierzi de a doua zi. (Bravo, aplauze puternice). Şi de aceea d-lor, numărul este absolut indiferent.

Prin urmare, nu în puterea numărului ne bizuim, şi ideea ce ne facem noi de Rege are rădăcinile ei în buna părere ce avem despre dânsul. Unui Rege ca al nostru nu se cere puterea, i se arată numai ce ai de gând să faci şi îl laşi să aleagă în deplina lui suveranitate.

De aceea trebue să arăt, dacă cumva o soartă propice ne va aduce la guvern, ce gândim noi că e de făcut la putere.

Domnilor, înainte de toate trebuie să prezentăm acele proecte cari vin în ajutorul sistemului de educaţiune politică pe care vi l-am schiţat adineaori.

Una din principalele şi cele mai dintâi griji ale noastre are să fie ca împiegaţii să fie altceva de cât numai o clientelă politică de opoziţie, când adversarii sunt la putere, o clientelă politică, când amicii sunt la putere. Nimic nu demoralizează un popor mai mult decât aceasta, pentru că atunci luptele nu mai sunt pentru idei, luptele nu mai sunt pentru convingeri, luptele sunt pentru posturi, luptele sunt pentru budget. (Aplauze sgomotoase).

Inamovibilitatea tuturor împiegaţilor.

V'a spus-o d. Filipescu şi v'o repet şi eu : inamovibilitatea cât mai largă, *împinsă până la extremul posibilului, mai mult poate decât în alte ţări,* a tuturor împiegaţilor *trebue să fie introdusă la noi.* (Aplauze).

Şi de ce mai mult, d-lor? Pentru că nu avem a face numai cu un ce pozitiv, adică a introduce o deprindere sănătoasă, dar avem a dărâma o deprindere rea, care din nenorocire se lăţeşte din ce în ce mai mult.

Impozitele bogaţilor şi ale săracilor.

Al doilea, tot pe tărâmul de jertfe, trebuesc impozitele noastre aşezate pe o bază mai dreaptă, deci, mai sănătoasă : trebuie ca clasele avute să contribuiască mai mult decât contribuesc clasele

sărace, *(Aplauze furtunoase)* şi clasele sărace să contribuiască mai puţin decât cele avute. Am încercat aceasta d-lor, şi n'am izbutit. Un om îndrăzneţ în capul unei coaliţiuni de cârcotaşi şi de avocaţi, m'a împiedecat. *(Aplauze furtunoase).* Şi o parte negânditoare a partidului conservator s'a aliat cu liberalii, ca să mă împiedice s'o fac.

Ei, d-lor, aceasta trebuie să o încercăm din nou. Trebuie să o încercăm din nou, precum v'am spus, pentru că trebue dreptate: dar mai trebue să o încercăm din nou, pentru că am convingerea că din dreptatea în impozite ies şi resurse mai mari decât din acele impozite nedrepte. *(Aplauze).*

Bogatul e cam predispus numai să se bucure de averea lui; săracul nu mai are îndemnul acela, îmboldirea aceasta care-l face să muncească, să câştige, şi cu cât pui mai mult la dispoziţia acestui imbold, al acestui îndemn la câştig, cu atât creşte averea generală a ţării. (Aplauze). *Cu cât storci mai tare materia impozabilă, cea de jos, cu cu atât mai micşorate sunt resursele, şi devin aşa de mici, încât chiar cei de sus, cari nu muncesc, cu vremea îşi pierd averile lor şi se ruinează ţara întreagă. Ceeace voim noi, este un bine în ultima instanţă, nu numai pentru cei de jos, dar este un bine şi pentru cei de sus.* (Puternice aplauze).

Înlăturarea politicei din administraţie.

D-lor, dacă dela inamovibilitatea funcţionarilor, dacă dela reforma financiară, astfel cum vi le-am schiţat, trecem şi la alte părţi ale organizaţiunei noastre interne, vedem că sunt multe de făcut, dar înainte de toate ceeace este de făcut este înlăturarea politicei dela diferite administraţiuni ale acestei ţări. Politica se amestecă în totul · în şcoale, în primărie, oriunde voiţi, şi rezultatul este că se fac pe lângă un partid o sumă mare de mici grupuleţe politice care îşi cred totul permis, pentru că la un moment dat au un apărător care acoperă faptele lor cele rele. D-lor, nu vreau să citez nume ; dar vă pot încredinţa că se întâmplă — din cauza aceasta — în ţară, lucruri, cari dacă

ar fi cunoscute, cum ar trebui să fie, la mulți dintre noi li s'ar sui roșul în obraz.

Mai țiu, d-lor, să vă vorbesc de o parte a organizațiunei noastre, care deși pur administrativă, are prin importanța ei caracterul unui principiu ce trebuie să intre într'un program de partid.

Armata.

D-lor, nu vreau să intru în amănunte, căci nici n'ar fi bine să intru în amănunte, este destul să vă spun că armata noastră nu e înzestrată așa cum ar trebui să fie și trebuie să aducem noui și puternice jertfe ca să dregem ceeace au lăsat nefăcut predecesorii noștri. (Aplauze).

Să nu ne mângâiem, d-lor, cu ideia că cerul e senin; ați văzut cât de senin era cerul zilele trecute și ați văzut cu câtă grabă a venit furtuna care a desrădăcinat copacii.. De aceea și noi, cu poziția nea geografică particulară în care ne aflăm, deși cerul astăzi e senin, nu putem ști ce jertfe ni se vor cere mâine. Am încrederea că poporul acesta va ști să le facă, și când nu le face, este pentru că nu i-am pus la dispoziție arma cu care singur ar fi putut fi biruitor, și amar va trage el la răspundere pe cei ce au zădărnicit valoarea lui printr'o înarmare necomplectă. (Aplauze).

Acestea, d-lor, ar fi suficiente pentru opera unui guvern, căci știți prea bine, cum că la noi guvernele sunt trecătoare. Din programul nostru vast și întins, dar pentru realizarea căruia ar trebui 10—15 ani. trebuie să alegem munca de astăzi, și dacă vom veni la guvern, înainte de toate aceasta voim să realizăm.

La această operă de reorganizare morală și de educațiune politică. la această operă de reorganizare administrativă și financiară, la această operă de întărire a armatei noastre vă rugăm să ne dați concursul vostru.

Cât pentru noi, credem că avem dreptul să vi-l cerem, pentru că în onestitatea noastră găsim puterea a vă zice : Ceeace vă promitem, aceea avem

să realizăm! (Aplauze frenetice, ovaţiuni nesfârşite).

Va să zică : cinste, moralitate, inamovibilitatea tuturor funcţionarilor, impunerea claselor avute, armament, iată programul lui Carp din 1902. Ţipătul de alarmă!

Maiorescu către Negruzzi.

Trei săptămâni mai târziu Maiorescu se afla la St. Moritz în Elveţia, şi de acolo scria lui Negruzzi, care nu fusese la congres :

„.... A vorbit Carp. Fără îndoială cel mai însemnat dintre cele 14 discursuri, cel mai aclamat şi cel mai pătrunzător. S'a simţit în auditoriu că în sfârşit, după 21 de ani de trudă, e pricepută politica junimistă, cea inaugurată prin contra-adresă dela 1881 şi concepută de Carp“ [1]).

* * *

Oculta. Remaniere ministerială Iunie şi Noembrie 1902.

Fireşte că nu aceste încă sterpe mişcări de opoziţii nelinişteau guvernul. Acesta avea însă de luptat cu o putere cu atât mai mare cu cât lucra din umbră, cu acea aşa numită *Ocultă*, compusă din liberalii influenţi care deţineau finanţele partidului, în capul cărora era Eugeniu Carada şi al cărui scop final era ambiţia de a da primul pas în partid fiului lui Ion Brătianu, lui Ionel.

Agitaţii parlamentare, nemulţumiri în culise, hotărâră pe Dumitru Sturza să facă o remaniere ministerială pentru a linişti spiritele. Pallade fu adus din nou în cabinet, la Interne, împreună cu Eugeniu Stătescu la Justiţie şi cu Emil Costinescu, în sfârşit, la Finanţe (11 Iunie 1902). Dar în Noembrie liberalii nemulţumiţi se agită din nou, şi Sturdza, care începuse să piardă din vlaga tinereţii, din nou cedează. Il scoate iar pe Pallade din guvern, definitiv de data aceasta (el va muri peste 6 luni) înlocuindu-l cu Vasile Lascar, Stoicescu trecând dela lucrări publice la domenii şi Sturdza luând interimatul lucrărilor publice.

---

1) In Torouţiu, o c. Vol. I p. 33 : T. Maiorescu către Iacob Negruzzi, 16 Iulie 1902, St. Moritz.

Dar cu toate acestea frământările de la centru nu au încă nici o repercusiune în restul țării. La începutul lui Noembrie se făcură alegeri generale pentru comună, în care listele guvernamentale biruiră, aproape pretutindeni, ceeace, după felul cum se făceau alegerile era și foarte firesc. Totuși la București liberalii întrunind numai 1800 de voturi, conservatorii 1260 și junimiștii 660 (cifre aproximative), nici o listă nu se poate alege toate intrând în balotaj.

La al doilea scrutin reușește guvernul pe toată linia, însă indicația electorală din capitală fusese în defavoarea guvernului, căci dacă conservatorii n'ar fi fost desbinați, listele lor obțineau majoritatea. Indicația electorală era de asemenea dată între Cantacuzino și Carp.

Era destul de firesc, căci apelul șefului „partidului conservator" (junimist) către președinții comitetelor locale, apel semnat de el însuși : P. P. Carp — suna în felul următor :

> *„.... Candidații propuși de noi se vor călăuzi de tendința generală de care a fost inspirată întreaga noastră acțiune. Ei vor promite numai ceeace va fi compatibil cu binele obștesc și ceeace vor fi în stare să îndeplinească; iar manopera nedemnă de a ademeni pe alegători cu făgăduieli înșelătoare sau a le trezi pofte după funcții comunale, o vor combate-o oriunde o vor întâlni și o vor expune disprețului public, precum merită".*

Incorigibil ! Cu atari îndemnuri la apelurile electorale ce trebuiau făcute, voiau junimiștii să reușească în alegeri. Parcă, fiindcă așa doreau ei, toată țara era să se schimbe dintr'odată.

Discursul de la Iași 29 Octombrie 1902.

In vederea aceloraș alegeri, la Iași (la 29 Octombrie) Carp ținuse personal un discurs, în care spunea cam aceleași lucruri, în care vorbea de „ideea emisă la congresul din Iunie a inamovibilității tuturor funcționarilor" de „schimbarea Domnilor, care este bucuria nebunilor" și de „partidele care nu trăesc decât prin budget și cu budgetul, devenind astfel servile când sunt la putere și revoluționare când sunt în opoziție".

Dar lucrurile acestea se spun în cluburi, la întruniri publice, în parlament, dar nu alegătorilor. Rezultatul fu cel arătat mai sus : un număr dublu de voturi la cantacuzinişti, care, ei, promiteau orice, oricui, oricând, ca şi liberalii de altfel.

Discursul lui Carp de la Iaşi se isprăvea cu următoarea foarte gustată glumă :

> *„Domnilor, un mare general german a adresat înaintea unei bătălii, următoarea rugă lui Dumnezeu : Doamne ! ştii că nu te-am ostenit cu multe cereri, dar astăzi te rog să fi neutru, şi sunt sigur de biruinţă. Ei bine, acea rugă o îndrept către Atotputernicul, să fie neutru şi viitorul e al nostru".*

Neutru a fost faţă de Carp deseori corpul electoral şi aproape întotdeuna Regele. Ruga sa ar fi trebuit să fie : activitatea, nu neutralitatea... atunci ar fi fost viitorul al său, dar atunci nu ar mai fi fost nici Carp, Carp.

Şi la urma urmei viitorul poate încă fi al său, căci viitorul unor idei nu moare odată cu omul care le-a emis şi în această nădejde a şi fost scrisă cartea de faţă.

* *

Anul 1903 fu plin de surprize pentru Sturdza. In Ianuarie se aleg, la nişte alegeri parţiale, Gheorghe Cantacuzino la Senat şi Take Ionescu la Cameră (în Muscel şi Romanaţi), iar în primăvară, alegerile generale judeţene dau în 30 de judeţe 17 balotagii.

Şi totuşi nu popularitatea crescândă a Conservatorilor îngrijora pe primul-ministu. Tot din partea Ocultei venea pericolul, tot ea era aceea care săpa, gata să şi surpe. Ce nu-i plăcea Ocultei erau mai ales valorile, pe care voia să le împiedice să se manifesteze pentru a nu le lăsa să se înalţe.Costinescu, Stătescu, Vasile Lascăr erau priviţi ca periculoşi pentru viitorul aşa zisei „dinastii Brătianu". Lascar mai ales fu ţinta unei animozităţi generale. Reformele anunţate de el la Interne, reforme administrative şi comunale, fură boicotate şi zădărnicite. Numai legea pentru reforma poliţiei putu tre-

Reformele lui Vasile Lascar şi ale lui Emil Costinescu (1903).

ce, şi încă cu o foarte mare greutate, deşi dispoziţiunile ei erau excelente [1]).

Mai uşor, deşi nu foarte, trecu Costinescu reformele sale : Legea asupra desfiinţării accizilor şi înfiinţarea fondului comunal (1 Martie 1903) [2]). Legea asupra Contabilităţii Publice, bine studiată şi bine alcătuită (21 Martie) şi legea Băncilor Populare Săteşti (29 Martie), toate trei legi, în fiinţă încă şi astăzi, cu fireştele modificări ce li s'au adus de atunci încoace.

Dar la toate semnalatele greutăţi întâmpinate de guvern, avea şi Sturdza vina sa, căci era un prea înrădăcinat politician, care nu voia, sau poate nu putea, să ţină seama de exigenţele acelei vieţi mai moderne şi mai sănătoase, pe care o predica Petre Carp de 30 de ani, şi de care Vasile Lascar în tot cazul, dacă nu alţii, se pătrunsese fie prin raţionament, fie printr'o fire a sa mai deosebită. Astfel atitudinea lui Sturdza în chestia, în scandalul fraudelor dela finanţe, nu s'ar putea tălmăci decât printr'o înrădăcinată solicitudine de politician faţă de partizanii săi.

Fraudele de la finanţe (Ianuarie-August 1903).

Din Ianuarie 1903 izbucnise „afaceresa de la finanţe", care consta în faptul că la tragerea la sorţi a titlurilor de rentă ale statului, numerile însemnate ca ieşite nu erau acele cu adevărat ieşite, ci numerile unor persoane interesate, care plăteau fireşte frauda [3]).

Descoperirea aceasta făcu o senzaţie enormă, un funcţionar din minister se sinucise, un bancher fu arestat, un fost secretar general fu învinuit de complicitate, opoziţia începu o campanie împotriva guvernului şi justiţia fu însfârşit, abia în Iunie, sesizată.

Dar în sine — afară de faptul că aceste necinstite operaţiuni erau practicate de mult şi sub alte guverne

---

1) In deosebi cu privire la condiţiunile de admisibilitate (nu se mai primeau decât titraţi, licenţiaţi şi doctori în drept, pentru viitorii comisari).

2) Atunci s'au desfiinţat barierele comunelor şi odată cu ele taxele lor (accizele). Aceste taxe asupra articolelor de consumaţiune sunt încasate de atunci de stat, care împarte apoi comunelor cota ce crede de cuviinţă. E o lege care de mult ar fi trebuit reformată.

3) Rentele fiind scăzute, iar Statul achitând titlurile ieşite la sorţi la valoarea lor nominală, diferenţa dintre curs şi valoarea aceasta, era câştigul.

— în sine firește că de pe urma acestor „mici afaceri“ Statul nu pierdea nimic, deoarece nu se trăgeau la sorți decât numai atâtea titluri câte trebuia și era indiferent care din ele erau scoase din urnă. Numai că era un sistem de corupere de funcționari, de favoritism și de protejare de partizani politici. Iar primul-ministru, în loc să fie celdintâi care să ceară anchetarea cazului și darea în judecată a vinovaților, el, pentru a menaja unii partizani politici, fu din potrivă cel care închise ochii și care nu-i deschise apoi decât sub presiunea scandalului și a manifestărilor opoziției.

Conservatorii, de ambele nuanțe, dar în deosebi cantacuziniștii, duseră pe această chestie o violentă campanie, mai ales când, după condamnarea câtorva vinovați, unul din aceștia, eliberat pe cauțiune în timpul procesului, fugi din țară. Se spunea acum că fuga îi fusese înlesnită de guvern pentru a-l împiedeca să denunțe pe principalii vinovați, oameni cu vază, oameni politici.... și oricare ar fi fost adevărul, guvernul nu mai stătea „pe roze“. In Octombrie Eugeniu Stătescu demisionează la rândul său din cabinet, înlocuit fiind cu Alexandru Giani, fost consilier la Curtea de Casație, care nu făcuse niciodată politică, ceeace stârni noi nemulțumiri în partid.

Sturdza are gânduri originale. Oculta îl împiedeca a le îndeplini. 1904.

Astfel intră Sturdza în cel din urmă an al guvernării sale, atât de nemulțumit de toate neajunsurile ce i se făceau, încât se gândi să imite gestul lui Carp din 1895 și să treacă de bună voie guvernul cui o vrea să-l ia, sau cui o putea să-l ia [1]).

Dar ideea aceasta pare a nici nu fi fost ajuns să fie coaptă în mintea primului-ministru, că și încolți în mintea altora — a domnilor de la Oculta și în deosebi într'a lui Eugen Carada, care credea că singurul mijloc

1) In timpul anului 1903 Petre Carp ținuse la Cameră numai două discursuri (în afară de mici obiecțiuni făcute la legea desființării accizelor) : Unul la 8 Martie cu privire la un proect de lege prezentat de Vasile Lascar pentru modificarea procedurei electorale, și altul la 16 Decembrie la proectul de lege pentru adăogarea câtorva aliniate la unele articole din codul civil. In acest din urmă discurs avu el o mică eșire împotriva „celor trei frați Brătianu, *coborâtori ai unui om mare*“ *tus-trei de odată miniștri și deputați.*

de a putea da directiva partidului Brătienilor, ar fi fost o retragere a guvernului şi o reorganizare în opoziţie. Ca atare, dela începutul iernei 1904, lupta împotriva elementelor periculoase, periculoase pentru Oculta, deci a elementelor valoroase, începu din nou. In Ianuarie Vasile Lascar prezintă parlamentului legea sa de reformă a comunelor rurale, o lege inspirată deadreptul de ideile lui Carp — întrunirea a 2-3 din ele, spre a forma comune mai mari şi mai bogate, prin economii, la o mai bună administraţie. Proectul acesta provocă o furtună, care sili pe Lascar să-l retragă. Şi aici se marchează deosebirea — mare — dintre el şi Carp; căci ca şi el, Vasile Lascar era un om inteligent, cultivat şi cinstit, animat de cele mai bune intenţii, dar îi lipsea perseverenţa, intransigenţa, acel *ceva* al şcoalei junimiste care făcea pe membrii ei ca faţă de o idee să nu dea niciodată îndărăt, să lupte până la imposibil, până la negativ — panaşul!

Incercarea de reformă comunală a lui Vasile Lascar (Ianuarie 1904).

Furtuna stârnită în parlament de proectul de lege a lui Vasile Lascar era pornită din două vânturi care se întâlniră în ciclon. Unul, că o atare reformă, reducând un număr mare de funcţionari, reducea şi un mare număr de clienţi politici — prin urmare reforma nu era bună — alta, că o atare nouă reformă ar fi făcut să crească prestigiul lui Vasile Lascar, putându-l impune deci la viitoarea şefie a partidului. Ca atare bătrânii liberali, foştii prieteni ai lui Ion Brătianu, care pregăteau şefia lui Ionel, se puseră toţi de acord pentru a da lupta împotriva lui Vasile Lascar. Pentru a sili pe Sturdza să se plece în faţa Ocultei, Eugen Carada demisionă din comitetul executiv al partidului liberal, şi curând după aceia demisionă şi Constantin Nacu. Dar Sturdza, sprijinit acum de foştii drapelişti, Lascar, Costinescu şi Aurelian, încercă să ducă lupta mai departe. O şi duse dealtfel încă zece luni, până în iarna viitoare, spre paguba unităţii partidului şi spre propria lui pagubă, după cum mai departe se va vedea.

Intre timp, în Martie 1904, Costinescu prezentă Parlamentului legea sa asupra tarifului vamal, care trăise

până atunci sub regimul legei lui Carp din 1891, dar care urma să fie modificat, întrucât convenţiunile comerciale ale României în parte expirau şi în parte erau pe cale a fi denunţate.

Discursul lui Carp în chestia tarifului vamal, 15 Martie 1904.

In această chestiune luă Carp cuvântul la Cameră, în ziua de 15 Martie. Vom rezuma mai jos ideile sale asupra acestui proect de lege. Să arătăm însă întâi începutul discursului privitor la *capitalul străin,* fiindcă este o concepţie a sa despre care am mai vorbit, dar care trebuieşte bine lămurită faţă de cealaltă concepţie, care a fost a liberalilor, în deosebi a lui Vintilă Brătianu, şi care, nu întotdeauna spre folosul ţării, a avut mai târziu întâietate în viaţă economică a ţărei, vorbim de politica etichetată sub denumirea de „prin noi înşine".

„Domnilor, zise Carp, *aud din multe părţi diatribe violente în contra capitalului străin. Din alte părţi, lupte aprige în favoarea lui. Mă întreb dacă şi unii şi alţii îşi dau bine seama de chestiune. Căci în fine, a fi contra capitalurilor străine este a fi contra muncii capitalizate, adică a avea pretenţia de a face totul din nou şi de a ajunge singuri la acelaşi rezultate la care a ajuns o omenire întreagă în atâtea mii de ani.*

Capitalul străin.

„D-lor, în ultima instanţă ce numim capitaluri străine? Adică constituţia noastră nu este un capital străin? oare un creer românesc a inventat libertăţile noastre publice? pe terenul moral ce nu este capital străin? oriunde ne aruncăm ochii trebuie să zicem că ceeace suntem astăzi, şi ceeace ne înconjoară este într'adevăr rezultatul unei munci de absorbţiune a tot ce au muncit alţii înaintea noastră.

Apoi dacă pe terenul intelectual este aşa, dacă pe terenul politic este aşa, dacă pe terenul moral este aşa, voiţi d-voastră ca pe terenul material să faceţi o excepţiune?

Voiţi un ce imposibil; imposibil pentru că oricum vor vorbi acei cari sunt contra capitalului

străin, ei singuri vor contribui la introducerea lui în țară.

Voiți industrie națională, faceți o fabrică; acel chiar care face o fabrică este poate unul dintre acei care se ridică contra capitalului străin și cari cer muncă națională cu capital indigen. Dar după ce a făcut această diatribă, se duce binișor și se adresează la capitalurile străine ca să vină să-l pună în posibilitate de a creea fabrica.

Proprietarul, după ce a făcut și el o diatribă contra capitalului străin, când are nevoie de bani ca să continue agricultura lui, se duce la bancheri — și este știut că toți bancherii noștri sunt comanditați de bancherii din străinătate.

Cu toate diatribele noastre, nu vom putea face nici un pas, nu vom putea face, vă afirm, nici un progres, fără capitaluri străine.

Se zice: capitalurile străine intră în țară și apoi ies din țară și se duc la străini înapoi cu un mare câștig.

Așa este. Dar și ploaia care a căzut pe pământ se întoarce iarăși la cer; căzând însă pe pământ, îl îmbogățește, îl alimentează și-l face mai producător. Așa și cu capitalurile străine. Ele vin la noi și apoi iarăși se duc; însă din trecerea lor pe la noi va ieși o întărire atât de mare a muncii naționale, încât vom fi recunoscători și acelor care le-au adus și acelor care le-au întrebuințat".

Partidul conservator și regenerarea economică a țării.

Trecând la chestiune, Carp arată mai întâi că regenerarea economică a țării se datorea partidului conservator, care prin prima convenție comercială cu Austro-Ungaria, atât de combătută de liberali 1875, a dat României libertatea ei de acțiune, care trebuia dobândită cu orice preț ca o demonstrație a ieșirei sale din sfera statelor suzerane Porții. Invinuirea ce se aducea de către unii conservatorilor cum că nu introduseseră ei atunci, în 1875, un tarif autonom, nu o admitea Carp, fiindcă :

„Inainte de toate trebuia ca tradiția să fie ruptă, și nu se putea rupe decât câștigând una din

puteri care să recunoască României dreptul de a trata. Numai astfel am fi putut zice celorlalte puteri, când ar fi venit să ne aplice capitulațiunile: ceeace a făcut Austro-Ungaria trebuie să faci și tu, căci dacă nu o faci este un act de ostilitate vădită. Prin urmare, când ni s'a propus de Austria de a trata cu noi de la stat suveran la stat suveran, nici nu mai putea să se discute chestiunea, după mine unul; căci nu era o chestiune industrială, era o chestiune de libertate de stat.

„Bine au făcut oamenii de stat de atunci că n'au fost preocupați de chestiunea industrială. Cu atâta mai bine cu cât aceea convenție nu era decât un ce trecător pentru zece ani, pe când dreptul de a trata este un ce permanent, și micile sacrificii pe care le-am făcut atunci, când nici vorba nu era de industrie națională în țară la noi, cred că pot cădea în cumpănă cu marile foloase trase de țară prin convențiunea din 1875".

Amintește Carp mai departe de opoziția ce a întâmpinat atunci încheierea acelei convenții, de vorbele aruncate că „se prăbușește România sângerândă, cu pumnalul în piept, la picioarele contelui Andrassy" — și amintește că îndată ce veniră liberalii la putere una din primele lor griji fu să sancționeze convențiunea și să încheie apoi altele cu alte state. Ca întotdeauna, Carp nu le face liberarilor o vină din aceasta, ci din potrivă îi felicită. Dar în definitiv constată, constată mereu fapte, de pildă că de la 1881, după proclamarea Independenței și a Regatului, liberalii fiind ani de zile la putere, nu s'au gândit odată să introducă un tarif autonom. A trebuit să vie din nou conservatorii la putere ,pentru a introduce acel tarif în 1891, care era încă în vigoare în 1904.

„La 1893 partidul conservator încheie primele convenții cu adevărat serioase și folositoare țării; și oricare ar fi criticele care se aduc acestui tarif, constatăm totuși cu plăcere că starea de care ne felicităm cu toții a industriei naționale, sub regimul acestui tarif s'a produs.

Istoria va zice că partidul conservator a redobândit libertatea de acțiune a României în materie de tarife vamale, și va constata că partidul liberal neștiind încă cum și până la ce punct poate să facă tarife, a fost obligat să dibuiască vre-o 10—12 ani, și numai de la 1891 a început o adevărată eră de activitate industrială .

Constat cu plăcere că orice s'ar putea zice, la începutul acestei renașteri a prezidat partidul conservator, și că adolescentului care ieșea din școală, tot partidul conservator i-a dat mijloace de a-și crea o poziție.

Acum d-lor, dacă am făcut acest istoric, o repet, nu e nici ca să apăr, nici ca să acuz; dar am voit ca scriitorii viitori să aibă înaintea lor amândouă părerile, și să poată judeca, comparând pretențiunile fiecăruia, care e adevărul.

Imi amintesc o maximă care este scrisă la Francfurt pe palatul imperial și care glăsuește în modul următor: „cuvântul unei părți este cuvântul nimănui; să se asculte pe amândouă".

După chestia capitalului străin și după istoricul convențiunilor comerciale și al tarifului vamal, Carp trecu la proectul de lege al lui Costinescu, nedumerit fiind de ce nu se ia niciodată în considerație experiența trecutului și de ce, în loc să se păstreze ce mai e bun în tariful vechi și să se schimbe ce este de schimbat, se vine cu un tarif cu totul nou „care iese, armat ca Minerva din capul lui Joe, din capul iubitului nostru ministru de finanțe".

Critica legei lui Costinescu.

Criticele principale pe care le aduse Carp tarifului Costinescu, sunt mai întâi că în loc să se uite la necesitățile reale ale țării, tariful este copiat după dispoziții-uni din Franța, nefolositoare la noi — vechia sa critică pe care o făcea de 30 de ani, cum că se iau legile deagata din alte țări, fără a se vedea dacă și cum se potrivesc ele în România — și al doilea, că noul tarif proteja industria mare în detrimentul celei mici.

Duelul oratoric Carp-Costinescu.

Nu ne vom întinde asupra amănuntelor acestei critici: vom arăta numai, ca încheiere la acest discurs,

micul duel oratoric dintre Carp şi Costinescu, care a fost făcut cu o deosebită fineţă.

„Mi se pare, zise Carp la un moment dat, *că munca nu este meritorie decât faţă cu rezultatul ei. Dacă un om fără să muncească produce rezultate bune, pe când un altul muncind toată ziua şi toată noaptea, nu produce decât rezultate rele, vă mărturisesc că prefer pe cel care nu munceşte, celui care munceşte cu rezultate rele".*

„Este o preferinţă cunoscută" îi răspunde pe dată Costinescu de pe banca sa ministerială.

Adevărate sau nu, oamenii aceştia aveau două reputaţii foarte deosebite: Costinescu de a fi un mare muncitor, iar Carp de a nu fi de loc. Aşa dar ministrul de finanţe, făcându-se a nu înţelege aluzia ce făcuse Carp la munca sa, i-o întoarce împotrivă-i, zicându-i că preferinţa aceasta a lui Carp pentru oamenii ce nu muncesc îi este cunoscută. Dar nici Carp nu se lăsă mai prejos. Se făcu şi el că nu înţelege, întorcând din nou învinuirea împotriva lui Costinescu :

„Domnule Ministru, cuvintele mele emit o axiomă generală. Departe de mine ideea de a o aplica în totul *la Dvs. Am voit numai să arăt că o* parte *din munca dumitale e dăunătoare stării noastre economice".*

* * *

Marile neajunsuri din toamna 1904.

Toamna 1904 aduce guvernului noi neplăceri; întâi răscoale ţărăneşti în judeţele din Moldova mărginaşe cu Rusia [1]), reprimate, dar numai în aparenţă, deoarece ele vor izbucni din nou peste doi ani şi jumătate, cu violenţa cunoscută de toţi şi despre care vom vorbi mai jos; apoi chestiunea şcoalei „Notre Dame de Sion", care desbină din nou cabinetul ministerial, Spiru Haret (ministrul cultelor) ameninţând cu demisia, pe care şi-o retrase numai după ce Sturdza se hotărî să închidă, pe o vreme, toate şcolile catolice din ţară [2]).

---

1) Cu doi ani în urmă fuseseră răscoale în ceea parte a Prutului, în Basarabia Rusească. Ele se întinseră apoi la noi.

2) Călugăriţele de la Notre Dame erau învinuite de „imoralitate" şi în deosebi de a face propagandă catolică în ţară, convertind la catolicism fetele pe care i le încredinţau părinţii spre a le face edu-

Dar demisia lui Haret, dată şi retrasă, nu linişti spiritele decât până la deschiderea parlamentului, la 15 Noembrie 1904. Atunci reîncepu acţiunea Ocultei, care, mereu în vederea viitoarei şefii a lui Brătianu, cerea capul lui Vasile Lascar. Mihai Pherekyde, preşedintele Camerei, şi D. Protopopescu, vice-preşedintele, ameninţară pe Sturdza cu retragerea lor în caz că Vasile Lascar mai rămâne ministru de interne [1]). Dar Sturdza nu voia să se desfacă de un capabil ministru la care ţinea. Ameninţarea lui Pherekyde se traduse atunci în fapt; el şi Protopopescu demisionară, iar Ionel Brătianu nu se mai arătă în Parlament.

Seria demisiilor ministeriale.

Lascar fu deci nevoit să demisioneze în sfârşit şi el, dar aceasta însemna numai un început. Căci îndată după aceia urmară demisiile lui Stoicescu dela Domenii şi a lui Brătianu de la Externe. Ministerul fu descomplectat. La 13 Decembrie demisionează şi Costinescu, iar deputaţii se ţin pe culoarele camerei, nevoind să intre în incintă pentru a zădărnici deschiderea şedinţei.

Sturdza, care cu un an în urmă ar fi vrut să treacă mâna conservatorilor, acum se încăpăţinează. El vrea numaidecât să guverneze mai departe. Nu repetă gestul din 1898 de a dizolva parlamentul — nici nu putea pentru că nu se mai ţineau şedinţele în cameră — dar aşteaptă să vadă cum se vor linişti lucrurile.

Cu vre-o două săptămâni în urmă, îi spusese lui Carp : „Am să fac şi eu odată ca tine, am să fiu intransigent !" [2]).

Dar era acum prea târziu. Regele nu putea admite un guvern liberal fără Vasile Lascar, fără Costică Stoicescu, fără Emil Costinescu, fără Ionel Brătianu şi fără Mihai Pherekyde. La 14 Decembrie, Sturdza înţelegând dorinţa Domnitorului, îşi înaintă demisia, care totuşi nu fu primită decât la 20 ale lunei.

---

caţia. Haret ceru închiderea şcoalelor, iar Sturdza nu se putea îndupleca a-i ceda, din cauza familiei regale care era catolică.

1) La 13 Noembrie Carp fusese în audienţă la Prinţul Ferdinand, care-i spusese că „este de regretat că tocmai Lascar, care a voit să reacţioneze împotriva relelor apucături din ţară, să fie victimă... totuşi va trebui *biegen oder brechen*" (Marghiloman, o. c. Vol. I p. 41)

2) La 28 Noembrie (Idem p. 42).

In aceiaş zi se dizolvă parlamentul, şi a doua zi la 21 Decembrie Cantacuzino fu chemat la Palat pentru a i se încredinţa formarea noului cabinet. Era ceasul 8½ dimineaţa. La 2 după amiază fu poftit Carp la Palat.

In partidul junimist se făcu fierbere mare. La Maiorescu acasă aşteptau să vadă rezultatul acestei audienţe Filipescu, Marghiloman, Arion şi Matei Cantacuzino. Ei erau de părere că această convocare a lui Carp la Palat „după faptul împlinit" era o *ironie regală* la adresa lor.

Carp şi Regele.

Dar după audienţă, Carp se întoarse liniştit la Maiorescu între prieteni, şi le spuse doar atât :

„I-am spus Regelui că politica mea de 30 de ani, de a izgoni *strada* din preocupările partidului meu, a dat faliment, şi că voi fi deci silit să las mână liberă amicilor mei, care de mult îmi reproşează această atitudine" [1]).

După „mon tours viendra après, si je ne meurs pas avant", războiul era acum declarat.

Regele şi junimiştii.

De altfel partidul lui Carp, singurul constant dinastic din ţară, şi care înălţase acest dinasticism la o dogmă politică, făcuse Coroanei de sigur alte servicii decât C. A. Rosetti, Ion C. Brătianu, Dumitru Sturdza şi chiar decât, la vremea lui, coalizatul Lascar Catargi. Junimiştii fuseseră singurii care de la 1866 încoace — deci nu de 30, ci de aproape 40 de ani — singurii oameni politici din ţară care faţă de nici un neajuns, faţă de nici o desiluzie, nici pe stradă, nici în presă, nici în parlament, nici în gândul lor măcar — în inimă ce-o fi fost, îi privea — nu avuseseră o clipă de şovăire faţă de convingerea ce aveau, că după neajunsurile efemerelor domnii ale veacurilor ce-au urmat după cotropirea turcească şi după încălcarea fanariotă, singura garanţie de propăşire a ţării nu putea fi decât stabilitatea unei dinastii ereditare străină, care putea îngădui unitatea de acţiune şi de direcţiune de care avea România nevoie pentru a ieşi din haosul trecutului ei.

Dar regele Carol I, care după scurgerea vremii poate fi judecat cu toată imparţialitatea şi despre care nu se

1) Marghiloman, o. c. p. 45.

poate deci spune decât că a fost un mare rege, era totuşi un om.

Roşii şi Albii împreună îl aduseră în România; conservatorii îl opriseră aici în 1871; liberalii îi deteră coroana de oţel în 1887. Erau cele două partide istorice care-l creaseră şi pe care le-a sprijinit din această cauză. Dar ce făcuseră junimiştii ? Dinasticism ? Era un serviciu teoretic, nu practic. Şi dacă a fost Carol I un rege mare, e tocmai fiind că a fost şi un om practic. Ca atare era nu numai *omul* care alterna pe liberali şi pe conservatori la cârma statului dintr'un simţimânt de recunoştinţă, dar era şi *regele* care dădea puterea numărului. Iar numărul, în 1904, era din partea lui Cantacuzino, nu din partea lui Carp. Că numărul acesta este prin definiţie aritmetică pasibil de operaţiunile adunării şi ale înmulţirii, se poate, dar pentru aceasta trebuiau şi oameni care să cunoască socotelile (nu cu apeluri electorale ca cele de la pagina 304); iar că s'ar fi putut guverna, într'o Românie pe care o cunoştea regele de 38 de ani, cu inteligenţă, cu cinste şi cu caracter, dar fără număr, aceasta nu o credea.

In atari împrejurări, ce-i rămânea lui Carp decât să se schimbe el : să capete în sfârşit numărul, fie chiar prin stradă !

Prietenii adunaţi la Maiorescu acasă jubilară. Dar regele era prea inteligent ca să-l creadă pe Carp. Ştia că aceste sunt *butade* pe care un om ca Petre Carp nu poate — vorba lui Maiorescu de mai sus — *nu poate, nu poate* să le pună în execuţie... Un fel de a fi nu ştiu cum, care ar face pe junimişti să le crape obrazul de ruşine !

CAPITOLUL VI

Guvernul Gh. Gr. Cantacuzino

(21 Decembrie 1904—13 Martie 1907)

Așa dar, numărul dăduse puterea lui Cantacuzino. Dar cum căpătase el acest număr, în cei trei ani de opoziție, când se desfăcuseră de la matcă un Filipescu, un Olănescu, un Delavrancea, cu clientela lor politică, mare sau mică, cât o aveau, dar clientelă ?

Il căpătase printr'un triumvirat: Gh. Cantacuzino, Iacob Lahovari, Take Ionescu.

Triumviratul roman și român.

Nu întâiul triumvirat : Caesar, Crassus și Pompeu — al doilea : Octavius, Marc-Antonius și Lepidius. Triumviratul acel când Octavius și Marc-Antoniu plecaseră în Orient împotriva lui Brutus și Cassius, iar Lepidius rămăsese la Roma să vegheze „asupra intereselor asociațiunei" [1]).

Cantacuzino și Lahovari porniră în Orientul junimist să lupte — foarte teoretic — împotriva lui Carp și a lui Filipescu, iar Take Ionescu rămăsese la noua Romă de pe malurile Dâmboviței să vadă de interesele asociațiunei ... electorale.

Ca și în patria mamă de altă dată, noul Lepidius își văzuse de interes, dar totuși noul Octavius se încorona August. Numai că în curând trebui să se nască din toate aceste o încurcătură care va aduce iar pe Sturdza la putere, după cum mai jos se va vedea.

* * *

1) Expresia este a lui Duruy.

Compunerea guvernului.

Noul guvern fu astfel compus : Gh. Gr. Cantacuzino, prim-ministru şi internele ; general Iacob Lahovary, externele; Take Ionescu, finanţele; generalul Manu, războiul; Ionaş Grădişteanu, lucrări publice; Ion Lahovari, domeniile; Alex. Bădărău, justiţia şi Mihai Vlădescu, instrucţia.

Doi homini novi, Bădărău şi Vlădescu, un pocăit Ionaş Grădişteanu, şi un factotum, Take Ionescu.

Alegerile, ca şi în 1898, se făcuseră de acesta din urmă, aşa încât, ca şi în ultima guvernare, parlamentul fu de fapt takist, ceeace nu duse de altfel la nici un rezultat practic, întrucât tăria unui guvern o făcea armonia în minister, nu omogenitatea parlamentului. Iar armonia aceasta era departe de a exista, după cum nu existase nici în triumviratul roman.

Legile lui Take Ionescu. Contenciosul Administrativ, etc.

Totuşi, deocamdată nu numai că situaţia de fapt părea a fi a lui Take, dar se poate chiar spune că în întreaga guvernare conservatoare de doi ani cât a ţinut ea, activitatea legislativă a fost aproape exclusiv a sa. Înfiinţarea contenciosului administrativ i s'a datorat lui Take Ionescu [1]), de asemeni înfiinţarea loteriei statului [2]), şi atâtea alte legi, pentru crearea unui fond de rezervă a tezaurului statului, pentru înfiinţarea unei case de credit pentru funcţionari, de credit viticol şi a. m. d.

Afacerea concesionării terenurilor petrolifere.

Situaţia ministrului de finanţe fu totuşi sdruncinată după abia câteva luni de guvernare, din pricina afacerei „concesionării terenurilor petrolifere".

Redusă la ultima expresie de simplicitate, chestiunea aceasta se prezenta astfel : Piaţa mondială dădea de câţiva ani o mare luptă pentru acapararea petrolului românesc. Veniseră în concurenţă „Standard Oil" din America cu „Deutsche Bank" din Germania, propunerile de concesionare a terenurilor petrolifere de la noi (pe 50 de ani, privitoare la circa 30.000 de hectare)

---

1) S'a creat o a treia secţie la Curtea de casaţie pentru contenciosul administrativ, menit să înlăture actele abuzive de administraţie prin recurs înaintea Inaltei Curţi.

2) Loteria Statului român pe clase, lovitură dată loteriei din Buda-Pesta, care invadase în România, de unde sustrăgea mari sume de bani pe fiecare an.

fiind făcută aproape concomitent sub ultimul regim liberal. Dar pe când cel american fu respins, din potrivă acel german fu luat în consideraţie şi chiar în studiu, încheiindu-se cu un doctor Fiela o ciornă de contract, parafată pagină cu pagină de Dumitru Sturdza, pe atunci prim-ministru. Propunerea germană fusese preferată celei americane, nu pentrucă prezenta avantagii mai mari, dar fiindcă în capul statului stătea un german — regele — şi în capul guvernului un germanofil — Sturdza.

După căderea guvernului liberal, Take Ionescu, ca ministru de finanţe, şi Ion Lahovari, ca ministru de domenii, reluară tratativele cu Germania, fiind aproape pe punctul să încheie o convenţiune petroliferă, când deodată se ridică împotriva acestei concesionări întreaga ţară politică : Gheorghe Cantacuzino cu toţi conservatorii săi, Petre Carp cu toţi junimiştii şi Dumitru Sturdza cu toţi liberalii.

De ce ?

Fiecare din ei pentru deosebite motive.

Liberalii fiindcă nu înţelegeau să se facă „o afacere bună" fără ei. Precum combătuseră în vremuri propunerea lui Mavroyeni de a se înfiinţa o bancă de stat, pentru a înfiinţa mai târziu ei Banca Naţională, tot aşa, acum din opoziţie, combăteau concesionarea pe care fuseseră scurtă vreme înainte gata s'o încheie. Firește că atitudinea lui Sturdza poate pare ciudată. dar combaterea venea din partea Ocultei, iar el nu se simţi în stare să mai lupte faţiş împotriva ei.

Cantacuzino, prim-ministru, avea cu totul alt punct de vedere. Fie din motive personale, fiindcă era proprietar a imense latifundii situate în regiunea petroliferă cea mai bogată, fie din motive pur patriotice. el declară că aceste concesiuni ar însemna o înstrăinare a avuţiei statului pe care nu o poate admite. După o întrevedere cu Eugeniu Carada, el se puse cu totul de acord cu Oculta cu privire la această chestiune, opunând un veto formal la tratarea mai departe a afacerei.

Din partea lor mai era şi Carp, care avea alt motiv Părerea lui Carp.

decât Cantacuzino şi decât Oculta de a fi împotriva concesionării. Intrebat de rege pentru ce se opune la proectul lui Take Ionescu (întrucât toată lumea ştia că a fost totdeauna partizanul introducerii capitalului străin în ţară), el îi răspunse, scurt, după cum îi era obiceiul :

„Sire, da, sunt pentru introducerea capitalurilor străine în ţară, dar nu atunci când ele ni se impun" [1]).

Take Ionescu nu se lăsă uşor bătut, dar pierdu totuşi partida, şi în tot cazul din momentul acela începu între el şi Cantacuzino să se nască o răceală, care va duce în curând la o definitivă ruptură [2])

Liberalii, simţind aceasta, începură să-şi strângă rândurile. Cadrele vechi, reprezentate prin D. A. Sturdza, P. S. Aurelian, Spiru Haret, Vasile Lascar, Emil Costinescu şi Eugen Stătescu (care va muri însă în curând, la 30 Decembrie 1905), începură să se apropie de Ocultă, care număra şi ea elemente valoroase, pe Carada, pe Pherikyde, pe Stoicescu, pe Anton Carp, pe Pake Protopopescu, pe fraţii Brătianu, plus toată Banca Naţională şi tineretul zis „generos".

Vom vedea mai jos, că de fapt nu s'a putut vorbi de o adevărată apropiere, ci numai de încercări mai mult sau puţin sincere, care vor duce totuşi la un triumf al celor din partea cărora erau numărul şi finanţele.

Carp reclădeşte conacul de la Ţibăneşti. Vara 1905.

Intre timp, Carp, care căzuse la alegeri, se retrase din nou la Ţibăneşti, unde rămase aproape tot anul 1905. In Bucureşti îşi făcuse de mult, acum vre-o 15 ani (1890) o frumoasă casă pe strada Dorobanţi, în care a locuit aproape 30 de ani, iarna. Iar în vara 1905 se apucă să-şi reclădească conacul de la moşie, adăogând un etaj peste parterul şi etajul existente, cu o terasă mare de pe care se întindea o frumoasă vedere asupra parcului şi asupra câmpiilor gospodăreşti lucrate de neobositul agricultor ce a fost el toată viaţa.

---

1) C. Bacalbaşa o. c. II p. 91.

2) Este inexplicabilă expunerea pe care o face d. C. Xeni a acestei afaceri (Take Ionescu p. 190—192), în care arată că lupta între Take Ionescu şi ceilalţi ar fi venit din faptul că acesta voia să concesioneze terenurile lui Standard Oil, pe când ceilalţi sprijineau pe Deutsche Bank.

Conacul de la Ţibăneşti

E aproximativ epoca când a venit la Tibăneşti francezul Bellessort, despre care s'a mai vorbit mai sus, şi în cartea căruia găsim o frumoasă pagină cu privire la felul cum a fost primit el acolo :

Bellessort despre Carp. 1905.

„On m'avait dit que M. Carp a l'humeur orageuse comme le ciel des Carpathes et changante comme les flots du Pruth. Il tonne, il éclaire, il déborde, ou il est charmant ; et l'on ne sait jamais, quand on va le trouver, si l'on recevra de lui des rayons ou de la grêle. Lorsque, après avoir traversé huit bonnes lieues *...j'arrivai à la masse de verdure ou se cache la maison de Tibanesti, je compris tout de suite que je n'avais rien à craindre et que, par ce merveilleux esprit de contradiction dont se plaignent ses adversaires, M. Carp opposait aux intempéries de la nature une imperturbable sérénité".*

„On prétend que M. Carp préfère la civilisation germanique à la française. Mais je ne saurais oublier que cet homme, ministre en 1870, déclara fièrement dans les chambres roumaines ses sympaties pour la France ; et, s'il afecte peut-être la brusquerie d'un vieux général allemand, toute la gaîte française rit dans son oeil clair. Du moment que nous nous levâmes de table jusqu'à l'heure ou je le priai de me faire reconduire à la gare„ de midi jusqu'au soir, M. Carp fut dans son salon, qu'il ne cessa d'arpenter, comme sur une tribune aux haragues. Tour a tour éloquent et spirituel, mordant et familier, il ne s'arrêtait que pour relever les quelques objections que je lui adressais et qui venaint mourir à ses pieds. J'avais l'impression d'être, à moi seul, l'auditoire d'un homme d'Etat, et ce n'est pas un mince plaisir... Les Juifs, les paysans, les partis politiques, passaient et repassaint avec lui sur le ciel un peu brouillié de ce vaste horizont" [1]).

1) André Bellessort : La Roumanie contemporaine, Paris 1905 (Perrin et C-nie) p.p. 220 urm.

Cât despre lucrurile pe care i le spuse Carp în timpul acestei lungi convorbiri, lucruri noui pentru Bellesort, dar vechi acum pentru noi, ele s'ar putea rezuma în aceste câteva fraze : „Noi nu suntem o monarhie, suntem o birocraţie“.. „Evreii trebuiesc absorbiţi, nu naturalizaţi în massă, ci absorbiţi...“ „Să nu mai privim oamenii de dincolo de graniţe ca nişte duşmani întotdeauna gata să arunce o reţea de aur peste Neatârnarea României“ ....„Capitalurile străine trebuie să intre în ţară... Românii au boala ideilor generale. Ţăranul trebuie să ştie carte; să le facem deci şcoli cât mai multe, dar pentru Dumnezeu, să nu le îmbâcsim creerii cu subtilităţile perfectului şi mai mult ca perfectului.. „Je n'y vois qu'un remède: une politique sans clientèle !“

Carp e ales deputat de Buzău, 8 Ianuarie 1906.

Dar pe când Carp voia o politică fără clientelă şi manifeste electorale fără promisiuni, prietenii săi lucrau pentru el. Lucrau, nu europeneşte, ci româneşte. Şi astfel, în zilele dintâi ale lui Ianuarie 1906 i se puse candidatura la nişte alegeri parţiale la Buzău, fieful lui Marghiloman, care luptă ca un leu pentru reuşita şefului. Au fost bătăuşi, arestări, „justiţie scârboasă“ (zice Marghiloman în notele sale intime [1]), dar Carp reuşi, (cu 695 de voturi contra 617).

La 8 Ianuarie e ales deputat, la 13 ale lunei se şi urcă la tribună să ţie un discurs.

Noua atitudine a lui Carp.

Discursul acesta e foarte semnificativ. Se poate aproape spune că el formează o linie de demarcare între trecutul şi viitorul lui Carp. Bătrânul om de stat — avea aproape 69 de ani — părăseşte din ziua aceasta felul său întotdeauna liniştit de a vorbi, felul său de a nu face niciodată personalităţi, felul său de a împunge fără a jigni. El devine agresiv, fără a-şi pierde nimic din ironie, din glumă, din spiritul cu care se născuse şi cu care va muri — fără a-şi pierde mai ales nimic din puterea judecăţii şi din claritatea expunerei. Dar e amărît. După exact 40 de ani de viaţă publică, după ce fusese singurul cugetător politic şi singurul

1) Vol. I pag. 49.

exponent al unui sănătos program de reforme sociale, după ce îndrumase politica externă a naţiunei pe calea în care intrase, după ce dăduse ţării ani de prosperitate financiară prin stârpirea agiului, după ce împroprietărise 80,000 de familii de ţărani, după ce făcuse începutul inamovibilităţii magistraturii şi creiase industria minieră, îi venea greu, la vârsta lui, să vadă mereu pe alţii chemaţi în fruntea unor guverne şi în capul unor situaţii, cu care sau nu ştiau să umble sau umblau prea apăsat, sau nu profita ţara decât prea puţin sau profitau ei prea mult.

Ceeace-l supăra acum e că în fruntea guvernului era, după părerea sa, un om fără idei, iar în fruntea parlamentului un om fără scrupule — era faptul că Cantacuzino n'avea decât două însuşiri : bogăţia şi vanitatea, iar Take Ionescu multe însuşiri, dar toate concentrate în jurul celei care predomina : ambiţia.

Şi ca atare discursul acesta pe care-l ţinu el acum, după un an de reculegere la Tibăneşti, unde-şi alcătuise şi un nou program, după cum vom vedea — discursul acesta fu începutul unei noui atitudini parlamentare de bătrân om de stat încercat, care şi-a pus de gând să spuie adevărul oricui, oricând, pe orice cale, adevărul care ustură, adevărul care descalifică, adevărul care trebuie să înlăture pe adversar din viaţa publică, adevăruri de acele cum le va mai spune lui Ionel Brătianu în 1911 şi lui Take Ionescu în 1915.

Dar această nouă atitudine a lui Carp a rămas de fapt negativă. Ea a îmbogăţit viaţa anecdotică şi spirituală a parlamentului şi a ilustrat odată mai mult caracterul curajos al lui Carp, dar n'a descalificat şi nu a înlăturat pe nimeni, fiindcă caracterul şi capacitatea, viaţa publică şi viaţa privată, sunt lucruri care nu au legătură cu mersul înainte al omenirii. Ele pot avea o repercusiune, dincolo, în altă viaţă, dar în acea pământească nu au amestece între ele, fiindcă ceeace se cere de la un bărbat de stat, de la un om de ştiinţă şi de la un artist, este să creeze, şi nu să se afle cum au creat !

Discursul lui Carp la Cameră în ziua de 13 Ianuarie 1906.

„Imi propun să denunț țării cea mai îndrăzneață uzurpațiune ce ni s'a dat să vedem în viața noastră politică".

Astfel începu Carp discursul său.

Uzurpațiunea aceasta era pretențiunea guvernului Cantacuzino de a reprezenta el partidul conservator. Carp făcu deci încă odată, pentru a nenumărata oară, istoricul partidului, și în deosebi de la 1876 încoace, când după căderea guvernului s'au deslipit junimiștii de trunchiul Lascar Catargi. Arătând diferitele faze prin care trecuseră ambele grupări și lunga fază „liberalo-conservatoare" din timpul „opoziției coalizate" a grupărei lui Catargi, arătând constantul dinasticism al junimiștilor, vorbind de chestiunile dotărei Coroanei și de fortificații, oratorul ajunge la concluzia că nu gruparea Catargi-Cantacuzino, ci gruparea Carp-Maiorescu reprezenta ideia conservatoare.

Trecând apoi la guvernul actual, el luă pe membrii cabinetului unul după altul într'o ironică și crudă cercetare :

Caracterizarea miniștrilor din 1906.

„D-l Bădărău a trecut prin purgatoriul radical înainte de a intra în raiul conservator (ilaritate) — d-l Take Ionescu manifesta față de mine o admirație atât de sgomotoasă încât de multe ori mă jena, și ataca cu înverșunare pe Lascar Catargi, până când într'o bună dimineață, d. Nicu Filipescu i-a oferit un suflet conservator într'un frumos fotoliu ministerial (ilaritate) — dl. Ion Lahovari se mulțumea să fie fratele lui Alecu Lahovari — dl. general Manu, care o bucată de vreme urlase ca lupii împreună cu Lascar Catargi [1]), acum visa o concentrare conservatoare pe care n'a putut-o realiza — iar dl. Prim-Ministru actual continua a sta în inacțiunea în care se complăcea de 20 de ani, și aștepta ca această inacțiune să-i producă viitoarea sa mărire. In genere însă inacțiunile produc măriri neputincioase și viitorul va arăta dacă inacțiunea d-sale a fost în-

1) Expresia lui Catargi după ce s'a desfăcut opoziția coalizată : „Am fost nevoit să urlu cu lupii".

trebuințată la gânduri adânci pentru nevoile conservatoare".

Dar aceste caracterizări nu-i ajunseră lui Carp. El mai adăogă, puțin mai târziu :

„Dl. Take Ionescu v'a spus că se stabilise un fel de raport filial între domnia sa și domnul Catargi. Sunt convins că Lascar Catargi, în sferele senine în care se află astăzi, va fi auzit cu o legitimă mândrie, că după moartea lui a ajuns și el să fie tatăl lui Take.

Dl. Prim-ministru a zis că a fost indicat ca succesor al său [1]*). Respect această indicațiune. A mai zis că merită poziținea pe care o ocupă, pentru că viața d-sale întreagă este clară ca un pocal de cristal. O fi! Dar oare nu vedem așa ușor prin acest pocal, fiindcă este deșert?"*

Ceeace este ciudat și foarte în favoarea lui Cantacuzino, e că el nu se supără și abia câteva luni după ce fusese atât de spiritual și ireveațios apostrofat de Carp, el începu tratativele de împăcare cu el, în vederea unei noui fuziuni fără Take Ionescu.

Restul discursului dela 13 Ianuarie este o amănunțită arătare a faptului că guvernul zis conservator a venit la putere pe baza unor principii și fapte neconservatoare, și în primul rând fiindcă a venit *rezemat pe număr* — numărul acela desprețuit de Carp, pe care niciodată n'a voit să-și întemeieze popularitatea și nici nu l-a putut privi decât ca ceva nesănătos în viața publică a unui stat. Era în adevăr poate ideea cea mai conservatoare a lui Carp, pe care de atâtea ori în rândurile acestei cărți l-am arătat animat de un spirit atât de larg și chiar de democrat, încât ne credem îndreptățiți a privi toată școala junimistă ca fiind mai curând liberală decât conservatoare. Dar firește că și ideea conservatoare a stat adânc brăzdată la temelia întregei concepții politice a lui Carp, și pentru aceasta el și partidul său au avut în istoria politică a țării un loc cu totul deosebit de al celorlalte partide politice.

Conservatorii nu se pot rezema pe număr pentru a veni la putere.

---

1) Al lui Catargi.

Pentru Carp, „numărul" însemna „poporul", „strada" „omenirea în ce are mai degradant" ; a te sprijini pe număr, înseamnă a fi un partid de stânga, a fi democrat şi demagog. Conservatorii din potrivă erau „elita"; ei trebuiau să guverneze, să domineze prin cinste, prin abnegaţie, prin înţelepciune, printr'un fel de drept, nu dumnezeiesc, dar etic, prin forţă morală.

In atari împrejurări guvernul actual îi era odios. Cuvintele care vor urma fură întrerupte de numeroase şi dese „murmure", care fură aproape să degenereze în turburări :

„Un partid conservator, d-le Preşedinte, nu poate şi nu trebue să se rezeme pe masse. Când se vorbeşte de număr, cred că nici un om politic nu are îndrăzneala de a susţine că se gândeşte la corpul electoral, căci prin acel număr nu a ajuns nici un guvern la putere decând există Constituţia. Nu pe acel număr s'a rezemat guvernul actual, ci pe un alt număr, pe care în termeni parlamentari îl numim „massele", dar pe care vulgul îl numeşte „uliţă".

„Un partid conservator, o repet, nu trebuie să se rezeme pe masse, fiindcă massele nu le poţi avea decât dacă le promiţi ceva. Partidul liberal poate să aibă massele ; el le promite uşor o extensiune mai mare de drepturi politice, el le anunţă sufragiul universal, le făgăduieşte Cassa Rurală, şi o expropriere totală. Partidul conservator nu poate face asemenea promisiuni fără a înceta de a fi conservator, şi ca atare el nu poate să atragă massele decât printr'un singur mijloc: plătindu-le. Şi neavând cu ce le plăti din punga lui, le plăteşte din budgetul Statului".

O probă : numai la ministerul de finanţe, îndată după venirea actualului guvern, s'au făcut 1200 de numiri... Dar prin judeţe ? Făgăduinţile cele mai mari au fost făcute, toate pe contul budgetului... Corumpţie prin districte, corumpţie în justiţie, corumpţie în administraţie, în fine tot aparatul statului întrebuinţat pentru a plăti pe acei

care au făcut număr în jurul d-voastre şi în numele cărora pretindeţi că aţi luat cu drept cuvânt puterea".

De fapt, discursul acesta era o şarjă împotriva lui Take Ionescu, contra acelui Lepidius rămas la noua Romă de pe Dâmboviţa să vadă de interesele triumviratului — şi o şarjă atât de bine îndreptată, încât avu darul să deschidă ochii celorlalţi doi triumviri, care-şi deteră deodată seama că nu se lucrase în interesul tuturor, ci numai în interesul celui care lucrase (cele 1200 de numiri dela finanţe, plus provincia, plus o bună parte din Parlament).

Dar înainte de a vedea cum se deschiseră ochii şi ce era să urmeze, să arătăm aci care era noul program al lui Carp, gândit şi chibzuit în singurătatea dela Tibăneşti în cursul anului 1905.

Noul program al lui Carp.

Programul acesta a fost expus partidului la întrunirea publică din sala Eforiei din Bucureşti în ziua de 22 Mai 1906. Serbările jubiliare de 40 de ani de domnie ai Regelui Carol trecuseră — rămăsese expoziţia de care vom vorbi mai jos — şi se auzise de curând vorbele bătrânului rege rostite cu prilejul acelor serbări, prin care îndemnase „pe educatorii acestui popor să caute înainte de toate de a crea caractere".

Niciodată nu ne vom mira îndeajuns cum n'a putut un om de talia regelui Carol să nu treacă peste neplăcerile personale ce-i pricinuiau „butadele" lui Petre Carp, şi să recunoască în sfârşit în el ceeace căuta şi mărturisi după 40 de ani de domnie că căutase toată viaţa : un caracter !

Discursul lui Carp la Eforie, 22 Mai 1906.

Carp i-o întoarse frumos. In discursul său dela 22 Mai, ocupându-se de caracterele pe care le căuta regele, spuse :

„Semnul caracteristic al adevăratului om politic este următorul (în România) : când eşti la putere să nu te gândeşti numai la dânsa, ci să te gândeşti şi la ţară — când eşti în opoziţie să cauţi a combina datoriile tale către ţară cu respectul cel mai mare pentru Coroană. Cu cât vei dovedi

că poţi da o soluţie acestor două probleme, cu atât vei fi un caracter..."

Mai răspicat, greu. Aceasta însemna : să nu faci ca Ion Brătianu, ca Dumitru Sturdza, ca Lascar Catargi, antidinasticism când eşti în opoziţie pentru a căpăta puterea cu sila şi când vii la putere să nu ai program, să faci ca mine, dinasticism în orice împrejurare, şi să ai oricând un program gata.

Care este acum acel nou program al lui Carp ?

Inamovibilitatea totală.

Mai întâi cele două vechi cerinţe : inamovibilitatea în magistratură şi inamovibilitatea în administraţie. Dar o inamovibilitate totală, întinsă, magistraţi şi funcţionari de carieră, care să poată da vieţii româneşti stabilitatea şi securitatea de care avea nevoie. Era un corolar al „dinastiei străine şi ereditare".

Armata.

Al doilea : armata. Era, dela o vreme încoace, constanta preocupare a lui Carp. Se simţia, în aer, cataclismul care va urma, şi el ştia că nu eram pregătiţi a-i face faţă :

„Noi credem că s'a dat prea mare atenţie la formele exterioare ale armatei, că prea s'au îndreptat sforţările spre parăzi şi prea puţin spre instrucţia adevărată a soldatului, care poate să aibă ştiinţa de a defila, dar care tare am teamă că nu are puterea de a manevra".

Cine a făcut, pe front, marele război trecut, este foarte pătruns de adevărul acestor cuvinte ale lui Carp, iar cine nu l-a făcut, să-i întrebe pe cei ce-au fost acolo, căci mai trăim mulţi din ei.

„Domnilor, zise Carp mai departe, *înainte de toate trebuie ca soldatul nostru să fie bine hrănit... şi al doilea, să fie bine instruit... Ca să ajungem la acest lucru, trebuie să avem în vedere o mai mare permanentizare a armatei, o reducere cât mai mare a soldaţilor cu schimbul şi aceasta se poate face introducând serviciul de doi ani, şi în fine trebuie să mărim efectivele, căci cu efectivele actuale nu putem da instrucţiune soldatului..."*

In sfârşit, ultimul punct al programului lui Carp era din nou grija ţăranului român :

Ţăranii.

„Se crede, pe nedrept după mine, că singura cauză a mizeriei ţăranului este lipsa de pământ... Domnii mei, legea rurală a lui Cuza din 1864 a dat pământ... legea însurăţeilor a lui Brătianu a acordat pământ, legea noastră dela 1888 a împroprietărit 80.000 de familii ţărăneşti. S'a îmbunătăţit starea ţăranului? Nu.

...Cauzele sunt deci aiurea. Cauzele sunt : starea culturală în care se află ţăranul, şi rezultatul lipsei de administraţie pe care o avem în ţară la noi".

Ca atare, propunerile lui Carp fură : şcoli, preoţi şi institutori conştienţi de misiunea lor. o administraţie care să aibă grije de sate, şi *desvoltarea industriilor ţărăneşti,* care să dea sătenilor posibilitate de câştig în timpul iernei.

A mai vorbit Carp, în acel discurs-program, şi de scăderea impozitelor prea grele care apăsau pe ţărani, şi care se putea obţine prin reducerea pe alte căi a cel puţin 10 milioane din budgetul statului.

După marile răscoale din 1907, Carp va veni un an mai târziu cu proecte de legi alcătuite asupra Organizării Administrative, asupra Notariatului Rural, asupra Vânzărei de Băuturi Spirtoase la Sate, asupra Reformei Finanţelor şi asupra Tocmelilor Agricole — dar despre aceste lucruri ne vom ocupa la rândul lor şi în legătură cu măsurile pentru rezolvarea chestiunei ţărăneşti din 1907.

* * *

Creditul Rural. Serbările Jubiliare. Expoziţia din 1906.

In timpul acesta activitatea guvernului se redusese la două chestiuni : una, încercarea de a pune mâna pe Creditul Rural, care era o creaţiune a liberalilor şi care se afla ca atare în mâinile lor, încercare ce nu izbuti [1]), şi alta organizarea serbărilor jubiliare de 40 de ani de

1) Izbuti însă acţiunea concomitentă a lui D. A. Sturdza de a înlătura dela acea instituţie pe Take Protopopescu.

domnie ai Regelui şi a Expoziţiei din Parcul Carol. Această din urmă preocupare de ordin naţional se transformă, ca şi aceea a proclamărei regatului, într'o chestiune politică, liberalii repetând în 1906 greşala făcută de conservatori în 1881, de a nu participa la serbări.

In sânul guvernului nu era de altfel mai multă armonie decât între adversari. Gheorghe Cantacuzino, care şi fără asta rămăsese, după vorba lui Carp, inactiv timp de 20 de ani, se dezinteresa acum complet de propia sa guvernare. Un doliu recent (moartea fiicei sale Irina Ghica) îl făcuse să nu se mai poată ocupa de loc nici de chestiunile politice, nici de sforile lor, pe care le lăsa fiilor săi Mihai şi Grigore Cantacuzino, care la rândul lor erau influenţaţi, până la un punct, de Nicolae Filipescu. Acesta, ireductibil duşman al lui Take Ionescu, întrebuinţa această influenţă pentru a-i face pe Cantacuzini să înţeleagă că ministrul de finanţe, şi în alegeri şi după alegeri, nu avusese alt gând şi altă acţiune decât acelea de a-şi consolida situaţia în partid prin creare de noui partizani în vederea viitoarei sale şefii.

Discuţiunile în guvern.

Cantacuzinii înţeleseseră şi porniră la luptă. Iacob Lahovari intră şi el în acţiune şi primul plan de bătaie fu distrugerea partizanului din minister al lui Take: Alexandru Bădărău.

D. Grecianu înlocueşte pe Al. Bădărău.

După o serie de violente atacuri împotriva sa, Bădărău îşi dete demisia dela justiţie, fiind înlocuit cu Dimitrie Grecianu (Iunie 1906).

Aceasta se petrecu în vacanţe. Dar după deschiderea parlamentului, la 15 Noembrie, elementul tachist apăru din nou, dominând situaţia: Bădărău, Cămărăşescu, Pavlică Brătăşeanu, Nestor Cincu şi Virgil Arion fură aleşi preşedinţi de secţii, dovedind astfel triumvirilor că Lepidius nu se dă bătut.

Atunci începu lupta decisivă. Şefia partidului va fi dată lui Carp, care era bătrân, nu lui Take Ionescu, a cărui plină maturitate ar fi putut să facă pe alţi ambiţioşi să aştepte prea mult.

Propuneri de fuziune.

Gheorghe Cantacuzino intră iar în planul întâi, în-

cepând tratativele cu Petre Carp, [1]) şi încă din cele mai interesante : o fuziune ca în 1900, şefia partidului fuzionat trecută lui P. P. Carp, imediat după aceea demisiunea cabinetului, Cantacuzino recomandând regelui pentru formarea unui alt cabinet pe noul şef al conservatorilor uniţi şi cerând în acelaş timp dizolvarea parlamentului.

In urma acestei înţelegeri, venind vacanţa de Crăciun să întârzie punerea ei în aplicare. Apoi alte mici împiedecări, în Ianuarie şi Februarie 1907, şi pe urmă, în Martie, se iviră răscoalele ţărăneşti, care răsturnară toate aceste frumoase planuri, sau mai bine zis partea lor cea mai interesantă : guvernul P. P. Carp.

Intre timp se întâmplase un mic fapt divers din cele mai semnificative : Regele primise în audienţă pe Marghiloman şi-l întrebase dacă nu crede că ar fi cu putinţă înfiinţarea unui partid Sturdza-Carp.

— „Ce partid tare s'ar forma astfel" spuse Vodă.

Dar Carp refuză.

Iată a treia propunere pe care o refuza, şi încă una venită de atât de sus.

Und keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwikelt.

1) Aceste în Decembrie 1906, după ce la 11 Octombrie, Marghiloman însemna în notele sale că fusese la „Nababul" în vederea unei noui colaborări între conservatori şi junimişti şi că acesta se arătase „tout miel tout rose, mais sans Carp". (Marghiloman, o. c. I p. 52, 24 Mai 1906).

CAPITOLUL VII

Răscoalele țărănești din 1907

P. P. Carp șeful partidului conservator

Renașterea ideilor liberale și conservatoare, având la bază tot chestiunea agrară (1907).

Precum nașterea partidelor politice a fost plasată la anul 1857, când, în timpul Divanurilor Adhoc, dreapta și stânga s-au despărțit pe chestiunea agrară, tot astfel după exact 50 de ani de viață politică, aceste partide, care, în tot cazul dela Constituție încoace, au șovăit mereu atât în principii — când le-au avut — cât și în aplicarea lor, de ajunseră uneori să nu se mai deosebească între ele decât prin ambiții personale — tot astfel, zicem, după exact o jumătate de veac, și tot exclusiv numai pe chestiunea agrară, ideia conservatoare și ideia liberală născu din nou ca Phenix din cenușa lui, cu o putere de convingere care nu s'ar mai fi bănuit.

Petre Carp șeful conservatorilor uniți.

De data aceasta protagonistul ideii liberale fu pe atunci încă tânărul Ionel Brătianu, care, împreună cu Costinescu o reprezentă și o încarnă, iar protagonistul ideii conservatoare se făcu bătrânul Petre Carp, care la 70 de ani fu ales, după cum vor vedea, șeful conservatorilor uniți, reprezentând de atunci înainte ideile și interesele nu numai ale unui partid politic, dar ale unei clase sociale.

Insă istoria neamului nostru, ca și a omenirei întregi, se afla de pe atunci la o răspântie, care ducând la războiul european și la revoluția socială din Rusia, a zădărnicit acea târzie închegare a ideii conservatoare,

care în mai puţin de zece ani a şi trebuit să se prăbuşească — şi nu numai ideia, dar odată cu ea fireşte şi partidul care o reprezenta.

Inainte de a cerceta cauzele care au provocat marele răscoale ţărăneşti şi de a vedea care au fost mijloacele de îndreptare ale chestiunei agrare propuse de partidele politice, să arătăm întâi cum au decurs faptele din primăvara până în vara 1907.

Răscoalele ţărăneşti; desfăşurarea evenimentelor. Ele au la început un caracter antisemit.

Pe la sfârşitul lunii Februarie ţăranii de la Flămânzi (în Botoşani), moşia lui Mihai Sturdza arendată lui Mochi Fischer, se ridicară laolaltă, arzând magaziile, devastând conacul şi, înarmaţi cu furci şi târnăcoape, începură să umble prin satele dinprejur, îndemnând pe locuitori la răscoală. Se împreună astfel sat cu sat şi se întinse mişcarea în judeţul Iaşi, la Bădeni întâi, apoi la Cepleniţa şi la Târgul Frumos, răsculaţii arzând în drumul lor hambarele şi conace, şi stâlcind în bătăi pe oamenii din administraţiile arendaşilor evrei, ai lui Fischer în deosebi. Cete întregi înaintau acuma asupra Botoşanilor „să bată pe jidani" — căci începutul acestei răscoale avu un caracter pronunţat antisemit. Primele moşii devastate fură acele arendate Evreior, din care numai trusturile Ficher şi Juster exploatau o întindere de pământ echivalentă cu circa opt-nouă judeţe din ţară.

S'a văzut din cuprinsul acestei lucrări că dacă în cursul veacurilor ţăranii români nu se răsculaseră niciodată împotriva stăpânirei, apoi de la expropiere încoace, dar mai ales de la 1888, răscoalele se repetară regulat, când ici, când colo, aproape sub toate guvernele. Dar ele fuseseră localnice şi în totdeauna uşor reprimate. Acum însă mişcarea părea mai serioasă, cuprinzând două judeţe întregi şi începând să ameninţe oraşele.

Cu toate aceste nimeni nu bănuia proporţia ce va lua această răscoală, şi mai ales nu guvernul conservator, care crezu că trimiţând câteva unităţi de jandarmi şi pe secretarul general de la Interne la faţa locului, totul va intra din nou în ordinea normală, căci era vorba doar de o simplă mişcare antisemită. Prefectul de Boto-

şani, Jules Văsescu, fiind chemat la Bucureşti, spusese primului-ministru că mişcarea e fără importanţă şi nu prezintă nici un pericol „pentru Români". Cantacuzino întâmpinând că este vorba „de viaţa şi de siguranţa locuitorilor ţării", prefectul îi răspunse, liniştit şi cam îndrăzneţ, că el nu dă „un suflet de creştin pentru un milion de jidani" [1]).

Iar în timpul acesta ţăranii atacând Botoşanii şi trupele răspunzând la atac, patru săteni căzură morţi.

Ionel Brătianu interpelă guvernul la Cameră, făgăduind că îndată ce va fi chemat la putere va veni cu o lege pentru a sparge trusturile arendăşeşti, iar la Senat interpelă Sturdza, vorbind de neomenoasele condiţiuni de muncă impuse de arendaşi ţăranilor. De unde se vede cât de puţin erau în curent cu realitatea lucrurilor oamenii noştri politici, care nu vedeau în această mişcare ce se întindea ameninţătoare peste tot, decât numai un trecător neajuns provenit din întinderea trusturilor evreieşti.

Intinderea răscoalei în Muntenia.

Evenimentele se precipitară însă cu o iuţeală care nu s'ar fi putut bănui. Răscoalele se întinseră în câteva zile din Nordul Moldovei la Centru şi la Sud, şi pătrunseră în curând în Muntenia, în judeţele Râmnicul-Sărat, Buzău şi Ialomiţa, ameninţând capitala.

Răscoala lua un caracter social.

Ţăranii cereau acum *pământ*.

Nu mai era vorba de o mişcare antisemită, ci de o revoluţie socială. Majoritatea moşiilor fură încălcate, recoltele arse, conacurile devastate ,arendaşii şi proprietari, cei prinşi fără veste, omorâţi. Curgea sângele şiroaie.

Guvernul îşi pierdu capul, mai ales că prin ziarele străine se mai vorbea şi de o intervenţie armată a Austro-Ungariei, care ar vrea să trimită la noi două divizii pentru a potoli răscoala, spre a o împiedeca de a se întinde în monarhia vecină.

Ministerul, complect desorientat, agita simplista formulă a unui guvern de concentrare compus din toţi fruntaşii politici ai ţării. Dar liberalii îşi dădeau bine

1) Prefectul de Botoşani era tachist (vezi şi Bacalbaşa, o. c. III, p. 152).

seama că față de această slăbiciune a Conservatorilor, guvernarea lor era prea apropiată pentru a mai primi altă soluție decât venirea lor la putere.

Costinescu schiță chiar un program, viitor, apropiat, dând ca soluțiuni a rezolvărei chestiunii agrare: desființarea trusturilor arendășești, fixarea pentru muncitorii agricoli a unui minimum de salar și a unui maximum de arendă și înființarea Casei Rurale.

Cassa Rurală și Banca Agricolă.

Cassa Rurală era o instituțiune de credit — un credit funciar țărănesc — care urma să cumpere moșii de la proprietarii ce vor să le vândă sau de la proprietarii îndatorați, pe care pe urmă să le vândă din nou, în loturi mici, țăranilor. Conservatorii veniseră și ei, mai de mult, cu ideia creărei unei *Bănci Agrare,* al cărui scop final era acelaș cu al Cassei Rurale, însă Costinescu susținea că întrucât Banca Agrară urma să fie o societate pe acțiuni, ea, pentru a face pe acționarii ei să câștige „va fi sigur nevoită să cumpere ieftin și să vândă scump" [1]), pe când Cassa Rurală urma să funcționeze *fără câștig.*

P. P. Carp la cuvântul în Cameră, atacând reformele agrare propuse de liberali.

In combaterea acestei schițări de program luă Carp cuvântul la Cameră în ziua de 10 Martie 1907.

El se înscrise cu o discuție asupra bugetului, dar după câteva scurte considerațiuni asupra ceiace trebuia să însemne un budget serios. care nu poate fi bazat nici pe exagerate economii, ce împiedică desvoltarea normală a nevoilor Statului, nici pe excedente rezultate din aceste economii, căci un asemenea sistem „pune la dispoziția guvernului mijloace asupra cărora Parlamentul nu are nici un control", după aceste considerente generale, care băteau, unul în politica financiară a lui Sturdza, celălalt într'a lui Take Ionescu — Carp, liniștit și glumeț, chiar în atare momente glumeț, atacă chestiunea reformelor agrare propuse de liberali, în măsura în care erau până la acea dată cunoscute, și fără a propune încă pe ale sale, care fuseseră de altfel enunțate mai de mult în principiile lor, dar care mai trebuiau studiate și puse la punct.

---

1) Discursul lui Emil Costinescu la Cameră în ziua de 9 Martie 1907, Monitorul Oficial din 26 April 1907. (Desbateri Parlamentare).

Discursul lui Carp la Cameră (10 Martie 1907).

„Domnilor, zise Carp, *îmi aduc aminte de o luptă literară între Sarcey şi Emil de Girardin. Sarcey scria într'un jurnal din Paris, pe vremea lui Napoleon al III-lea, cronica teatrală. Emil de Girardin se apucă, nu ştiu în ce chestiune, să scrie un articol foarte periculos pentru întreaga stare socială. Atunci Sarcey începe articolul la cronica sa teatrală cu „Ah ! il s'agit bien de théâtre ! Il s'agit de bien autre chose !" Aşa şi noi astăzi am putea zice : Il s'agit bien de budget; il s'agit de bien autre chose... E chestiune de lucruri care sdruncină până în temelie întreaga existenţă a societăţii noastre. O răscoală ţărănească, agrară, socială şi antisemită cuprinde ţara întreagă, şi a fost foarte interesant pentru mine să văd care sunt părerile partidului liberal, cel care va fi poate mâine partid de guvernământ.*

„...Că starea economică a ţăranului lasă mult de dorit şi că toţi trebuie să avizăm la îndreptarea acestei stări, este în afară de orice îndoială, şi această hotărâre o avem cu toţii.

„De această stare de lucruri d. Costinescu acuză toate partidele, şi aruncându-şi cenuşă pe cap ne zice : aţi păcătuit D-voastră, am păcătuit şi noi partidul liberal, faţă de clasa ţărănească. — Da, aţi păcătuit, deşi de altfel aţi vorbit necontenit de talpa ţării... Dar când cineva guvernează zecimi de ani, şi nu se trezeşte cu mijloacele de luat în favoarea ţăranilor decât atunci când izbucneşte o răscoală teribilă, mă îndoiesc să aibă şi liniştea şi pregătirea necesară, ca să poată face ceva serios pentru îmbunătăţirea situaţiunii".

Luând apoi pe rând cele trei propuneri de îndreptare ale lui Costinescu, Carp arată că, după părerea sa, trusturile de arendaşi n'ar constitui una din principalele cauze ale răscoalei :

„Cred că veţi admite că nu am absolut nici un interes în aceste trusturi. Asemenea cred că veţi admite cum că dacă D-voastre voiţi ca să nu mai

fie trusturi de arendaşi, eu nu voi combate *măsurile legale pe care le veţi lua".*

Totuşi, după părerea sa, aceste trusturi ar fi ridicat valoarea pământului şi ar fi mărit veniturile sătenilor,[1]) iar *ticăloşia* nu zace acolo. ci în *administraţie* „care este la cheremul proprietarului, care măsoară fals şi nu dă ţăranului ce i se cuvine".

P. P. Carp combate ideia preţurilor minimale şi maximale.

Carp se ridică apoi impotriva anunţatului proect de reziliere a tuturor contractelor agricole în fiinţă, pentru a păşi apoi la altele pe baza stabilirii preţurilor minimale şi maximale.

Consecvenţa ideilor lui P. P. Carp.

E remarcabilă această consecvenţă a lui Carp, care, la 70 de ani, rămăsese neclintit în ideile sale din primele clipe când păşise în viaţa politică. Acelaş parlamentarist convins, care luase parte activă la detronarea lui Cuza, din cauza Loviturii de Stat ce făcuse din acesta un dictator, cum se zice azi; acelaş exasperat rusofob. care vede în dorinţa de expansiune a Colosului de la Nord o veşnică ameninţare pentru viitorul ţării sale; acelaş împăciuitor al chestiunei evreeşti, pe care o privea numai din punctul de vedere economic, căutându-i soluţia în asimilarea Evreilor şi în lupta de întrecere la muncă a Românilor: acelaş doritor de a face binele tuturor claselor sociale, pentru a împiedeca, prin mizeria lor, naşterea unui proletariat orăşenesc şi câmpean; acelaş neclintit dinastic, care nu vede un viitor liniştit pentru patria sa decât în continuitatea ideii de ordine; acelaş om al legei, al cuvântului şi al onoarei, care cere respectul tuturor acestor noţiuni :

„Vă închipuiţi Dv. ca în secolul al 20-lea să vie un guvern care să decreteze, prin propria lui autoritate, rezilierea contractelor făcute pe baza legilor în vigoare, legi netăgăduite, a căror călcare nu se poate contesta de nimeni. Se face un act între părţi, şi vine a doua zi un guvern fără ştiinţă şi fără conştiinţă, care declară că contractul făcut

---

1) Costinescu spusese că „nu exploatarea pământului, dar exploatarea muncii sătenilor au făcut să sporească venitul proprietarilor", iar Carp tălmăci că urcarea veniturilor proprietăţii mari a făcut să se urce şi veniturile sătenilor, fiindcă preţul munciii este mult mai ridicat atunci când e pământul mai scump.

în virtutea legilor existente, este nul pentru un interes superior de salut public ?".

Impotriva unui atare procedeu, Carp cită *Edictul lui Diocliţian,* care a dus la ruina proprietăţii la Roma, cită *Legea Maximului* a Revoluţii Franceze, care a dat faliment :

„...Aşa dar suprimarea contractelor nu se poate, iar edictarea unor învoieli cu fixarea de salariu este o problemă cu care îşi bat capul ţările cele mai înaintate: Franţa, Anglia, Germania. Şi până acum nu s'a putut da nici o deslegare acestei chestiuni. Şi D-ta, D-le Costinescu, astăzi, în pripă, ca să înăbuşeşti răscoala, crezi că ai s-o poţi rezolva ? Căci, notaţi bine, d-l Costinescu vrea să facă repede, tocmai ca fata grecească, care zicea: Andra thelo, tora thelo — *vreau un bărbat, chiar acum îl vreau !".*

P. P. Carp la apărarea marei proprietăţi.

Dar partea de căpetenie a discursului lui Carp urmă acum, când, în combaterea Cassei Rurale, el luă apărarea proprietăţii mari, reînviind ideia conservatoare, făcându-se apologistul ei, şi impunându-se ca atare, fără şovăire, însfârşit, ca şef al partidului care de atâtea ori se lepădase de el.

„Vă mărturisesc, Domnilor, că mi se pare mie că se cere un lucru imposibil. Se cere Cassa Rurală fără câştig, aşa aţi zis ?".

Costinescu strigându-i din bancă : *„Da, da !".*

„Voi fi fericit, urmă Carp, *când veţi găsi capitaluri cari vor consimţi să intre în întreprinderi fără să aibă nici un câştig, dar absolut nici unul... Dar să lăsăm Cassa Rurală, cu sau fără câştig..."*

Costinescu : *„Fără câştig".*

P. P. Carp : *„Foarte bine, fără câştig* [1]*). Chestiunea de care voiesc să vorbesc, de o gravitate excepţională, este chestiunea proprietăţii cele mari. Şi se pune întrebarea: Proprietatea mare este ea un bine sau un rău? este ea o necesitate, sau o*

---

1) Am insistat asupra acestei scene pentrucă a fost caracteristică faţă de faptul că acea Cassă Rurală a fost în adevăr înfiinţată „fără câştig", dar şi „fără rezultat".

cauză de impilare a populațiunii de jos? Eu cred că este un bine, eu cred că este o necesitate: o necesitate nu numai pentru clasele conducătoare ale unei țări, dar o necesitate chiar pentru pătura țărănească.

„Domnii mei, avem în jurul nostru două țări unde tot pământul este în mâna țăranilor: Bulgaria și Serbia. Vă convine Dv. să avem starea socială de acolo?... O societate compusă numai din intelectuali, din câțiva industriași și dintr'o populațiune de săteni, este o societate lipsită de pătură conducătoare.

„Eu am susținut și susțin, că săteanul trebuie să fie puternic, pentrucă el are într'însul o vlagă tinerească, de care profită societatea, cu condițiune însă ca cel de jos numai încetul cu încetul să se ridice, prin muncă, și să ajungă atunci a fi clasă conducătoare. Dacă Dv. distrugeți clasa diriguitoare, menținând numai populațiunea fără posibilitate de a deveni prin economie clasă conducătoare, veți nimici progresul social.

„Dar să mă pun pe un tărâm contrar, să spun cu socialiștii noștri: hai să naționalizăm proprietatea. Foarte bine, s-o naționalizăm, dar să vedem întâi la ce rezultat ajungem.

„Proprietatea mare ocupă la noi 3.000.000 de ha. față cu o populație de 5.000.000 de săteni[1]*). Socotind între 4 și 5 numărul de suflete într'o familie, putem admite că numărul familiilor este între un milion și un milion o sută de mii. Chiar împărțind toate proprietățile cele mari, cât revine de familie? Trei hectare. Și atunci, ce ai făcut, D-le Costinescu?".*

Costinescu: *„Am cerut eu împărțirea?"*

Voci: *„Cassa Rurală!".*

P. P. Carp: *„Sau ați cerut-o, sau ați făcut pro-*

---

1) Cifrele date de Carp erau luate din însuși discursul lui Costinescu, care spusese: „...Cinci milioane de suflete posedă numai 3.300.000 ha., iar 7,500 de suflete posedă 3.000.000 ha." Asupra acestor cifre vezi mai jos p. 354.

misiuni pe care ştiaţi că nu le puteţi realiza. Cassa Rurală este un cuvânt mare pe care l-aţi aruncat în spiritul săteanului, făcându-l să creadă că toate moşiile trebuie să fie împărţite. Acum aceşti nenorociţi amăgiţi, pe care veţi fi obligaţi să-i împuşcaţi, vor fi victimele acestei dezastroase sugestiuni.

„V'am arătat ce efect a produs în mintea ţăranului ideia Cassei Rurale. Să vedem acuma cum o puteţi realiza. Admit că faceţi o Cassă Rurală destul de puternică pentru a cumpăra toată proprietatea mare. Pentru aceasta însă vă trebuie trei miliarde. *Aş vrea să ştiu de unde o să le luaţi şi încă fără câştig!... Admit însă că Dv. aveţi aceşti bani. Vă închipuiţi, aruncate pe piaţă astăzi trei miliarde de efecte, căutând cumpărători? Vă închipuiţi ce depreciere, ce ruină grozavă a întregului nostru capital mobiliar se va întâmpla în ziua când veţi arunca pe piaţă o parte atât de mare de efecte?...*

„Dar veţi zice: nu deodată o vom face; nu cu trei miliarde, ci cu mult mai puţin. Să admitem dar că Dv. voiţi o Cassă Rurală care aruncă pe piaţă 30 milioane pe an, căci vă desfid să puteţi arunca mai mult de 30 de milioane. Cassa aceia Rurală, ca să ajungă la îndeplinirea menirei ei, îi va trebui 100 de ani. Cum rămâne atunci, că repede, repede, cu ajutorul Cassei Rurale, să treacă tot pământul în mâna ţăranului? Şi atunci naşte întrebarea: la ce veţi ajunge?.

„Veţi ajunge la învrăjbirea dintre proprietatea mare şi cea mică, şi aici văd eu pericolul cel mare. Faceţi o lege prin care creaţi o bancă, îndemnând pe săteni să cumpere moşii fără să le arate până la ce concurenţă, şi le ziceţi eu mă pun la dispoziţia Dv. ca să cumpăraţi moşii. Sunt unii oameni nevoiaşi care pot primi bucuroşi să scape de moşie, vânzând-o. Dar sunt şi mulţi, mai toată proprietatea mare a ţării, care nu vor să vândă. Vă închipuiţi Dv. care va fi situaţiunea mea, proprie-

tar, care nu vreu să vând, față cu săteanul care zice : eu vreau să cumpăr, nu-ți iau moșia căci ți-o plătesc, dar te oblig să o vinzi. Și dacă refuz, încetul cu încetul, pe ici pe colo, greva ! Până ce proprietarul, desperat, se duce la Cassa Rurală și-și vinde moșia, dacă încape la rând. Dacă nu încape la rând, iată un om ruinat prin Cassa d-tale rurală. Și odată cu dânsul ruinezi întreaga proprietate mare.

P. P. Carp demonstrează avantajele marei proprietăți.

„V'am spus odinioară, Domnii mei, pentruce proprietatea mare este o necesitate în țară la noi, că ea este o condițiune de existență și de propășire. Dar să vedem dacă ea este și în interesul săteanului. Afirm sus și tare că da !.

„Săteanul, care prin divizibilitatea pământului nu se mai poate hrăni, găsește în proprietatea cea mare posibilitatea de a câștiga, posibilitate care-l împiedecă de a deveni proletar câmpean. Iar proletarul câmpean este mai periculos decât proletarul de târguri, fiindcă pe acesta din urmă, la nevoie, îl iei grămadă, dacă ai armată; pe când proletarul de câmp răsculat în sute de locuri, muncește armata luni de zile, și nu poți ajunge la rezultat, decât după ce ai acoperit țara cu ruine.

„...Domnul Filipescu, în numele nostru, a schițat o serie de măsuri pe care noi le credem necesare [1]). Dar eu nu promit nimic din ceiace nu pot executa, și măsurile vor fi lente prin natura lor. Ele vor avea ca efect îmbunătățirea situațiunei țăranilor, dar nu într'o zi și nu într'o noapte...

„In așteptare, nu este decât un singur lucru de făcut, nu este decât represiunea.

„Vom aviza pe urmă !".

Din acest discurs, au rămas în mintea posterității numai două lucruri : Carp a fost apărătorul marei proprietăți, și Carp a spus „întâi represiune, vom aviza pe urmă".

Este adevărat; Carp n'ar fi fost conservator, dacă în

---

1) Vezi mai jos p. 357 urm.

acele clipe nu apăra proprietatea mare, şi n'ar fi fost om de stat, dacă nu cerea restabilirea ordinei.

In jurul lui P. P. Carp se grupează toţi acei ce aveau interesul de a susţine marea proprietate.

Vom analiza acest discurs mai jos, când vom vorbi de măsurile propuse de Conservatori într'u deslegarea problemei sociale. Deocamdată să arătăm că în jurul apărătorului marei proprietăţi se grupară dintr'odată toţi marii proprietari, toate nuanţele de conservatori, cantacuzinişti, tachişti, carpişti, toţi prietenii şi toţi duşmanii de altă dată, care văzură în clipa aceia întrupându-se în bătrânul junimist ideia conservatoare, ce-şi pierduse busola şi care şi-o regăsea — care şi-o regăsea tocmai în cel mai puţin conservator din toţi conservatorii, dar în cel mai consecvent cugetător din toţi cugetătorii. Şi să mai arătăm că în jurul apărătorului ideiei de ordine se grupară toţi oamenii politici, conservatori şi liberali, care cereau, acum într'un glas : Intâi Represiunea !

Răscoala cuprinde întreaga ţară (9, 10 şi 11 Martie).

Es war auch die höchste Zeit, cum spune Neamţul, căci în ultimile zile, la 9, la 10, la 11 Martie, răscoala cuprinsese ca un vârtej întreaga ţară, de la Dorohoi la Severin şi din Carpaţi la mare. In Teleorman mai ales, în judeţele de alungul Dunărei, ele deveniseră deosebit de violente, de crude.

Demisia guvernului Gh. Cantacuzino 12. III 1907).

La 12 Martie Gheorghe Cantacuzino demisionează şi în aceiaşi zi regele însărcinează pe D. A. Sturdza cu formarea unui cabinet, care fu astfel compus :

Noul guvern D. A. Sturdza.

D. A. Sturdza, preşedinţia şi Afacerile Străine; Spiru Haret, cultele; Ionel Brătianu, Interne; Emil Costinescu, Finanţele; Anton Carp, Agricultura şi domenii; Toma Stelian, Justiţie, Vasile Morţun, Lucrări publice şi Generalul Averescu, Războiul.

Şedinţa istorică dela 13 Martie 1907.

La 13 Martie noul minister se înfăţişează înaintea Camerei, a Camerei conservatoare-tachistă, devenită, deavalma, cu Liberali şi cu Junimişti, o Cameră naţionalistă. Nici în 1916, nici în 1919, n-au fost Românii noştri mai naţionalişti, mai sentimentali, mai sinceri desigur, decât în acele clipe când şi-au dat toţi mână cu mână pentru a pune la cale înăbuşirea răscoalei ţărăneşti. Căci astăzi, din perspectiva unor ani destui de îndepărtaţi, lucrurile pot fi puse la punct. Nu a fost în

vestita şedinţă dela 13 Martie 1907 o însufleţire pornită din grija soartei „tălpii ţării", ci o însufleţire pornită din grija soartei „căciulei", sau mai bine zis a „pălăriei".

Apelul lui D. A. Sturdza.

Se urcară, solemn, miniştrii în băncile lor. Preşedintele Consiliului citi mesagiul regal de constituire a noului guvern, şi făcu apoi un călduros apel „la o înţelegere pentru a restabili ordinea". El vorbi de altfel foarte frumos :

> *„Sunt unul din cei mai bătrâni, care am luat parte, peste jumătate de secol, la toate evenimentele cele mai importante din această ţară... Nu cer să treceţi în rândurile partidului naţional-liberal, ci să rămâneţi Conservatori, dar să facem şi noi şi voi cu putinţă ca să ne unim în cugetare.. şi c. l.".*

Răspunsul îl dete, cel d'intâi, Take Ionescu, care într'o cuvântare scurtă, dar emoţionantă, declară că toţi, fără deosebire de credinţi politice, *se vor pune în slujba ţării şi vor da concurs necondiţionat noului guvern.* Ropot de aplauze.

Al doilea vorbi Ion Lahovari, în acelaş sens, foarte scurt şi el şi foarte plin de avânt.

Discursul lui Carp în Cameră.

Carp vorbi al treilea. El fu, ca întotdeauna, mai potolit, mai cumpătat, mai cu sânge rece şi mai cu judecată :

> *Ca şi d-l preşedinte al Consiliului, sunt şi eu unul din bătrânii ţărei, şi eu am în dosul meu 45 de ani de viaţă politică şi pot să spun, fără teamă de a fi desmințit, că nici odată nu mi-am dat sufletul numai cu gura ; când l'am dat, l'am dat cu totul, dar nici odată n'am promis ceva despre care nu ştiam dacă am să pot să-l îndeplinesc.*
>
> *De aceea, promisiunea mea faţă cu d-l preşedinte al Consiliului, are să fie îngrădită de oarecare rezerve. Cât pentru ajutorul nostru ca să se potolească vijelia ce a dat peste noi, el este asigurat guvernului şi cred că d-l preşedinte al Consiliului nu se îndoieşte despre aceasta. Dar, ca să luăm noi de pe acuma angajamentul cum că avem să primim* reforma socială care este conţinută în

manifestul de astă-zi, din Monitor, *aceasta, d-le preşedinte al Consiliului, nu v'o pot promite. Nu se promit lucruri sub imperiul fricei şi sub imperiul răsvrătirii, al teroarei şi al ruşinei.*

Lucrurile acestea ating interese multiple, interese mari, interese care ar trebui să fie sacre şi domnilor de la guvern, precum ne sunt sacre şi nouă. In ţara aceasta n'avem numai săteni, în ţara aceasta avem proprietari, în ţara aceasta avem cultură, în ţara aceasta avem o muncă care reprezintă o strădanie acumulată a multor decenii, şi care, în momentul de faţă, se distruge. Şi toate acestea au dreptul la solicitudinea noastră.

Dacă avem guvern, este ca să ne apere, şi dacă plătim impozite, le plătim ca să fim siguri că munca noastră este asigurată.

Ei, domnii mei, o repet, aceste lucruri nu se pot gândi, nu se pot discuta, nu se pot vota în momentele în care suntem ocupaţi cu înăbuşirea unei răzvrătiri puternice. De aceea îmi fac rezervele mele. Sunt dintre acei cari, toată viaţa lor, au căutat să facă ceva pentru săteni şi, d'intre oamenii politici de astă-zi, sunt acela care a făcut mai mult pentru ei decât toţi domniile-voastre. (Aplause).

Prin urmare, nu mi se poate imputa mie că inima mea nu bate tot atât de caldă pentru săteni cum bate inima d-voastră. Dar ştiu că este o solidaritate între clase; şi ştiu că dacă trebuie să ne preocupăm de ţărani, trebuie să ne preocupăm şi de cealaltă populaţiune a ţărei.

De aceea zic : reformele ce le propuneţi d-voastră, nu vă promit că le vom da astă-zi; tot ce vă promit este să le discut cu sânge rece la venirea lor. Tot ce vă pot promite este să nu redaţi, din partea mea, nici un pas, nici o faptă, care să nu fie călăuzită de ţinta care trebue să o urmărească ori ce om politic, de a nu se proceda cu ură, ci cu armonie şi iubire între clase. (Aplause prelungite).

Ca să atingem această ţintă, nu este decât un mijloc: să fim drepţi cu toată lumea.

Aceasta, d-le preşedinte al Consiliului, vă promit, mai mult nu.

Răspunsul lui D. A. Sturdza.

La aceste trei discursuri răspunse Sturdza din nou, pentru a mulţumi. Era atât de emoţionat, încât abia se mai înţelegea ce spune : pace, armonie, iubire între oameni... Apoi (citãm din Monitorul Oficial [1]) :

„Domnul Preşedinte al Consiliului părăseşte fotoliul său şi ducându-se la locul domnului deputat Take Ionescu îi strânge amândouă mâinile, timp de mai multe minute, în aplauzele delirante *ale întregei Camere. Pe urmă d-sa se urcă la locurile domnilor deputaţi Ion Lahovari şi P. P. Carp, strângându-le mâna în aplauzele unanime ale Adunării".*

Întors la locul său, bătrânul emoţionat prim-ministru se aşează, şi îndată se scoală Emil Costinescu pentru a da citire proectelor de lege prin care se propunea... desfiinţarea taxei de 15 bani pentru decalitru de vin, şi desfiinţarea taxei de 5 lei contra secetei, şi revizuirea ultimului recenzământ şi abrogarea art. 51 dintr'o lege de organizare a administraţii finanţelor Statului ! !

Afară, la ţară, sătenii cu ciomege şi cu secure, cereau pământ, iar în istorica şedinţă a Camerei li se desfiinţa taxa de 15 bani pentru decalitru de vin.

Noroc că mai drese Brătianu lucrurile prin citirea altor proecte de legi, menite să menţină o parte din administraţia ţării în funcţie (prelungirea mandatelor consilierilor judeţeni şi comunali, etc.) *atât timp cât va fi necesar în interesul ordinei publice.*

In tot cazul, cu această din urmă citire se încheie memorabila şedinţă a Camerei dela 13 Martie 1907.

Reprimarea răscoalei.

Şi pe urmă îndată, chiar a doua zi, începură represiunile, viguroase, crude, inutil de crude. Prin mişcări tactice, ţăranii sunt încercuiţi, măcelăriţi, mitraliaţi; satele răsculate sunt bombardate cu artileria; mor vino-

1) Desbaterile Parlamentare din 27 Aprilie 1907, şedinţa de la 13 Martie.

vaţii şi nevinovaţii, aşa că în foarte scurtă vreme, după o hecatombă de aproape zece mii de oameni — zece mii — nici un ţăran nu mai suflă, şi răsuflă în schimb întreaga oligarhie românească, fără deosebire de culoare politică.

Şi să nu uităm că fostul socialist Vasile Morţun era ministru în cabinetul de represiune.

Potolirea răscoalei s-a datorat generalului Averescu, numit înadins pentru aceasta ministru de război — dar nu lui i s'au datorit inutilele orori, inutilele execuţii în masse, inutilele bombardamente. El a conceput planul tactic şi a dat ordinele în consecinţă. Restul a fost rău executat de câţiva militari nepricepuţi, de câţiva prefecţi inconştienţi [1]) şi de cruzimea inerentă firii omeneşti când stă, slobodă de constrângere, în goliciunea bestialităţii debuturilor sale paleontologice [2]).

Mai sunt două chestiuni care nu pot fi trecute cu vederea când e vorba de a expune întâmplările anului 1907. Dar le vom arăta foarte în treacăt, fiindcă vâlva ce au făcut atunci se pare astăzi neîndreptăţită.

Una din ele este chestiunea „instigatorilor", că adecă răscoalele ţărăneşti s'ar fi născut din pricina unor agitatori, care ar fi pus toată mişcarea aceasta la cale, fără ca totuşi nimeni să poată spune cine erau acei agitatori: liberalii, prin poftele ce ar fi deşteptat la ţărani făgăduindu-le pământ prin înfiinţarea unei Casse Rurale (versiunea cea mai răspândită)? Socialiştii? (dar ei erau acum liberali), s'au atunci anarhiştii? dar veniţi de unde? „din Barcelona, din Honolulu?", cum spunea Carageale [3]). Rolul instigatorilor în răscoală.

Ţăranii n'au fost aţâţaţi de nimeni, decât de sărăcie şi de cauzele pe care le vom vedea mai jos.

A doua chestiune a fost acea a „dosarelor dispă- Chestiunea dosarelor dispărute.

1) Intre alţii prefectul de Olt, pe care l-a văzut căpitanul Negruzzi (astăzi general) „admirând tirul artileriei, care prindea din fugă populaţia". (Vezi în Marghiloman, o. c. I., p. 103).

2) Autorul acestei scrieri a făcut războiul pe front şi s'a putut convinge *de vizu* de ce poate face omul — şi chiar Românul, de fire blând — când i se deslănţuieşte poftele paleolitice.

3) I. L. Caragiale: „1907, Din primăvară până 'n toamnă", p. 23.

rute". Deşi ea se va ivi abia peste cinci ani, o vom trata pe scurt aici, căci aici este locul ei.

In 1912, în timpul guvernărei Carp, ministru de Interne fiind Marghiloman şi ministru de război Filipescu, s'a descoperit că vre-o 30 şi ceva de dosare privitoare la răscoalele din 1907 fuseseră luate de la Ministerul de Interne, unde ar fi fost locul lor, şi duse nu se ştie unde. „Raptul" acesta fusese comis în 1910, înainte de căderea liberalilor de la putere, şi Al. Marghiloman văzuse *chitanţa* pe care d. Nicuşor Săveanu, fostul secretar general, o dăduse lui Panaitescu, şeful Siguranţei Statului. De acolo se făcu o nemai pomenită vâlva — singur Carp nu s'a amestecat în această afacere — Filipescu şi Marghiloman învinuind pe liberali că au sustras dosarele fiindcă în ele se aflau fie dovezile „instigaţiunilor", fie acele ale poruncilor de măcelărire ale ţăranilor „în massă", porunci pornite deci de la centru. Dar după cinci săptămâni de agitaţii, afacerea luă o întorsătură neaşteptată, care închise gurile tuturor. Regele spuse scurt lui Marghiloman, la o audienţă: „Dosarele sunt la mine !". Marghiloman rămase cu totul aiurit (îi scăpa o nouă armă de luptă împotriva Brătienilor). Se reculese însă uşor şi spuse Regelui: „Ar trebui să se întoarcă la minister, chiar de ar trebui sigilate". Vodă, enervat, îi răspunse: „Da, poate mă voi lega chiar eu împrejur cu o sfoară !". Marghiloman nu se lăsă; el întrebă pe Rege că de ce Conservatorii „pot păstra un secret mai puţin bine de cât Liberalii ?" şi că „ce va putea el răspunde la o interpelare în Parlament ?".

Foarte frumos Regele îi răspunse — şi toate aceste le ştim chiar de la Marghiloman [1]) :

„Veţi putea spune că dosarele sunt acolo unde trebuie să fie. Oricând pot avea dosare la mine ; am dosare de la Afacerile Străine".

Ce conţineau acele misterioase dosare nu mai sunt astăzi decât prea puţini care s'o mai ştie, şi mâine n'o să mai fie nimeni. Dar se ştie ceva care ajunge : că

1) Marghiloman, o. c. I., p.p. 99 şi 103.

conţineau lucruri pe care capul Statului nu voi să le divulge — şi cum acel Cap al Statului era Regele Carol I, despre care nimeni nu se va îndoi vreodată că a lucrat timp de aproape 50 de ani numai pentru binele acestei ţări, mai mult nu are şi nu va avea nimeni nevoie a şti.

* * *

Am arătat că Petre Carp nu s'a amestecat în această afacere a dosarelor, fiindcă nu se amesteca niciodată în chestiuni care i se păreau inutile. Să mai arătăm, înainte de a păşi mai departe, că în timpul răscoalelor din Martie, când marea majoritate a conacurilor boiereşti au fost, dacă nu toate arse sau devastate, dar în tot cazul majoritatea atacate, Ţibăneştii au rămas neatinşi. A trecut puhoiul răzvrătiţilor şi pe acolo firește, dar s'a pus satul şi satele dinprejur tare, în gardă, gata să lupte, ca să scape conacul lui Carp, „că boierul e bun şi nu dăm voie să se atingă nimeni de el".

* * *

Tactica politică a lui P. P. Carp.

Credinţa pe care o avea Carp că *numărul* nu contează în politică, ci că contează numai *ideia* şi *momentul,* îi adusese destule neajunsuri în viaţă, dar nu-l înduplecase să-şi schimbe părerea — decât odată, trecător, când ameninţase „cu strada" pe un rege, bătrân ca şi el, înţelept ca şi el, şi care prin urmare nu-l crezuse. De câte ori a fost de făcut o alegere între idee şi număr, regele a ales numărul: Brătianu, Catargi, Sturdza, Cantacuzino. Pe acesta din urmă de două ori, în 1899 şi în 1904. Şi amândouă ori „Venerabilul Şef" cum i se spunea, plecase singur de la putere, mărturisindu-şi neputinţa: odată în restabilirea finanţelor ţării, altădată în restabilirea ordinei sociale.

Acum, lucrurile se răzbunau de la sine. Fără să-l caute, Carp căpătă deodată numărul. Atitudinea sa hotărîtă în chestia marei proprietăţi grupă în jurul său toate elementele conservatoare din ţară. Cantacuzino el

însuşi, om cu bun simţ de altfel, care căutase în iarna trecută să facă fuziunea cu Junimiştii şi să treacă şefia şi guvernul lui Carp, care apoi şovăise, tărăgănase, de-l prinsese evenimentele încă nehotărît, Cantacuzino el însuşi se convinse, îndată după 13 Martie (el nu venise la Cameră în ziua aceia), că situaţia trebuie dată lui Carp, imediat. De altfel cu atât mai mult, cu cât Cantacuzino se simţea izolat. Pe când el convocase la dânsul acasă o întrunire a majorităţii, la care aproape nimeni nu răspunse, Carp, la întrunirea marilor proprietari de la Societatea Agrară, fu numit de aceştia preşedintele societăţii. Presa liberală, şi chiar cea tachistă, spunea că marii proprietari vor funda un nou partid sub şefia lui Carp. Şovăila nu-i mai era deci în găduită lui Cantacuzino. După câteva întâlniri, fuziunea se hotărăşte, se face şi se şi publică în oficiosul partidului prin următorul comunicat :

Carp şeful conservatorilor uniţi.

> *„In faţa grelelor împrejurări prin care trece ţara în urma răscoalelor ţărăneşti, şi faţă de pericolul social care o ameninţă, subsemnaţii ne-am înţeles să facem concentrarea conservatoare menită a apăra interesele superioare ale ţării. Spre acest sfârşit, a rămas stabilit între noi că d. P. P. Carp este, de acum înainte, însărcinat cu direcţiunea partidului conservator".*
>
> *G. Cantacuzino*
> *P. P. Carp.*

Iată-l deci pe Carp, în sfârşit, şef al Conservatorilor fuzionaţi. In faţa acestui eveniment, Take Ionescu, ca şi în 1901, îşi dădu sufletul pentru şef. El fu ales în comitetul executiv al partidului, alături de Carp, de Marghiloman, de Maiorescu, de Filipescu, de Gh. Cantacuzino şi de Ion Lahovari.

Singur, deoparte, rămânea Generalul Manu, marele duşman, cel mai mare duşman al lui Carp. El trimise o scrisoare lui Cantacuzino, prin care-i arăta că „rămânând membru al partidului Conservator, se retrage din sânul comitetului şi-şi reia locul de observator".

Dizolvarea parlamentului conservator.

In timpul acesta Liberalii, care potoliseră răscoalele

şi nu mai aveau deci nevoie de Conservatori, hotărîseră disolvarea Parlamentului. Joi 26 Aprilie, se citi în Cameră decretul de dizolvare şi la 20 Mai începură alegerile, care dădură guvernului, ca de obicei, o sdrobitoare majoritate. Conservatorii reuşiţi fură mai mult îngăduiţi de guvern, pentru a avea o opoziţie în Parlament. Printre ei se aleseră la Cameră Carp, Marghiloman, Filipescu şi Take Ionescu (în total 9), iar la Senat: Cantacuzino, Maiorescu, Olănescu, Disescu, Arion, Bădărău (în total 15).

Afirmarea câtorva personalităţi: Nicolae Iorga.

La aceste alegeri pătrunse întâia dată în Parlament Nicolae Iorga, cunoscut mai de mult în viaţa intelectuală a României, ca profesor de Istorie şi ca director al revistei literare „Sămănătorul", căreia îi dăduse o îndrumare naţionalistă, care a făcut epocă. In viaţa publică se făcuse însă mai ales cunoscut din anul precedent 1906, când, societatea Obolul vrând să organizeze o reprezentaţie în limba franceză la Teatrul Naţional, tânărul profesor ţinuse o conferinţă de desaprobare a acestei înstrăinări a „înaltei societăţi" şi a primei scene româneşti, în urma căreia studenţii vrând să împiedece reprezentaţia şi fiind respinşi de armată, se născuse o sângeroasă încăerare, care fu foarte cu greu potolită.

Iuliu Maniu.

Pe scena publică a vieţii româneşti apare în 1907 nu numai Nicolae Iorga la Bucureşti, dar şi Iuliu Maniu la Budapesta. Ales deputat român în Parlamentul unguresc, el se ridică îndată printr'un remarcabil discurs, rostit la Cameră cu ocazia discuţii budgetului Culcelor.

Alex. Vaida.

Cât despre Alex. Vaida, el se făcuse cunoscut mai de mult, ca tânăr student la Viena, în chestia Memorandului.

Este interesantă constatarea ce se poate face cum că tânăra generaţie a politicianilor de mai târziu s'a ridicat în clipele de încercări naţionaliste sau sociale ale neamului — interesantă şi firească.

Mai puţin firească a fost intrarea fruntaşilor socialişti în partidul liberal : V. G. Morţun, făcut ministru ; Al. Radovici, George Diamandi, Ion Nădejde, etc. Se socializau liberalii ? sau se făceau socialiştii burgheji ? Ultima supoziţie părea cea mai verosimilă, de oarece so-

BIBLIOTECA CENTRALĂ

cialiştii rămaşi credincioşi idealului lor, trebuiră să facă cunoştinţă cu principiile Ordinei Publice. Doctorul Rakovsky, comunistul rus de mai târziu, fu expulzat din ţară, şi Vasile Kogălniceanu, fiul lui Mihai, fu trimis la Văcăreşti, (amândoi în calitate de „periculoşi agitatori"), de unde ieşi abia la 10 August, când guvernul publică decretul de amnistie pentru toţi cei implicaţi în răscoalele ţărăneşti.

* * *

Cauzele răscoalei agrare.

Şi acum, fiindcă intrăm în toamnă, când se vor desbate în Parlament măsurile ce partidele politice vor propune pentru rezolvarea chestiunei agrare, să vedem mai întâi care poate să fi fost adevăratele cauze ale răscoalelor ţărăneşti, căci nici Rakowski, nici Kogălniceanu nu au avut, nu zicem dorinţa, căci nu ştim, dar de sigur nu putinţa de a răscula ţărănimea românească dintr'un capăt al ţării la altul.

Sărmanul om, cu fruntea sus către soare, dar cu picioarele jos legate de glie, trăieşte o clipă din viaţa nemuritoarelor sfere în necurmată goană după o pâine. In goana aceasta s'au ciocnit oameni cu oameni şi popoare cu popoare — şi s'au bătut — şi unii au învins, iar alţii au rămas învinşi. Invingătorii s'au îndestulat, învinşii au flămânzit. Istoria lumii este istoria celor sătui şi ai celor flămânzi.

La noi, ca pretutindeni (vezi *Introducerea* acestei cărţi) unii au mâncat fără să muncească, alţii au muncit fără să mănânce. Până a venit vremea când, din milă, li s'a aruncat flămânzilor un ciolan de ros. Şi fiindcă au ros, le-a venit pofta de mâncare. Şi când le-a venit pofta de mâncare, n'au mai vrut să roadă, au vrut să mănânce. Atâta a fost!

De prea mult bine nu s'a răzvrătit niciodată nimeni. Răscoalele se fac din sărăcie. Şi ţăranul român era sărac. Dece era sărac, vom căuta să cercetăm în rândurile care urmează.

Trei par a fi fost cauzele acestei sărăcii: 1) lipsa de pământ care să-l hrănească; 2) defectoase învoieli agri-

cole, care-l făceau să muncească fără să câştige şi 3) o rea, venală şi plecată administraţie, care nu numai că nu făcea dreptate obiditului, dar îl mai şi asuprea. Mai se punea pe socoteala acestei sărăcii: alcoolismul. Toţi politicianii, toţi proprietarii, toţi poeţii, au învinuit ţăranul român de a fi leneş şi beţiv. Să se fi uitat mai întâi la oraşe, pe urmă să fi vorbit. Când ar fi văzut cineva, vreodată, pe ţăran la ogor cu sticla lângă el, atunci da. Dar ţăranul român bea *după ce* şi-a isprăvit munca, ce ţine de la soare răsare la soare apune, şi bea în zi de sărbătoare. Şi că beţia aceasta nu i-a scos nici o vlagă, o dovedeşte faptul că pătura orăşenească ridicată de la ţară e cea mai plină de sănătate trupească şi sufletească, mai verde decât orăşenii care din tată în fiu — ferească Dumnezeu — n'au gustat din sângele Domnului.

Dar să lăsăm — şi să luăm cauzele la rând.

Raportul între agricultură şi celelalte activităţi ale economiei noastre naţionale.

Inainte de război, în economia naţională proporţia agricolă era de 70%, iar cea industrială numai de 24% (restul de 6% reprezentând comerţul, intelectualitatea, etc.) [1]). Şi lucrul era firesc, întrucât populaţia rurală reprezenta circa 82% faţă de 18% populaţie urbană. Aşa dar 82% din populaţia ţării, reprezentând 70% proporţie agricolă în economia ei naţională, era o populaţie de proprietari rurali, mari, mijlocii şi mici.

> *„Agricultura hrăneşte populaţia ţării şi o dispensează de tributul pe care cele mai multe ţări din Europa îl plătesc altora pentru hrana lor"*

a spus de curând unul din bunii noştri economişti [2]).

Aceşti proprietari rurali care reprezentau ,şi reprezintă încă azi, 82% din populaţia ţării, erau în 1907 clasificaţi după proprietăţile ce posedau, în felul următor: 3.732.195 ha. aparţineau proprietăţii mici (sub 10 ha.) reprezentând 46,7% din totalul hectarilor din ţară ; 860.953 ha. aparţineau proprietăţii mijlocii (de la

1) După război proporţia a rămas aproape aceiaşi: 69% pentru agricultură şi 26% pentru industrie (C. Garoflid : „La crise agricole", Bucarest, 1930, p. 3).

2) Ionescu-Siseşti : „Bulletin de l'Institut Economique roumain" Mai-Juin 1928, p. 197.

10 la 100 ha.), reprezentând 10,8% din totalul hectarilor din țară; 3.397.851 ha. aparțineau proprietății mari (peste 100 ha.), reprezentând 42,5% din totalul hectarilor din țară [1]).

Ca atare, după cum spunea Costinescu, în cifre foarte aproximative (în ședința Camerei dela 9 Martie 1907), 5 milioane de suflete (erau mai multe) posedau numai 3.300.000 de hectare (recte 3.732.195), iar 7.500 de suflete (erau mai multe) posedau 3.000.000 de hectare (recte, proprietari mari și mijlocii împreună: 4.258.804).

Este așa dar învederat că țăranii aceștia, cărora nu le venea nici trei sferturi de hectar de om, nu aveau putința să se hrănească îndeajuns, și să se îmbrace, și să trăiască, căci oameni erau. Este învederat că aceasta însemna *sărăcie*. Și mai este învederat că, fiind prea mulți pe prea puțin pământ, că văzându-se strânși o familie pe 2—3 hectare, pe când alții trăiau singuri pe sute și pe mii de hectare, țăranii aceștia, cari, după cum

---

1) După exproprierea de după război proporția a devenit următoarea: 6.508.596 ha. proprietate mică (81.4% din totalul hectarilor), 621,450 ha. proprietatea mare (7,8%), iar cea mijlocie a rămas aceiași: 860.953 ht. (10,8%). E vorba firește numai de vechiul regat. În toată România proporția e următoare:

	Inainte de expropriere		*După expropriere*	
	Hectare	%	Hectare	%
Sub 100 ha..	12.025.814	59.7	18.033.911	89.6
Peste 100 ha.	8.108.847	40.3	2 100.750	10.4

România are astăzi ca. 300.000 km. p. (sau exact: 294.967 km. p.), fie ca. 30.000.000 de hectare (exact 29.489.200 ha.). Din aceștia sunt 13.500.000 ha. arabile (din care numai 11.500.000 ha. cultivate), 4.100.000 ha. pășune, 7.200.000 ha. păduri, și 5.200.000 ha. arbori, ape, sterpe, etc. (cu mici aproximații) = 30 milioane hectare. Din aceste s'au expropriat după război 6.156.927 ha.; s'au împroprietărit din ele 1.767.272 de țărani, cărora li s'a dat în loturi mici 3.383.474 ha., restul fiind astfel împărțit: 1.170.512 ha. islazuri comunale, 69,307 ha. locuri de sate noui; 159.903 ha. pământ arendat țăranilor, 156.189 ha. colonizări, 714.142 ha. păduri comunale și ale Statului, și 481.744 ha. destinate instituțiunilor de interes general (! ?).

Să mai arătăm că pe când la noi populația rurală reprezintă 82% iar cea urbană 18% din totalul populației, în Franța de pildă populația totală este în proporție de 50% la țară și 50% în orașe.

Statisticele de mai sus sunt luate din cartea d-lui N. C. Cristoveanu: „Essai critique sur la politique roumaine en matière de dettes agricoles". Paris. 1934.

am văzut în *Introducerea* acestei cărți, s'au considerat în toate veacurile, chiar în cele mai mizere, când erau priviți de proprietari ca *chiriași* pe pământurile lor, s'au considerat ei din potrivă ca spoliați de o proprietate ce n'au încetat niciodată de a spune că este a lor, este firesc deci, ca oamenii aceștia să se fi răsculat, odată, cu toții, pentru a cere ceeace credeau ei că este dreptul lor : pământul.

Dar rămânea acestui țăran cu prea puțin pământ, alt mijloc de trai : munca — munca pe pământul celui care avea prea mult și nu-l putea lucra singur. Pentru a reglementa această muncă, câtimea ei, plata ei, pentru a reglementa raporturile dintre proprietar și muncitor, s'au iscodit la noi, de altfel dintr'un spirit de lăudabilă echitate, legile *Invoelilor Agricole,* prin care contractele dintre patroni și lucrători, derogând dela dreptul comun, erau supuse unor reguli speciale. In cuprinsul acestor cărți s'a vorbit îndeajuns despre această lege pentru a mai reveni acum asupra ei. Intotdeauna defectoasă, ea a fost făcută, refăcută, prefăcută și va fi din nou modificată în urma răscoalelor, de data aceasta de comun acord între partidele politice. Vrem aici să arătăm numai că printre relele existente înainte de răscoale, principalele, care exasperau pe țărani, erau următoarele : In Moldova, unde plata de arătură — 80 de lei falcea — se făcea în muncă, munca aceasta era socotită pe jumătate din prețul ei normal, ceiace făcea că falcea revea la 160 de lei în loc de 80. Sau alt neajuns, și mai flagrant, pe care-l aducea de obicei arendașul țăranului — deși uneori și proprietarul — anume următorul : El avea obiceiul, pentru a se arăta binevoitor, să dea țăranului de două ori mai mult pământ de cât cerea, iar acesta, lacom, primea, și apoi nu putea lucra decât jumătate din pământul ce luase, adecă atât cât ceruse dela început. Insă contractul prevedea că câtimea pământului rămasă necultivată va fi lucrată de muncitori străini (de obicei Bucovineni) în contul țăranului, așa încât acesta nu numai că nu lua nici un ban pe munca ce făcuse, dar i se întâmpla să mai rămâie și dator.

Legea învoelilor agricole

Iată cum putea trăi țăranul, înainte de 1907, din munca lui !.

In Muntenia sistemul era altul, dar răul la fel. Acolo munca se făcea în dijmă (ca și azi), dar peste dijmă venea *rușfetul*, corvada, care anihila toată binefacerea dijmei. De pildă: învoiala era ca dijma să se facă unu la unu (în cel mai bun caz), dar pe urmă, și era un obicei constant, venea mezelicul, rușfetul, adecă să mai lucreze țăranul, așa pe deasupra, un pogon de grâu, să-l secere, să-l care, etc., etc., încât dijma ajungea până la urmă din unu la unu, unu la trei și unul la patru.

Din munca lui, țăranul nu câștiga mult, nici în Muntenia, nici în Moldova. Mai venea apoi administrația, plecată, ca înainte de Divanurile Adhoc, înaintea „boierului", o administrație venală, care măsura strâmb pământul ce se dădea țăranului și care-i mai lua și „bacșiș" ca să măsoare strâmb.

Pământ puțin, muncă nerodnică, administrație nedreaptă — foame.

Iată ce a răsculat pe țăran.

Acum să vedem ce s'a propus într'u îndreptarea acestor rele, ce s'a realizat, ce se va mai realiza, și mai ales ce va trebui să se mai realizeze.

Programul conservator al lui P. P. Carp.

Să începem cu programul conservator, a lui Carp, căci el era acum exponentul doctrinei conservatoare.

De atâtea ori spusese Carp că nu înțelege să se ia, cu nici un prilej, măsuri pripite, că toate problemele statului trebuiesc studiate de oamenii politici atunci când sunt în opoziție și au timp pentru aceasta, nu abia când sunt chemați la guvern, în fruntea căruia se prezentau de obicei fără programe și fără idei. Toată viața lui el a studiat probleme și a alcătuit programe ; era deci firesc ca evenimentele din primăvara 1907 să-l fi găsit pregătit, mai ales că chestia agrară fusese una din constantele sale preocupări. Dacă în ședința dela 13 Martie el nu-și expusese programul, cauza era, în deosebi, că după părerea sa nu venise momentul să le expuie, de oarece trebuia „întâi reprimare și pe urmă avizare". Și apoi, programul său conținea niște proecte de legi, care nu erau încă gata alcătuite: și în al treilea

rând, el știa prea bine că programul său conservator nu va fi adoptat de Liberali, încât găsea că o discuție teoretică era inutilă, și mai practic era să discute reformele Liberalilor în legătură doar cu propunerile sale.

Alegerea unei comisiuni pentru avizarea reformelor agrare.

De aceia când după alegeri, Parlamentul ținu o scurtă ședință de vară, în timpul căreia a votat proectele de lege de urgență privitoare la unele măsuri de luat în chestia reformelor agrare, hotărînd pe urmă ca majoritatea să aleagă o comisiune de studii pentru proectele ce vor fi prezintate în toamnă și propunând ca în acea comisiune să fie alese și trei persoane din minoritate: Carp, Lahovari și Take Ionescu — Petru Carp refuză.

Refuzul lui P. P. Carp de a face parte din acea comisiune.

„Intrucât mă privește pe mine, rog guvernul și majoritatea să binevoiască a părăsi ideia de a mă alege, pentrucă eu nu pot primi această însărcinare. Ideile noastre asupra modului cum ar putea să se stabilească o conlucrare între guvern și partidul conservator, le-am expus într'o scrisoare adresată d-lui Președinte al Consiliului [1]*) Lucrurile fiind așa, nu văd ce rol aș putea juca eu în comisiunea care voiți s'o alegeți... Noi, partid conservator, vom veni cu un complex întreg de legi, menite a da soluțiune chestiunilor la ordinea zilei în totalitatea lor. Astfel, de exemplu, avem intenția de a veni cu o reformă complectă administrativă. Înțelegeți prea bine cum că acele proecte nu vi le pot prezenta sub formă de amendamente în comisiunea în care mă veți alege* [2]*).*

Proectele de reformă ale lui P. P. Carp.

„Complexul întreg de legi“ despre care vorbea Carp a fost publicat într'o broșură specială înainte de deschiderea Parlamentului în ședințele de toamnă. El cuprinde proectele de legi arătate mai sus :

Tocmelile agricole, crearea de fânețe artificiale, organizarea administrativă, beuturile spirtoase și legea no-

---

1) Conlucrarea consta, nu în studierea legilor propuse de liberali, ci în studierea *împreună* a întregei probleme și în găsirea *împreună* a soluțiunilor.

2) Ședința de la 13 Iunie 1907. (Sesiunea parlamentară de vară a ținut de la 7 la 14 Iunie).

tariatului rural, împreună cu o colectivă expunere de motive, din care extragem următoarele pasagii:

Expunerea de motive.

„Săteanul este într'o stare de inferioritate față cu proprietatea cea mare, față cu administrația și față cu sine însuși. A stabili o dreaptă cumpănă între ceiace dă și ceiace primește săteanul, a-l pune la adăpostul tuturor nedreptăților la care este expus din partea unei administrații arbitrară și adeseori neonestă, a ridica nivelul lui moral și cultural, iată ceiace ne propunem și iată ce căutăm să realizăm prin seria de măsuri cuprinse în alăturatele proecte de lege'.

Vom lăsa reforma administrativă la urmă, fiind cea de căpetenie după părerea lui Carp de acum și din totdeauna.

In privința *Tocmelilor Agricole*, expunerea de motive zice:

Invoelile agricole.

„...S'ar părea că învoelile în bani, astfel cum se practică astăzi, ar fi atât în interesul proprietarului, cât și în interesul săteanului. Proprietarul, prin angajamente anticipate, își asigură munca și-și dă seama de extensiunea ce trebuie să dea culturii sale, săteanul pe de altă parte, folosindu-se de creditul larg ce găsește la proprietar, își poate îndestula nevoile în cursul anului.

„Aceasta este aparența; realitatea însă este o muncă rău plătită și rău făcută. Lăsând la o parte abuzurile, pe care nu le negăm, putem afirma că prețul muncii este cu aproape 20% inferior celui ce ar trebui să fie. Proprietarul care face avansuri, de multe ori cu un an înainte, scade din preț dobânda banilor avansați, și se acoperă, iarăși prin scădere de preț, de deficitul normal ce se produce la munca angajată prin anticipație. Pe de altă parte, săteanul, când vine vremea muncii, o face cu un fel de simțământ, nedrept dar firesc, că acea muncă nu mai are echivalentul ei în momentul în care o face. Rezultat, muncă fără tragere de inimă, cu toate consecințele ei, morale și materiale".

„Problema este deci următoarea: trebuie să conciliem plata muncii în momentul în care se face, cu menţinerea creditului de care se bucură săteanul în cursul anului. Credem că am găsit soluţia cea mai practică, dacă împiedecăm pe proprietar să facă plăţi anticipate asupra contractelor lor, şi dăm acestor contracte calitatea de Warrants, *asupra cărora vor face Băncile Populare avansurile de care săteanul are nevoe în cursul anului, însă numai până la concurenţa de jumătăţi de valoare, ca să vadă săteanul munca lui retribuită cel puţin pe jumătate în momentul când o face. Cu sistemul acesta mărim preţurile şi îmbunătăţim munca".*

Iată o problemă bine gândită, clar expusă şi bine soluţionată. Dar proectul conservator nu se opreşte aici; el se ocupă şi de chestiunea dijmuitului (în deosebi asupra dreptului de retenţiune ce-l exercită proprietarul asupra părţii de dijmă a ţăranului până la executarea tuturor obligaţiunilor contractuale, ceeace expunea recolta săteanului la intemperiile toamnei [1]), precum şi de vitele de muncă.

Fâneţele artificiale.

Dar această din urmă chestiune forma în deosebi obiectul proectului de lege pentru crearea de fâneţe artificiale. După părerea lui Carp imaşurile (islazurile) „erau un izvor de sărăcie", căci ele nu puteau îndestula nevoile existente, mai întâi din cauza *climei noastre*, care făcea că de la jumătatea lui Iulie înainte să nu mai poată îndestula hrana vitelor (ar trebui, zicea Carp, să distragem dela cultură o întindere întreit de mare decât cea pe care o avem astăzi pentru islazuri), şi al doilea din cauza înmulţirei vitelor şi a necesităţii de a le înmulţi (care ar face să se distragă de la cultură o întindere de 4 şi de 5 ori mai mare decât cea existentă

1) Proectul menţine dreptul părţilor de a face dijmuitul din oficiu, dar fără un termen ultim pentru dijmuit, permiţând comisiunilor de judecare să evalueze munca neexecutată şi să dispună plata ei în natură.

pentru islazuri). Mijlocul de a remedia la acest rău, era aşa dar crearea de fânețe artificiale [1]).

Notariatul rural.

O inovaţie interesantă era propunerea ce făcea Carp, prin Legea Notariatului Rural, de a se institui pe lângă judecătoriile de ocoale câte un notar rural (Art.1), care să fie însărcinat cu redactarea *gratuită* a tuturor actelor de orice natură, ale sătenilor din circumscripţia respectivă. (Art. 2).

Reforma administrativă.

Această lege era în strânsă legătură cu acea a reformei administrative, şi nu o putem înţelege mai bine de cât citând un pasagiu dintr'un discurs al lui Carp, ţinut la Cameră în ziua de 14 Decembrie următor, care zicea :

> *„Intr'un sat alături de Ţibăneşti, un săteau a vândut o casă cu 10 prăjini pentru 120 de lei. Când a terminat operaţiunea, după ce a scăzut şi ce a luat notaru şi ce a luat primarul, nu i-a rămas decât 32 de lei în pungă. Din 120 de lei, 68 au trecut în speze de procedură administrativă".*

Aşa dar, principalul tuturor relelor era, după părerea lui, administraţia românească.

> *„Putem afirma,* zicea el, *că sătenii suferă mai mult de împilarea administraţiunei decât de pretinsele abuzuri ale proprietarilor"... Sau să punem* un fier roş *pe rănile ce semnalăm, sau să aşteptăm ca corupţia să-şi facă drumul ei, găsindu-şi pedeapsa în convulsiuni mai violente decât acele de care am suferit până acum".* (Expunerea de motive a legei).

In vocabularul bătrânului septagenar apare, după cum vedem, pentru întâia dată, expresia *fierului roşu.*

Reforma administrativă era, după Carp, numai decât trebuincioasă; o urmărea de 25 de ani, şi nu era chip să ajungă s-o impuie, fiindcă se izbea de rezistenţa ambelor partide istorice, care înţelegeau că ea — recte de-

---

1) Proectul de lege prevedea ca Statul să pună la dispoziţia comunelor rurale fondurile necesare pentru 1) cumpărarea de seminţe de plante furajere, 2) înfiinţarea de reproducători (tauri şi armăsari), 3) acordarea de prime anuale de încurajare pentru săteni care vor fi creat cele mai bune fânețe artificiale (Art. 1). Fondul acesta va fi proporţional cu întinderea comunei fără a întrece 8.000 lei de comună. (Art. 2). etc.

scentralizarea — va scoate aparatul administrativ de sub influența politicianilor, și aceasta nu o voia nimeni, căci politicianii aveau neapărat nevoie de acea influențabilă administrație pentru scopurile lor electorale. Așa încât :

Tendința de a sustrage administrația publică de sub influența politică.

„Aptitudinile electorale erau nu numai singura condițiune de admisibilitate în administrație, dar o și garanta de impunitate, zicea Carp.

După noi, singurul mijloc de îndreptare este transformarea acestui aparat electoral într'o organizare administrativă conștientă de îndatoririle ei. El este indicat de Constituție, care prescrie o lege de descentralizare administrativă, ce așteaptă încă realizarea ei.

Această descentralizare nu e posibilă dacă nu creăm centruri cu o viață proprie, în stare de a se sustrage înrâurirei prea absorbante a puterei centrale. Mica întindere a județelor noastre nu permite realizarea reformei ce ne propunem, și suntem obligați a întruni județele actuale în circumscripții destul de mari, ca să-și poată permite întărirea forțelor de rezistență. — Am înființat șase dregătorii, *cu competințe mai mari decât acele pe care le au prefecții actuali, am micșorat amestecul de toate zilele a puterei centrale, și prin înființarea unui consiliu dregătoresc, am dat populațiunei posibilitatea de a controla mersul administrației"*.

Deosebirea dintre acest proect de lege și cel din 1888 [1]) era mai mult în forma lui, decât în spiritul ce-l anima. Aceiași grijă permanentă de a sustrage administrația de sub influența politică, de a despovăra budgetele provinciale, de a controla mai de aproape gestiunea administrației etc. anima și unul și altul din aceste proecte. Numai că după scurgere de 20 de ani, Carp găsise că cele *11 căpitănii*, erau prea numeroase pentru o bună gestiune a afacerilor administrative, și le restrânse nu-

1) Vezi vol. I. p. 388 urm.

mărul la *şase,* cărora le dete numele de *dregătorii* [1]). Şi în consecinţă în loc de căpitani generali, găsim acum Dregători inamovibili, cu rangul şi leafa de ministru (afară de al Dobrogei, care avea rang de Secretar General, fiindcă avea sub ordinele sale numai două judeţe. (Art. 5). Aceşti dregători erau reprezentanţi politici şi administrativi ai puterei centrale (Art. 6), veghind la execuţia legilor şi la menţinerea ordinei, putând prescrie măsuri proprii de administraţie etc. etc. (art. 7). In capul judeţelor rămâneau prefecţii, sub autoritatea dregătorului, şi în capul plăşilor, subprefecţii (Art. 13 şi 14). Un consiliu dregătoresc vota budgetele judeţelor, care urmau să fie aprobate prin decret regal, deliberau asupra intereselor generale, verifica gestiunea dregătoriei şi a judeţelor etc. (Art. 15—23). Toţi funcţionarii erau *inamovibili.*

Partidul conservator, constrâns de noul său şef, primi această lege printre proectele sale de reformă. Dar nici când va fi Carp prim-ministru proectul nu va deveni lege, şi bătrânul om de stat va muri, fără a-şi fi văzut visul împlinit.

Banca Agrară.

Inainte de a ajunge la propunerile de reformă ale partidului liberal, să mai arătăm că împotriva *Cassei Rurale* a lui Costinescu, Carp veni cu un proect de lege pentru înfiinţarea unei *Bănci Agrare.* Proectul era de altfel al lui Take Ionescu, reluat numai şi revăzut de Carp, şi depus de el la Cameră, în numele partidului conservator, în ziua de 30 Noembrie 1907. Se propunea prin acest proect crearea unei bănci cu un capital de 10 milioane lei, împărţit în acţiuni a 200 lei fiecare. Statul urma să subscrie 4 milioane lei, iar restul să se acopere prin subscripţie publică. Operaţiile acestei bănci trebuiau să fie următoarele: *a)* cumpărare de moşii la

---

1) Cele 6 Dregătorii erau: *a)* Ilfov, cu sediul în Bucureşti, cuprinzând judeţele Ilfov, Prahova, Vlaşca, Dâmboviţa, Muscel şi Argeş; *b)* Olt, capitala Craiova, cu judeţele Dolj, Mehedinţi, Olt, Gorj, Vâlcea, Romanaţi şi Teleorman; c) Brăila, capitala Brăila, cu judeţele Brăila, Buzău, Putna, Ialomiţa, Râmnicul-Sărat şi Covurlui; *d)* Iaşi, cu capitala Iaşi, şi cu judeţele Iaşi, Vaslui, Fălciu, Tutova, Tecuci şi Bacău; *e)* Botoşani, capitala Botoşani, cu judeţele Botoşani, Dorohoi, Suceava, Roman, Piatra Neamţ; *f)* Dobrogea cu capitala Constanţa, cu judeţele Constanţa şi Tulcea. (Compară vol. I. p. 390).

licitaţie sau prin bună învoială (plata integral sau prin credit), pe care să le vândă apoi ţăranilor în loturi mici dela 5 la 25 de hectare; *b)* să dea împrumut sătenilor până la maximum 75 la sută din preţul cu care sătenii ar cumpăra moşii, Banca devenind creditoare privilegiată asupra acelor moşii. (dobânda maximă 5½% şi amortizarea pe cel mult 50 de ani).

Aceasta era concepţia conservatoare : un fel de nouă împroprietărire, bazată pe bună învoială, în contrazicere cu acea liberală, care prin Cassa Rurală urmărea, după cum am văzut, o expropriere mascată.

Iată acum care erau propunerile de reformă ale liberalilor :

Proectele de reformă liberale.

Mai întâi Cassa Rurală şi o lege a Tocmelilor Agricole, pe care o trecură la urmă de bună înţelegere cu Conservatorii. Pe urmă : Monopolul cârciumelor la sate (zor nevoie), Asociaţiile Ţărăneşti, Legea pentru arendările la ţărani, Crearea de birouri pentru muncile agricole, Reorganizarea judecătoriilor de ocoale, şi în sfârşit legea contra trusturilor arendăşeşti. Mai veniră apoi liberalii cu o lege pentru despăgubirea devastaţilor, care trecu abia în 1908, şi cu trei proecte de legi, inspirate vădit de teoriile lui Carp : Revizuirea legei administrative, reorganizarea jandarmeriei şi exploatarea pământurilor petrolifere.

Mai anunţă Sturdza o lege, care s'a votat mai târziu, pentru scindarea Ministerului de Domenii (în Agricultură şi Domenii, şi în Industrie şi Comerţ).

Toate aceste proecte de mai sus au fost desbătute în sesiunea parlamentară din iarna 1907—1908, mai mult moale decât cu tărie, de oarece Camera lipsea de o puternică minoritate, iar cea care exista făgăduise în primăvara trecută tot concursul ei la înfăptuirea reformelor propuse de liberali. Singur Carp ce mai ţinea spada ascuţită. In discursul său dela 14 Decembrie 1907 el luă pe rând toate reformele principale, combătându-le, şi expunând vederile sale conservatoare cu privire la legea învoielilor agricole, la islazuri, la cârciumi, la *cultura ţăranilor*, al cărui nivel trebuia numai decât ridi-

cat [1]). Dar toate aceste erau după părerea lui Carp chestiuni de mult mai puţină importanţă, decât marele rău de care suferea ţăranul : Administraţia. El insistă asupra reformei ce trebuieşte făcută în această ramură şi-şi termină discursul spunând :

„Cât despre mine, d-le Preşedinte, vă pot declara că nu voi sta o jumătate de ceas la putere — dacă va veni vremea să mai vie vreodată — dacă cea d'intâi măsură ce voi lua nu va fi sustragerea administraţiei de sub înrâurirea partidelor politice. Şi chiar propriul meu partid, dacă nu va voi, vă declar : ori m'oiu duce eu, ori s'o duce el!"

A mai venit în urmă vremea aceia, şi s'a dus, el Carp pe altă chestie, dar s'a dus, după cum declarase şi promisese.

Casa Rurală.

Cât despre Casa Rurală, Carp n'o mai discută în parlament, întrucât discuţia devenise inutilă, de oarece legea trebuia să treacă. Când veni ea în dezbaerile Camerei — 1 Februarie 1908 — Conservatorii nu luară parte la discuţia generală, ci numai la cea pe articole, propunând amendamente, unele primite, altele nu. In ziua de 14 Februarie venind în discuţie articolul relativ la durata Cassei Rurale, care urma să fie permanentă, Carp luă cuvântul pentru a se opune la acea „permanentizare a unei societăţi de acţionari", cum o numea el :

„Nu admit permanenţa, căci aceasta ar supri-

---

1) In privinţa legei învoielilor agricole înţelegerea stabilită între partide fu următoarea : Liberalii îşi impuseră punctul lor de vedere al principiului socialist al minimului de salariu şi al maximului de arendă, iar Conservatorii îndulciră acest principiu prin crearea unei Comisiuni Mixte regionale, însărcinată de a forma media preţurilor pe cei trei ani din urmă şi de a interzice depăşirea acestor cote.

Intrucât priveşte reforma legei islazurilor comunale, Liberalii, spre paguba cauzei ţărăneşti, au trebuit să dea îndărăt. Ei voiau să impună asupra proprietăţilor particulare o servitute în favoarea păşunatului, însă Conservatorii care priveau această măsură ca un atac al ideiei de proprietate garantată prin Constituţie, se opuseră cu îndârjire la această reformă, convenindu-se până la urmă de a se organiza reforma pe baza cumpărărei de bună voie de la proprietari, de către obştiile sătesti, a terenurilor necesare păşunatului. Rezultatul a fost că interminabilele discuţii asupra preţurilor de despăgubire, au zădărnicit executarea acestei reforme, dovedindu-se astfel că ideia servituţii legale ar fi fost singura eficace.

ma orice progres cu privire la ideile sociale ce au loc între partidul liberal şi cel conservator. De exemplu : : noi susţinem că este de interes vital pentru desvăluirea economică a acestei ţări, să avem între proprietatea mică şi proprietatea mare, o proprietate mijlocie. Această idee era reprezentată în legea vânzărei bunurilor Statului prin dispoziţiunea că o pătrime din moşiile vândute trebuie afectată la loturile de 25 ha. Aceasta era o ideie conservatoare, iar ideia liberală contrarie era numai loturi mici. Indată ce a venit partidul liberal la putere a suprimat loturile de 25 de ha. Prin urmare vedeţi două sisteme, două teorii asupra desvăluirei economice a acestui Stat : una liberală, alta conservatoare. Dacă, printr'un mijloc piezis, legaţi chestiunile sociale de o lege contractuală, dv. împiedicaţi partidul conservator când va veni la putere ,de a mai putea aplica ideile lui ca partid politic".

„... D-lor, noi luptăm cu D-v. pentru că avem convingerea că ideile noastre sunt cele mai bune, că ele sunt mai folositoare Statului decât ideile D-v., şi eu mă opun ca D-v. să aveţi credinţa cum că ideile D-v. sunt mai bune de cât ale noastre. Ca să ajungem însă la un compromis, D-v. trebuie să admiteţi putinţa unei frământări de idei între ambele partide. Ca atare faceţi un lucru rău, când D-v. împiedecaţi ca partidul conservator să vină la rândul lui şi să spună ţării : iată ce cred eu că este bine pentru înflorirea economică a ţării. De aceia revendic sus şi tare, şi ca deputat şi ca Român şi ca şef de partid, revendic libertatea ţării de a regula ca ideile economice şi reformele economice cum crede, fără să fie obligată a se expune la votul unei societăţi de acţionari".

Preconizarea ideii exproprierii.

Dar discuţia aceasta se dovedi zadarnică, întrucât liberalii, care aveau în vedere nu numai desfiinţarea proprietăţii mijlocii — pe care n'au desfiinţat-o — dar şi acelei mari, au trecut legea Cassei Rurale, însă nu au ajuns cu ea la nici un rezultat (nici bani nu au avut

destui, nici proprietarii n'au vrut să vândă, nici țăranii n'au vrut să cumpere). Ea mai este în ființă și azi, fără ca să-și fi împlinit vreodată scopul. De aceia liberalii, cari călcaseră după 1907 pe calea unei cu totul noue politici agrare, influențați fie de elementul socialist din partid, fie de curentul vremii, fie de o politică oportunistă, ajunseră să promită țăranilor abia șase ani după 1907 (în 1913), exproprierea marei proprietăți, pe care o și înfăptuiră apoi după război.

De altfel ideia exproprierei fusese preconizată mai dinainte de Take Ionescu, care în timpul dezbaterilor din iarna 1908 ,spusese în plin parlament (la 10 Decembrie :)

Discursul lui Take Ionescu în favoarea expropierii.

„Eu am convingerea că singurul mijloc de a se așeza mai bine viața economică a țăranului, este ca proporțiunea dintre proprietatea mică și proprietatea mare să se schimbe în folosul proprietății mici. Eu cred că sforțările ce le-ați făcut D-v. prin crearea de islazuri... era mai cuminte să le faceți ceva mai mari, rupând deodată un bloc de 5 sau 6 sute de mii de hectare de proprietate mare și trecându-l la proprietatea mică".

Firește că față de cele șase milioane de hectare ce s'au expropriat după război, cele șase sute de mii ale lui Take Ionescu nu însemnau mare lucru. Dar era un principiu stabilit și care trebuie trecut la activul său.

Acuma însă, după toate cele spuse mai sus, rămâne o întrebare în suspensie.

Lăsând la o parte părerile Conservatorilor, susținători ai marii proprietăți, și care sunt azi din domeniul Istoriei; lăsând la o parte întâietatea ideii exproprierii silite — vedem că ideia aceasta triumfând, soarta țăranilor este astăzi abia ceva mai bună decât era în 1907, iar mâine poate deveni exact la fel ca atunci. După cum spusese Carp în discursul său de la 10 Martie 1907, împărțindu-se sătenilor tot pământul din țară, le-ar reveni de cap de familie câte trei hectare (proporția în România de azi rămânând aceiași), iar după două generații numai, prin înmulțirea populației și divizibilitatea

pământului, nu le-ar mai reveni nici un hectar de cap de familie.

Care este atunci soluţia, astăzi încă, în chestia agrară ?

Spre o soluţionare a chestiunei agrare.

Evident că este una singură, pe care mersul Istoriei a impus-o în toate ţările Occidentului. Este depopularea satelor în favoarea oraşelor, transformarea muncitorilor agricoli în muncitori industriali. Atunci ar trebui să triumfe şi părerea lui Carp asupra indivizibilităţii pământului ţărănesc, şi anume prin crearea unei legi a majoratului mai largă încă decât o concepuse Carp, un majorat funciar care să cuprindă întreaga proprietate rurală de azi, cea de la 5 la 100 de hectare. Ar rămânea atunci agricultorul la ţară, din tată în fiu, pe un pământ care nu se va mai fărâmiţa, rezolvând astfel pentru totdeauna chestiunea agrară — iar surplusul populaţii rurale va veni la oraşe, transformându-se din muncitorime agricolă în muncitorime industrială, având astfel cu toţii loc să trăiască şi mijloace să trăiască. Evident că pentru aceasta trebuieşte creată o industrie întinsă şi reforma de mai sus nu se va putea face decât când acea industrie va fi în stare să hrănească numărul de muncitori veniţi de la ţară în oraşe, căci astfel s'ar avea numai acel proletariat inactiv şi periculos, de care avea Carp oroare. Dar că oligarhia noastră se fereşte a da problemei o atare soluţiune de frica transformărilor sociale ce ar putea aduce după sine, după cum o spune, credem cu bună credinţă, un inteligent autor [1]), aceasta nu poate corespunde, decât foarte unilateral, cu realitatea, deoarece începând cu Ion Brătianu şi cu Petru Carp şi terminând cu majoritatea oamenilor politici de azi, toţi au fost şi sunt de acord de a da industriei româneşti o desvoltare cât mai mare. Toate legile de încurajare a Industriei Naţionale de 60 de ani încoace sunt martore că astfel stau lucrurile, şi este învederat că este singura cale ce poate duce la o soluţie.

---

1) St. Antim: „Problema rurală". Bucureşti 1932.

Ce se va întâmpla pe urmă, când vom avea ca Franţa 50% populaţie rurală şi 50% populaţie urbană, vă depinde şi de desvoltarea ce vom da industriei şi comerţului, şi de alte chestiuni. Se pot întâmpla multe chiar până atunci, necum după !

CAPITOLUL VIII

Guvernele liberale dintre 1907—1910

Deosebirea între Carp şi Sturdza.

Una din marile deosebiri dintre cumnaţii Carp şi Sturdza a fost caracterul. Pe când cel d'intâi a avut din tinereţe până la moarte o singură linie de purtare [1]), cel de al doilea a avut din tinereţe până la moarte mai multe linii de purtare. A cerut pe Cuza şi l-a detronat, a urât pe Carol şi l-a adorat, a fost neîmpăcatul duşman al Austriei şi plecatul ei prieten, a mers pe stradă în capul studenţilor şi a condamnat mişcările de stradă. Dar dacă nu i se poate contesta lui Sturdza un lucru — ca de altfel majorităţii oamenilor noştri politici — este faptul că şi-a iubit ţara, şi că poate şovăirea caracterului său din această dragoste a venit. Istoria nu va putea uita că în 1866 România Nouă a pornit la drum cu un budget făurit de el, de Carp, şi de Plagino [2]). Şi-a *dăruit* omul acesta tot venitul pe un an, pentru a unge roţile visteriei care scârţiau. Patru zeci şi unu de ani mai târziu plângea în Cameră şi strângea să le frângă mâinile adversarilor săi. A avut multă emotivitate în el, mult suflet. A început frumos şi a sfârşit frumos. Şi s-a întâmplat de s'a prăbuşit tocmai când n'ar fi trebuit. Chemat la putere în Martie 1907, el o părăsi exact doi ani mai târziu, în Martie 1909, din cauza unei boli care-l silise să părăsească preocupările sale politice pentru a merge să se caute în străinătate.

---

1) In această privinţă un singur om politic se poate compara în România cu Petre Carp, este A. C. Cuza.

2) Vezi vol. I. p. 100.

Frământările anului 1908.

Anul 1908 a fost în politică un an frământat. Pe de o parte se votau în Parlament pe un cap legile propuse în toamna trecută, pe de alta se făceau mari schimbări înlăuntru partidelor politice. Liberalii, după cum vom vedea mai jos, pregăteau o largă reformă de stânga, care va cuprinde germenele exproprierei şi al votului universal, iar pentru a-l putea înfăptui pregăteau şi apropiata „debarcare" a lui Sturdza. Conservatorii, tot mai strâns uniţi împrejurul şefului care le apăra ideia de inviolabilitate a proprietăţii, căutară să elimine elementul takist din conducerea partidului, iar Take Ionescu răspunse la aceste atacuri prin crearea unui nou partid politic, cel Conservator-Democrat. Şi însfârşit Socialiştii, rămaşi fără foştii lor conducători deveniţi Liberali, căutau să se reorganizeze şi să se întărească, şi deveneau cu încetul şi ei un element politic de care viaţa politică începea să ţină seama.

P. P. Carp în parlamentul liberal din 1908.

Inainte de a arăta faptele cum au curs pentru fiecare din aceste închiegări politice şi sociale, să ne întoarcem la Parlament şi la activitatea lui Carp în sânul lui, pe timpul desbaterilor reformelor agrare.

La 70 de ani, aproape la 71, Carp rămăsese glumeţul sburdalnic din tinereţe. El nu putea trata o chestiune, cât de serioasă, fără să-i scape din când în când o ironie — fie chiar pe socoteala sa proprie, sau un spirit, sau o *şagă*.

Discuţiile în jurul legii „pentru fabricarea şi vânzarea lumânărilor de ceară".

La 26 Ianuarie 1908 veni în desbaterile Camerei proectul de lege „pentru fabricarea şi vânzarea lumânărilor de ceară", care făcea parte, după părerea Liberalilor, din complexul de legi al reformelor agrare, fiindcă. spunea expunerea de motive „proectul acesta interesează nu numai economia naţională, dar şi igiena şi morala". Şi întrucât ţăranul avea nevoie, poate şi de pământ dar în tot cazul avea nevoie urgentă să se lase de beţie şi să meargă la biserică pentru a se face om de treabă şi să nu se mai răscoale, de aceia se reglementa legea lumânărilor de ceară, fiindcă *„cultul creştin ortodox cere ca lumânarea ce se aduce ca jertfă la altar să fie de ceară de albină curată, iar igiena impune ca combustiunea în lumânare să se*

facă complect şi să nu producă fum. Progresul ce ştiinţa a făcut pe calea surogării materiilor (parafină, colofon) ... a produs un rău necalculabil. Cine n'a asistat la o slujbă în Vinerea Mare sau în noaptea de Paşte şi n'a fost dureros impresionat de scene penibile produse prin sufocarea unora din credincioşi din cauza fumului lumânărilor?".

Iată o expunere de motive care oglindeşte o ciudată stare de spirit în materie de guvernământ, şi care bănuim că trebuie pusă pe socoteala primului ministru, atins de pe atunci de începutul boalei sale, care se resimţea şi în discursuri, devenite din politice, religioase[1])

In tot cazul, Carp, care găsea că această lege este „un anachronism absurd" (deşi ea fusese vânturată mai înainte chiar de Maiorescu şi de Cantacuzino), luă cuvântul la Cameră împotriva ei. El aminti că în 1870, fiind ministru de Culte, „se agitase deja la ministerul meu chestiunea lumânărilor de ceară, faţă de care am avut totdeauna cea mai mare indiferenţă". Intrerupt de Ion Lahovari, care-i spuse : „Va să zică sunt 38 de ani de atunci", Carp se opri brusc şi-şi aşeză monoclul. Toată Camera era în aşteptare, să vadă ce-o să iasă din această aşezare a monoclului.

— *„Nu-mi tot amintiţi bătrâneţa mea"* zise el. *Eu sunt ca cucoanele, nu vreau să mi se spună vârsta".*

Râsete, aplauze, şi Carp urmă:

„Domnilor, nu mă voi ocupa să combat motivele nici religioase, nici higienice, nici estetice, invocate de domnul raportor.

„...Pe tărâmul credinţei nu mă voi pune, deşi, fără a avea aptitudinele monahale, pe care d-l preşedinte al Consiliului le-a manifestat ieri la Senat, mă cred un om religios, întrucât priveşte raporturile mele de infimă creatură cu Creatorul, dar credinţa mea nu atârnă de micile forme exterioare cu care se înconjoară biserica, şi vă asigur că credinţa mea nu va fi întărită fiindcă voi avea

1) Boala lui Sturdza, care s'a vindecat, a fost de natură psihiatrică.

în mână o lumânare de ceară, precum nu va fi slăbită pentrucă voi avea în mână o lumânare de parafină!"

Carp, Carp! Şi pe tine te asigură posteritatea, că pentru vorbe ca aceste vei rămâne în cugetul Românilor, câtă vreme vor fi Români care vor cugeta.

Firește că discursul nu se termină cu vorbele aceste. Oratorul arătă dece este impotriva legei: fiindcă producţiunea cerei descreşte pe zi ce trece, din cauza că apicultorii întrebuinţează ceara la fabricarea de faguri artificiali. Rezultatul va fi că lumânările de ceară vor fi atât de scumpe încât sătenii nu le vor putea cumpăra:

„Cu protecţia industriei noastre am scumpit ceara, am scumpit coasa, am scumpit secera, toate uneltele de care are nevoie ţăranul, şi pe urmă ne mirăm că el nu se poate ridica la o treaptă materială mai înaltă decât acea în care se află astăzi... Când se va face statistica până la ce grad Dv. aţi îngreuiat bugetul ţărănesc, vă asigur că un istoric viitor va trage foarte mult la răspundere aşa numitele clase culte, profesiunile liberale ale acestei ţări".

Discuţiile în jurul altor diverse proecte.

La discuţia celorlalte proecte de lege pentru înfiinţarea Cassei Rurale (1—15 Februarie 1908), pentru monopolul vânzărei beuturilor spirtoase şi a legei licenţelor (15 Febr.—1 Martie), pentru modificarea legei de organizare a comunelor rurale (14 Martie) pentru modificarea legei jandarmeriei rurale (18 Martie), pentru taxa pe decalitru de ţuică (24 Martie) etc. Carp nu luă decât foarte incidental cuvântul.

Despre discursul său la legea Cassei Rurale am vorbit mai sus [1]), iar cu privire la beuturile spirtoase, el făcu numai o scurtă întâmpinare, aprobând-o, şi încheind cu o reflecţie ironică asupra viitoarei lege care urma să se propună (a ţuicei):

Interpelarea lui P. P. Carp cu privire la viitorul proect asupra „legii ţuicii".

„Felicit pe d. ministru de finanţe că are intenţia să vină cu o lege asupra ţuicei, şi poate că nu

1) Vezi p. 364 şi urm.

va găsi modest din partea mea, dacă-i reamintesc că o asemenea lege a fost deja votată, a fost cu mare sgomot combătută şi cu multă energie desfiinţată de partidul liberal. Când se va veni cu o asemenea lege, mă voi felicita la rândul meu, că se realizează încă odată, de către adversari, propuneri făcute de mine şi combătute de dânşii".

Parlamentul se închise la 5 Aprilie, luând vacanţă până în Noembrie.

Frămîntările Conservatorilor. Noua lor organizare de partid.

Intre timp frămîntările de organizare politică nu încetaseră, şi vor ţine până la sfârşitul anului.

Ele începură la Conservatori, în Ianuarie. Pentru a se desface în viitor de elementul takist care predomina de la o vreme Camera sub regimele conservatoare, adunarea generală a partidului fu convocată la clubul din Bucureşti, şi — de altfel în lipsa lui Take Ionescu din ţară — se alese un nou comitet, compus jumătate din Conservatori şi jumătate din Junimişti, dar cu excluderea takiştilor.

Capitala fu, cu toată opunerea lui Barbu Păltineanu, organizată pe noi baze electorale. Din 21 de membri ai comitetului, din partizani de-ai lui Take ajunseră să fie aleşi numai Toma Cămărăşescu şi Virgil Arion.

Păltineanu telegrafiă pe dată lui Take Ionescu, care se afla la Monte-Carlo, şi trei zile mai târziu acesta debarcă pe peronul gării de Nord a Bucureştilor, întâmpinat de altfel de un foarte numeros grup de prieteni politici.

A doua zi, el se duse la Carp. Acesta, tranşant şi categoric, îi oferi o colaborare „pe picior de egalitate cu Marghiloman şi cu Filipescu", cu condiţia însă să se lămurească „chestia situaţiilor din provincie" [1]), cu alte cuvinte să se excludă şi deacolo elementul tachist din comitetele electorale, căci, îi spuse Carp: *„Vreu să regulez totul prin mine însumi* şi să dau partidului adevărata sa îndrumare" [2]). Şi fiindcă Take Ionescu nu dă-

1) „Reforma" din 20 Ianuarie 1908, revistă politică ilustrată (a lui Carp).
2) Idem.

dea nici un răspuns categoric, zicând că trebuie să-şi consulte întâi prietenii, Carp avu un moment de crudă sinceritate, zicându-i :

„Ştiu că vrei să-ţi creezi o situaţie, scontând moartea mea".

Apoi zâmbi:

— „Te asigur însă că sunt hotărât să trăesc mult, şi deaceia ţin să fiu un şef efectiv" [1].

Desbinările Conservatorilor. Noul partid dezident „Conservator-democrat" a lui Take Ionescu.

Rezultatul acestor convorbiri fu hotărârea luată de Take Ionescu de a rupe pe faţă cu Conservatorii şi de a crea un nou partid politic, al său, pentru a nu mai avea nevoie să sconteze moartea lui Carp. Liberalii favorizau firește această dezbinare, pentruca ea însemna o slăbire a partidului conservator, de care începeau să le fie teamă, mai ales că unii din partizanii lor, fiind mari proprietari, simpatizau acum cu Carp.

Doctrina noului partid şi activitatea desfăşurată.

Noul partid conservator-democrat, constituit pe baza unei „doctrine", care spunea că România are nevoie „de un partid conservator, democratic în compoziţia sa, progresist în tendinţele sale, dar reprezentând cu fermitate ideile de conservaţiune socială [2] şi care mai zicea că „aşezând ideile conservatoare pe temelia democratică a ţării, se înalţă un zid de care au să se spargă toate valurile anarhiei [3] — noul partid, cu o atare doctrină frazeologică, ce dovedea că strădania de 40 de ani a lui Carp şi a junismului în lupta lor impotriva frazelor umflate nu pătrunsese pe atunci încă în mintea nimănui, acest nou partid se constitui repede, se organizà puternic şi se înmulţi vertiginos. In capitală el lucră în sânul colegiului al II-lea, din toate timpurile cel mai guvernamental colegiu din ţară, şi-l făcu în scurtă vreme cel mai independent din ţară [4], iar în pro-

---

1) *Reforma* din 20 Ianuarie 1908, revistă politică ilustrată (a lui Carp.)

2) C. Xeni : „Take Ionescu", p. 213.

3) Idem p. 217.

4) C. Bacalbaşa, o. c. III, 189. Acest autor, în cartea sa „Bucureştii de altă dată", care a fost dese ori citată aci, e un bun izvor de informaţiuni, atâta vreme cât istoriseşte evenimentele trăite de el; însă cercetarea cărţii sale trebuieşte făcută cu multă circumspecţie şi băgare de seamă şi tot deauna controlată, întrucât este plină de erori. Cu privire la felul cum îşi recrutau Democraţii partizani, el are o plăcută povestire, arătând că „şefii de culori" din capitală cu-

provincie, luni dearândul, se dete o luptă omerică pentru captarea alegătorilor. Take Ionescu mergea personal, în fiecare Duminică, din oraş în oraş, ţinând discursuri şi făcându-şi noui partizani.

La rândul lor, Carp, Marghiloman, Filipescu şi alţi câţiva fruntaşi conservatori, începură să cutreere şi ei ţara ţinând întruniri, făcând discursuri, prevenind lumea să se ferească de demagogie şi sfătuind Coroana să nu se impresioneze de succesele lui *Catilina* [1]).

Coroana nu se impresionă, dar succesele lui Catalina creşteau pe zi ce trece şi se invederară la nişte alegeri parţiale senatorale la Iaşi, când candidatul tachist ieşi în capul listei cu 162 de voturi, contra candidatului guvernamental cu 155 şi a celui conservator (D. Grecianu, fostul ministru) cu 127. In toamnă succesul democraţilor fu şi mai mare. La colegiul II de Ilfov, cel câştigat de Take Ionescu, se făcură alegeri pentru trei deputaţi, şi rezultatul fu un balotagiu, în fruntea voturilor stând candidaţii tachişti. Cei conservatori urmau de altfel foarte de aproape, ceiace nelinişti pe liberali la culme.

Atunci începu, cu îndârjire, lupta în sânul partidului naţional-liberal, luptă care ţinea de câţiva ani, după cum s-a văzut mai sus, dar care trebuia sfârşită acum repede, chiar înainte de alegerile balotagiului. Elementul tânăr, Oculta, trebuia să triumfe numaidecât asupra „bătrânilor", care, după părerea lor, nu mai erau în stare să conceapă mersul înainte al ideiei liberale, evo-

---

treerau oraşul „en compères". Se opreau de pildă în faţa unei case mizerabile, intrau de vorbă cu proprietarul şi-l întrebau cât cere pe casa lui. Acesta răspundea că n'are de gând s'o vândă. Ei insistau şi proprietarul, pentru a scăpa de ei, zicea de pildă 5000 de lei în loc de 2000 cât făcea casa. Şeful de culoare se indigna. Şi spunea că habar nu are de valoarea imobilului său, că el face 10.000, 15.000 de lei. Il scria într'un carnet şi-i făgăduia că îndată ce va veni Take la putere, casa îi va fi expropiată pe preţul de 15.000 lei. Partizanul era astfel câştigat. Ceiace nu-l împiedeca pe Take Ionescu să declare: „Vreau să se ştie că dacă este aci democraţie conservatoare, nu este nici un fel de demagogie".

1) Take Ionescu, la banchetul de la 22 Iunie din Bucureşti, îi întoarse vorba lui Carp, spunând că sfătuieşte şi el Dinastia şi Naţiunea să se ferească de *Catilina*, care e Carp, căci el, Take Ionescu este *Cicerone*, care a învins cu darul vorbei, pus în slujba adevărului (C. Xeni o. c. p. 218—220).

luarea ei spre stânga, spre o transformare socială a ţării. Partidul vântura ideia modificării Constituţii, spre a proceda la o reformă electorală, care tindea la votul universal, şi spre a pregăti spiritele la marea reformă, încă pe atunci nemărturisită făţiş, a expropriерei marii proprietăţi.

Preconizarea de către liberali a modificării Constituţiei.

Corifeii tineretului (Ionel Brătianu avea pe atunci 45 de ani) intrară în acţiune pe lângă Sturdza el însuşi pentru a-l hotărâ să-şi înainteze demisia şi să plece în străinătate să se caute.

Retragerea lui Sturdza din politică. In locul lui fu numit Spiru Haret.

Bolnav, slăbit, acesta se lăsă convins, cu credinţa firească, că odată vindecat i se vor restitui onorurile ce i se cuveneau. El numi în locul său pe Spiru Haret interimar la afacerile străine, şi plecă la Paris, într'un sanatoriu.

Două zile mai târziu se făcură alegerile balotagiului, dar rezultatul fu groaznic pentru Liberali. Candidaţii tachişti ieşiră tustrei şi încă cu o mare majoritate de voturi [1]).

Intensificare, fără rezultat, a propagandei socialiste.

In timpul acesta, Socialiştii nu se ţineau nici ei la o parte. Arestarea lui Kogălniceanu din anul trecut şi expulzarea lui Rakowski, îi îndârjiseră. Noii conducători I. C. Frimu, Gh. Bujor, C. Dobrogeanu-Gherea, N. D. Cocea etc. ţineau spiritele treze, introducând recursul în Casaţie a lui Rakowski contra hotărârei Consiliului Comunal din Gherengir (Dobrogea) care-l stersese din listele electorale pe motiv că n'ar fi fost cetăţean român, ci bulgar (avocaţi Petre Grădişteanu, Mitescu, Bellu) şi intensificând propagarea teoriilor socialiste prin conferinţe, cărţi, broşuri. Dar mişcarea, lipsită de vigoare şi de putinţa de a fi înţeleasă într'o ţară cu o mentalitate eminamente conservatoare, de oarece îi lipsea şi pătura muncitorească şi pătura proletară, o ţară compusă în imensa ei majoritate numai din proprietari terieni, mari, mijlocii, mici, dar proprietari —

---

1) N. Fleva cu 1308 contra lui Hagi Tudorachi (liberal) cu 1119 şi M. Deşliu (cons.) cu 1206; Barbu Păltineanu cu 1169 contra lui Cezărescu (lib.) cu 1108 şi D. Dobrescu (conserv.) cu 1000; şi I. Th. Florescu cu 1136 contra Dr. Buicliu (lib.) cu 945 şi Dr. Leonte cu 886.

mişcarea aceasta găsi numai potrivnici în toate păturile sociale şi în toate grupările politice, fiind înfierată de Take Ionescu, în plin Parlament, cu o frază care exprimă un adânc adevăr şi una din cele mai frumoase gândiri ale sale:

> *„Ştiţi care e straja care se pune la mine între dragostea de mulţime şi doctrina socialistă? Este dragostea mea* de libertate. *Când mă vor convinge socialiştii că pot împăca aceste două noţiuni: organizarea socialistă a omenirii cu menţinerea libertăţii, mă înscriu, domnilor, în partidul socialist".*

La fel erau şi sentimentele lui Carp, care deşi ajunsese şeful conservatorilor uniţi, deşi „nu voia să îmbătrânească", deşi hotărîse „să reguleze totul prin sine însăşi", era totuşi mâhnit până în adâncul sufletului de tot ce vedea că se petrece împrejurul său. Această desorientare obştească care a urmat după revoltele din 1907, aceste succese electorale ale conservator-democraţilor, această nouă îndrumare a partidului naţional-liberal către stânga, această mişcare, slabă dar simptomatică, a partidului socialist, îl îngrijora şi îl neliniştea. Din Bucureşti scria el nevestei sale la Ţibăneşti:

> *„...Quand à la cuisine de l'Etat, elle va de mal en pire, et si cela continue nous allons à une deconfiture sociale. On en arrive à la désirer, car cela sera peut-être le seul moyen d'ouvrir les yeux aux fous et aux ramolis qui nous gouvernent"* [1]).

De altfel după 42 de ani de viaţă politică Carp era tot atât de puţin înţeles de compatrioţii săi ca şi la începutul carierei sale. O dovedea nu numai marele număr de conservatori cari se grupaseră în jurul lui Take Ionescu, dar nepriceperea aceasta fu mai ales învederată în vara 1908 prin vâlva ce se făcu în jurul chestiei *Hecubei.*

---

1) Cât despre bucătăria Statului, ea merge din lac în puţ, şi dacă va urma aşa mergem spre o destrămare socială. Iţi vine s'o şi doreşti, căci va fi poate singurul mijloc de a deschide ochii nebunilor şi ramoliţilor care ne guvernează. (P. P. Carp către Sevastia Carp, Bucureşti, 4 Aprilie 1908).

Slăbirea imperiului ottoman şi întărirea naţionalismului maced nean premergător al războiului balcanic.

De la o vreme afacerile imperiului ottoman mergeau foarte rău. La Constantinopol Junii Turci conspirau, punând tronul Sultanului în pericol, iar Macedonenii, profitând de aceste neorânduieli, se resculaseră. Era începutul fierberei care va duce la războiul balcanic din 1912, premergătorul marei învălmăşeli din 1914—19. Românii, care prevedeau desagregarea imperiului turcesc, căutau să întreţie naţionalismul elementului românesc din Macedonia, în vederea cine ştie căror planuri politice ale cine ştie cărui viitor. Dumitru Sturdza — era în vară, înainte de demiterea sa — hotărî să meargă la Viena pentru a se înţelege cu Aerenthal asupra atitudinei Austriei şi a României cu privire la chestiunea macedoneană în cazul ivirii unui conflict balcanic.

P. P. Carp vorbi la Viena despre chestiunea Macedoniei ca: „o chestie a Hecubei".

Cu trei zile înainte de sosirea lui acolo, Carp, mergând ca de obiceiu la băi în străinătate, se opri în trecere la Viena, acordând acolo un interwiev unui redactor de la *Pester-Lloyd*. Se spunea, între aletele, în acel interwiev că interesul României în Macedonia este de natură doar *culturală* şi că provincia aceia turcească este o chestiune a Hecubei.

Pe dată sări toată presa din ţară, liberală şi tachistă, cu articole de felul acesta : „Domnul Carp reneagă pe Românii macedoneni" „Domnul Carp vinde românismul de la Pind" şi aşa mai departe. Carp devenise iar vândutul şi trădătorul, mai ales că îndrăsnise să spuie că „chestia Macedoniei este o chestie a Hecubei". Cine era acea Hecubă ? era bulgăroaică, era sârboaică, era turcoaică ? In tot cazul era, nu rămânea îndoială, o trădătoare, ca şi Carp.

Că acea Hecubă era un personagiu mitologic, nevasta lui Priam, regele Troiei, care pierduse în timpul războiului 19 fii şi văzuse omoriţi în faţa ei pe bărbatul şi pe fata ei — aceasta n'o ştia aproape nimeni, iar cine ştia, nu înţelegea sau nu voia să înţeleagă, că Petre Carp vorbise de Macedonia ca o chestie a Hecubei, nu pentru România, ci pentru Turcia, care într'un eventual război balcanic şi-ar fi pierdut toţi copiii, bulgari, sârbi, greci, albanezi şi muntenegreni.

Dar fie neştiinţă, fie rea credinţă, campania ce se pornise împotriva şefului partidului conservator era cu atât mai puţin îndreptăţită, cu cât interwievul lui Carp nu însemnase decât o protestare — indirectă firește, dar o protestare — împotriva infeudării politicei noastre externe la acea austriacă, gata să ne împingă în orice parte, în Macedonia acum, pentru a ne îndepărta de Ardeal [1]).

Ca întotdeauna însă dreptatea lui Carp ieşi la iveală, şi de data aceasta mai curând decât s'ar fi crezut.

Sturdza merse la Viena, vorbi cu Aerenthal, îşi dădu şi el interwievul, şi presa austriacă, aducându-i cele mai mari laude, nu mai numea România decât „aliata sinceră şi definitivă a Austriei". Dar două luni mai târziu (la 21 Septembrie 1908) sub auspiciile aceleiaşi Austrie, se proclama regatul şi independenţa Bulgariei, prinţul Ferdinand lua titlul de Ţar, Rumelia fu anexată noului regat, iar cancelarul baron Aerenthal, trântindu-ne astfel în spate o Bulgarie întărită, declara că avusese tratative cu România pentru a da Bulgarilor drepturi pe Dunăre până la Brăila" [2]). Iar faţă de toate aceste evenimente, ziarele oficioase româneşti publicau declaraţiuni, în care singura afirmare precisă era că România nu avea în Macedonia nici un gând de anexare sau compensaţii, ci numai *un interes cultural!*

Sturdza la Viena spunând despre România că este „aliata sinceră şi definitivă a Austriei".

Dacă în chestia convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria, în chestia alianţei cu Puterile Centrale, în chestia agiului, în chestia minelor, în chestia ţuicei, dreptatea lui Carp ieşi la suprafaţă prin adoptarea, după violente campanii, a ideilor sale de către adversari, dar întotdeauna mai mult sau mai puţin târziu, acum însă două luni fură de ajuns pentru ca *trădătorului* care spusese că Românii nu au în Macedonia decât un interes cultural, să-i fie îngăduit să rîdă auzind pe *patrioţi* zicând exact acelaş lucru, că Românii nu au în Macedonia alt interes, decât unul cultural!

Ideile lui P. P. Carp se dovedesc a fi bune şi adoptate chiar de adversari.

* * *

1) Aceasta fu tălmăcit de Carp el însuşi, într'un articol inspirat de el în ziarul *Reforma* (Anul II, No. 7, din 26 Oct. 1908).
2) Idem.

Succesul Conservatori-Democraților în alegerile din iarna 1909. Părerile lui Carp despre politică.

In iarna 1909 conservatorii democrații avură un nou succes electoral la București, trei din candidații lor reușind în fruntea listelor. Petre Carp, care după cum știm avea o stimă mediocră pentru corpul electoral, care știa că puterea vine de la rege, iar numărul de la putere, nu-și făcu nici un sânge rău. Dacă va vrea Vodă, va fi în curând prim-ministru și fără sufragiul „massei", pe care-l va căpăta pe urmă, iar dacă nu va vrea, toate succesele electorale din lume nu-i vor servi la nimic. Teoretician, gânditor, făuritor de programe, om de stat, aceasta era el — politician nu. Și de aceia, a doua zi după alegeri, merse la Marghiloman și-l întrebă:

— „Cât ai cheltuit tu la alegerile de ieri ?

— „21.000 de lei" răspunse acesta.

— „De — zise Carp — nu sunt eu mai cuminte că nu-mi cheltuesc banii cu prostii de acestea!"

Faimoasa lui deviză că un om nu trebuie să facă politică în România dacă nu are cel puțin 40.000 de lei venit pe an, nu trebuia interpretată în înțelesul că banii aceștia să-i servească la cumpărarea alegătorilor — ceiace constituia o corupție — ci numai la independența stării sale materiale, pentru a-l pune la adăpostul tentațiunilor.

Dar dacă succesele lui Take Ionescu îl lăsau rece pe Carp — deși nu cu totul — apoi pe liberali îi exasperau. Și nu atât din cauza succeselor în sine, cât din cauză că ele arătau o descreștere a popularității lor și o slăbire a vitalității partidului, de ale căror cauze ei nu-și dădeau seama, punându-le exclusiv în sarcina „bătrânilor" partidului care n'ar fi avut destulă vlagă și destul curaj pentru a păși hotărît pe calea viitoarelor reforme ce-și propunea tineretul a face. De aceia ei încercau să împrospăteze cadrele. In Iunie trecut, 1908, noul minister al industriei și comerțului fusese dat lui Alexandru Djuvara, iar Nicușor Săveanu fusese numit tot acolo secretar general. Și printre tineretul acesta, împins înainte, se afla un om în care-și puneau ei mare nădejde: Ion C. Duca, cel care aflându-se în consiliul Băncilor Populare, se gândea la formarea unui *partid*

I. C. Duca preconiza ideea constituirii unui partid țărănesc.

țărănesc, pe care să-l aibă în mână, dar pe care-l zădărnici Ionel Brătianu el însuși pentru a nu înlesni crearea „partidelor de clasă".

Către sfârșitul iernii 1909 liberalii aflară că starea sănătății lui Sturdza înrăutățindu-se, familia îl transportase dela Paris la Suresnes într'un stabiliment de boale nervoase. Cum Brătianu era acum șef al partidului liberal — proclamat ca atare într'un congres ținut la 11 Ianuarie — ei găsiră că venise momentul de a face din el și șeful guvernului. Il recomandară deci regelui, care în urma unei demisii smulsă de la Sturdza îl însărcină cu președinția conisiliului de miniștri (5 Martie 1909). Compunerea ministerului rămase aceiaș, minus generalul Averescu, care era demisionat de vre-o săptămână [1]).

I. Brătianu numit șeful guvernului prin demisia lui Sturdza în 1909.

Abia câteva luni după „lovitura" care-l adusese pe Ionel Brătianu în fruntea guvernului, alte știri din Paris anunțau restabilirea lui Sturdza și probabila sa plecare la Karlsbad. Dar acum era prea târziu. Oculta și tineretul zis *generos,* triumfaseră, și cei cinci ani pe care-i mai avea bătrânul fost șef al liberalilor de trăit, îi va petrece retras în viața privată, ocupându-se mai mult de istorie și de Academia Română.

Restul anului 1909, până în iarnă cel puțin, fu pentru politica internă fără importanță. Reformele agrare erau votate și se căuta doar aplicarea legilor, care reușiau într'o măsură foarte slabă, după cum îndată se va vedea. Alegerile parțiale continuau a da satisfacție morală lui Take Ionescu, și odată cu acea satisfacție și nădejdea unei apropiate veniri la putere. Numai la o alegere senatorială în Ilfov reuși carpistul Theodor

1) In urma unei interpelări a lui Marghiloman asupra „neregulilor de la ministerul de război", Brătianu declarase că „va lua măsuri pentru purificarea moravurilor", vrând astfel să silească pe Averescu să-și de demisia. Și cum acesta refuză să și-o dea, tot ministerul demisionă, reconstituinde-se apoi fără Averescu. De altfel generalul acesta, care a fost mai târziu una din mândriile neamului în timpul războiului, nu avea nici un amestec în „neregulile de la minister", dar era dușmănit și de liberali și de conservatori, precum a fost dușmănit și de colegii săi în timp de război, fiindcă a fost o inteligență și o valoare, cu alte cuvinte poseda (și mai posedă) două calități nesuferite mediocrităților. De altfel nu e vorba aici de nici o aluzie la o întâmplare recentă a altei valori a românismului.

Rosetti împotriva tachistului Dr. Istrati — cu candidatul guvernamental în coadă — şi alta în Prahova, la care izbutiră în sfârşit liberalii să câştige bătălia.

Vizitele ce avură loc în ţara noastră şi semnificaţia lor politică.

In schimb ţara primea vizite simandicoase: una foarte pe ascuns, a lui Ferdinand, noul Ţar al Bulgariei, şi două cu mare alai, a Kronprinţului Germaniei (Aprilie) [1]) şi a Kronprinţului Austriei (August) [2]).

Vizitele acestea nu erau firește făcute din simplă curtoazie; ele aveau însemnătatea lor politică, în nişte clipe când chestia Orientului devenise atât de arzătoare, încât izbucnirea unui conflict armat era aşteptat de la o clipă la alta, conflict care putea deslănţui un război general european — după cum se şi întâmplă, puţini ani mai târziu.

Cuvintele Regelui în „ordinul de zi" către armată la 1 Ianuarie 1909.

In ordinul de zi către armată, cu prilejul anului nou 1909, Regele spusese:

> *„Evenimentele ce se desfăşoară în jurul nostru, ne arată că neîncetat trebuie să veghem asupra puterei noastre militare, spre a fi pururi pregătiţi a înfrunta primejdiile care s'ar putea ivi".*

Evenimentele grave din Peninsula Balcanică.

Şi în adevăr că Junii Turci punând în curând mâna pe putere, detronând pe Abdul-Hamid pentru a-l înlocui cu Murad al V-lea, apoi cu Mahomed al V-lea, întreg imperiul ottoman, sguduit de revoluţie, începu să pârâie din toate părţile. Bulgaria se declarase neatârnată, Macedonia era în plină răscoală, iar Austria, veşnica pescuitoare în apă tulbure, anexă fără nici o rezistenţă Bosnia şi Herţegovina, ceiace pricinui nesfârşite protestări din partea întregului element slav din Orientul Europei.

In atari împrejurări era firesc ca regele să fie neliniştit şi să ceară să veghem „asupra puterei noastre militare, spre a fi pregătiţi a înfrunta primejdiile ce s'ar putea ivi". Dar felul cum au răspuns politicianii noştri la acest apel regal, s'a văzut de ţara întreagă în anii de pomină 1916—918.

P. P. Carp unul din puţinii înţelegători ai situaţiei.

Alături de rege, Carp era unul din prea puţinii care purta cu durere în suflet grija oştirei noastre, pe care

---

1) Cu ocazia împlinirei de 70 de ani ai Regelui Carol.
2) Pentru ca învederarea *Alianţei* să fie completă în ochii Europei.

o ştia rău înarmată, rău instruită, rău îmbrăcată şi rău hrănită. O spusese în repeţite rânduri cu prilejul economiilor budgetare ale lui Sturdza, şi faţă de această incurie şi de acest pericol singura lui nădejde era, în caz de iminent conflict şi până la reorganizarea armatei, sprijinul efectiv ce puteam aştepta de la forţa Puterilor Centrale. De aceia îl vedem în toamnă, după redeschiderea Parlamentului, aruncând din nou un ţipet de alarmă întru redeşteptarea cugetelor întunecate. La 72 de ani el îşi recapătă parcă toată vigoarea tinereţii sale, şi ţinu în Cameră unul din acele discursuri, care vor rămânea nu numai în Analele Parlamentare, dar în Istoria noastră, un model de oratorie atât prin viguroasa conştiinţă naţională ce se desprindea din ea, cât şi prin adânca-i înţelepciune politică.

In mesajul regal de la 15 Noembrie se amintea de vizitele moştenitorilor tronurilor Germaniei şi Austro-Ungariei, iar la discuţia acelui mesaj [1]) Ion C. Duca vorbi de politica externă a ţării, care „este şi trebuie să rămână amiciţia cu Tripla Alianţă".

Cuvântul lui P. P. Carp în Parlament la 4 Decembrie despre politica externă şi problema armamentului.

Carp luă cuvântul la 4 Decembrie [2]). După o scurtă declaraţie de credinţă a partidului conservator faţă de Dinastie, şi după aprobarea dată pasagiului din Mesaj cu privire la politica externă, el urmă astfel :

„Şi când d. Fleva şi-a exprimat nedumerirea sa asupra cuvântărei d-lui Duca. eu cred că, după o mică tălmăcire, nedumerirea dumisale va dispare..

---

1) La 30 Noembrie 1909.

2) El nu ţinuse în tot cursul anului 1909 decât un singur discurs mai lung, la 17 Martie, asupra legei cârciumelor. Părerea lui era că alcoolismul nu poate fi combătut decât pe trei căi : împuţinarea cârciumelor, moralitatea cârciumarilor şi penalităţi în contra beţiei. Or, legea guvernului făcând o deosebire între cârciumele de rachiu şi cele de vin, precum şi cele mixte, împuţinase pe cele dintâi, dar permitea înmulţirea celorlalte, şi aceasta ca o concesie făcută cârciumarilor şi podgorenilor *alegători.* Impotriva acestui veşnic amestec al politicei în toate chestiunile de interes general, se ridicase din nou Carp. Şi întrucât se obiecta că o chestiune de economie naţională cerea ca supraproducţia podgoriilor (pe care Carp o nega) trebuea să găsească debuşeu, Carp răspunse că debuşeul trebueşte căutat în export„ iar pentru a-l exporta trebuie ca vinul să fie *mai ieftin* şi *mai bun.* Cerea ca atare înfiinţarea de mari pivniţe *pentru depunerea vinului, care să rămână şi să se desfacă sub controlul Statului.*

Domnii mei, am fost întotdeauna de părere că o politică externă serioasă, bine cugetată, nu poate fi apanajul partidelor, nu poate fi un câmp de război pe care partidele pot să se dedea la o luptă de idei contrare. Aceasta nu poate şi nu trebuie să fie, pentrucă o politică externă serioasă nu este bună decât atunci când gândul conducătorilor este egal cu gândul naţiunii întregi. Şi ca să ajungem la aceasta, noi trebuie să ne întrebăm care este interesul serios şi permanent ce trebuie să conducă şi ideile conducătorilor şi aspiraţiunile conduşilor."

„Domnii mei, politica este o ştiinţă, dar totodată ea este şi o artă, şi precum poetul nu este un adevărat poet decât atunci când el dă o formă plastică simţimintelor, idealurilor şi aspiraţiunilor ce zac de multeori nebuloase în inimile noastre [1]), tot aşa şi în politica externă, adevărat conducător este acela care dă o formă practică problemelor impuse de viitor, care frământă inima unui popor ce are cunoştinţă de menirea lui."

„Ei bine, domnilor, să căutăm! Găsim noi oare acea formulă, care să corespundă nu numai intereselor de astăzi, dar care să corespundă intereselor permanente ale acestei ţări, o formulă care ar fi de natură a apăra prezentul şi a pregăti viitorul".

„Dacă ne uităm la poziţia noastră geografică, constatăm un lucru pe care nimeni nu-l va tăgădui. Slavi la Nord, Slavi la Sud, Slavi la Răsărit, Slavi la Apus; oriunde ne-am întinde ochirea, un ocean imens de slavi, ale cărui valuri bat la ţărmurile noastre şi ameninţă a ne surpa malul. *Şi atunci trebuie să ne spunem, că numai acea politică poate să fie bună care slăbeşte puterea de expansiune a elementului slav ce ne înconjoară. In această privinţă noi trebuie să fim fericiţi că*

1) Ce lecţie pentru poeţii moderni şi neînţeleşi, care fac „poezii nebuloase fiindcă sentimentele omeneşti sunt nebuloase" şi mai ridică această nebulozitate la o dogmă estetică

ne putem răzima pe dualismul slav, reprezentat de imperiul vecin, de Austro-Ungaria. Iar dacă ne uităm la ceiace se petrece în statul vecin, trebuie să ajungem la convingerea că dualismul slav reprezentat prin imperiul Austro-Maghiar, nu poate fi puternic, decât atunci când conducerea elementelor slavone din imperiul vecin este încredinţat elementului germano-ungar.

„Să ne uităm puţin la ceiace s'a întâmplat dincolo. S'a anexat Bosnia şi Herţegovina. Ar crede cineva, la prima vedere, că era un lucru atât de firesc, încât rezultatul nu ar fi trebuit să fie decât mutarea capitolului din Almanahul de Gotha de la imperiul ottoman la imperiul austro-ungar.

„Dar deodată o mişcare puternică se ridică pe pieţele Prăgăi, se ridică Cehii în contra anexiunii. Sârbia de asemeni consideră acea anexiune ca o crimă de les-panslavism, încât constatăm că elementul slav, lăsat la propria lui impulsiune în imperiul austro-ungar, nu ar dori decât un lucru, decât ca Austro-Ungaria să fie un negotiorum gestor *al panslavismului, iar nu un reprezentant al dualismului slav.*

Fiind dat că lucrurile stau aşa, care trebuie să fie orientarea politicei noastre? Ea nu poate să fie decât îndreptată către Tripla-Alianţă. Dar şi aici nu mă sfiesc să mă ocup de o chestiune care aţâţă spiritele şi sufletele la noi, mai ales a acelor tineri cari n'au experimentat imensa deosebire ce este între ideal şi realitate, între dorinţă şi posibilitate. Alipirea noastră către Tripla-Alianţă evident că trage după sine o strânsă prietenie cu imperiul austro-ungar, şi atunci ni se va obiecta: fraţii noştri de sânge sunt asupriţi dincolo de graniţe, oare aceasta nu este o piedecă pentru noi de a urmări politica pe care o indicaţi? Eu cred că nu. Guvernul actual şi toate guvernele următoare trebuie să păstreze o neutralitate absolută faţă de ceiace se petrece între Maghiari şi Români. Ni se va răspunde, bine, dar noi care nu suntem la gu-

vern, cum de stăm noi nepăsători? Stăm nepăsători, domnii mei, pentrucă, mai mândru decât naţionaliştii noştri, eu nu am nici o îndoială de rezultatul luptei. Incercarea de a ridica unui neam limba lui, încercarea de a-i surpa credinţa, este o încercare neputincioasă a priori. *Cine zice limbă, nu zice numai posibilitatea de a stabili raporturi între om şi om, cine zice limbă indică cum se reflectă în inima şi sufletul nostru tot universul care ne înconjoară. Cine zice limbă, zice felul nostru de a iubi, felul nostru de a urî, felul nostru de a se bucura de prezent şi de a pregăti viitorul* (aplauze prelungite).

Când o să vadă dumnealor prin experienţă că se înşeală, atunci îşi vor pune întrebarea dacă nu e mai bine în loc de a cerca imposibilul, să facă ce e posibil, să se mulţumească, prin dreptate, a face din Românii de dincolo buni cetăţeni ai imperiului lor.

De aceia, d-le Preşedinte, conchid: orientarea politicei noastre nu poate şi nu trebuie să fie decât o alipire strânsă către imperiul Austro-Ungar.

Dar politica aceasta, la un moment dat, implică sacrificii şi sforţări mai mari decât putem bănui. Şi atunci ne întrebăm, şi cu aceasta ajung în mod firesc la chestiunile interioare, ce facem noi ca să întărim România liberă, aşa încât să fie la înălţimea misiunei ei şi să corespundă la ceiace visăm pentru dânsa. Cu alte cuvinte, ce facem noi cu armata noastră?

Făcut-am noi tot ce trebuia ca să punem armata la înălţimea ce i se cuvine? Eu cred că nu. ...Când confecţionăm un budget, atunci trebue să ne zicem: întâi să vedem de nevoile armatei, şi numai după ce am făcut aceasta să ne ocupăm şi de alte nevoi ale ţării. La noi s'a făcut din nenorocire inversul. Când trebuiau făcute economii, economiile se făceau la ministerul de război. Lipseau 2—3 milioane, se luau din echipament. Lipseau 3—4 milioane, se introducea sistemul de concedii

de 6 luni, care reducea efectivul companiilor, aşa încât instrucţia oamenilor era defectuoasă... Mi s'a spus, domnule ministru de război, că dv. v'aţi făcut intrarea în minister atârnată de condiţiunea ca budgetul dvs. să devie odată un budget real. Simpatiile noastre vă întovărăşesc. Vă previn însă că veţi avea de dus o luptă grozavă pentru a ajunge la acest rezultat, fiindcă în chestie de budget înrâurirea politicei este câteodată mai mare decât conştiinţa cea mai clară a nevoilor şi a îndatoririlor noastre".

Pe marginea discursului lui P. P. Carp.

Iată-l pe Carp — blocul de marmoră — iată-l, după 40 de ani de viaţă politică, neclintit în credinţa sa, că cel mai mare pericol pentru existenţa neamului românesc este fantoma celor 150 de milioane de slavi moscoviţi — Colosul de la Nord — care vor să întindă peste capetele noastre mâinile lor de uriaşi pentru a strânge mâinile fraţilor lor de la Sud şi de la Apus, strânsoare din care ar ieşi o Românie sugrumată, turtită, pierdută.

Geograficeşte: oceanul de Slavi; istoriceşte: Caterina II-a, Kiseleff, Congresul din Berlin, Basarabia! Veşnica ameninţare, vechie de 200 de ani şi întotdeauna de actualitate. „Valurile bat la ţărmurile noastre şi ameninţă a ne surpa malul". Sună în urechile noastre vorbele aceste, mai desluşite astăzi decât altădată, fiindcă la ameninţarea unei distrămări politice se adaugă acum ameninţarea unei distrămări sociale şi a unei distrămări *morale*. Şi pentru a lupta împotriva acestui pericol, se vântură azi idei şi se vântură o orientare politică, ce fac din Carp un profet!

Discursul său cuprinse toate problemele vieţii de stat.

Dar să nu anticipăm. Discursul său dela 4 Decembrie nu se opri aci. El cuprinse toate problemele vieţii de stat, o arătare a tot ce ar fi trebuit să se facă, un rechizitoriu a tot ce se făcuse, şi o expunere deci a tot ce va trebui să se mai facă

După armată, el atacă finanţele, arătând încă odată că cele două sisteme introduse, unul de Dimitrie Sturdza, altul de Take Ionescu, erau nefaste pentru ţară, întrucât cel d'întâi, al economiilor cu orice preţ,

împiedecau şi întărirea armatei şi desvoltarea normală a ţării, iar cel de al doilea, al scindărei budgetului Statului în ordinar şi extraordinar, scotea Parlamentului controlul ţării asupra finanţelor sale.

Carp vorbi apoi despre *chestia sinodală* — un diferend ce ţinea de mai multă vreme, între clerul mirean şi episcopate — asupra căruia trecem, fiind astăzi fără nici un interes; vorbi asupra *Contenciosului administrativ*, pe care liberalii voiau să-l desfiinţeze fără a-l înlocui cu altceva, ceeiace însemna a introduce din nou în administraţie arbitrarul şi influenţele politice şi ajunse însfârşit la *Reformele agrare*, asupra cărora trebuie să ne întindem ceva mai mult.

P. P. Carp despre reformele agrare.

> *„...Atunci când au venit liberalii la putere* — zise Carp — *îmi aduc aminte că am dat o indicaţiune asupra mersului de urmat. Am zis: reprimaţi întâi, vom aviza pe urmă. Partea întâi a indicaţiunii mele a executat-o d. ministru cu prisosinţă... Dar partea a doua? Aţi avizat? Şi dacă aţi avizat, cum aţi avizat? Dv. aţi gândit că deslegaţi chestiunea agrară întâi printr'o lege a islazurilor, al doilea printr'o lege a tocmelilor agricole, şi al treilea printr'o lege care permitea cumpărarea de moşii şi împărţirea lor la ţărani (Casa Rurală). Ia să vedem dacă aceste trei măsuri dau rezultate, şi dacă putem zice, cu spirit împăcat, că e drept că aţi reprimat, dar e şi drept că aţi avizat".*

Legea izlazurilor.

Analizând apoi cele trei puncte, Carp ajunge la concluzia că legea islazurilor în loc să dea imaşuri după trebuinţa vitelor, le dădea după numărul locuitorilor, aşa încât locuitorii care aveau vite plăteau mult mai scump decât înainte, căci ei plăteau şi pentru vitele lor şi pentru ţăranii acei care nu aveau vite. Şi întrucât Carp dăduse adeziunea sa la acea lege, el făgădui să o menţină când va veni la putere, însă cu o modificare: ori unde comunele vor voi să transforme imaşurile lor în pământ de hrană, le va îngădui lucrul acesta, căci un pogon de pământ cultivat dădea pe atunci 60 de lei, iar un imaş numai 20 de lei, ceiace însemna micşora-

rea avuţiei naţionale prin sustragerea de la cultură a sute de mii de hectare. Intrucât priveşte soluţia pentru imaşe, ea era — o ştim de mai sus — crearea de fâneţe artificiale.

Legea tocmelilor agricole.

Trecând la legea tocmelilor agricole, după o scurtă critică făcută permisiunei de a se face „învoeli la târlă", Carp se întinse asupra chestiunei pe care o combătuse de mai multeori, principiul maximului şi minimului, care era după cum prevăzuse, sistematic eludat, chiar atunci când cu bună credinţă se aplica perfect legea :

Politica preţurilor.

„Preţurile dv. nu se adoptă, nu se fac învoieli ; iar cu o lună înainte de muncă, se stabilesc între ţărani şi proprietari preţurile după legea cererei şi a ofertei. Dar aceasta a avut numai consecinţa foarte rea pentru săteni, că a micşorat creditul de care se bucura până acum ţăranul dela proprietar".

Cassa Rurală.

Cu privire la Cassa Rurală, a cărei principiu era de a da ţăranilor posibilitatea să cumpere moşii, Carp amintea că conservatorii veniseră şi ei cu o atare ideie (Creditul Rural), dar că Sturdza fusese acel care, la Senat, se împotrivise la înfăptuirea ei :

„Ştiu prin cine şi sub ce înrâurire, domnul Sturdza a avut atunci această atitudine, dar nu v'o spun. că nu e bine ca să le ştiţi toate. (Ilaritate mare în Cameră).

Dar, domnii mei, fie cum va fi, în starea de lucruri actuală, cum se aplică reforma d-v ? Ni se zice că s'au dat 30.000 de ha. la ţărani. Dar din aceste hectare nu a fost pus până astăzi nici un ţăran în posesiunea parcelei sale".

Voci : Au fost.

P. P. Carp : *„Cum ? Cassa Rurală administrează moşiile cumpărate, prin ea, de săteni, şi dvs. afirmaţi că acest mod de a proceda înseamnă o punere în stăpânire a ţăranilor asupra unei parcele de pământ menită a-i aduce hrană ? Eu vă mărturisesc că nu înţeleg.*

P. P. Carp criticând politica guvernului.

Vasăzică, tot ce aţi încercat nu a dat decât rezultate negative cu imaşurile, cu legea tocmelilor, cu Cassa Rurală. Şi atunci sunt în drept să vă zic: prima parte a programului, aţi realizat-o, aţi reprimat; dar partea a doua aşteaptă încă realizarea ei, şi dacă este de judecat viitorul după trecut, eu cred că nu sunteţi în stare să procedaţi la această realizare.

„Dar acum, Domnii mei, îmi veţi zice: ai criticat, dar tu ce ai de gând să faci?"

P. P. Carp desmințând acuzațiile aduse de I. Gh. Duca.

Inainte însă de a arăta ce are de gând să realizeze el, Carp făcu mai întâi „o chestiune personală". Deşi nu era în obiceiul său să se apere de acuzaţiunile ce i se aduceau, el găsea că fiind acum şeful unui mare partid politic, era de datoria sa să apere, nu pe sine, dar pe şeful conservatorilor.

„Ni se spune că nu poate veni partidul conservator la putere, pentrucă şeful lui este un visător, care nu a făcut nimic în ţara aceasta, şi pentrucă şeful partidului nu este pentru nimeni o garanţie, că din sferele ideologice partidul conservator ar putea să se coboare pe tărâmul practic al realizărilor. Dacă ar fi aşa, atunci evident că sau eu trebuie să mă retrag din fruntea acestui partid, sau domnul Duca are dreptate când zice: cât va sta omul acela acolo, partidul conservator nu merită şi nu trebuie să vină la putere.

Vorbind despre Duca.

Dar, domnii mei, ia să vedem, discursul domnului Duca oare probat-a el ceiace voia să probeze? Mie, discursul d-lui Duca, îmi face efectul unei compoziţiuni de retorică. Dacă aşi supune discursul dumisale fostului meu profesor de literatură ca să-şi dea părerea sa, sunt convins că el ar fi pus ca cenzură: formă minunată, gândire slabă. (Ilaritate)".

Şi cu aceiaşi bunăvoinţă părintească care caracterizează pe educatorii germani, el ar fi zis:

Elevul Duca.

„elevul Duca *este rugat de acum înainte să se ferească de declamaţiuni lăudăroase şi să pună*

în cercetările sale istorice o scrupulozitate mai mare (râsete)".

Arătând că la activul său sunt trei fapte, realizate „fără conlucrarea activă a partidelor istorice, anume: deslegarea chestiunei Dunărei, restabilirea valutei prin stârpirea agiului, și împroprietărirea a 120.000 de familii țărănești — Carp se întreba: „Sunt eu oare un visător?" și singur răspundea: „Eu cred că nu".

„Dar în afară de aceasta, am sămănat în jurul meu idei, unele au răsărit și au dat roade, altele răsar acum, altele stau sub pământul cel negru, care este tratat de pământ steril de cei ce nu pot să înțeleagă, că pământul negru toamna înverzește primăvara".

Pământul negru toamna, înverzește primăvara.

„Mi s'a zis de amici părtinitori, că Dv. ați spicuit din lanurile mele și că v'ați hrănit din fructul sămănăturilor mele. Eu cred că ei exagerează. Eu cred că dacă ați adoptat unele din lucrurile puse înainte de mine, nu le-ați făcut pentru a-mi lua ideile, le-ați făcut pentru că în mare parte ideile mele nu erau decât un bun comun al acestui popor, care se gândește la interesele lui (aplauze). *Și v'ați găsit în acest gând cu mine, iar eu nu vă acuz că mi-ați luat bunul!"*

„...Dar domnul Duca m'a apostrofat și cu cuvintele: D-le Carp, d-ta nu poți veni la guvern, fiindcă reprezinți ideile unei generațiuni învechite unei generațiuni care n'a făcut nimic pentru țară, unei generațiuni peste care trebuie să aruncăm vălul uitării! Așa să fie oare? Ia să vedem. La 1848, după o lungă perioadă de aservire, care nu era faptul elementelor indigene, ci a elementelor străine, are România în fine posibilitatea de a se deștepta, și atunci cine ia în mână redeșteptarea acestei țări? Oare elementul burghez sau democrat? elemente noui, care găsesc în înlăturarea lor dela serviciile Statului convingerea și puterea necesară ca să sdrobească piedicile ce li se pun în cale? Nu. Regenerarea se ia în mână de fii vechilor boieri, și dacă lupta a fost așa de

uşoară, este poate că bătrânii boieri, când vedeau pe fii lor dinaintea lor ca adversari, au lăsat să cadă mâna ce voia să lovească, poate chiar mândri că găsesc în copiii lor atâta vigoare şi atâta iubire de ţară. (Aplauze îndelung prelungite).

„Dar la 66, elementele democrate au redificat această tribună? Luaţi lista guvernului de atunci, şi veţi vedea că nici unul nu era, care să nu aparţină vechilor boieri: Golescu, Catargi, Ghica, Haralamb, Mavrogheni, Cantacuzino, Rosetti, Lecca! Istoria vă opreşte să aruncaţi un văl de uitare asupra unei generaţiuni, care vă dă posibilitatea să o insultaţi astăzi".

O parte din Cameră e în picioare la auzul acestor impresionante cuvinte. Se aude: bravo, bravo! Aplauzele acoperă vorbele bătrânului orator, care îndârjit în apărarea clasei sale şi de altfel în restabilirea celui mai pur adevăr istoric. urmează cu accentele unei tinereţi recăpătate ca prin minune:

„Da, Domnilor, da, are dreptate vechiul meu profesor: Elevul Duca este rugat să pună în cercetările sale istorice o mai mare scrupulozitate. (Ilaritate, aplauze)".

Lui Duca, ani de zile, nu i s'a mai spus după acest discurs decât „elevul Duca", iar elevul când s'a făcut mare — abia în epoca postbelică — a rămas cu un dinte împotriva bătrânului orator dela 1909. Vre'o 20 sau 22 de ani după această şedinţă a Camerei, el scria într'o carte de „Portrete şi Amintiri" [1]) că *„deosebirea dintre înalta conştiinţă a datoriei ce chinuia neîncetat sufletul lui Ionel Brătianu şi dintre* fatuitatea plină de SUPERFICIALITATE a lui P. P. Carp, *zugrăveşte de minune două mentalităţi şi fixează definitiv două fizionomii".*

I. Gh. Duca despre P. P. Carp în „Portrete şi Amintiri".

Ba trei — şi pe a lui I. G. Duca !

La sfârşitul discursului său, şi înainte de a vorbi de programul conservator, Carp trebui, căci se impunea

---

1) I. G. Duca : „Portrete şi amintiri", p. 37.

lucrul acesta, să atingă chestiunea formării noului partid democrat al lui Take Ionescu:

P. P. Carp vorbind despre democrație și formarea noului partid democrat.

„Eu susțin că cuvântul de democrație este și trebue să fie apanajul tuturor partidelor, și când un partid zice că el, pe lângă ideile sale conservatoare, are exclusiv proprietatea cuvântului democrație, îi răspund: numai o parte este a ta, tu n'ai decât un condominium cu toate celelalte partide. Ce înțelegem noi prin democrație, am mai spus-o: prin democrație nu înțelegem ca prin fraze aventuroase fiecare îndrăsneț să iasă la iveală, ci înțelegem ca fiecare să-și aibă locul, prin muncă și merite, în această țară. De e fiu de boier sau fiu de țăran, nici unul nici altul nu trebuie să găsească loc, dacă nu-și servește țara".

Usturător pentru unii, adevărat pentru toți — căci democrație nu înseamnă altceva decât exact ceeace a spus Carp: posibilitatea ce se dă fiecărui cetățean să ajungă la orice onoruri, dacă le merită, și fiecărui om să trăiască, dacă merită.

Cât despre programul partidului conservator, cu care încheiă Carp acest magistral discurs, el este cel despre care am vorbit de două ori în ultimele capitole și asupra căruia nu mai este nevoie să insistăm. Atât doar, că Petre Carp repetă, cu tăria convingerei sale, că după dânsul aproape toate relele de care suferea țara veneau dela o administrație rea, și ca atare, singura îndreptare, *eficace,* era aplicarea legei sale de descentralizare administrativă.

„De sustragerea administrației de sub înrâurirea partidelor politice va atârna mizeria sau belșugul clasei de jos.

„Și acum, domnii mei, am terminat. Vă las să judecați dacă sunt numai un visător neputincios, care a trecut în viața politică a României fără să lase nici o urmă, și căruia la sfârșitul vieței lui i se poate arunca, ca ultimă mângâiere, mărturia că a fost un om cinstit !"

* * *

Puţinc zile după această şedinţă a Camerei, în care s'a înălţat Carp pe culmile cugetării politice, s'a întâmplat un fapt care i-a dat putinţa să-şi desvăluiască încă odată şi înălţimea sufletului său.

Atentatul contra lui Ionel Brătianu.

In seara de 8 Decembrie, un individ (Gh. Stoenescu) urmărind pe Ionel Brătianu pe strada Colţei, trase asupra lui, pe la spate, trei gloanţe de revolver. Unul din ele pătrunse în omoplat, celălalt în torace, aşa încât, câteva zile în şir, viaţa primului-ministru a fost în primejdie.

La Cameră, preşedintele Mihai Pherekyde comunică deputaţilor acest atentat, înfierându-l cu elocvente cuvinte. Carp, emoţionat, se sculă de la locul său, şi luând îndată cuvântul după preşedinte, zise:

Atitudinea lui P. P. Carp faţă de atentat.

„Faţă cu asemenea crime, care nu sunt crime numai contra unui om, ci sunt şi crime contra unei naţiuni întregi, eu cred că deosebiri de partide nu mai există. Mă simt într'un gând şi într'un suflet cu întregul meu partid, când din inimă dau adesiunea mea la caldele cuvinte pe care le-a rostit domnul preşedinte" [1]).

Această solidaritate era de fapt destul de firească. Dar ceiace putea face numai Carp, şi altul n'ar fi făcut-o, e că la 10 Decembrie trebuind Conservatorii să ţină o întrunire publică la Bucureşti, el refuză s-o prezideze, zicând că nu se poate da unei întruniri un caracter pe care nu trebue să-l aibă, când adversarul răănit e condamnat la neputinţă !" [2]).

Agonia liberală.

Intrăm în anul de agonie al guvernărei liberale — şi al morţii, întâmplată în Decembrie 1910. Anul începe cu un nou succes electoral al Takiştilor la Iaşi; reuşita lui Gh. Lascar împotriva lui Manicatide (225 de voturi contra 191). Guvernul simte că nu mai merge, că va trebui să se retragă pentru a se reorganiza în opoziţie. Dar chestiunea succesiunei e delicată. Cui va da regele pu-

1) Atentatul fusese pus la cale de socialişti, care nu puteau ierta pe liberali pentru expulzarea viitorului comunist Racowsky, cu atât mai mult cu cât acesta, încercând prin toamnă se se strecoare neştiut în ţară, fusese prins la Căineni şi trimis din nou peste graniţă.

2) Marghiloman, p. 69.

terea? partidului istoric, după cum îi era obiceiul, sau partidului care se impunea prin succesele sale electorale ?

Chestiunea succesiunei.

La o întrunire a partidului la Iaşi (cu prilejul alegerilor de mai sus, candidat al guvernului fiind C. Meissner), Carp puse chestiunea succesiunei net, fără înconjur. După ce vorbiră Matei Cantacuzino, Const. Meissner, Nicu Filipescu [1]) şi Al. Marghiloman, luă el cuvântul şi adresându-se partizanilor şi alegătorilor, le spuse :

„Din toate câte vi s-a spus, cred că aţi căpătat convingerea că guvernul e slab sub toate punctele de vedere... un guvern a cărui viaţă nu mai e lungă. Guvernele sunt ca şi oamenii : fiecare om vrea să trăiască cât se poate de mult, dar când vine clipa morţii, ori vrea ori nu vrea, tot trebuie să moară. Guvernul se va duce şi chestiunea este: cine îl poate înlocui? Se zice că partidul conservator nu poate veni la putere fiindcă e desbinat, adică prin aceasta s'ar înţelege că partidul ar fi tare, dacă s'ar împăca cu d. Take Ionescu. Vă întreb: este măcar unul din d-voastră care ar crede, că dacă eu m'aş împăca cu d. Take Ionescu aş fi mai tare, de cât sunt acum ? Nu. Eu cred că d. Take Ionescu ar fi mai tare, iar eu mai slab... Şi dacă cineva ar crede că eu aş putea face o împăcare cu d. Take Ionescu, nu mă cunoaşte. O împăcare între mine şi el nu e posibilă.

„Atunci naşte întrebarea: cine poate veni la guvern?... Acela care trebuie să vină şi care va veni la putere este partidul conservator, care a luptat

---

1) Filipescu ţinu un frumos discurs, din care vom spicui următoarele :

...„Avem în capu nostru pe d. Carp, omul care a stat cel mai dârz şi mai bătos în contra ticăloşiilor timpului. Cel puţin această glorie nu se va putea răpi d-lui Carp: acea că n'a sacrificat niciodată un interes al ţării interesului de partid şi că a reprezentat protestarea cea mai elocventă în contra turpitudinilor epocei noastre. Va fi având cusururi d. Carp..." Şeful îl întrerupse : *„Protestez!"* Râsete şi aplauze, iar Filipescu urmă: *„Ţi se impută d-le Carp, că nu eşti destul de abil, adică destul de şiret. Ţi se impută că prea eşti dintr'o bucată, cu prea multe asperităţi, prea colţuros şi ghimpos. Dar adevărul şi virtutea nu pun suliman".*

şi guvernat în ţara aceasta, partid serios care pune interesele ţării mai presus de interesele personale.

...Şi vă spun că nu fac o rea profeţie, când vă declar că evenimentele de care v'am vorbit se vor întâmpla mai repede decât vă aşteptaţi".

Credinţa lui Carp că va veni foarte curând la putere se bizuia pe o audienţă pe care o avusese la 31 Decembrie trecut Marghiloman la prinţul Ferdinand, care-i spusese :

D-l Carp are dreptate, nimic nu se va îndrepta cât timp nu se va schimba sistemul de administraţie al ţării... Veni-va odată şi rândul oamenilor de treabă !"[1]).

După o conversaţie între Filipescu şi Brătianu, când acesta îi spusese : *„Regele nu face caz de Take Ionescu. Părerea mea e că Regele va căuta să împace pe Carp cu Take, ceiace va fi desigur fără rezultat, şi că apoi Carp va avea puterea fără condiţiuni".* (29 Ianuarie 1910, în „Notele' lui Marghiloman) — şi după o audienţă a lui Marghiloman la Regele el însuşi, care îi spusese : Ingrijeşte-te bine, am nevoie de D-ta", (Marghiloman era bolnav de ochi), Conservatorii credeau că venirea lor la putere este o chestiune de zile. Insă iarna trecu, şi primăvara, şi veniră vacanţele de vară, iar în capul guvernului tot Brătianu era.

Carp pierdu răbdarea. La 15 Iunie el plecă în străinătate, ca de obicei, şi înainte de a părăsi ţara se duse la Marghiloman, declarându-i că dacă în Septembrie, mult începutul lui Octombrie „regele nu se ţine de vorbă şi nu-i dă guvernul, el se retrage în viaţa privată".

Amărăciunea aceasta se reflectează şi în rândurile

---

1) Marghiloman, o. c. I. p. 73. Simpatia ce arăta prinţul Ferdinand lui Carp îl făcu să nădăjduiască, că după moartea regelui Carol situaţia politică va fi dată pentru multă vreme Junimiştilor. Dar lucrurile se întorsese din potrivă, şi după ce fu Ferdinand rege, Ionel Brătianu ajunse mai tare decât înainte — atotputernic !

unei scrisori pe care o trimise, o lună mai târziu, nevestei sale, din Vittel (13 Iulie 1910):

Ma chère Siss,

„Merci pour ta bonne lettre, mais que veux-tu, la vie este ainsi faite, elle donne tantôt plus, tantôt moins qu'on ne le mérite: et il est certain qu'en politique elle m'a donné moins, mais s'il y a compensation il ne faut pas être ingrat, il faut se dire qu'on ne peut pas tout avoir".

Greutatea alcătuirei unei biografii a lui P. P. Carp.

Iată-l din nou pe Carp omul, cel care este atât de greu de urmărit în viaţă — o biografie fără corespondenţă! Şi când, din întâmplare, dai de un crâmpei de scrisoare, găseşti în ea numai suflet — numai suflet în omul despre care cei ce nu-l cunoşteau ziceau că e tăios ca un cuţit şi rece ca o zi de iarnă. Fiindcă în adevăr tăios era, iar mândria lui îl împiedica să-şi desvălească sufletul oricui, să fie sentimental şi expansiv. Dar către tovarăşa vieţii lui — oh, atunci lucrurile se schimbau, atunci putea, mai ales de departe, căci astfel de naturi mai uşor îşi arată simţimintele prin scris, de cât prin grai, atunci putea să mărturisească că e amărât în politică, fiindcă viaţa i-a dat mai puţin decât simţea el că merită, dar că el totuşi nu se poate plânge, fiindcă aceiaşi viaţă i-a dat în schimb fericirea casnică. — o compensaţie.

Şi totuşi, ni s'a întâmplat să-l întâlnim, uneori, în tinereţe, expansiv; iar acum, bătrân, la 72 de ani şi jumătate, iată că avem prilejul să-l mai aflăm odată expansiv şi sentimental, păstrător de vechi prietenii intelectuale şi sufleteşti, care nu se uită şi nu se pot şterge din inimă.

Banchetul junimist dela 15 Febr. 1910.

A fost cu ocazia aniversării de 70 de ani a lui Maiorescu, la 15 Februarie 1910. S'a făcut să coincidă această serbare cu banchetul anual al Junimii — care nu ştim dacă n'a fost şi cel din urmă, după o serie de peste 45 de banchete. Se întruniră acolo toţi bătrânii junimişti care mai trăiau, şi erau pe atunci încă mulţi, Maiorescu, Carp, Rosetti, Negruzzi (Pogor mu-

rise în 1906), Gane, Naum, Xenopol, mulţi. Unul din comeseni, Aurel Popovici, a lăsat o descriere a acestei aniversări, pe care o vom reproduce aici, căci pe lângă că este frumos redactată, bine gândită şi bine simţită, apoi ea este şi deosebit de caracteristică pentru psihologia lui Carp [1]).

Descrierea lui Aurel Popovici.

„...O sală mare plină de literaţi. Lângă Maiorescu şedea Petre Carp, pe care atâta lume necunoscătoare îl proclamase de mult : cosmopolit incorigibil. Se rostiră mai multe cuvântări. Se scoală şi cosmopolitul Carp. După o introducere, în care spune că ştiinţa niciodată nu e mediocră, în schimb mediocrităţile sunt totdeauna ştiinţifice, *se întoarce spre vechiul său amic Maiorescu, şi-i zice, cu felul său lapidar : „Ştii tu dece te iubeşte lumea aşa de mult ? Am să-ţi spun eu. Pentrucă tu ai fost un caracter. Pentrucă atunci când au început unii şi alţii să ne schimbe şi să ne batjocorească limba noastră românească, cultura noastră, tu ai avut curajul să te ridici cu ştiinţa ta contra lor. Lumea simţea că tu luptai dintr'un sentiment de datorie publică". Textual. La bătrânul Carp se vedeau lacrămi în ochi. El luă pe prietenul său şi-l sărută în mijlocul adunării. A fost un moment de mare entuziasm obştesc; aplauzele nu se mai isprăveau. Emoţia aceasta era năvălirea firească a unei puternici simţiri, în obraji, în ochi, în expresii româneşti, în lăcrămi româneşti (sic). Nimeni din câţi îl cunosc pe Carp nu-l văzuse niciodată atât de mişcat. In acel moment, oricine vedea limpede până în adâncimea sufletului lui Carp, vedea în el un român, luat de toată lumea drept un sceptic.* Pe fundul întotdeauna acoperit al sufletului lui, vedeai cum scânteiază un adevărat focar de simţire românească".

„Pe mine, fulgerarea acea din adâncuri sufleteşti, m'a făcut să văd o clipă veşnicia adevăru-

1) Aurel C. Popovici : „Naţionalism şi democraţie".

lui pe care de mult îl simţeam : numai în caractere puternice prin moralitatea lor, bate o inimă patriotică, sălăşluieşte adevărata dragoste de neam. Gândindu-mă la scena aceia, nu găsesc extraordinar decât un lucru, că un Carp, un conservator ca el, putea fi privit ca un om lipsit de naţionalism. E ceva absurd. Un conservator de talent extraordinar, care ţinea să oprească invazia teoriilor politice vătămătoare prin radicalismul lor, care din moralitatea sa politică intransigentă a renunţat ca nimeni altul la ani şi ani de putere, şi care căuta să îndrumeze ţara pe calea unei desvoltări naturale, este în această ţară cel mai mare bărbat de stat şi patriot... Azi Petre Carp e om bătrân. Deşi ochii săi strălucesc ca ochii unui tânăr de 20 de ani, deşi spiritul său este de o rară vioiciune, azi e aproape indiferent dacă va mai guverna sau nu această ţară. Omul acesta fusese rânduit de Dumnezeu să stea toată viaţa sa în fruntea trebilor publice. Cu asemenea grădinar politic, azi România ar fi o grădină. Statul român ar avea, de zeci de ani, o administraţie cinstită, pricepută şi statornică... ...Prin codificarea libertăţilor publice se punea de mult capăt anarhiei. Prin reducerea lentă a Parlamentului la rolul său adevărat de organ de control al actelor guvernului, iar nu de pretins reprezentant al unei fictive suveranităţi a poporului, el putea fi scăpat din mlaştina patriotismului gheşeftar. Prin înlăturarea a mii şi mii de Români harnici din mrejile politicianismului, ei ar fi fost nevoiţi să se apuce de negoţ şi meserii, lăsând trebile publice pe care nu le pricep. Oştirea ar fi fost ceiace nu este astăzi. Şi de domnul Carp nu s'ar putea zice, în înţeles critic, de cât un singur lucru : că n'a fost în destul de conservator".

„Acest om a fost sistematic înlăturat toată viaţa lui. Atât e de adevărat că democraţia şi cei ce o susţin ,calcă în picioare cele mai mari valori morale ale unui popor.... Am ţinut să spun aici con-

vingerea mea despre această întrupare a înțelepciunii, a caracterului, a patriotismului românesc și în deosebi a vechei Moldove, pentrucă pilda lui Carp, ca și a lui Maiorescu, ne arată valoarea hotărâtoare a marilor individualități, când e vorba a se da direcții desvoltării unui neam".

Ce departe suntem de aprecierea lui Duca asupra aceluiași Petre Carp :

„o fatuitate plină de superficialitate !"

Și vorbele aceste au fost aruncate de fostul elev Duca, pentru o răzbunare dincolo de mormânt.

Carp avea și el răzbunările lui ,care-l înălțau în loc să-l micșoreze, care făceau din el una din ființele acele rare ce trec prin viață desbrăcate de patimi și de ură.

Sufletul și caracterul lui Carp.

Dupăce, la 10 Decembrie 1909, în urma atentatului împotriva lui Ionel Brătianu, spuse că nu poate prezida o întrunire menită să combată un adversar rănit și condamnat la neputință — acum, la 24 Februarie 1910, o săptămână după aniversarea lui Maiorescu, vorbind la Cameră asupra desființărei Contenciosului Administrativ ,el se se revoltă împotriva unui orator care-l atacase pe Sturdza :

„Mai întâi, Domnii mei, să înlăturăm pe d. Sturdza din discuțiile noastre. Domnul Sturdza nu mai aparține prezentului; el nu aparține încă Istoriei. Prin urmare o delicateță elementară ne obligă a nu-l lovi, și nu admit să-l introduceți ca combatant în luptele noastre parlamentare".

Fapte de aceste, vorbe de aceste, pot sluji de modele în tratate de etică.

Și în acelaș discurs, prin care combătea din nou cu tărie desființarea Contenciosului Administrativ „fără ca abuzul administrativ să fi fost desființat" ,în acelaș discurs găsim acest sfârșit, adresat direct lui Ionel Brătianu :

„Rugămintea mea este următoarea : Domnule Brătianu, d-ta și cu mine suntem șefii partidelor guvernamentabile din această țară. Această colegialitate face să nască obligațiuni reciproce, și una din acele obligațiuni este să ne îndreptăm greșelile

unul altuia, când venim la putere. Vă rog, D-le Brătianu, ca acele greşeli să nu fie prea numeroase nici prea ireparabile, pentru a nu-mi face sarcina prea grea (mare ilaritate)".

„Avertismentul: domnule prim-ministru d-ta ai ajuns tânăr la cea mai înaltă poziţiune din statul român, în virtutea numelui pe care-l porţi. Datoria d-tale este să justifici dinaintea acestei ţări, cum că nu ai moştenit numai numele, dar că ai moştenit şi însuşirile părintelui d-tale. Incercările pe care le vei face în această privinţă vor fi întotdeauna întovărăşite de urările mele.

Şi fiindcă ne-am întins iarăş asupra sufletului şi caracterului lui Carp, să ne întoarcem la mintea, la judecata sa politică, la calităţile sale de om de stat, pentru a arăta că la 73 de ani el era, după cum zicea Aurel Popovici, în deplinătatea facultăţilor sale, „că-i străluceau ochii ca unui tânăr şi-i era spiritul de o rară vioiciune".

Dovada claritătii lui Carp de a judeca faptele desprinse din cuvântarea sa cu privire la budget (22 Martie 1910).

Dovada aceasta o făcu la Cameră, la discuţia generală a budgetului, în ziua de 22 Martie 1910.

Intrarea în materie a acestui discurs e un capo d'operă în ce priveşte politică socială :

„....Domnii mei, dacă comparăm ceiace s'a făcut în alte ţări, cu prilejul dobândirei libertăţilor politice, şi ceiace am văzut la noi, constatăm un lucru foarte straniu, cum că în alte ţări constituţiunile liberale n'au făcut decât să traducă în drept ceiace era deja în fapt, şi când diferitele constituţii franceze au făcut ca cuvântul lui Sieyès, *că „le tiers état" trebue să fie totul în Stat, să fie recunoscut ca bază a drepturilor politice de toată societatea franceză, acea societate franceză n'a făcut decât să constate un ce care exista deja înainte chiar de revoluţia franceză. Elementul burghez stăpânea toată producţiunea acelei ţări. Fie ea literatură, fie ea industrială, fie ea agricolă, toată producţiunea era în mâinile burgheziei franceze de pe atunci".*

„La noi, D-v sunteţi mai tineri decât mine, dar eu îmi aduc aminte foarte bine de epoca aceia când la noi medicii erau străini, spiţerii erau străini, dascălii erau străini, arendaşii erau străini [1]). *Toată pătura aceasta care constitue forţa de activitate, burghezimea unei ţări, era compusă din străini. Negustori, meseriaşi, toţi străini. Şi când în această stare de lucruri noi ne-am dat o Constituţie liberală, ne-am găsit înaintea următoarei probleme : avem o constituţie liberală, dar când ne uităm în jurul nostru dacă avem şi clasele pe care trebuie să se sprijine acea constituţie liberală, nu le-am găsit nicăeri — şi a trebuit să le creăm, şi le-am creat.*

„Dar rezultatul a fost, că creaţiunea acestor elemente neputându-se face destul de repede prin propriile lor puteri, a trebuit să fie făcute prin ajutorul Statului, şi de acolo putem zice că au izvorât neajunsurile stărei noastre actuală constituţională, de acolo faptul anormal că partidele noastre sunt partide budgetare. *Eu cred că nu există o ţară în Europa în care numărul acelora ce-şi trag mijloacele lor de existenţă din budget să fie aşa de mare ca la noi. Aceasta, domnii mei, trebue să aibă în mod fatal o mare înrâurire asupra budgetelor, şi de aceia, ca consecinţă a partidelor budgetare, avem budgetele care nu sunt pentru ţară, ci pentru partide.*

Partidele noastre sunt partide budgetare.

„Un budget al ţării trebue să aibă în vedere nevoile reale ale ţării, şi acele nevoi reale ale ţării se pot arăta sub două formule : prima formulă este desvoltarea forţelor productive, *a doua formulă* apărarea lor. Die Nahrkraft und die Wehrkraft, *cum zic economiştii germani. Un budegt care nu ţine cont de aceste două cerinţe, nu este un budget real.*

Die Nahrkraft und die Wehrkraft.

---

1) Şpiţer înseamnă pe moldoveneşte farmacist, iar la farmacie se zicea şpiţerie. Dascăl= învăţător, profesor.

„Față cu acest budget al țării, care sunt semnele caracteristice ale unui budget de partid? Semnele caracteristice ale unui budget de partid sunt că, înainte de toate, personalul trebuie satisfăcut, și nu numai satisfăcut, dar și mărit [1]*). Și când resursele ordinare ale unui budget nu sunt suficiente ca să îndestuleze personalul, nici ca să-l mărească, atunci se scade dela ceiace trebuie pentru forțele productive și se scade dela ceiace trebuie pentru forțele de apărare.*

„Aceasta este teoria generală. La aplicare ce constatăm? Constatăm cum că budgetele noastre, toate nu au ținut seamă de ceiace trebuie armatei, nu au ținut seamă de ceiace trebuie forțelor productive ale acestei țări, dar au ținut foarte mult seamă de sporirea funcționarismului, și putem afirma că nu este o reformă făcută în această țară, al cărei rezultat, și de multe ori singurul rezultat, să nu fi fost un spor de funcționari".

„Dar aceasta nu este suficient pentru budgete de partid. Budgetul de partid mai reclamă să te sustragi cât se poate de mult de la controlul parlamentar, și atunci, cu o șiretenie demnă de toată admirația, se crează în budgetul general budgete speciale, cu administrația lor specială, cu resursele lor speciale, și cu o lipsă de control din partea parlamentului, care satisface cu desăvârșire pe pe cei ce stăpânesc budgetul".

P. P. Carp analizează apoi budgetul.

După această expunere, care este vrednică să rămâie în Istoria Românilor, și care va rămânea, ca și acea asupra participării boierimei române la renașterea țării — Carp intră în amănuntele budgetului, arătând că acesta este pe exercițiul anului 1910-1911 de 461.000.000 lei, cu un spor asupra budgetului în exercițiu de 26.000.000 lei, din care spor nu s'a satisfăcut măcar nevoile armatei, nici ale căilor ferate, nici ale șoselelor.

---

1) De la Carp a rămas celebra frază că „Românul se naște bursier, trăește funcționar, și moare pensionar". Când și cu ce ocazie a rostit-o, nu putem ști, căci am citit *toate* discursurile sale și nu am găsit-o consemnată nicăeri. Dar e mai mult decât probabil că o fi rostit-o, odată undeva.

Numai la Lucrările Publice ar fi fost nevoie pentru poduri şi pentru şosele, şi numai pentru *repararea* lor, de 40 de milioane de lei. Dar nu s'au alocat, zicea Carp, pentru aceste lucrări nici un ban :

„Nimic pentru armată, nimic pentru forţele productive ale ţării. Dar funcţionarismul, oh ! acolo suntem într'un adevărat Eldorado !"

Şi oratorul arată că s'au creat funcţiuni atât de numeroase, încât, negăsindu-se personal ca să umple posturile create, suma alocată acestor funcţiuni, 2.300.000 de lei, a fost vărsată la Casa de Pensii ! Iar budgetul pensiilor, care în 1900 era de 4.350.000 lei, ajunsese în 1910 la 11.000.000 !

Asupra mânuirei acelor *budgete speciale*, create de Take Ionescu şi adoptate cu entusiasm de liberali, Carp arată următoarele : că, în 1910 de pildă, din budgetul de 461.000.000 lei, numai 311 milioane reprezentau adevăratul budget, iar 150 de milioane reprezentau budgetele speciale, cele care nu erau supuse controlului parlamentar. Şi la fel cu excedentele, care în ultimii zece ani reprezentaseră o sumă de 280.000.000, din care se întrebuinţase 60 milioane pentru armată, 40 milioane pentru portul Constanţa, 50 milioane pentru datoriile din trecut şi 30 milioane pentru fondul de rezervă, total deci 180.000.000 lei, iar restul de 100.000.000

„a fost întrebuinţat aşa pentru materiale, pentru nu ştiu ce, în fine, nu se ştie pentru ce şi cum".

Iar dacă nevoile reale ale ţării nu erau îndestulate, apoi nici măcar resursele sale nu erau exact cuprinse în budget.

„Dar evaluările ? Apoi evaluările, domnul ministru de finanţe zice el singur că s'a ajuns la limita extremă. Eu vă mărturisesc de Domnul ministru de finanţe îmi este mie o fiinţă simpatică [1]). *Dar în ultimele vremuri el este pentru mine şi o fiinţă duioasă* (ilaritate). *D-l ministru de finanţe emite teoriile cele mai bune, dar când vine la apli-*

1) E vorba de acelaş Emil Costinescu, pe care Carp îl aprecia de fapt mai mult decât pe toţi ceilalţi liberali dela moartea lui Ion Brătianu încoace..

cațiune se supune — cu lacrimi, e drept, și aceasta face duioșia situațiunii lui — dar se supune cerințelor colegilor dumisale, încât dumnealui aplică vechiul adagiu latin : probo meliora, pejora sequor, *aprob pe cele bune, dar mă plec la cele rele. In expunerea de motive d-sa este un ministru de finanțe ideal; în budgetul lui, e o ființă nenorocită, care plânge asupra ruinelor țării.* (Aplauze).

Probo meliora pejora sequor.

Camera aplauda. Când era Carp spiritual, Camera aplauda, indiferent dacă el lovea în adversari sau în prieteni .Pentru aceia i-a rămas numele că el a fost un om spiritual și cinstit, dar altceva nu fiindcă din cei care-l ascultau vorbind în parlament, 80 la sută înțelegeau glumele sale și mai mult nu înțelegeau nimic.

Acuma „la critique est aisée", dar ce era de făcut pentru a îndrepta lucrurile ?

Propunerea lui P. P. Carp pentru îndreptarea situației.

Trebuia redus funcționarismul inutil, trebuia desființate bugetele speciale, și trebuia, în loc de un spor de 13.000.000 lei pe care-l crease budgetul din 1910—11, un spor de 20.000.000, astfel repartizat : 3.700.000 pentru armată, și câte un milion pentru Lucrări Publice, Domenii și Interne (poliție), adecă 6.700.000+13.000.000 = 20.000.000. Cu acest budget s'ar putea *începe* o eră de desvoltare a *forțelor productive* ale țării și a *apărării* lor. De aceia, când va veni la putere, Carp va lua departamentul finanțelor. Dar, după cum am văzut, el credea că momentul guvernării sale era mult mai apropiat decât era în realitate, ceiace-l îndreptăți să-și termine astfel magistrala sa cuvântare :

Chestiunea duratei guvernului.

„Domnii mei, se ridicase, ieri mi se pare chestiunea căderei sau duratei guvernului actual. Eu nu vreau să fac pronosticuri, dar am să reamintesc o anecdotă din literatura franceză. Fontenelle, *bătrân de aproape 100 de ani, ajunsese la momentul când toate puterile i se slăiseră. Aparența era a unui bătrân verde, dar nimic nu mai funcționa, și un prieten întrebându-l :* Que sentez-vous, Monsieur de Fontenelle ? *el îi răspunse :* Je sens une grande difficulté d'être. *Aceasta, domnii mei,*

se explică şi la Dv. Ceiace caracterizează guvernul actual este o mare greutate de a trăi".

Totuşi, cu sau fără baloane de oxigen, guvernul mai trăi încă exact nouă luni, în timpul cărora Carp, după cum am văzut mai sus, îşi pierdu răbdarea până a scrie nevestei sale că viaţa i-a dat mai puţin decât merita, şi până a spune lui Marghiloman că va părăsi în toamna arena publică, dacă regele nu-i va da până atunci puterea.

Totuşi se făcu Septembrie şi Octombrie, şi el nu părăsi arena publică. Motivul era că între timp Maiorescu avusese şi el o audienţă la Rege ,care-l sfătuise să aibă Conservatorii răbdare, căci înainte de sfârşitul anului vor fi chemaţi să formeze guvernul [1]).

Dimisia guvernului liberal şi formarea noului guvern Conservator (29 Decembrie 1910).

De altfel, în Martie 1911 se împlinea perioada constituţională de patru ani de guvernare liberală, aşa în cât chiar dacă Regele nu şi-ar fi ţinut făgăduiala. Brătianu tot trebuia să demisioneze. Dar Regele şi-o ţinu. La sfârşitul lui Decembrie, trei zile înainte de Crăciun, primul ministru întruni majorităţile parlamentare, comunicându-le că, pentru a pregăti o nouă şi fecundă guvernare, partidul naţional-liberal e nevoit să se retragă dela putere.

Demisia fu dată abia la 28 Decembrie 1910, iar a doua zi, 29 Decembrie, dimineaţa, Carp fu chemat la Palat pentru a forma lista ministerială şi apoi după amiază pentru a presta jurământul.

---

1) Nimic important în restul anului, decât agitaţia asupra legei pentru încurajarea industriei naţionale, despre care vom vorbi însă sub următoarea guvernare a lui Carp, şi legea asupra Consistoriului Bisericesc ,care ridică o furtună în Parlament, astăzi neinteresantă ca toate chestiunile de ordin religios. In schimb se petrecu în Ardeal lucruri de un deosebit interes pentru zilele de azi. Alegerile generale din Ungaria aduseră o noutate. De unde, de multă vreme, ideia *pasivismului* predominase în românime, acum ea hotără să ia parte la luptele electorale, deşi legea ungurească, părtinitoare pentru Maghiari, micşora mult sorţii de izbândă ale Românilor. Incercarea urmărită cu o deosebită patimă, nu numai de ungurime, dar şi de întreaga românime de dincolo şi de dincoace de Carpaţi, dădu greş ca rezultat general, dar nu ca rezultat moral, deoarece, votul fiind pe atunci în Ungaria pe faţă, succesul Românilor fu destul de considerabil (Vasile Lucaci căzu numai cu 96 de voturi la Beiuş,Vaida Voevod este ales la Orăştie şi la Arpoş, iar în alte 4 localităţi fură aleşi Teodor Mihali, N. Şerban, Ştefan C. Pop şi V. Damian. In schimb Octavian Goga şi Iuliu Maniu căzură cu o mare diferenţă de voturi).

Dar lucrurile nu se petrecuseră fără oarece greutăţi.

Încercări de apropiere între Carp-Take Ionescu.

La sfârşitul lui Octombrie, prin presiuni venite de sus, se încercase o apropiere între Carp şi Take Ionescu. Parlamentarii erau Marghiloman şi Bădărău. Takiştii cerură următoarele : întâiu că Petre Carp să declare cum că şefia viitoare a partidului nu poate fi rezervată unui privilegiat prin naştere (! ?), al doilea să se facă revizuirea Constituţiei pentru a înscrie în ea reforma administrativă, inamovibilitatea tuturor funcţionarilor, contenciosul administrativ, şi revizuirea legei electorale (contopirea colegiului I cu al II-lea) [1]).

Aceste erau cererile lui Take. Iar răspunsul lui Carp fu : Nici o declaraţie pentru şefie, deoarece aceasta ar însemna să recunoască, ceiace e fals, că există un privilegiu al naşterei ; nici o revizuire a Constituţiei la care se opunea el de 40 ani; nici o reformă electorală, căci ar fi o primejdie a opune un mare colegiu proprietate-oraş unui strâmt colegiu ţărănesc; şi în definitiv nici o înţelegere şi nici o întrevedere cu Take Ionescu spre a nu legitima credinţa că nu se poate fără el [2]).

Scurt !

Aceste se întâmplau la 28 Octombrie. Dar Regele avea ce avea în gând. In Decembrie îi spuse lui Carp, la o audienţă care avu loc scurt timp înainte de Crăciun „că îl roagă totuşi să încerce un guvern de concentrare cu Take Ionescu". Iar ceiace avea Regele în gând, era să nu fie în ţară trei partide. Lucrul acesta nu-l putea suferi. Două partide *istorice* găsise în ţară când venise, două să rămână. Acesta era şi cuvântul pentrucare succesele electorale ale Takiştilor nu-l impresionau — un partid care nu era istoric ! — şi motivul pentru care dorea o împăcare între Carp şi Take — contopirea celor două disidenţe şi reconstituirea partidului conservator.

Carp răspunse Regelui : Da, Majestate, şi merse de la Palat drept la Take Ionescu. Ii călca pentru întâia dată pragul locuinţei.

Un prieten de-al lui Take Ionescu, care trebuie să fi

---

1) Asigurând astfel păturei conducătoare (proprietate şi oraşe) primul pas în conducerea trebilor publice (Marghiloman, o. c. I. p. 81).
2) Marghiloman, I. p. 81.

fost bine informat, ne dă asupra acestei întrevederi următoarele amănunte :

„Cu monoclul la ochi, cu sufletul rece ca o lamă de cuțit (?), Carp intră, se așează pe scaun, și-i scandă apăsat următoarele cuvinte : Am venit, trimis de Rege. El vrea să mă înțeleg cu tine pentru guvernare. Tu știi însă că noi doi nu suntem făcuți să ne înțelegem. Să vorbim dar de altceva mai interesant. Take Ionescu, care îl cunoștea bine, nu păru surprins. Ii dete dreptate. Și conversația între acești doi oameni așa de inteligenți, ținu un ceas întreg. Vorbiră de agricultură, de călătorii, de Wagner" [1]).

Intr'o antologie, bucata aceasta ar face minuni. In viață... Intoarceți pagina, vă rog. Capitolul următor va lămuri multe.

1) C. Xeni, o. c. p. 243

CAPITOLUL IX

P. P. Carp a doua oară prim-ministru (1910—1912)

Carol I·

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,

La toţi de faţă şi viitor, sănătate [1]) :

Văzând demisiunea ce Ne-a înfăţişat ministerul Nostru,

Am decretat şi decretăm :

Art. 1. Această demisiune este primită de Noi.

Art. II. D. Petre P. Carp este numit preşedinte al consiliului Nostru de miniştri şi ministru secretar de Stat la departamentul de finanţe.

Art. III. Preşedintele consiliului Nostru de miniştri este însărcinat cu executarea acestui decret.

Dat în Bucureşti, la 29 Decembrie 1910.

CAROL

(*Monitorul Oficial* din 30 Decembrie 1910, într'o Joi).

Dedesupt, într'acelaş Monitor Oficial, Carol I, Rege al României prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţio-

---

1) Această formulă a rămas neschimbată până azi, deşi nu are nici sens, nici sintaxă. Căci în adevăr ce poate însemna : Sănătate la toţi viitori ? Viitori ce ? şi dece Viitori ?. Asemeni nu are sens acel : am decretat şi decretăm, căci este o repetare inutilă, şi nu vedem de ce nu se face atunci conjugarea întreagă : Am decretat, decretăm, vom decreta, am fi decretat. Fără să mai vorbim de „Graţia lui Dumnezeu" căci aci chestiunea e gravă şi prea delicată pentru a fi tratată într'o simplă notă.

nală, a mai decretat şi mai decretează că miniştrii săi, secretari de stat, sunt :

Lista noului cabinet conservator.

Titu Maiorescu, la departamentul afacerilor străine; Alexandru Marghiloman la interne; Ion N. Lahovari, la agricultură şi domenii; Constantin C. Arion, la culte şi instrucţii; Nicolae Filipescu, la război; Barbu St. Delavrancea, la lucrări publice; Dimitrie Neniţescu, la industrie şi comerţ, şi Mihail G. Cantacuzino, la justiţie.

Cartel de alegeri Take Ionescu-Ionel Brătianu.

Drept răspuns la aceste decrete regale, a treia zi, 31 Decembrie 1910, Take Ionescu şi Ionel Brătianu încheiară un cartel electoral pentru a lupta în alegeri, cot la cot, împreună, împotriva partidului conservator. Duşmănia din ajun dintre takişti şi liberali dispăru ca prin farmec, uitând şi unii şi alţii toate invectivele care şi le aruncaseră în faţă. (lui Take Ionescu că era „jidovit" şi fraţilor Brătianu că erau „tâlhari").

Uitarea este în genere unul din cele mai frumoase daruri cu care ne-a înzestrat Dumnezeu, iar în politică este nepreţuită. Take Ionescu, după succesele sale electorale din ultimii doi ani, putea crede, cu drept cuvânt, că unindu-se cu liberalii ar putea ajunge nu numai să aibă o imensă majoritate în parlament, care ar face guvernarea conservatoare imposibilă, dar că ar putea chiar să aibă, eventual, majoritatea.

Totuşi Conservatorii oferiseră opoziţiei 55 de locuri în parlament (20 la Senat şi 35 la Cameră), ofertă pe care şi Ionel Brătianu şi Take Ionescu o refuzaseră cu dispreţ. Şi atunci intră în joc maestrul teatrului de păpuşi, Marghiloman, cel a tot ştiitor în tragerea sforilor. Parlamentul fu dizolvat, şi alegerile fixate pentru ziua de 12 Februarie 1911. Carp stătea la o parte şi râdea. Spusese el odată regelui că „va fi silit să dea mână liberă amicilor săi" [1]) şi Regele nu-l crezuse. Acum se ţinea de cuvânt, ca întotdeauna. Ba merse chiar atât de departe, încât, în toamnă, Regele se plânse lui Stirbey că nu are cu cine vorbi, deoarece la toate întrebările sale Carp îi răspundea sau că *„la question n'existe pas*

---

1) In 1904, vezi mai sus.

sau că *„ça regarde Marghiloman"* [1]). Iar acum, în preajma alegerilor generale şi după câteva frumoase succese la nişte alegeri comunale (Giurgiu, Constanţa şi Sulina) primul ministru întâlnindu-se cu un fost deputat liberal îi spuse, râzând pe sub mustaţă :

— „Păcătoasă ţară".

— „Dece, coane Petrachi ?"

— „Să vezi că am să reuşesc în alegeri !" [2]).

Şi reuşi. Adevărat că lupta fu amarnică, o îndârjire cum nu se mai cunoscuse în ţară de la alegerile din 1875. Adevărat că opoziţia, exasperată, aducea guvernului fel de fel de acuzări de samavolnicii, de ilegalităţi, ca şi cum nu s-ar mai fi văzut niciodată la noi alegeri ca acelea pe care le făcea Marghiloman. ministrul de interne [3]). Dar, adevărat sau nu, guvernul reuşi, şi încă cu un prea frumos succes [4]).

Programul lui P. P. Carp.

Inainte de deschiderea noului Parlament Carp îşi publică programul. Se aflau în el, mai întâi, punctele principale cunoscute de mai înainte : Reforma administrativă, adecă acea descentralizare despre care s-a vorbit pe larg în altă parte şi despre care spusese el că sau o va înfăptui sau va părăsi puterea, apoi întărirea

---

1) Marghiloman o. c. I. p. 85.

2) Bacalbaşa, o. c. IV p. 11.

3) Marghiloman a *strâns cureaua,* cum se zice, şi a strâns-o puternic, dar n'a făcut altceva decât ceeace a făcut majoritatea miniştrilor de interne dinaintea sa. El era atât de nerăbdător să cunoască rezultatul acestor alegeri, de care atârna soarta partidului conservator, încât îşi mutase biroul în chiar sala telegrafiştilor de la poşta centrală, mergând de la unul la altul şi citind personal benzile.

4) La colegiul I reuşiră 55 conservatori şi 13 opozanţi (cu 7 balotagii); la col. II din 57 de locuri, opoziţia luă numai 5 şi 8 balotagii; la col. III, ieşă 38 guvernamentali, un liberal şi un balotaj. Aceasta la Cameră. Iar la Senat, unde opoziţia a fost mai tare, din 60 de locuri la col. I conservatorii n'au luat decât 30 (contra 18 opozanţi şi 12 balotagii) şi la col. II reuşiră patru opozanţi : I. Brătianu, M. Pherekyde, Spiru Haret şi Bădărău. Balotagiile au dat fireşte guvernamentali, iar la Universitate au ieşit la Iaşi guveramentalul N. Bogdan şi la Bucureşti opozantul dr. Toma Ionescu (fratele lui Take). La aceste alegeri au candidat şi Nicolae Iorga (candidatul partidului Naţionalist) întrunind 386 de voturi şi Racovski (candidatul partidului socialist, în absentis) 320 de voturi. Preşedinte al Camerei a fost ales Const. Olănescu (vice preşedinţi : D. Grecianu, M. Deşliu, M. Seulescu şi M. Vlădescu). iar al Senatului Gh Gr. Cantacuzino (vice-preşedinţi : Petre Missir, Al. Callimaki, general Tell şi general Argetoianu, tatăl lui C. Argetoianu).

armatei şi înmulţirea reţelelor căilor-ferate. Urmau : legea meseriilor cuprinzând asigurarea, pensiile şi creditul muncitoresc, legea încurajării industriei naţionale exproprierea bunurilor de mână moartă, scăderea taxelor vamale, în deosebi pentru articolele agricole ţărăneşti şi pentru făină, scutirea de impozite funciare pentru ţăranii care aveau mai puţin de 6 hectare, o lege pentru incurajarea proprietăţii mijlocii, şi modificarea legei cârciumelor.

Critica opoziţiei.

Programul acesta fu aspru criticat de opoziţie, care-l trată de program *demagog,* fiindcă era pătruns de veşnicul gând al d-lui Carp de a veni în ajutorul „celor mici şi slabi", care trebuiau înălţaţi şi întăriţi spre a evita crearea unui proletariat orăşenesc şi câmpean, ce ar fi constituit pentru ţară, după părerea sa, părere foarte justă, culmea calamităţii.

Dar opoziţia, care nu putea să nu ştie ce înseamnă *demagogie,* era desigur lipsită de bună credinţă când aplica vorba aceasta programului reformelor lui Carp, fiindcă, dacă demagogia înseamnă a măguli poporul pentru a-l stăpâni, apoi înseamnă şi a-l înşela, a făgădui ce nu se poate ţine. Or, Carp nu venea cu programul său pentru a lua puterea, ci luase pentru a-şi înfăptui programul. O nuanţă. Legile erau pregătite, vor fi prezentate, vor fi votate şi promulgate — câte vor ajunge la rând în această prea scurtă guvernare. Se făgăduia şi se ţinea. Unde era deci demagogia ?

Programul său fu tălmăcit de primul ministru la o întrunire din Iaşi, în ziua de 9 Februarie 1911 :

> *„Domnilor* — spusese el — *domnul Grecianu în cuvântarea sa, a spus odinioară ceva care pentru mine este lauda cea mai mare ce putea să mi se aducă. A spus că poziţiunea mea de astăzi, că programul partidului conservator de astăzi, nu este decât încoronarea unei vieţi întregi de consecvenţă şi de cinste politică.*
>
> *„Fiu al Iaşului, am mândria de a crede că nu am demeritat de voi, şi astăzi vin în mijlocul vostru, la adânci bătrâneţe, la sfârşitul carierei*

mele, ca să vă dovedesc că cuvintele lui nu erau o măgulire, ci un adevăr real.

Din luptele politice, în toate țările lumii, se desprind oarecare idei, oarecare lucruri, care odată puse în picioare nimic nu le mai poate răsturna, și care trebuesc să fie realizate, fie de acei care le-au conceput, fie de acei care vin după dânșii...

Ce ni se tot vorbește de ciocoi și de democrați? Eu pun întrebarea oricărui om, fie el democrat, fie el ciocoi: ce-ai făcut pentru țară. Imi poți spune că în cutare împrejurare ai făcut cutare lucru și în anume altă împrejurare ai făcut cutare alt lucru? voi zice: ai binemeritat de la patrie. Când voi vedea însă că nu ai făcut decât niște promisiuni iluzorii pe care nu le-ai împlinit, fie el ciocoi, fie democrat, îi voi zice: Indărăt!

„...Nu de proprietarii mari, nu de plutocrație, nu de aristocrație se vorbește în programul nostru, ci se vorbește de cel mic, de cel suferind. Adversarii noștri, când au văzut că nu ne poate combate pe tărâmul acesta, au zis: Așa este, dar acest program nu se poate realiza, e o promisiune falacioasă! Ei bine, am venit aci ca să vă dovedesc că se poate realiza!".

Politica sa agrară.

Carp intră deci în amănuntele acelui program, arătând că cumpărarea bunurilor de mâna moartă și împărțirea lor la țărani se poate face foarte ușor, și la fel scutirea proprietății mai mică de 6 hectare de impozite către Stat, și la fel crearea Cassei de ajutor pentru meseriașii bolnavi, infirmi, sau bătrâni. El desfidea pe guvernanții care vor veni după el să desființeze ceiace va fi făcut, sau să nu facă ei ceiace n'ar ajunge el să realizeze.

Politica sa economică de ridicare a standardului de viață.

Pentru ieftenirea traiului Carp avea un întreg mănuchi de idei, și în primul rând desființarea taxei asupra făinei [1]) și a taxei asupra petrolului. Prin desființarea acestor taxe se pierdea circa 4.300.000 lei, care urmau să se îndestuleze prin sporul venitului vamal.

1) Taxa asupra făinei fusese creiată în favoarea unui *fond comunal*.

Venea apoi ieftenirea sării în bulgări de la 12 la 5 lei suta de kilograme, şi pe urmă iertarea ţăranilor de rămăşiţele datoriilor pentru porumb, precum şi sporirea salariilor impiegaţilor celor mici (învăţători, profesori liceali, impiegaţi de C.F.R.) :

„Şi desfid pe cei care mă vor răsturna — zicea Carp — *să vină să zică că vor scade aceste lefuri, sau că vor reînfiinţa taxele asupra făinei şi asupra petrolului, sau că vor mări preţul sării, şi aşa mai departe.*

„...Dar, domnii mei, dacă am absolută încredere în vitalitatea şi în bunele efecte pe care le va avea opera noastră, să nu credeţi că numai aci se opreşte programul partidului conservator. Mai este un punct pe care nu l-am atins în apel... şi acela constă în distrugerea banditismului politic.

Distrugerea banditismului politic.

„Este o luptă între idei şi apetituri, o luptă între consecvenţele şi inconsecvenţele politice, o luptă între convingeri şi lipsa de convingeri politice, căci numai cele d'intâi au putere, iar celelalte nu realizează nimic decât satisfacerea poftelor lor..."

Vorbele acestea sunt foarte semnificative, fiindcă, rostite la 9 Februarie 1911, şi îndreptate împotriva lui Take Ionescu, ele dovedesc că lupta ce se va da în chestiunea tramvaielor şi îndreptată împotriva liberalilor, luptă care se va naşte abia câteva luni mai târziu, nu s'a pornit din patimă, sau din răzbunare, ci din convingere, din necesitatea ce credea Carp că i se impune de a împlini acest punct al programului său : distrugerea banditismului politic.

După deschiderea parlamentului el îşi expuse programul din nou, în faţa Camerei, cu prilejul discuţii asupra proectului de lege pentru ieftenirea traiului (care cuprindea reformele arătate mai sus : degrevarea impozitului financiar, desfiinţarea taxei pe făină etc).

Ideile lui Carp erau criticate aspru de liberali pentru ca în cele din urmă să le aprobe.

Era în ziua de 23 Martie 1911. Drept răspuns la o cuvântare a lui Barbu Catargi [1]), care-şi exprimase

1) Deputat conservator, ginerele lui Gheorghe Cantacuzino, fostul şef al partidului.

mirarea asupra atitudinei partidului liberal față cu proectele de reformă ale guvernului, Carp spuse că el din potrivă nu se miră deloc :

„In adevăr, domnilor, dela 1881, de când am început a afirma individualitatea mea în sânul partidului conservator, și de când am vrut, conform cu ceiace credeam eu că este bine, să fac și eu ceva pentru această țară, totdeauna în calea mea am găsit partidul liberal.

„Când m'am gândit la meseriași și am vrut să le dau posibilitatea să discute ei înșeși interesele lor pentru a face din ei nu individualități izolate, prin urmare slabi, dar asociațiuni puternice, cine s'a ridicat să mă acuze că vreau să revin la Evul Mediu reinstituind metrizele și jurandele dinaintea revoluției franceze? Partidul liberal. Nu este vorbă, a revenit pe urmă și s'a asociat la acea ideie, căci ceiace este în natura lucrurilor, oricât le vei combate, tot trebuie să recunoști necesitatea lor.

Când mai pe urmă am vrut să restabilesc valuta, pe cine am găsit în calea mea? Tot pe partidul liberal. Nu este vorbă, a revenit și aici. Și dacă astăzi acțiunile care atunci erau de 1000 de lei, dacă astăzi, grație restabilirii valutei, sunt de 5000 de lei, cine se folosește? Nu noi, ci partidul liberal.

Când am vrut să împart moșiile statului și am venit cu ideia indivizibilității pământului țărănesc, pe cine am găsit în calea mea? Pe partidul liberal! Iar când acel partid liberal a venit la putere a suprimat loturile cele mari, care formau proprietatea mijlocie, iar loturile mici, în loc să le dea exclusiv țăranilor, le-a dat preoților și învățătorilor (pentru a-și crea o clientelă politică).

Pe urmă, când am vrut să așez impozitele pe altă bază... pe o bază de dreptate mai mare între cei care au și cei care n'au, pe cine am găsit în calea mea? Partidul liberal.

Și astăzi când viu să iau niște măsuri, care nu sunt suficiente, o recunosc, dar care vor avea o

mai mare înrâurire decât vor s'o recunoască adversarii mei, tot partidul liberal e în calea mea! Oriunde am vrut să fac bine, să se ştie în Istorie că liberalii s'au opus!" (Aplauze prelungite şi îndelung repetate).

După acest rechizitoriu, care poate în adevăr fi numit istoric, Carp tălmăci, pe rând, toate reformele cuprinse în proectul de lege pentru ieftenirea traiului.

Cu privire la degrevarea impozitului funciar (a proprietăţii sub 6 hectare) el arătă că dacă nu a anulat impozitul personal, ci pe acel funciar, cauza era că „aceste pământuri odată degravate, niciodată nu o să puteţi să le resupuneţi impozitului". Iar dacă Take Ionescu era acum pentru suprimarea taxei personale, pe care o numea barbară, Carp îi aminti că la 12 Februarie 1901, cu zece ani în urmă, el fusese răsturnat de la putere de acelaş Take Ionescu tocmai fiindcă voia să suprime impozitul personal înlocuindu-l cu unul proporţional, care împunea pe cei bogaţi mai mult decât pe cei săraci.

Indignat, bătrânul prim-ministru se întoarse către adversarul său, apostrofându-l :

„Ei, când acesta e faptul, domnule Take Ionescu, mă întreb : când erai convins? atunci sau azi?... Eu cred că nu erai convins nici atunci, nici acum. Cred că era numai vechiul sistem introdus la noi de a ataca, atunci când eşti în opoziţie, tot ce vrea guvernul, şi în această privinţă recunosc că eşti meşter".

Răspunzând mai departe la învinuirile ce i se adusese că legea degreva populaţia de impozitele asupra făinei şi a petrolului, dar nu şi asupra sării şi a zahărului, Carp arătă că nu era nevoie ca aceste articole să intre în prevederile legei, deoarece luase pentru ieftenirea lor alte măsuri [1]). Dar lupta ce o dădea pentru iefteni-

---

1) Se comandase pentru sare (era vorba de cea destinată agriculturii) nişte maşini în străinătate, care vor efectua fabricarea unei sări în droburi, denaturată pentru uzul vitelor, ce va permite vânzarea sutei de chilogram cu 5 lei în loc de 15. Cât despre zahăr, Carp anunţă că va veni cu o lege specială, care va aduce nu numai o scădere de 15 bani la chilogram, dar care va impune şi o stabilitate în preţuri, neputând să le ridice mai sus de o anumită scară.

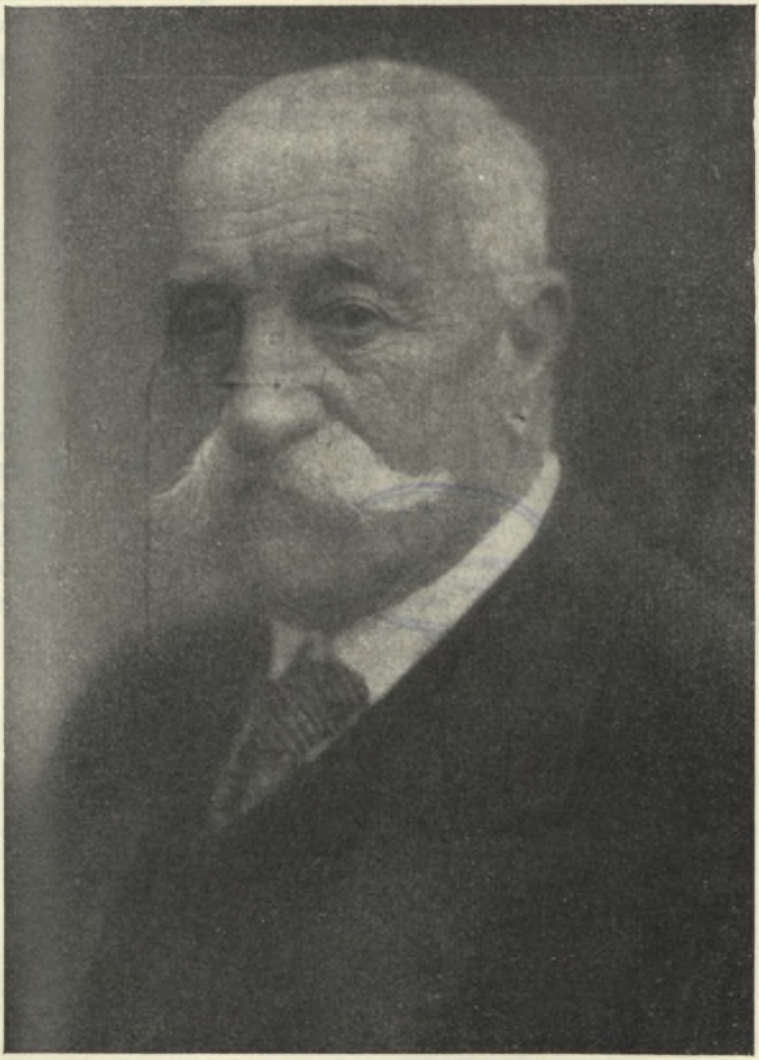

P. P. Carp

rea traiului, o urmase pe două căi : reducând taxele şi mărind lefurile. Astfel că, după calculul său, toate degrevările, inclusiv ieftenirea zahărului şi a sării, reprezentând o cifră globală de circa 13 milioane lei, iar reducerea reţinerilor la pensii şi mărirea unor lefuri reprezentând încă 4 milioane, ajungea la un total de 17.000.000 lei „care rămâneau în punga celor mici".

...Şi atunci — zicea el — *dacă facem calculul, care este proporţia între budgetul unui om sărac şi care este cifra cu cât i se reduc sarcinile pe care le are, veţi vedea că cifra cu care se reduc sarcinele ţăranilor este de aproape 34 de lei pe an, adecă 10% din întregul său venit anual, căci se ştie că venitul unui ţăran se poate evalua la 350—400 de lei pe an".*

Sfârşitul discursului fu din nou îndreptat împotriva lui Take Ionescu şi a nouei sale îndrumări în chestia agrară (desfacerea unui bloc de 600.000 de ha. din proprietatea mare şi împărţirea pământului expropiat la ţărani). După expunerea politicei sale *sociale*, Carp îşi încheiă cuvântarea în şef al partidului conservator, apărător al marei proprietăţi.

P. P. Carp apărând marea proprietate.

„D. Take Ionescu zicea că are asupra proprietăţii alte vederi decât ale noastre. Se poate. Şi poate că tocmai aceste deosebiri de vederi explică pentruce dumneasa este în opoziţie şi nu este alături de mine... Dar convingerea d-sale e venită târziu, căci 15 ani cât a fost d-sa în partidul conservator, alături cu mine şi alături cu Lascar Catargi, nu s'a arătat măcar în mod embrionar care este adânca prăpastie care-l despărţea de ideile şi de partidul nostru... Această adâncă deosebire este astăzi că noi avem o altă părere faţă cu descompunerea şi faţă cu reducerea proprietăţii mari. Proprietatea mare este pentru mine rezervorul avuţiei naţionale ; pentru d-sa este o anomalie care trebuie suprimată cât mai în grabă. Vă închipuiţi, domnii mei, ţara aceasta distrugând proprietatea cea mare şi reducându-se numai la acele mici parcele pe care vi le arată d. Take

Ionescu în perspectivă. Şi atunci vă întreb : bine, dar ce-faceţi cu populaţia târgurilor? Căci în fine, avocatul din ce trăieşte, arhitectul din ce trăieşte, profesorul din ce trăeşte, comerciantul din ce trăeşte ? Din proprietatea de 6 hectare ? sau din proprietatea mare ? Şi atunci, când veţi ajunge d-voastră să aveţi numai proprietate ţărănească fărâmată în ţara aceasta, odată cu suprimarea proprietăţii mari aţi suprimat şi oraşele, şi aţi introdus peste tot nivelarea, însă nivelarea mizeriei !"

Am mai spus-o şi trebuie s'o mai spunem : Carp a fost un profet. Proprietatea mare a fost desfiinţată, chestia agrară nu a fost rezolvată, dar în schimb nivelarea mizeriei s'a impus, triumfătoare „în această ţară". Şi în această ţară, dacă nu-şi va deschide ochii cât mai e timp, se vor mai înfăptui şi alte profeţii de ale lui Carp... ferească Dumnezeu.

Legea băuturilor spirtoase.

La sfârşitul sesiunei parlamentare, la 21 Aprilie, primul-ministru mai rosti o cuvântare la Cameră privitoare la modificarea legei băuturilor spirtoase. Ideia care predomina în această lege era desfiinţarea cârciumelor *în mod treptat,* nu laolaltă, după cum dispuseseră liberalii prin legea lor anterioară, şi aceasta, atât în interesul cârciumarilor, pentru a nu-i lăsa de la o zi la alta pe drumuri, cât şi în interesul băutorilor... pentru a nu-i supune unui brusc procedeu „de desintoxicare!"

Activitatea guvernului după închiderea parlamentului.

Activitatea guvernului, de la închiderea sesiunii parlamentare din primăvară şi până la redeschiderea ei în toamnă, a fost îndreptată în trei direcţii : într'o atentă băgare de seamă a evenimentelor externe, care se precipitau în aşa fel, încât era de prevăzut că deslegarea afacerilor Orientului nu mai era decât o chestie de luni mai ales acum după declararea războiului italo-tripolitan — apoi în soluţionarea chestiunei bisericeşti, care era în suspensie de vre-o doi ani — şi în fine şi, mai ales, în nenorocita afacere a tramvaielor comunale, care va aduce căderea regimului de la putere. Această din urmă afacere, pentru a nu-i scoate nimic din omogenitatea povestirei va fi tratată abia la urmă.

Chestiunea bisericească.

De asemeni vom arăta numai foarte pe scurt în ce

a constat chestiunea bisericească, fiindcă în afară de afacerea Ghenadie care a avut o repercusiune politică, toate celelalte lupte sau neorândueli bisericeşti lipsesc de interes pentru viaţa publică a ţării.

Episcopul de Roman, Serafim, râvnind probabil scaunul metropolitan, învinuise pe mitropolitul primat Atanasie Mironescu de erezie, de plagiat şi imoralitate. Pentru a da scandalului o proporţie cât mai mare, el implică în această afacere pe o Doamnă (Madame Mitropolitul), publică prin ziare facsimile de scrisori şi reproduse pasagii din cartea plagiată (Etica evoluţionistă). Sinodul bisericesc fiind convocat, se începu o judecată foarte puţin conformă cu preceptele evanghelice, o judecată de scabroase învinuiri şi de furtunoase patimi deslănţuite în sânul sfintei biserici. Acest Sinod, prezidat de Mitropolitul Moldovei, învinuieşte la rândul său pe episcopul Romanului de înţelegere cu catolicii. Ministerul Cultelor protestează împotriva acestei învinuiri, Mitropolitul acuzat cere ca ministrul (Arion) să părăsească sala de şedinţe, Episcopul Dunării de Jos (Nifon) pleacă scârbit din sânul Sinodului, şi aşa mai departe. Parcă ar fi fost o tragi-comedie scrisă de un duşman al bisericii şi jucată de adepţii săi.

Rezultatul: achitarea Mitropolitului şi depunerea din scaun a Episcopului, învinuit de calomnie şi de răzvrătire împotriva Sinodului (declarase că va face apel la Sinoadele omodoxe străine). Serafim, nevoind să se supună sentinţei, refuză să părăsească scaunul episcopal şi fu scos de acolo cu sila, de prefect şi de poliţie. Dar scandalul, în opinia publică mai ales, nu încetă, aşa încât guvernul fu nevoit să recurgă la un nou mijloc de împăcare a spiritelor: demisia mitropolitului achitat. Numai în urma acestui act — în timpul guvernului Maiorescu — pacea fu restabilită în sfânta biserică autocefală română!

Deschiderea parlamentului (15 Noembrie 1911).

La 15 Noembrie 1911 Parlamentul îşi reîncepu activitatea, deschis fiind printr'un Mesagiu Regal care vorbea de „gravul conflict între două mari puteri" (Italia şi Turcia în chestia Tripolitaniei) cu care suntem în cele mai bune relaţii. Situaţia noastră ne-a impus de la

sine, fără anume declarare, o neutralitate absolută, care ne dă putința a contribui și noi la împiedicarea turburării păcii în Peninsula Balcanică".

Aceste vorbe liniștitoare arătau tocmai neliniștea regelui și a guvernului față de evenimentele externe. Totuși ele erau necesare pentru a da Parlamentului seninătatea necesară votării reformelor guvernamentale, seninătate pe care i-o scoase însă pătimașa afacere a tramvaielor.

Legi votate în această sesiune.

Până a ajunge la ea, să vedem deci care din legi mai fură votate în această sesiune. Mesagiul Regal vorbea de „ușurarea traiului la sate și în orașe" de „legea meseriilor" și de „legea descentralizării administrative", pe care, luând-o în deaproape cercetare, veți înfăptui în sfârșit imperioasa cerință a art. 131 din Constituția de la 1866".

Dar tocmai această imperioasă necesitate nu ajunse să fie înfăptuită, după cum mai jos vom vedea. In schimb legea pentru ușurarea traiului, analizată mai sus, a trecut, și legea vânzărei bunurilor de mână moartă, și legea meseriilor.

Legea meseriilor.

Aceasta din urmă, care este o operă de socializare, scumpă inimii lui Carp de atât amar de vreme, a fost alcătuită de el împreună cu Nenițescu, ministrul Industriei și Comerțului, și este călăuzită de următoarele principii: [1])

Meseriile sunt împărțite pe categorii (enumărate în lege în ordine alfabetică), iar meseriașii intră cu toții în prevederile legei, fie că sunt patroni sau meșteri, fie că sunt ucenici, calfe, călfițe, *lucrători* din făbrici sau *muncitori* fără pregătire de meșteșug, întrebuințați în făbrici, ateliere, mine, cariere, etc. Prin urmare este o extindere a legei care cuprinde în sfera ei pe toți lucrătorii și muncitorii, chiar când aceștia nu sunt meseriași. *Drepturile* și *îndatoririle* tuturor acestora, unii față de alții, sunt anume arătate în lege și de asemenea se reglementează și orele de muncă, dar numai pentru minori și pentru femei (8 ore pentru minorii până la

1) Poartă numele de „Lege pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești".

15 ani, 10 ore până la 18 ani, şi *nu mai mult de 11 ore* pentru femei).

Ce departe suntem de cele 6 ore ale lui Leon Blum.

Breasla. Meseriaşii aceştia sunt datori a se întruni în asociaţiuni de cel puţin 25 de membri ce se îndeletnicesc cu acelaş meşteşug, şi aceste asociaţiuni, se numesc *„Bresle"* sunt obligatorii chiar pentru meseriaşii din comunele rurale, care, dacă nu sunt în număr suficient pentru a constitui o breaslă în comuna lor, fac parte din breasla corespondentă din reşedinţa judeţului. [1]).

Corporaţia. Mai multe bresle la un loc formează o *Corporaţie,* care trebuie să cuprindă cel puţin o mie de membri, şi care se administrează de un Consiliu compus din membrii comitetelor tuturor breslelor ce o alcătuesc. Acest Consiliu de Administraţie ţine registrele corporaţiei, înfiinţează birouri de plasare, etc.

Corporaţiile fiind persoane juridice, ele ţin odată pe an o Adunare Generală, la care iau parte toţi membrii ei (patroni, meşteri, calfe, lucrători, etc.) şi care votează statutele, aprobă bilanţul, descarcă consiliu de gestiune, alege cenzorii şi a. m. d.

Comisiunile de judecată ale breslelor. O comisiune de judecată, întocmită pe corporaţii, e chemată să judece neînţelegerile dintre meseriaşi între ei sau dintre meseriaşi şi patroni [2]).

Asigurările sociale. Cassa Centrală a meseriilor. Aceasta este organizarea meseriaşilor, cuprinsă în Capitolul I al legei. De aici încolo ea se ocupă de opera socială a asigurărilor muncitoreşti: *asigurare în contra boalei* (cap. II), *în contra invalidităţii* (din boală, cap. IV, § 2) şi *asigurarea pensii de bătrâneţe* (cap. IV, § 1). Fondurile pentru cele două d'intâi se strâng prin cotizaţiile membrilor asociaţiei (reţinute de patron), iar pentru cele două din urmă printr'o contribuţie colectivă

---

1) Datoriile breslelor sunt numeroase şi diferite: să înveţe pe calfe, lucrători etc. meseria, să le procure locuri, să aibă grijă de curăţenia lor, să ia măsuri pentru organizarea băncilor de credit etc. Intrunite în Adunare Generală, breslele votează statutele, aleg pe membrii comitetului, descarcă gestiunea acestui comitet, etc.

2) Ea e compusă din trei membri: un stagiar al judecătoriei de ocol ca preşedinte, un membru ales de patroni şi unul ales de calfe sau lucrători. Hotărârile se dau cu apel la judecătorie, fără recurs.

Legea mai are câteva dispoziţiuni la înlesnirea meseriaşilor (acordarea furniturilor Statului cu preferinţă pentru Români faţă de străini) şi la funcţionarea Corporaţiilor (contabil, controlor, etc).

a asiguratului, a patronului și a Statului — iar administrația acestor asigurări muncitorești se face de o „Cassă Centrală a meseriilor, a creditului și a asigurărilor", cu sediul în București.

Această operă socială, a cărei idee se datorește, la noi, lui Carp, a cărei aplicare de el a fost întâi făcută prin legea Minelor din 1895, a cărei desvoltare și întindere de el se făcea acum prin Legea Meseriașilor, această ideie combătută odinioară cu înverșunare de partidul care-și spunea liberal, fu deodată revendicată de acelaș partid liberal, care o proclama *a sa*, și care prin ziarele „Voința Națională" și „Ordinea" învinuia pe Nenițescu *cu o plăcută surprindere* de altfel, dar îl învinuia de a-și fi însușit *„concepția și munca lui Orleanu"*.

Presa o fi o necesitate și „o putere în Stat", dar consultând-o nu se poate scrie Istorie, aceasta e sigur.

Incurajarea industriei naționale.

O altă lege alcătuită de Nenițescu, cu concursul evident al lui Carp, fu acea a Incurajărei Industriei Naționale.

Aci ideia, concepția, aplicarea primordială, fusese în adevăr a partidului liberal. Legea a fost alcătuită întâi sub ministerul Ion Brătianu în anul 1887. Dar în temeiul ei foloasele sale se acordau numai așezămintelor industriale cu un capital de minimum 50.000 lei, care întrebuințau zilnic cel puțin 25 de lucrători, și aceste foloase se dădeau numai pe un termen de 15 ani. Începând deci cu anul 1902 o serie întreagă de fabrici încetă de a mai beneficia de avantagiile legei, și acele fabrici nu mai puteau lupta cu celelalte din aceiași ramură industrială care se aflau în termenul de încurajare. In urma plângerilor fabricanților, foloasele legei au fost prelungite pentru unii din ei, dar evident că starea aceasta de lucruri nu se putea prelungi la infinit și ea crea chiar o nesiguranță dăunătoare pentru afacerile întreprinderilor. Trebuia deci să intervie o lege nouă, care să dea industriei stabilitatea de care avea nevoie. Dar pentru a face acea lege, guvernul trebui să-și dea mai întâi seama de rezultatul pe care-l obținuse industriașii de pe urma legii vechi și de starea în

care ajunsese industria în 1911, adică după 24 de ani de regim protecționist.

Din cercetările făcute se constată următoarele :

1) Capitalul fix, vârât în fabricile care funcționau în 1911, era de 277.108.405 lei; capitalul circulant de 289 de milioane.

2) Industria mare întrebuința 46.280 de lucrători (din care 37.122 bărbați și 9158 femei). Lucrătorii aceștia primeau salarii care se urcau în total la 37.666.000 lei.

3) Industria mare (vorbim de cea mare, fiindcă cea mică nu beneficia de avantagiile legei de încurajare) întrebuința anual (după calculul din 1910) materie primă de 215.627.346 lei, din care 49 de milioane lei din străinătate și 166 milioane din țară.

4) Fabricile încurajate produceau anual (tot după calculul din 1910) mărfuri în valoare de 355.675,310 lei.

Privind deci aceste cifre, progresul industrial părea îmbucurător, cu atât mai mult cu cât traficul mărfurilor pe Căile Ferate mergea progresând din an în an [1]).

Dar, acum era vorba să se știe dacă acea Industrie putea trăi prin ea însești, sau dacă, cu toată desvoltarea ei, nu cumva mai avea nevoie de a fi încurajată. Pentru aceasta trebuia cercetată care era rentabilitatea generală a industriei, și s'a întrebuințat în acest scop datele anului 1910, care venea după o serie de ani agricoli buni.

S'a făcut ca atare un bilanț comercial și un cont de profit și pierderi ,și anume în două ipoteze: în cazul că întreg capitalul circulant nu ar fi exigibil și în cazul că ar fi exigibil.

S'a ajuns la următorul rezultat: în prima ipoteză beneficiul net s'ar urca la 7,70%, și în a doua ipoteză la 7.40%, beneficiu destul de îmbucurător.

Insă, dacă acuma, pe de o parte, s'ar scade din aceste beneficii cele două mari industrii ale țării: berea și zahărul, beneficiul celorlalte fabrici n'ar mai reprezenta decât 5,95% în prima ipoteză (întreg capitalul neexigi-

1) 1908—1909 venit brut din traficuri 76.862.000 lei.
1909—1910 venit brut din traficuri 84.430.000 lei.
1910—1911 venit brut din traficuri 97.345.000 lei.

bil) şi 3,56% în a doua (capitalul exigibil) — iar dacă, pe dealtă parte, s'ar retrage acestor industrii toate avantagiile legei, atunci beneficiile lor s'ar fi redus, în primul caz, la 4% şi în al doilea la 2½%.

Faţă de aceste rezultate, era învederat că industria naţională mai avea nevoie de încurajare. Şi de oarece guvernul hotărî să facă o lege nouă, apoi, conform principiilor lui Carp că cei mici şi slabi trebuiesc ocrotiţi, avantagiile acestei legi trebuiau să fie date nu numai industriei mari, ci şi acelei mijlocii şi mici.

„Un atelier de articole de pielărie de pildă", spunea Expunerea de Motive a proectului de lege „care întrebuinţa 8 sau 9 calfe, câţiva meşteri, numeroşi ucenici, nu numai că nu s'a bucurat de nici un sprijin, dar a trebuit să lupte cu fabrica mare de pielărie, care, fiind protejată, nu plătea nici un impozit, se bucura de reducere de tarife pe C. F. R., de scutire de taxe vamale pentru maşini şi pentru materiile prime, etc..... Prin noua îndrumare pe care o propunem, nu va mai fi în viitor nicio deosebire între industria mare, mică, mijlocie, meseriaşi şi industrie casnică. Nu se va mai acorda scutire de taxe vamale pentru materia primă adusă din străinătate, afară de câteva excepţii, însă pe cale de tarif vamal se vor scădea taxele, în proporţii cuviincioase pentru toţi industriaşii, a acelor materii prime indispensabile industriei".

Protejarea industriilor care aveau ca bază produse naţionale.

Proectul nouei legi acorda cea mai mare protecţie industriilor care-şi trăgeau materia primă din agricultură, sau din solul sau subsolul nostru; el întindea protecţia sa : a) industriilor care întrebuinţau (în afară de personalul tehnic şi administrativ) 20 de lucrători, sau maşini cu motoare de cel puţin 5 cai putere), b) meseriaşilor şi cooperativelor săteşti cu un capital de 2000 lei şi cu 20 lucrători asociaţi, c) cooperativelor săteşti şi intreprinderilor de industrie casnică cu minimum 20 de lucrători.

Modul de împărţire al industriilor.

Legea mai împărţea industriile şi meseriile în trei mari categorii : a) acele care transformă materiile prime din ţară, b) acele care, transformă materiile prime din ţară, exportă o pătrime din producţia lor anuală, şi

c) acele care transformă majoritatea materiilor prime din străinătate.

Primele se bucurau, timp de 30 de ani, de o sumedenie de mari avantagii : Statul le vindea pentru fabrici pământurile sale rurale (până la 5 ha), se foloseau gratuit de forţa căderilor de apă, erau scutite de vamă pentru maşini şi accesorii, scădere de tarife pe C. F. R., acordarea de construire de linii de garaje, scutiri de *orice* impozite către Stat, judeţ şi comună, etc.

Celelalte două categorii se bucurau de avantagii încă mai mari, dacă exportau o pătrime din producţia lor, sau mai mici, când erau industriile de categoria a 3-a, cele care intrebuinţau materialele prime din străinătate.

Aceste erau dispoziţiunile proectului de lege a încurajării industriei naţionale, care împreună cu crearea asigurărilor muncitoreşti, cu vânzarea bunurilor de mână moartă pentru a le împărţi ţăranilor, cu scutirea de impozite funciare a populaţii săteşti, cu ieftenirea făinei, a petrolului, a zahărului şi a sării, formau programul enunţat şi în mare parte înfăptuit a „demagogului partid retrograd şi medieval" pe care-l conducea Petre Carp.

* * *

Situaţia formaţiunii socialiste de atunci.

Inainte de a expune chestia cea mare a tramvaelor, se impune să arătăm în câteva cuvinte unde ajunsese chestiunea socialistă, care pe atunci îşi avea însemnătatea ei, fiind privită de unii ca o ameninţare a viitorului, dar firește că numai a viitorului.

O alianţă conservatoare-socialistă.

Desorientaţi din pricina părăsirei arenei de luptă a căpeteniilor Morţun & Co., exasperaţi de închisoarea pe care o făcuse în 1907 Vasile Kogălniceanu şi de exilul prelungit al lui Rakowski, socialiştii încercau să se reculeagă şi să se întărească, dar era cât pe ce să se dea deocamdată, bătuţi, dacă nu le venea în ajutor maestrul teatrului de păpuşi. Acesta — am numit pe Marghiloman — se gândi într'o bună zi că impotriva alianţei liberalo-democrată s-ar putea închiega o alianţă

conservatoare-socialistă. Cum s'ar fi putut împăca atari eterogene elemente, atari extreme, nu putea nimeni să ştie, nici măcar iniţiatorul ideiei. Dar Marghiloman, care era un om deştept, trebuie să-şi fi spus de la început că nu era vorba de împăcare, ci de sperietoare [1]). Ca atare el însărcină pe deputatul Constantin Bacalbaşa să ceară, de la tribuna Camerei, anularea decretului de expulzare a Doctorului Rakovsky, pentru ca acesta să se poată întoarce în ţară „pentru a dovedi în faţa justiţiei calitatea sa de cetăţean român", care i se contesta. Cererea fiind aprobată, Rakowsky veni în România, pe la Rusciuc-Giurgiu, şi începu pe dată să-şi reorganizeze partidul, în fruntea căruia se afla acum Constantin Mille de la „Adevărul", I. C. Frimu, Toma Dragu, Zamfir Arbore, Dobrogeanu-Gherea, G. Lambru etc. Pe de altă parte începură şi tratativele între Rakowsky şi Marghiloman pentru organizarea unor manifestări publice, care trebuiau să dovedească Coroanei că „ţara" era antiliberală şi pornită, pe chestia tramvaelor, să ceară „despărţirea afacerilor de politică". Astfel, la 15 Ianuarie 1912, se făcură două mari întruniri, una dimineaţa la *Dacia*, unde s-a sărbătorit întoarcerea lui Rakowsky în ţară, şi alta după amează la *Eforie*, unde guvernul făcu o întrunire politică, la care au participat, cot la cot cu conservatorii, trei mii de muncitori socialişti !

Reîntoarcerea Dr. Rakowski şi reorganizarea cadrelor socialiste

„Coroana" fu edificată.

Dar, ca toate lucrurile care odată pornite, merg, partidul socialist, cu şeful Rakowsky în frunte, să întărea acum din zi în zi, începând să facă... naţionalism !

Serbarea dela Ateneu.

După căderea guvernului Carp, Maiorescu fiind prim-ministru, se ţinu la începutul verei o serbare la *Ateneu* pentru comemorarea de 100 de ani de la Răpirea Basarabiei. In aceiaşi seară, partidul socialist se în-

---

1) Lucrul s'a repetat în 1920, când într'o anumită casă din preajma Universităţii se întâlneau un anumit şef al comuniştilor cu o anumită persoană politică, care voia să facă pe comuniştii din România să creadă că ajuns la putere, va întrona bolşevismul în ţară. „Tovarăşul" nu şi-a dat seama că era vorba numai de o sperietoare pentru adversarii politici, decât în ziua când anumita persoană a fost pusă în măsură să reprime el însuşi mişcarea comunistă, împotriva căreia luptă şi astăzi cu înverşunare.

truni în sala *Dacia*, protestând la rândul său împotriva acelei „nedreptăți istorice". Pe când la Ateneu vorbise Nicolae Iorga, cu însuflețirea care-l caracterizează, la Dacia vorbea Rakowsky, care spunea că pentru partidul socialist „este o onoare de a protesta împotriva răpirei Basarabiei, pământ românesc"; din toată conferința lui rezultând însă, firește, că protestarea sa este asociată ideiei cum că „numai *proletariatul emancipat* va putea desrobi Basarabia".

Șapte sau opt ani mai târziu, același fost cetățean român, devenit unul din șefii proletariatului emancipat rus, declara cu aceiași convingere că „Basarabia e pământ rusesc" și că ea trebuește neapărat restituită de România republicei Sovietelor, de la care o răpise în 1918.

Ce s-o fi gândit Marghiloman, mai târziu, de toate aceste, îl privea pe el. Obiectivitatea ce călăuzește această lucrare nu ne îngăduie să ne coborâm în sufletul nimănui, și nu se pot face, mai ales pentru morți, nici procese de conștiință, nici procese de intenții. Și ca în chestiunea Rakowsky, nici în acea a tramvaelor nu vom putea face decât doar constatări, dar comentarii nu. Orce autor obiectiv lasă pe aceste din urmă la aprecierea cititorilor. Așa încât să începem povestirea.

Chestiunea tramvaielor.

In anul 1909 Primăria Comunei București încheiase un acord cu niște particulari pentru constituirea unei societăți în vederea creării și exploatării tramvaelor electrice din București. O lege specială, datată de la 14 April 1909, autorizează crearea acestei societăți, în care comuna urma să subscrie cel puțin un sfert și până la maximum jumătate din capitalul social (Art. 2), care era de 12.000.000 lei, putând însă fi mărit, după trebuință și în urma *deciziunii Adunărei Generale* (Art. 4 din Statute). Prin același articol 4 din Statute se hotărâ ca Primăria „va lua asupra sa *jumătate* din capitalul social". Ea va aduce ca aport în societate străzile și materialul ce-l avea, iar Societatea avea obligația să așeze liniile tramvaelor electrice pe un număr de străzi, al căror traseu era hotărât de comun acord, având și o-

bligaţiunea să transforme, după 5 ani, liniile existente ale tramvaelor cu cai în linii electrificate.

Conform art. 39 din Statute primarul era obligat, să îndeplinească *toate actele* relative la constituirea societăţii (prin urmare; emisiunile de subscripţiuni, tragerea la sorţi a subscriitorilor reductibili, constituirea primului Consiliu de Administraţie etc.).

S-a întâmplat însă un lucru destul de ciudat, anume că societatea s-a constituit fără „caiet de sarcini", adică fără acel caiet care determină raporturile societăţii, controlul ce ar fi trebuit să exercite municipalitatea asupra societăţii. Nu se crease societatea pe baza unui caiet de sarcini, ci s-a făcut întâi societatea şi pe urmă s-a făcut de dânsa caietul de sarcini — şi încă foarte târziu, aproape un an după crearea societăţii, Aşa încât, prin acel caiet s'au luat pentru Primărie nişte dispoziţiuni ulterioare şi obligatorii pe care aceasta, sub un alt primar în tot cazul, nu le-ar fi acceptat dacă le cunoştea de la început, ca de pildă : *monopolul tuturor străzilor* din capitală pe un timp indefinit

Cum însă primar era în 1909 Vintilă Brătianu şi prim-ministru frate-său Ionel, situaţia fu acceptată şi lucrurile merseră bine, fiindcă în acea cointeresare în care o parte din capitalul social era al primăriei, cealaltă parte era a subscriitorilor liberali şi a câtorva bănci prietene lor (Casa Arie, Casa Bercovici, Casa Elias). Dar după venirea Conservatorilor la putere, lucrurile se schimbară.

Primul contact al noului Primar Matache Dobrescu şi al noului Ministru de interne, Al. Marghiloman, cu Societatea comunală de tramvae, sau mai bine zis prima ciocnire, fu în luna Februarie 1911, când comercianţii din Lipscani, Gabroveni, Lucaci, trimiseră o suplică lui Dobrescu şi alta lui Marghiloman pentru a se plânge de traseul tramvaelor, care trecând prin străzile lor stânjeneau posibilitatea de încărcare şi descărcare a mărfurilor şi ameninţau siguranţa pietonilor. Primăria, constatând că acele linii nu corespundeau cu traseele convenite de comun acord între ea şi Societate, făcu în înţelegere cu ministerul de Interne, demersuri pe

lângă Societate pentru rectificarea liniilor. Direcţia societăţii de tramvae conveni la cererile Primăriei, şi în deosebi la acea de a nu face trasee în străzile arătate mai sus, precum nici pe calea Victoriei şi pe piaţa Palatului Regal, unde conform planului lor urmau să se încrucişeze *şease linii.* Dar când fu să se traducă tratativele în fapt şi să se facă un schimb de scrisori între autorităţi şi Societate, aceasta din urmă răspunse că „nu va schimba traseele liniilor, *decât dacă va crede ea necesar*". Mai mult decât atât, Primăria Capitalei se pomeni într'o zi cu o echipă de lucrători care, pe strada Regală, scurta un trotuar cu un metru, iar pe celalt îl desfiinţa cu totul.

> *„Ce Doamne! Bucureştiul este o cetate cucerită?* — exclamă ministrul de Interne [1]). *In afară de autoritatea poliţienească şi în afară de cea municipală, mai este o autoritate* mai înaltă *în ceeace priveşte dispoziţiunea stradelor? Am oprit lucrarea!"*

Drept răspuns la acea oprire a lucrărilor, Societatea de tramvae intentă o acţiune Primăriei, la Tribunal, iar drept răspuns la intentarea acţiunei, Ministerul de interne făcu o cerere de intervenţie în proces.

Lucrurile nu rămaseră aci.

Câteva luni mai târziu Societatea de tramvae făcu un prospect de emisiune pentru chemarea unei a doua porţiuni din capitalul social, şi anume pentru suma de trei milioane lei, din care se îngăduia Primăriei să subscrie *un sfert,* publicului *nimic,* iar *treisferturi* din subscripţii erau rezervate primilor subscriitori.

Intrucât, după cum s'a arătat mai sus, Primăria avea după lege, Art. 2, *dreptul* de a subscrie până la jumătate din capitalul social, iar după Statute, Art. 4, luase chiar asupra-şi jumătate din acel capital, ea protestă împotriva faptului că Societatea de la sine putere nu-i mai îngăduia la a doua emisiune să subscrie decât un sfert. Cererea fiindu-i refuzată, guvernul interveni, şi numai în urma acestei intervenţii, pe care Societatea o

---

1) Al. Marghiloman în discursul său de la 30 Noembrie 1911, la Senat.

numea „samavolnică", i se dădu drept să subscrie, *de data aceasta* [1]), jumătate din capitalul nouei emisiuni.

Dar cum rămânea acum cu dreptul publicului ?

Marghiloman — căci în această chestiune a Tramvaelor, Marghiloman era şi primărie şi minister şi guvern — începu să cerceteze legea din 1909, şi statutele societăţii şi caetul de sarcini. Şi descoperi că, conform statutelor, capitalul social era de 12 milioane lei, şi că el *putea fi mărit* (după cum am arătat mai sus) numai în urma *deciziunii Adunărei generale.* Şi mai descoperi că acţiunile ce se vor emite pentru sporirea capitalului vor fi atribuite *de preferinţă* posesorilor vechilor acţiuni. De unde trase el fireasca concluzie că preferinţa aceasta a vechilor acţionari se referea numai la sporirea capitalului peste cel iniţial de 12.000.000, dar că până la împlinirea sa, subscrierea era publică. Şi în afară de aceasta, întrucât acţiunile ajunseseră a valora în loc de 500 lei, 800 de lei, sau le subscria publicul, care beneficia de diferenţa de 300 de lei, sau dacă, samavolniceşte, subscripţia nu era îngăduită decât vechilor acţionari, atunci diferenţa de 300 lei trebuia „conform legei morale financiare" zicea Marghiloman, să se capitalizeze ca fond de rezervă pentru societate.

Ca atare, ministrul de interne îşi muiă pana în călimară şi scrise Primarului general al Capitalei următoarele simţite rânduri :

> „*Sunteţi prinşi într'o societate în care nu aveţi nici direcţie, nici control. Relele acestei alcătuiri pot dispare dacă este o mare difuziune a capitalului în public, dar concentrarea acţiunilor numai în mâinile unui singur grup de acţionari, pune Comuna la discreţia absolută a acestui grup*".

Dar, urmându-şi cercetările, Alexandru Marghiloman vru să ştie din cine era compus „acest grup". Ca atare, el în calitate de ministru de interne, şi Matache Dobrescu în calitate de primar al Capitalei, cerură amândoi,

---

1) Marghiloman tălmăci că de data aceasta însemna că era o constrângere a guvernului conservator, dar că data viitoare, când vor fi iar liberalii la putere nu i se va mai acorda primăriei dreptul să subscrie decât un sfert.

anul la 4 Iunie, celălalt la 13 Iunie, lista acţionarilor. Societatea o refuză, pe motiv, de altfel, că primăria având membri în consiliul de administraţie, nu avea decât să ia copie de pe acea listă.

Primăria ceru atunci membrilor din Consiliul de administraţie să-i elibereze acea listă. Aceştia refuzară.

Ministerul de interne ceru atunci de la primărie dosarul de constituire a Societăţii, care ar fi trebuit firește să se afle acolo, de oarece art. 39 al statutelor prevedea că „toate actele relative la constituirea societăţii se vor îndeplini de primarul Capitalei".

Matache Dobrescu răspunse ministrului că, spre părerea lui de rău, nu poate afla la primărie nici urmă din dosarul de constituire a Societăţii.

Lucrul se îngroşea. Cercetările urmând mai departe, primarul şi ministrul aflară că prima subscripţie se făcuse la 10 Iunie 1909, când 382 de subscriitori semnaseră la primărie şi 1259 de subscriitori subscriseră aiurea, la Banca Naţională.

Mai aflară că primarul de atunci, Vintilă Brătianu, ceruse consiliului comunal să delege un consilier pentru a asista la repartiţia acţiunilor. Art. 39 din Statute obliga pe primar să facă actele de constituire, iar acesta delega pe un consilier (Saita) să facă repartiţiunea acţiunilor subscrise *împreună* cu un delegat al Băncei Naţionale şi cu alt delegat al băncilor care au garantat emisiunea. „Astfel că" — zicea Marghiloman — „actul esenţial de constituire care trebuia să fie opera primarului, era opera Băncei Naţionale, opera băncei Marmorosch Blanc şi opera lui Saita, delegatul consiliului Comunal".

Şi în fine, se descoperi că prima adunare generală a Societăţii, care a constituit Consiliul de administraţie, nu s'a făcut la primărie, ci tot la Banca Naţională, fără ca să se găsească la primărie, şi nici măcar la tribunal, conform legei, vre-un act care să permită examenul condiţiunilor în care s'a ţinut acea adunare generală.

Motive pentru rezilierea contractului.

In atari condiţiuni actualul primar şi actualul ministru de interne fură de părere că constituirea Societăţii de tramvae era izbită de nulitate, fiindcă : opera zisă

comunală se clădise aiurea de cât la comună, opera zisă *națională* se clădise cu bani de la bănci care nu erau toate naționale (Blanc, Bercovici, Elias, Arie), și fiindcă postumul caiet de sarcini dădea societății dreptul, pe care comuna actuală nu-l admitea, de monopol asupra tuturor străzilor din București, pentru orice fel de căi de comunicații, pe un timp ilimitat.

Cu toate că atât primăria cât și ministerul aveau foarte buni avocați, este învederat că nu toate cele arătate mai sus constituiau elemente de anulare a constituirii Societății. Marghiloman se adresă atunci marilor legiști din străinătate, lui Vivante și Manara din Italia, și profesorilor Planiol, Liyon-Caen, Thaler și André Weiss din Franța, cărora le făcu consultații în scris și de la cari primi răspunsuri mai juridice și mai edificatoare :

Răspunsurile marilor juriști la care se adresă Marghiloman.

1. Că legea din 14 Aprilie 1909 n'a creat societatea comunală de tramvae din București, ci numai a autorizat creațiunea ei.

2. Că societatea constituită n'a observat condițiunile și formalitățile prescrise de Codul de comerț român pentru constituirea societăților anonime.

3. Că zisele condițiuni și formalități nefiind observate, și că în afară de aceasta statutele transgresând dispozițiunile legii speciale din 1909, societatea nu are deloc ființă legală.

4. Că, pentru a ieși din actuala stare de lucruri, ar trebui recurs fie la o lege interpretativă, fie la o lege care ar abroga pe cea veche [1]).

Societatea consultă pe profesorul Giercke din Berlin.

Acuma da, se putea păși la o înfăptuire. Liberalii, nu e vorbă — recte Societatea de tramvae — făcură și ei o consultație juridică în străinătate, la profesorul Giercke din Berlin, care dădu concluzii cu totul contrare, că adecă societatea era perfect de bine constituită. Dar Marghiloman răspundea, nu numai cu numărul profesorilor săi, șase contra unu, dar cu bunul argument că consultațiile date de jurisconsulții fran-

Constatările lui Marghiloman.

---

1) Consultațiile de la Paris, făcute de cei patru jurisconsulți împreună, fură iscălite în ziua de 5 Octombrie 1911.

cezi şi mai ales italieni, care erau din ţări cu un cod de comerţ analog cu al nostru, erau mai edificatoare decât consultaţia unui neamţ, în ţara căruia domnea alt regim comercial decât în România.

Şi în tot cazul, în afară de partea juridică în sine, el venea cu chestia morală, pe care o numea „o spoliere a Comunei", cu atât mai mult cu cât, după arătările sale, Primăria nu numai că era legată de mâini şi de picioare, nu numai că nu avea nici direcţie nici control, dar apoi nu avea nici măcar câştig din toată această afacere de cointeresare".

> *„Căci în adevăr* — zicea el — *primăria care a intrat în societate cu un capital bănesc egal cu al acţionarilor, are dreptul la 5% din beneficii. Aceasta este aproape nimic, căci banii aceştia au fost luaţi cu împrumut — aceiaşi lege care constituia Societatea comunală autoriza şi primăria să facă împrumutul necesar pentru a intra în tovărăşie — aşa dar ce încasează pe de o parte ca dividende, plăteşte în altă parte ca procent, beneficiile ei ca acţionară fiind în principiu egale cu zero. Ce-i rămâne dar? Perspectiva de câştig în caz de supradividend. In adevăr: legea şi statutele fixează că, dacă câştigul întrece 5%, între 5 şi 8% primăria ia o pătrime, între 8 şi 12 ia jumătate, şi peste 12% ia trei sferturi. Pentru fixarea acestei cote, art. 5 al legei zice că* beneficiile *exploatării se vor determina după ce se vor deduce* cheltuelile, amortizarea *şi* dobânda de 5%. *Insă art. 33 din statute adaogă:* Beneficiul net *va fi alcătuit din produsul întreprinderei, după ce scăderea cheltuelilor de amortizare şi instalaţiuni, celor de întreţinere, exploatare, reînoire a materialelor şi celor necesare unui* fond de îmbunătăţire".

Marghiloman trăgea din aceasta concluzia, că dacă se scădea *toate cheltuelile* apoi fondul de îmbunătăţire nu mai avea rost, decât dacă el însemna *o puşculiţă*, şi atunci prin acea puşculiţă se scurgea toate beneficiile ce reveneau primăriei în buzunarele nu se ştie ale cui.

Măsurile luate de Marghiloman.

Din toate aceste constatări, acuzări, opriri de lucrări etc., se născură o sumedenie de procese, pe care este inutil să le mai arătăm aici, fiindcă Marghiloman găsi niște soluții pe care le credea mai rapide și mai practice, dar care, după cum se va vedea, se dovedi doar mai dezastruoase. El ceru în primul rând, prin mijlocirea Consiliului de miniștri, anularea statutelor Societății de tramvae, alcătuind altele noi prin care primăria era pusă din nou în drepturile sale; (ceeace dădu loc la un nou proces), iar în al doilea rând, după rezultatul consultațiilor juriștilor străini, el hotărî să anuleze, printr'o nouă lege, vechia lege de constituire a S. T. B.-ului din 1909 și să creeze altă societate în locul ei.

Amenințarea aceasta avu darul să împingă opoziția la culmea exasperării, iar înfăptuirea ei va și aduce căderea guvernului.

Liberalii stăteau țeavă de tun întru apărarea intereselor Societății de tramvae, instituție menită să întărească finanțele partidului: Take Ionescu, dibaci, atâța focul, spre a ajunge la răsturnarea regimului; Regele, exasperat, încerca să împace lucrurile, și spunea despre Marghiloman că se miră cum un om atât de subțire să fi lipsit de data aceasta „de doigté". Dar Marghiloman persista și persista: Societatea de tramvae va fi desființată. Indărătnicia lui făcu pe unii să spună că lupta pe care o ducea era pornită dîntr'un sentiment de răzbunare împotriva lui Ionel Brătianu, care se căsătorise, nu de mult, cu fosta sa nevastă.

P. P. Carp cu totul desinteresat de această afacere.

Cu totul indiferent de cuvintele care ar fi putut mâna pe Marghiloman să vrea să ducă lupta „în extremis", interesantă în toată această afacere a fost numai atitudinea lui Carp.

El nu avea resimțimite de răzbunat, nu avea nici, după cum se spunea, prietenii de ocrotit. Prieteniile lui Carp, pe care le-a avut, destul de multe (Maiorescu, Pogor, Negruzzi, Bobeică etc.) erau născute din intelect, nu din sentiment. Nu se fomentase în cursul anilor între Carp și Marghiloman nici altă legătură decât aceea dintre doi oameni inteligenți și decât acea de la

un șef de partid către viitorul său succesor. Așa dar, pentru un sentiment, Carp n'ar fi întins mâna lui Marghiloman — pentru o ideie însă da, a întins-o.

Și Marghiloman se pricepu să speculeze lucrul acesta până la culmea rafinamentului. Afacerea tramvaelor, striga el, este o spoliațiune a comunei, o degradare a vieții politicei a țării, o imixtiune a „gheșefturilor" în viața publică, un-un-un-un banditism.

Afacerea tramvaielor „o spoliațiune a comunei".

Conservatorii anunțaseră în programul de guvernământ lupta împotriva „banditismului politic" — deci, un banditism!

Carp studia chestiunea, în toate amănuntele ei, și găsi că Marghiloman avea dreptate. O viață întreagă vorbise și luptase împotriva amestecului afacerilor în politică. Din 1874, de când Mavroyeni propusese înființarea unei Bănci de Emisiune pe care liberalii o combătuseră și o zădărniciseră, pentru a înființa ei apoi Banca Națională, care deveni foarte curând citadela financiară a partidului lor [1]). până la crearea Societății Comunale de Tramvae din 1909, care devenea un nou izvor de plasament financiar al aceluiaș partid liberal, Carp nu putea decât să fie perfect de acord cu părerile lui Marghiloman.

Carp studiind chestiunea fu de acord cu Marghiloman.

Tot ce s'a putut spune, de către adversarii politici sau de către atot știutorii e fals. Niciun sentimentalism politic, încă mai puțin unul prietenesc: o convingere veche cât era Carp de bătrân, că afacerile trebuesc despărțite de politică. Societatea de tramvae voia să spolieze drepturile comunei și ale publicului. Ea trebuia deci desființată și reorganizată pe alte baze noui. In mintea lui Carp nu trecu de altfel o clipă ideia — care nu trecea în mintea nimănui — că „afacerile" aceste se făceau în folosul unor particulari, ci numai în folosul unui partid, ceiace, pentru el, era exact acelaș lucru. Dar pe de o parte, nu toată lumea înțelegea adevăratul cuget al lui Carp, iar pe de altă parte particularii, tocmai fiindcă erau neprihăniți particulari, se simțeau în dreptul lor să apere ceiace priveau ei ca

1) Filipescu ducea, tocmai în aceste vremuri 1911—1912, o foarte violentă campanie împotriva Băncii Naționale.

fiind interesul partidului lor. Aşa încât, din această desbinare de înţelegere, lupta ajunse la cuţite — pe viaţă sau pe moarte.

La deschiderea parlamentului opoziţia nu luă parte la discuţia Adresei la Mesaj.

Când, după deschiderea Parlamentului în sesiunea de toamnă, veni la ordinea zilei răspunsul la Mesaj, naţional-liberalii şi conservator-democraţii, strânşi uniţi în opoziţie, declarară că nu pot lua parte la discuţia Adresei. Ionel Brătianu citi declaraţia la Senat şi Take Ionescu la Cameră :

„In numele opoziţii, aducem Coroanei expresiunea sentimentelor noastre de respect, iubire şi credinţă. Declarăm că nu vom lua parte la discuţia la mesaj... Guvernul actual, prin întreg modul său de a fi şi de a înţelege menirea şi îndatoririle sale, a creat o situaţiune cu totul anormală. Opoziţia nu poate, prin participarea ei la o asemenea desbatere, să dea situaţiunei politice de astăzi, nici chiar în aparenţă, caracterul unei situaţiuni normale".

In urma acestor cuvinte, minoritatea părăsi sălile de şedinţe ale Parlamentului.

La Cameră Carp glumi :

— *S'au dus cu toţii ? N'a mai rămas niciunul ?"*

Dar la Senat, el fu aproape gata să se supere :

„Opoziţia nu vrea să discute cu guvernul ? O opoziţie conştientă de datoriile sale către ţară şi tron nu poate sta de vorbă în vremuri grele, ci numai în vremurile uşoare ? Este un fel sui generis *de a concepe datoriile sale... Dar ia să vedem, ce s'a petrecut din anul trecut până azi, ca să provoace din partea opoziţiei un pas atât de grav. Alegerile ? In primăvara trecută n'am discutat decât chestii electorale. Ca întotdeauna opoziţia a acuzat guvernul de ingerinţe în alegeri, şi ca toate guvernele noi am declarat că n'au fost niciodată alegeri mai libere !... Sunt oameni politici care declară că alegătorul este conştient când votează cu dânşii şi este corupt când votează în contra lor. Aceasta este în natura firii omeneşti, mai cu seamă la noi. Suntem cam meridionali, şi*

se poate ca legiunile romane din care ne coborîm să fi fost napolitane. Napolitanii înjură pe Dumnezeul lor şi pe Sfântul Ianuarie, patronul Neapolului, când nu fac ce vor ei, şi când le iesă pe voia lor, aprind lumănări. Dar după aceia, ce s'a întâmplat? ...Oare să fie proectele noastre de legi, sau faptul că noi voim să asigurăm viitorul muncitorilor din această ţară? sau că voim, prin descentralizare, să micşorăm atotputernicia guvernelor?... Nu cred să fie aceste... Dar s'a produs un fapt ce nu s'a discutat încă, dar care se va discuta şi va arunca o lumină vie asupra unor apucături şi tendinţe, care poate nu au fost încă puse în destulă lumină. Vom arăta că în această ţară se face încercarea de a subordona întreaga ei activitate economică unui singur partid..."

La sfârşitul lui Noembrie, discuţia la Adresă fiind terminată, opoziţia îşi luă din nou locul în Parlament, dar situaţia, departe de a redeveni normală, se înrăutăţi. Atunci rosti Carp cele două cuvântări ale sale — Fierul Roş şi Autoritatea Morală — care au rămas vestite în analele parlamentare ale ţării.

„Fierul Roş şi Autoritatea Morală"

Disescu (takist) făcuse la Senat o interpelare, violentă, la care răspunse Petre Carp în ziua de 28 Noembrie 1911 :

„Vă rog să credeţi că lupta care se dă astăzi nu este o luptă a partidului conservator contra partidului liberal, ci este lupta conştiinţei publice contra unui atac de spoliaţiune îndrăzneaţă, care tinde a se înmulţi. De aceia vă rog să mă ascultaţi în tăcere, pentru că aşi vrea ca glasul meu să ajungă cât de departe şi cât de sus, ca să vadă fiecare pericolul dinaintea căruia ne aflăm.

Mai întâi, o definiţie şi o scurtă consideraţiune generală : Ce este afacerea tramvaielor? Ea este, zic liberalii, o afacere patriotică. Care sunt semnele caracteristice ale unei afaceri patriotice? Caracteristica este : să vii cu un capital cât mai mic într'o afacere în care nu ai nici un risc, şi să

ai câştiguri cât de mari şi importante. Aceasta e teoria generală.

„Să vedem în practică cum se petrece".

In urma acestei introduceri, Carp făcu un scurt istoric, o expunere concentrată a întregei chestiuni (Marghiloman, două zile mai târziu, la 30 Noembrie, va face în faţa Camerei expunerea amănunţită a afacerei), insistând asupra „monopolului" ce-şi crease societatea de Tramvae prin Statute :

P. P. Carp despre afacerea Soc. de Tramway.

„Afacerea fiind mănoasă, nu putea să fie numai timpul prescris de lege — patruzeci de ani pentru liniile comandate. In statute această prescripţie a legei se transformă într'un monopol absolut, pentru totdeauna şi pentru toate liniile viitoare, şi vă închipuiţi Dv. la un oraş ca Bucureşti, care are azi 300.000 de locuitori şi care peste 30 de ani va avea 600.000 de locuitori, primăria nu va putea face nici atunci, peste 30 de ani, nici o singură linie nouă, decât prin intermediul acestei societăţi" [1]).

Arătând apoi soluţiunea pe care intenţiona guvernul să o dea acestei afaceri, Carp trecu apoi, brusc, la vestita sa apostrofă :

Concluzia.

„Şi acum ? Acum, fierul roş !

„Domnii mei, e o primejdie pe care v-o semnalez, o primejdie atunci când partidele politice nu caută să se întărească prin idei, prin convingeri, dar caută să se întărească prin afaceri.

„...Să fii bogat ca rezultat al muncii, să fii bogat ca rezultat al economiei, nu am nimic a zice. Dar să fii bogat ca rezultat al exploatărei Statului, aceasta nu o admit. Şi de aceia, domnii mei, de aceia am intervenit, poate cu o energie la care nu v'aţi fi aşteptat de la mine, am intervenit în afacerea tramvaelor, şi intervin în afacerea petro-

1) Carp uită să adaoge că monopolul nu se întindea numai asupra tramvaelor, dar asupra oricărei căi de comunicaţie : autobuze, metropolitan, linii aeriene etc. Astăzi încă de oarece legea a rămas în picioare, trăim sub regimul acestui monopol.

lului[1]*), şi voi interveni în afacerea pescăriilor, căci, Domnilor, nu este o avere a Statului care să nu se transforme într'o societate de participare. Şi pescăriile sunt ameninţate de o asemenea societate.*

„...Va să zică, domnii mei, ori unde îţi îndreptezi ochii, oriunde este o avere a Statului în joc, acei oameni. acele societăţi în participare, se înfăţişează, cerând ca Statul să dea capitalul. Statul să dea riscurile, şi ei să tragă numai foloasele.

„...D-lor, s-a vorbit de justiţie! Justiţia nu are nimic a face aici. Vă repet ceiace v'am spus mai sus: n'am făcut decât să revendic drepturile Statului. Imi iau întreaga răspundere, şi să nu credeţi că mă bazez eu pe solidaritatea pe care o stabilea d. Disescu între majoritate şi guvern. Une vérité de monsieur de la Palisse, căci toate majotăţile sunt solidare cu guvernul, fie că guvernele sunt emanaţiunea majorităţii, fie că majorităţile sunt emanaţiunea guvernului. solidaritatea trebue să existe între majoritate şi guvern.

„Dar vă asigur că, chiar de aş rămâne singur în chestia aceasta, fără majoritate, fără partid, sunt convins că conştiinţa publică îmi va da dreptate.

Grozavă profeţie a mai fost şi aceasta. Căci conştiinţa publică i-a dat, probabil, dreptate, dar Carp a ramas în curând singur, fără majoritate, fără partid, fără prieteni, fără Maiorescu, fără Marghiloman... Dacă se poate concepe un astfel de lucru : fără Marghiloman!

Răspunsul la cuvântarea de mai sus îl dete Ionel Brătianu, la Senat, a doua zi, 29 Noembrie. El fu de o violenţă neobişnuită, învinuind pe Carp că nu are „autoritatea morală" necesară pentru a ataca partidul libe-

---

1) Carp zicea că, atunci când a venit la guvern, a găsit tratative pentru o participare a Statului cu 30.000.000 lei la o vastă afacere de petrol. El mai zicea, că deşi a oprit acele tratative, *cointeresaţii* le urmau mai departe, zicând că guvernul va cădea în curând şi că noul guvern va încheia afacerea.

ral în felul cum îl atacase. Şi de altfel, zise el, zvârcolirile sunt zadarnice căci Liberalii vor veni în curând din nou la putere.

Indignat bătrânul prim-ministru luă cuvântul în replică, imediat, fulgerător, adresându-se mai mult lui Brătianu direct, decât Senatului. Ca în zilele sale mari, el părăsi banca ministerială; se plimba prin faţa pupitrului preşedinţial, pe dinaintea senatorilor, scotea şi punea mâna în buzunar, apostrofa cu gestul, arăta cu degetul :

Duelul P. P. Carp-I. I. C. Brătianu.

„Este adevărat, zise, că sunt forţe în acest stat de la care atârnă existenţa tuturor guvernelor şi este tot atât de adevărat că acele forţe nu m'au însărcinat nici pe mine ca să zic că am să rămân, nu l'au însărcinat nici pe d. Brătianu ca să zică că am să mă duc.

A lua asupra sa declaraţiuni de asemenea natură, permiteţi-mi să o zic franc aci, e ca o impertinenţă la adresa Coroanei. (Aplauze prelungite, bravo).

Ion I. C. Brătianu. — *D-le Preşedinte, întreaga atitudine a d-lui prezident al consiliului a fost atât de insolentă...* (Sgomot, protestări).

C. C. Disescu. — *Am spus eu eri unde o să ajungeţi !* (Sgomot, protestări).

P. P. Carp. : *Domnii mei, mi s'a contestat autoritatea morală.*

Domnule Brătianu, autoritatea morală a unui om politic nu se judecă de cât după două lucruri şi nu se câştigă de cât printr'un singur mijloc. In viaţa ta privată să fii totdeauna corect, în viaţa ta publică să fii totdeauna desinteresat. (Aplauze. sgomot, întreruperi).

(Consultându-se Senatul pntru prelungirea şedinţii, Senatul admite).

P. P. Carp. — *Ajuns la vârsta de 74 de ani, cred că am putut face experienţă şi cu una şi cu alta din acele cerinţe imperioase ale autorităţei morale şi vă las să judecaţi dacă eu o am sau dacă*

nu o am, și dacă d. Brătianu este chemat a o contesta.

Va să zică revendic autoritatea morală întreagă, revendic încă și alt-ceva : revendic dreptul la vârsta mea de a da sfaturi nu d-lui Brătianu, ci acestei țări : revendic dreptul de a arăta calea pe care nu trebue să meargă dacă vrem noi să avem o politică internă mai sănătoasă de cât am avut-o până acum.

Tot ce am făcut, eram cred în dreptul meu și voi fi ori nu voi fi la guvern, ceea ee am zis eri, va rămânea. Cu atât mai rău dacă nu țineți cont și nu trageți profit din cuvintele mele.

Ceea ce am zis eu ? Am zis că s'a pus puterea unui partid pentru a acoperi o afacere ilegală și contra acestui fapt m'am ridicat. Că cutare liberal, sau cutare conservator este în consiliul de administrație în cutare sau cutare întreprindere îmi e absolut indiferent. Că cutare a subscris sau n'a subscris, nu de aceasta este vorba. Este vorba, dacă un partid politic are dreptul să acopere o afacere pe care o credem ilegală ? (Aplauze).

O voce. — *Demonstrați ilegalitatea.*

P. P. Carp. — *Vi le-am semnalat eri.*

Al. Djuvara. — *D-voastră sunteți și judecător și parte.*

P. P. Carp. — *V'am semnalat violările de lege : acele violări existente le-am semnalat și mai înainte. Care ar fi fost datoria șefului partidului liberal ? Datoria lui era să vie și să spue : cu autoritatea mea nu acoper lucru ilegal. Ia să vedem și să discutăm și dacă vă voi convinge veți lua altă măsură ; iar dacă mă veți convinge vă declar ca om onest că nu aprob acest lucru. Ați făcut-o ? Nu.*

Din contră, nici n'ați voit să discutați. Atunci nu mai este chestiunea de a se ști dacă cu societatea de tramvay s'a violat legea, nu mai este chestie de a se ști, dacă trebuie să reintrăm în legalitate. Este chestia de a se ști dacă atunci când

un guvern vrea să reintre în legalitate, alt partid se pune şi îl împiedică acoperind cu autoritatea lui, cu atot puternicia lui o adevărată spoliaţiune reprobabilă.

Dar chiar aici, şeful partidului liberal îmi vine în ajutor, d-lui face sinteze. zicând : aceasta este tradiţia noastră, acesta este prezentul nostru, acesta este viitorul nostru : Statul trebue să se plece acelora cari vor să facă afaceri, deaceea interesele Statului, proprietăţile Statului, trebuesc date în administraţie particulară. căci numai aşa poate să se ridice înflorirea economică a acestei ţări. Stranie teorie !

Şi teoria nu este de astăzi, d-le Brătianu : tocmai această teorie am combătut-o eu toata viaţa mea, v'am acuzat în diferite rânduri că nu sunteţi o adevărată democraţie, că sunteţi o democraţie bugetară. (Aplauze).

Nu de astăzi deci. Şi dacă astăzi am semnalat-o, nu am semnalat-o pentru că am găsit ceva nou, dar am semnalat-o pentru că m'am făcut ecoul a ceeace era pe buzele şi în mintea tuturor.

Şi acum, când aceasta se manifestă ca o teorie, când se manifestează ca un program de partid, când se manifestează ca o mândrie a trecutului şi viitorului partidului liberal, vă întreb, — îndată ce am făcut proba aceasta d-lui Brătianu, — eram în drept să semnalez tendinţa d-voastră, eram în drept să spun că vreţi să puneţi stăpânire nu numai sub forma de colegiu unic pe voinţa acestei ţări, dar şi sub forma de societăţi particulare, asupra întregei averi a statului ?

D. Brătianu mă acuză că mi-am permis să zic ceva de familia d-sale. Ce mi-am permis să zic : vă închipuiţi d-voastră în ce stare ar fi această ţară dacă întreaga noastră putere politică, dacă întreaga noastră putere economică ar fi în mâna unui singur om ?

D. Brătianu o priveşte ca o insultă. Stranie concepţie !

Da, voiați să ziceți că vă acuz de o ambițiune nemăsurată, fără proporțiune cu talentul d-voastră ; de aceasta puteți să mă acuzați, dar că v'am făcut injurii, să credeți că v'am înjuriat. pentru că am semnalat această ambițiune, după mine periculoasă, cred că ați vrut să ascundeți sub o iritațiune de indignațiune personală, ceea ce nu se poate ascunde, anume, că în momentul de față dv. luptați în contra noastră nu numai pe baze de principii, dar pe baze de interese. (Aplauze prelungite).

Nu relev altă politică, nu relev trecutul fiecăruia din noi, că am avut principii sau ba, că am fost consecvenți sau nu cu ele. Toată viața mea politică am atacat pe unii și am aprobat pe alții, dar aceasta nu are nimic face cu situațiunea de astăzi. Viața politică este o luptă unde dai lovituri în dreapta și în stânga, cu condițiuni ca să nu pierzi niciodată din vedere țelul care îl urmărești. Și astăzi la 74 de ani pot zice că țelul pe care mi l'am pus în minte, l'am urmărit fără șovăire, cu o consecvență absolută. (Aplauze prelungite).

Dar mi se impută inexactitate, mi se impută că eu în chestiunea petroleului aș fi spus lucruri cari nu sunt exacte.

Nu am spus nimic neexact. Am spus că, atunci când am venit la guvern se vorbea de niște organizațiuni pentru exploatarea terenurilor petrolifere ale statului, la care statul era să participe cu 30 de milioane lei, plus valoarea terenurilor sale. Așa că, atunci când s'a vorbit de acest lucru — nu vreau să spun nume dar sunt foarte însemnate și sus puse din țări streine. — eu am spus că acest lucru nu-l pot admite. Am adăogat că și astăzi aceleași tratări se urmează — și cred că sunt bine informat — căci ce este mai grav, nu numai că se urmează încă acele tratări, dar se urmează în numele viitorului guvern. (Aplauze).

Și atunci, datoria mea este să pun o stavilă la aceasta, și mi-am zis : este suficient ca să semna-

lez opiniei publice această încercare şi desigur va trebui să fie absolut zădărnicită.

Aceasta am făcut.

Eu cred că mi-am îndeplinit datoria de om politic, pe care o am şi dacă, îndeplinindu-mi această datorie, s'a întâmplat ca în drumul meu să găsesc dispreţul d-lui Brătianu.... (ilaritate) *mă uit zâmbind la dânsul şi îi zic ca în balada lui Victor Hugo: As-tu diné, Jaquot?* (ilaritate, aplauze prelungite).

Eşind, după acest discurs, din sala de şedinţe, Carp se întâlni pe culoarele Senatului cu Take Ionescu. Il întrebă :

— „Ei ! ce zici, Take ?

— „Zic — răspunse acesta — că de acum înainte te am definitiv în buzunar".

Şi ce e mai ciudat, e că în tot timpul acesta, şi încă chiar mai târziu, se urmau, prin Bădărău, tratative de împăcare între Conservatori şi Takişti [1]) Aceasta era veşnica dorinţă a lui Vodă. Dar cum fireşte că tratativele nu duceau la nici un rezultat, Take Ionescu lucra, de mult şi va mai lucra încă mult, din răsputeri, pentru a-l „avea pe Carp în buzunar". Şi de fapt nu era un lucru prea greu, fiindcă Petre Carp lupta acum pe trei fronturi, sau mai bine zis avea acum trei adversari : pe Ionel Brătianu, pe Take Ionescu şi pe Rege. Ce trebuia deci să se întâmple, se întâmplă.

Noua lege a tramwayelor.

In Decembrie, ca o urmare logică a tot ce se întâmplase şi a tot ce se vorbise, guvernul veni cu noua sa lege a tramvaelor, care anula pe cea veche. Cum fu propusă, la Cameră întâi, opoziţia-unită hotărî să părăsească definitiv Parlamentul, pentru a duce lupta de răsturnare a guvernului din incinta adunărilor pe stradă. Ca şi în Noembrie, la prima retragere, Ionel Brătianu citi declaraţia opoziţiei la Senat şi Take Ionescu o citi la Cameră (16 Decembrie) :

Retragerea opoziţiei din parlament.

„...Uzurparea prerogativelor puterii judecătoreşti prin legea adusă ieri înaintea Adunării de-

1) Vezi în Marghiloman, o. c. vol. I (Anii 1911—1912).

putaților, care răpește dela tribunale o judecată în curs de desbatere și pretinde să o curme prin voturile unor majorități politice, nesocotește principiul separațiunii puterilor și desființează neatârnarea puterii judecătorești. Opera marilor generațiuni din ambele partide care cu atâtea jerfe au așezat România Modernă (sic), este astfel primejduită. Opoziția nu poate să asiste la o violare atât de îndrăsneață a Constituții, și, părăsind Corpurile Legiuitoare, lasă guvernului întreaga răspundere a urmărilor actelor ce se săvârșesc".

In urma acestor cuvinte minoritatea părăsi incinta Camerei, în strigătele majorității de: „Tramvaele, Tramvaele!".

Dar Carp, de data aceasta, nu mai glumi. El nu mai întrebă: au plecat toți? n'a rămas nici unul? Era indignat. Se sculă în picioare și vorbi cu o întonație și îndârjită și emoționată:

„Domnilor deputați, prin organul d-lui Take Ionescu opoziția v'a citit un adevărat rechizitoriu împotriva guvernului. Eu știam că atunci când cineva pronunță un rechizitoriu, stă față și la apărare. Dar a arunca o acuzațiune și a nu sta la discuție cu cel contra căruia ai aruncat acuzațiunea, acesta este un procedeu nou.

„Pe principii se fac revoluții pe afaceri nu".

„Domnilor, dacă lucrul în sine este regretabil, dacă retragerea opoziției din lupta parlamentară a fost calificată în trecut, de chiar partidul liberal, de dezerțiune, cauza pentru care această retragere are loc astăzi, e atât de înjositoare, încât vă asigur că niciodată nu m'aș fi așteptat să văd în țara mea un spectacol ca acesta. Dumnealor părăsesc Camera ca să transporte lupta aiurea.

„Pe principii se fac revoluții, pe afaceri nu".

* * *

Epilogul afacerii tramwayelor; căderea guvernului.

Dar până să transporte opoziția lupta aiurea și până să facă revoluție, Marghiloman găsi deocamdată în afacerea tramvaelor o nouă soluție, care de altfel, în urma votării legei, se impunea în mod logic de la sine: Mi-

nisterul de interne și primăria cerură tribunalului, pe cale de incident în procesul pendinte, să respingă acțiunea intentată de societatea comunală de Tramvae, pe motivul că, conform legei din 15 Decembrie 1911, acea societate a fost desființată și ca atare, nemai având ființă legală, ea nu poate figura în justiție ca reclamantă.

Firește că această soluție era pe atât de îndrăzneață pe cât era de periculoasă. Fiindcă, dacă tribunalul respingea incidentul, desconsiderând legea din 1911, pe care o putea privi ca neconstituțională, ca fiind o lege care, uzurpând prerogativele justiției, nesocotește principiul înscris în Constituție a separațiunii puterilor — în acest caz, guvernul care făcuse această lege, va trebui să plece, aceasta era clar.

Clar pentru Carp în tot cazul, care n'ar fi putut, având în vedere firea și caracterul său, să rămână în fruntea unui guvern, care făcea legi pe care justiția le-ar fi declarat neconstituționale. Un altul în locul său poate nu s'ar fi singhisit de părerea magistraților asupra constituționalității legilor sale, dar un om al ordinei și al dreptății cum era el, n'ar fi avut o clipă de șovăire, aceasta o știa toată lumea.

Activitatea guvernului din Ianuarie-Aprilie 1912.

Inainte de a arăta epilogul acestei afaceri, să vedem care a mai fost activitatea guvernului în scurta vreme ce-i mai rămânea de stat la putere, din Ianuarie la Aprilie 1912.

Legi votate.

In Ianuarie trecură în parlament: Legea pentru scutirea de impozit financiar a proprietății urbane cu un venit anual până la 300 lei, legea pentru scutirea de patentă a micilor patentari, legea pentru pensiile jandarmilor rurali, a sergenților de oraș, a notarilor și a personalului poștei rurale, și legea incompatibilității unor anumite funcțiuni cu mandatele de deputat și de senator.

In Februarie trecu legea asupra Contenciosului Administrativ, desființată de liberali și înființată a doua oară de conservatori și se citi (la 11 Februarie) Mesagiul Regal care însoțea proectul de lege pentru *Descentralizarea Administrativă*. După întâmplările care

urmară, și sub presiuni venite chiar din partea unor conservatori, proectul acesta fu retras. Carp, care în momentul acela știa că guvernarea sa nu mai are zile, nu se opuse la retragerea unui proect — cel mai scump inimii sale — pe care vedea că nu are putința nici timpul să-l treacă.

In Martie, în timpul agoniei guvernului, mai trecură legea Sindicatelor agricole (o inovație conservatoare) și Budgetul. Apoi, ultimele două legi, acea a construirei conductelor pentru transportul țițeiului și petrolului lampant de la Băicoi la Constanța [1]) și aceea a trecerei în posesiunea Statului a Bunurilor de mână moartă [2]).

P. P. Carp a mai luat de două ori cuvântul.

In timpul acesta Carp luă de două ori cuvântul la Cameră.

Intâia dată pentru a răspunde unei interpelări a cumnatului său Ion Miclescu în chestia dosarelor din 1907 dispărute de la ministerul de interne [3]), și a doua oară la discuția generală asupra budgetului.

Atitudinea lui P. P. Carp în afacerea dosarelor.

Am arătat mai sus că în afacerea dosarelor Carp luase o atitudine pasivă, fiindcă o găsea neinteresantă. E de altfel o dovadă mai mult că el nu sprijinea necondiționat pe Marghiloman, ci numai acolo unde părerile lor se împreunau. Marghiloman crezuse că descoperirea dispariției dosarelor va provoca o senzație în țară care va nimici pe liberali. Carp nu era deloc de această părere. Interpelat de Miclescu, care atacase foarte violent pe Brătianu, dar care în acelaș timp se apărase de învinuirea ce i se aducea că era „o natură anarhică", Carp îi răspunse glumind (el ținea foarte mult la cumnatul său) :

> *„Afirm că d. Miclescu nu este de loc o natură anarhică ; dar că este* un enfant terrible, aceasta *cred că veți conveni cu mine. Dacă dumnealui s'ar fi mărginit să facă simpla întrebare : S'a luat de către d. Ionel Brătianu de la ministerul de interne, 32 de dosare? Intreb pe guvern cu ce*

1) Pipe-line-urile. Această lege, sub guvernările posterioare, a rămas moartă.

2) Carp era împotriva acestei legi, care după părerea sa, aducea atingere la dreptul de proprietate și la libera voință a testatorului.

3) Vezi mai sus capitolul VII.

drept? şi-l întreb: ce măsuri a luat pentru a pune capăt unei asemeni stări de lucruri? Dacă s'ar fi mărginit la această întrebare, i-aş fi răspuns şi eu în câteva cuvinte. Dumnealui însă a făcut să intre această chestiune în cadrul unor idei mai înalte, în cadrul luptei care se dă astăzi între partidul conservator şi partidul liberal, şi a făcut din acest mic incident, care după mine n'are nicio însemnătate, o verigă în lanţul acestei lupte.

„...Ce învăţătură vrea d. Miclescu să tragem noi din dosare? Niciuna. In dosare putem vedea că, poate, în represiunea necesară care a avut loc în 1907, s'au trecut marginile. Se poate. Dar, de la această tribună am mai declarat, că atunci când un guvern, când o societate, e în nenorocita situaţiune de a-şi apăra existenţa, niciodată nu se poate păzi şi niciodată nu s'a păzit linia strictă de demarcaţiune între ceiace este necesar şi ceiace poate nu este necesar.

„Invăţămintele de la 1907 stau aiurea, nu în dosare. Stau în faptul, că partidele trebuie să înveţe că sunt oarecare arme pe care nu le poate şi nu trebuie să le întrebuinţeze în contra adversarilor, pentrucă se întorc în contra lor înseşi. Nu aş vrea să fiu în pielea acelora, care în nopţi de insomnie, văd ridicându-se umbrele ţăranilor ucişi, ucişi chiar de acei cari le asigurau impunitatea când le trimeteau la răscoale.

Camera nu înţelese aceste cuvinte ale lui Carp. Ea crezând că este un nou atac împotriva fraţilor Brătianu, izbucni în aplauze şi în strigăte de *bravo!* Oratorul ţinu însă ca gândul lui să fie bine priceput, şi de aceia adăogă:

„Acuzaţiunea aceasta, o declar franc, nu se îndreaptă în contra întregului partid. Nu am dovezi, şi nici nu cred, *că direcţiunea partidului liberal să fi instigat la răscoale. Dar cred şi am convingerea, că toţi instigatorii erau înscrişi în clubul partidului liberal".*

Voci : „Sterea".

Acum da, Camera era lămurită.

Carp urmă liniştit spunând că partidul liberal, care crede că tot ce s'a făcut în ţară e făcut de el şi că numai el poate guverna, când a căzut de la putere în 1910 :

> *„Cu o naivitate nespusă, a luat pur şi simplu 32 de dosare de la ministerul de interne şi a depus o chitanţă, cum că în adevăr a luat acele dosare. Evident că lucrul este atât de copilăresc, încât nu pot întrebuinţa cuvântul de* sustragere, *pe care-l întrebuinţează alţii..."*

Şi în definitiv, cum toată chestiunea nu avea nici o importanţă, de oarece, mai întâi, dosarele nu se mai aflau în mâinile lui Brătianu, ci într'alt loc unde guvernul le poate consulta dacă vrea [1]), iar, al doilea, credinţa lui Carp fiind că din acele dosare nu s'ar putea constata decât cel mult că necesarele represiuni din 1907 trecuseră poate marginele permise, — în definitiv, deci, el ceru închiderea discuţiei.

Discursul de mai sus l-a ţinut Carp la 2 Martie 1912. Unsprezece zile mai târziu, la 13 Martie — pe când Casaţia pronunţa hotărîrea ei definitivă în chestiunea legei tramvaelor — Carp vorbea la Cameră asupra Budgetului pe exerciţiul 1912—1913. A fost ultimul discurs ţinut în calitate de prim-ministru.

Politica financiară a lui Carp o cunoaştem acum în deajuns pentru a ne mai întinde asupra ei. Vom desprinde deci numai pe scurt principiile ei generale, cu atât mai mult cu cât e cea de pe urmă dată când, în lunga sa carieră, s'a mai ocupat Carp de finanţe. Politica financiară a lui P. P. Carp.

In discursul său de la 13 Martie 1912, primul-ministru şi ministru de finanţe arătă că condiţiunile pe care trebuie să le îndeplinească un budget bun sunt Condiţiunile unui bun budget.

---

1) Ele se aflau, după cum ţinem minte, la Rege, care spusese lui Marghiloman : Dacă veţi fi interpelat, veţi spune că dosarele se află acolo unde trebuie să fie...

Dar având în vedere acest răspuns al lui Carp, se poate bănui că din acele dosare s'ar fi putut constata că unele drastice ordine de represiune ar fi venit de mai sus decât de la ministrul de război sau de la capul guvernului.

trei : 1) să prevadă toate nevoile statului; 2) să prevadă îndestularea acestor nevoi, şi 3) să fie clar, şi să nu se sustragă de la controlul Parlamentului şi publicului (prin fictivele excedente create de Take Ionescu).

Pentru a face un atare budget, urma mai întâi să se degreveze comunele şi judeţele de sarcinele lor către Stat, căci numai atunci se va putea constata care sunt nevoile reale ale Statului, care ale judeţelor şi care ale comunelor (de unde până atunci era o perpetuă confuzie). Trebuiau apoi îndestulate necesităţile tuturor ministerelor pentru a satisface nevoile reale ale Statului; trebuia, în chestiunea resurselor, făcute nişte evaluări sub realitate, pentru a putea acoperi eventuale sporuri budgetare ce se pot ivi în cursul unui an. Iar în altă ordine de idei, acea a impozitelor. Carp mai arătă odată, clar şi ferm, care era teoria sa :

Politica lui P. P. Carp cu privire la impozite.

„Teoria mea de impozite nu este financiară, ea este o teorie socială. Eu susţin că o politică financiară serioasă trebuie să tindă înainte de toate a degreva pe cei mici, şi al doilea, între cei avuţi, trebuie să tindă să impună mai puţin pe cei care muncesc şi mai mult pe cei care nu muncesc.

In această privinţă să nu credeţi că eu fac deosebire de clase ; eu fac numai deosebiri de diferite categorii de indivizi. De exemplu : impozitul unic asupra venitului eu îl cred nedrept, pentrucă el impune la acelaş impozit pe fabricantul care munceşte şi care riscă, pe omul care zilnic are o muncă fizică sau intelectuală foarte mare şi-l impune la aceiaşi taxă ca unul care se mulţumeşte numai a tăia cupoanele rentei pe care o are în lada de fier [1]).

Dintre adversari singurul care l'a înţeles pe Carp a fost Ion Brătianu.

In toate concepţiile sale Carp a fost întotdeauna în nota cea justă. Dacă l-a tratat lumea de retrograd şi de medieval, de socialist şi de anarhist, e că patimele politice au obstruat toate inteligenţele. *Numai* — trebuie repetat mereu lucrul acesta, ca să se ştie bine, — din-

1) Asupra politicei financiare a lui Carp a scris d. Barbu Catargi un remarcabil articol în „Conservatorul" din 17 Aprilie 1912, pe care-l recomandăm cititorilor.

tre adversari, *numai* Ion Brătianu l-a înțeles pe Carp, fiindcă numai Ion Brătianu, după ce s'a vindecat de roșiile entuziasme ale tinereței sale și a devenit om de guvernământ, numai el a ținut, ca și Carp, linia dreaptă — drumul cel mai scurt între două puncte, cel din dreapta, cel din stânga, și care trece și prin centru — linia de purtare a omului de Stat, a cărui grijă se îndreaptă înspre toate nevoile ale tuturor categoriilor de cetățeni ce compun acel Stat.

Deosebirea dintre P. P. Carp și Ion Brătianu.

Ce a deosebit însă pe acești doi oameni, a fost nuanțarea caracterului. Pe când Brătianu, pentru a-și ajunge scopul, își înăbușise conștiința și tolerase... spusese el singur tot ce tolerase... ajungând astfel a-și crea *un partid*, cu care să poată guverna, să poată înfăptui, să-l poată lăsa moștenire — Carp din potrivă avea un caracter intransigent, o conștiință imaculată, un dispreț pentru gloată, pentru alegători, pentru partide, pentru politicianism, care erau, după cum foarte bine se spunea, de esența unui cancelar, un cancelar care să guverneze *singur, fără partid*, în perfectă armonie cu un parlament ideal, pe care-l visa, un fel de parlament, să-i zicem corporativ, și cu un rege care să-l înțeleagă precum ar fi dorit, sau măcar să-l aprobe, precum ar fi fost de dorit.

* * *

Personalitatea și vederile Regelu Carol.

Regele acesta era bătrân și de mai mulți ani, bolnav. Zăcea în pat, uneori zile întregi. A fost un Rege mare. Va rămânea în Istorie. In Istoria Universală : Creatorul României moderne. Dar era în 1912 bătrân și bolnav. Nu putea, tocmai acum, să-și schimbe nici vechi păreri înrădăcinate și nici să-și calce peste fire.

Părerile înrădăcinate erau : să nu fie în țară decât două partide politice. Ca atare (partidul socialist neexistând pentru el), conservator-democrații trebuiau să dispară printr'o grabnică fuziune cu conservatorii sadea. Take Ionescu se făcea că înțelege și că vrea, trata, punea condițiuni imposibile [1]), și apoi trimetea răspuns lui Vodă, ca altădată Dumitru Sturdza : Sire, nu eu !

1) Revizuirea Constituției, pe care știa că Carp nu o vrea, pentru a ajunge de altfel pe această cale la expropriere.

BIBLIOTECA CENTRALĂ

Schimbarea firei ar fi însemnat : să nu-i mai pese de mişcările de stradă. Dar toată viaţa a avut oroare de ele — şi a avut şi dece, căci grozav se abuzase de blândeţea lui în această privinţă. — Ca atare nu acum, bătrân şi bolnav, era deodată să spună : mişcările de stradă să fie reprimate cu ultima energie. Le suportă mai departe şi le urâ ca şi mai înainte. Takişti şi liberali profitară şi abuzară. In Ianuarie, la Eforie, adunară 15.000 de oameni, care strigară : Jos guvernul, Jos uzurpatorii, jos *junimiştii* — şi apoi, ca în vremurile bune : La Palat !

Ce era Vodă să facă decât să-i tot spue lui Carp : Impacă-te cu Take Ionescu şi retrage legea tramvaelor.

Tocmai lui Carp !

Sentinţa în procesul Tramwayelor.

Şi astfel merseră lucrurile cum merseră până în Februarie, când Tribunalul de Ilfov, secţia II-a, dădu sentinţa sa în vestitul proces, asupra incidentului ridicat de Primărie şi de Minister [1]).

„Considerând că... legiuitorul s-a substituit misiunei tribunalului, rezolvând el însuşi propunerile făcute de minister în apărarea sa;

„Considerând că legiuitorul prin această uzurpare... a violat dispoziţiunile art. 36 din Constituţie după care puterea judecătorească se exercită de Curţi şi de Tribunale, art. 14 din Constituţie după care... etc.

„Considerând că... cutare şi cutare.... din toate aceste rezultă că dispoziţiunile legei din 1911 sunt contrarii principiilor şi textelor formale ale Constituţiei, şi că, prin urmare, tribunalul trebue să înlăture aplicarea acestei legi...

„Pentru aceste motive, Tribunalul, în majoritate, respinge incidentul ridicat de d-nii reprezentanţi ai ministerului de interne şi primăriei comunei Bucureşti,... dispunând ca procesul să fie urmat în continuare".

Recursul la Casaţie.

Trăsnetul n'a căzut din senin; din potrivă, după zile înourate, a căzut în timp de furtună şi căzuse deocam-

1) Judecătorii : N. Algiu, prezident, Bossie şi Ion Manu, membri.

dată peste paratrăsnet. Căci, după sentința Tribunalului urma recursul în Casație. Acolo era salvarea... Marghiloman, cu avocații Papadat și Missir, redactară în câteva zile motivele recursului și le depuse la Inalta Curte de Casație, care soroci judecarea afacerei pentru ziua de 14 Martie 1912.

Mersul evenimentelor.

Intre timp guvernul acceleră votarea legei care dădea drepturi politice Dobrogenilor, dar în culise nu mai era vorba, în eventualitatea respingerei recursului decât de succesiunea guvernului. Carp ar fi dorit un guvern liberal — să-și facă singur dreptate în afacerea tramvaelor, — ceiace Liberalii refuzau, zicând că numai Conservatorii puteau tranșa o chestiune deslănțuită de ei. Brătianu cerea „retragerea legei și scuze". Se reîncepură deci, după îndemnul Coroanei, tratativele cu Take Ionescu, fără Carp firește, care numai la gândul că i se cerea să facă scuze vedea verde în fața ochilor. El nu se sfii să spună Regelui, încă acum la 6 Martie: „L'affaire des tramways est un vaste cochonnerie" [1]). Bătrânul prim-ministru nu mai avea acum decât o singură dorință, ca în caz că procesul s'ar pierde și în Casație, guvernul conservator să se retragă în bloc, pentru a putea avea în opoziție o puternică platformă de luptă. Incolo, regele putea da puterea cui ar fi vrut, lui Ionel Brătianu sau lui Take Ionescu. Dar, din nefericire, de pe atunci începu să se vânture ideia unui guvern Maioreseu — adecă un guvern conservator fără Carp, fără Marghiloman și fără Filipescu, (poate cu, poate fără Take Ionescu) un guvern menit să „aranjeze chestiunea tramvaelor".

Perspectivele de formațiune a noului cabinet.

Nimic nu-l mâhnea pe Carp mai mult decât această eventualitate, căci realizarea ei ar fi însemnat întâi o abdicare a conservatorilor, al doilea o defecțiune a lui Maiorescu, cel mai vechi și bun prieten al său, și al treilea perspectiva pentru el a unui viitor pe care perspicacitatea sa nu vedea cum l-ar putea descurca.

Bacalbașa despre Carp.

„*Petrachi Carp* — zice Bacalbașa [2]) — *și-a pier-*

1) Marghiloman, o. c. I. p. 105. Cică Regele i-ar fi răspuns : „En politique on en voit bien d'autres".

2) Bacalbașa o. c. IV. p. 47.

dut siguranța și veselia. Vechiul zeflemist a dispărut.

„In vremurile cele bune, la ora 4 în fiecare zi, găseai pe Carp în salonașul său [1]), fie cântând la pian, fie sorbindu-și ceaiul. La ora 4 dacă te duceai să-l vezi erai întotdeauna bine primit. După om și împrejurări, primeai o zeflemea și întotdeauna o ceașcă cu ceai, pregătit și oferit de însăși mâna patronului.

„Acum un văl de tristeță s'a lăsat deasupra acestor atât de plăcute primiri".

Afară, dincolo de salonașul lui Carp, lumea era în fierbere. Liberalii făceau întruniri publice, organizau manifestări de stradă, adunau ca în vremurile „opoziției unite" sau ale lui Dumitru Sturdza, bătăușii în fața Camerei. La 11 Martie Nicolae Fleva — marele adversar al liberalilor în chestia tramvaelor — e huiduit de mulțimea manifestanților, iar la 12 Martie Marghiloman, pe când mergea în automobil la Cameră, e atacat de o bandă de bătuși „care-i ciomăgește mașina".

Respingerea recursului dela Casație.

La 13 Martie Inalta Curte începe judecarea procesului și după trei zile de pledoarii — cu floarea avocaților din barou : Take Ionescu în frunte, apoi Petre Missir, Rosenthal, Em. Porumbaru, Mișu Antonescu, N. Fleva etc. — la 16 Martie 1912 Casația se pronunță. Ea respinge recursul primăriei și ministerului de interne, declarând că tribunalul „poate judeca constituționalitatea legilor".

Marghiloman, în notele sale, scrie doar atât :

„S'a respins recursul meu. Douăzeci de minute deliberare. Seara manifestații cu torțe. S'a huiduit la clubul nostru și la casele Maiorescu și Mitilineu".

Demisia guvernului P. P. Carp.

A doua zi, 17 Martie, Carp fu chemat la Palat. Era ora 12½. Regele era întins într'un pat de campanie. Avea ameteli și grețe. Intrevederea dintre el și primul său ministru fu deci, din cauza boalei sale, lipsită de

1) Din calea Dorobanților.

pompă regească, dar în schimb fu demnă şi, ne asigură Marghiloman, chiar amicală. Carp îşi prezintă demisia şi Regele o primi, rugându-l însă că până se va rezolva criza ministerială „nimeni să nu ştie nimic". Corpurile legiuitoare vor fi prelungite până la 7 Aprilie.

Ca întotdeauna, pentrucă nimeni nu trebuia să ştie nimic, toată lumea ştia a doua zi că Petre Carp demisionase.

La Senat, T. Dimitriu interpelă guvernul. El spuse că în urma hotărârei Curţii de Casaţie

„opoziţia striga pe toate drumurile că guvernul trebue să demisioneze. Eu nu ştiu ce va face guvernul, dar ştiu că, ca reprezentant al Naţiunii şi ca soldat al partidului Conservator, am votat toate legile ce mi s'a prezentat. Părerea mea este că domnul ministru de interne nu trebuia să facă recursul în Casaţie, ci trebuia să se fi lăsat primăria să urmeze calea procesului. Dar dacă justiţia a judecat cum a judecat, treaba ei. Eu unul regret însă că în anul 1891 am votat legea inamovibilităţii magistraturei. Acum scopul meu este să întreb ce are de gând să răspundă guvernul faţă de svonurile care circulă".

La această interpelare cam confuză, dar din care rezultă o nedumerire a Majorităţii şi asupra rolului magistraturei în Stat şi asupra situaţiei guvernului, primul ministru luă el însuşi cuvântul, şi conform promisiunii date Regelui că „nimeni nu va şti nimic" declară următoarele :

„Am aflat de decizia Curţei de Casaţie. Deocamdată nu ştiu decât că s'a respins recursul guvernului. Când vom avea cunoştinţă de motive, ne vom pronunţa.

„Ţiu însă de pe acum să relevez punctul pe care l-a regretat onorabilul meu preopinent. Sunt unul din promotorii ideii inamovibilităţii în magistratură. Cu câtă convingere am făcut această reformă, veţi putea înţelege din faptul că nu voi regreta această inamovibilitate, nici atunci când se va întoarce împotriva mea".

Atât ! Ca un final de tragedie antică.

Pe urmă urmară, aproape fără a mai consulta pe Carp, tratativele pentru succesiunea guvernului. Liberalii refuzau să ia puterea, Carp, Marghiloman şi Filipescu propuseră ei însuşi să se retragă din minister. Rămâneau deci trei posibilităţi : un guvern Take Ionescu — pe care Regele nu-l voia — o împăcare între tachişti şi conservatori — pe care nu o voiau nici Carp nici Take Ionescu — un guvern Maiorescu, până ce, la toamnă, Take, văzându-şi cauza compromisă, se va hotărî poate să facă „concentrarea conservatoare". Carp era cu totul împotriva acestei din urmă soluţie, care totuşi fu cea ce învinse.

Noul guvern Maiorescu (24 Martie).

La 24 Martie, Regele tot bolnav, chemă pe Carp la Palat şi-l ţinu două ceasuri, pentru a-l convinge că guvernul Maiorescu era singura soluţie ce se putea da crizei : un guvern conservator care să tranşeze chestia tramvaelor şi care, la toamnă, să facă împăcarea cu Take Ionescu.

Carp nici nu-şi mai dădu osteneala să lupte. El visase un partid conservator tare, unitar, conştient, care să părăsească puterea pe o chestiune ca acea a tramvaelor şi care să ducă pe urmă, din opoziţie, apriga luptă „a moralei ofuscate împotriva banditismului politic". In loc de aceasta, găsea un Maiorescu înţeles cu Regele pentru a lua o efemeră putere menită să ducă la capitularea partidului conservator şi la definitiva lui desagregare. Acelaş Maiorescu pe care, cu doi ani în urmă, îl îmbrăţişase la banchetul Junimei spunându-i : „Ştii tu de ce te iubeşte lumea ? Fiindcă eşti un caracter". Acelaş Maiorescu care de atâtea ori făcuse el însuşi apologia lui Carp, îl părăsea acum şi pe el, şi ideile sale, şi consecvenţa unei vieţi întregi, pentru un portofoliu de Prim-Ministru al României.

La 25 Martie, cu sufletul sfredelit, dar stăpânindu-şi amărăciunea, Carp merse la Maiorescu acasă, unde convocase pe toţi miniştrii, şi, arătând dorinţa Coroanei, sfătui pe „fostul" său bătrân prieten să primească preşedinţia Consiliului, pe care acesta o şi primise de fapt, de câteva zile, într'o audienţă ce-i acordase Regele.

La 26 Martie — sau la 27 — convocă apoi la ministerul de externe majoritățile parlamentare, care nu cunoșteau încă situația reală a guvernului, dar care o bănuiau.

„Am venit mulți în seara aceea, fiindcă simțeam că lucruri grave vor fi spuse" scrie Bacalbașa în amintirile sale.

Cântecul lebedei.

„Printre grupuri se șopteau că șeful guvernului va fi Titu Maiorescu. Pe Carp îl durea mult această defecțiune. Era vechiul prieten de peste 40 de ani de tovărășie literară și politică. Când se spunea Carp-Maiorescu era precum se spunea altă dată Brătianu—Rosetti. Și, ciudată lege a destinului, amândouă prieteniile au sfârșit în același apus de vrăjmășie".

„Carp apare și toți ne adunăm în jurul său.... Cuvântarea sa este un cântec al lebedei. El pleacă ca un nobil sacrificat. Îi aud încă melancolica elocvență: Eu plec, dar partidul rămâne la putere. Dacă interesele țării și ale partidului cer aceasta, nu vă uitați la mine, la cel care a căzut. Treceți peste cadavrul meu și mergeți înainte".

„In mulți ochi luceau lacrimi".

„Atunci tocmai sosește și Maiorescu. Parcă ar fi intrat un străin într'o casă, în care câțiva prieteni își spun lucruri tainice. Un curent rece trecu deodată în această atmosferă pe care o încălzise emoțiunea nobilului învins".

CAPITOLUL X

Ministerul Titu Maiorescu şi ministerul Titu Maiorescu - Take Ionescu 1912 — 1913

La 28 Martie 1912, ceasul 8 dimineaţa, Regele luă jurământul noilor miniştri :

Titu Maiorescu, Preşedenţia şi Externele; Theodor Rosetti, Finanţele; C. C. Arion, Internele şi ad-interim Instrucţia; Ion Lahovari, Domeniile; Mihai Cantacuzino, Justiţia; Dumitru Neniţescu, Industria şi Comerţul; Dr. Pangrati, Lucrări Publice şi General Argetoianu, Război.

Compunerea noului minister T. Maiorescu (28.III. 1912).

Carp rămânea totuşi şeful partidului conservator. A doua zi după constituirea guvernului se face la Cameră propunerea ca deputaţii majoritari să meargă în corpore să-l viziteze. Dar nu se găsiră în acea majoritate decât vre-o 35 de oameni rămaşi devotaţi şi care, mergând să-l vadă şi găsindu-l cântând la pian o melodie tristă, se întoarseră cu melancolicul sentiment că

„Conu Petrachi nu mai făcea zeflemele".

Totuşi, după câteva zile, aceiaşi majoritate, întreagă de data aceasta, se însufleţi din nou la auzul tăiosului său discurs, pe care-l rosti în Adunarea Deputaţilor, Marţi, 3 April.

Era un răspuns pe care-l dădea lui I. C. Grădişteanu, care avusese tristul curaj să atace pe căzutul primministru, învinuindu-l de a fi dat partidului conservator *„o directivă greşită"* şi dând a înţelege că ar trebui să-i se scoată şi şefia partidului.

Discursul lui Carp la Cameră din 3 Aprilie 1912.

Când se urcă bătrânul la tribună, pentru a răspunde lui Grădişteanu, toţi deputaţii, ca mişcaţi de un curent electric, se sculară drept în picioare. Se făcu un moment de tăcere. Apoi izbucni o furtună de aplauze, şi Petru Carp începu :

„Domnule preşedinte, nu m'am suit la această tribună să mă apăr pe mine. Dacă discursul d-lui Grădişteanu ar fi fost numai un atac în contra persoanei mele, m'aşi fi mărginit să-i răspund că: ceiace a spus astăzi trebuia s'o spuie, şi ar fi fost mai demn să o spuie, când eram la putere, de cât să o spuie când d-lui mă crede căzut". (Aplauze prelungite, strigăte de bravo).

D. I. C. Grădişteanu : *„Nu v'am menajat nici când eraţi la putere".*

D. P. P. Carp : *„Poate între culise, domnule Grădişteanu.* (Aplauze, strigăte de bravo), *dar în şedinţă publică nu am avut a răspunde la nici un atac din partea d-v.*

Şefia partidului.

„Dacă m'am suit la această tribună, este că trebuie să vă apăr pe d-v. iar nu pe mine.

„Dar mai întâiu să vedem pentru ce partidul conservator şi în ce împrejurări mi-a încredinţat mie conducerea lui? Făcut'am eu vre-o intrigă? Făcut'am eu vre-un atac în contra partidului conservator, al cărui rezultat să fi fost o satisfacţiune a ambiţiunei mele personale? Aliatu-m'am eu cu adversarii cei mai înverşunaţi ai partidului conservator, ca să duc la căderea guvernului conservator, şi să mă sui eu pe ruinele lui? (Aplauze prelungite şi îndelung repetate).

„S'a întâmplat o sguduire cum nu s'a mai întâmplat nici odată în ţară şi atunci întreg partidul conservator, o ştiţi cu toţii, a venit şi mi-a oferit şefia. Şi când a venit partidul conservator şi mi-a încredinţat şefia, partidul conservator mi-a înîncredinţat'o ştiind ce face. El ştia că pentru o şefie, care era trecătoare, eu nu sacrific idei cari nu sunt trecătoare.

„Dacă m'a luat, m'a luat în întregimea mea, cum sunt eu cu ideile mele, cu principiile mele.

„Şi atunci a luat şi un angajament, să mă urmeze cum sunt, şi nu era drept şi nici nu s'a încercat măcar partidul conservator să conteste principiile, să conteste programele, pe care le-am pus noi înainte. Şi când se cere dv. să schimbaţi o direcţiune, este că vi se cere ca d-v. să renegaţi întregul trecut al d-v. Vi se cere să declaraţi, că atunci când mi-aţi încredinţat mie conducerea partidului, d-v, nu ştiaţi ce faceţi, d-v. nu ştiaţi bine cu cine aveţi a face, şi nu ştiaţi unde aveţi să ajungeţi...

„Este aceasta exact? A ştiut partidul conservator? Şi ce a ştiut? Ia să vedem ce a ştiut. A ştiut întâiu că partidele nu sunt o adunătură de oameni. Aţi ştiut întâiu că partidele nu pot avea dreptul la denumirea de partid, decât atunci când oameni se încheagă în jurul unor idei, care sunt mai presus de apetituri, mai presus de interesele individuale ale fie-căruia. (Aplauze). *Şi numai atunci, când ele se încheagă în jurul acestor idei, numai atunci conteneşte rolul intriganţilor, la care d-v. nu trebue să vă gândiţi".* (Aplauze prelungite).

„Ideile. Ideile erau de două naturi: întâiu, idei de raporturi între partide. Am susţinut totdeauna, că luptele nu trebue să fie înverşunate între partide, am susţinut în totdeauna, că nu suntem inamici, că suntem adversari, şi că nu trebue să fie lupte ci trebue să fie emulaţiuni. De aceia, în toată atitudinea mea, acei cari au urmărit viaţa mea politică, dacă au avut interes s'o facă, au putut constata o blândeţe occidentală în rapoartele mele cu celelalte partide. Această blândeţe a fost aspru criticată, în diferite locuri, şi vreau să pun pe d. Grădişteanu în bună societate.

Carp şi opoziţia.

„A. Lahovari a aruncat întâi cuvântul de „opoziţie miluită", d. Grădişteanu continuă. Opoziţia miluită, pentru ce? Pentru că am susţinut că raporturile între partide trebue să fie corecte; pen-

tru că am susţinut că în luptele electorale cartelurile sunt permise. Am susţinut amândouă lucrurile, le susţin şi azi.

„...Aşi fi voit să văd pe partidul liberal venind să combată partidul conservator pentrucă vrea să asigure un trai mai bun lucrătorilor ; aşi fi voit să văd partidul liberal venind să atace partidul conservator pentrucă el uşurează sarcinele către Stat ale ţărănimei, ale micului proprietar urban ; aşi fi voit să văd pe partidul liberal venind să combată partidul conservator, care vine cu legiuirile... cum ai zis d-le Grădişteanu ?..

Voci : demagogice, deşenţate .

P. P. Carp : *De o demagogie deşenţată. Aş fi voit. Ar fi fost o luptă frumoasă, frumoasă prin intervertirea rolurilor, frumoasă prin reacţionarismul partidului liberal şi prin liberalismul partidului conservator.*

Ţi-ai găsit ! D'apoi de idei era vorba ? (Ilaritate). *Nu ! Era vorba că am îndrăsnit să ne atingem de un gheşeft* (ilaritate); *era vorba că noi am pus ca principiu, — cum bine a zis d. Marghiloman eri — am pus ca principiu : „politica în afară de afaceri, şi afacerile în afară de politică".*

Şi fiindcă era vorba, nu de idei platonice, fiindcă era vorba de pungă, de acolo a venit înverşunarea cea grozavă, de acolo a venit tristul spectacol, o repet, a venit tristul spectacol, care s'a dat în ultimul an, în luptele noastre politice.

Vine guvernul. După trei săptămâni, partidul liberal anunţă că avem să cădem, ajutat întru aceasta de o parte a partidului conservator, aceia cu care ni se cere să facem azi concentrare. Se anunţă cădere ; se anunţă victorie în alegeri. Victoria nu vine. In alegeri — d-voastră sunteţi rezultatul alegerilor — suntem biruitori. Ce era de făcut ? Să lupte ? Lupta nu era posibilă. Cum voiţi ca partidul liberal să lupte în contra partidului conservator, când partidul conservator a venit cu programul pe care-l cunoaşteţi, pe care l-a

aprobat d. Grădişteanu, şi în puterea căruia a fost ales d. Grădişteanu. (Aplauze prelungite).

Va să zică : eşirea în afară de Cameră ; părăsirea Parlamentului. Şi lupta unde ? Pe uliţe. Foarte bine, lupta pe uliţe; au dus lupta pe uliţe, numai s'a întâmplat un lucru : s'a întâmplat că ceea ce nu a făcut partidul liberal, adică să lase libertatea absolută a manifestaţiunei libere, partidul conservator a făcut, şi este mândru că a făcut-o.

La palat ? la palat !

La miniştrii ? la miniştri !

Care a fost rezultatul ? Rezultatul a fost o mişcare descrescândă care a ajuns la mici manifestaţiuni de 3—4 sute de oameni înaintea caselor câtorva miniştrii (ilaritate, aşa e).

Situaţia politică.

Dar, domnii mei, cu toate acestea trebue să recunoaşteţi că situaţiunea e anormală. Greşeala porneşte şi de la partidul liberal şi de la partidul conservator democrat care a eşit din Parlament. Dar aceasta n'avem noi s'o judecăm, au vrut s'o facă şi au făcut-o. Evident că lupta constituţională nu e aceea ce ar trebui să fie. Şi atunci naşte pentru noi întrebarea, dacă această înverşunare este o înverşunare de principii sau dacă e o înverşunare de persoane ? Şi atunci mi-am zis care e modul de a arăta dacă e o chestiune de persoane sau o chestiune de principii ? E să înlăturăm deocamdată persoanele, care sunt mai mult combătute şi atunci trebue să se arate două lucruri : trebue să se arate dacă principiile pe care le-am apărat erau atât de tari în cât ele să stea în picioare chiar după înlăturarea acelora care credeau că ei erau cauza situaţiunei anormale în care ne aflăm, căci, domnii mei, eu am adânca convingere cum că proba aceasta are să se facă. Am adânca convingere cum că toată lumea are să înţeleagă că principiile pe care e bazat partidul conservator sunt atât de puternice în cât toţi acei care cred că cauza e cutare sau cutare persoane, se înşeală şi

oricine ar fi pe acele bănci, cât va fi partidul conservator la putere, sau căzând partidul conservator în opoziţiune, tot aceleaşi idei, tot aceleaşi principii are să le pună înainte şi cu acele idei şi cu acele principii, avem să fim până în sfârşit triumfători. (Aplauze prelungite).

Drapelul lui Grădişteanu.

Căci domnii mei, dacă părăsim, un singur moment numai, tărâmul principiilor şi ne întrebăm, cum o face d. Grădişteanu : toată cauza răului este reaua direcţiune care a imprimat-o partidului conservator un ambiţios ca Carp ? Ia să vedem. Admit cum că mă demit, sau admit că, fiind dată vârsta mea, mâine dispar dintre d-voastră. Aşi vrea să ştiu, să ne indice d. Grădişteanu, care are să fie succesorul meu ? Căci în fine, d-nii mei, a zice schimbare de direcţiune, trebue tot cineva care să ţie drapelul în mână, chiar a acelei noui direcţiuni, care ni se cere. Dar nu ni se dă nici un om, care să poarte el drapelul, nici nu se indică numele, nici nu vi se spune ce direcţiune are să fie.

Să-i luăm rând pe rând pe toţi fruntaşii conservatori ai partidului conservator : d. Marghiloman, d. Maiorescu, d. Nicu Filipescu, d. C. Arion, d. Ion Lahovari, credeţi că este unul dintre dânşii, care venind după mine are să aibă alt drapel, de cât acela care l-am ţinut eu sus în numele d-v. ? Evident că nu. (Aplauze prelungite). *Va să zică nu aveţi nici un nou drapel, nici un nou om, afară numai dacă noul drapel şi noul om nu ar fi d. Grădişteanu.* (Râsete). *Şi atunci mă întreb care este drapelul d-lui Grădişteanu ?*

Drapelul d-lui Grădişteanu ! Aţi voit uşurarea lucrătorilor ? Aceasta se numeşte de d-sa demagogie deşanţată,· Aţi vrut să veniţi în ajutorul ţărănimei ? Demagogie deşanţată. Aţi vrut d-v. să despovăraţi comunele şi judeţele ? Demagogie deşanţată! Aţi vrut d-v. să înlăturaţi afacerile din politică ? Demagogie deşanţată.

Şi atunci, domnule Grădişteanu, sunt silit în

numele partidului conservator, să vă declar, şi sunt convins, că nici unul din d-lor nu are să desmintă, dacă admirăm ceva în d-v. este curajul inconştient cu care aţi venit la această tribună. (Bravo, aplauze prelungite şi îndelung repetate). *Curajul inconştient, întrucât trebue inconştienţă, ca faţă cu o majoritate care ştie ce a făcut, d-v să veniţi şi să înjosiţi toate lucrările cele mari, toate lucrurile cele frumoase pe care le-a făcut în ultimul timp. Curagiu inconştient, pentru că a veni şi a cere dărâmarea unui edificiu, fără să ştii ce pui în loc, este a juca rolul unui Erostrat, care vrea să ajungă la nemurire, nu pentru că a făcut ceva, dar pentru că a avut curagiul să ia o scânteie, şi s-o arunce într'un edificiu ca să-i dea foc.*

Şi atunci, o altă probă de curaj inconştient, este când d-v., care nu vă daţi seama ce înseamnă guvernul actual, veniţi să întrebaţi : De ce au luat puterea ? Au luat-o pentru că au o datorie sfântă faţă cu majoritatea şi faţă cu partidul lor de a ţine sus drapelul conservatismului, cât vor putea şi cum vor putea.

Carp cerea concentrarea fără Take Ionescu.

D-v. ziceţi că nu vor putea face concentrarea conservatoare. Dar, d-le Grădişteanu, concentrarea conservatoare, în felul cum o gândeşti d-ta, nu numai că nu poate, dar nici nu vor s-o facă. Trebuie să se ştie odată, şi vreau s-o zic clar ca să ştie ţara întreagă, concentrarea partidului conservator nu e posibilă decât cu supunerea conducerei partidului pe baza principiilor pe care le-am pus înainte. Concentrare pe alte baze nu ar fi de cât umilirea partidului conservator". (Aplauze prelungite).

Aceste vorbe din urmă erau adresate mai mult băncii ministeriale şi majorităţii, decât lui Grădişteanu. Era un apel către ei pentru a-i face să înţeleagă că o concentrare conservatoare nu va fi posibilă decât reunind laolaltă toate elementele pur conservatoare, adecă reintrarea în minister, la toamnă, a sa, a lui Marghiloman, a lui Filipescu şi a lui Delavrancea (care părăsise şi el

banca ministerială) — nu însă o concentrare cu Take Ionescu, ale cărui noui idei nu mai avea nimic, dar absolut nimic comun cu ale sale, care era doar încă şeful partidului.

O profeţie de-a lui Carp.

Totuşi Carp nu era convins că această majoritate conservatoare, pe care o apărase împotriva lui Grădişteanu, nu va ajunge să facă, fără voia lui, peste voia lui, o înţelegere, cândva, cu minoritatea tachistă. O şi spuse lui Marghiloman, în aceiaşi zi, după terminarea discursului :

„Să vezi că Maiorescu va căuta să facă concentrarea în afară de mine. Eu atunci mă voi retrage în viaţa privată. La urma urmei, dacă este să se dea partidul pe mâna lui Take, să se facă aceasta fără mine.

Apoi, în aceiaşi seară de 3 Aprilie 1912, obosit de toate frământările din urmă, el plecă la Ţibăneşti să se odihnească, să-şi vadă de moşie şi să privească doar de departe ce sunt în stare să facă, fără el „cei ce poartă sus drapelul conservatismului".

* * *

Mesajul Regal din 7 Aprilie 1912.

La 7 Aprilie fu citit în Cameră Mesajul de închidere a Parlamentului. Regele, după ce îşi impusese, ca de obicei, voinţa, părea acum foarte mulţumit de activitatea guvernului pe care-l concediase:

Ajungând la sfârşitul actualei sesiuni legislative vă exprim viile mele mulţumiri pentru munca neobosită ce aţi întrebuinţat'o întru discutarea şi adoptarea numeroaselor proecte de lege supuse cercetărilor domniilor voastre.

Aproape toate legile anunţate în mesagiul de deschidere au fost înfăptuite. Amintesc între altele legea meseriilor, a creditului şi asigurărilor muncitoreşti, legea încurajărei industriei naţionale, legea pentru trecerea în proprietatea Statului a bunurilor de mână moartă, legile financiare pentru scutire de impozite a micilor proprietăţi urbane şi a micilor patentari, precum şi ridicarea taxelor vamale în vederea eftenirei traiului.

De mare însemnătate este reforma universitară concepută pe temeiul autonomiei celei mai înalte instituțiuni a învățământului public.

Solicitudinea d-tră pentru armată s'a dovedit din nou prin votarea legilor privitoare la organizarea și întărirea ei precum și prin acordarea largă a creditelor cerute, nu mai puțin prin întinderea dată bugetului ministerului de război.

Sporul cheltuelilor necesare pentru realizarea acestor îmbunătățiri se acoperă cu sporul veniturilor evaluate cu prudență, și bugetul votat de d-v. se arată perfect echilibrat.

Dar pe lângă aceste îndeletniciri prevăzute încă dela începutul sesiunei d-tră n'ați pregetat de a lucra împreună cu guvernul meu la îndestularea și a altor trebuințe; cea mai imperioasă prin importanța ei, a fost restabilirea păcei în biserică.

De amintit mai este în altă ordine de idei, reînființarea Contenciosului administrativ și complectarea legei pentru acordarea drepturilor politice locuitorilor din Dobrogea.

Asemenea trebue menționată în raport cu interesele economice una din ultimele legi de care v'ați preocupat: autorizarea construirei unei conducte de petrol dela Băicoi la Constanța.

Pentru rodnica activitate ce ați desfășurat-o astfel, vă aduc încă odată în numele meu și al Țării, călduroasele mele mulțumiri.

Eu declar închisă a doua sesiune a Corpurilor legiuitoare.

(ss) CAROL

Când citi, la Țibănești, întins pe divanul de lângă sobă acest mesaj regal, Carp trebuie să fi zâmbit.

Acolo, la țară, printre ai lui, își recăpătase seninătatea sufletească, așteptând acum liniștit să vadă cum vor curge mai departe întâmplările vieții și ale politicei.

Ele curseră repede, precipitat chiar, și pentru Carp, și pentru țară, și pentru toată lumea.

Misiunea guvernului Maiorescu.

Misiunea guvernului Maiorescu era: 1) după tranşarea chestiunei tramvaelor, reluarea legăturilor normale cu liberalii şi 2) concentrarea conservatoare, adecă, un guvern tare, la toamnă.

Altă misiune nu avea, şi ca atare Maiorescu se puse pe lucru pentru a le împlini pe amândouă. Afacerea tramvaelor fu lăsată deci în mâinile justiţiei, care urma s'o tranşeze, şi care o va şi tranşa în favoarea Societăţii Comunale de tramvae. Prin faptul acesta legăturile normale dintre conservatori şi liberali puteau fi privite ca restabilite, dar firește că numai deocamdată, de oarece de felul cum se va face concentrarea va atârna în viitor toate raporturile dintre aceste două partide istorice. O întoarcere a lui Carp în fruntea guvernului era privită de Brătianu ca „o declaraţie de război"; o înţelegere între Carp şi Take era aproape o imposibilitate, fiindcă nu o voiau niciunul nici altul; un guvern Maiorescu—Take Ionescu părea puţin probabil, fiindcă majoritatea parlamentară, sau mai bine zis majoritatea conservatorilor, ţinea acum cu Carp şi-şi făcea un punct de onoare de a nu-l părăsi. Situaţia era deci pentru Maiorescu destul de grea, şi, diplomat cum era, căuta să-i dea o înfăţişare încă mai grea decât o avea în realitate, fiindcă de fapt gândul lui era bine închiegat de la început: el voia să rămâie prim-ministru. Şi cum prim-ministru nu putea fi decât fără Carp, căuta, pe sub mână, toate mijloacele posibile pentru a înfăptui împăcarea cu Take, ştiind că în caz de reuşită intransigentul şef al partidului se va supăra, netezându-i astfel drumul pentru multă vreme.

Tratative şi fel de fel de conciliabule, avură loc din Aprilie până în Septembrie, când deodată un eveniment, aşteptat dar sosit mai curând de cât se credea, veni în ajutorul deslegării chestiunii.

Războiul Balcanic (toamna 1912).

Acesta era declararea de război a tuturor Statelor balcanice împotriva Turciei. Vom arăta mai jos cauzele şi efectele sale, când vom vorbi de amestecul nostru în acest conflict.

Războiul acesta, care se făcea la porţile României,

trebuia să găsească în țară un guvern tare, care ar fi putut face față oricărei împrejurări viitoare.

Consiliul de miniștri de la 22 Septembrie 1912.

La 22 Septembrie se ținu un consiliu de miniștri la Palat. Îl reproducem în întregime după notele, foarte scurte, ale lui Marghiloman [1]):

„Regele mișcător. Partidă mare de jucat și mai grea ca în 1878. Să se sfârșească tot printr'o conferință, și trebuie ca România să ia parte alături de Marile Puteri, nu în culise. Această participare trebuie să revie partidului conservator, căci partidul liberal a avut participarea la primul război (după Arion: nuanță că partidul liberal ar deveni prea tare). Apel deci la concordie: trebuie concentrare, și d. Carp s'o realizeze cu orice preț. *Dacă nu, va fi nevoie să cheme la putere o coaliție Ionel Brătianu-Take Ionescu. La sfârșitul consiliului: dacă d. Carp nu face concentrarea, atunci trebuie s'o faci d-ta, d-le Maiorescu, dar cu Marghiloman și Filipescu".*

Va să zică, întâi: Carp să realizeze cu orice preț o concentrare cu Take Ionescu, pe care Regele știa că niciunul din doi nu o vor. Pe urmă, ca sperietoare: un guvern liberal-tachist. Și în urmă, soluția, dată de Vodă el însuși și pe care ar fi putut-o da de la început: un guvern Maiorescu—Take, cu toți conservatorii din lume, afară de Carp.

Iarăși Carp și Regele Carol.

Cu trei săptămâni mai înainte Regele spusese lui Filipescu:

„Nici odată nu m'am simțit mai puțin rege decât în timpul guvernării lui Carp".

E o întreagă psihologie, care merită să rămână consemnată: e și Regele în picioare și Carp în picioare.

De altfel, când Filipescu îi spuse lui Carp vorbele aceste domnești, fostul sfetnic răspunse:

„Se poate! căci niciodată nu s'a purtat El mai puțin în Rege decât cu mine!" [2]).

Maiorescu era cât pe ce să triumfe, când, spre mira-

1) Marghiloman, o. c. I. p. 121.
2) Marghiloman, o c. I. p. 119.

rea sa, Carp se declară gata *să realizeze concentrarea cu orice preț,* de oarece aceasta era dorința Coroanei.

Firește că nu acesta fu motivul care-l făcu pe Carp să vie de la Țibănești la București și să pipăe modul de înțelegere cu Take. Motivele erau altele, de ordin mult mai înalt. Și anume că el se credea, poate nu fără dreptate, mai indicat decât un altul să se afle în fruntea guvernului, atunci când România fie că se va amesteca în conflictul balcanic, fie că va participa la o conferință generală a păcii. Mai era poate și motivul, că de fapt nu ținea deloc să fie el „jucat de Maiorescu".

Liberalii cer lui Carp retractări, pe care acesta nu le face.

Dar fu jucat. Căci atunci când, mergând la Sinaia în audiență la rege, declară că e gata să dea lui Take Ionescu portofoliul internelor, plus două-trei alte ministere pentru partizanii acestuia — și când, citind regelui discursul său cu „fierul roșu" și arătând că „nu insultase pe nimeni" și că era gata să-i spue lui Brătianu personal lucrul acesta, spre a relua legăturile normale dintre partide și a face pe liberali să participe la alegeri. Regele îi răspunse că „Brătianu nu se va mulțumi cu aceasta" [1]).

Și în adevăr Brătianu, ațâțat mai ales de Take Ionescu, cerea ca Petre Carp să *retracteze în public* discursul fierului roș, ceiace echivala cu scuze.

Carp răspunse frumos, că aceasta ar însemna să *cumpere puterea* pe prețul părăsirei ideilor sale fundamentale în politică.

El făcuse întâia dată în viața lui, un gest de malcabilitate politică. Il făcuse în vederea reîntregirei partidului conservator și în vederea reîntoarcerei sale la cârma statului, în clipe pe care se păreau pe atunci decisive pentru politica externă a țării. Dar mai departe firește că nu putea merge. „Retractările în public" erau, după propria sa expresie „un clenciu pentru a mă înlătura".

La 6 Octombrie, la Gh. Cantacuzino acasă, Carp deslegă singur chestiunea:

„Văd că persoana mea este un obstacol. Fac sa-

---

1) Marghiloman, o. c. I. p. 123.

crificiul şi mă dau la o parte. De la Aprilie, am prevăzut ce se va întâmpla, şi sunt aci amici cari o pot afirma" [1]).

Guvernul Titu Maiorescu - Take Ionescu (10 Octombrie 1912).

Imediat după aceasta, la 10 Octombrie, guvernul Titu Maiorescu-Take Ionescu se şi prezintă la Palat să depuie jurământul. Patru conservatori : Maiorescu (preşedinte şi Externe), Marghiloman (Finanţe), Filipescu (Domenii) şi Mihai Cantacuzino (Justiţie). Apoi patru democraţi : Take Ionescu (Interne), Bădărău (Lucrări publice), Disescu (Instrucţie) şi N. Xenopol (Industrie şi Comerţ). Ministerul de război i se dete unui neutru : generalul Hârjeu.

Constantin Bacalbaşa exclamă :

„Marghiloman, care stârnise chestiunea tramvaelor, Marghiloman, care pricinuise căderea cabinetului Carp, Marghiloman, pe care Carp nu a voit să-l desaprobe şi să-l debarce, Marghiloman, pentru care Carp a pierdut şi guvernul şi situaţia, revenea la putere fără a ţine seamă că şeful său rămânea pe din afară. Pe Carp această decepţie l-a durut mai mult decât celelalte înfrângeri politice" (o. c. IV. 86).

Bacalbaşa se înşela. Mai târziu, da, va avea Carp o mare decepţie cu privire la acest tovarăş politic, dar nu acum, căci intrarea lui Marghiloman în guvern se făcuse cu asentimentul său. Acum, el era amărât numai din cauza lui Maiorescu, prietenul de 40 de ani, care-l „lucrase".

Demisia lui Carp de la şefia partidului conservator.

Urmarea întregei aceste tragi-comedii, fu demisia lui Carp din şefia partidului, o demisie categorică, îndârjită, dar neprimită nici de comitetul executiv, nici de partidul conservator [2]).

Când se auzi în ţară despre această demisie, fu o explozie de simpatie pentru Carp. In toate unghiurile ei se

---

1) Vezi mai sus : Gh. Cantacuzino devenise cel mai fervent carpist. El cerea : „Să rupem tratativele, şi cu Carp înainte, să trecem toţi în opoziţie". Maiorescu nu era de faţă la acea consfătuire. Erau numai Cantacuzino, D. Grecianu, P. P. Carp, Al. Marghiloman, N. Filipescu, C. Olănescu şi Delavrancea. (Vezi în Notele lui Marghiloman I. 125).

2) Demisia fu dată cu câteva zile înainte de formarea noului cabinet.

organizară întruniri, manifestaţii, banchete, şi i se trimiteau telegrame, rugându-l să revie asupra hotărârei sale. Din Iaşi, Dumitru Grecianu îi depeşa :

Telegrama lui D. Grecianu din Iaşi.

„Conservatorii ieşeni, luând cunoştinţă de comunicatul ce l-aţi dat, arătând că în împrejurările actuale vă credeţi dator de a vă retrage de la şefia partidului, să grăbesc a vă răspunde că tocmai din cauza acestor împrejurări, partidul vă consideră mai mult decât oricând ca pe şeful necesar, de care sunt mândri, rugându-vă să credeţi în neclintitul lor devotament".

Toastul lui N. Filipescu la Brăila.

Din Brăila, unde o grandioasă manifestaţie se terminase cu un banchet, Nicu Filipescu scria :

„N'am cuvinte pentru a slăvi pe omul care, în asemenea vremuri, n'a transijat niciodată cu rectitudinea principiilor sale, pe omul care, de-i va fi interzis să-şi servească ţara, va exercita peste ea dictatura morală, şi care, orice ar fi şi oriunde ar fi mâine, va avea alături de dânsul sufletele noastre".

In Bucureşti, un comitet de tineri conservatori alcătuiră o scrisoare de devotament către şeful lor, semnată apoi de numeroşi avocaţi, profesori, ingineri, medici, proprietari, industriaşi, etc.

Omagiu lui Carp la Bucureşti.

O delegaţie a semnatarilor, în fruntea căreia era Victor Baranga, deputat şi fost prefect, se duse la Carp acasă, pe calea Dorobanţilor, să-i citească scrisoarea, al cărui frumos sfârşit îl reproducem aci, căci e un document rezumativ a întregei activităţi a lui Carp :

....In lumina conştiinţei, vă vedem, d-le Carp, reprezentând Statul în faţa Puterilor străine şi rezolvând conform marilor lui interese, chestiunea Dunărei şi chestiunea drumurilor de fier; vă vedem îndrumând politica noastră externă pe calea cea bună, urmată neclintit de atunci de toate partidele politice; vă vedem urnind opera de organizare lăuntrică a României pe temelia sănătoasă a dragostei de dinastie, a respectărei Constituţiunei, a ridicărei claselor de jos şi a înmulţirei mijloacelor de producţiune a Ţării.

Intr'o vreme de rătăcire generală v'aţi luat grija să luptaţi pentru a impune oamenilor politici convingerea că dinastia e Ţara.

Când hatârul era regulatorul vieţii noastre publice, v'aţi făcut apărătorul vajnic al tinerei Constituţiuni, condamnată să rămână doar pe hârtie.

Urmărind ridicarea dintre ţărani şi meseriaşi a unei democraţii sănătoase, ca opoziţiune la democraţia bugetară ce se forma şi se formează sub ochii noştri, aţi introdus sistemul vânzării moşiilor Statului la ţărani şi aţi preşezut la înfăptuirea legei asigurărilor muncitoreşti.

Cu grije pentru propăşirea economică a Ţării, aţi întocmit legea minelor, prin care aţi asigurat particularilor noui surse de îmbogăţire, iar Statului noui mijloace pentru înzestrarea instituţiilor sale.

Printre acestea, armata s'a bucurat întotdeauna de o solicitudine deosebită din partea d-voastră. Astăzi, când buna ei pregătire ne inspiră sentimentul de siguranţă naţională şi sentimentul speranţei de mai bine, toţi românii cinstiţi şi luminaţi îşi îndreaptă cu recunoştinţă ochii spre cel mai mare patriot care a dat din plin din visteria Ţării pentru trebuinţele apărării naţionale.

Ideile d-voastră fac parte astăzi din fiinţa noastră.

Nu putem concepe o desvoltare sănătoasă a poporului nostru decât pe reazimul lor.

Vă solicităm cinstea de a ne socoti astfel şi, însufleţiţi de cea mai desinteresată şi caldă iubire, vă rugăm să nu ne lăsaţi.

Foarte emoţionat, bătrânul şef ascultă această citire în picioare, şi răspunse apoi scurt şi frumos :

„Vă mulţumesc din suflet pentru măgulitoarea manifestaţie ce-mi faceţi. Am fost încredinţat că întotdeauna mi-am făcut datoria, şi aş dori ca să-

mânța aruncată de mine să prindă și să producă roade".

In urma acestor întâmplări, situația fiind cu totul nelămurită — o demisie dată și neprimită — Carp, care de fapt rămăsese deci șeful partidului Conservator, plecă di nou la Țibănești și rămase acolo multă vreme.

Parlamentul fu dizolvat, alegerile cele noui se făcură între 8 și 18 Noembrie, iar Corpurile Legiuitoare, cele care vor prezida la războiul nostru cu Bulgaria, își deschiseră porțile la 26 Noembrie. Dar Carp stătea la Țibănești. Cu toate insistențele partizanilor rămași grupați în jurul său, el nu vru să-și pună candidatura, rămânând astfel — șef de partid demisionat, — în afară de parlament. El spuse lui Marghiloman : „De cât să dau partidul pe mâna lui Take Ionescu, mai bine mă retrag în viața privată". Și întrucât noul guvern era, după părerea sa, o îndrumare spre această dare a partidului pe mâna lui Toke Ionescu, se retrase în viața privată. E foarte posibil ca să nu mai fi vrut să iasă nici odată din ea; e foarte posibil că vorbele spuse tinerilor care-l omagiaseră la București : „Eu mi-am făcut datoria, aș dori ca sămânța aruncată de mine să prindă și să producă roade" să fi rămas o hotărâre definitivă și să fi fost un adevărat „cântec al lebedei" — dacă nu s'ar fi întâmplat însă altceva, care să-i răstoarne hotărârea și să-l împingă din nou în arena luptelor politice. Acel altceva era politica externă. Cea internă nu-l mai interesa. Luptase o viață întreagă pentru a impune ideile sale, politice, sociale, financiare, morale. Impusese adversarilor săi o parte din acele idei, înfăptuise el însuși o bună parte din ele, ce mai rămânea de făcut era acum datoria viitorului.

Dar politica externă nu-l putea lăsa nepăsător. Pentru aceasta era prea Om de Stat. In clipa când i se păru că politica noastră externă este din nou îndrumată pe o cale greșită, nici vârsta, nici desamăgirile, nici un considerent de nici un ordin, nu-l mai putură ține la o parte de vâltoarea vieții publice.

Paginele care vor urma vor pune pe Carp într'o lu-

mină nouă pentru mulți neștiutori, și-l vor pune în lumina cea adevărată față de toți cei ce-au fost, ce sunt, ce vor să mai fie de rea credință.

* * *

Războiul Statelor balcanice împotriva Turciei.

Sfârșitul războiului din Tripolitania, pe care Turcii îl pierduseră, răscoli în sânul imperiului ottoman dorința de desăvârșită libertate a popoarelor cucerite în vremuri de el. Peninsula Balcanică luă, dintr'odată, foc. Se adeverise că Padișahul poate fi învins — chiar de italieni — și se simțea că marea lui putere de altă dată este pe ducă. Trebuia profitat de ocazie.

Bulgaria întâi, apoi Serbia, Muntenegrul și Grecia declarară război Turciei — în Septembrie și Octombrie 1912. Și, din succes în succes, popoarele balcanice ajunseră să-și strângă inamicul în așa fel, încât acesta fu nevoit să se adreseze puterilor europene pentru a împiedeca pe foștii lui supuși să ajungă până la porțile Constantinopolului.

Statele Europei, care considerau Turcia ca un rău necesar, din pricina Dardanelelor care dacă n'ar fi rămas în mâinile ei ar fi trecut într'ale Rușilor sau într'ale Austro-Germanilor, se întruniră într'o conferință la Londra pentru a încerca să pună rânduială în conflictul balcanic. In timp ce armatele beligerante stăteau față în față, în armistițiu, la Ceatalgea, în capitala Angliei se discuta între statele Europei și cele balcanice o posibilitate de împăcare, ce nu putu fi găsită.

Războiul începu din nou, în Februarie 1913, și în urma unor lupte crâncene în care Turcii fură iarăși bătuți, ambasadorii Marilor Puteri se întruniră la Petersburg pentru a *impune pacea*, care de bună voie nu se putuse încheia la Londra (Martie—April 1913).

Atitudinea României față de războiul din Balcani.

Firește că față de aceste evenimente România nu stătuse cu brațele încrucișate. Fusese o mare frământare la noi cu privire la atitudinea ce urma să ia țara față de războiul balcano-turc. Dar câte capete atâtea păreri. Capul cel mai de sus, Regele, era pentru o atât de strictă neutralitate, încât nici revendicări nu ar fi cerut, dacă nu i-ar fi fost impuse de bărbații noștri de

Părerea Liberalilor.

Părerea Guvernului.

Părerea lui Take Ionescu.

Părerea lui Carp.

Stat. Liberalii se ţineau deocamdată în rezervă înclinând totuşi pentru cereri energice de rectificări la graniţa româno-bulgară. Guvernul era desbinat. El era în principiu pentru neutralitate, dar pe când unii cereau rectificări de frontiere care corespundeau cu anexări teritoriale şi le cereau cu energie, şeful acestui guvern, Maiorescu, care nu prea ieşca din voia lui Vodă, s'ar fi mulţumit cu orice ne-ar fi acordat Bulgarii, numai să nu ieşim din neutralitate. Take Ionescu, care făcea parte din guvern, avea politica lui, foarte *sui-generis*. La începutul conflictului balcanic fusese cu totul pentru neutralitate — de ajunsese lumea să-i zică bulgarofil — şi la sfârşitul conflictului cu totul contra neutralităţii. Iar între timp, trimis la conferinţa dela Londra, el care în calitate de ministru avea cunoştinţă de tratatul de alianţă dintre România şi Puterile Centrale, căutase, pentru motive care nu pot fi cercetate aici, personale sau patriotice, să apropie România de Franţa şi să asigure pe Poincaré că în caz de conflict european ţara lui va fi alături de sora ei mai mare, Franţa, Regele îngălbeni când auzi — căci toate se aud, mai ales în discreta diplomaţie — când auzi ceiace Marghiloman numea „noile extravaganţe ale lui Take" [1]), şi-i trimise prin Maiorescu următoarea telegramă :

> *„Autorisé par S. M. le Roi, je vous prie rentrer Bucarest. En ce moment votre présence plus utile ici".*

Acuma, mai era încă altă părere, a lui Carp. Acesta voia război. Cerea nişte largi rectificări de graniţă — acelea pe care le-am obţinut după campania din vară, adecă întreg cadrilaterul — şi, întrucât ştia că Bulgarii nu ni le vor acorda, avea să mobilizeze împotriva lor. O spuse, verde, într'un interwiev dat ziarului *Neue Freie Presse* din Viena :

> *„Situaţia e foarte neclară, numai cu sabia o vom putea descurca"* [2])

Prin urmare iată-l pe Carp, singur din toată ţara (şi

---

1) Marghiloman, o. c. I. p. 139.
2) Bacalbaşa, o. c. IV, 103.

firește cu partizanii săi, dintre care Nicu Filipescu era acum cel mai aprig) cerând război împotriva Bulgarilor.

De ce ?

Fiindcă o Bulgarie ieșită învingătoare și întărită din războiul ei împotriva Turcilor, o Bulgarie mare dincolo de Dunăre, ar fi însemnat pentru noi o veșnică amenințare. Veleitățile ei erau anexarea Dobrogei până la gurile Dunărei, unde s'ar putea face, cu ajutorul Rusiei, juncțiunea slavă între imperiul moscovit și regatul Bulgarilor. Am fi rămas în atare caz, lipsiți de acces la mare, iar Rusia și-ar fi împlinit în curând visul ei de două ori secular de dominațiune a elementului slav de la sud și de stăpân al fostului Bizanț și al Dardanelelor.

Dacă ne amintim că primul discurs pe care l-a ținut Carp în Parlament cu 45 de ani în urmă (în 1868) a fost rostit pentru a demasca jocul lui Ion Brătianu care înlesnea trecerea de arme rusești prin teritoriul României pentru a înarma bandele bulgare ce încercau de pe atunci eliberarea lor de sub jugul turcesc [1]), și dacă ne amintim că de câteori a fost vorba de politica externă a țării el n'a încetat odată de a semnala pericolul ce ne amenință din partea Colosului de la Nord, împotriva căruia politica sa de apropiere cu Puterile Centrale a prevalat în ochii tuturor politicianilor noștri până la săvârșirea alianței înfăptuită de el, și dacă ne amintim încă ultimul său discurs asupra politicei externe [2]), când din nou, pentru a nenumărata oară, atrăgea atenția politicianilor noștri asupra „oceanului de slavi" care ne înconjoară și împotriva căruia trebuie să luptăm dacă vrem să nu fim înghițiți de el — atunci firește că atitudinea lui Carp în conflictul balcanic nici nu mai are nevoie de tălmăcire.

Este însă un alt punct care trebuie pus în evidență pentru a înțelege bine caracterul lui Carp și firea omului de stat ce o avea, a omului de stat patriot și intransigent cu convingerile sale.

---

1) Vezi vol. I, p. 119.
2) Vezi vol. II, p. 528—529.

Atitudinea Germaniei şi a Austro-Ungariei în războiul balcanic

Atât Austro-Ungaria cât şi Germania erau la începutul războiului balcanic cu totul din partea Turciei, fiindcă o totală eliberare a elementului slav din Balcani de sub dominaţiunea turcească însemna intrarea acestui element în sfera de acţiune a Rusiei, ceiace nu convenea Germaniei a cărei politică era „Der Drang nach Osten". După succesele militare ale statelor balcanice şi mai ales după încheerea protocolului de la Petersburg, aflându-se acum în faţa unui fapt împlinit, atitudinea acelor Puteri se schimbă cu totul. Ele nu mai aveau de ales acuma între simpatiile, sau mai bine zis între interesele ce le îndrumau simpatiile pentru unii sau alţii din beligeranţi, de oarece chestiunea fusese tranşată în defavoarea Turciei. Dar venea acum altă chestiune de interese, îndrumătoare de simpatii, şi anume acea pe care o avea Austria de a crea o Bulgarie mare în detrimentul Sârbiei. Elementele jugoslave din Bosnia şi Herţegovina, ţări anexate de imperiul austro-ungar, ba chiar cele dalmaţiene contingente imperiului, simpatizau cu fraţii lor Sârbii, şi pentru a împiedeca o viitoare unire a tuturor acestor elemente în detrimentul Austriei, aceasta căuta să facă din prada de război — Macedonia — partea leului pentru Bulgaria, care ar deveni astfel o ţară întinsă şi puternică, iar Sârbiei să-i dea cât mai puţin posibil, pentru a o lăsa mică şi neputincioasă faţă de revendicările ei de reîntregire a naţiunei jugo-slave.

Germania, căreia această chestiune îi era destul de indiferentă, ţinea totuşi partea Austriei, fiindcă era aliata sa.

Consecvenţa în părerile lui Carp.

Ca atare politica lui Carp, pentru care fantoma unei Bulgarii puternice îi era tot atât de nesuferită ca şi fantoma Colosului de la Nord, amândouă alcătuind pentru România unul şi acelaş pericol, politica lui Carp, zicem, fiind de a împiedeca, chiar prin război, formarea unei Bulgarii Mari, era deci în contrazicere cu politica Puterilor Centrale. Dar Petre Carp nici n'a vrut să bage în seamă lucrul acesta. Inainte de toate : interesele ţării lui, altceva nimic nu-l interesa. In interesul României lucrase la încheierea tratatului de

alianță. îndreptat împotriva Rusiei, în interesul României lupta acum ca să anihileze veleitățile Bulgariei de a se mări în detrimentul Sârbilor și Românilor. Cine, cum și dece ținea cu Bulgaria nu-l privea. Tot din 1868 spusese „să fim alături de Franța când o cer interesele țării și să ne deslipim de ea când interesele sunt contrarii", tot atunci scrisese „dacă Prusia se va desface de Rusia, o apropiere între ea și noi va fi necesară, dacă nu, atunci politica prusiană urmează a fi periculoasă pentru noi și nu vom putea sacrifica pe altarul ei viitorul României" [1]). O singură linie de purtare, urmare a unui singur gând, din 1868 până în 1913: Apărarea României împotriva elementului slav.

Și omul acesta care spusese : Cu Prusia dacă ea este împotriva Rusiei, împotriva Prusiei dacă este prietena Rusiei — și care acum spune, după 45 de ani: cu Sârbii și Grecii împotriva Bulgarii și a Rusiei, chiar împotriva puterilor centrale dacă ele sunt prietenele Bulgariei — omul acesta a trebuit mereu să se audă poreclit de germanofil, de vândut străinilor, de mai nu știu ce !

Acuma, firește că este o întrebare care naște dela sine. Ce făcea Carp, dacă s'ar fi declarat război împotriva Bulgariei încă din 1912, sau în 1913 înainte de protocolul de la Petersburg, și Puterile Centrale ar fi sărit în ajutorul acelei Bulgarii pe care o susținea Austria ? Care ar fi fost situația României față de tratatul său de alianță cu Puterile Centrale ?

O întrebare la care se poate răspunde lesne. In 1912 Puterile Centrale n'ar fi ajutat Bulgaria, fiindcă, după cum am văzut mai sus, ele erau atunci împotriva ei și pentru Turcia. In 1913 lucrul s-ar fi putut întâmpla, dar Carp știa că nu se va întâmpla. El era destul de bine informat asupra politicei externe și avea destule legături în Germania pentru a ști 1) că Wilhelm II nu era de acord să lase Austria să intre într'o atare aventură, deși după protocolul de la Petersburg aceasta încheiase chiar un fel de tratat militar cu Bulgaria, care

1) Vezi volumul I, p.p. 120—122.

rămase însă literă moartă, după cum Carp o şi prevăzuse, 2) că întreaga Europă nu era de acord să transforme, de pe atunci, conflictul balcanic într'un conflict european. Cincisprezece luni mai târziu lucrul acesta se va întâmpla, dar în iarna şi primăvara 1913 pericolul era încă înlăturat, şi Carp o ştia. Ca atare el nu avea să se teamă de o rupere a tratatului nostru de alianţă cu Puterile Centrale — dar, această teamă odată înlăturată, dorinţele, preferinţele, simpatiile, protecţiile, făgăduielile Austriei faţă de Bulgaria îl lăsară perfect indiferent şi el cerea, mult secondat de Filipescu de altfel: Războiul.

Să vedem acuma care a fost acţiunea sa internă, paralelă şi în legătură cu cea externă.

Campania Carp-Filipescu pentru declararea de război împotriva Bulgariei.

Faţă de un guvern al cărui prim-ministru era pentru neutralitate (Maiorescu), al cărui ministru de Domenii era pentru război (Filipescu) şi al cărui ministru de Interne era împotriva politicei externe oficiale a ţării (Take Ionescu), Carp crezu de datoria lui să înceapă o campanie de răsturnare pentru a aduce la putere un preşedinte de Consiliu care să ştie ce vrea, să-şi impuie voinţa şi să ceară intrarea noastră în acţiune împotriva Bulgariei. Cu Marghiloman nu se mai putea înţelege deloc, fiindcă şi acesta era pentru neutralitate. El începu deci campania în contra guvernului împreună cu Filipescu, care ameninţa consiliul de miniştri cu demisia sa în caz că România nu va mobiliza.

In timpul conferinţei ambasadorilor la St. Petersburg lucrurile se târâgănară oarecum pentru a se vedea rezultatul acelei conferinţe, căreia România îşi expusese cererile sale: rectificarea graniţei româno-bulgară din Sudul Dobrogei, în care să se cuprindă Silistra, cu un teritoriu destul de însemnat împrejurul ei, care s-o scoată din bătaia tunului.

Cererile lui Carp erau mult mai exigente, dar el fu silit firește să aştepte intâi să vadă ce se obţine pentru a şti în urmă ce să mai ceară.

Conferinţa dela Petersburg acordă României Silistra (Aprilie 1913).

Protocolul de la Petersburg fu încheiat la începutul lui April 1913, stil vechi (deşi fu semnat şi oficial cunoscut abia la 26 April/9 Mai următor) şi se află atunci

în Bucureşti că ambasadorii străini ne acordaseră o derizorie rectificare între Dunăre şi mare, precum şi cetatea Silistra cu trei chilometri împrejurul ei.

Carp exclamă:

„E ridicol! Nici cât moşia mea Ţibăneşti".

Şi nu era vorba de o întindere ca atare, ci de un aşa zis Hinterland, cu înălţimile strategice necesare pentru apărarea graniţei şi cu o îndepărtare destul de mare pentru a scoate Silistra din bătaia tunului bulgăresc.

Cum între timp Filipescu demisionase din guvern (April 1913) [1]) şi se începuse a se vântura fel de fel de versiuni: ba un guvern liberal, ba un guvern Carp, acesta din urmă începu o acţiune energică şi pe care o voia hotărîtoare.

Gheorghe Cantacuzino murise şi în locul său fusese ales preşedinte al Clubului Conservator central Ion Lahovari (vice preşedinte Mihai Cantacuzino). Carp, care era, după cum ştim, şeful partidului conservator, deoarece demisia lui nu fusese primită, convocă pentru ziua de 23 April toate cluburile din ţară într'un congres general la Bucureşti, dar fără a înştiinţa nici pe Lahovari, nici pe Maiorescu, nici guvernul. Scopul său era de a arăta partidului, şi ca atare în mod oficial ţării, care era punctul său de vedere în conflictul balcanic.

Carp convoacă congresul general al partidului conservator (23.IV).

Guvernul se supără. Maiorescu, Marghiloman, Cantacuzino şi Arion dădură un comunicat în ziarele lor („Conservatorul" şi „La Politique") prin care înştiinţau pe Conservatori că nu vor asista la congres, de oarece el fusese convocat fără ştirea lor, şi în afară de aceasta, Protocolul de la Petersburg, necomunicat încă oficial, nu putea fi discutat la întruniri publice sau la cluburi, ci numai, după comunicarea oficială, în Parlament.

Cu sau fără voia foştilor prieteni ai lui Carp, congresul se ţinu chiar în saloanele clubului conservator, de faţă fiind mulţi din fruntaşii partidului: Nicu Filipescu, Costică Olănescu, Mitică Grecianu, Mişu Seulescu, Mihai Vlădescu etc.

Carp făcu în acea adunare un aspru rechizitoriu gu-

1) Inlocuit fiind cu C. C. Arion.

vernului, terminându-şi cuvântarea prin cererea de a se răspinge Protocolul dela Petersburg. El declară că pentru a doua oară îşi va înainta irevocabil demisia din şefia partidului, dacă aceasta nu va adera la cererea sa. Mai cerea încă, formal, desfacerea colaborărei cu Take Ionescu. Partidul votă o moţiune de încredere, asigurând pe Carp că-i va urma politica.

O parte din conservatori fac opoziţie lui Carp.

Dar în aceiaş zi, se ţinea o întrunire şi la Marghiloman acasă, unde se găsiră împreună toţi miniştri plus Theodor Rosetti (preşedintele Senatului) şi Barbu Delavrancea, care se declarară solidari între ei şi în imposibilitate de a urma politica lui Carp şi a lui Filipescu.

Ce sunt şi valurile vieţii ! După cincizeci de ani de strânsă prietenie — o jumătate de veac încheiat — iată pe fondatorii junimei desbinaţi în două tabere opuse. vrăjmaşe. Carp într'o parte, Maiorescu şi Theodor Rosetti în alta. Vasile Pogor murise în 1906, iar Iacob Negruzzi nu mai făcea politică. In chestie de prietenie lozinca vechii Junime era cu mult cea mai cuminte din toate. „Afară cu Politica !". Lucrurile n'ar fi ajuns aici.

Dar, dacă n'ar fi dacă şi poate...

Noile desbinări dintre conservatori.

La 29 April deputatul Paul Greceanu interpelă guvernul la Cameră pentru a şti care e atitudinea acestuia faţă de declaraţiile lui Carp de la clubul conservator. După răspunsul lui Maiorescu, Adunarea îi dădu o moţiune de încredere, acordând şi *un vot de blam lui Petre Carp,* ca şef al partidului conservator [1]).

Convocarea Comitetului Executiv al Partidului (10 Mai 1913).

Carp convocă atunci comitetul executiv al partidului, precum şi majoritatea parlamentară, la o nouă consfătuire, acasă la Olănescu.

Veniră mulţi, chiar trei miniştri : Costică Arion, Mişu Cantacuzino, şi Alexandru Marghiloman el însuşi. Dar lipsiră firește Maiorescu, capul guvernului, şi Ion Lahovari, preşedintele clubului. Constantin Bacalbaşa, care era de faţă (în calitate de deputat) ne istoriseşte următoarele :

Insemnările lui Bacalbaşa.

„Petre Carp, dupăce a cerut parlamentarilor să

1) Cu 85 de voturi contra 15 şi 17 abţineri. Dar aproape jumătate din Cameră (79 de deputaţi) lipseau de la vot. (Vezi Bacalbaşa. IV. p. 112).

voteze în contra ratificării protocolului [1]*), apostrofă vehement pe Alexandru Marghiloman, pentru atitudinea lui lipsită de lealitate.*

Atunci Marghiloman, emoţionat şi congestionat, a răspuns ceva cu vocea înecată, iar Petre Carp i-a ripostat : „Lacrimi de crocodil".

„..După terminarea cuvântărilor, Carp a prezentat un registru, cerând ca toţi parlamentarii de faţă care sunt de părerea sa, să semneze înlăuntru. La auzul acestei propuneri, parlamentarii au început să plece unul câte unul. Văzându-i cum se duc, Carp le strigă : „Eu ştiu pe toţi câţi au venit aici, iar cei care nu vor semna în registru, vor fi consideraţi că au votat în contra mea".

„O mare agitaţie s-a produs atunci : Mulţi parlamentari au cerut lui Filipescu să sfătuiască pe Carp să amâne votul, căci altfel partidul conservator se va rupe în două. După stăruinţele acestuia, Carp amână pe altă zi cererea sa".

„Această şedinţă a fost o tristă zi de răfuială între membrii partidului conservator. Mai ales Marghiloman a avut să îndure sarcasmul sângeros al lui Carp pentru felul cum îl părăsise şi-şi răspunsese cu ingratitudine".

Aceasta era părerea lui Bacalbaşa. Dar Marghiloman nu pare a fi simţit foarte adânc mustrările lui Carp. In Notele sale (I. 154) el scrie, laconic ca regele Carol despre evenimentele din 1888 [2]) :

Însemnările lui Marghiloman.

„10 Mai Intrunirea parlamentarilor dela Olănescu".

„14 Mai. Nouă întrunire — fiasco. Demisia lui Carp transmisă lui Ion Lahovari".

Atât.

Definitiva demisie a lui Carp din şefia partidului.

Demisia aceasta urmă în adevăr în ziua de 14 Mai, căci Carp nu mai crezu necesar să mai convoace majoritatea la iscălirea registrului. Ii văzuse pe parlamen-

---

1) Care fusese între timp oficial comunicat, la 26 April 1913. Se află atunci să Silistra ne fusese în adevăr cedată cu o zonă de 3 km. împrejurul ei, dar că Românii erau obligaţi să nu facă fortificaţii înlăuntru acestei zone.

2) Vezi vol. I. p. 365—366.

tari solidari cu guvernul — căci era chestie, nu de Bulgaria, de Silistra sau de prestigiul şi interesele ţării, ci de mandate de reprezentanţi ai naţiunei cu respectivele lor misii ! Ca atare el trimise lui Lahovari următorul document :

„Domnule Preşedinte".

„Din diferite consfătuiri ce am avut cu reprezentanţii partidului conservator din Cameră şi din Senat, am constatat între dânşii şi mine o adâncă deosebire de vederi, atât în politica internă, cât şi în cea externă".

„In asemenea condiţiuni, atitudinea unui partid politic pierde orce coeziune, şi e o datorie patriotică de a stabili o unitate de vederi între şef şi partid. Aceasta datorie o îndeplinesc astăzi, reînnoind demisiunea mea dată acum opt luni, şi vă rog să binevoiţi a convoca comitetul partidului pentru a proceda la alegerea unui nou şef.

„Primiţi, vă rog, etc..."

„P. P. Carp".

Formalitatea aceasta, a alegerei unui nou preşedinte, se va face abia la toamnă, după cum vom vedea.

Intre timp începură în Parlament desbaterile privitoare la Protocolul din Petersburg, care se terminară abia târziu, cu moţiunea că Adunările legiuitoare autoriză guvernul „de a lua măsurile necesare pentru punerea sa în execuţiune". Se făcea deci, de fapt, o rezervă mintală, căci nu se exprimase *satisfacerea* şi *aprobarea* României, ci numai autorizarea de executare a Protocolului, urmată de autorizarea de a ocupa Silistra.

Această fericită formulă îngădui ţării să intre totuşi, în curând în război pentru realizarea întregei revendicări cerută de Carp de altfel şi de Filipescu, şi acum şi de Take Ionescu şi de liberali.

Războiul Statelor Balcanice între ele.

Căci în adevăr, puţin timp după semnarea Protocolului de la Petersburg, statele balcanice, definitiv eliberate de sub jugul turcesc, începură să se încaere între

ele de la împărţirea prăzei. Prada aceasta era, după cum am arătat, Macedonia. Bulgarii, Grecii şi Sârbii voiau fiecare partea leului, pe care Austria o desemnase însă numai celor d'intâi. Războiul izbucni între foştii aliaţi balcanici şi acum însfârşit, începură şi la noi să-şi dea cu toţii seama că intervenţia României era absolut necesară, dacă voiau nu numai asigurarea graniţei sale dinspre Bulgaria, dar menţinerea prestigiului său de stat cu greutate în conglomeratul popoarelor din Orient.

Intrucât Regele rămăsese pe poziţia lui iniţială : neutralitatea, iar Maiorescu era încă şovăitor, Take Ionescu fu nevoit să ia lupta în piept, declarând că dacă nu se va ordona mobilizarea, el se va retrage cu partizanii săi din guvern, silind astfel pe Rege să cheme pe liberali la putere. Iar aceştia, fie într'un cabinet Ionel Brătianu, fie într'unul cu Emil Costinescu prim ministru, vor declara imediat război Bulgarii.

Faţă de această ameninţare, şi după o grandioasă manifestare de stradă, făcută de Take Ionescu cu concursul lui Nicu Filipescu şi a lui Ionel Brătianu, în care mii şi mii de cetăţeni cerură, în faţa ferestrelor palatului : Mobilizarea, mobilizarea !, guvernul şi Regele cedară.

Mobilizarea României (20 Iunie 1913). Acţiunea în Bulgaria.

In ziua de 20 Iunie 1913 mobilizarea cerută fu ordonată şi încurând armata română trecu Dunărea „în pacificatoare".

Istoricul acestei campanii, război fără sânge, dar cu multe jertfe omeneşti datorită flagelului holerii [1]), nu intră în cadrul acestei lucrări.

Când Bulgarii, încolţiţi şi bătuţi de Sârbi, se văzură deodată atacaţi şi de Români, care înaintau în marş triumfal înspre Sofia, ei opriră orice acţiune, cerând un armistiţiu şi o pace cât mai grabnică.

La 17 Iulie se întruniră la Bucureşti reprezentanţii României, Bulgariei, Serbiei, Greciei şi Muntenegrului, şi după unsprezece zile de tratative pacea fu încheiată, Duminică 28 Iulie la ceasul 10 dimineaţa.

---

1) Autorul acestor rânduri fu una din victime. Vezi C. Gane, „Amintirile unui fost holeric", Bucureşti, 1914, (premiate de Academia Română).

Pacea de la București (28 Iulie 1913).

Conferința prezidată de România, care a jucat un fel de rol de arbitru între statele balcanice, se încheiă astfel prin „Tratatul dela București", care dădu fiecăruia ce i se cuvenea — poate Bulgariei ceva mai puțin decât i se cuvenea față de sacrificiile pe care le făcuse — fixând și pentru România noua sa graniță strategică dela Sud, printr'o linie ce pleca de la Turtucaia la mare, sud de Silistra și de Bazargic până la Eckrenè.

Peste această pace, pe care Maiorescu mai cu seamă o credea glorioasă și durabilă, suflă un vânt de efemeritate, care va schimba din nou, în foarte scurtă vreme, harta țărilor balcanice și harta României și harta Europei.

* * *

Discursul lui Carp de la 18 Aprilie 1914.

Carp fu nemulțumit și dece se făcuse înainte și dece se făcuse după război. O spuse Parlamentului, cu sinceritatea sa obișnuită, opt luni mai târziu, la 18 Aprilie 1914 :

„D-lor, când mi-am clarificat situația față de partidul conservator — D-voastră știți cu ce succes (ilaritate) *— am stabilit două puncte : întâi că față cu complicațiunile balcanice ne trebuie o graniță care să ne puie în stare de a apăra țara noastră.. Această primă parte a propunerii mele a fost executată, însă prea târziu. Știți că am fost obligați să trecem prin umilința dela Petersburg până ne-am deșteptat și am înțeles că, nu cu diplomație și cu făgăduieli și protestații de amiciție vom căpăta noi vreodată granița care ne trebuie numaidecât pentru apărarea țării noastre.*

„In fine, am obținut acea graniță. Al doilea punct era, noi să nu ne amestecăm în certurile balcanice. S'a urmat altă politică și s'a spus : noi trebue să fim arbitri între statele balcanice și să impunem voința noastră părților. Foarte bine. Numai și acolo s'a întâmplat la o executare un ce, care mă neliniștește pentru viitor : s'a impus voința României numai celui învins (Bulgaria), nu și învingătorului

(Serbia şi Grecia), şi atunci nu ne-am îndeplinit sarcina pe care ne-am luat-o asupra noastră de a fi arbitri. Un arbitru nu loveşte numai în cel învins, un arbitru dacă vrea să fie drept, trebue să şi apere pe cel învins în contra învingătorului. Aceasta nu am făcut-o ! Care va fi rezultatul ? Rezultatul este că opera nu e deplină, nu e perfectă, că va veni momentul când, între statele balcanice, tratatul de la Bucureşti are să devină o literă moartă".

Patru luni mai târziu, într'una din cele mai vestite zile ale istoriei noastre, va avea Carp din nou prilejul să-şi expună părerile asupra politicei externe a României.

Deocamdată să ne întoarcem însă la anul 1913, când, după Pacea de la Bucureşti, guvernul Maiorescu crezând că se poate odihni mult şi bine pe laurii săi, fu deodată crunt lovit de o neaşteptată întâmplare care-l va duce, în cinci luni de zile, la pierderea puterei.

Ionel Brătianu, om de 50 de ani, căpitan în rezervă şi fire inimoasă, făcuse frumosul gest — pe care-l făcuse şi alţii, printre cari Nicolae Iorga — de a merge în Bulgaria, cu armata pe front [1]).

Manifestul lui Ionel Brătianu.

După semnarea păcei, unităţile noastre, care se aflau încă în câmpiile Bulgariei, începură, încet, încet, retragerea. De acolo — de dincolo de Dunăre — Ionel Brătianu trimise, îndată după încheierea Tratatului dela Bucureşti „o proclamaţie către ţară", împărţită în zeci de mii de exemplare în tot cuprinsul României şi prin care cerea, sau mai bine zis *făgăduia :* „votul universal şi exproprierea marei proprietăţi, care va fi împărţită ţăranilor"!

Intors în ţară, căpitanul de artilerie redevenit şef al partidului liberal, începu, pe temeiul acestei promisiuni, campania de răsturnare a guvernului. Take Ionescu, încă pe sub mână, îl secondă.

Din clipa aceia soarta guvernului fu pecetluită.

La 14 Noembrie, cu o zi înainte de deschiderea Parlamentului, Conservatorii pentru a se întări convocară comitetul executiv al partidului şi sub preşedenţia lui Ion

1) In calitate de aghiotant al generalului Crăiniceanu.

Lahovari, aleseră şef în locul demisionatului Petre Carp, pe primul ministru Titu Maiorescu.

A doua zi, 15 Noembrie, Adunările Legiuitoare ovaţionară Mesajul şi Pacea.

Marghiloman zice în „Notele" sale : „A fost o apoteoză pentru Rege".

Dar — trecutul e trecut — război, pace, rege glorios, foarte frumos; ţara voia acum expropriere şi vot universal !

Atitudinea Conservatorilor faţă de manifestul lui Brătianu.

Acasă la Ion Lahovari, în Calea Dorobanţilor, parlamentarii *majoritari* se întruniră pentru a discuta situaţia, votând în unanimitate o moţiune *împotriva programului liberal.* Iar două sau trei zile mai târziu, parlamentarii *minoritari* se întruniră şi ei acasă la Take Ionescu, în strada Atena, votând în unanimitate *pentru programul liberal.*

In urma acestei întâmplări guvernul, desbinat, ar fi trebuit să demisioneze pe dată. Dar mai erau câteva legi urgente de votat, neînsemnate dar urgente.

Pe urmă, la 31 Decembrie, la ceasul 6 după amiază, Maiorescu urcă scările palatului pentru a prezenta Majestăţii Sale demisia Cabinetului. Regele foarte prietenos, îi spuse : „Voi chema la 2 Ianuarie pe domnul Brătianu" [1])

Seara, revelion. Şi când bătu ceasul douăsprezece, intră omenirea în anul marei catastrofe mondiale.

1) Marghiloman, o. c. I. p. 206.

CAPITOLUL XI

Ministerul Ionel Brătianu dela 1914 la 1916

(Războiul european şi cele două consilii de Coroană)

Dacă Regele spusese atât de prieteneşte lui Maiorescu : „Voi chema la 2 Ianuarie pe d-l Brătianu“ — îl chemă însă abia la 4 Ianuarie — motivul era că intervenise mai dinainte o înţelegere între capul Statului şi cei doi sfetnici ai săi : unul să plece, altul să vie.

Motivele plecărei lui Maiorescu de la putere.

Plecarea lui Maiorescu nu era întru nimic justificată, căci după un război victorios şi o pace „glorioasă“ guvernele de obicei nu părăsesc puterea, iar desbinarea din sânul cabinetului se putea rezolva printr'o simplă remaniere din care să fi lipsit elementul takist. Dar tocmai aceasta nu voia Regele : iar trei partide, din care două micşorate şi slăbite. Fiind (după cum s'a văzut din cuprinsul acestei lucrări) întotdeauna pentru cei tari şi numeroşi, şi mai având şi grija unei opoziţii îndârjite şi sprijinită de curentul public, „de massa inconştientă“ (cum numea Carp acel curent) care alerga acum entusiastă după năluca votului universal şi a exproprierei, Regele hotărîse să cheme pe liberali la putere. Ca atare lui Maiorescu nu-i rămăsese nimic altceva de făcut decât să înainteze demisia cabinetului.

Lucrurile fuseseră atât de bine pregătite dinainte, în cât când Regele chemă pe Brătianu pentru a-l însărcina

cu formarea guvernului, acesta se prezintă cu lista ministerială gata alcătuită :

Alcătuirea ministerului Ionel Brătianu.

Ionel Brătianu, preşedenţia consiliului şi ministerul de război; Em. Porumbaru, externele; Emil Costinescu, finanţele; V. G. Morţun internele; I. G. Duca, instrucţia; Al. Constantinescu, domeniile; Victor Antonescu justiţia, Dr. C. Angelescu, lucrări publice şi Al. Radovici industria şi comerţul.

Dela 2 la 16 Februarie se făcură alegerile, care dădură guvernului obişnuita majoritate, dar care rezervară lui Take Ionescu o neplăcută surprindere. Faţă de conservatori, partidul său fu pretutindeni în inferioritate. Vlaga lui din anii 1908—1910 era într'o vădită şi firească descreştere — firească, fiindcă oricât de „democrat" ar fi fost partidul său, el era şi „conservator", iar aceşti „conservatori-democraţi" trebuiau înainte de toate să-şi apere interesele de mari proprietari faţă de ameninţarea exproprierei, pe care şeful lor o cerea alături de liberali.

In vederea luptei ce urma să se dea în parlament pe această chestiune, Nicu Filipescu întinse mâna lui Marghiloman, iar Petre Carp, care nu mai avea cui să întindă mâna, îşi puse totuşi candidatura pentru a intra din nou în Cameră, unde nu putea admite să se discute chestiunile votului universal şi a exproprierei, fără a-şi pune şi el autoritatea lui morală, dacă nu alta, împotriva acestor reforme, a cărei înfăptuire trebuia să schimbe baza întregului nostru edificiu social.

Deaceea îl şi vedem, de patru ori în două luni, urcându-se la tribuna Camerei pentru a-şi spune cuvântul.

Discuţii parlamentare privitoare la modificarea Constituţiei.

Deabia întrunit la sfârşitul lui Februarie 1914, Parlamentul începu să discute revizuirea Constituţiei în vederea înfăptuirei reformelor anunţate, în urma cărei discuţie trebuia să se facă noui alegeri pentru Adunările Constituante. Dar guvernul nu părea foarte unit în păreri. Se simţea că sunt în sânul lui două curente cu privire la aceste reforme, unul extremist, care cerea o expropriere foarte largă, şi care era rezultatul acţiunei şi presiunei neoliberalilor, foşti socialişti, un V. G. Morţun, un Constantin Stere — mai ales acesta din urmă — şi

altul moderat, reprezentat prin Emil Costinescu şi Al. Constantinescu (mari, foarte mari proprietari), din partea cărora părea a se da şi preşedintele Consiliului, Ionel Brătianu.

Carp simţise lucrul acesta atât de bine, încât puţine zile după deschiderea Parlamentului, la 24 Februarie 1914, dându-se în Cameră citire la propunerea modificării Constituţiei, el luă cuvântul pentru a spune deschis guvernului :

„...Sau ceiace voiţi să faceţi este ceva serios, şi atunci are să ia proporţii pe care eu le cred dăunătoare clasei ţărăneşti, atingătoare de temeliile dinastiei, şi periculoase pentru existenţa acestei ţări, sau, dacă din forma ce veţi da acestei reforme ea va fi iluzorie şi neputincioasă, cum au fost reformele din 1907, atunci nu era nevoie de a da o dovadă mai mult de neputinţa partidului liberal de a face reforme serioase".

Brătianu îi răspunse :

...Domnul Carp vorbeşte în numele trecutului, noi ne îndreptăm privirile spre viitor..."

Dar viitorul acesta era încă îndepărtat, şi reforma va rămânea în curând înmormântată, până târziu, după război, când o va înfăptui acelaş Ionel Brătianu, dar când Petre Carp nu va mai fi în viaţă pentru a o combate.

Deocamdată, neştiind precis dacă intenţiile liberalilor erau „serioase sau nu", Carp mai trata de trei ori în Cameră această chestiune, la 1 şi la 14 Martie, şi la 16 April 1914.

Discursurile aceste sunt atât de remarcabile — ele fiind ca un rezumat făcut de bătrânul politician ce se apropia de mormânt, un rezumat al cugetării sale nesmintită timp de-o jumătate de veac atât în chestiunea agrară, cât şi în profesiunea de credinţă a conservatismului său — în cât ele trebuesc reproduse în întregime. Cum însă acum, când apropiindu-ne de perioada războiului va trebui să tratăm mai pe larg încă mult mai importanta chestiune a politicei sale externe, reproducerea acestor discursuri în text ar îngreuia înţelegerea

şi ar îndepărta epilogul acestei pasionante probleme— aşa încât credem mai nimerit să reproducem discursurile sale asupra reformei agrare, *în extenso,* în anexele acestei lucrări, reproducând aci doar câteva pasagii mai caracteristice atât pentru cugetarea lui Carp cât şi pentru situaţia momentului.

Discursul lui Carp la Cameră de la 1 Martie 1914.

Mai întâi, în discursul său de la 1 Martie, este deosebit de instructiv dialogul ce a avut loc între el şi Stere.

Carp arătase — lucru bine cunoscut cititorilor — că *încercarea de a dărâma proprietatea mare este mult mai vătămătoare pentru ţărani decât pentru proprietari,* fiindcă orcât pământ s-ar împărţi sătenilor, tot pământul ţării de s-ar împărţi, tot n'ar ajunge să le îndestuleze nevoile. Creşterea populaţii îl va fărămiţa din nou, iar ţăranul, care trăia ca agricultor dar şi ca muncitor agricol pe moşia marelui proprietar, nu va mai avea, atunci când acea mare proprietate va fi dispărut, mijloace de muncă, mijloace de trai ! Urmarea firească a acestei stări de fapt va fi apariţia proletariatului câmpean, cel care — o mai spuse Carp de atâtea ori — conţine germenele desagregării statului.

> *„Până acum,* spunea Carp, *nu s-au găsit decât patru mijloace pentru a combate proletariatul: unul este industria, altul este proprietatea mare, al treilea sistemul de doi copii, şi al patrulea este emigrarea.*

In privinţa industriei, el arătă că proletariatul nu se poate combate decât printr'o perfectă armonie între ea şi proprietatea mare. Sistemul celor doi copii se aplicase în Franţa şi la Saşii din Transilvania şi dăduse faliment. Rămânea emigrarea.

Polemica Stere-Carp.

> *„Ei, Domnii mei, eu nu doresc nici unei ţări să fie în situaţia de a emigra populaţiunea ei. Şi în raportul d-lui Stere văd o frază frumoasă, bine scrisă, dar nu ştiu întrucât ea concordă cu realitatea. Dumnealui vorbea de avântul măreţ în ţările vecine. In care ţări vecine ? In Rusia ?.*

C. Stere : *„Credeţi că nu e nici o schimbare în Rusia faţă de ce a fost acum 50 de ani ?.*

P. P. Carp : *„Este, dar în mai rău.*

C. Stere : *„Aceasta este de discutat.*

P. P. Carp : *„Nu ştiu dacă Dv. care citiţi toate cărţile, aţi citit şi pe aceea intitulată* Foametea permanentă în Rusia.

C. Stere : *„Am citit-o. Este a unui Neamţ.*

P. P. Carp : *„Nu. A unui Englez.*

C. Stere : *Aceasta n'am citit-o.*

P. P. Carp : *„Apoi s-o citiţi. Vorbind de avântul măreţ al democraţiei... să nu mai iau Rusia, căci poate să stârnească amintiri neplăcute pentru d. Stere, şi sunt în prea buni termeni cu d-sa...*

C. Stere : *„Să mă iertaţi, nu sunt amintiri neplăcute.*

P. P. Carp : *„Nu ? Serios ? Dece nu te întorci acolo ?* [1]).

C. Stere : *„Eu te întreb pe D-ta dece nu te întorci la tinereţe ? Nu a fost bine ? Nu ai amintiri plăcute ?.*

P. P. Carp : *„Eu, D-le Stere, nu mă intorc la tinereţe pentrucă sunt tânăr.* (Ilaritate).

Şi în adevăr, tânăr trebuie să fi fost Carp. Pentruca la 77 de ani să fi putut face glume de aceste, să fi putut în apărarea proprietăţii mari vorbi cum a vorbit, trebuie să fi fost de-o juventute sufletească pe care nu i-o putea da decât limpezimea senectuţii sale intelectuale, neprihănită în cursul unei jumătăţi de veac de preocupări politice.

In discursul de la 14 Martie se avântă ca un adolescent :

Discursul lui Carp de la 14 Martie 1914.

„Nu ştiu, D-le Preşedinte, dacă aţi avut ocazia să vedeţi o fiară sălbatică aruncându-se asupra prăzii sale. Ea pare cuprinsă de o imensă indig-

---

1) C. Stere făcuse, pentru ideile sale de stânga, ceva *pohod na Sibir.*

nare morală, şi când sfâşie victima ea nu pare a-şi satisface un apetit brutal, ci pare a împlini o sentinţă dată în contra unui vinovat.

„Acest efect îmi fac, D-le Preşedinte, acei domni, care voind să despoaie pe proprietari, încep prin a-i calomnia.

„D-lor, dacă luăm numai starea societăţilor moderne cum se prezintă ele, este absolut evident cum că proprietatea este o necesitate socială...

Şi făcând istoricul proprietăţii, decând era pământul neocupat, un *res nulius* prin excelenţă,

„...când a fost poate singura perioadă din toată istoria omenirii, în care cuvintele de fraternitate, egalitate şi libertate puteau să se aplice — şi încă, nu e vorbă, fraternitatea a fost cea d'intâi care a fost lovită, căci ca copil, dacă-mi aduc bine aminte, mi s'a spus că un domn Cain ar fi ucis pe fratele său Abel, ştirbind astfel pentru întâia dată teoria fraternităţii...

şi trecând la epoca de mai târziu, când s-a înmulţit lumea şi a devenit pământul mai rar, de s-a produs a doua ştirbire, acea a egalităţii,

„şi s-a întâmplat să se manifeste inegalităţi între cel tare şi cel slab, între cel inteligent şi cel prost, între cel harnic şi cel leneş, între cel şiret şi cel naiv, între cel viteaz şi cel laş, inegalităţi ce-au dus la nedreptăţi, care mai durează şi azi şi pe care nimeni nu va putea să le înlăture..."

trecând în revistă toate epocile anterioare, oratorul ajunse la concluzia că proprietatea este rezultatul desvoltării normale a muncii generaţiunilor ce ne-au precedat, şi că ea este o necesitate socială, nu numai în domeniul material. dar şi în acel intelectual şi moral.

„Gândiţi Do. că dacă în cursul veacurilor nu s-ar fi produs o muncă intensivă în activitatea noastră cerebrală, ar fi putut să se ivească un Shakespeare, un Phidias, un Homer? Este evident că nu. Ei nu sunt decât produsul muncii anterioare şi vă mărturisesc că dacă nu i-am avea pe

aceştia, nu ştiu zău dacă omenirea ar merita să ne ocupăm de dânsa.

Sunt aceste vorbele unui bătrân de 77 de ani ? sau par mai curând ale adolescentului dela Berlin ? sau ale tânărului de 27, fondator al Junimei? sau ale omului de 40, făuritorul Erei Noui ? Dar sunt ale tuturor acestor persoane, care au făcut numai *una* din tinereţa sa cea mai fragedă până în zilele sale cele mai de pe urmă.

Discursul lui Carp de la 16 Aprilie 1914.

In discursul de la 16 April, ţinut tot în chestia agrară, Carp expuse teoria conservatismului său, pentruca, măcar acum, la sfârşitul carierei sale, să-l priceapă cei ce nu voiseră să înţeleagă până atunci că nu era nici medieval, nici retrograd, dar nici anarhist. Democrat, da, chiar socialist, dar o democraţie şi un socialism pus în cauza conservatoare a menţinerei unei înţelepte ordine şi raţiune de stat, care să permită desvoltarea normală a tuturor forţelor vii ale naţiunei.

„Domnii mei, ştiţi bine că eu sunt intervenţionist de stat, şi intervenţionist convins, nu de azi. La 1881 am făcut un proiect de contra-adresă în care am indicat care ar trebui să fie programul partidului conservator. La baza acestui program am pus înainte de toate datoria Statului de a se preocupa de bunul traiu al claselor de jos. Temându-mă însă că această indicaţie a mea să nu fie interpretată ca un sentimentalism socialist, am adăogat şi motivele pentru ce în ochii mei Statul are obligaţia de a se preocupa de bunul traiu al claselor de jos şi am zis, clasele de jos în sine nu sunt interesante decât ca pepiniera claselor diriguitoare, şi cu cât vor fi clasele de jos mai puternice, cu atât clasele de sus vor fi la înălţimea misiunii care o au ele de a dirigui Statul modern.... (Intreruperi).

Va să zică, d-le preşedinte, intervenţia Statului are şi ea limitele ei, şi limitele ei nu pot fi decât două, adică: resursele materiale pe care le are ea la dispoziţiunea lui, şi al doilea că orice va face el pentru clasele de jos să nu fie cu dărâmarea claselor de sus. *Şi în contra teoriei socialiste, refor-*

ma, dacă se face, trebue să se facă întărindu-se în mod paralel clasele de sus cu cele de jos. Şi azi când se vine cu o reformă ale căror ţeluri ar fi poate întărirea mai mare a claselor ţărănimei, dar care ar distruge proprietatea şi acţiunea claselor de sus, înţelegeţi prea bine că, consecinte cu ceea ce am spus la 1882, susţin şi azi că, de îndată ce voiţi să atacaţi clasele de sus, nu vă mai pot urma în mijloacele pe cari voiţi să le întrebuinţaţi [1]).

Toate discursurile lui Carp din primăvara 1914 fură des intrerupte, uneori chiar gălăgios, de o Cameră liberală, care nici măcar acum şi nici după tălmăcirile făcute de el, nu putea sau nu voia să priceapă înţeleptul conservatism al acestui om, care luptase o viaţă întreagă împotriva falsului şi demagogicului liberalism.

Dar pentrucă Ion Brătianu spusese în 1862 „a intrat în capul ţăranului ideia că toată cauza răului de care suferă ţara, este proprietatea; dacă bate piatră, dacă plouă broaşte, cauza este că proprietarii au proprietăţi [2]), şi fiindcă acelaş Ion Brătianu mai spusese în 1880 „şi eu sunt conservator etc." [3]) şi cum de atunci şi până la moartea acestui mare bărbat de Stat, şi de la moartea lui până în 1907, şi dela 1907 până la 1913, cauza ţărănimii fusese prea puţin băgată în seamă de liberalismul dreptei, Carp, care în conservatismul său adusese acestei cauze foloase ceva mai multe şi mai reale, era îndreptăţit să se îndoiască de sinceritatea grijei ce purtau deodată liberalii pentru talpa ţării.

De aceia spusese la 1 Martie :

„Dacă această reformă va fi iluzorie şi neputincioasă, cum au fost reformele din 1907, atunci nu

---

1) Comparaţi (vol. I. p. 330) vorbele aceste cu acele rostite la 4 Dec. 1884 : „clasele superioare din popor vin şi la popor se întorc, în eternă alternare. Daţi-mi un popor care are în treptele de jos elementele puternice în care, pe lângă *cultul proprietăţii* se desvoltă şi *neatârnarea* omului ce se administrează singur, şi veţi putea fi siguri că....

2) Vezi vol. I, p. 52.

3) Vezi vol. I, pag. 239.

era nevoie de a da o dovadă mai mult de neputința partidului liberal de a face reforme serioase".

Iar la 14 Martie adăogase :

„Apoi guvernul nu se poate pronunța, pentrucă el nu știe ce va face mâine. El astăzi încă nu știe cât are să ia din proprietatea mare, cui are să dea și care sunt mijloacele cu care are să plătească. A intrat în această chestiune cu o ușurință de inimă neiertată, fără să știe bine până unde are să meargă.

Constituanta din 1914.

Adevărat că așa a fost.

Parlamentul, votând revizuirea Constituției, fu în curând dizolvat pentru formarea Constituantei, care, ieșită din alegerile din Mai, se întruni în Iunie, în ziua de 5. Dar, spre surprinderea tuturor, afară de a lui Carp, Mesajul Tronului vorbi de câte toate, numai de chestiunea votului universal și de reforma agrară nu, sau mai bine zis ele fură atinse doar în treacăt, foarte vag.

Constantinescu, ministrul Domeniilor, întrebă pe Marghiloman, prin culoarele Camerei :

— *„Sper că sunteți mulțumiți de Mesaj ?*

— *„Dacă voi sunteți mulțumiți,* răspunse acesta, *ce să mai zicem noi. Suntem încântați* [1]).

Chestiunea începută cu atâta sgomot de Brătianu, căpitanul, și isprăvită în prudenta tăcere a lui Brătianu, omul de stat, miră până și pe străini. Contele Czernin în „Amintirile" sale [2]) însemna:

„Maiorescu hatte grade durch den Frieden von Bukarest und die Eroberung der Dobrudscha einen in den Augen der Rumänen grossen diplomatischen Erfolg errungen als Brătianu mit der Forderung nach grossen Agrarreformen auftrat... Aber, einmal in den Settel gehoben, dachte er gar nicht mehr daran, die gegebenen Versprechungen einzuhalten".

Totuși, după aproape zece ani, Brătianu s'a ținut de cuvânt, dar dacă a făcut bine sau dacă a făcut rău să

1) Marghiloman, o. c. I. p. 224.
2) Ottokar Czernin : Im Weltkriege, s. 109.

se ţie, aceasta este o chestiune care iesă din cadrul lucrării de faţă, şi chiar, de fapt, din dreapta judecată a omului care, dacă vrea să fie nepărtinitor, trebue să aştepte să mai curgă anii peste întâmplări.

* * *

După închiderea Parlamentului în April — înainte de alegerile pentru Constituantă — Carp plecă în străinătate. In Italia, la Roma, se întâlni cu Prinţul Bülow, fostul ministru al Germaniei la Bucureşti şi fost, mai târziu, Cancelar al Imperiului. Convorbirea pe care o avură, pusă în legătură şi cu vizita Ţarului la Constanţa, în Mai 1914, şi cu izbucnirea războiului în Iulie a aceluiaş an, este pentru înţelegerea lui Carp din cele mai caracteristice. Dar, pentru a păstra unitatea de tratare a acestei chestiuni, vom părăsi deocamdată ordinea strict cronologică a povestirei, şi vom trece mai întâi la întâmplările din Iunie, caracteristice şi ele pentru istoria partidului conservator.

Întâmplările din sânul partidului Conservator (Iunie 1914).

Situaţia lui Maiorescu devenise, de la părăsirea puterei, echivocă în partid. El fusese ales şef fiindcă era prim ministru şi fiindcă Conservatorii nădăjduiau că după Pacea de la Bucureşti va mai rămânea încă multă vreme în fruntea guvernului. Dar de îndată ce intrară în opoziţie ei se întrebară ce justifica rămânerea acestuia, a cărui fostă politică junimistă nu fusese niciodată prea militantă, la şefia partidului. Alte ambiţii, de mult răscolite, mişunau în jurul lui, iar cum pe de altă parte Maiorescu îşi atrăsese duşmănia profesorilor universitari şi ostilitatea crâncenă a fostului său prieten Petre Carp, el hotărî să demisioneze. După conciliabule care duseră la sacrificarea de bună voie a lui Nicu Filipescu şi Ion Lahovari, rămăsese înţeles că şefia partidului va fi dată lui Alexandru Marghiloman. Comitetul Executiv se întruni în ziua de 4 Iunie la Clubul din Bucureşti, unde sub preşidenţia lui Lahovari, se citi textul demisiei lui Maiorescu, iar pentru a da nouei alegeri înfăţişarea unei perfecte armonii între membri, propunerea de alegere a lui Marghiloman fu făcută de Mişu Deşliu, prietenul lui Filipescu. Dimitrie Grecianu

Alegerea lui Marghiloman ca şef al partidului Conservator (4 Iunie 1914).

din partea Iaşilor, Gheorghe Stirbei din partea Craiovei, C. C. Arion, Ionaş Grădişteanu şi Filipescu el însuşi din partea Capitalei, toţi recomandară şefia lui Marghiloman. El obţinu voturile în unanimitate, şi fu atât de încântat, încât notă în memoriile sale:

„Astăzi, 4 Iunie, ora 10, Adunarea Comitetului Executiv. Toată lumea a venit... Unanimitate, cald şi mişcător !

In fierberea antemergătoare alegerei, Carp nu fusese consultat oficial. De altfel el stătea la Ţibăneşti şi venea numai uneori, în fugă, în Capitală. Intr'una din acele scurte şederi în Bucureşti, se întâlni cu Filipescu care-l puse în curent cu cele ce se vor întâmpla, iar Carp îi răspunse că între Maiorescu şi Marghiloman îl prefera pe acesta din urmă. Atât şi nimic mai mult.

După votul de la 5 Iunie, noul şef crezu de datoria sa să scrie măcar câteva cuvinte de politeţă acelui căruia îi datora de fapt întreaga sa situaţie politică:

Scrisoarea lui Marghiloman către Carp.

15 Iunie 1914

Dragă Carp,

Am căutat să te văd îndată ce am aflat că eşti întâmplător în Bucureşti, dar nu te-am putut găsi. Doream să-ţi comunic că în Comitetul Constitutiv se decisese a ţi se pune candidatura la colegiul I de Cameră Ilfov [1]), cu Nenitescu alături, şi să-ţi cer agrementul. Mai ţineam să te pun în curent cu mişcarea din partid de a se împlini vacanţa creiată prin retragerea lui Maiorescu, mişcare despre care îţi vorbise şi Filipescu.

In privinţa celui d'intâi punct, sper că accepţi. Colegiul a fost declarat vacant şi convocarea lui nu va întârzia.

In privinţa celui de al doilea punct, dacă desemnarea mea s'a făcut în condiţiuni de unitate care dau mai multă putere partidului nostru în momentul de faţă, ştiu că aceasta se datoreşte în cea mai mare parte atitudinei şi cuvintelor tale.

1) La nişte alegeri parţiale pentru Constituantă.

Te rog atunci să-mi dai voie, la finele lui Iunie, când aflu că unii prieteni vor sărbători la Ţibăneşti aniversarea ta, să iau şi eu parte ca reprezentant al partidului nostru şi ca vechi discipol pentru care trecutul nu este şters.

Iţi strâng mâna, dragă Carp.

A. Marghiloman

Iată ce se chiamă o invitaţie silită. Carp îi răspunse:

Răspunsul lui Carp.

Dragă Marghiloman,

Tăria partidelor de care-mi vorbeşti nu constă în unitatea aparentă *a constituirei lor, ci în energia şi abnegaţiunea cu care ele apără ideile ce legitimează existenţa lor şi le pun mai presus de frământările personale.*

Iţi doresc deci două lucruri în noua ta demnitate : întâi, să-ţi dai seama bine de îndoitul rol ce partidul conservator trebuie să joace ca servitor al ţării şi al tronului, şi al doilea, să nu întâlneşti în cariera ta dificultăţile ce nasc din competiţiunile reale ce se ascund adesea sub unitatea aparentă.

Deocamdată atât; mai multe poate mai târziu. In aşteptare te voi vedea cu plăcere în rândurile acelor care vor veni la Ţibăneşti se sărbătorească lupta energică ce duc în contra bătrâneţei [1]*).*

* * *

In afară de tonul acestei scrisori, luat foarte de sus, mai respiră din ea o atât de amară ironie, încât e de mirat că Marghiloman a mers totuşi să sărbătoreze lupta ce ducea Carp împotriva bătrâneţei.

Aniversarea de 77 de ani ai lui Carp, la Ţibăneşti (29 Iunie 1914).

Dar s'a dus. La 29 Iunie era conacul de la Ţibăneşti plin de musafiri : Marghiloman, Filipescu, Nenițescu,

1) Nu cunoaştem formula de încheiere, căci această scrisoare este copiată după înseşi ciorna lui Carp.

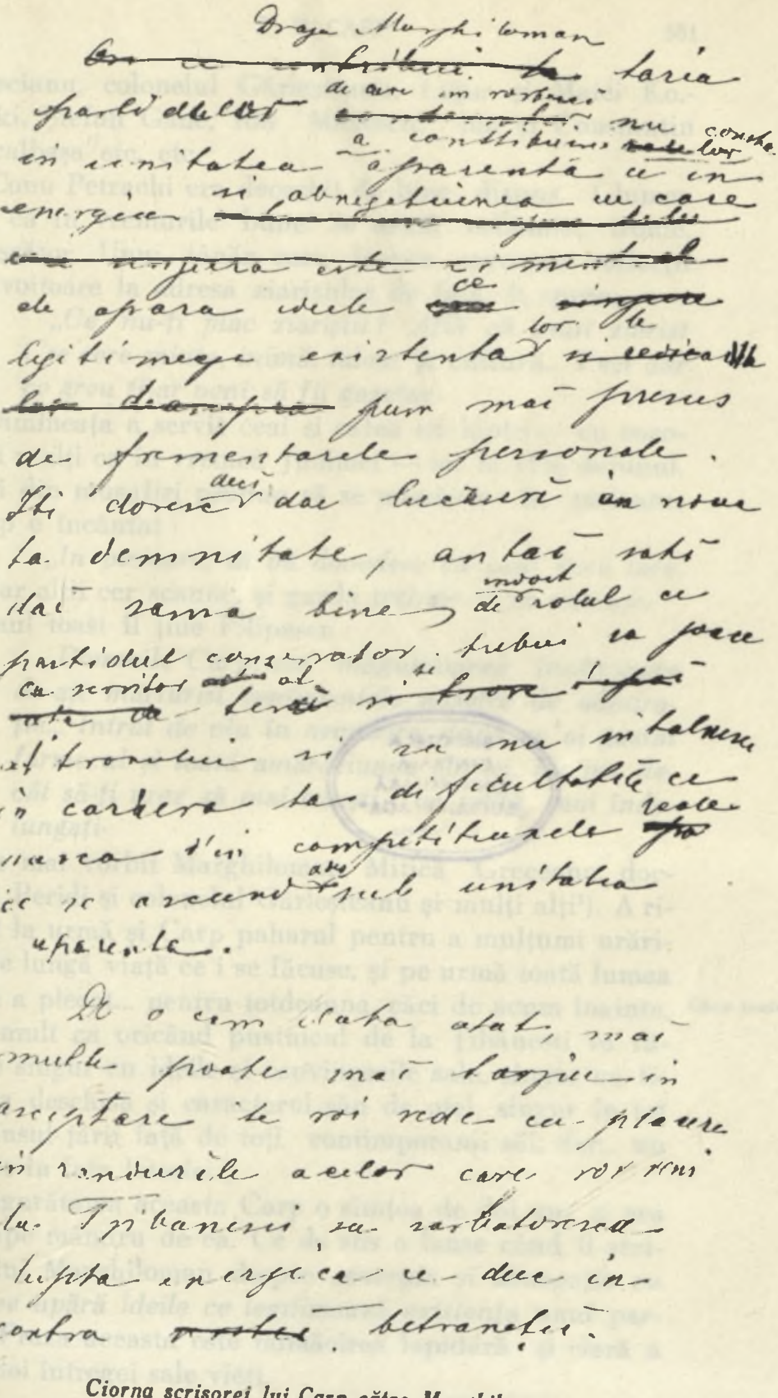

Dragă Marghiloman

~~Cu ce contribuire~~ ~~la~~ tăria
partidelor de care am vorbit ~~...~~ nu
a contribuim ~~...~~ lor concrete
în unitatea aparentă ce în
energie și abnegațiunea în care
~~...~~
~~...~~
de apăra ideile ce ~~...~~
legitimează existența lor și le ~~...~~
~~...~~ pun mai presus
de frământările personale.
Îți doresc deci dar lucruri în nou
la demnitate, an tău, sati
dai seama bine, de învoit rolul ce
partidul conservator trebuie să facă
ca servitor al țării și ~~...~~
al tronului și să nu întâlnească
în cariera ta dificultățile ce
~~nasca~~ din competițiunile reale
ce se ascund sub unitatea
aparentă.

Iată o cum dată, atât, mai
multe poate mai târziu în
așteptare te voi vede cu plăcere
în rândurile acelor care vor ține
la Tribună sus stindardul
luptă energică ce duce în-
contra ~~...~~ bătrâneții.

Ciorna scrisorei lui Carp către Marghiloman

Grecianu, colonelul Gărleşteanu, Lupu şi Matei Kostaki, Ştefan Gane, Ion Miclescu, Ion şi Constantin Bacalbaşa etc. etc.

Conu Petrachi era deosebit de bine dispus. Glumea iar ca în vremurile bune. Se arătă zeflemist, ironic, muşcător. Unui tânăr care făcuse oarecare reflecţii răuvoitoare la adresa ziariştilor de faţă, îi spuse:

„Ce, nu-ţi plac ziariştii? Află că unui ziarist i se cere minte, inimă, talent şi cultură... Vezi dar ce greu ţi-ar veni să fii gazetar.

Dimineaţa a servit ceai şi cafea cu lapte — cu cozonaci mulţi ca în vremea Junimei — iar la 11½ dejunul. Unii din musafiri propun să se mănânce în picioare; Carp e încântat:

„In picioare, să vă dovedesc că sunt încă tare.

Dar alţii cer scaune, şi gazda trebuie să se execute. Primul toast îl ţine Filipescu:

„Domnule Carp, am măgulitoarea însărcinare de-aţi mărturisi sentimentele noastre de admiraţie... Intrat de viu în nemurire, după ce ai gustat farmecul şi toată amărăciunea gloriei, nu pot decât să-ţi urez să mai trăeşti, ca pildă, ani îndelungaţi.

Au mai vorbit Marghiloman, Mitică Greceanu, doctorul Peridi şi colonelul Gârleşteanu şi mulţi alţi[1]). A ridicat la urmă şi Carp paharul pentru a mulţumi urărilor de lungă viaţă ce i se făcuse, şi pe urmă toată lumea aceia a plecat... pentru totdeauna, căci de acum înainte, mai mult ca oricând pustnicul de la Ţibăneşti va rămâne singur cu ideile şi convingerile sale, singur cu firea sa deschisă şi caracterul său de oţel, singur în tot cuprinsul ţării faţă de toţi contimporanii săi, dar... nu singur în faţa Istoriei!

Carp izolatul.

Singurătatea aceasta Carp o simţea de doi ani, şi era aproape mândru de ea. Ce de sus o luase când îi scrisese lui Marghiloman despre *„energia şi abnegaţia cu care se apără ideile ce legitimează existenţa unui partid"*. Fraza aceasta este tălmăcirea lapidară şi clară a acţiunei întregei sale vieţi.

---

1) C. Bacalbaşa, o. c. IV 143.

Dar dacă singurătatea ce urmase după gestul său din 1912 îl îndreptăţea să fie mândru de energia şi de abnegarea sa, apoi el simţea totuşi oarecare melancolie la gândul că în curând — o ştia mai bine decât oricine — va urma izolarea cea mare, care-l va pune în neputinţă de a-şi impune, în clipele hotărîtoare, vederile sale semi-centenare în politica externă a Ţării, politică rezumată de el în cele trei cuvinte repetate de zeci şi de sute de ori : Intotdeauna împotriva Rusiei !

Intâlnirea Carp-Bülow la Roma în Aprilie 1914.

Iată-l, în April, la Roma, vorbind cu Prinţul Bülow. Scena este de un pitoresc încântător :

„Ich fuhr ihn" scrie Bülow în „Amintirile" sale [1] *„in meinem Auto an einem herrlichen Fruehlingstage nach der Villa Adriana. Während wir an der Poikile auf und ab gingen, wo vor achtzehn Iahrhunderten der eitele kaiser Hadrian mit seinen Philosophen zu promenieren liebte, blieb Carp plötzlich stehen und sagte mir in seiner abrupten und originellen Art.: Sie sehen vor sich den letzten zuverlässigen Dreibundsfreund, den es in Bukarest noch giebt".*

„Er erläuterte mir darauf mit ernstem und sorgenvollem Gesicht seine Boutade. Rumänien habe sich dem Dreibund nur in der Erwartung angeschlossen, dass dessen Fuehrung bei Deutschland bleiben wuerde, denn zwischen Rumänien und Oesterreich-Ungarn.. bestünden scharfe Gegensätze. Ietzt habe man in Rumânien, ähnlich wie în Italien, den Eindruck, dass die Leitung des Dreibundeschiffes von Berlin nach Wien geglitten sei. Einem von Oesterreich-Ungarn dirigierten Dreibund wuerde Rumänien im Falle kriegerischer Komplikationen schwerlich folgen".

„Ich selbst werde Deutschland treu bleiben. Aber ich werde, wenn es zum Klappen kommen sollte und die Leitung des Dreibundes in Wien liegt, wie dies heute augenscheinlich der Fall ist, allein stehen".

---

1) Fürst Bülow : Denkwürdigkeiten, III, s. 125-126.

„Einige in der Nähe umhergehende englische oder amerikanische Globtrotter sahen verroundert auf den heftig redenden und gestikulierenden Mann mit dem weissen Schnauzbart und dem energischen Gesicht" [1]).

Bülow adaogă :

„In iarna 1913/1914 Regele Carol spusese ministrului von Waldhaussen exact acelaş lucru, însă Germania era de părere că conducerea Triplei Alianţe e mai mult ca oricând în mâinile Berlinului" [2]).

Regele Carol Prinţul Fürstenberg, Contele Czernin.

Regele Carol mai spusese, încă din anii 1910—1911, Prinţului Fürstenberg, ambasadorul Austriei: „De câte ori am vrut să fac ceva în această ţară, am găsit Austria în calea mea". Iar în 1913, cu privire la dorinţa Austrici de a creea o Bulgarie Mare şi o Sârbie Mică, spusese aceluiaş ambasador : „Hier gehen unsere Wege auseinander" (Aici se despart drumurile noastre) [3]).

Iar Czernin : [4]).

„După vizita Ţarului la Constanţa, l-am întrebat pe Regele Carol dacă Sasonow (ministrul de Externe al Rusiei) vede situaţia europeană liniştitoare. Regele îmi spuse că, întrebându-l pe Sa-

---

1) „Intr'o frumoasă zi de primăvară l-am dus pe Carp cu automobilul meu la Vila Adriana. Pe când ne plimbam, în lung şi în lat, pe muntele Poecil acolo unde cu 18 veacuri înainte obişnuia şi vanitosul împărat Adrian să se plimbe cu filosofii săi, Carp se opri din mers, şi-mi spuse în felul său tăios şi original: „Vezi înaintea D-tale pe cel din urmă prieten credincios al Triplicei, din toată România".

„ Serios şi îngrijorat, îmi tălmăci pe urmă butada *sa : România s'a unit cu Tripla Alianţă numai în credinţa că conducerea acesteia va rămânea în mâna Germaniei, căci între România şi Austro-Ungaria există contraste prea puternice. Astăzi avem în România, ca şi în Italia, impresia că conducerea Triplicei a lunecat de la Berlin la Viena. România va urma cu greu, în caz de complicaţii războinice, o Triplice dirijată de Austria. Eu însumi voi rămânea credincios Germaniei; însă, dacă în caz de război conducerea Triplei Alianţe va fi la Viena, după cum pare astăzi a fi cazul, eu voi rămâne singur".*

„Câţiva turişti, englezi sau americani, care treceau pe lângă noi, se oprirâ privind cu mirare la bărbatul acesta cu mustaţa albă şi înfăţişarea energică, cum vorbea şi cum gesticula".

2) Bülow era de părerea lui Carp şi a Regelui. In calitate de fost cancelar concediat, el critica şi politica succesorului său şi acea a Împăratului care-l concediase.

3) Al. Pisosky, fost ministru plenipotenţiar, Conversaţie orală.

4) Czernin : Im Weltkriege, s. 117.

sonoro de acest lucru, el îi răspunse: „Da, dacă Austria nu se atinge de Sârbia".

Toate aceste mărturii: Bülow, Czernin, Pisosky (toutes proportions gardeés) ar fi de ajuns pentru a arăta că în mintea şi în sufletul bătrânului, bolnavului, marelui Rege Carol I, se petrecea o dramă de neînchipuit. Vom reveni asupra ei. Dar vrem deocamdată să mai adăogăm mărturia de căpetenie, cea care *nu* arată *numai* lupta sa sufletească, dar o şi tălmăceşte. E mărturia Reginei Maria, cea mai indicată, fiindcă era cea mai aproape de izvor, să ştie cum au curs apele care au năvălit în sufletul Regelui nostru celui dintâi.

In „Povestea Vieţei Mele" [1]), Regina spune următoarele cuvinte (ea era pe atunci Principesă Moştenitoare):

Tălmăcirea Reginei Maria.

„Pentru înţelegerea întâmplărilor viitoare e nevoie să spun aici că în anii din urmă ai domniei sale, politica Regelui Carol, până atunci exclusiv îndreptată înspre Tripla Alianţă, suferi oarecare schimbări.

„Fără voia mea sunt nevoită să mă opresc asupra chestiunilor politice, căci păşeam neştiuitori spre nişte sguduiri atât de înfiorătoare încât e cu neputinţă să nu încerc a tălmăci, în chipul meu nepretenţios, cum s'a întâmplat că România s'a întors de la Tripla Alianţă la Antantă. Mai târziu avui şi eu un rol în această schimbare, însă pentru a fi dreaptă faţă de mine şi de alţii, e nevoie să mă întorc înapoi pentru a povesti mersul întâmplărilor de la început.

„România era de fapt — însă nu pe faţă — al patrulea factor în Tripla Alianţă [2]). Convingerile cele mai adânci ale Unchiului îl legau cu nestrămutată lealitate de acest tratat, pe care-l credea folositor ţării lui, deşi nu fusese niciodată mărturisit în public, nici recunoscut în mod oficial [3]). De câte ori îşi schimba Unchiul guvernul destăi-

---

1) Regina Maria: „Povestea Vieţei Mele" II p. 454 urm.

2) Pactul de Alianţă cu Tripla Înţelegere fusese reînoit de Regele Carol în 1913 pe o perioadă de 5 ani. El expira deci în 1918.

3) Adecă ratificat de Parlament.

nuia noului prim-ministru existența acestui tratat cu legământul de a-l ține tăinuit.

„Sunt însă puțini oameni care știu să țină un secret, așa încât cei mai mulți dintre politicieni știau, sau cel puțin ghiceau, că România era al patrulea factor în Tripla Alianță.

„Lealitatea Unchiului față de acest secret, nu destul de secret, fu pusă din ce în ce mai mult la grea încercare din pricina unor neînțelegeri și a unor conflicte ce se iveau neîncetat, în urma purtării Austro-Ungariei față de Românii de dincolo de Carpați.

„Până atunci revendicările de căpetenie ale României fuseseră îndreptate împotriva Rusiei, pe care o privea ca o asupritoare și ca pe o prietenă fățarnică, de când cu războiul turcesc din 1877-78, când Rusia ceruse ajutorul militar al României în lupta ei cu Turcii. România adusese Rusiei în ceasul de cumpănă un ajutor însemnat cu oastea ei mică, dar viteză. Însă în loc de a culege răsplata ce i se cuvenea, i se răpise de către puternica sa aliată o parte din Basarabia. Bucata din Dobrogea primită în schimb nu vindecase rănile României. Învrăjbirea în contra Rusiei fusese timp de câteva decenii atât de aprigă, încât chestia revendicărilor privitoare la Transilvania și Bucovina rămăseseră în adormire. Marele dușman și marea primejdie era Rusia.

„Din nenorocire însă pentru Tripla Alianță, Austro-Ungaria avea două laturi, cea germană și cea maghiară. Aceasta din urmă era privită de Români cu ură. Deși Regele Carol trimisese deseori plângeri la Viena, prigonirea poporului nostru de sub dominațiunea ungară nu scădea nicicum, umplând astfel de amărăciune inimele românești...

„Unchiul se văzu încetul cu încetul cuprins de o nemulțumire mereu sporită împotriva Ungariei, și aceasta făcu că, cu cât creștea noul izvor de nemulțumire, să scadă vechia învrăjbire împotriva Rusiei.

„Apelul Unchiului către Germania, ca aliată de căpetenie, pentru a face presiune asupra Ungariei nu avu decât prea puţine urmări, sau chiar deloc. Ungurii urau pe Germani aproape tot atât ca şi pe Români şi se purtau la fel de nemilos cu Germanii Saxoni care trăiau pe teritoriul lor.

„Franţa şi Rusia, veşnic la pândă, dându-şi bine înţeles seamă de toate aceste, începură o propagandă dibace pentru a slăbi lealitatea României faţă de Puterile Centrale. Franţa, totdeauna iubită de România, îşi juca rolul făţiş, pe când Rusia se ferea cu grijă de a-şi arăta faţa prea devreme.

„Cu toate aceste Regele Carol, deşi urmărea cu îngrijorare greşelile Germanilor, nu-şi clinti credinţa în ei. Germanii, având precumpănirea aproape deplină pe piaţa comercială română şi fiind şi în strânse legături financiare cu noi, se simţeau cam prea siguri de România.

„...Regele Carol înştiinţă Berlinul că lealitatea lui era pusă la grea încercare şi că nu va mai putea garanta viitoarea atitudine a României, dacă Berlinul permitea Vienei să fie căpetenia Triplei Alianţe, de oarece politica austro-ungară, neavându-se decât pe ea înseşi în vedere, lovea neîncetat in interesele româneşti şi sârbeşti, dând astfel naştere la grele primejdii în viitor.

„...Dându-şi foarte bine seama cât de mult câştiga teren în ţara sa propaganda franco-rusă, Regele să străduia cât putea să deschidă ochii Berlinului, dar, deşi intervenţia venea chiar de la şeful Statului, Berlinul nu o luă în seamă, pe când din potrivă propaganda opusă săpa din ce în ce temelia prestigiului Germaniei în România.

„Adânc jicnit de faptul că glasul său avea atât de puţin răsunet la Berlin unde fusese obişnuit să găsească ascultare, şi simţind că e nebăgat în seamă de nişte aliaţi cărora le fusese atât de credincios[1]*), Regele Carol începu să lase lucrurile în*

---

1) La 27 Iulie 1914, Regina Elisabeta spusese lui Marghiloman: *„Je n'ai pas aimé le ton des deux télégrames des Empereurs; est-ce ainsi* qu'on écrit à *Mon Roi?* Marghiloman, o. c. I. p. 239

voia lor şi nu se mai opuse propagandei franco-ruse, care câştiga mereu teren, aşa încât până la urmă chestia Transilvaniei puse cu totul în umbră pe a Basarabiei".

Vorbele aceste ale Reginei Maria, care concordă perfect cu ale lui Bülow şi ale lui Czernin arată lămurit că Regele Carol, amărât de neputinţa în care se afla de a face ca Berlinul să ia conducerea efectivă a Triplei Alianţe, începuse să şovăiască în credinţa prieteniilor sale şi să lase, mai mult sau mai puţin, propaganda franco-rusă să-şi urmeze cursul în ţară.

Iată pentruce Carp spusese lui Bülow, în April 1914, acolo sus pe muntele Poecil din Roma, că el este cel din urmă Român care a rămas prieten credincios al Triplei Alianţe. Iată pentru ce-i spusese : „In caz de război, eu voi rămânea izolat".

Fiindcă, dacă nici de rege nu mai era sigur, apoi el, a cărui politică nesmintită de 50 de ani era una singură şi niciuna alta : lupta în contra slavismului cotropitor — apoi el simţea deci prea bine, dinainte, toată drama care va urma, şi ştia prea bine, dinainte, că va rămânea singur să lupte împotriva unei ţări întregi.

Dar mai ştia un lucru, foarte hotărît : *că va lupta.*

* * *

Intrevederea de la Constanţa (Mai 1914).

Intrevederea din Mai, la Constanţa, între Regele Carol I şi Impăratul Nicolae II al Rusiei, nu făcu decât să confirme temerile lui Carp. Se şoptea atunci că Regele ar fi promis Impăratului că în caz de conflict european România va păstra neutralitatea [1]).

Dar se întâmplă lucrul acesta destul de firesc, că, în momentul hotărâtor, Regele Carol părăsi şovăielile sale din urmă şi-şi întoarse din nou faţa, cu toată convingerea dinainte, înspre Puterile Centrale, de care-l lega

1) Al. Pisosky, convorbire orală. Intrevederea de la Constanţa n'a avut în tot cazul altă semnificare decât acea de a încerca o apropiere între România şi Rusia, fie măcar printr'o proiectată căsătorie între una din fetele Ţarului şi Prinţul Carol al României, căsătorie rămasă în stare de proect.

un Tratat încheiat, iscălit de el, şi, deci un cuvânt de onoare, al unui Rege şi al unui Hohenzollern.

Atentatul de la Sarajevo. Inceputul războiului mondial (Iulie 1914).

După atentatul de la Serajevo, când fu omorît de naţionaliştii sârbi Arhiducele Franz-Ferdinand, moştenitorul tronului Austro-Ungariei, Impăratul Franz-Iosef trimise regelui Serbiei un ultimatum, pe care acesta neputându-l primi, se deslănţui astfel războiul cel de mult aşteptat şi de o lume întreagă temut. Războiul Sârbo-Austriac a fost ca un scurt circuit, care a pus deodată în flăcări Europa întreagă. Rusia l-a declarat Austriei, Germania Rusiei, Franţa Germaniei. In curând va interveni Anglia, apoi Turcia, Bulgaria, Italia şi Statele Unite.

Germania şi Austria cer Regelui Carol să intre în război.

La 14/27 Iulie Impăratul Franz-Iosef înştiinţă pe Regele Carol că „trupele sârbeşti au provocat o luptă fără o prealabilă declaraţie de război" şi că „vechea ta prietenie şi legăturile noastre amicale sunt pentru mine tot atâtea garanţii că Tu vei avea o înţelegere sinceră a hotărârilor ce am luat în acest ceas grav".

La 18/31 Iulie Impăratul Wilhelm II îi trimise din Berlin următorul mesaj: „Gândurile mele se îndreaptă către Tine, care ai întemeiat la gurile Dunării un stat civilizat şi ai ridicat astfel un *zăgaz în faţa valului slav*. Eu am încrederea că vei fi credincios prietenilor tăi şi că vei împlini neapărat datoriile tale de aliat" [1]).

Şi în sfârşit, la 20 Iulie / 2 August, îi mai telegrafiă şi Bethman-Hollveg, cancelarul Germaniei:

„Cerem mobilizarea imediată a armatei române şi îndreptarea ei împotriva Rusiei".

Regele se deşteptă ca dintr'un vis — lungul coşmar al şovăirei — şi-şi adună sfetnicii, (pe toţi: miniştrii, foştii prim-miniştri, şefii de partide, şi, firesţe, pe Ferdinand, Prinţul Moştenitor), într'un Consiliu de Coroană la Sinaia. Era chiar a doua zi după telegrama lui Bethman-Hollweg.

In aceiaşi dimineaţă Carp văzuse pe Marghiloma. Ii spusese, în treacăt şi tăios:

---

1) Vezi în C. Xeni. „Take Ionescu", p. 297—298. Vorba unbedingt înseamnă neapărat, nu fără condiţii.

„Război imediat; noi alături de Tripla Înțelegere care va birui; Italia va ocupa Tunisia, noi Basarabia de Sud; Austria va ocupa Nordul Basarabiei cu cheia Hotinului, pentru a fi doi spre a o apăra" [1]).

Cu acest program, hotărât dinainte, plecă el la Sinaia la Consiliul de Coroană.

Consiliul de Coroană de la Sinaia din 21 Iulie/3 August 1914.

Era la 21 Iulie / 3 August 1914, într'o Luni, la ceasul 5 după amiază.

La această ședință istorică Disescu și Morțun au luat note complecte, care, dacă nu s'au pierdut, în tot cazul nu au fost publicate până acum. Printre cei prezenți numai doi alții au lăsat însemnări publicate; unul a fost Marghiloman, care a consemnat ședința în Notele sale Politice, și cellalt Ion Duca, care a relatat-o din amintire abia 18 ani mai târziu.

Comparația între aceste două ar fi putut fi interesantă — o versiune conservatoare și alta liberală — dacă Marghiloman și-ar fi dat osteneala să-și redacteze Notele Politice într'un stil mai puțin telegrafic.

Descrierea sa despre Consiliul de Coroană este deosebit de neinteresantă, și, în afară de discursul său, nu putem măcar desprinde din el energica și extraordinara atitudine a lui Carp. In schimb, această atitudine a impresionat atât de puternic pe I. G. Duca, încât, adversar politic și dușman al lui Carp, el a știut după aproape 20 de ani să înfățișeze scena Consiliului într'un colorit care face onoare talentului său literar [2]).

Vom începe totuși cu unele din aprecierile lui Marghiloman. El zice :

Expunerea lui Al. Marghiloman.

...„Un grup numeros, emoționat, ne vede pornind spre Castel. Toți suntem foarte mișcați (émus) Ținem ședința în sala de muzică a Reginei. Tratatele sunt pe masă. Regele citește declarația sa : Pour la première fois j'emploie avec vous le français qui rend mieux les nuances (urmează pe fran-

1) Marghiloman, o. c. I. 230.

2) I. G. Duca a mai făcut, în „Portrete și Amintiri", un studiu asupra „Mâinilor" oamenilor noștri politici (p. 111) care este cu totul remarcabil.

ţuzeşte :) Nu trebuie să facem politică de sentiment. Neutralitatea este o soluţie rea.... A merge cu Rusia înseamnă a fi contra sentimentului unanim al ţării. Să ne pronunţăm îndată în favoarea Germaniei şi Austriei, de care ne leagă un tratat, este ceiace ne dictează interesele viitorului. Va urma onoare şi profit".

„Tăcere generală".

„Regele dă cuvântul lui Rosetti... Acesta doreşte ca ţara să nu caute să joace roluri ce nu sunt pe măsura ei şi să se ţie liniştită".

„Carp, pornit, emoţionat (fougueux, ému) : Război imediat. Trebue ajutat germanismul să strivească slavismul... Regele a vorbit limbajul datoriei şi onoarei; trebuie să-l urmăm. Avem un tratat, România trebuie să-şi ţie cuvântul".

Urmează relatarea lui Marghiloman a propriului său discurs. In esenţă, el cere *Neutralitatea.* Take Ionescu „se uneşte cu totul părerei mele"... Brătianu

„foarte confuz, uitând părţile unei expuneri pe care o enunţase, vine la concluzia următoare : să ne armăm, să pregătim opinia publică [1]*, şi să nu ne declarăm neutri, dar în stare de apărare a graniţelor noastre... Carp, combate cu violenţă"...*

...Ion Lahovari zice :

„Nu omor Români pentru ca Austria se facă o Bulgarie Mare în paguba unei mici Serbie".

Intrerupem puţin expunerea lui Marghiloman, pentru a arăta că Ion Lahovari a spus un lucru mult mai frumos de cât această banalitate. După ce Regele a citit tratatul secret şi după ce a expus situaţiunea şi a comunicat telegramele pe care le primise dela Impăraţii Austriei şi Germaniei, prin care-l îndemnau să unească armata sa cu ale lor, Lahovari l-a întrebat dacă Aliaţii îl consultaseră înainte de a declara războiul. Regele s'a tulburat, fiindcă nu fusese consultat, ci numai *înştiinţat* după faptul împlinit. Atunci îi spuse Lahovari :

„Sire, este incompatibil cu demnitatea acestei

---

1) In ce direcţie ?

ţări, ca Majestatea Voastră să fie tratată în vasal" [1]).

Ne întoarcem la Marghiloman :

„Ion Grădişteanu şi Pherekyde mai afirmatori decât Brătianu, contra (contra ce?); Costinescu zice că a merge alături cu Austria, ar însemna a deslănţui războiul civil. Carp ne apostrofează că părăsim pe Rege; că-l silim să-şi calce cuvântul. Eu : En toute honneur et toute conscience, cred că cuvântul Regelui nu este angajat. Noi, din potrivă, acoperim pe Rege. Dacă am ieşi de aici cu războiul, toată lumea ar zice : Acesta este războiul Regelui ! şi nu o vreau..."

„Aprobare generală... La ieşire, Carp : Nu te felicit pentru primul tău act de şef al partidului conservator. Eu : Fiecare cu sentimentul său de datorie şi de răspundere".

„La ora 8½ seara, Brătianu, Take Ionescu, Pherekyde şi cu mine trecem la Rege. Schimb de vederi..... Regele : Sunt rege constituţional şi nu voi declara Eu singur războiul".

Această expunere telegrafică este complectată într'un chip magistral de Duca [2]).

Expunerea lui I. G. Duca.

El arată toate persoanele care erau de faţă : miniştrii liberali Ionel Brătianu, Em. Costinescu, Al. Constantinescu, Em. Porumbaru, V. G. Morţun, Radovici. Dr. Angelescu, Victor Antonescu, I. G. Duca şi Mihail Pherekyde (preşedintele Camerei), apoi foştii primi-miniştri Theodor Rosetti şi Petre Carp. şi fruntaşii conservatori şi tachişti Al. Marghiloman, Ion Lahovari, Ion Grădişteanu, Take Ionescu, C. Disescu şi C. Cantacuzino-Paşcanu.

Regele intră

„congestionat şi emoţionat", întovărăşit de Prinţul Ferdinand.

E ceasul 5, în sala de muzică. Pe masa verde din mij-

1) Princesse Bibesco : Quatre Portraits (Grasset, Paris) Souvenir, d'un volontaire, p. 191.

2) I. G. Duca : „Consiliul de Coroană" din 1914, 3 August, în ziarul „Curentul" din 24 Dec. 1932.

loc stau tratatele de alianţă, legate în piele verde şi marochin roş.

La dreapta Regelui se aşează Rosetti, la stânga Carp; In faţa Regelui Prinţul Ferdinand, având la dreapta pe Brătianu şi la stânga pe Marghiloman. Regele începe să vorbească; el cere intrarea în acţiune alături de aliaţii noştri (Puterile Centrale). Apoi dă cuvântul lui Brătianu care doreşte a vorbi cel din urmă [1]). Atunci i-l dă lui Carp.

> *„Acesta vorbeşte mai lapidar ca oricând, şi cu o elocvenţă a cărei amintire o voi păstra-o întotdeauna vie. Cere să mergem cu Tripla Alianţă şi să declarăm imediat război Rusiei. E vorba acum de lupta cea mare între slavism şi germanism. Ni se vorbeşte, zice el, de opinia publică. Ea nu mă preocupă. Datoria omului de Stat este să conducă el opinia publică, nu să se lase târât de aceasta. Omul de Stat clar văzător trebue să-şi urmeze calea. Opinia publică îi va fi în urmă recunoscătoare că nu s'a luat după rătăcirile ei".*

Duca mărturiseşte că e emoţionat. El făcea politică abia de vre-o 10—15 ani şi nu auzise o bună parte din discursurile lui cele mari, când se înălţase Carp pe culmile gândirii politice, când făcea teoria omului de Stat, pentru care Naţiunea „nu este masa inconştientă, ce *din nenorocire* nu stă la înălţimea adevăratei omeniri", ci Naţiunea suntem noi, reprezentanţii poporului" — nu-l auzise vorbind despre Caesar. Carol Quintul şi Napoleon, nici despre Homer, Phidias şi Shakespeare, care „dacă n'ar fi fost, nu ştiu zău dacă omenirea ar merita să ne ocupăm de dânsa" — nu-l auzise spunând de zeci şi de sute de ori în curs de 50 de ani că dacă acest popor, această Naţiune care e mereu pe buzele tuturor, nu va lupta împotriva cotropitorului puhoi slav, atunci va pieri înăbuşită — nu-l auzise tunând împotriva oceanului de Slavi şi fulgerând împotriva Colosului de la Nord, cel care sub Petre şi Ecaterina ar fi făcut din noi un hap de înghiţit de nu era, din ceia parte, intere-

---

1) Dar îl dăduse întâi lui Rosetti, apoi lui Brătianu.

sul Habsburgilor care să ne salveze, Colosul cel dela Nord, care mai târziu, sub Alexandru, ne luase jumătate din Moldova şi sub Nicolae din nou un sfert din ea, cel care n'avea decât un gând, să treacă peste cadavrul României pentru a se uni cu Slavii de la Sud şi a ajunge stăpân al Bosforului şi al Dardanelelor — nu-l auzise făcând teoria expansiunei popoarelor de la Răsărit şi Apus, de pe timpul Perşilor şi a Invaziunilor Barbare până la Unguri şi Bulgari şi până la Ruşi — nu cunoştea Duca toată adâncimea acestei gândiri şi toată înrădăcinarea acestei convingeri, iar când în clipa hotărâtoare, atunci când soarta ţării era pusă în cumpăna Viitorului, i se desvălui deodată această cugetare susţinută cu strălucita elocvenţă a pustnicului dela Ţibăneşti, el rămase uimit şi fu emoţionat !

Duca ne arată mai departe că Marghiloman „a scăpat situaţia" cerând neutralitatea, întru cât tratatele ne-ar obliga să mergem alături de Tripla Alianţă, *dacă ele ar fi cele atacate*. „Vorbeşte cu autoritate şi se exprimă frumos".

Urmează Lahovari, care se uneşte cu concluziile lui Marghiloman. El vorbeşte de „Victoriile Aliaţilor" (ale Franţei şi Rusiei).

> *„Carp care urmărise argumentarea lui Ion Lahovari cu o crescândă enervare, izbucneşte: Asta e imposibil. Vă declar că ultimele ştiri arată contrariul".*

Vorbesc apoi Ion Grădişteanu şi Take Ionescu. Cel d'întâi cere neutralitatea, al doilea neutralitatea armată.

Vine însfârşit rândul lui Ionel Brătianu. El vorbeşte de simţimântul public.. de soarta Românilor de peste munţi.. de Idealul Naţional...

> *„Sunt chestiuni pe care un guvern român nu le poate nesocoti. In chestiunile mari, oamenii de Stat trebuie să ţie seama de voinţa poporului. Să rămânem deci neutri. E probabil că Italia va avea aceiaşi atitudine. Războiul va fi lung, să aşteptăm evenimentele. Vom avea prilejul să ne mai spunem cuvântul"* [1]).

---

1) Duca mărturiseşte şi el că „Brătianu vorbea greoi". 33

„Nici nu sfârşise bine Brătianu, şi Carp, din ce în ce mai enervat şi mai sprinten, ceru din nou cuvântul. Se angajează astfel între bătrânul şef al Conservatismului român şi ultimul prim-ministru al Regelui Carol, un dialog, care fără îndoială a fost punctul culminant al întregei discuţiuni şi în care auditorul a putut avea via impresie a două personalităţi puternice, ciocnindu-se în cea mai nobilă luptă. E imposibil a reproduce acest dialog întretăiat de întreruperi, accentuat de gesturi, intensificat prin tonul vocei. Carp pleda tema reacţionară : omul de Stat e totul, poporul nu e nimic. O pleda cu o fertilitate de argumente, cu o bogăţie de formule lapidare, cu o elocvenţă minunată. Nu l-am auzit niciodată atât de elocvent".

„Brătianu pleda tema democratică : omul de Stat nu poate clădi opere trainice decât întrucât ştie să fie expresia marilor nevoi şi marilor aspiraţiuni naţionale. Bismarck, citat de Carp, n'a învins pentru că a lucrat după ideile sale personale, ci fiindcă a reprezentat, într'un moment istoric, năzuinţa seculară a unităţii germane".

„Dialogul e întrerupt prin aducerea unei telegrame, prin care se anunţă neutralitatea Italiei. Gest de descurajare la Rege. Carp rămâne însă neclintit".

Unul din adversarii lui Carp spusese odată despre el aceste frumoase cuvinte :

„Ce que j'admire le plus chez lui, c'est qu'il porte beau dans l'adversité".

Ei bine, de data aceasta, Carp a mers mai departe decât *„porter beau"*. Il a porté haut, atât de sus, încât rămâi aproape buimac, aproape nu mai înţelegi.

Pe când toţi tăceau acum, respectând durerea Regelui, el singur, cu nemai pomenitul său curaj, îşi apostrofează Suveranul :

P. P. Carp şi Regele Carol I.

„Sire, ţin să se constate că în ceasul cel mai grav pentru ţară şi la sfârşitul unei lungi domnii închinate propăşirei naţionale, Majestatea Voastră

este părăsită de toate partidele şi de toţi sfetnicii ei".

Nici cel mai dibaci autor dramatic cu cea mai fecundă imaginaţie n'ar putea găsi, pentru o tragedie, o astfel de scenă culminantă. Nici simţimântul Mariei Stuart, care în piesa lui Schiller, după ce a insultat pe regina Elisabeta a Angliei din cauza neajunsurilor pe care i le făcuse o viaţă întreagă, răcneşte, înebunită de bucurie :

„După ani de suferinţe, un moment de răzbunare". nimic nu se poate compara cu apostrofa aceasta a lui Carp făcută Regelui său, care-l împiedicase, o viaţă întreagă să guverneze, şi care-i arăta acum că toată lumea este împotriva lui, afară de el.

Dar — şi este un lucru care pledează foarte frumos în favoarea lui Duca, fiindcă el este unul din puţinii care au înţeles adevăratul sentiment al lui Carp — dar, zicem, nu era vorba la acesta „de un moment de răzbunare după ani de suferinţă", ci de *o supremă sforţare în favoarea tezei sale.* Carp s-a învins atunci pe sine însuşi într'un fel cum nu i se mai întâmplase în viaţă, dar cum i se va mai întâmpla totuşi încăodată înainte de a muri. Fiindcă el ştia foarte bine că atari cuvinte vor putea fi interpretate şi de Rege şi de alţii ca o răzbunare, dar cu riscul de a trece, el, omul maximei : „greşelile se îndreaptă, nu se răzbună", el, omul celei mai perfecte eleganţe morale, cu riscul de a trece în ochii nepricepuţilor drept un vulgar răzbunător, nu şovăi să arunce aceste vreascuri peste focul ce ardea în sufletul bătrânului Hohenzollern, nădăjduind că astfel va câştiga, poate, partida şi-l va face pe Rege ca, într'un moment de revoltă şi de energie, să treacă peste voia sfetnicilor săi şi să declare singur războiul împotriva „Colosului de la Nord".

Dar Carp s-a înşelat. Regele Carol era, înainte de toate, un Rege constituţional. Deprimat, alb la faţă, dar cu glasul său poruncitor, el ceru tuturor celor de faţă să mai răspundă odată personal, unul după altul, scurt, cine e pentru război, cine pentru neutralitate. *Toţi* votară pentru neutralitate, afară de Carp.

—*„Mă voi supune majorității"* spuse Regele, *„dar mi-e teamă că o să vă pară rău de hotărârea ce a-ți luat-o!"*

Apoi, întorcându-se spre Carp, îi luă mâna, i-o strânse călduros, și-i spuse, în auzul tuturor :

—*„Ești un om de inimă și un adevărat bărbat de Stat!"* [1]).

* * *

Patruzeci și opt de ani îi trebuise lui Carol I ca să-și dea seama că avusese lângă el pe Petre Carp, și că nu știuse să-l aprecieze și să-l întrebuințeze.

Regrete de aceste târzii constitue în viața Istoriei dureroase pagini, iar în viața unui om deprimări morale.

* * *

Paginele dureroase erau de mult ale trecutului și nu se mai putea reveni asupra lor; dar deprimarea morală era a viitorului.

Duca notează în articolul său asupra Consiliului de Coroană :

„Rămăsese acum din partea Regelui numai Carp, tocmai cel cu care o viață întreagă nu se putuse niciodată înțelege" [2]).

Iar Regina Maria în Amintirile sale :

„Toți oamenii de stat erau de altă părere decât Regele, afară de bătrânul Carp, singurul om cu care niciodată nu prea putuse să se înțeleagă. *Totuși îi fusese scris să rămâie singur numai cu acest om, omul pentru care nu simțise în viață simpatie"* [3]).

Moartea Regelui Carol I. 27 Septembrie 1914.

Va să zică *singuri* ei doi, dar pentru foarte scurtă vreme. Căci două luni după Consiliul de Coroană Regele Carol muri, lăsându-l pe Carp fără măcar acest din urmă sprijin moral. De acum înainte el va rămânea „izolatul" care va trebui să-și apere convingerile împo-

1) C. Bacalbașa, o. c. IV. p. 148.
2) I. G. Duca, Articolul din ziarul „Curentul".
3) Regina Maria : „Povestea Vieții Mele". III. p. 73.

triva unei țări întregi, și pe care le va și apăra fără nici o șovăire, fără nici o recitență, fără nici o considerațiune pentru nimic și pentru *nimeni.* ,

Dar tragedia lui Petre Carp a fost mult mai puțin sângeroasă de cât a Regelui Carol — deși i-a fost poate calvarul mai lung — fiindcă el a mai trăit destul pentru a vedea, *mai întâi*, cât de juste fuseseră prevederile sale, și pentru a vedea, *la urmă*, că nici o prevedere din lume, nici o inteligență și nici un raționament, nu pot lupta cu categoricul imperativ al Istorici. Și cum acest categoric a voit ca întâmplările toate să se întoarcă spre binele Patriei sale, Carp, a cărei viață fusese închinată fericirei acestei patrie, putu măcar să închidă ochii liniștit, zicându-și că, indiferent de ceiace s'a numit „erorile sale", viitorul României era — măcar deocamdată — asigurat.

Nu același lucru se întâmplă cu Regele Carol.

Deprimarea morală despre care vorbeam venise la galop. Pe de o parte se simțea dușmănit de o țară întreagă — se vorbea de abdicare silită, de revoluție [1]) — pe de alta, după oprirea ofensivei germane la Marna, începu să aibă o oarecare îndoială asupra puterei de neînvins a Germaniei. Brătianu, profitând de această stare de spirit, îl convinse să încheie o convenție secretă cu Rusia, prin care România își lua angajamentul să păstreze neutralitatea, în schimbul căreia obținea dreptul eventual, ca la momentul oportun, armata română să poată intra în Ardeal și în Bucovina pentru a-și dezrobi frații. Dar prin acea convenție — cunoscută lumii abia după război — Rusia dădea Banatul întreg Sârbilor, și-și rezerva pentru ea Nordul Bucovinei cu Cernăuții. Despre Basarabia firește că nici nu putea fi vorba [2]).

Convenția aceasta fu iscălită în ziua de 20 Septembrie 1914 [3]). Marghiloman, căruia firește nu i se destăi-

---

1) Al. Marghiloman, o. c. I, p. 295 notează că Regele i-ar fi zis personal: „Carp mi-a spus că trebuie să fac front și că numai o revoluție ar putea să mă răstoarne, dacă s'ar îndrăzni să se facă una". Regele, pe jumătate zâmbind, găsește că tot nu trebuie să meargă lucrurile așa departe.

2) In Documents secrets russes, Payot, Paris.

3) C. Xeni, o. c, p. 310.

nuise nimic, văzu pe Rege chiar în ziua aceea, la Sinaia. Îl găsi „tot bolnav, cu crize noaptea, făcându-şi injecţii de morfină" [1]). Boala Regelui ţinea de fapt de vreo 6-7 ani, şi nu aceste întâmplări din urmă erau făcute pentru a-i întări sănătatea. In ziua de 26 Sept. la amează se sculă cu greu din pat şi mai lucră cu primul- ministru; dar în aceiaşi noapte, 26 spre 27 Sept. într'o Vineri spre Sâmbătă el se stinse, brusc, de inimă. Aşa încât vorbele nesocotite care-au umblat pe atunci că Regele Carol ar fi fost otrăvit erau de domeniul celei mai curate fantezii. Regele nostru cel d'intâi s'a stins dintr'o deprimare morală grefată peste boală şi peste bătrâneţe. A luat cu el în mormânt un gând chinuit — care-l făcuse să spuie de curând lui Take Ionescu: „Dacă-mi pare rău de ceva e că n'am murit înainte de începerea acestui război" — însă a lăsat în schimb amintirea unui Rege mare şi recunoştinţa unui popor care l-a iubit.

Dar, le roi est mort, vive le roi !

România înfrigurată îşi întoarse faţa către noul rege Ferdinand I, care se urcă oficial pe tron în ziua de 11 Octombrie 1914.

Regele Ferdinand I. Curentul din ţară.

Ţara era acum împărţită în diferite curente. Unul voia păstrarea neutralităţii hotărîtă la Sinaia în Consiliul de Coroană, altul, pe atunci încă destul de numeros şi intensificat printr'o savantă propagandă germană, cerea intrarea noastră în acţiune alături de *„invincibilele"* Puteri Centrale; şi în sfârşit un al treilea curent, care prindea rădăcini pezi ce trecea, era curentul „francofil" — căci nu se vorbea pe atunci decât de *„Franţa în pericol"*. Şi toţi reprezentanţii acestor trei curente se uitau acum, îngrijoraţi, la noul şef al Statului, să-i pătrundă gândul şi intenţiile.

Regele Ferdinand era, ca şi unchiul său, pe de o parte convins de puterea de neînvins a Germaniei, pe de alta pătruns de acel simţimânt de onoare care-l lega de respectarea tratatului încheiat, ca şi de fost ofiţer prusiac, care nu putea lua armele împotriva ţării sale de baştină. Schimbarea felului său de a judeca şi de a simţi se făcu

---

1) Al. Marghiloman, o. c. I. p. 294.

foarte anevoie, după o puternică luptă lăuntrică şi numai în curs de aproape doi ani.

Nimeni nu putea arăta mai bine sbuciumul acesta sufletesc care făcu până la sfârşit pe Regele Românilor să învingă pe fostul ofiţer german, decât aceea care zilnic l-a îndemnat, l-a întărit, l-a oţelit: tovarăşa vieţei sale, Regina Maria.

Regina Maria şi istorisirea întâmplărilor care au dus la războiul nostru.

Vom arăta deci din Amintirile sale, cum a ajuns această Regină să facă din soţul ei Intemeetorul României de azi.

„In ziua în care s'a urcat soţul meu pe tron, zice Regina, *când, unul lângă altul, în sala Parlamentului, ne-am aflat faţă în faţă cu poporul nostru, am trăit un ceas mare... România şi Noi, întâlnire solemnă. Ce aveam să însemnăm unul pentru altul, acum când eram lăsaţi în voia noastră.... când bătrânul Rege nu mai era lângă noi să ne povăţuiască, să ne mustre, să ne arate calea. Acum totul atârna de noi, noi ţineam frânele în mână".*

„...Dacă am fost silită încetul cu încetul să iau parte la împrejurări, pricina n'a fost o dorinţă egoistă de a mă pune pe planul întâi. Trăiam însă vremuri grele, munca era încordată, se simţea nevoie de mintea şi de mâinile tuturor. De la fiecare om se cerea ce putea da mai bun, iar eu, cu firea mea impulsivă, eram gata să ajut".

„....Menirea noului Rege era una din cele mai grele, mai ales cu privire la politica externă... Mai presus de toate era cumplita luptă între datorie, conştiinţă şi inimă. In chip firesc inima-l trăgea din partea ţării în care se născuse, şi în afară de aceasta era o neţărmurită încredere în neputinţa oricui de a înfrânge oştirile germane, aşa cum o avusese şi unchiul său. Cu nici un preţ nu-şi putea închipui că vor fi biruite".

„...Eu cunoşteam însă pulsul ţării şi ştiam cumplita jertfă care, până la urma urmei, va fi cerută Regelui. Datoria mea era să-l aduc, treptat treptat, să primească ceiace nu se putea înlătura. Aceasta numai eu o puteam face, dar era nevoie de

multă dibăcie. Trebuia să fi ca un medic al sufletului său, să-l pregătesc încetul cu încetul, să dau putere voinţii lui, să-i întăresc firea, să-i netezesc calea, şi la aceasta nu puteam ajunge decât fiind mereu de strajă".

„....Nouă zecimi din ţară erau de partea Aliaţilor, dar rămăsese totuşi o parte care credea că mântuirea noastră e alături de armatele germane (în 1915—16). Printre aceştia se aflau câţiva dintrei cei mai credincioşi prieteni ai soţului meu, în fruntea cărora era Petre Carp, *pentru care aveam* amândoi o deosebită simpatie. *Bineînţeles că ei erau calea pe care se răspândea propaganda potrivnică„ şi îmi dădeam seama de stavilele cu care aveam de luptat. Cred totuşi că ceiace dădea putere convingerilor mele, erau mai întâi de toate două lucruri : neclintita mea încredere în Anglia şi îndeplinirea Idealului Naţional al unirei tuturor Românilor. Aceasta ajunsese ţinta mea, ca şi a poporului meu. Puterile centrale vedeau în mine, cu drept cuvând, temeiul tuturor împotrivirilor. Eu eram centrul rezistenţei contra propagandei germane şi de aceea ajunsesem ţinta de căpetenie a vrajbei lor".*

„Când primeam vreun German sau vreun Austriac, simţeam cum îşi pregătea bateriile şi cum îndată ce trecea pragul camerei mele, ştia că se află în faţa protivnicului său cel mai primejdios".

Regina Maria istoriseşte mai departe cum într'o zi ministrul Austro-Ungariei, contele Otto Czernin, venind în audienţă la ea, desfăşură toate formele şi tot talentul şi toată diplomaţia sa, pentru a o hotărî să-şi schimbe părerile cu privire la politica externă a României. Iar ea îi răspunse aceste frumoase şi duioase cuvinte :

„Degeaba încerci să-mi sdruncini convingerile. N'am simţiri potrivnice faţă de nimeni şi nu privesc pe nimeni drept duşman, dar totuşi aş muri de durere dacă România ar intra în război în contra Angliei".

Pe de o parte Regele, de origină germană, ar fi murit

de durere dacă România ar fi intrat în război în contra Germaniei, pe de alta Regina, de origină engleză, ar fi murit de durere dacă ar fi intrat împotriva Angliei. Tragedia regală era în adevăr mare. Dar Regina învinse. A învins fiindcă a fost mai energică şi fiindcă a avut, până la urmă, şi pe oamenii de Stat şi opinia publică din partea ei.

Ea era vară primară cu regele Angliei şi cu Impăratul Rusiei. Intră cu ei în relaţii, neoficiale, prin corespondenţă. Regelui Georges al Angliei îi scria, la 13 Martie 1915 :

> *„Nando* [1]) *e într'o situaţie foarte dureroasă şi te asigur că e îngrozitor pentru mine să-l văd cum suferă, căci toată dragostea lui, toate convingerile şi tradiţiile sale sunt de partea cealaltă. Insă el este, mai presus de toate, omul datoriei şi ştiu că la sfârşit nimic nu va atârna mai greu în hotărârea lui decât binele ţări..."* [2]).

Regina Maria, fie că i-a scăpat din vedere, fie din modestie, a omis să însemne în Amintirile sale o scenă de o frumuseţe care ia un caracter de clasicism.

Cuvintele istorice ale Reginei Maria (1915).

In vara 1915, aflându-se împreună cu Regele Ferdinand la Brăila la o solemnitate, exportatorii de grâne depuseră o plângere la picioarele tronului prin care se văitau de falimentele ce-i aşteptau din pricina închiderii Dardanelelor. Regele le spuse, cam crud :

> *„Şi vor fi închise până la sfârşit, căci Aliaţii nu vor învinge".*
>
> — *„Ba da, ba da"*

răspunse Regina în auzul celor de faţă [3]).

Aceste patru cuvinte, mici, scurte, clare, sonore, iau în faţa Istoriei o însemnătate strivitoare.

* * *

Acuma, soarta ţării nu stătea numai în mâinile Reginei. O mai avea în mâini şi Brătianu, şi ceilalţi fruntaşi politici, şi, la urma urmei, chiar opinia publică.

---

1) Regele Ferdinand.
2) Toate citatele sunt din cartea Reginei, vol. III, p. 9 la 40.
3) C. Xeni, o. c. p. 312. Nota.

Tara, opinia publică şi partidele politice în timpul neutralităţii.

Această opinie publică devenise, cu încetul, ciudată. Se auzea în adevăr, pe stradă, la cafenele, la berării, strigăte de felul acesta: „Vrem Război, Vrem Ardealul! Dar refrenul principal era: Franţa! Franţa în pericol! Ecoul acestei „opinii publice" fu redat în felul cel mai strălucit de Take Ionescu, la o întrunire populară, la Bucureşti (Mai 1915):

> *„Vă zicem mereu, iubiţi cetăţeni, că trebuie să intrăm în război. In război, suntem de unsprezece luni, numai că alţii trag* în noi, *iar noi nu tragem în ei. Soldaţii cad pe câmpul de bătălie* pentru apărarea drepturilor noastre, *însă în loc să fie soldaţii noştri, sângele nostru, sunt soldaţii armatelor aliate".* [1])

Va să zică asta era: Franţa, Anglia şi Rusia luptau în cel mai crâncen război pe care l-a văzut omenirea până azi, pentru apărarea drepturilor României, iar noi, laşi, lăsam să tragă Nemţii în Francezi fără a le sări în ajutor, fără a NE apăra. Alţii, altă dată, în alte cărţi, să judece acea nevroză a vremurilor de-atunci.

Take Ionescu devenise, din partizan al neutralităţii, partizan al intrării în război, imediat, alături de Franţa, Anglia şi Rusia. Nicu Filipescu evoluase exact la fel, iar Marghiloman în sens invers; el era acum, nu cu totul făţiş, dar se simţea că era partizan al intrării în război alături de Puterile Centrale. In sânul partidului conservator se făcuse, cu încetul, o atât de adâncă desbinare, încât în primăvara 1915 Filipescu, cu caracterul său ager şi impulsiv, sili pe Marghiloman să convoace pe reprezentanţii tuturor organizaţiilor conservatoare din ţară pentru a se rosti dacă sunt pentru sau contra politicii „germanofile" a şefului lor. Acesta, ponderat şi cugetat cum era, îşi asigură întâi majoritatea şi abia pe urmă făcu convocările. Congresul, ţinut în sala Liedertafel, se rosti în favoarea lui Marghiloman, ceeace-l îndemnă pe Filipescu să facă, împreună cu foarte numeroşii săi partizani, ruptura cu ramura vechiului

1) C. Xeni: Take Ionescu, p. 350.

partid. Ion Lahovari fu propus şi ales şef al ramurei „francofile". Abia câteva săptămâni mai târziu, acesta, care suferea de inimă, muri brusc pe când, acasă la el, cu briciul în mână, îşi rădea faţa.[1]) In locul său fu ales Nicolae Filipescu, care, bolnav şi el, nu avu măcar norocul să vadă cu ochii înfăptuirea unităţii naţionale, pentru care luptase cu atâta patimă şi atâta inimă.

Ion Lahovari e ales şef al partidului conservator. Moartea lui la 14 Iunie 1915). Nicu Filipescu e ales şef în locul său (17 Iunie 1915).

Deocamdată însă, din Iunie 1915 încolo, erau în ţară trei partide conservatoare: al lui Marghiloman, al lui Filipescu şi al lui Take Ionescu· care însemnau ultimele frământări ale acestui mare partid istoric, ce luase o parte atât de strălucită la întemeierea României, şi care în curând va trebui să se năruiască în vâltoarea întâmplărilor din timpul războiului şi de după el.

In ţară erau trei partide conservatoare.

Inlăuntru partidului liberal unitatea era, din potrivă, perfectă, toţi, miniştri şi majoritate parlamentară, ţinându-se strânşi ca un singur om împrejurul şefului lor, Ionel Brătianu. Aci curentul nu era încă nici germanofil, nici francofil; era politica prudentă, ocultă, a unui partid care era la guvern şi căruia nu-i era îngăduit să destăinuiască *„poporului"* planurile sale viitoare. Dar, de fapt, planurile acestea erau foarte şovăitoare şi expuse fluctuaţiunilor războiului european.

La sfârşitul lui Mai 1915, odată cu intrarea Italiei în acţiune, se deslănţui în ţară un nemaipomenit entuziasm şi curentul francofil luă un avânt atât de mare, încât guvernul ar fi fost aproape pe cale să-i cedeze, dacă în curând ofensiva Italiei n'ar fi fost sângeros respinsă de Puterile Centrale. După intrarea Bulgariei şi Turciei în război alături de Germania şi de Austro-Ungaria, guvernul mai mult ca oricând se ţinu în misterioasa sa rezervă de neutru spectator. La sfârşitul lui Septembrie 1915 Germania făcu crâncena sa ofensivă împotriva Serbiei, care dispăru timp de câţiva ani de pe harta Europei. In entuziasmul lor, Take Ionescu, Filipescu, Delavrancea — foarte inimoşi, nu e vorbă — cereau să intrăm în acţiune pentru apărarea spulberatei noastre vecine. Dar Brătianu tăcea, urmând, pe

1) C. Bacalbaşa, o. c. p. 159.

ascuns, tratative diplomatice menite să asigure României avantagiile pe care le cerea în schimbul menţinerii neutralităţii, sau, după cum mai jos se va vedea, alte avantagii mult mai mari, în cazul că, părăsind această neutralitate, s'ar hotărî să intre în acţiune împotriva unora sau altora din puterile beligerante.

Dincolo de cele trei partide conservatoare, cu diferite idei şi tendinţe, şi de partidul liberal, misterios şi nehotărît, dincolo de Tron, unde se dădea lupta arătată mai sus, stătea Petre Carp cu cei câţiva partizani ce-i rămăseseră credincioşi [1]) şi a căror lozincă era, întemeiată şi pe convingerea puterei de neînvins a Germaniei: „Nici într'un chip cu Rusia". [2])

Ţara, cea care nu era nici francofilă, nici germanofilă, şi care era mult mai numeroasă decât s'ar putea crede, stătea la o parte, privea îngrijorată, şi cum îi venea să plângă, râdea. Râdea şi cânta, că aşa este firea Românului, cântă când e vesel şi cântă când e trist — şi zicea, ţara aceea :

„Brătianu nu vorbeşte,
„Porumbaru nu crâcneşte,
„Ferekide se tocmeşte,
„Iar Vintilă o sfleceşte.
„Carp se duce la Viena,
„Nicu-ar vrea să vadă Sena,
„Take trage spre Tamisa,
„Carp înclină către Tisza.
„Şi-astea toate, va se zică,
„Intr'o Românie mică.
„Doamne! ce-o să fie oare
„Intr'o Românie Mare?" [3]).

* * *

Lupta pentru intrarea în acţiune începe a se da în Parlament.

Parlamentul, în iarna 1914—1915 fu steril. Abia în sesiunea următoare, 1915—1916, începură să-şi spună unul şi altul părerile, deschis, în faţa ţării oficiale.

---

1) Lupu Kostaki, Virgil Arion, Dumitru Neniţescu, etc.
2) Era şi titlul unei broşuri a lui Radu Rosetti.
3) Cuplet din revista „Gazeta Rimată" (vezi C. Bacalbaşa, IV. 162).

Take Ionescu, în zilele de 16 şi 17 Decembrie 1915, ţinu un discurt la Cameră, care fu privit ca cel mai mare din toate discursurile sale. E discursul *poruncii instinctului naţional*. El cerea ţării să intre pe dată, fără şovăire, în război alături de Aliaţi, să cuprindă Ardealul şi să desrobească pe fraţii români din lanţurile maghiare :

Porunca instinctului Naţional ne chiamă, a zis Take Ionescu la Cameră.

„Pătrunzând în sufletul ancestral românesc, găsesc acolo porunca instinctului naţional".

„Văd deschizându-se uşile raiului, şi o teamă superstiţioasă îmi zice să închid ochii: e prea frumos..."

„...Generaţia aceasta a fost ursită de soartă să îndeplinească fapta cea mare. Ea va fi sau gropaşa muncii de veacuri, sau zămislitoarea unei vremi aşa de frumoase, încât vedenia ei mă smereşte".

La auzul acestor din urmă cuvinte, Camera fu ridicată în picioare, şi, deslănţuindu-se o furtună de aplauze, şedinţa fu apoi imediat suspendată, fiindcă „niciodată parlamentul românesc nu trăise astfel de clipe". [1])

Răspunsul lui Carp la Cameră din 18 Decembrie 1915.

Numai Carp nu vru să se lase convins. Chiar a doua zi, 18 Decembrie, se urcă la tribună pentru a răspunde lui Take Ionescu :

„...D. Take Ionescu ne-a dat 2 zile dearândul exemplul unei mistificări de o genialitate cum nu s'a mai văzut încă în viaţa noastră parlamentară. Cu o artă subtilă, dumnealui a indicat o politică fără să o justifice, şi e interesant să vedem cum a procedat d-sa.

D-sa a început prin a constata superioritatea sa intelectuală asupra adversarului. D-sa nu se uită la lucrurile cele mici; d-sa, spirit pătrunzător, caută să vază care sunt cauzele unor evenimente ca acelea la cari asistăm noi astăzi. Şi atunci, tot în calitatea sa de spirit superior, indică nu numai cauzele, dar indică şi rezultatele. Ce s'a

1) C. Xeni, o. c. p. 343.

petrecut însă între cauză şi rezultate, aceasta s'a subtilizat aşa de tare încât n'am avut absolut nici o cunoştinţă de dânsele. Cauzele : azi dumnealui ne afirmă cum că cauza nu e apărarea micilor interese cari le-am semnalat, cauza adevărată e că popoarele sătule de o presiune germană s'au ridicat cu toate contra ei.

Rezultatele ? Rezultatele acestei revolte mondiale este triumful democraţiei şi este posibilitatea pentru popoare a reintra în posesiunea de sine însuşi. Faţă cu asemenea rezultate — ne zice dumnealui — o inimă înaltă nu poate să eziteze. Să se uite el la micile detalii? Ar fi o inferioritate sufletească de care dumnealui nu se crede capabil. Franţa cu 14 mii de kilometri pătraţi în Alsacia şi Lorena? Dar cine s'a gândit la aceasta. Interesele comerciale ale Angliei ?Dar aceasta e nimica faţă cu renaşterea libertăţii la toate popoarele. Şi atunci, el ne aduce spectacolul măreţ al ţarului tuturor Rusiilor, care se sue pe Kremlin să anunţe popoarelor că de azi înainte vocea naţiunilor va fi legea guvernelor.

Înţelegeţi prea bine că faţă de asemenea rezultate grandioase, noi suntem spirite mici când ne gândim la interesele ţării noastre.

Dar nu totdeauna a fost spiritul d-lui Take Ionescu aşa de ascuţit; nu totdeauna a fost inima lui aşa de înaltă. A fost o vreme când şi el se uita la interesele ţării sale; a fost o vreme când şi el discuta cari pot fi rezultatele furtunii în care ne aflăm. Şi atunci, el, spirit mic, iată ce zicea : „Potica românească nu are şi nu poate avea preferinţă, ea nu se poate infeuda nici unei puteri. Ca întotdeauna însă ea va urma pe acela care va desfăşura în Europa steagul rezistenţii contra cotropirii Nordului. Acest steag glorios este în mâinile Puterilor centrale. A subordona existenţa Statului român intereselor trecătoare ale Românilor celorlalţi, ar fi o politică greşită. Acuma vă întreb : Când a avut dreptate d-l Take Ionescu ?A avut

dreptate atunci, sau a avut dreptate astăzi? După cum ne punem, a avut dreptate atunci, a avut dreptate şi astăzi, şi n'a avut dreptate nici atunci, n'a avut dreptate nici astăzi. (Râsete).

A avut dreptate atunci, pentru că atunci ca şi astăzi, pleda o cauză. *N'a avut dreptate nici atunci nici astăzi, pentru că nici atunci nici astăzi* nu apără o convincţiune.

După aceasta, după ce v'a făcut să aplaudaţi lipsa de justificare a politicii sale, d. Take Ionescu a trecut la neutralitate. Şi atunci, într'un limbaj de o rară violenţă, dumnealui a atacat guvernele neutrale. Şi a mers cu violenţa până acolo, încât a pronunţat cu o voce tremurândă cuvântul de laş şi l-a aruncat ca o stigmată eternă pe fruntea guvernelor neutrale.

Eu cred că a exagerat; neutralitatea nu este totdeauna un semn de laşitate, neutralitatea este câte odată şi un semn de slăbiciune, şi dacă suntem răspunzători de laşitatea noastră, nu suntem răspunzători de slăbiciunea noastră.

Dar şi aci constatăm o schimbare. Acum un an d. Take Ionescu era pentru neutralitatea fixă, permanentă şi hotărîtoare; cauza era că atunci Quadrupla credea în victoria ei, şi că n'avea nevoie de participarea noastră; azi ea se îndoieşte ceva de victorie, şi atunci şi acei cari sunt neutrali sunt nişte laşi, fiindcă nu vor să vâre România într'o conflagraţiune fără să dea totdeodată raţiunile pentru cari o vâră în foc. (Aplauze).

Celebrele cuvinte ale lui Carp despre incarnaţiunile lui Take Ionescu.

Va să zică asistăm iar la o nouă incarnaţiune a d-lui Take Ionescu. Dar să-mi permiteţi să amintesc că talentul nu justifică toate incarnaţiunile, precum frumuseţea nu justifică toate prostituţiunile..."

Aici, Leonte Moldoveanu, Barbu Delavrancea şi alţii interveniră pentru a atrage atenţia lui Carp că vorba aceasta „parcă nu ar fi parlamentară".

Dar Carp ştia că nu este parlamentară, şi totuşi, întâia dată în viaţă se abătuse de la calea pe care o ur-

mase timp de 50 de ani, şi în ultimul său discurs — căci acesta fu cel din urmă discurs al lui Carp în Parlament — întrebuinţase vorba aceasta care-i venise pe buze şi pe care nu o putuse opri. Era pătruns de o atât de mare indignare şi descurajare la gândul că în momentele de atunci ,când era Germania învingătoare pe toate fronturile, ar putea România să intre în acţiune împotriva ei pentru a fi zdrobită în câteva luni, încât nu mai ţinu seamă de parlamentarismul vorbelor sale.

Politica sa, tratată de germanofilă, şi-o tălmăci atunci din nou, în cel de pe urmă al său discurs, într'un chip magistral :

Carp faţă de politica externă.

„Când Ion Brătianu m'a trimis la Viena pentru chestiunea Dunării (în 1883), după câtăva vreme, studiind situaţiunea de acolo, am trimis un raport ministrului, în care se găseau următoarele cuvinte : „Ştiţi, d-le ministru, cât ţin eu ca în conflictul european care va avea loc mai târziu sau mai devreme, România să fie alături de Austro-Ungaria. Dar tocmai fiindcă ţin la aceasta, eu sunt de părere că trebue să împingem în chestiunea Dunării rezistenţa până la ultima ei limită, pentru că valoarea aliatului creşte, după cum se ştie că el are putere de rezistenţă sau nu". Câtăva vreme după aceasta, mă văd chemat la Bucureşti de d. Brătianu, şi atunci împreună am studiat care poate şi care trebue să fie situaţia României şi înainte de toate care va fi situaţiunea ei faţă de Românii de dincolo, căci nu am nevoie să spun că sgomotul nu este totdeauna un semn de iubire şi că poate că aceia care tac mai mult se gândesc mai mult la Românii din Transilvania, decât aceia cari le declară iubirea lor nemărginită la Capşa şi pe străzile Bucureştilor. (Ilaritate).

Atunci, zic, am cercetat şi chestiunea Românilor de dincolo. Ne-am dat seama cum că situaţiunea lor de acolo va fi o piedică pentru o conlucrare cu Austro-Ungaria. Dar am vrut să ne dăm totodată seama dacă interese superioare nu ne-ar face să trecem peste această piedică şi să nu ţinem cont de dânsa.

Şi atunci am găsit că ni se ofereau numai două căi: Nu putem noi ajunge la îmbunătăţirea soartei Românilor de dincolo decât ori prin cucerire, ori aducând pe Unguri să facă concesiunile necesare.

Cucerirea! Cucerirea se complica, căci nu era vorba ca noi Românii să mergem contra Ungurilor, nu era vorba ca noi singuri să ridicăm drapelul şi să trecem Carpaţii şi să învingem pe Unguri... Cucerirea nu putea să aibă loc decât în conlucrare cu altă putere. Cucerirea nu putea să fie decât rezultatul unei sdrobiri a imperiului austro-ungar, şi atunci se năştea întrebarea pentru noi, dacă sdrobirea imperiului austro-ungar nu lasă pe un alt vecin mai tare decât imperiul austro-ungar, prin urmare mai periculos .

La Nord Slavi, la Răsărit Slavi, la Apus Slavi, la Sud Slavi, şi noi în mijlocul acestui ocean de Slavi. Izolaţi, chiar cu cucerirea Transilvaniei, am fi fost nimiciţi în puţină vreme.

Prin urmare, această cale am repudiat-o atunci, şi o repudiem şi astăzi".

Patru zile înainte de acest ultim strigăt de alarmă pe care-l aruncă Petre Carp în Parlamentul român întru apărarea convingerii sale că „porunca instinctului naţional", pentru a întrebuinţa vorba lui Take Ionescu, nu era deocamdată o cucerire din care să iasă ţara mărită, ci trebuia să fie o poziţie de apărare pentru a nu se lăsa strivită de puterea oarbă a colosului slav — patru zile înainte, la 14 Decembrie 1915, el mai ţinuse o cuvântare la Cameră, în care analizase în întregimea ei problema războiului european şi poziţia României faţă de el. Arătase Carp „curăţind terenul de o serie de legende care ne întunecă vederea şi orientarea" că Anglia nu luase apărarea popoarelor mici ca să le apere, dar ca să se servească de ele în propria ei apărare, şi că, pozând în campionul pacifico-socialist şi afirmând că vrea să sdrobească militarismul german, în realitate nu va izbuti decât, dezarmând Europa Centrală, să întroneze anarhia în lume. Mai arătase că

Carp analizează cauzele şi tendinţele războiului mondial.

Franța apărătoarea civilizației împotriva barbariei germane, lovea, dimpotrivă, într'o civilizație care e comună Europei întregi; că Rusia, în numele ortodoxismului, voia înflorirea panslavismului și stăpânirea Mării Negre și a strâmtorilor :

„Și acum, zicea Carp, *acum că am curățat tărâmul de aceste pretinse idealuri, de aceste legende, să vedem care sunt în realitate cauzele ce au provocat acest război*

Din partea Franței cauzele sunt cunoscute: ea vrea să reia provinciile pierdute; ea vrea să recapete în Europa poziținnea preponderantă pe care o avea înainte, cauză legitimă și demnă de un popor valoros și puternic cum e poporul francez.

Anglia. Anglia a intrat în războiu nici pentru popoarele cele mici, nici pentru idealul socialisto-pacific, a intrat în război pentru că vedea pe Mare din partea Germaniei o concurență puternică, care era de natură a sdruncina imperiul ei mondial.

Germania are o politică care e desemnată și caracterizată dela început de împăratul Wilhelm. Când s'a suit pe scaun a zis: Viitorul acestei țări este pe Mare. *Cu aceste cuvinte el a caracterizat cu multă prevedere care trebue să fie politica Germaniei. Politica Germaniei — dacă te uiți la situațiunea ei — nu poate să fie o politică de extensiune pe uscat; ea nu poate fi decât o politică de extensiune pe mare. Și în această politică trebue fatalmente ca odată să se întâlnească cu Anglia. Acesta era un lucru pe care fiecare observator, cât de puțin atent al celor ce se petrec în Europa, trebuia să-l vadă.*

Rusia ce voiește? Rusia voiește — și acestea nu sunt aprecieri personale: sunt declarații positive ale miniștrilor ei — Rusia voiește Țarigradul, Rusia voiește Dardanelele, Rusia voiește Marea Neagră ca o mare clausum, *și Rusia voiește Gurile*

Dunării, ca să stârpească concurența pe care această mare arteră comercială poate să i-o facă.

Acum vă întreb: Din toate aceste tendințe, care este tendința care ar sta în contradicțiune cu interesele noastre?

Că Anglia vrea să domine pe mări, că Germania este în concurență cu dânsa, sunt lucruri cari nu ne ating decât de departe. Că Rusia vrea să ia Dardanelele, că Rusia vrea să transforme Marea Neagră într'o mare clausum rusească, că Rusia vrea să ia Gurile Dunării, că Rusia cere Galațul, și cu o parte din Moldova-de-Jos, ca să aibă o trecătoare către Țarigrad când va putea să-l cucerească, acestea sunt lucruri cari ne ating și ne ating așa de mult, încât ele sdruncină temelia acestui Stat, despre care zice, cu drept cuvânt, d. Iorga, că numai dacă vom menține intactă această temelie, numai atunci vom putea spera că odată vom putea veni în ajutorul fraților celorlalți, cari încă nu sunt sub dominația regatului român. Vă închipuiți d-voastre că noi am putea realiza singuri idealul de care vă vorbea d. Moldovanu? Evident că nu! Nimeni nu a pretins aceasta, și nici nu o poate pretinde. Va să zică nu-l putem realiza decât în tovărășie cu cineva, și atunci se pune întrebarea: Cari sunt condițiile cari ni se impun nouă pentru această tovărășie și care este succesul politic pe care l-am putea dobândi noi, mergând cu unii sau cu alții?

Evident că Ardealul nu-l putem avea decât dela o sdrobire definitivă a imperiului Austro-Ungar, și atunci este straniu de a crede că Rusia, după ce a sacrificat miliarde, a sacrificat milioane din cei mai valoroși supuși ai ei, are să vină să dea României și libertatea Strâmtorilor și libertatea Dunării și 130.000 kilometri pătrați de pământ. Numai cineva care nu s'a ocupat decât foarte târziu de politică, poate să admită acest lucru. Rusia ne îmbie să mergem cu dânsa, dar din cei 130.000

klm. cari ni se promit de d. Moldovanu, să vedem cât ne rămâne :

Trei pătrimi din Bucovina se sustrag cu Ruteni Crişana...

A. Cuza : *Bucovina în margiinle ei istorice,*

P. P. Carp : *Vorbesc de ce afirmă Rusia. Rusia biruitoare alături de noi are să ne zică — şi nu că are să ne zică, o zice — trei pătrimi din Bucovina sunt ale Rutenilor. Crişana aparţine Ungurilor, Maramureşul în parte e slavon, în Ardeal partea ungurească trebue să o dăm la o parte (adică toată partea Săcuiască) şi Banatul aparţine Sârbilor.*

A. C. Cuza : *Aceasta spune Rusia ?*

P. P. Carp ; *Aceasta spune Rusia. Şi mai spune încă Rusia — şi când afirm acest lucru îl afirm pe date pozitive — nu sunt singurul căruia răposatul Rege Carol i-a spus că una din condiţiile păcii o să fie şi revendicarea unei părţi din Moldova-de-Jos, ca trecătoare spre Strâmtori, şi aceasta a spus-o nu numai mie, a spus-o la mai mulţi oameni politici care pot atesta adevărul spuselor mele. Şi atunci care e poziţiunea noastră, noi România alături de Rusia biruitoare, alături cu Rusia atotputernică, care, după sdrobirea Austriei, n'o să mai aibă nici o contra-cumpănă, nici o împotrivire să-şi realizeze idealul ei, căci dacă vorbiţi de idealuri, nu uitaţi că în afară de idealul Românesc mai există şi alte idealuri. Idealul românesc există numai pentru noi; pentru Ruşi nu există decât idealul rusesc.*

Şi atunci se va găsi Statul nostru mărit poate cu vre-o 20-25.000 klm. pătraţi, însă fără Gurile Dunării, pierzând o parte a Moldovei-de-Jos, cu strâmtorile în mâna Rusiei şi cu Porţile de Fier în mâna Serbiei, adică iarăşi în mâna Rusiei. Şi se înşeală amar aceia care cred că dacă vom pierde strâmtorile vom putea găsi o compensaţie îndestulătoare în Porţile-de-Fier. Porţile-de-Fier în mâinile Serbiei sunt o armă în contra noastră.

Şi atunci rezultatul acestei cooperaţiuni va fi, ca în loc să fi realizat d-v. idealul românesc, aţi realizat o Românie economiceşte cotropită. Şi istoria ne învaţă că cotropirile economice sunt totdeauna antemergătoare ale cotropirilor politice.

Situaţiunea fiind aşa, d-lor, nu vă miraţi dacă vă amintesc că fiecare Stat are două chestiuni de studiat, are două probleme de rezolvat: Problema existenţei sale şi problema măririi sale. Dar mărirea nu este posibilă decât cu existenţa. Şi când d-v. veţi fi sacrificat posibilitatea existenţei Statului nostru; atunci în loc să fi venit în ajutorul fraţilor noştri de dincolo, ale căror suferinţe le descrieţi aci, veţi fi adăogat la suferinţele lor şi suferinţele noastre, şi în loc să fim egali cu dânşii în fericire, vom fi egali cu dânşii în nenorocire.

„...De aceea mă ridic contra ideii de neutralitate. Şi de aceea aş dori ca guvernul să manevreze aşa, încât evenimentele precipitându-se, să nu ne găsească în mijlocul transformării generale izolaţi şi slăbiţi.

N. Basilescu : *In contra Ungurilor.*

P. P. Carp : *In contra Ungurilor, pentru Dumnezeu, nu poţi merge singur. Nu uitaţi, că nu puteţi birui decât alături de Rusia şi biruinţa noastră alături cu Rusia este pierderea noastră".*

Lăsând la o parte chestia adevărului exprimat de Carp — căci dacă nu intervenea revoluţia şi întronarea bolşevismului în Rusia, faptele, după cum vom dovedi, s'ar fi întâmplat exact aşa cum le arătase el — impresionantă este această putere de convingere, care în cursul unei vieţi întregi nu slăbise niciodată, în faţa nici unei împrejurări.

Firește că tot atât de impresionantă era şi convingerea taberei contrare, a lui Nicu Filipescu de pildă, şi chiar a lui Take Ionescu, care, abstracţie făcând de demagogismul oratoriei sale, devenise, târziu, dar devenise până la urmă fără îndoială unul din cei mai convinşi şi chiar cel mai aprig din toţi luptătorii.

Lupta aceasta care s'a dat, în anii neutralităţii, între două curente, două mentalităţi, două simţiminte cu to-

Cele două curente în politica externă a țării iau proporții înălțătoare.

tul opuse — că se dădea ea în inimi regești, în inimi de politicieni sau inimi de cetățeni de nimic, dar cetățeni români, — a avut grandiositatea ei, fiindcă a trecut pe nesimțite de la caraghioslâcul cel de germanofilism și francofilism la o luptă de idei: una a problemei existenței Statului, alta a problemei măririi lui — bazate, amândouă, pe convingeri: una a invincibilității puterii armate germane, alta a izbânzii finale a Aliaților.

Procedeul acesta de transformare a curentelor străine în curente naționale era, către sfârșitul anului 1915, încheiat. Anul 1916 găsi țara împărțită în două tabere, care amândouă cereau război cu aceiași hotărîre și cu aceiași convingere, dar una alături de Aliați, cealaltă alături de Germania. Insă curentul entusiast — căci suntem nu numai Latini, dar suntem de fapt încă o națiune tânără — curentul care lăsase judecata rece la o parte și urmase nobila înflăcărare a celor care cereau cucerirea Ardealului și unirea tuturor Românilor (uitând pe cei din Basarabia), fu cel care numeric învinsese. Partizanii unei acțiuni alături de Puterile centrale erau acum foarte puțini numeroși și cauza lor putea fi privită, de pe atunci, ca pierdută.

Atitudinea guvernului.

Intre aceste două curente evolua guvernul, singurul care, poate pe atunci încă alături de Rege, mai era partizanul neutralității. Intâmplările de pe câmpurile de luptă erau atât de schimbătoare, încât Brătianu nu se putea hotărî din partea cui să treacă. După distrugerea Sărbiei în toamna trecută, revine acum în Februarie 1916 formidabilul atac al Germaniei împotriva Verdunului. Dar rezistența Franței fusese dârză și scopul Germaniei nu fu atins. Aliații pregătiră atunci ofensiva pe Somme, frontul de Vest, și cea din Galiția sub comanda lui Brusiloff, frontul de Est, și cea de la Salonic sub comanda lui Sarrail, frontul de Sud.

Alternări de succese pe frontul de luptă în 1916.

Ei hotărâră atunci (Mai 1916) să facă vestita „unitate de front și unitate de comandament“ care de fapt n'a fost niciodată înfăptuit, căci toate atacurile au fost întotdeauna succesive și nu concomitente. S-a dat întâi bătălia de la Somme, care trebuia să străpungă frontul

german şi care nu l-a străpuns, fiindcă în timpul acesta Rușii stăteau în expectativă. S-a făcut pe urmă ofensiva lui Brusiloff în Galiţia, care a început printr'un strălucit succes, dar care fu mai apoi oprită de Germani, fiindcă în timpul acesta stătea Franţa în expectativă, aşa încât li se dădea Nemţilor întotdeauna putinţa să-şi scoată toate forţele dintr'o parte a Europei şi să le trimită în cealaltă. Iar când mai târziu a intrat România în acţiune, a stat frontul de Sud în inactivitate (neînţelegeri între comandamentele franceze şi engleze) precum de altfel şi cele de Est şi de Vest, aşa încât Germania a putut să-şi adune şi în contra noastră o bună parte din forţele sale, strivindu-ne într'un nimic de timp.

Dar să ne întoarcem la atitudinea guvernului din primăvara şi vara 1916. Faţă de cele mereu schimbătoare situaţii, ce putea face Brătianu, care purta de fapt pe umerii săi răspunderea viitorului Român... In timpul din urmă ajunsese şi el la convingerea că Aliaţii vor fi până la sfârşit învingători şi că prin urmare alături de ei va trebui să intrăm în război. Dar el nu putea să-şi arunce ţara în vâltoare, înainte de a-i asigura prin tratate toate avantagiile la care aspira. Cererile lui erau : Ardealul întreg cu Banatul întreg, Bucovina întreagă, şi dreptul Românici de a participa la Conferinţa Păcei cu drepturi deliberative egale cu ale celorlalte puteri. Tratările lui Ionel Brătianu.

Rusia, care după cum foarte bine spusese Carp la Cameră, voia să dea Banatul Sârbilor pentru a avea Porţile de Fier în mâinile unor prieteni slavi, şi voia să-şi ea pentru ea nu numai Nordul Bucovinei cu punctul strategic Hotin, dar şi gurile Dunărei cu Galaţii şi cu Dobrogea, pentru a face din Marea Neagră o mare închisă şi pentru a-şi deschide drumul ce duce la Constantinopol şi la strâmtori — Rusia se ţinea încă în 1916 pe poziţia ei din Septembrie 1914 [1]). In timpul ofensivei lui Brusilov, când norocul îi zâmbea, ea fu intratabilă — deşi Franţa şi Anglia cereau atunci cu insistenţă Presiunile Aliaţilor.

1) Vezi mai sus.

să intrăm numai decât în acţiune. Abia la 23 Iunie 1916, când victorioasa ei ofensivă începu să fie oprită de Puterile Centrale, marele stat major rus îşi preciză punctul de vedere : Rusia se angaja să transporte fără întârziere materialul român (material de război comandat în Franţa), însă cu condiţia ca armată română să intervie *acum ori niciodată.* [1]).

Cât despre condiţiuni în caz de izbândă, încă nimic. Şi cum generalul Joffre, în numele Franţei, transmise la 6 Iulie României o comunicare identică : Acum ori niciodată ! repetată apoi de Anglia şi de Italia, Brătianu, încurcat, nu ştia ce să facă, căci pentru nimic în lume n'ar fi trecut de la neutralitate la acţiune fără a avea întâi asigurarea că condiţiunile cerute de el sunt irevocabil primite de toţi Aliaţii, inclusiv şi mai ales de Rusia.

Cum pe de altă parte, după cum se şi vede din telegrama lui Alexieff, armamentul nostru, mult puţin, bun rău cum era, rămânea oprit în Rusia ca o garanţie a intrărei noastre în acţiune alături de Aliaţi, Brătianu, cu toate somaţiunile primite şi împotriva mişcărei mereu în creştere în ţară, mişcare care cerea acum imperios : Războiul şi Ardealul !, căuta totuşi după vorba lui Poincaré, „posibilităţi de amânare" (Poincaré : Verdun, 1930, p. 300).

Şi, de perfect acord cu celălalt factor constituţional. Regele Ferdinand, care ajunse, prin dibacea intervenţie a Reginei Mariei, să se învingă pe sine însuşi şi să vrea şi el acum războiul alături de Aliaţi, dar nu fără ca să ni se garanteze împlinirea cererilor noastre în caz de izbândă — Brătianu găsi totuşi acele posibilităţi de amânare despre care vorbea Poincaré, până când, abia în ziua de 4/17 August 1916, Aliaţii toţi, Franţa, Anglia Italia şi Rusia, se hotărâră în sfârşit se încheie cu România un tratat de alianţă prin care se obligau a-i da *tot ce cere*, în caz că va intra în război până cel mai târziu la 15/28 August 1916. Tratatul acela prevedea obligaţiunea Rusiei de a coopera cu armatele noastre.

Tratatul României cu Aliaţii (4/17 August 1916).

---

1) C. Xeni, o. c. p. 349. (Telegrama Generalului Alexieff).

mai ales întru apărarea Dobrogei, precum şi obligaţiunea Aliaţilor de a reţine, printr'o puternică acţiune la Salonic, forţele bulgare departe de Dunăre.

Felul cum au împlinit Aliaţii aceste obligaţiuni, face obiectul unei dureroase pagini din Istoria Marelui Război Mondial, care nu poate fi analizată aici, fiindcă nu aici îi este locul nici rostul.

In tot cazul, zarul era va se zică aruncat. Pentru a comunica ţării hotărârea Regelui şi a Guvernului, Ferdinand I convocă un Consiliu de Coroană, la Cotroceni, în ziua de 14/27 August, dimineaţa la ceasul zece.

Consiliul de Coroană dela Cotroceni, 14/27 August 1916.

Deosebirea dintre Consiliul de Coroană din 1916 şi cel din 1914 era foarte mare. Regele Carol convocase pe toţi sfetnicii ţării pentru a chibzui împreună cu ei care trebuie să fie atitudinea României faţă de războiul european, pe când Regele Ferdinand convocase pe aceiaşi sfetnicii pentru a le comunica hotărârea lui de a declara, chiar a doua zi, război Austro-Ungariei.

In sufrageria cea mare din palatul Cotroceni se întruniră din nou toţi miniştrii, aceiaşi ca în 1914, şi în plus Mişu Pherekyde şi C. Robescu din partea Liberalilor (Nicu Filipescu, Take Ionescu, C. Olănescu şi C. Cantacuzino Paşcanu din partea grupărei conservatoare antantiste, Petre Carp, Theodor Rosetti, Titu Maiorescu şi Alexandru Marghiloman din partea conservatorilor care ar fi vrut războiu alături de Germania). Regele Ferdinand era întovărăşit de Prinţul Carol. Deşi foarte emoţionat, el vorbi totuşi cu siguranţa omului care a luat o hotărâre asupra căreia nu se mai poate reveni. El spuse lucrul de la început, deschis, pentru a înlătura orice discuţie zadarnică :

> *„Am convocat aici pe mai marii Ţării nu ca să le cer un sfat, ci ca să le cer sprijinul. Văd situaţia în aşa fel, încât nu mai putem rămâne în Neutralitate. De aici înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. Guvernul meu, care crede şi el că a venit momentul să începem războiul, a şi avut consfătuiri cu unul din grupurile beligerante".*

In definitiv era anunţarea războiului, care şi fu declarat a doua zi. Regele îşi termină scurta cuvântare a-

rătând că pentru a ajunge la hotărârea ce-a luat, a trecut prin cumplite dureri „pe care desigur le veţi înţelege", dar că având în vedere numai interesul ţării, a cărei Coroană o poartă, s-a învins pe el însuşi şi are nestrămutata convingere că va învinge şi în război. [1]).

Atunci se sculă Carp, arătând necesitatea unei expuneri a guvernului.

Regele dădu cuvântul lui Brătianu, rugând pe toţi cei de faţă să păstreze „tăcerea preotului care primeşte o spovedanie".

Ionel Brătianu, emoţionat şi el, afirmă că „toată latinitatea este în tabără împotriva Germaniei", că la început victoria părând probabil pentru Germani, România a trebuit să rămână neutră, dar că astăzi, şansele părând a fi răsturnate, noi trebuie să luptăm împotriva Puterilor Centrale, pentru a împiedeca Bulgaria de-a lua locul nostru în Orient. In sistemul dela 1884 România era aliată cu Italia în contra Rusiei, dar azi Italia este alături de Rusia...

Cam atât aflăm prin Marghiloman că ar fi spus Brătianu, iar Duca nici măcar atât nu relatează. Primul ministru şi-ar fi încheiat cuvântarea prin următoarea declaraţie :

„Eu m'am angajat definitiv".

Take Ionescu vorbeşte cel întâi după Brătianu, sprijinind teza Regelui şi a sa, iar Marghiloman declară că „lucrurile fiind hotărâte" nu mai poate da nici o povaţă. Totuşi el face Regelui un fel de respectoasă întrebare : „Chiar dacă şansele ar fi din partea Aliaţilor, este oare în interesul României să ajute la instalarea Ruşilor pe strămtori ? Din mijlocul secolului al 17-lea (?). Rusia luptă ca să iasă la marea caldă; astăzi aceasta este singurul ei ţel. Rog pe Rege să se gândească că dacă Rusia vine la Constantinopol. România este drumul care leagă Rusia cu strâmtorile. Chiar dacă n'ar cuteza Rusia să anexeze România, instalarea la Strâm-

---

1) Descrierea acestui Consiliu de Coroană este alcătuită din arătarea a doi martori oculari, Al. Marghiloman, în o. c. II. p. 148 urm. şi I. G. Duca : „Regele Ferdinand la Consiliul de Coroană de la Cotroceni" în revista „Generaţia Unirei" No. 10 din 25 Dec. 1929.

tori a marelui nostru inamic este moartea economică a ţă: i... [1]).

Vorbeşte apoi Nicu Filipescu, zicând că atitudinea lui Marghiloman i se pare ciudată, întrucât acesta cunoscuse tratativele lui Brătianu cu Aliaţii şi-i spusese verde *vous pouvez marcher.*

Brătianu zâmbi.

Atunci se sculă Carp [2]).

E clipa culminantă a vieţii sale, cea mai criticată, cea din care s-a creat o legendă şi o atmosferă care trebuiau să aducă cu ele catastrofa cea mare *:* uitare peste mormântul său. Dar s-a nesocotit un lucru : spiritele cele mari nu stau în morminte...

Cum s'au petrecut exact faptele şi care sunt anume vorbele pe care le-a rostit, nu se poate şti.

Marghiloman e foarte laconic. El arată numai că după vorbele lui Filipescu, s-ar fi sculat Carp şi ar fi spus :

Celebrele vorbe: „Doresc să fiţi învinşi..."

„Nu suntem aici pentru polemicile temperamentelor care nu se pot stăpâni. A merge cu Rusia este a izbi în interesele ţării şi în continuitatea dinastiei. In desvoltarea ideiei ajunge până a spune : Doresc să fiţi învinşi, pentrucă victoria voastră ar fi ruina ţării".

Atât.

Duca e şi mai scurt. El spune :

„Dupăce P. P. Carp a rostit vestita sa frază : Mă voi ruga de Dumnezeu ca armata română să fie bătută, Regele a trăsărit, roş la faţă, dar foarte stăpân pe el, şi a zis : Domnule Carp, respect toate părerile, dar nu pot lăsa să treacă ultimele Dv. cuvinte. Ele nu pot fi expresia adevăratelor Dv. simţiminte. Imi închipui că au izvorit în focul discuţiunii dintr'un moment de necugetată mânie".

„Ba nu deloc, spuse Carp".

---

1) Marghiloman, o. c. II. 150.

2) E de presupus că Regele dădea oratorilor cuvântul, dar nici din expunerea Marghiloman nici dintr'a lui Duca nu rezultă lucrul acesta.

„Ba da, Domnule Carp, ba da, insistă Regele părinteşte..."

Domnul C. Xeni (o. c. p. 355), care relatează faptele şi după expunerea Duca, dar probabil şi după comunicarea orală ce i-o fi făcut-o Take Ionescu, scrie :

„Maiorescu şi Marghiloman susţinură teza contrară (de cea susţinută de Brătianu, Take Ionescu şi Filipescu). *Dar bătrânul Carp, cu o penibilă îndărătnicie, pledă iar cauza germană. El zise : Voi trimite în război pe cei trei fii ai mei dacă veţi hotărî războiul, dar mă voi ruga de Dumnezeu ca armata noastră să fie bătută, căci numai aşa România va putea scăpa de pieire".*

Şi însfârşit, Regina Maria :

„...Apoi veni ceasul în care aflai tot, ceasul când totul se hotărâse : război cu Aliaţii !"

„Maiorescu, Carp, Theodor Rosetti şi Marghiloman se împotriveau; dar mai ales Carp se împotrivea cu înverşunare, pentrucă totdeauna n'avusese decât o convingere : că singurul sorţ de izbândă a României era alături de Germania, fiindcă Germanii, fără doar şi poate, aveau să învingă. Carp era un om cinstit şi avea darul unui grai cinstit... Se zice că la sfârşitul Consiliului de Coroană ajunsese cât se poate de răstit".

Aceste vorbe regeşti ar ajunge pentru a justifica pe Carp, dacă Carp ar avea nevoie de o justificare. Dar se pare că el n'ar fi avut nevoie de ea decât dacă ar fi procedat altfel.

Puţin mai moale şi puţin mai dârz dacă ar fi fost, atunci da, ar fi avut nevoie de justificare. Fiindcă ce-ar fi însemnat o viaţă politică de 50 de ani în timpul căreia nu se abătuse niciodată de la niciunul din principiile sale, ce-ar fi însemnat o viaţă în timpul căreia înfruntase duşmănia unei ţări întregi din pricina curajului cu care lovia în toţi cei ce i se păreau de a nu înţelege adevăratele interese ale Statului, ce-ar fi însemnat lupta pe care o dusese *din prima zi* când a intrat în viaţa publică până în ajunul acestui Consiliu de Coroa-

nă, lupta impotriva pericolului slav, a pericolului rusesc, care a stat şi stă ameninţător din întunericul trecutului acestui neam şi până în necunoscutele celui mai apropiat şi celui mai îndepărtat al său viitor, luptă dusă cu *graiul,* prin atâtea strălucite discursuri întinse într'o perioadă de-o jumătate de veac, şi cu *fapta,* prin sistemul alianţelor sale, sistem adoptat de doi Regi ai României şi de toţi primii ei miniştri până în 1914 — ce-ar fi însemnat toate aceste, dacă ar fi trebuit să abdice în 1916, şi să zică la acel Consiliu de Coroană ca Marghiloman :

„Sire, de la mine nici o piedică, de azi înainte sunt mut !" [1]).

Mut, Carp ?

Şi-a răcnit convingerea cu o îndârjire şi cu o exasperare, care va suna în urechile posterităţii ca strigătul celei mai tragice dureri ce a încăput vreodată în sufletul unui Român.

„Doresc să fiţi învinşi" — n'a spus : Mă voi ruga de Dumnezeu, a spus : „Doresc să fiţi învinşi, pentrucă *victoria* voastră ar fi *ruina ţării*".

Şi trecând dela exprimarea acestei dorinţi a omului de stat care vedea în *izbânda Rusiei* — ceilalţi aliaţi îi erau perfect egali — *năruirea României,* trecând la exprimarea simţimântului de datorie şi de onoare a acelui „primus omnium" al eleganţei morale, mai răcni — nu consiliului, ţării" :

„Voi trimite în război pe cei trei fii ai mei".

...Şi ce mai înseamnă faţă de această situaţie acel „Qu'il mourut" al lui Corneille ?

„Voi trimite la moarte pe cei trei fii ai mei, dar moartea ţării mele n'o vreau" Mai curând să fie armata română învinsă alături de o Rusie învinsă de Germania, care încă atunci va lăsa România să trăiască findcă are nevoie de ea, decât să fie învingătoare alături de o Rusie învingătoare, a cărui primă grijă va fi să distrugă acea România, de care n'are nevoie, căci îi stă în calea Bizanţului !

---

1) Marghiloman, II, 153.

„Doresc să fiţi învinşi" — să *fiţi,* nu să *fim !* Da, fu clipa culminantă a vieţei lui Carp ! Pecetea pusă peste caracter, peste convingerea sa neclintită, peste curajul său moral, peste dispreţul ce-l aruncase în viaţă omenirei şi pe care-l arunca acum, aşa în bloc, oricui, celor de atunci, celor de mâine, tuturor acelor ce nu erau şi nu vor fi în stare să înţeleagă durerea acestui ţipăt şi stoicismul acestei situaţii.

* * *

Dar au fost şi fiinţe superioare care l-au înţeles, şi în primul rând tocmai acele care dacă n'ar fi fost superioare ar fi fost îndreptăţite să fie cele mai mâhnite şi cele mai supărate. Aceste au fost : Regele şi Regina României, după cum, în urma întâmplărilor viitoare, la sfârşit se va vedea.

CAPITOLUL XII

Ministerul Ionel Brătianu de la 1916 la 1918
(Războiul României şi Carp sub Ocupaţie)

„Ba da, ba da" spusese Regina, la Brăila, în vara 1915.

Un an mai târziu, în dimineaţa zilei de 15 August 1916, în toate unghiurile Ţării sunase goarna de mobilizare, şi în aceiaş zi oştile române trecuseră Carpaţii.

Ba da, ba da !

Petre Carp plecă pe dată la Ţibăneşti, iar fii săi, cum îi fusese cuvântul, plecară pe front — trei din ei, căci fiul mai mare, Ion, era în diplomaţie [1]).

Locot. Petre P. Carp mort vitejeşte pe front.

Chiar în primele săptămâni ale războiului Locotenentul Petre Carp muri vitejeşte în tranşee, pe frontul carpatin, la Maghiaruş, lovit în inimă de un glonte inamic. Era un băiat de 29 de ani, vioi, inimos, *sincer şi deschis* ca şi tatăl său. In urma lui rămânea o văduvă şi un copil [2]), şi cei doi părinţi, rămaşi singuri la Ţibăneşti să-şi plângă durerea.

Lovitura fu pentru bătrânul tată atât de crudă, încât se părea că-l va doborî. Şi pe lângă această durere se adaogă cealaltă : trista adeverire a prevederilor sale, ofensiva din Carpaţi, oprită, respinsă, dezastrul de la Turtucaia, înaintarea inamicului pe toată linia.

---

1) Fusese şi el mobilizat şi plecase pe front. Ministerul Afacerilor Străine îl rechemă la post, la Iaşi, în iarna 1917.

2) Marie-Jeanne Carp, născută Soutzo, şi fata ei Olga măritată cu sub-locot. Alexandru Rosetti.

Cu cât trecea vremea şi cu cât veştile de pe front soseau din ce în ce mai rele, cu atât la Bucureşti lumea şi guvernul pierdeau capul. In Octombrie Dobrogea era luată întreagă, iar în munţi trecătorile fuseseră depăşite de inamic, care pătrundea acum înlăuntru ţării. Numai frontul Moldovei ţinea dârz. Intr'acolo se îndreptau acum fugarii, ca să scape de urgia duşmanului.

La Bucureşti se vorbea depe atunci de căderea Capitalei şi de refugiul guvernului şi a familiei regale la Iaşi. In cazul acesta urma să se lase în Muntenia un fel de guvern provizoriu, ad-hoc, care să vadă de interesele ţării sub ocupaţie. Se ştia că printre aceştia se va afla în primul rând Lupu Kostaki, că Marghiloman va rămânea în capitală „în calitatea sa de preşedinte al Crucii Roşii", că vor mai rămânea acolo Titu Maiorescu, Theodor Rosetti, Dumitru Neniţescu, alţii. Dar prietenii lui Carp ar fi dorit să-l aibă lângă ei, ca să-i ajute cu sfatul, cu fapta, cu ce va putea în acele grozave momente prin care trecea neamul românesc.

Carp era însă în Moldova, la Ţibăneşti, în fundul Vasluiului.

* * *

In urma stăruinţii lui Vasile Morţun, ministrul de Interne, guvernul numise pe Lupu Kostaki, pe atunci membru în consiliul superior permanent administrativ, girant al Ministerului de Interne pentru timpul ocupaţiunii, dându-i depline puteri de a reprezenta guvernul român faţă de autorităţile militare inamice. Legăturile lui Lupu Kostaki de veche prietenie cu Carp şi devotamentul lui nemărginit faţă de acela pe care-l considera drept singurul om de stat de mare valoare, făcuseră pe Lupu Kostaki să nu ia niciodată o hotărâre mai importantă, fără să se consulte cu dânsul. In cazul de faţă, Carp fiind la ţară, în Moldova, Lupu Kostaki la Bucureşti fără putinţă de a comunica cu Ţibăneşti, acesta nu a putut nici măcar să înştiinţeze pe Carp de delegaţia primită.

Cei câţiva prieteni ai lui Carp adunaţi la Bucureşti erau fără ştiri despre dânsul. Se ştia că moartea băiatu-

lui său, Locotenentului Petre, îl sdruncinase cumplit pe bătrânul care, retras la Ţibăneşti, renunţase să mai ia parte la viaţa publică, după ce operaţiunile militare luaseră întocmai mersul prevăzut de el. Dezastrul părea desăvârşit. Niciodată Carp n'a crezut într'un sprijin fie militar, fie politic din partea Rusiei. Pentru un om de stilul moral al lui Carp, faptul că nu avea nici o răspundere faţă de marea catastrofă care se pregătea, era o prea mică mângâiere pentru a-l face să nu sufere de ceeace se petrecea dela Jiu până la hotarele Bucovinei şi dealungul Dunării.

Atunci Lupu Kostaki luă iniţiativa. Deşi Al. Marghiloman, preşedintele Crucii Roşii, hotărît să rămână în capitală, ar fi putut uşor să găsească un mijloc pentru a-l aduce pe Carp la Bucureşti, Lupu Kostaki s'a ferit să i-o ceară, ştiind că Marghiloman, convins de dezastrul final, n'ar fi văzut cu ochi buni stabilirea lui Carp la Bucureşti, rezervându-şi lui rolul de mântuitor la sfârşit.

El se adresă atunci lui Gh. Ştirbei, dela Crucea Roşie şi el, rugându-l să-i pue unul din cele două automobile pe care le scăpase dela rechiziţie, la dispoziţia lui Carp, pentru venirea lui la Bucureşti. Această maşină un Rolls-Reuss aproape nou, urma să plece a doua seară la Ţibăneşti, să sosească acolo dimineaţa şi să se întoarcă cu Carp, în timpul zilei, încât trebuia să ajungă seara în Capitală. Gh. Ştirbey însă amână, dela o zi la alta, plecarea maşinii sub diferite pretexte. După trei zile de aşteptare, Lupu Kostaki îşi dădu seama că şi Gh. Ştirbey, bine înţeles îndemnat de Marghiloman,sabota şi el întoarcerea lui Carp.

El căută atunci prin oraş un om cu inimă bună şi cu un bun automobil, şi-l găsi în persoana Sulocotenentului Leontopol, membru al corpului de automobilişti voluntari, care venise depe front la Bucureşti cu maşina sa. Acesta având o noapte şi o zi liberă, nu se gândi mult, plecă la Ţibăneşti şi se întoarse după nici 20 ore cu Petre Carp, pe care-l depuse acasă în Calea Dorobanţilor [1]).

1) V. Beldiman, relaţiuni orale.

Sosit la Bucureşti cam pe la 25 Octombrie [1]), Carp se ţinu cu totul la o parte de orice manifestare *publică*, precum va face în tot timpul ocupaţiei până după armistiţiu, când, înainte de preliminările păcei dela Bucureşti (1918) ieşi din nou din rezerva sa pentru a-şi spune hotărât, răspicat şi autoritar, părerea sa, care, ca întotdeauna, nu concorda cu a nimănui, nici cu a sentimentului general al ţării, nici cu a celor care se credeau pe atunci stăpânii situaţiei, şi nici măcar şi mai ales cu a Puterilor Centrale care dictau acea pace separată, împotriva căreia a fost *singurul om politic din teritoriul ocupat* care i s'a împotrivit.

Plecarea familiei regale şi a guvernului la Iaşi. Ocuparea Bucureştilor 23 Noembrie 1917.

La începutul lui Noembrie Bucureştii erau aproape învăluiţi. La 13 ale lunei Regele şi Regina părăsiră Capitala pentru a merge la Iaşi, la 16 guvernul se instală provizor la Buftea, lăsând pe Lupu Kostaki să gireze ministerul de interne, şi chiar, de fapt, să aibă grijă de ţara întreagă — un fel de prim ministru — la 19 şi 20 Noembrie se dădu, în apărarea Capitalei, disperata luptă dela Argeş, şi la 23 Noembrie, ora 3½ după prânz, mareşalul Mackensen intra, triumfător, în Bucureşti.

Oferta de pace a împăratului Wilhelm II.

Şase zile mai târziu, la 29 Noembrie 1916, Mackensen avu o întrevedere cu d. Al. Tzigara-Samurcaş, pe care-l numi curând după aceia Prefect de Poliţie al Capitalei [2]). Mareşalul îi arătă o scrisoare autografă a Impăratului Germaniei, prin care acesta spunea că, de acord cu aliaţii săi (Austro-Ungaria, Turcia şi Bulgaria) oferea României o pace separată. Mackensen rugă pe Tzigara să comunice lucrul acesta „domnilor Carp, Marghiloman şi Maiorescu pentru a începe cu ei tratativele".

La observaţia lui Tzigara că „domnii aceştia" nu

---

1) Prima menţiune pe care o găsim în Notele lui Marghiloman despre el sunt datate de la 30 Oct. 1916 (p. 274).

2) In ziua de 30 Noemb. 1916 (vezi Marghiloman, II. p. 342), Tzigara-Samurcaş rămăsese în Capitală în urma deciziunei Ministerului de Instrucţie No. 31.496 din 15 Noebr. 1916 şi a însărcinărei Regelui din aceiaşi dată, care-l rugase să reprezinte în teritoriul ocupat Casa Regală şi Domeniile Coroanei (vezi Tzigara-Samurcaş: „Mărturisiri Silite", p. 52).

sunt decât simpli particulari, Mackensen îi răspunse să comunice vestea lui Lupu Kostaki, reprezentantul oficialității. Mareşalul adăogă, autoritar, că aşteaptă răspunsul a doua zi, la ora două.

Seara la 7 Tzigara merse la Carp, căci, la urma urmei, deşi acesta nu era decât un simplu particular, el voia să-i cunoască părerea.

I-o cunoscu pe dată:

— „Asta-i o prostie, care nu mă interesează!"

O pace separată după nici trei luni de război? atunci când forţa armată a României era încă vie, în Moldova, la Milcov, la Caşin, la Oituz ? Asta-i o prostie !

De ! orice s'ar spune, Carp şi-a pledat cauza singur, toată viaţa.

Maiorescu, consultat şi el, nu dădu acelaş răspuns. El făcu fel de fel de întrebări, iar Marghiloman insistă pe lângă Carp să se întrunească tus-trei pentru a cerceta oferta Impăratului. Dar Carp îi repetă că prostia nu-l interesează, şi că, în afară de asta: „Cât voi mai trăi, cu Maiorescu n'o să mai am vre-o conversaţie politică" [1]).

In urma părerei lui Carp, propunerea Wilhelm-Mackensen fu respinsă de toată lumea, inclusiv de Lupu Kostaki „reprezentantul oficialităţii". De altfel o atare propunere nu putea fi făcută decât guvernului dela Iaşi şi nimănui altuia.

Acum, înainte de a cerceta care a fost mai departe atitudinea lui Carp faţă de inamic în timpul ocupaţiei, care au fost legăturile sale cu Mackensen, şi care a fost rostul său în ţara cotropită, să arătăm mai întâi o chestiune care în tot cazul nu poate fi neglijată, fiindcă este pentru caracterul lui Carp de cea mai mare importanţă.

Cum au fost primiţi germanii la Bucureşti.

La sosirea învingătoarelor armate germane în Bucureşti, 23 Noembrie 1916, o parte a populaţiei Capitalei ieşi întru întâmpinarea lor, strigându-le „bine aţi venit" şi aruncându-le flori în cale. Se auzia circulând

1) Toate aceste luate din Marghiloman, II. p. p. 338—342.

vorba aceasta uimitoare, rostită în limba germană: „Endlich sind unsere graue Kerle da !" [1]).

Mackensen fu atât de mirat de această lipsă de patriotism, încât nici un vru să primească delegaţia ce i se prezintă la Komandatură chiar în ziua sosirii sale. Dar el află în curând că „acea parte a populaţiei" entusiaste era cea evreiască. Bernhardt Kellermann a spus-o răspicat în „Berliner Tageblatt":

Nu Românii au ieşit cu flori în întâmpinarea Germanilor [2]).

Atitudinea lui Carp faţă de chestia evreiască.

Petre Carp, care toată viaţa lui privise chestiunea evreiască în România ca o simplă chestiune economică, ce ar putea fi rezolvată „printr'o muncă mai intensă a elementului românesc", Petre Carp care ţinuse în lunga sa carieră politică atâtea discursuri parlamentare îndreptate împotriva celor ce vedeau în chestia evreiască un pericol naţional, Petre Carp care ajunsese să fie privit de adversarii săi ca un „evreofil", rămase mai uimit decât Mackensen şi decât toată lumea de atitudinea Evreilor la sosirea inamicului în ţară şi de păstrarea acestei atitudine în tot timpul ocupaţiei.

„Trebuie să-mi schimb politica în chestiunea evreiască" spuse el lui Alexandru Pisoski. „Voi introduce Legea prusiacă din 1864, care nu admitea naturalizarea Evreilor decât dacă aceştia dovedeau că sunt *titraţi* şi *patrioţi*" [3]).

Confirmarea afirmaţiilor d-lui Pisoski se găseşte de două ori în Notele Politice ale lui Alexandru Marghiloman [4]). La data de 24 Februarie 1917 el spune : „Carp găseşte că Ovreii sunt astăzi atotputernici şi că dau Germanilor poveţile cele mai rele". Iar la data de 13 April 1917 : „Colonelul Hentsch a întrebat pe Hinna :

---

1) „Insfârşit au venit băeţii noştri cenuşii" (aluzie la culoarea uniformelor germane).

2) Nu cunoaştem data acestui ziar. E o afirmaţie făcută autorului de d. Al. Pisoski, fost ministru plenipotenţiar, dela care deţinem şi citarea textului frazei germane.

3) Vezi mai sus p. 185, nota 1.

4) Al. Marghiloman, o. c. II p. p. 431 şi 503.

Cu privire la intrarea lui Mackensen la Bucureşti, el notează: „Mulţimea aclamă, da, aclamă pe mareşal" (p. 327). Dar Marghiloman adaogă „*Vi se va spune* că erau mulţi Germani şi Ovrei".

„De ce afirmă domnul Carp că sunt înconjurat de Evrei ? Iar Hinna i-a răspuns : Poate din cauza creditului de care se bucură d. Artur Rosenberg".

„Trebuie să-mi schimb politica în chestia evreiască".

Intr'o carieră publică de 50 de ani iată întâia şi firește că ultima, deci singura dată când Carp şi-a schimbat o părere. Dar mai interesant încă este sfârşitul frazei pe care-o spusese Carp lui Pisoski :

„*Voi introduce* legea prusiacă din 1864" [1]).

Prin urmare Carp mai avea de gând, la 79 de ani şi jumătate, aproape optzeci, să mai guverneze cândva în ţară — şi în vederea acestei viitoare guvernări el mergea în fiecare dimineaţă, între 11 şi 12, la Ministerul de Interne să dea directive lui Lupu Kostaki, alcătuind cu acesta un proect de descentralizare administrativă, care ar fi împărţit ţara în patru guvernăminte (cu 14 judeţe), alcătuind hărţi şi desemnând pe viitorii guvernatori [2]). Legile sale administrative din 1888 şi din 1911 fuseseră zădărnicite de politicianii vremii, dar cât de mult ţinuse el la dânsele se vedea din grija ce purta ca pe viitor măcar să ajungă vreodată să le poată aplica.

Activitatea particulară a lui Carp în timpul ocupaţiei.

Activitatea lui Carp la Ministerul de Interne, activitate cu totul particulară şi care se manifesta numai prin directivele ce dădea lui Lupu Kostaki, se întindea şi la administraţia ţării sub ocupaţie, la aprovizionarea capitalei şi a judeţelor şi în genere la tot ce ar fi putut înlesni traiul Românilor în timpul grelei subjugări a populaţii de către armatele ocupate.

Dar pe când Marghiloman era în zilnică legătură cu administraţia germană şi mai ales cu autorităţile austriace — de Stere nici nu mai vorbim — Carp nu avea cu ei nici o legătură şi refuza constant să vadă, fie la el acasă, fie la ei acasă, pe reprezentanţii puterilor ocupante.

---

1) Sau 1848. In colecţia legilor asupra chestiunei evreieşti din Germania, pe care am răsfoit-o chiar la Ţibăneşti în biblioteca lui P. P. Carp, n'am putut găsi legea prusiacă. Vezi p. 185, nota 1.

2) Marghiloman, o. c. II. p. 395.

Cum a cunoscut Carp pe Mackensen.

Primul contact cu Mareşalul Mackensen îl luă, în calitatea sa oficială de reprezentant al întregii administraţiuni civile, Lupu Kostaki. In urma acestei d'intîi întrevederi, s'au schimbat multe cu privire la anumite stări nesuferite impuse de comandamentele inferioare.

Dela început Mackensen a exprimat dorinţa să facă cunoştinţa lui Carp. Cunoscând dârzenia şefului său, Lupu Kostaki a răspuns evasiv, promiţând că va comunica dorinţa mareşalului lui Carp, care însă nu arată nici o grabă, mai ales că Mackensen nu pusese întrebarea când ar putea să fie primit de Carp. Astfel au trecut mai multe săptămâni, până când relaţiile dintre diferiţii comandanţi germani şi şefii administraţiilor civile pierduseră puţin din rigiditatea raporturilor dintre ocupanţi şi ocupaţi. Carp văzând că Mackensen era într'adevăr însufleţit de cea mai bună voinţă faţă de populaţia civilă şi ţinuse seama de multe sugestiuni ce-i făcuse Lupu Kostaki, (bine înţeles în urma instrucţiunilor primite zilnic dela Carp) s'a gândit că s'ar putea da curs repetatelor dorinţi exprimate de mareşal de a-l vedea.

Inaintarea armatei germane se oprise la Focşani Germanii fură nevoiţi să retragă însemnate forţe depe frontul românesc. Primul ţel al lor era atins : puseseră mâna pe trei recolte din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, neexportate, găsiră toate stocurile de cereale imobilizate de biroul britanic, care învestise sute de milioane aur cumpărând grâu şi porumb, lăsându-le însă în mâna producătorilor, fiindcă nu-l putea exporta. Deşi mai toate sondele de petrol erau distruse şi toate rezervoarele incendiate, o armată de ingineri germani năvăli în regiunile petrolifere, punând producţia iar în mişcare. Economiceşte ocuparea României de miază-zi constituia pentru Puterile Centrale un mare succes, care a prelungit războiul şi a dat Germanilor putinţa de a întări războiul submarin care, fără benzină uşoară produsă în zeci de vagoane pe zi la rafinăria Concordiei dela Ploeşti, ar fi fost zădărnicit. Milităreşte însă şi mai ales din punct de vedere politic, învingerea armatei noastre nu schimba întru nimic situaţia gene-

rală. Dovadă că pe frontul franco-german nu se mai marcau schimbări şi totul depindea de un mare succes faţă de franco-anglo-americani.

Era deci firesc ca Mackensen, desigur nu proprio moto, să caute să intre în relaţii personale cu Carp, ştiind că el era singura personalitate pe care se puteau bizui, cuvântul său, în timpul acesta de restrişte, cântărind mai mult ca al oricăruia altul. Intrevederea fu cerută, după cum am arătat, de Mackensen, care rugă pe Lupu Kostaki să întrebe când ar putea să vadă pe Carp. Insă acesta timp de trei zile n'a dat nici un răspuns; pe urmă abia se hotărî să trimită vorbă mareşalului că preferă să vină la dânsul.

Maşina ministerului de Interne îl duse la casa Meitani, unde locuia Mackensen. Ei au stat de vorbă împreună vreo două ceasuri, iar după aceia Carp a venit ca deobicei la Jockey-Club, unde, bine înţeles, faţă de cei prezenţi n'a pomenit nici un cuvânt, nici că-l văzuse pe Mackensen, nici ce a vorbit cu el. Abia seara, la masă acasă, a povestit puţine amănunte lui Lupu Kostaki.

Acest prim contact între Petre Carp şi Mareşalul Mackensen, doi puternici reprezentanţi ai tradiţionalismului, a avut, în primul rând, o foarte simţitoare înrăurire asupra felului cum anumite organe militare concepuseră administraţia militară a ţinuturilor ocupate. Până atunci Germanii menţinuseră ficţiunea „cetăţii" Bucureşti, stabilind un „Gouvernement" independent de „Militärverwaltung in Rumänien". Prin urmare, la Bucureşti se îngrămădiseră o mulţime de administraţiuni militare cu deosebite competinţe şi pretenţii, fiecare cu câte o poliţie specială în afară de toate celelalte autorităţi, comandamente, comănduiri pur militare ale Germanilor, Austro-Ungarilor, Turcilor şi Bulgarilor. Capul suprem al tuturor era Mareşalul Mackensen, care însă, până atunci, nu se prea ocupase de amănunte. Lupu Kostaki cu spiritul lui împăciuitor, cu tactul lui de bătrân boer moldovean, mai ales cu autoritatea personală care i-o dădea înfăţişarea şi marea lui experienţă administrativă, câştigase o mulţime de înlesniri în interesul populaţiunii civile. El

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

obţinuse destul de repede reînfiinţarea prefecturilor judeţene, în capul cărora numise câte un prefect-girant, precum şi reorganizarea primăriilor rurale şi orăşăneşti. Toţi prefecţii de judeţe se refugiaseră în Moldova ; majoritatea primarilor din oraşe le urmaseră pilda, încât — administraţiile româneşti fiind inexistente şi negăsindu-se nimeni pentru a lua apărarea Românilor, — s'au întâmplat bine înţeles foarte multe abuzuri, mai ales de militari fără nici o experienţă. care s'au pomenit deodată comandanţi de judeţe sau „primari militari" .Primul ţel al lui Lupu Kostaki a fost o cât mai grabnică normalizare a vieţii administrative. In multe judeţe a şi reuşit destul de repede, datorită elementelor numite de el, să restabilească ordinea şi să obţină în diferite localităţi înlocuirea militarilor abuzivi şi nevropaţi, cari îşi închipuiseră că sunt executorii unei „Strafexpedition" în contra României.

„Ofiţerii germani şi-au dat mai apoi seama că spiritul blândeţei era mult mai indicat decât stupida asperitate militară, şi toţi aveau faţă de Petre Carp un nemărginit respect, mai ales după ce se răspândiseră în cercurile germane câteva observaţiuni, cum nu se puteau mai tăioase ale lui Carp [1]).

* * *

Carp şi Mackensen.

Intrevederea dintre Carp şi Mackensen a avut loc abia în Ianuarie 1917, deci două luni după intrarea Nemţilor în Capitală [2]). Se vede din cele de mai sus că încă la acea dată Mackensen ţinea cu tot dinadinsul să încerce încheierea păcei separate propuse de Impăratul său în momentul ocupărei Bucureştilor, şi e foarte probabil că în urma acelei prime conversaţii a sa cu Carp — care ţinuse un ceas şi jumătate — să fi renunţat el la ideia aceia sau la dorinţa aceia a Germaniei de a încheia cu România o pace care le-ar fi dat putinţa să-şi retragă trupele de pe frontul Carpaţilor pentru a le arunca din nou împotriva Franţei [3]).

1) Toate aceste din relaţiunile orale ale d-lui V. Beldiman.
2) Marghiloman, II, p. 367.
3) O spune textual şi Czernin : Im Weltkriege. s. 354.

Mackensen rămăsese foarte încântat de Carp. El mărturisi că-l găseşte „prea absolut" — ceiace unui ofiţer prusac nu-i poate displace — dar zicea că nu se va putea trata nici o chestiune fără el.

„Er ist voll wie eine Nuss" spusese mareşalul — plin ca o nucă [1]).

Timp de aproape doi ani cât a mai ţinut ocupaţia, oamenii aceştia nu s'au mai văzut decât mult de 4 sau de 5 ori, şi întotdeauna numai fie în chestiuni privitoare la viitoarea pace, fie privitoare la uşurarea traiului populaţiei. Astfel la 26 April 1917 (st. nou) Carp merse la Mackensen pentru a vorbi cu el despre budgetul care se alcătuise şi căruia autorităţile ocupante îi făceau şicane.

> *„El a fost asigurat"* zice Marghiloman *„că budgetul va fi satisfăcător pentru toţi, că vămuirile dela bariere vor înceta, precum şi rechiziţiile, că se va da ordin să nu se mai ridice grânele decât în faţa proprietarului şi că ele vor fi plătite. Carp, pe care l-am întâlnit azi dimineaţă pe stradă, mi-a confirmat aceste, însă e foarte sceptic. Mi-a spus: Sus au cele mai bune intenţii, dar în fond se tolerează totul soldaţilor* [2]).

Junimiştii şi Nemţii.

Dacă nu avusese Carp alte legături cu Mackensen decât aceste, apoi se înţelege uşor că cu ceilalţi reprezentanţi ai ocupaţiunii nu avusese nici una. A încercat Lupu Kostaki în diferite rânduri să-l pună în legătură „mondenă" cu unii din ei, dar nu izbuti. La 23 April 1917, reprezentantul oficialităţii române dăduse un dineu — o cină — la care poftise pe Carp şi pe Marghiloman *„pentru ca Mirbach să-şi dea seama că nu suntem certaţi: dar eu nu m'am dus, iar Carp s'a îmbolnăvit. Fiasco complect"* scrie Marghiloman în Notele sale [3]).

In Noembrie, în ziua de 3, o nouă invitaţie pentru o „serată", tot la Lupu Kostaki. Marghiloman pare a fi mers, dar Carp nu, şi nici Theodor Rosetti, care

---

1) Marghiloman, o. c. III, p. 285—286.
2) Ibid. II, 521.
3) Marghiloman, II, 513.

avu această prea frumoasă vorbă: „Cum? să mă duc să beu bere cu Nemții ?“ [1])

Și înainte de invitațiile lui Kostaki, se mai făcuse una, în Martie 1917, pentru reprezentația de deschidere a Teatrului Național, pe care toată lumea o refuzase:

> *„Ioan Filitti, director la teatru, a venit să mă întrebe,* scrie Marghiloman, *dacă aș primi o invitație pentru inaugurarea teatrului, care își va face redeschiderea cu o piesă* germană. *El a adăogat că mareșalul ar putea să vorbească cu mine între acte. Am declinat invitația: de trei ani de zile n'am călcat într'un teatru... Carp, consultat, a pretextat doliul, și Maiorescu a răspuns că va face la fel cu Carp“* [2]).

De fapt — lăsând la o parte pe Stere și pe câțiva alții — ținuta oamenilor de stat rămași la București sub ocupație a fost întotdeauna corectă și demnă, mai ales a junimiștilor Carp, Rosetti și Maiorescu.

Dar între acești foști prieteni, fondatorii Junimii și colaboratorii de-o viață ai înfăptuirei unui ideal politic conceput de ei, tustrei aflându-se, la adânci bătrânețe, în capitala ocupată a unei Românii ciuntite (Pogor era mort și Iacob Negruzzi se afla în Moldova), între acești foști prieteni nu mai era nici o legătură, nici o afinitate măcar.

Carp și Rosetti. Rosetti și Carp se reciseră unul de altul, așa, fără motive prea aparente, fiindcă erau bătrâni și-i despărțise, în timpul din urmă, viața. Dar—cu toată lipsa lui de patimă — pe Maiorescu nu-l putea ierta Carp.

Carp și Maiorescu. Prea-i fusese drag omul acesta inteligent, cultivat și fin, ca să poată uita că acest junimist prin excelență se lepădase în anii din urmă de calitatea primordială a junimismului: caracterul.

„Cu Maiorescu nu voiu mai vorbi niciodată politică“ spusese el de curând lui Marghiloman, și tălmăci altă dată că ceiace nu-i putea ierta, era, nu faptul că în

---

1) Ibid. III, 196.
2) Ibid. II, 455—456.

April 1912 primise să fie prim-ministru în locul său, dar faptul că în toamna aceluiaş an formase un guvern cu Take Ionescu, după ce-l asigurase pe cuvântul său de junimist că niciodată nu va face lucrul acesta.

Moartea lui Maiorescu. (1 Iulie 1917).

De aceia când în ziua de 1 Iulie 1917 veni Ianovici să-i anunţe, cu menajare, moartea lui Maiorescu, Carp îi tăiă vorba spunându-i: „Pentru mine Maiorescu era mort de 5 ani“: iar când Paul Theodoru veni a douazi ca să-l roage să asiste la înmormântare, îi răspunse încă mai tăios: „Dece aş face lui Maiorescu o politeţă pe care el nu va putea să mi-o întoarcă ? [1]).

Marghiloman numea aceasta *cinism*. Poate să fi fost. Dar pare mai curând a fi ceia ce nu putea să nu fie: constantul curaj al părerei sale.

Nu mai puţin adevărat că în dimineaţa zilei de 1 Iulie 1917, la ceasul cinci, când a trecut moartea de i-a închis ochii lui Maiorescu şi l-a luat cu ea în împărăţia întunericului, a rămas după el — vorba d-lui Tzigara Samurcaş [2]) „o dâră de lumină“ !

* * *

Carp şi Marghiloman.

Cu Marghiloman raporturile lui Carp erau cu totul de altă natură. Vorbea cu el, întreacăt chiar politică— şi aceasta este cea mai strălucită dovadă că Petre Carp nu avea resentimente. Fiindcă, la urma urmei, pe Marghiloman ar fi avut motive să fie supărat. Din cauza tramvaielor lui Marghiloman părăsise el puterea în primăvara 1912, pentru a-l vedea pe urmă, 6 luni mai târziu, coleg de minister cu Maiorescu şi cu Take Ionescu: şi din cauza lui Marghiloman îşi dăduse demisia din şefia partidului conservator în primăvara 1914, pentru a-l vedea pe urmă, în vara 1915, pe acelaş Marghiloman şef al partidului conservator. Dar ce-i păsa lui Carp că sămăna Marghiloman cu atâţia alţii? Ii retrase stima şi atât. Pe când cu Maiorescu era cu totul

1) Marghiloman, III, 13 şi 50.
2) Ibid. III, p. 11.

altceva. Acesta îl silise să-i retragă prietenia — şi asta doare şi nu se uită.

Raporturile între Carp şi Marghiloman au fost, în timpul ocupaţiei, destul de bizare. Alexandru Marghiloman care n'avea decât un gând: să fie el stăpân pe situaţie în cazul unei păci separate între România şi Puterile Centrale, nu lipsea în nici o ocazie să spună de Carp că e *ramolit*. Notele sale sunt pline de această constatare a lui, care era bazată pe patimă, nu pe adevăr, dar pe care desigur că o împărtăşea oricui, judecând după spovedania Notelor sale.

Carp pe de altă parte, deşi vorbea cu Marghiloman, era atât de puţin măgulit de această veche cunoştinţă, încât înserase în „Bukarester Tageblatt" o notiţă prin care ruga presa şi publicul „să nu citeze numele său împreună cu al lui Marghiloman".

Iar când dr. Antipa [1]) s'a dus la Marghiloman să încerce să-l convingă că la momentul oportun va trebui să se înţeleagă cu Carp, pentru a se înfăţişa dinaintea învingătorilor cu un guvern omogen şi tare (era înainte de armistiţiu din Noembrie 1917), Marghiloman i-a făgăduit că „va încerca", însă Carp, aflând despre aceste, îi spuse mustrător lui Antipa: „Te-ai dus să faci curte lui Marghiloman !".

— „Nu" răspunse Antipa. „Am fost să-i spun că trebuie să se înţeleagă cu D-ta".

Iar Carp:

— „Când umbli în tărâţă te mănâncă porcii [2])"

Carp şi Stere.

Cu Stere raporturile erau încă mai aspre. Nici politica socială a acestuia, pe care ţinem minte cum i-o criticase în Cameră în Decembrie 1915, nici legăturile

---

1) Domnul Grigore Antipa era girantul ministerului de Domenii din April 1917. Gazeta Oficială anunţase constituirea guvernului în următorii termeni: „Cu încuviinţarea Administraţiei Militare din România, conducerea ministerelor de mai jos a fost luată, în calitate de giranţi, de către domnii: Lupu Kostaki, ministerul de Interne; D. G. Neniţescu, ministerul de Finanţe; Dr. Antipa, ministerul Cultelor. Semnat: Guvernatorul Militar (Al. Marghiloman, o. c. II, p. 491).

2) Informaţie orală de la d. Dr. Antipa.

sale de vasalitate față de puterile ocupante, nu-i plăceau mândrului Petre Carp.

In Februarie 1917, Stere spusese el însuși lui Marghiloman că părerea sa este că „între Carp și el s'a pus o barieră pentru viitor", (bariera dintre aceste două mentalități de opuse poluri era pusă din trecut și din totdeauna) — iar în Mai viitor, când Stere încercă totuși să ridice bariera, mergând la Carp acasă pentru a-i expune pe îndelete „teoriile sale", Carp ascultându-l cu deosebită luare aminte, îi spuse la urmă, scurt cum îi era felul:

„Vorbești ca un revoluționar rus și nu poate exista nimic comun între noi".

Câteva săptămâni mai târziu Stere, care nu voia să se dea bătut, căci i se părea lui că va avea mai târziu nevoie de Carp, se întoarse din nou la el, dar pare a fi fost și mai rău primit, căci de acolo merse deadreptul la Marghiloman să-i spuie:

„Cu Carp nu e nimic de făcut. El vrea să dicteze chiar Nemților" [1]).

Vorbele aceste: „chiar Nemților" conțin istoricul ocupației cu privire la purtarea unora și altora față de efemerii noștri învingători.

Intrevederea politică dintre Carp și Marghiloman (2 August 1917).

In August, în urma nu se știe căror intervenții și căror evenimente, Carp și Marghiloman — fără Stere firește, și fără nimeni altul de față — avură totuși o întrevedere *politică.*

Extragem din Notele lui Marghiloman următoarele [2])

> *„2 August 1917. La Carp. Am sosit la ora 10 dimineața. Nu era încă îmbrăcat. Conversație amicală până la 12 jum., când am dejunat împreună cu familia...."*
>
> *„Carp : Condițiunile mele sunt trei : să se deșerte Moldova, să se gonească dinastia și să se dea imediat un nou rege... Românii nu pot face nimic, cât timp este țara tăiată în două".*

---

1) Al. Marghiloman, o. c. II, 412, 529—534, 539—540.
2) Al. Marghiloman, o. c. III, p.p. 60—62.

...„Eu: Dar dacă Regele oferă pacea sau abdică în favoarea Prinţului Carol şi Germanii tratează cu ei?"

„Carp: Mă dau la o parte şi cu mine nu mai au nimic de căutat... Guvernul provizoriu va dura o zi. El se va constitui pentru a proclama pe noul rege. Acesta va da guvernul cui va voi, şi el va încheia pacea. *Aceasta este pentru mine o condiţie sine qua non".*

„Eu: Dar cine este regele care va primi să fie un fel de guvernator poruncit de Germani?"

„Carp: Treaba lor... Să-l găsească".

„Eu: Dar va putea Regele rezista pretenţiilor economice ale Germanilor?"

„Carp: Nu. Şi de aceia trebuie un alt rege, imediat!".

„Eu: Dar dacă se iveşte o candidatură austriacă primită de Germani?

„Carp: Nu accept şi nu se poate. Bethmann-Hollweg a fost izgonit pentrucă a făcut concesiuni Austriei. Czernin va fi şi el, zilele aceste, răsturnat".

Va să zică de atunci, din vara 1917, hotărârea lui Carp era luată: va trebui, în unire cu politicienii din Iaşi firește, să se încheie o pace separată, cu un nou rege impus de Germania, nu de Austria, căruia să-i fie îngăduit a trata cu învingătorii condiţiunile politice şi economice ce ne-ar fi impuse, dar cu păstrarea *integrală* a graniţelor dinainte de război, inclusiv Quadrilaterul Dobrogei, un statu quo ante bellum.

Carp şi Doctorul Antipa.

Cu privire la dinastie, o altă convorbire pe care a avut-o Carp cu Antipa e încă mai caracteristică.

Cu învoirea d-sale o reproducem aici întocmai [1]):

„Carp mi-a spus într'o zi că este exclus, după o eventuală pace separată, să poată rămânea Regele Ferdinand pe tron. Eu i-am răspuns că este exclus să nu rămâie, fiindcă după sacrificiile pe care le-a făcut poporul, el nu ar admite să i se scoată

1) Convorbire cu d. Dr. Antipa în vara 1935.

regele, iar dacă se va face lucrul acesta cu sila, situaţia va rămâne întotdeauna turbure şi neliniştitoare. Carp se plimba prin odaie din lung în lat, cu mâinile în buzunare, şi repetă de trei ori : Idiotule... idiotule... idiotule!".

„După câteva zile însă, întorcându-mă la el, Carp reveni singur la chestie, apostrofându-mă : Tu crezi, Antipa, că eu sunt contra Regelui fiindcă am ceva împotriva lui ?Nu, dar între el şi graniţele ţării, nu pot alege".

„El avea, adăogă D-rul Antipa, *siguranţa că dacă Regele Ferdinand ar fi renunţat la tron, condiţiunile păcii ar fi fost mult mai avantagioase".*

Carp lucra numai din convingere.

Cum că Petre Carp n'a atacat niciodată *persoana*, ci numai *principiul*, — dacă n'ar rezulta lucrul acesta din logica înlănţuire a tuturor acţiunilor sale, încă am avea la îndemâna celor pentru cari adevărul e greu de conceput, înseşi mărturiile sale. In vara 1913 el spunea d-lui Cocea, care venise la Ţibăneşti să-l interwieweze :

„S'a insinuat că îndărătul campaniei în chestia tramvaelor erau duşmănii şi resentimente personale. Nu e adevărat. Domnul Brătianu, ca om, mi-e indiferent. Ceiace nu-mi e indiferent este acţiunea unui partid, care confundă afacerile private cu interesele Statului".

Iar acum, patru ani mai târziu, în 1917, el repeta acelaş lucru D-rului Antipa cu privire la Regele Ferdinand :

„Tu crezi că eu sunt contra regelui ? Nu, dar între el şi graniţele ţării, nu pot alege".

„Veşnic ironic şi absolutist „spunea Marghiloman *„Carp ţine esenţialminte să ni se lase Dobrogea"* [1]).

Firește că da.

Toată atitudinea lui în chestia zisă antidinastică şi în chestia păcei separate din 1918 era motivată numai de

1) Al. Marghiloman, o. c. III. 273.

grija aceasta: să ni se lase România întreagă, cu graniţele ei dinainte de războiu. In vederea obţinerei acestui rezultat el începu din August 1917 tratative, (prin Lupu Kostaki sau personale) cu Mackensen, fiindcă, împotriva părerei lui Marghiloman, a lui Antipa şi altora, care spuneau că tratativele trebuiesc duse cu diplomaţia, nu cu armata, Carp zicea „Cuvântul îl au militarii" [1]).

Dar toate convorbirile din Bucureşti erau de fapt destul de sterpe, fiindcă România era pe atunci în Moldova, nu în Muntenia — iar o pace separată nu se putea face decât, dacă nu cu Regele dar în tot cazul cu Guvernul, nu cu surogatul său. Iar România aceia adevărată, — mică, ciuntită, dar oficială — nu se gândea încă, mai ales după succesele de la Oituz şi de la Mărăşeşti, să încheie pace.

A trebuit să vie, la sfârşitul lui Noembrie 1917, armistiţiul încheiat de Rusia bolşevizată, pentru a sili pe Români să facă la rândul lor pasul acesta umilitor.

* * *

România şi Rusia.

Inainte de a arăta evenimentele care au dus la tratativele de la Buftea şi la pacea de la Bucureşti, nenorocire care ne venise din pricina Rusiei Sovietice, să arătăm mai întâi ce s'ar fi întâmplat cu România în cazul unei păci dictate de Rusia Ţaristă.

Condiţiile intrării noastre în războiu. Rezultatele.

Am văzut mai sus că intrarea noastră în acţiune la 15 August 1916 fusese hotărâtă abia după încheierea unui tratat prin care Franţa, Anglia, Italia şi Rusia garantau României acordarea tuturor cererilor guvernului ei. Cât despre Rusia — care numai ea putea să ne ajute efectiv printr'o cooperare militară, de oarece era singura din Aliate, vecină teritorială — ea luase angajamentul să trimită în România două divizii de infanterie şi una de cavalerie [2]) pentru a apăra Dobrogea şi eventual frontul Moldovei.

---

1) Vom arăta mai jos că P. P. Carp avea dreptate, vezi p. 567 urm.

2) Cf. General Averescu: Răspunderile, 1918, p. 15. Această carte expune felul cum au intrat Românii în războiu şi cum au fost conduse mai apoi operaţiile militare. E extrem de interesantă.

Aceste trupe ruseşti sosiră târziu şi foarte rău incadrate [2]), aşa încât Dobrogea, vehement atacată de Mackensen cu o puternică armată germano-bulgară, căzu întreagă în mâna inamicului.

Retrasă din Dobrogea, această armată rusească se *întări pe linia Siretului* — atunci când Românii se luptau în munţi — unde rămase nemişcată până în Noembrie, când porni în sfârşit în Muntenia, fără a participa nici la bătălia de la Argeş, nici la apărarea Capitalei. După căderea acesteia, ea se întoarse liniştit în Moldova, mergând pe frontul carpatin abia la sfârşitul lui Decembrie şi începutul lui Ianuarie 1917, când, din cauza zăpezilor, toate luptele încetaseră. Rămaseră acolo în tranşee, ocupând o porţiune din front, până la începutul lui Martie, când, izbucnind în Rusia revoluţia, plecară toate în neorânduială, lăsând frontul descoperit.

Acesta a fost ajutorul pe care l-a avut România de la aliata sa Rusia.

Dar de ar fi fost numai atât nu era nimic.

Un autor francez, Charles Stiénon se întreba cu drept cuvânt ce însemnase această cooperare :

Expunerea lui Charles Stiénon despre reaua credinţă a Rusiei.

„Inactivitate totală în Carpaţi şi în Moldova; făgăduieli necurmate şi niciodată executate a unei ofensive a armatei Lecitsky; întârziere, apoi atitudine pasivă a contingentelor moscovite aduse în Moldova. Dar mai mult : pe vremea când Românii nu fuseseră încă învinşi nicăieri (în afară de Dobrogea), un mare şef de la Stavca, arătând o hartă a României, spuse faţă de un martor care a repetat-o : Aici vom rezista.... şi arătă linia Siretului. Şi în sfârşit, o autoritate moscovită foarte sus pusă, la cererea care i se făcu de a ajuta pe Ro-

2) Cf. General Găvănescu : Războiul nostru pentru întregirea neamului (Calendarul Regina Maria, 1918), p. 40. Din cele două divizii ruseşti una era ceho-sârbă, compusă din prizonieri luaţi de Ruşi din armata austro-ungară „iar divizia de cavalerie (Cazaci) era de o valoare foarte discutabilă". Mitraliere erau 6 sau chiar 4 de companie, artileria foarte redusă, iar aviaţia lipsă.

mâni în timpul bătăliei de la Argeş, răspunse scurt : Nici un om, nici un tun !".

Dece ?

După izbucnirea revoluţiei ruseşti, cea comunistă din Octombrie 1917, Trotzki, comisarul poporului la Afacerile Străine, îşi permise luxul să publice documentele secrete ale ministerului. Intr'unul din numerele ziarului oficios al Bolcevicilor *Pravda*, se găseşte un raport iscălit de Polivanoff, purtând No. 240 cu data de 7 Noembrie 1916 [1]). Iată ce se poate citi în el :

Politică ţaristă.

„...Dacă lucrurile s-ar fi dezvoltat în aşa fel încât, în urma acordului politic şi militar din vara 1916, România şi-ar fi realizat planul de a fi o ţară puternică în Balcani... în viitor statul acesta ar mai fi avut şi ambiţia de a-şi realiza visurile naţionale în Basarabia. Prin urmare, dărâmarea planurilor României nu se opun intereselor politice ale Rusiei. Succesele noastre pe frontul român au pentru noi o importanţă extraordinară ca unica posibilitate de a tranşa odată pentru totdeauna, în sensul dorit de noi, chestiunea privitoare la Constantinopol şi la strâmtori. Evenimentele actuale din România au modificat cu totul condiţiile tratatului din 1916. In loc de sprijinul relativ modest ce trebuia să dea Rusia în Dobrogea, ea a trebuit să încredinţeze apărarea pământului românesc, din toate părţile, aproape exclusiv trupele ruseşti (!) [2]). *Acest sprijin militar al Rusiei a luat proporţii atât de mari (!), încât promisiunea despăgubirilor teritoriale pe care le-a făcut Rusia României la intrarea acesteia în război trebuie, neapărat, să fie supuse unei reviziuni".*

Reviziune.

O reviziune ! Iată cheia afacerei.

Raportul acesta era datat din 7 Noembrie, 1916, iar cu o zi mai înainte, la 6 Noembrie, un general rus spusese

---

1) Charles Stiénon : Le mystère roumain et la défection russe. Paris 1918. (Librairie Plon), p. p. 207—208.

2) Charles Stiénon, ibid. p. p. 220—227.

unui ofiţer francez la Iaşi că vrând să-şi trimită trupele în Muntenia — trupele cele care stăteau în inactivitate pe Siret [1]) pentru a apăra Bucureştii — primise ordin de la Stavca să rămână pe loc [2]). Un domn Comeianu, zice Charles Stiénon, [3]) văzuse în gările Kiew, Mohilew şi Tiraspol trenuri întregi de tunuri şi obuze franceze destinate României, imobilizate acolo din ordinul guvernului rus.

Generalul Berthelot, şeful misiunei militare franceze în România, spusese Regelui Ferdinand, încă din Octombrie trecut: „Sire, suntem trădaţi, şi trădarea vine dela Petrograd“ [4]).

In adevăr, toate faptele cum au curs dovedeau negru pe alb că era la mijloc „trădare“. Iar dacă s'ar mai fi îndoit cineva, apoi publicarea de cătreTrotzki a documentului de mai sus nu mai putea lăsa asupra acestui lucru nici un fel de îndoială.

Promisiunile Rusiei din vara 1916 trebuiau în toamnă *revizuite*. In vederea acestei revizuiri, hotărâtă de guvernul ţarist chiar în momentul când făcea promisiunile şi se iscălea tratatul, trupele ruseşti refuzară a ne veni în ajutor. Ele ocupară linia Siretului, care urma să formeze în viitor graniţa dintre Imperiul Rusiei şi Imperiul Austro-Ungar. O înţelegere avusese loc între aceste două puteri, poate chiar dinainte şi intrăm în război, după cum afirmă unii [5]), şi în tot cazul imediat după [6]). Conform acestei înţelegeri, o pace separată

---

1) O parte din trupe erau în Muntenia, inactive şi ele, cealaltă parte în Moldova. Cf. Ch. Sténon, c. o. p. 209.

2) „Times“ din 29 Ianuarie 1918.

3) Stiénon, o. c. p. 210.

4) Ibid. p. 210.

5) Deputatul Basilescu (în Stiénon, o. c. p. 212) dădea în susţinerea acestei teze următoarea dovadă: In primăvara 1916 ministrul Germaniei în România, von dem Busche, mergând la Iaşi cu un secretar de ambasadă american, Andrews, îi spuse, arătându-i Siretul: Aici va fi noua graniţă a Rusiei. Dar lucru nu pare a fi adevărat, fiindcă e aproape sigur că Germania n'a cunoscut planul ruso-austriac de împărţire a României.

6) Chestia fusese arătată şi de presa străină, în ziarele şviţeraur „Le Genevois“ şi în „Berner Tagewacht“ (Stienon, p. 211).

şi Austria, ale cărei condiţiuni era împărţirea României: Austro-Ungaria să ia Oltenia şi Muntenia, Rusia Moldova cu Galaţii, Gurile Dunărei şi Dobrogea, deschizându-şi astfel în sfârşit calea Constantinopolului şi a Dardanelelor.

Alte confirmări.

De altfel chestiunea aceasta a fost arătată în plin parlament român, de Marghiloman, când era prim ministru în 1918, la Iaşi:

> *„Alături de d. Brătianu (?), Rusia, ca aliată a României, trata pacea cu Germania, oprind pentru ea Moldova şi cedând Muntenia Austriei. Acest lucru mi-a fost afirmat de ministrul german Kriege. D-l Brătianu ştie de lucrul acesta"* ? [1]).

De asemenea a fost confirmată şi autorului acestor rânduri încă din anul 1922 de către generalul Răşcanu, fost ministru de război.

Va se zică, după răpirea Basarabiei în 1812, după a doua răpire a sudului Basarabiei în 1878, venea acum, în 1916—17, pur şi simplu împărţirea României şi dispariţia ei de pe harta Europei. Iar dacă lucrul acesta nu s-a întâmplat, cauza a fost revoluţia rusească, survenită la timp pentru a opri executarea planului ţarist. In învălmăşeala de atunci, proaspetele soviete ocupate cu masacre nu s-au mai gândit decât să încheie o grabnică pace cu inamicul pentru a-şi concentra toate forţele înlăuntru, uitând astfel România şi Gurile Dunărei şi Dardanelele. Basarabia s-a putut astfel deslipi de acaparatoarea ei şi s-a întors la matcă. Dar venindu-şi repede în fire, la pacea generală din 1919 Sovietele reclamară din nou acea Basarabie,*pământ rusesc,* iar de atunci încolo o reclamă mereu, toată atenţia U. R. S. S.-ului fiind iarăşi îndreptată asupra României, a Bosforului şi a Dardanelelor.

Lupul păru-şi schimbă, dar năravul ba.

* * *

Părerile lui Carp.

Ziceam mai sus [2]) cu privire la războiul din 1877, că convingerile lui Petre Carp erau, de pe atunci „prea

---

1) Dar repetăm că Rusia nu trata cu Germania, ci cu Austria.
2) Volumul I, p. 211.

înrădăcinate pentru ca să poată el sconta viitorul pe baza unei întâmplări, în loc să-l prevadă pe baza unei judecăți. Adevărat că întâmplările sunt de domeniul posibilităților, dar un om de stat, care nu poate avea în vedere decât siguranța patriei, trebuie să judece numai în cercul calculelor probabilităților, nu și într'acel al posibilităților. Ca atare, fantoma slavismului care e gata să ne înghită neputându-l părăsi pe Carp nici o secundă... el spusese atunci: Să nu ne unim cu Rușii, căci cine ne garantează împotriva lor..."?

Consecvent acestor păreri, Carp a putut fi realizatorul alianței României cu Puterile Centrale pentru a asigura existența viitoare a patriei sale. Văzând în clipele conflagrațiunei universale că această politică e gata să se năruie, a luptat — în Parlament și în Consiliile de Coroană — cu toată puterea convingerei sale pentru a împiedeca România să stea *încăodată* alături de dușmana ei de moarte, contra căreia „cine ne garantează"?

Calculele *probabilităților* erau atât de bine făcute, încât prevederile lui Carp s'au adeverit întocmai. Dacă *în lumea posibilităților* ele au fost răsturnate, aceasta s'a întâmplat spre cel mai mare bine al României, dar nu schimbă întru nimic justeța vederilor sale, care au avut o valoare profetică.

In urma celor mai sus arătate, paradoxalul „Doresc să fiți învinși, fiindcă *victoria* voastră ar însemna *ruina țării*" ia în fața Istoriei o atât de dureroasă însemnătate, încât generațiile viitoare vor trebui să conteze cu acel paradox, care exprimă o veșnică poziție de apărare în fața unei veșnici amenințări.

CAPITOLUL XIII

Guvernele Averescu, Marghiloman şi Coandă, 1918

(Armistiţiul. Pacea separată. Sfârşitul Războiului)

Am spus, şi acum trebuie să dovedim, că pacea separată din care trebuia să iasă o nouă hartă a Orientului de pe care România urma să fie ştearsă, o urmărea Rusia cu Austria, nu cu Germania. Toate interesele acesteia erau potrivnice dispariţiei României din concertul Sud-Est European, politiceşte şi economiceşte, fiindcă în al său *Drang nach Osten* Germania avea nevoie, pentru a nu fi la discreţia Rusiei sau Austro-Ungariei, de o România întreagă cu bogăţiile ei întregi. Şi vom vedea îndată nu numai că aşa era, dar vom vedea cât a luptat Germania pentru a păstra integritatea României.

Armistiţiul Puterilor Centrale cu Rusia şi cu România. (Decembrie 1917).

La 7 Decembrie 1917 st. nou se încheie armistiţiul între Puterile Centrale şi Rusia Sovietică, şi la 10 Decembrie se încheia armistiţiul cu România. Aceasta se întâmplase în urma cererei Sovietelor de a trata ele armistiţiu pentru întreg frontul ruso-român. Cu consimţimântul miniştrilor aliaţi, guvernul din Iaşi fu constrâns să primească suspendarea de arme [1]), a cărei urmare trebuia să fie în mod firesc încheerea unei păci separate.

---

1) Clémenceau şi Sonino au fost foarte potrivnici încheierei armistiţiului şi păcei separate.

Guvernul General Averescu (27 Ianuarie 1918).

In vederea acestui eveniment, Ionel Brătianu își prezintă Regelui demisia și Generalul Averescu fu însărcinat cu alcătuirea unui nou cabinet, format din oameni cât se putea din afară de grupările politice: Matei Cantacuzino, C. Argetoianu, General Culcer, Sărățeanu, Fotin Enescu și Luca Niculescu (27 Ianuarie 1918, st. vechi).

Acestora — sau mai bine zis Generalului Averescu — incumbă delicata sarcină de a trata cu inamicul încheierea păcii. El trimise, prin frontul inamic, o delegație spre a lua contact cu oamenii politici rămași la București.

Carp, care ținea la ideia sa: o pace cu restabilirea granițelor dinainte de război, deci implicit Dobrogea întreagă, credea — și Mackensen era de părerea sa — că Germania nu ne-o va putea acorda decât tratând cu alt rege decât cu acel care declarase războiul. Ca atare el comunică acestei delegații trimisă de Averescu la București o declarațiune, care a fost și publicată în presa bucureșteană de atunci:

Carp și Regele Ferdinand I.

> *„In numele d-lui P. P. Carp, fost prim ministru, d. Lupu Kostaki, girant al ministerului de interne, a comunicat delegațiunii venită săptămâna trecută din Iași pentru a trata prelungirea armistițiului, declarațiunea următoare :*
>
> *„D-l P. P Carp vă roagă să supuneți respectuos Majestății Sale că, după părerea lui, chiar dacă Regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămânerea lui pe tron ar da loc la o serie de convulsiuni, care ar face dinastia imposibilă și ar îngreuia vindecarea rănilor cauzate printr-o politică fatală".*

Iar lui Marghiloman, mai târziu, la 11 Februarie, îi zise:

> *„Am spus lui Kühlmann ca să nu conteze pe mine dacă păstrează pe Rege și Dinastia; în acest caz trebuie depe acum să vadă în mine un conspirator".*

Iar Marghiloman adaogă:

„Carp conspirant. Et à son âge" [1]).

Până la sosirea lui Kühlmann la Bucureşti, Carp fusese însă sigur că dinastia va fi schimbată şi că Dobrogea ne va fi restituită întreagă.

Doctorul Antipa, care era pe atunci girantul Ministerului de Domenii, spune următoarele:

> *„In politica externă Petre Carp nu era bine orientat. Astfel când în timpul tratativelor din iarna 1918 am aflat de la un profesor german, originar evreu din România, că Dobrogea ne va fi luată, fiind promisă de împăratul Germaniei Bulgarilor* [2]), *eu m'am dus la Carp să-i spun lucrul acesta, iar el mi-a răspuns:* Am Dobrogea în buzunar". *Carp îşi lua informaţiunile în materie de politică externă de la Mackensen, care era în adevăr un fel de vice-rege al ţării ocupate, dar care făcea strategie şi administraţie, nu diplomaţie. Politica se elabora la Berlin şi la Viena, nu aici. Dovadă a fost trimiterea lui Kühlmann la Bucureşti...* [3]).

Atitudinea Germaniei faţă de România. Lupta dintre partidul militarist şi cel diplomatic.

Dar Carp nu era chiar atât de rău informat. Partidul militar german fusese, tocmai până la acea epocă (Ianuarie 1918), cel care avusese pretenţia să conducă şi diplomaţia în timpul acelui război. El voia să încheie cu România o pace cât mai onorabilă pentru învinşii şi cât mai grabnică, spre a putea scoate toate forţele militare din ţară şi să le arunce împotriva frontului de West, unde războiul trebuia dus *à outrance.* Dar acestui partid, numit la Berlin al „Rolanzilor furioşi", începu să se opună din ce în ce mai mult partidul diplomaţilor, inspirat de Austria, care dorea în Europa pacea generală, iar cu România pacea ruşinoasă. Reprezentanţii acestei păci erau la Viena Czernin şi la Berlin Kühlmann [3]).

---

1) Al. Marghiloman, o. c. III, p. 371.

2) Czernin („Im Weltkriege") zice chiar că aceasta fusese o condiţie sine qua non a intrării Bulgarilor în război.

3) Conversaţie orală cu d. Dr. Antipa.

Principesa Blücher, de origină engleză, notează în foarte interesantele sale Memorii [1]) următoarele :

Notele Principesei Blücher.

„Berlin. Ianuarie 1918 — Ludendorff și Kühlmann numai că nu s-au bătut. Săptămâna trecută au fost între ei niște scene violente. Se spune că Kühlmann, acest om cu atâta sânge rece și deobicei atât de stăpân pe sine, a avut o criză de depresiune morală... Se spune că nici nu se poate descrie violența scenei dintre Ludendorf și Kühlmann, săptămâna trecută. Au țipat (hurlé) unul la altul atât de tare, încât se auzeau glasurile lor până la etajul al patrulea...“

Expunerea lui Ludendorff.

Și iată ce spune Ludendorff el însuși : [2]).

„N'aveam nici un motiv de a încheia cu România o pace prea aspră (einen Gewaltfrieden). Pentru condițiunile pe care urma să i le impună, Germania trebuia să se gândească și la viitoarea pace generală, iar din încheierea acesteia ea nu avea nici un interes să iasă o Românie slăbită.

„...Trecerea Dobrogei în mâinile Bulgarilor, după cum doreau aceștia, nu era un lucru folositor pentru viitorul Germaniei. De asemenea Ungaria nu trebuia să facă anexiuni pe spinarea României.

...N'aveam nici o rezervă de arătat pentru ocuparea Basarabiei și pentru menajarea armatei românești. Se cerea numai, pentru a exclude orice surpriză din partea României [3]), ca Regele și familia sa să părăsească țara până la încheerea păcii generale. Insă Austro-Ungaria se temea de viitoarea influență politică și economică a Germaniei în România. Contele Czernin trimise ca atare, fără cunoștința noastră, pe fostul lor atașat militar (Randa) *la regele României la Iași pentru a-l asigura că e gata să încheie cu el o pace onorabilă.*

---

1) „Notes intimes de la Princesse Blücher“ (Payot, Paris) p. p. 201 și 203.

2) Erich Ludendorff: Meine Kriegserinnerungen, 1914—1918 (Berlin 1921) S. 156 (Volksausgabe).

3) Um jede Überraschung durch Rumänien auszuschlissen.

„Din această împrejurare, ca și din altele de mai târziu, au ieșit din tratativele cu România, de la început, niște jumătăți de măsuri și o lipsă de claritate, care vor caracteriza toată pacea aceia.

„Conducerea tratativelor fusese mai întâi încredințată mareșalului von Mackensen, dar acesta se văzu în curând paralizat de Austro-Ungaria. La 24 Februarie (st. nou) conducerea fu luată de diplomați. Ea merse tot crescând în mâinile contelui Czernin. Secretarul nostru de Stat von Kühlmann nu s-a pus astfel în evidență precum ar fi cerut atât prestanța cât și situația noastră militară. M-am adresat de mai multe ori Cancelarului pentru a grăbi lucrurile, dar el a răspuns cererile mele cu o pasivitate, care învedera deosebirea ce exista între felul meu de a gândi și acel al guvernului".

Va să zică, până la 11/24 Februarie 1918 situația păcei noastre stătuse încă în mâinile partidului militar german, care voia să ne-o facă cât mai puțin aspră, să ne lase Dobrogea, să interzică anexiunile pe care le voiau Ungurii la granița Carpaților, să ne dea Basarabia și să ne lase armata intactă. Iată de ce Carp, care era bine orientat, spusese d-rului Antipa : „Am Dobrogea în buzunar", și iată de ce, a doua zi după ce Czernin și Kühlmann luaseră „afacerea" în mâinile lor, spusese el acestuia din urmă : „Dacă păstrați pe Rege și Dinastia, să nu mai contați pe mine; mă voi face conspirator".

Austria are cuvântul.

Dar lucrurile merseră după voia Austriei, nu după a Germaniei — după cum, profetic, spusese Carp lui Bülow la Roma, cu patru ani în urmă : „Politica Triplei Alianțe e condusă de Viena, nu de Berlin".

Preliminările păcei separate. (Februarie 1918).

La Buftea, în casa lui Barbu Știrbey, se întâlniră generalul Averescu și Mareșalul Mackensen, în ziua de 19 Februarie 1918, pentru a pune la cale începutul tratativelor de pace pe care urma să o impue României contele Czernin și domnul von Kühlmann.

Patru zile mai târziu, la 23 Febr., se mai întâlniră pe linia frontului, la Răcăciuni, Regele Ferdinand cu Czernin. Abdicarea Regelui nu fu cerută „de teamă ca acesta, ca să-şi salveze situaţia, să nu se pună iar în fruntea armatei sale, prelungind astfel războiul, ceiace ar fi contrazis interesele noastre momentane“ ar fi zis Czernin [1]). El puse însă brutal, sub ochii Regelui, condiţiunile de pace — în 9 puncte, care au fost în urmă transcrise de Regina Maria, spre ştiinţa poporului ei [2]) :

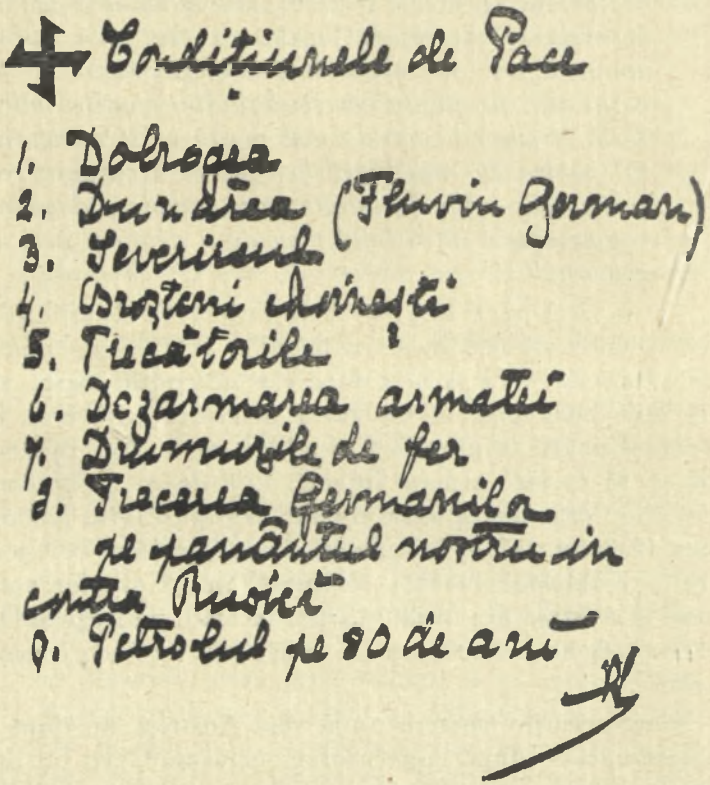

✠ Condiţiunile de Pace

1. Dobrogea
2. Dunărea (Fluviu German)
3. Severinul
4. Broşteni Moineşti
5. Trecătorile
6. Dezarmarea armatei
7. Drumurile de fer
8. Trecerea Germanilor pe pământul nostru in contra Rusiei
9. Petrolul pe 80 de ani

Iată care era deosebirea între punctul de vedere german şi cel austriac, sau mai bine zis între politica militarilor şi acea a diplomaţilor. Iată de ce Rolandul Fu-

1) C. Xeni, o. c. p. 396.
2) „Universul“ din 11 Martie 1936.

rios era să se bată cu Kühlmann la Berlin în Ianuarie trecut.

La Iaşi, în două Consilii de Coroană se hotărî primirea acestor umilitoare condiţiuni, şi în afară de Take Ionescu care ţipa contra şi de Ionel Brătianu care intrase din nou în mutismele sale, toţi oamenii politici fură de părere că suntem siliţi să intrăm „în întunericul păcei germane", după cum, foarte pitoresc, se exprimase Regina Maria.

Protocolul de la Buftea (5 Martie 1918).

La 5 Martie se încheiă la Buftea condiţiunile preliminare ale păcei. Generalul Averescu nevrând să rămâie în Istorie cu iscălitura sa sub acel tratat, demisionă cu întregul său cabinet, încredinţându-se puterea şi misiunea de a iscăli pacea lui Alexandru Maghiloman, care făcu de mai multe ori drumul între Bucureşti şi Iaşi, până, abia la 7 Mai 1918, se încheiă însfârşit, la Cotroceni, în sala de alături de cea unde fusese Consiliul de Coroană de la 14 August 1916, *pacea germană,* cum fu ea numită. Pierdeam Dobrogea şi lanţul Carpaţilor [1]), ni se dezarma oştirea, ni se subjuga viaţa economică, dar primul ministru telegrafiă Regelui :

Pacea de la Bucureşti (7 Mai 1918).

„Am adânca mulţumire să comunic Majestăţii Voastre că pacea s-a încheiat. Tratatul a fost semnat la ora 12. El va purta titlul de Pacea din Bucureşti..." [2]).

Carp şi Kühlmann.

Carp era exasperat. El spunea la toată lumea : „Pacea aceasta va fi revăzută la pacea generală". Iar lui Kühlmann :

— Aceasta nu este o pace".

— „Nu puteam să mă întorc fără ea la Berlin" răspunse acesta. „Mi s-ar fi aruncat cu pietre".

Iar Carp :

— „Uite un lucru care pentru d-ta ar fi fost foarte neplăcut... dar pentru Istoria Lumii !..." [3]).

* * *

1) Ludendorff scrie (o. c. p. 156) : „In urma presiunilor contelui Czernin, *şi cu toată opunerea Germaniei,* s-a permis Ungariei însemnate anexiuni teritoriale".

2) Al. Marghiloman, o. c. III, p. 510.

3) „Ich würde gesteinigt" — „Für Sie wäre das sehr unangennehm gewesen... Aber für die Weltgeschichte. (Comunicat de d. Al. Pisoski).

Carp pleacă la Ţibăneşti. (8 Mai 1918).

A doua zi, Marţi 8 Mai, Carp plecă la Ţibăneşti. Marghiloman notează (p. 519) :

„Vom avea un focar mai puţin". El se credea definitiv stăpân pe situaţie, pentru un timp foarte îndelungat.

* * *

Dar mai stăpână pe situaţie decât Marghiloman a fost Istoria.

Armistiţiul general (11 Noembrie 1918).

La începutul lui Noembrie Austro-Ungaria, slăită de puteri şi cedând presiunii diplomaţilor ei, capitulează în faţa duşmanului. Trei zile mai târziu, la 6 Noembrie, Regele Ferdinand cere primului său ministru demisia, însărcinând cu un guvern provizoriu pe generalul Coandă. La 10 Noembrie armata e din nou mobilizată, pe picior de război, şi la 11 Noembrie se încheie pe toate fronturile Europei marele armistiţiu general — 11 Noembrie 1918.

De acum încolo intrăm în perioada păcei. De două ori pace : una pentru omenire, cea foarte dubioasă, şi alta pentru Carp, veşnică.

CAPITOLUL XIV

Pace

Conferinţa păcei se deschise la Paris la 29 Noembrie 1918. Abia o lună mai târziu, la 20 Decembrie, generalul Coandă demisionă, fiind înlocuit cu Ionel Brătianu, cel care fusese înlăturat în Ianuarie trecut, fiindcă era autorul declaraţiei războiului pierdut, şi căruia trebuia să i se dea din nou toate onorurile pentru că era acum autorul declaraţiei războiului câştigat.

Guvernul Ionel Brătianu. (20 Decembrie 1918).

Dar între timp România, înainte de încheierea păcei, ieşise din învălmăşeala aceasta mărită de două ori. In primăvara 1918 se făcuse, oficial, încorporarea Basarabiei la Patria Mumă, iar la 1 Decembrie 1918 avusese loc la Alba-Iulia „Adunarea Naţională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească" care decretase „Unirea lor şi a tuturor teritoriilor locuite de ei cu România".

Basarabia şi Ardealul.

Se spune că Petre Carp ar fi exclamat : „România are atâta noroc, încât nu-i trebuie oameni de Stat".

* * *

Pentru subiectul cărţii de faţă, ceiace a urmat nu mai are însemnătate. A urmat pacea, şi sforţările lui Take Ionescu de a capta buna voinţă Marilor Puteri în favoarea noastră — a lui Clemenceau mai ales, care foarte nu ne ierta pacea dela Bucureşti — şi a urmat, în primăvara 1919 ocuparea militară a Ardealului, apoi lupta dispe-

Tratativele de pace.

rată dusă de Brătianu pentru obținerea Banatului, pe care-l reclamau Sârbii, întreg; și din nou eficaciul amestec al Reginei Maria, care se duse în Martie la Paris, căpătând pentru țara ei promisiunea de a i se da Banatul cu Timișoara (minus Torontalul) — pe care-l căpătarăm în urma pacificării Ungariei, făcută de armata română care intrase victorioasă la Buda-Pesta. în August 1919.

Sfârșitul acesta Carp nu-l mai apucă. Dar trăi încă destul pentru a ști că acum viitorul țării era, pentru o vreme cel puțin, asigurat. Așa încât, iubitor de neam cum era, îi fu îngăduit să închidă măcar ochii liniștit.

Carp în fața Comisarului Regal (Mai 1919).

Și încă nu cu totul, căci dușmanii lui găsiră cu cale să-i mai stânjenească odihna pe care o căuta, bătrân de 81 de ani trecuți, la Țibănești.

In Mai 1919 se înfățișă acasă la el un Comisar Regal pentru a-i cere informații ! ! In urma acestui interogator o parte din presa liberală anunță că „ prin *destăinuirile* bătrânului om de Stat s'a putut stabili rolul jucat de.... (numele acestor domni nu importă), statornicindu-se astfel vinovăția persoanelor sus numite în chestiunea complotului antidinastic (?)".

Răposatul C. Costa-Foru scrise atunci un foarte judicios articol [1]) intitulat „Petre Carp calomniat".

> *„Incercarea aceasta de a pune pe Petre Carp în ipostasa de delator este o neroadă calomnie, al cărui odios cade asupra calomniatorilor, iar nu asupra calomniatului".*
>
> *„Nu sunt dintre amicii nici politici, nici personali ai bătrânului fruntaș al țării, dar îl cunosc îndestul pentru a-i admira caracterul totdeauna cavaleresc de om mândru și întreg, conștient de propria lui valoare, precum și de respectul ce i se datorește".*
>
> *„Sunt absolut sigur că la întrebările ce-l privea pe dânsul, Petre Carp a răspuns deschis, fără inconjor, revendicând boierește toată răspunderea*

1) Ziarul „Adevărul" din 20 Mai 1919.

credinţelor, cuvintelor şi faptelor sale; iar în ceiace priveşte pe alţii, Petre Carp, privind de sus pe comisarul regal, desigur că l-a trimis să ceară asemenea informaţii de la cei de meserie poliţişti".

E mai mult decât probabil că lucrurile s-au întâmplat întocmai aşa, dar nu mai puţin adevărat este faptul că a putut să se întâmple şi lucrul cellalt : Petre Carp în faţa comisarului regal !

* * *

Curând după aceia Carp, simţindu-şi puterile puţine, scrise unui prieten pe care ar fi dorit să-l mai vadă : „S-a apropiat funia de par !"

Moartea lui Carp (Tîbăneşti, 19 Iunie 1919).

Se apropiase atât de mult încât la 18 Iunie, într'o Sâmbătă dimineaţă, bătrânul om de Stat intră într'o comă apoplectică, care ţinu 34 de ore.

Duminică la 7 seara, 19 Iunie 1919, el îşi dete sufletul. Avea 82 de ani fără zece zile.

A fost îngropat în grădină, în marele parc de la Ţibăneşti, drept în faţa drumului dincolo de care se înalţă bisericuţa cea în care odihnesc părinţii lui, Petre şi Smaranda [1]) şi bunicii, Ion şi Safta, şi străbunul Gheorghe Carp banul. Şi văduva lui l-a aşezat într'un sarcofag de marmoră, alături de fiul lor, viteazul locotenent mort pentru patrie — şi sarcofagiile sunt într'un mauzoleu de beton armat — şi desigur că nici marmora nici betonul n'au fost alese la întâmplare, ci ele trebuie să însemne: un suflet imaculat în toată veşnicia ! [2]).

* * *

1) Ei au fost în urmă desgropaţi şi osemintele le-au fost aşezate în mauzoleu.

2) Sarcofagul este imitat după acela al lui Scipione Africanul de pe Via Appia de lângă Roma, şi pe laturile lui sunt săpate două maxime de ale lui Schopenhauer :

Cugetările lui Schopenhauer de pe sargofagul lui Carp.

Când pretutindeni domneşte greşala
adevărul îşi ridică privirea.
către zăul său ocrotitor : „Timpul",
care-l îndeamnă spre biruinţă,
a cărui bătae de aripi este însă atât
de largă şi de înceată, încât omul moare
înainte de a o vedea împlinită.

Comentariile presei.

Cum s'a răspândit în țară vestea morții lui Petre Carp, deodată toată lumea își dădu seama pe cine avusese, pe cine pierduse.

Un adversar politic se spovedi:

„I-am fost adversar toată viața, pentru că era un conservator convins, în accepția strictă a acestui cuvânt... Dar în pletora de politicieni care au condus țara românească, Petre Carp se ridică viguros, ca o impresionantă excepție, ca un om de convingeri pe care le apăra și le exprima fără teamă, ca un om căruia puterea i-a fost mereu mijloc și nu scop, așa că o arunca cu dispreț de la sine oridecâteori ar fi trebuit să-i sacrifice o convingere; în fine ca un om incapabil de a face transacție cu onoarea.

„A fost ceva tragic în viața lui. Nu era numai nepotrivit cu moravurile politice ale țării sale, dar era și nepotrivit cu vremea în care trăia. Ca conservator părea născut cu un secol prea târziu, căci inclinațiunea lui pentru autocratismul luminat și blând, pentru democrație, era din alte vremi. Ca om era născut cu un secol prea devreme, căci cu aptitudinile sale, cu gândirea sa francă și leală, ar fi putut poate deveni un mare conducător al poporului...“

Și dacă astfel vorbeau adversarii, prietenii, firește că trebuiau să-l fi judecat și mai bine:

„A fost omul credinței, al ideii, al luminii celei adevărate și din acest punct de vedere a fost genial în toată accepțiunea cuvântului. O viață întreagă a condus România cu credința și cu ideea lui, departe de glorie dar aproape de datorie. A aruncat sămânța, pentru ca totdeauna alții să

Iar din cealaltă parte:

Acel ce caută a împinge înțelepciunea
generații sale spre progres,
se va izbi pururea de împotrivirea timpului
în care trăește...
Viața omului este scurtă, dar adevărul
dăinuește și lucrează în depărtare.
Să grăim adevărul!

vină să culeagă rodul şi nici odată totuşi nu a venit să revendice pentru el ideia lui din care s'au împărtăşit alţii cu atâta abondenţă.

„Ca şi filosoful de la Iasnaia-Poliana, a luptat neîncetat pentru binele ţării lui, cu arma credinţei şi a ideii înălţătoare, şi când a crezut că nu mai poate trăi de cât pentru gândul şi credinţa lui, s'a retras în liniştea Ţibăneştilor fără să ştie că pe urma lui se târau toate conştiinţele cinstite, toate ideile sănătoase, toate credinţele nestrămutate din această ţară.

„Spirit fin, pătrunzător al lucrurilor, ironic cu nechemaţii, delicat cu cei ce luptau pentru o ideie, biciuitor tăios al necinstei, Petre Carp a ştiut chiar atunci când trebuia să fie biruit să-şi încunune retragerea cu o aureolă strălucitoare, lăsând un vid în jurul adversarului".

„De aceea moartea lui Petre Carp ni se pare ireparabilă. Ni se pare că a dispărut o fiinţă care veghea la căpătâiul acestei ţări, un punct de reazim care sprijinea întreaga noastră alcătuire politică, un apărător sincer, o santinelă neadormită, căreia i-am încredinţat întreg viitorul neamului nostru şi întreaga bogăţie ce am moştenit-o din părinţi." [1])

Petre Ciorăneanu scria în „Argus": [2]).

„Fost-a Petre Carp un om pe care contimporanii săi să nu-l fi priceput? De loc. A fost foarte bine înţeles de toţi politicianii noştri, atât de bine înţeles, încât a fost veşnic un caz de conştiinţă pentru ei. Aici stă secretul antipatiei de care s'a bucrat Petre Carp. El a fost o forţă care a dominat.

„Fost-a el un nepricepător al vremurilor şi al oamenilor acelor vremuri? Iarăşi nu. Un reacţionar care de pe banca ministerială învăţa că libertatea nu se cere, libertatea se ia. *Un reacţionar*

1) *Presa* din 25 Iunie 1919. Articol neiscălit.
2) *Argus* din 27 Iunie 1919.

omul care se plângea că s'au călcat libertăţile Românilor?... Un reacţionar omul care a spus: Imputarea ce vă fac este că democratizarea la noi a venit de sus în jos, iar nu de jos în sus. Omul care a spus că: democraţia voastră este o democraţie budgetară, iar nu o democraţie a muncii... Şi iată că acea democraţie budgetară, care nu-i poate fi recunoscătoare pentru această sângeroasă definiţie, a făcut din Carp un Junker prusian.

„Nu, Carp n'a fost un reacţionar, a fost un mare educator, un profesor de energie cetăţenească.

„...El nu a alergat după popularitatea scumpă demagogiei politice. Ca şi sămănătorul din parabolă el a svârlit sămânţa pe ţarină, şi ea a putut cădea şi pe bolovani şi pe pământ fertil. ...De sigur, Carp n'a fost un optimist; de aici şi judecată sumară a celor grăbiţi superficiali, că el a fost negativ. Ce-a fost totuşi mai constructiv decât ideile pe care le-a răspândit el din tinereţele sale? Nu este Carp, care încă dela 1881 formulà un întreg program de reforme sociale cari trebuiau să mobileze încăperile goale, şi astăzi încă, ale edificiului nostru politic :

„Noi când am procedat la organizarea noastră politică, n'am priceput că pe lângă organizarea politică, trebue să avizăm şi la reorganizarea noastră socială..., libertatea nu este decât un vas care valorează prin conţinutul său. Odată ce am obţinut Constituţiunea noastră liberală, valoarea ei va atârna de conţinutul ei...

„Nu a fost Carp care formulà în faimosul său discurs-program din 1881 (Discuţia bugetului 81-82) necesitatea de a se da micii proprietăţi ţărăneşti condiţii prielnice de viaţă? Şi nu a fost Carp acela care, la 1888, punea capăt celor zece ani de jaf în averea domenială a Statului, ce curseseră dela împroprietărirea însurăţeilor (jaf făcut în folosul acelei „burghezii bugetare" de care vorbea la 1881), împroprietărind ţăranii pe 600.000 hectare de moşii ale Statului?

„Nu a fost Carp, care tot la 1882, preconiza necesitatea de a se organiza şi ajuta micii meseriaşi? Nu este Carp care cerea în acel program monopolul cârciumilor la sate în folosul şcoalei şi bisericii rurale? Nu este tot dânsul care cerea exonerarea comunei rurale de sarcinile administrative, pentru a se putea desvolta în libertate, devenind acea celulă organică sănătoasă a unui stat civilizat, a cărei existenţă, altfel decât pe hârtie, ne-ar fi cruţat atâtea dureri?

„Şi tot Carp cerea de atunci încă, să se sustragă magistratura de sub înrâurirea politică, căci, spunea dânsul: „o ţară în care averea omului, adică rezultatul muncii sale, atârnă de politică, acea ţară ar fi în curând în prada anarhiei sau în prada străinului.

„Şi dela toate aceste reforme şi încă dela reorganizarea administrativă şi cea şcolară, Petre Carp aştepta ceeace era o necesitate naţională, un regim parlamentar conform unui regim liberal.

„Unele din aceste reforme au fost înfăptuite mai mult sau mai puţin schilod de alţii; altele, Petre Carp a avut satisfacţiunea să le realizeze chiar dânsul. Şi printre acestea, una din cele mai importante, introducerea etalonului de aur, în pofida unor îndărătnici agiatori, este cea care a putut păstra neatinsă sănătatea financiară a Statului român până astăzi, punându-l în poziţiune să reziste chiar inflaţiunii fiduciare de care suferă de pe urma războiului.

„Constructiv şi practic, desigur că a fost Petre Carp şi în politica externă, tărâm pe care chiar detractorii săi cei mai înverşunaţi nu-şi pot permite luxul de a-i contesta rolul determinant în acea chestie a Dunării, arzătoare acum treizeci şi cinci de ani, dureros de sensibilă şi actuală astăzi. Chestiune, dezlegată atunci cu discernământ patriotic de Petre Carp, a cărei constantă grijă în apărarea intereselor primordiale ale ţării, legate de dreptul nostru suveran asupra marelui fluviu

românesc, fusese de a nu ne da „aerul măcar cum că am putea fi un instrument în mâinile Austriei în contra Rusiei, sau un instrument în mâinile Rusiei contra Austriei". (Cam. 3 Dec. 1881).

„Căci conceptul politic al lui Petre Carp în chestiunile externe a fost constant acesta: România, țară mică, care prin firea lucrurilor era să intre mai curând sau mai târziu în orbita uneia din marile constelațiuni politice, trebuia, față de avantajele economice și politice ce putea oferi, să-și fixeze astfel poziținea sa încât intrând în trajectoria uneia din aceste constelațiuni, să nu riște să fie târîtă fără voia ei de curentul gravitațiunii sale acolo unde propria-i suveranitate ar fi fost anihilată.

„Un reproș care s'a făcut lui Carp a fost lipsa sa de căldură, de interes chiar în chestia națională. Acuzațiune tot atât de nedreaptă, ca și celelalte, dar în contra căreia Petre Carp, ca în totdeauna, nu s'a apărat. Când se va ști însă că grațierile celor pedepsiți de tribunalul unguresc în „procesul Memorandului", se datoresc lui Carp, atunci numai se va pricepe că ceeace cei superficiali afirmau că este lipsa sa de simț național, era numai rezerva exterioară sub care marele om de Stat, în sistemul politic pe care-l concepuse, ascundea o inimă caldă de român. Cu părere de rău, în circumstanțele actuale, nu se poate spune mai mult..." [1])

Iată un rezumat, o sinteză, de cea mai rară calitate. Dar este altă chestiune, cea mai importantă din toate, fiindcă e cea cu care și-a început Carp cariera politică, în convingerea căreia a trăit, și în desamăgirea căreia a murit: chestiunea politicii externe.

Acelaș Costa-Foru de mai sus aduce la cunoștința

---

1) Chestiunea aceasta a grațierei Memorandiștilor prin intervenția lui Carp a rămas necunoscută până în ziua de azi. Poate d-nii Maniu, Vaida sau Goga ar putea să destăinuiască ceva.

posterității un fapt de cea mai mare importanță pentru înțelegerea caracterului acestui om extraordinar ce a fost Carp [1]):

P. P. Carp și Colonelul Hentsch.

„...In prezilele încheierii păcii dela București, zice acest jurnalist, *Germanii, adresându-se lui Carp pentru a trata condițiile* (dar trebuie să fie vorba de prezilele tratativelor de la Buftea, nu de a le încheierii păcii), *el le-a formulat în așa fel încât colonelul Hentsch, zâmbind, i-a spus:*

— *„Dumneata, d-le Carp, te crezi învingător, de ne pui atari condiții; uiți că ești învins!"*

— *„Noi, d-le colonel, nu suntem aci nici învinși, nici învingători; căci tractatele se fac pentru viitor, nu pentru trecut. Fac însă apel la patriotismul dv. ca să vedeți că interesul Germaniei cere o Românie puternică, neștirbită în granițele sale, stăpână pe gurile Dunării, cel puțin pe patru districte din Basarabia, cu cetatea Ackerman-ului, ca punct de reazăm, având o libertate politică și economică absolută și cu o stare materială cât mai înfloritoare. Noi suntem Germaniei cloșca cu ouăle de aur; nu ne ucideți".*

Și așa de bine a demonstrat această teză, bătrânul boier moldovean, că colonelul Hensch, adânc impresionat, a protocolat cele vorbite, le-a telegrafiat la Berlin și nu fără rezultat, căci bătrânul Carp i-a trimis lui Marghiloman vorbă că poate rupe tratatele cu Austriacii — căci cu contele Czernin lucra de preferință Marghiloman...

Țin detaliile acestea dela cei cari au participat la evenimentele de atunci, de la martori bine știutori.

Aceștia afirmă că niciodată Petre Carp n'a fost mai mare ca în orele de restriște. A avut momente în care s'a ridicat la înălțimi clasice, corneliane! Și îi cred."

---

1) Costa-Foru în „Dimineața" din 28 Iunie 1919.

Şi în sfârşiat, iată şi un articol din „Steagul" anonim, dar care cuprinde nu numai trecutul, dar şi viitorul acestei probleme [1]):

„In politica externă Petre Carp a rămas credincios sistemului adoptat de aproape toţi oamenii noştri de Stat de la 1835 încoace, şi mai ales de pe vremea tratatului de la Paris: politica de îngrădire împotriva pericolului rusesc, cel mai mare pentru românismul întreg.

Nu este contrazicere între Carp, care la 1870 declara că inima României este acolo unde fâlfâie drapelul francez, şi Carp de la 1914. La 1870 Franţa era încă aceeaşi care la 1856 se ridicase împotriva Rusiei. La 1914 Franţa era aliata Rusiei.

Dacă o fi adevărat că în ultimele timpuri Carp ar fi spus că s'a înşelat, atunci el făcea aluzie la credinţa lui în victoria germană. Din acest punct de vedere se înşelase. Din acea credinţă a izvorît propunerea lui de intrare în acţiune a României alături de puterile centrale contra Rusiei, spre deosebire de Maiorescu, partizan al neutralităţii. Prin aceeaş credinţă se explică atitudinea lui Carp în timpul ocupaţiei duşmane.

Convins că soarta României este în mâinile Germaniei învingătoare, el voia să asigure ţării sale situaţia cea mai bună cu putinţă faţă cu înfrângerea suferită. Cei ce l-au apropiat în acele vremuri, ştiu cât de demn a fost Petre Carp, ştiu cât a suferit când a constatat că Germania, momentan învingătoare, nu mai ţinea seamă de consideraţiunile pe cari un adevărat simţ politic ar fi trebuit să i le impue. El nu a consimţit niciodată să stea de vorbă pe bazele unei reduceri de teritoriu sau subjugări economice. Când duplicitatea germană a lăsat să se înţeleagă că preţul integrităţii noastre ar fi sacrificiul dinastiei, Carp n'a

1) Steagul, nr. 395, fără dată.

stat la îndoială să declare fățiș că sacrificiul trebuia făcut.

S'a bucurat cu toată suflarea românească de împrejurarea fericită că războiul pornit alături de Rusia pentru cucerirea Ardealului s'a sfârșit cu înfrângerea Rusiei și cu realizarea idealului național integral. A caracterizat adevărata situație prin observația că România are atâta noroc încât nu-i trebue oameni de Stat.

Dar nu s'a înșelat Petre Carp în privința pericolului permanent ce amenință românismul dinspre Răsărit. Adevărul concepției lui se va confirma după refacerea Rusiei..."

Și aceste se scriau în 1919!

Acuma, ca încheiere, cel mai frumos lucru din toate: o scrisoare — scrisoarea de condoleanță a Reginei Maria către văduva marelui om de Stat.

O transcriem în întregime, fiindcă elogiul celei care elogiază e la înălțimea elogiului celui care este elogiat, și fiindcă trebuie ca posteritatea să știe că în vremile de grele restriște prin care a trecut Țara Românească, au trăit oameni care au fost din toate punctele de vedere, la înălțimea situației:

Scrisoarea Reginei Maria către D-na Sevastia Carp (25 Iunie 1919).

Scumpă Doamnă Carp, [1])

Glasul meu îți va răsuna ca de dincolo de mormânt; totuși e un glas care trăiește, un glas care, în clipa când o astfel de nenorocire te-a ajuns, nu poate să rămâie mut. Ai avut mai mult decât partea D-tale de durere, și deși ne-a despărțit o crudă deosebire de păreri, niciodată n'am încetat de a mă gândi la D-ta și la durerea D-tale.

In primăvara 1917 m'am dus la Țibănești să văd bolnavii de febră tifoidă și am depus în numele D-tale un mânunchiu de lăcrămioare mirositoare pe mormântul lui Petre al D-tale [2]*), gândind că poate ca și mine plângi că nu poți vedea un mormânt care ți-este scump* [3]*).*

1) Textul scrisorii e în limba engleză.
2) E vorba de mormântul fiului lui Carp, locot. Petre.
3) Aluzie la mormântul prințului Mircea dela Cotroceni.

Știu că cel al cărui doliu îl porți acum, ne-a privit cândva ca fiind nenorocirea țării sale. Eram foarte mâhniți că un vechiu prieten de altă dată să fi cerut surghiunul nostru, dar am știut în totdeauna că bărbatul D-tale este credincios convingerilor sale. El era un luptător și noi îi stăteam în cale. Avea de ales între țara lui și noi; de aceea trebuia să fim jertfiți. Cu firea sa, îmi închipui că nu se putea gândi altfel. Dar deseori când vorbeam împreună, Regele și Eu, ne spuneam: Carp cel puțin trăește după convingerile sale; nu te poți supăra pe el, el crede că suntem nenorocirea țării sale.

Mai târziu, când s'a întors norocul, când visul României a fost realizat, Ne gândeam că poate bărbatul D-tale nu mai e supărat pe Noi, fiindcă tot ceeace crezuse el se surpase și tot ceeace crezusem noi se înfăptuise. Dar firește că n'am știut niciodată ce gândea el despre toate aceste. Eu, care foarte în deosebi eram combătută de el, am păstrat totuși un colț din inima Mea pentru bătrânul, cinstitul gentleman, care mi-a spus în viață deseori adevăruri.

Acum e în pace. Aibă Domnul sufletul său, și să-ți dea D-tale curaj și resemnare pentru a îndura această despărțire, care te va lăsa nemărginit de singură.

Iți trimt toată simpatia Mea, primește-o de la femeie la femeie, căci toți am pătimit, și durerea nivelează multe lupte, deschide multe porți.

Să te aibă Domnul în paza lui.

MARIA

25 Iunie 1919.

In fața unor astfel de înălțătoare simțiminte, nu mai e nimic de adăogat. Dacă Regele Ferdinand și Regina Maria l-au înțeles pe Carp, apoi posteritatea va trebui și ea să se închine, cândva, în fața adevărului.

Ne întrebam, la începutul acestei lucrări: „Din ce sfere venea Carp? Ce a cugetat și ce a realizat? Ce a

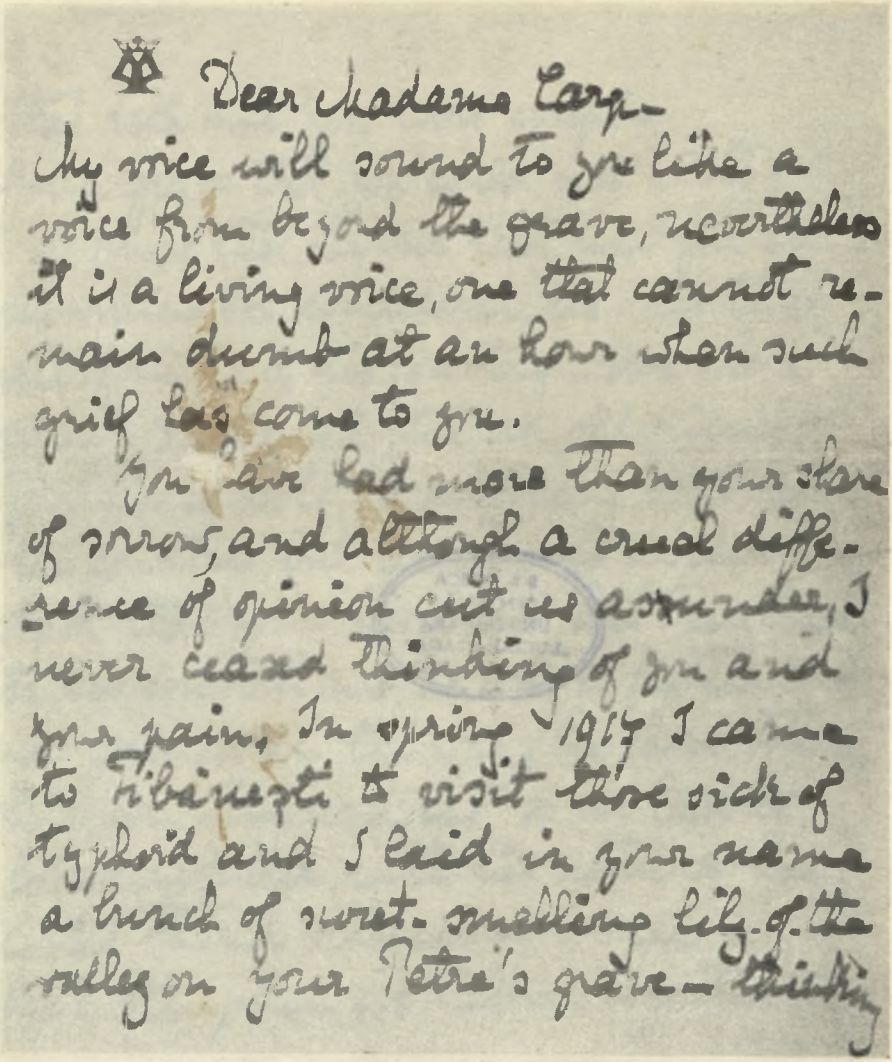

Dear Madame Carp—

My voice will sound to you like a voice from beyond the grave, nevertheless it is a living voice, one that cannot remain dumb at an hour when such grief has come to you.

You have had more than your share of sorrow, and although a cruel difference of opinion cut us asunder, I never ceased thinking of you and your pain. In spring 1917 I came to Sibiu to visit the sick of typhoid and I laid in your name a bunch of sweet-smelling lily of the valley on your Petre's grave— thinking

Scrisoarea Reginei Maria către doamna Carp

that like me you were weeping
for a grave that you could not visit.
I know that the one that now you are
mourning for, considered us once the
misfortune of his country - We were
much saddened that an old friend of
yours should vote for our being sent from
the country, but we always under-
stood that your husband had been true
to his convictions, he was a fighter and
we viewed in the way. he chose between
his country and us so we had to
be sacrificed, with his nature he
could not think otherwise I suppose -
But often, how we talked together the

King and I, we used to say to each-other: Carp at least lives up to his convictions, on ne peut pas lui en vouloir, il nous considère le malheur de son pays.

Later, when Ceaucescu turned, and the Roumanian dream was realised, we then thought that perhaps your husband, nous en voulait plus, because all he had believed in had crumbled and all we had stood up for had vanished but of course we never knows how he felt about towards the end.

I, whom he was quite especially against, always kept a corner in my

heart for the truest old gentleman who in my life had told me many a truth.

Now he is at peace - may God rest his soul and give you courage and resignation to endure a parting that will leave you terribly lonely - I send you all my sympathy, accept it as woman to woman, for all of us have suffered and grief leads many a strife, opens many a door -

God help you.

Marie.

June 25th 1919

rămas şi ce va rămânea de pe urma acestei treceri la orizontul politic al unui Stat adolescent?"

Nădăjduim că răspunsul a venit firesc de la sine, din înseilarea întâmplărilor acelei jumătăţi de veac, în timpul căreia s'a născut şi a crescut România.

Credem că a face, spre încheiere, o sinteză a personalităţii şi operei sale, devine inutil pentru cititorul atent şi nepărtinitor.

Se impune însă să mai arătăm, acum la sfârşit, cum privea Carp viitorul, ce credea „retrogradul" despre felul cum va trebui să se lichideze un trecut, care nu mai corespundea cu nevoile, cu ritmul vremii.

Interviewat asupra acestui lucru de d. N. D. Cocea, bătrânul pustnic de la Ţibăneşti îi spusese în 1913 :

— „Trecutul se va lichida prin revoluţie!"

Mirat la culme, Cocea îl întrebă :

— „Cum? Dv. spuneţi lucrul acesta?"

— „Da", răspunse Carp. „Nu văd altă mântuire pentru statul nostru decât într'o revoluţie. Sunt ani îndelungaţi de când o văd venind, cu ochii. Cangrena s'a întins aşa de mult, partidele politice şi clasele conducătoare sunt aşa de putrede încât numai cuţitul chirurgului ne mai poate scăpa de dezastru. Cine va face această revoluţie? Pătura conducătoare ? Ţărănimea ? Nu. Revoluţia viitoare va izbucni din însăşi intensitatea răului. Precum în organizmele intrate în descompunere vibrează şi se ridică germenii vieţei, tot astfel din putregaiul organismelor sociale căzute în decrepitudine se hrănesc şi se înalţă forţele noui ale vieţei. E un vechiu proverb românesc: cui pe cui se scoate. Alcătuirea politică actuală va fi sfărâmată prin chiar elementele de decadenţă, de slăbiciune şi de moarte pe cari le conţine. Răul va înceta prin însăşi întinderea răului.

Revoluţia se apropie. O văd cum vine şi cum creşte la sânul partidelor noastre politice şi mai ales în rândurile tinerimii conştiente care, mâine-poimâine, va lua locul generaţiilor de astăzi. N'o doresc pentru că nu doresc ţării acesteia frământări şi vărsări de sânge. Dar nu mă tem de dânsa. Toate popoarele cu adevărat mari au trecut prin zguduiri profunde şi au primit botezul sân-

gelui. Un popor ca și o credință, are nevoie de sacrificii, de entuziasm și de martiri. Martirii revoluțiilor nu și-au vărsat nici odată sângele în zadar. Și numărul lor mare nu mă sperie.

Carp făcu o pauză. Apoi termină cu o glumă :

— Popoarele sunt ca și șopârlele: oricât le-ai tăia coada, coada crește din nou. Și dacă doresc ceva poporului acestuia, care merita o soartă mai bună, e să nu-și precupețească niciodată sângele și coada.

* * *

Un an după moartea lui Carp a mai apărut într'un ziar — în „Dacia" din 26 Iunie 1920 — un articol în care se spunea :

„...Menirea lui Petre Carp a fost să arate celorlalți și să arate generațiilor viitoare adevăruri, de la care pornind, să poată făptui trainic și fecund".

„...Școala sa abia atunci se va întemeia, când personalitatea sa va scăpa din ghiarele patimilor politice... Statuia i se va înălța atunci, când ale multor contimporani iluștri vor cădea în ruină."

O statuie lui Carp? Pe-o piață a Capitalei? S'o prăfuiască „strada" și s'o înconjoare „pleba"?

Nu, mulțumim! Dar... un profil tăiat în stâncă, sus pe culmea Ceahlăului, asta da.

In stâncă — simbolul caracterului său — și pe culmea Ceahlăului — fiindcă privirea cuprinde de-acolo tot șesul Moldovei până la Prut și *până în zarea Nistrului...*

București, 1 August 1936.

CUPRINSUL

PAG.

CAPITOLUL I. — *Marele minister Catargi-Carp (18 Decembrie 1891 — 3 Octombrie 1895).* — Compunerea ministerului de la 18 Decembrie 1891. — Take Ionescu. — Ministerul Catargi-Carp şi ideia democraţiei. — Scrisoarea lui Petre Carp către un bărbat de Stat englez. — Cârmuirea masselor prin masse este o utopie. — Datoria societăţii este de a asigura bunul trai al celor mici şi slabi, şi de-a apăra pe cei slabi contra celor tari, zicea Carp. — Apelul către alegătorii din 4 Ianuarie 1892. — Administraţia. — Jandarmeria. — Spitalele. — Justiţia. — Ţăranii. Vânzarea bunurilor Statului. — Tocmelile agricole. — Şcoalele de meserii. — Drumurile. — Corpul tehnic. — Finanţe. — Armata. — Invăţământul. — Politica externă. — Opoziţie liberală. — Discursul electoral ţinut de Carp la 27 Martie 1892. — Ce este reacţiunea ? — Netoleranţa este unul din semnele reacţiunei. — Cum înţeleg liberalii libertatea. — Reacţiunea mai vine şi de la ideia ce-ţi faci despre Stat.— Partidele politice nu trebue să se bazeze pe clientela politică, ci pe program. — Toastul lui Maiorescu în cinstea lui Carp la înfiinţarea Clubului Constituţional. — Răspunsul lui Carp. — Activitatea guvernului de la 24 Februarie la 15 Iulie 1892. — Opoziţia lui Dumitru Brătianu. Moartea lui (8 Iunie 1892). — D. A. Sturdza este ales şef al partidului liberal (Iaşi 8 Noembrie 1892). — Redeschiderea Parlamentului în toamna 1892. Mesajul Regal. — Discursul lui Carp în Senat, în ziua de 30 Noembrie 1892. — Carp aduce încă odată omagiul său memorii lui I. C. Brătianu. — Liberalii şi conservatorii. Explicaţii istorice. — Rolul boierilor în revoluţia de la 1848. — Liberalii nu au lucrat la formarea unei adevărate democraţii.— Programul liberal de la Iaşi. Ce conţine el. — Intre conservatori şi junimişti nu mai erau în 1892 deosebiri de vederi. — Ce legitimează liberalismul liberalilor? — Sturdza, zicea Carp, nu l-a înţeles niciodată pe Brătianu. — Chestia moştenirei Bedmar. — Discursul lui Carp în afacerea Bedmar (4 Decembrie 1892). — Art. 7 din constituţie. — Legislaţia rusească şi engleză în chestiunea moştenirilor de proprietăţi rurale de către străini. — Codul civil trebuia pus în concordanţă cu Constituţia. — Aceleaşi concluzii le anunţă Carp la Senat (14 Dec. 1892). — Legislaţia din 1893. — Expunerea de motive la proectul de lege pentru şcoalele profesionale. — Practica trebue făcută în timpul studiilor, nu după. — Şcoalele de meserii. — Şcoala de silvicultură. — Şcoalele de comerţ. — Discursul lui

PAG.

Carp dela 4 Febr. 1893. — Legea meseriilor se bazează pe principiul că elevii trebuiau să facă, pe lângă teorie, şi practică. — Şcoala de agricultură de la Herăstrău. — Şcoala de silvicultură. — Şcoalele profesionale. — Şcoalele româneşti faţă de elementul străin. — Iarăşi chestiunea evreiască. — Discursul lui Carp de la 10 Februarie 1893. Şcoalele comerciale inferioare şi superioare. — Legile votate în complectarea legei meseriaşilor. — Chestiunea financiară. Deosebirea dintre liberali şi conservatori în această chestiune. — Politica împrumuturilor. — Discursul lui Carp de la 10 Martie 1893 asupra budgetului. — Politica împrumuturilor fusese adoptată şi de Ion Brătianu.— Cum a administrat Carp moşia sa Ţibăneşti. — Budgetul ţării în 1870, în 1893 şi în 1936 (vezi şi nota). — Nicolae Fleva. — Discursul lui P. P. Carp de la 16 Martie 1893 asupra budgetului ministerului de Domenii. — Istoricul de peste 40 de ani şi cel de peste 400 (vezi nota). — Răscoala ţărănească din 1888 şi atitudinea lui N. Fleva. — Cum se aplica legea vânzărei bunurilor Statului. — Budgetul ministerului de Domenii. — Legea Tarifului Autonom din 1891. — Legea Maximului din 1893. — Carp şi liberalii în chestia administraţiei centrale. — Spiritul legii Maximului. Intâmplările de la 5 Aprilie 1893. — Povestirea faptelor de Bacalbaşa. — Expunerea faptelor de Marghiloman. — Cum a expus P. P. Carp faptele, la Cameră, la 9 Aprilie. Nepopularitatea legei. — Carp revine la vechiul refren: „Ce este poporul?" — Agresiunea de la 5 Aprilie în contra lui Carp. — Carp îşi relevă singur meritele. — Incheierea discursului. Legea Maximului este votată. — Legea învoelilor agricole. Principiile ei. — Discursul lui Carp asupra legei Invoelilor Agricole de la 5 Mai 1893. — Iniţiativa Statului şi iniţiativa privată. — Teoria conservatoare a lui P. P. Carp. — Binele Statului trece înaintea binelui particularilor. — Ocupaţiile lui Carp în vara anului 1893. — Carp cunoştea gospodăriile agricole din toată ţara. — Staţiunile balneare. — Silvicultura. — Deschiderea Parlamentului la 15 Noembrie 1893. Mesagiul Regal. — Legea pentru crearea Băncei Agricole (Noembrie 1893). — Indreptăţirea legei. — Banca Agricolă era o bancă privilegiată. — Discursul lui Carp la desbaterile Adresei (1 Dec. 1893). — P. P. Carp şi Gh. Panu.— P. P. Carp şi D. Sturdza. — Carp şi Sturdza în Parlament. — Carp şi Sturdza în familie. — Discursul lui Carp la Cameră, în ziua de 17 Decembrie 1893, cu ocazia modificărei tarifului vamal. — Motivarea legei. — Articolele modificate. — P. P. Carp şi N. Fleva. — Consideraţiuni economice. — Modificarea legei Silvice (Ianuarie 1894).— Reforma şcolară. — Lupta exasperată a opoziţiei. — Demisia ofiţerilor de cavalerie (29 Ianuarie 1894). — Atacurile opoziţiei şi răspunsurile lui Carp (3 şi 4 Februarie 1894). — Alte agitaţii liberale, întrunirea dela Dacia. Capete sparte. — Carp răspunde lui Fleva la Cameră (4 Martie 1894). — Carp răspunde lui Sturdza la Senat (16 Martie 1894) .— Părerea lui Carp asupra raporturilor dintre partidele politice. — Carp face lui Sturdza o predică.— Efectele negative ale predicilor lui Carp. — Noui atacuri. Răspunsul lui Carp la 13 Decembrie 1894, la Senat. — Discursul lui Carp la Senat la 16 Decembrie 1894 (răs-

PAG.

puns lui P. S. Aurelian). — Noui ironii. — Preocupări economice. — Activitatea lui Carp în cursul anului 1894.— Pescăria. Exploatarea în regie. — Chestia legei minelor. — Necesitatea legei. — Principiile legei. — Expunerea de motive a legei (Februarie 1894). — Expunerea istorică și juridică a proprietății subsolului. — Deosebirea dintre proprietatea suprafeței și proprietatea minieră. — Necesitatea legiuirilor. — Considerațiuni juridice. — Prospecțiunea. Explorarea. Exploatarea. — Sistemul ca și modul de exploatare erau originale. — Ultimele dispoziții. — Campania opoziției împotriva legei. — Discursul lui Carp la Senat din 7 Febr. 1895. — Art. 2 din Constituție. — Art. 10 din Constituție. — Art. 7 din Constituție. — Dreptul de ocupațiune nu este o alienare. — Legea minelor folosește țăranilor. — Antistrăinismul. — Splendidă prelegere istorică. — Popor nou, suntem în perioada de asimilare. — Front în contra urei împotriva străinismului. — Carp și Mârzescu jurisconsulți. — Codul civil și chestia subsolului. Rezolvarea chestiunei. — Ce înseamnă colonizare. — Inițiativa liberă. — Rolul inventatorului (descoperitor de filoane). — Pac-pic-poc! — Beaumarchais. — Partea economică a legei. — Legea minelor mai mult o chestiune de viitor. — P. P. Carp și P. S. Aurelian în chestia socială. — P. P. Carp și N. Filipescu în chestia socială. — C. Mille și I. Nădejde. — Conservatorii fac și ei opoziție legei. — Discursul lui Carp la Cameră la 14 Aprilie 1895. — Intreitul scut al filosofului. — Pretinsa desbinare dintre conservatori. — Legea Minelor trece în Aprilie 1895. — Nouile legi miniere din 1924 și 1929. — Expunerea de motive a legei din 1924. — Privire retrospectivă. — P. P. Carp economist și financiar. — Budgetele Statului între anii 1862—1895. — Politica externă și regele Carol. — Tratatul din 1883 era secret. Urmările lui în politica internă. — Tratativele pentru reînoirea tratatelor. — Bülow și Goluchowschi la București. — Politica lui Bismark și a lui Caprivi în chestia tratatului. — Prințul Bülow și Regele Carol. — Bülow și Caprivi. — Intrevederea regelui Carol cu Caprivi la Berlin, 28 Octombrie 1891. — Incheierea tratatului de alianță la Sinaia, la 25 Iulie 1892. — Neo-antidinasticismul. — Căsătoria prințului Ferdinand, 29. XII. 1892. Nașterea prințului Carol, 3. X. 1893. — Călătoria regelui Carol în străinătate. — Chestia memorandului. — Românii și Ungurii în Ardeal. — Partidul Național Român. — Ziarul Tribuna din Sibiu. — Liga Studenților din Ardeal. — Congresul Național din Sibiu, 9. I. 1892 și alcătuirea Memorandului. — Franz-Ioseph refuză audiența. — Procesul și condamnarea memorandiștilor. — Repercusiunile în România. — Acțiunea guvernului. Tălmăcirile lui Lascar Catargi și Al. Lahovari. — Acțiunea lui Take Ionescu. — Atitudinea liberalilor. — D. A. Sturdza în capul mișcărei naționaliste. Incoherențe. — Părerea lui Carp în chestia Transilvaniei. — Românii nu se lasă desnaționalizați. — Căderea ministerului Catargi-Carp. Cauzele ei. — P. P. Carp și Lascar Catargi. — Expunerea lui Carp la Consiliul de Miniștri din Sinaia, Oct. 1895. — Disentimentele din partidul conservator. — Neexperiența corpului electoral. — Demisia cabinetului Catargi-Carp, 3. X. 1895. D. A. Sturdza formează guvernul . . . . . 5—159

PAG.

CAPITOLUL II. — *Ministerele Liberale dela 1895 la 1899.* — D. A. Sturdza şi chestia naţională. — Atitudinea din opoziţie. — Atitudinta din guvern. — România şi parlamentarismul. — Conservatorii şi liberalii faţă de problema parlamentarismului. — Ministerul D. A. Sturdza de la 4 Oct. 1895. — Cele trei greşeli ale guvernului. — P. P. Carp în afară de parlament. — Carp împotriva agitaţiilor în Chestia Ghenadie. — Stoică nepăsare. — Carp la Ţibăneşti. 1895—96. — Et l'hiver neigera. — Costică Bobeică. — Chestia Ghenadie. — Testamentul Saftei Brâncoveanu, 1835. — Mitropolitul Ghenadie şi Gh. Bibescu. — Turburări politice. — Vizita împăratului Franz-Joseph. Sept. 1896. — Noui turburări. — Demisia guvernului, 21. XI. 1896. — Politica şi legislaţia guvernului Sturdza. — Ministerul P. S. Aurelian, 1896—1897. — Neînţelegeri între Aurelian şi Sturdza. — Căderea guvernului Aurelian, 26. III. 1897. — P. P. Carp senator de Vaslui, Ianuarie 1897. Discursul de la Botoşani, 13 Ianuarie 1897. — Cei cari au gândit întâi şi cei care au gândit pe urmă. — Viitoarea politică financiară. — Intorsătura politică din partidul conservator. — Moartea lui Al. Lahovari, Martie 1897. Propunere de împăcare. — Carp refuză. — Ministerul D. A. Sturdza din 30. III. 1897. — Ionel Brătianu apare în arena politică. — Drapeliştii. — Boala prinţului Ferdinand. — Impăcarea Carp-Sturdza, 15 Mai 1897. — Afacerea Jeszensky. — Legea Berindei. — Turburări antisemite. — Afacerea Dreyfuss. — Discursul lui Carp la Senat din 25 XI. 1897. — Despre studenţi. — Datoria unui guvern în timpuri de nelinişte. — Declaraţia lui Pherekyde. Răspunsul lui Carp. — Spiru Haret şi legea învăţământului. — Discursul lui Carp la Senat, 5. XII. 1897. — O nouă lecţie de Istorie dată Senatului. — Când s'au diferenţiat, după părerea lui Carp, partidele politice. (Vezi şi nota).— Partidul liberal e un partid budgetar. — Cum se justifică pretenţiile liberalilor ? — Lipsa de muncă înlocuită prin „popularitate". — Discursul lui Carp la Senat cu privire la finanţe 21. II. 1898. — Lecţiunile lui Carp. — Meritele liberale în chestie de finanţe. — Sistemul financiar al ţării se datora lui Mavroyeni, stârpirea agiului lui Carp.— Carp izolatul. — Carp îndeamnă la potolirea patimilor politice. — Discursul lui Carp cu privire la alegerile dela Huşi, 21. IV. 1898. — Tăierea subvenţii Bisericii Sf. Nicolae din Braşov. — Procesul intentat de Biserică, Oct. 1898. — Vizita regelui Carol la Petersburg, Mai 1898. — Lupte electorale. — Discursul lui Carp la Dacia, 25. X. 1898. — „Nepriceperea liberalilor e aliata conservatorilor" — Cei cari au inimă pentru toţi şi minte pentru nimeni.— Discursul lui Carp la Iaşi, 3. XI. 1898. — Carp şi Slavici.— Carp şi Eminescu. — Noui încercări de a reîntregi partidul conservator. — Carp refuză. — Scrisoarea lui Titu Maiorescu către Al. Canano cu privire la politica junimistă, Iunie 1898. — Junimiştii sunt liberali. — România este o mascată monarhie despotică. — Ceiace nu se poate. — Junimiştii jenează opoziţia. — Scrisoarea lui Maiorescu către Ştefan Gane, Oct. 1898. — Incercarea neizbutită de modificare a legei minelor. — Raportul proectului de lege. — Discursul lui Carp asupra acestui proect (Senat, 17. II. 1899). — Ce fac liberalii când respiră. — Liberalis-

PAG.

mul liberalilor. — Discursul lui Carp la Senat asupra legei învățământului profesional a lui Haret, 22. III. 1899.— Cei doi boi ai școalei de agricultură. — Elevii școalei de meserii. — Căderea lui Banffy. Destăinuiri în parlamentul din Pesta. Martie 1899. — Atitudinea opoziției. — P. P. Carp la Rege. — Obstrucția. — Închiderea parlamentului și căderea guvernului, 30. III 1899. . . . . 161—223

CAPITOLUL III. — *Ministerul Gh. Gr. Cantacuzino, (1899—1900).* — Moartea lui Lascar Catargi, III. 1899. — Gh. Gr. Cantacuzino e ales șef al partidului conservator. — Neînțelegeri între conservatori și carpiști. — Cuvintele lui Carp către Rege. — Ministerul Gh. Gr. Cantacuzino. — The right man in the right place. — Marghiloman, Take Ionescu, Filipescu. — Împrumutul făcut de Kalinderu la Berlin. — Kindergarten. — Discursul lui Carp la Cameră, 26. XI. 1899. — „Junimiștii ar fi echivoci". — Carp face pledoaria partidului junimist. — Afacerea Hallier. Discursul lui Carp dela 15. XII. 1899. — Tratative între Conservatori și Junimiști, Martie și Iunie 1900. — Demisia lui Cantacuzino și guvernul P. P. Carp, 7 Iulie 1900. . . . . 225—236

CAPITOLUL IV. — *P. P. Carp prim-ministru 7 Iulie 1900—13 Februarie 1901.* — Golgota ideii. — Take Ionescu și politica. — Take Ionescu și Regele. — Ministerul P. P. Carp 7. VII. 1900. — Take Ionescu și fuziunea. — De ce a primit Carp colaborarea fără disolvarea Parlamentului. — Silogismul. — Carp și Împrumutul. — Programul lui Carp. — Legile Maiorescu. — Discursul lui Carp asupra politicei sale financiare. Camera 29/IX 1900. — Afacerea Dimitrof. — Legile menite să acopere deficitul bugetar. — Mărirea resurselor Statului. — Legi votate. — Agitațiile țuicarilor. — P. P. Carp și Ionel Brătianu. — Discursul lui Carp 2 Decembrie 1900. — Carp și Costinescu. — Ce înseamnă originalitate. Casele spânzurate. — Politica struțului. — Sângele lui Traian. — Reduceri în armată nu sunt posibile. — Discursul lui Carp la Senat 4/XII 1900.— Regele și Parlamentul. — Disponibilitățile Statului. — Destăinuiri asupra împrumutului. — Generalul Manu. — Intrigile din culise. — Carp la Berlin. Intrevederea lui cu Impăratul Germaniei. Crăciun 1900. — Discursul lui Carp la întrunirea majorității 20/I 1901. — Obstrucția. — Demisia lui Carp și revenirea asupra ei. — P. P. Carp și Regele Carol. Consiliul de la Palat. — Ziua istorică de la 12 Februarie 1901. — Take Ionescu pune chestiunea personală. — Carp n'are ce face cu capul lui Triandafil. — Discursul lui Carp la Cameră. — Nu e vorba de cifre, ci de politică. — Accente ciceronice. — Finanțele lui Take Ionescu. — Ultimatum. — Intervenția lui Cantacuzino. — Guilotinatul prin convingere. — Votul de blam. — Demisia guvernului 13 Febr. 1901. . . . . 237—266

CAPITOLUL V. — *Guvernul D. A. Sturdza (1901—1904).* — Compunerea ministerului Sturdza. — Imprejurările care au facilitat guvernarea lui Sturdza. — Conservatorii în opoziție. — Denunțarea fuziunei (30/IX/1901). — Consfătuirea junimiștilor de la 7 Octombrie 1901. — Discursul lui Carp la consfătuirea junimiștilor. — Idealul poftelor satisfăcute. — Semizeul. — Junimismul în literatură și în politică. — Ideea conservatoare față de Coroană, de politica externă și cea internă. — Minți ușurele și mâini

PAG.

cufezătoare. — Responsabilitatea. — Les survivances. — Afacerea Olimpicilor. — Discursul lui Carp la Cameră, 22 Dec. 1901. — Discursul lui Carp la Budget 1/II/1902.— Meritele nu sunt recunoscute de cât după moarte. — Politica financiară a generalului Manu. — Politica financiară a lui Take Ionescu. — Politica financiară a lui Carp. — G. I. Diamandi. — Petrolul. — Armata și pregătirea economică a țării în caz de conflict. — Criza ministerială. Mișcarea meseriașilor. Discursul lui Carp în această chestiune. (16/II/1902). — Evreii și America. — Congresul de la Teatrul Liric 23-24 Iunie 1902. — Discursul lui Carp la congres. — Când se realizează un program, trebue ales ideia și momentul. — Educația politică a țării. — Popoarele care au trăit numai din satisfacerea poftelor materiale ,au pierit. — Puterea numărului e efemeră. — Carp își laudă prietenii. — Cei ce au transformat partidul liberal în colectivitate, să transforme colectivitatea în partid liberal. — Increderea lui Carp în poporul român. — Țipătul de alarmă împotriva imoralității. — Dacă ași fi rege ! — Carp crede că chestiunea numărului este indiferentă. — Inamovibilitatea tuturor impiegaților. — Impozitele bogaților și ale săracilor. — Inlăturarea politicei din administrație. — Armata. — Maiorescu către Negruzzi. — Oculta. Remanierea ministerială Iunie și Noembrie 1902. — Discursul de la Iași 29 Octombrie 1902. — Reformele lui Vasile Lascar și ale lui Emil Costinescu (1902). — Fraudele de la finanțe (Ianuarie-August 1903). — Sturdza are gânduri originale. Oculta îl împiedecă a le îdeplini, 1904. — Incercarea de reformă comunală a lui Vasile Lascar (Ianuarie 1904). — Discursul lui Carp în chestia tarifului vamal, 15 Martie 1904. — Capitalul străin. — Partidul conservator și regenerarea economică a țării. — Critica legei lui Costinescu. — Duelul oratoric Carp-Costinescu.— Marile neajunsuri din toamna 1904. — Seria demisiilor ministeriale. — Carp la Rege. — Regele și junimiștii. . . 267—316

CAPITOLUL VI. — *Guvernul Gh. Gr. Cantacuzino (21 Decembrie 1904—13 Martie 1907.* — Triumviratul roman și român. — Compunerea guvernului. — Legile lui Take Ionescu. Contenciosul Administrativ, etc. — Afacerea concesionării terenurilor petrolifere. — Părerea lui Carp. — Carp reclădește conacul de la Țibănești. Vara 1905. — Bellessort despre Carp, 1905. — Carp e ales deputat de Buzău, 8 Ianuarie 1906. — Noua atitudine a lui Carp. — Discursul lui Carp la Cameră în ziua de 13 Ianuarie 1906. — Caracterizarea miniștrilor din 1906. — Conservatorii nu se pot rezema pe număr pentru a veni la putere. — Noul program al lui Carp. — Discursul lui Carp la Eforie, 22 Mai 1906. — Inamovibilitatea. — Armata. — Țăranii. — Creditul Rural. Serbările Jubiliare. Expoziția din 1906. — Discuțiunile în guvern. — D. Grecianu înlocuește pe Al. Bădărău. — Propuneri de fuziune. . . . 317—331

CAPITOLUL VII. — *Răscoalele țărănești din 1907. P. P. Carp șeful partidului conservator.* — Renașterea ideilor liberale și conservatoare, având la bază tot chestiunea agrară (1907). — Petre Carp șeful conservatorilor uniți. — Răscoalele țărănești; desfășurarea evenimentelor. Ele au la început un caracter antisemit. — Intinderea răscoalelor în Muntenia. — Răscoala lua un caracter social. — Casa

PAG.

Ruală şi Banca Agricolă. — P. P. Carp ia cuvântul în Cameră, atacând reformele agrare propuse de liberali. — Discursul lui Carp la Cameră (10 Martie 1907). — P. P. Carp combate ideia preţurilor minimale. — Consecvenţa ideilor lui P. P. Carp. — P. P. Carp ia apărarea marei proprietăţi — P. P. Carp demonstrează avantajele marei proprietăţi. — In jurul lui P. P. Carp se grupează toţi acei ce aveau interesul de a susţine marea proprietate. — Răscoala cuprinde întreaga ţară (9, 10 şi 11 Martie). — Demisia guvernului Gh. Cantacuzino (12. III. 1907). — Noul guvern D. A. Sturdza. — Şedinţa istorică de la 13 Martie 1907. — Apelul lui D. A. Sturdza. — Discursul lui Carp în Cameră. — Răspunsul lui D. A. Sturdza. — Reprimarea răscoalei. — Rolul instigatorilor în răscoală. — Chestiunea dosarelor dispărute. — Tactica politică a lui P. P. Carp. — Carp şeful conservatorilor uniţi. — Dizolvarea parlamentului conservator. — Afirmarea câtorva personalităţi: Nicolae Iorga. — Iuliu Maniu. — Alex Vaida. — Cauzele răscoalei agrare. — Raportul între agricultură şi celelalte activităţi ale economiei noastre naţionale. — Legea învoelilor agricole. — Programul conservator a lui P. P. Carp. — Alegerea unei comisiuni pentru avizarea reformelor agrare. — Refuzul lui P. P. Carp de a face parte din acea comisune. — Proectele de reformă a lui P. P. Carp. — Expunerea de motive. — Invoelile agricole. — Fâneţele artificiale. — Notariatul rural. — Reforma administrativă. — Tendinţa de a sustrage administraţia publică de sub influenţa politică. — Banca Agrară. — Proecte de reformă liberale. — Casa Rurală. — Preconizarea ideii exproprierii. — Discursul lui Take Ionescu în favoarea exproprierii. — Spre o soluţionare a chestiunei agrare. . . . . 333—368

CAPITOLUL VIII. — *Guvernele liberale dintre 1907—1910.* — Deosebirea între Carp şi Sturdza. — Frământările anului 1908. — P. P. Carp în parlamentul liberal din 1908. — Discuţiile în jurul legii „pentru fabricarea şi vânzarea lumânărilor de ceară". — Discuţiile în jurul altor diverse proecte. — Interpelarea lui P. P. Carp cu priivre la viitorul proect asupra „legii ţuicii". — Frământările Conservatorilor. Noua lor organizare de partid. — Desbinările Conservatorilor. — Noul partid dizident, „conservator-democrat" al lui Take Ionescu. — Doctrina noului partid şi activitaatea desfăşurată. — Preconizarea de către libertli a modificării Constituţiei. — Retragerea lui Sturdza din politică. In locul lui fu numit Spiru Haret. — Intensificare, fără rezultat, a propagandei socialiste. — Slăbirea imperiului ottoman şi întăriret naţionalismului macedonean premergător al războiului balcanic. — P. P. Carp vorbi la Viena despre chestiunea Macedoniei ca: „o chestie a Hecubei". — Sturdza la Viena spunând despre România că este „aliata sinceră şi definitivă a Austriei". — Ideile lui P. P. Carp se dovedesc a fi bune şi adoptate chiar de adversari. — Succesul Conservator-Democraţilor în alegerile din iarna 1909. Părerile lui Carp despre politică. — I. C. Duca preconiza ideea constituirii unui partid ţărănesc. — I. Brătianu numit şeful guvernului prin demisia lui Sturdza în 1909. — Vizitele ce avură loc în ţara noastră şi semnificaţia lor politică. — Cuvintele Regelui în „ordinul de zi" către

PAG.

armată la 1 Ianuarie 1909. — Evenimentele grave din Peninsula Balcanică. — P. P. Carp unul din puţinii înţelegători ai situaţiei. — Cuvântul lui P. P. Carp în Parlament la 4 Decembrie despre politica externă şi problema armamentului. — Pe marginea discursului lui P. P. Carp. — Discursul său cuprinse toate problemele vieţii de stat. — P. P. Carp despre reformele agrare. — Legea islazurilor. — Legea tocmelilor agricole. — Politica preţurilor. — Cassa Rprală. — P. P. Carp criticând politica guvernului. — P. P. Carp desminţind acuzaţiile aduse de I. G. Duca. — Elevul Duca. — Pământul negru toamna, înverzeşte primăvara. — I. G. Duca despre P. P. Carp în „Portrete şi Amintiri". — P. P. Carp vorbind despre democraţie şi formarea noului partid democrat. — Atentatul contra lui Ionel Brătianu. — Atitudinea lui P. P. Carp faţă de atentat. — Agonia liberală. — Chestiunea succesiunei. — Greutatea alcătuirei unei biografii a lui P. P. Carp. — Banchetul junimist dela 15 Febr. 1910. — Descrierea lui Aurel Popovici. — Sufletul şi caracterul lui Carp. — Dovada clarităţii lui Carp de a judeca faptele, desprinsă din cuvântarea sa cu privire la budget (22 Martie 1910). — Partidele noastre sunt partide budgetare. — Die Nahrkraft und die Wehrkraft. — P. P. Carp analizează budgetul. — Probo meliora pejora sequor. — Propunerea lui P. P. Carp pentru îndreptarea situaţiei. — Chestiunea duratei guvernului. — Dimisia guvernului liberal şi formarea noului guvern Conservator (29 Decembrie 1910). — Incercări de apropiere între Carp-Take Ionescu . . . . . 369—408

CAPITOLUL IX. — *P. P. Carp a doua oară prim-ministru (1910—1912).* — Lista noului cabinet conservator. — Cartel de alegeri Take Ionescu-Ionel Brătianu. — Programul lui P. P. Carp. — Critica opoziţiei. — Politica sa agrară. — Politica sa economică de ridicare a standardului de viaţă. — Distrugerea banditismului politic. — Ideile lui Carp erau criticate aspru de liberali pentru ca în cele din urmă să le aprobe. — P. P. Carp apărând marea proprietate. — Legea băuturilor spirtoase. — Activitatea guvernului după închiderea parlamentului. — Chestiunea bisericească. — Deschiderea parlamentului (15 Noembrie 1911). — Legi votate în această sesiune. — Legea meseriilor. — Breasla. — Corporaţia. — Comisiunile de judecată ale breslelor. — Asigurările sociale. — Casa Centrală a meseriilor. — Incurajarea industriei naţionale. — Protejarea industriilor care aveau ca bază produse naţionale. — Modul de împărţire al industriilor. — Situaţia formaţiunii socialiste de atunci. — O alianţă conservatoare-socialistă. — Reîntoarcerea Dr. Rakowski şi reorganizarea cadrelor socialiste. — Serbarea dela Ateneu. — Chestiunea tramvaielor. — Motive pentru rezilierea contractului. — Răspunsurile marilor jurişti la care se adresă Marghiloman. — Societatea consultă pe profesorul Giercke din Berlin. — Constatările lui Marghiloman. — Măsurile luate de Marghiloman. — P. P. Carp cu totul desinteresat de această afacere. — Afacerea tramvaielor „o spoliaţiune a comunei". — Carp studiind chestiunea fu de acord cu Marghiloman. — La

PAG.

deschiderea parlamentului opoziția nu luă parte la discuția Adresei la Mesaj. — „Fierul Roș și Autoritatea Morală". — P. P. Carp despre afacerea Soc. Tramvay. — Concluzia. — P. P. Carp—I. I. C. Brătianu. — Noua lege a tramvay-elor. — Retragerea opoziției din parlament. — „Pe principii se fac revoluții, pe afaceri nu". — Epilogul afacerii tramwayelor; căderea guvernului. — Activitatea guvernului din Ianuarie-Aprilie 1912. — Legi votate. — P. P. Carp a mai luat de două ori cuvântul. — Atitudinea lui P. P. Carp în afacerea Dosarelor. — Politica financiară a lui P. P. Carp. — Condițiunile unui bun budget. — Politica lui P. P. Carp cu privire la impozite. — Dintre adversari singurul care l'a înțeles pe Carp a fost Ion Brătianu. — Deosebirea dintre P. P. Carp și Ion Brătianu. — Personalitatea și vederile Regelui Carol. — Sentința în procesul tramwayelor. — Recursul la Casație. — Mersul evenimentelor. — Perspectivele de formațiune a noului cabinet. — Bacalbașa despre Carp. — Respingerea recursului dela Casație. — Dimisia guvernului P. P. Carp. — Noul guvern Maiorescu (24 Martie). — Cântecul lebedei. . . . . 409—457

CAPITOLUL X. — *Ministerul Titu Maiorescu și ministerul Titu Maiorescu—Take Ionescu 1912—1913.* — Compunerea noului minister Titu Maiorescu (28. III. 1912). — Discursul lui P. P. Carp la Cameră din 3 Aprilie 1912. — Șefia partidului. — Carp și opoziția. — Situația politică. — Drapelul lui Grădișteanu. — Carp cerea concentrarea fără Take Ionescu. — O profeție de-a lui Carp. — Mesajul Regal din 7 Aprilie 1912. — Misiunea guvernului Maiorescu. — Războiul Balcanic (toamna 1912). — Consiliul de miniștri de la 22 Septembrie 1912. — Iarăși Carp și Regele Carol. — Liberalii cer lui Carp retractări, pe care acesta nu le face. — Guvernul Titu Maiorescu-Take Ionescu (10 Octombrie 1912). — Demisia lui Carp de la șefia partidului conservator. — Telegrama lui D. Grecianu din Iași. — Toastul lui N. Filipescu la Brăila. — Omagiu lui Carp la București. — Războiul Statelor balcanice împotriva Turciei. — Atitudinea României față de războiul din Balcani. — Părerea Liberalilor. — Părerea guvernului. — Părerea lui Take Ionescu. — Părerea lui Carp. — Atitudinea Germaniei și a Austro-Ungariei în războiul balcanic. — Consecvența în părerile lui Carp. — Campania Carp-Filipescu pentru declararea de război împotriva Bulgariei. — Conferința dela Petersburg acordă României Silistra (Aprilie 1913. — Carp convoacă congresul general al partidului conservator (23. IV). — O parte din conservatori fac opoziție lui Carp. — Noile desbinări dintre conservatori. — Convocarea Comitetului Executiv al Partidului (10 Mai 1913). — Însemnările lui Bacalbașa. — Însemnările lui Marghiloman. Definitiva demisie a lui Carp din Șefia partidului. — Războiul Statelor Balcanice între ele. — Mobilizarea României (20 Iunie 1913). — Acțiunea în Bulgaria. — Pacea de la București (28 Iulie 1913). — Discursul lui Carp de la 18 Aprilie 1914. — Manifestul lui Ionel Brătianu. — Atitudinea conservatorilor față de manifestul lui Brătianu. . . . . 459—488

PAG.

CAPITOLUL XI. — *Ministerul Ionel Brătianu de la 1914 la 1916. (Războiul european şi cele două consilii de coroană).* — Motivele plecărei lui Maiorescu de la putere. — Alcătuirea ministerului Ionel Brătianu. — Discuţii parlamentare privitoare la modificarea Constituţiei. — Discursul lui Carp la Cameră de la 1 Martie 1914. — Polemica Stere-Carp. — Discursul lui Carp dela 14 Martie 1914. — Discursul lui Carp de la 16 Aprilie 1914. — Constituanta din 1914. — Intâmplările din sânul partidului Conservator (Iunie 1914). — Alegerea lui Marghiloman ca şef al partidului Conservator (4 Iunie 1914). — Scrisoarea lui Marghiloman către Carp. — Răspunsul lui Carp. — Aniversarea de 77 de ani ai lui Carp, la Ţibăneşti (29 Iunie 1914). — Carp izolatul. — Intâlnirea Carp-Bülow la Roma în Aprilie 1914. — Regele Carol, Prinţul Fürstenberg„ Contele Czernin. — Tălmăcirea Reginei Maria. — Intrevederea de la Constanţa (Mai 1914). — Atentatul de la Sarajevo. Inceputul războiului mondial (Iulie 1914). — Germania şi Austria cer Regelui Carol să intre în război. — Consiliul de Coroană de la Sinaia din 21 Iulie/3 August 1914. — Expunerea lui Al. Marghiloman. — Expunerea lui I. G. Duca. — P. P. Carp şi Regele Carol I. — Moartea Regelui Carol I. 27 Septembrie 1914. — Regele Ferdinand I. Curentul din ţară. — Regina Maria şi istorisirea întâmplărilor care au dus la războiul nostru. — Cuvintele istorice ale Reginei Maria (1915). — Ţara, opinia publică şi partidele politice în timpul neutralităţii. — Ion Lahovari e ales şef al partidului conservator. Moartea lui la 14 Iunie 1915). Nicu Filipescu e ales şef în locul său (17 Iunie 1915). — In ţară erau trei partide conservatoare. — Lupta pentru intrarea în acţiune începe a se da în Parlament. — Porunca Instinctului Naţional ne chiamă, a zis Take Ionescu la Cameră. — Răspunsul lui Carp la Cameră din 18 Decembrie 1915. — Celebrele cuvinte ale lui Carp despre incarnaţiunile lui Take Ionescu. — Carp faţă de politica externă. — Carp analizează cauzele şi tendinţele războiului mondial. — Cele două curente în politica externă a ţării iau proporţii înălţătoare. — Atitudinea guvernului. — Alternări de succese pe frontul de luptă în 1916. — Tratările lui Ionel Brătianu. — Presiunile Aliaţilor. Tratatul României cu Aliaţii (4/17 August 1916). — Consiliul de Coroană dela Cotroceni 14/27 August 1916. — Celebrele vorbe: „Doresc să fiţi învinşi...". . . . . 499—542

CAPITOLUL XII. — *Ministerul Ionel Brătianu de la 1916 la 1918. (Războiul României şi Carp sub Ocupaţie).* — Locotenentul Petre P. Carp mort vitejeşte pe front. — Plecarea familie regale şi a guvernului la Iaşi. Ocuparea Bucureştilor 23 Noembrie 1917. — Oferta de pace a împăratului Wilhelm II. — Cum au fost primiţi germanii la Bucureşti. — Atitudinea lui Carp faţă de chestia evreiască. — Activitatea particulară a lui Carp în timpul ocupaţiei. — Cum a cunoscut Carp pe Makensen. — Carp şi Mackensen. — Junimiştii şi Nemţii. — Carp şi Rosetti. — Carp şi Maiorescu. — Moartea lui Maiorescu. (1 Iulie 1917). — Carp şi Marghiloman. — Carp şi Stere. — Intrevederea politică dintre Carp şi

PAG.

Marghiloman (2 August 1917). — Carp şi Doctorul Antipa. — Carp lucra numai din convingere. — România şi Rusia. — Condiţiile intrării noastre în război. Rezultatele. — Expunerea lui Charles Stiénon despre reaua credinţă a Rusiei. — Politica ţaristă. — Reviziune. — Alte confirmări. — Părerile lui Carp. . . . . 543—565

CAPITOLUL XIII. — *Guvernele Averescu, Marghiloman şi Coandă, 1918. (Armistiţiul. Pacea separată. Sfârşitul Războiului).* — Armistiţiul Puterilor Centrale cu Rusia şi cu România (Decembrie 1917). — Guvernul General Averescu (27 Ianuarie 1918). — Carp şi Regele Ferdinand I. — Atitudinea Germaniei faţă de România. Lupta dintre partidul militarist şi cel diplomatic. — Notele Principesei Blücher. — Expunerea lui Ludendorff. — Austria are cuvântul. — Preliminările păcei separate. (Februarie 1918). — Protocolul de la Buftea (5 Martie 1918). — Pacea de la Bucureşti (7 Mai 1918). — Carp şi Kühlmann. — Carp pleacă la Ţibăneşti. (8 Mai 1918). — Armistiţiul general (11 Noembrie 1918). . . . . 567—574

CAPITOLUL XIV. — *Pace.* — Guvernul Ionel Brătianu. (20 Decembrie 1918). — Basarabia şi Ardealul. — Tratativele de pace. — Carp în faţa Comisarului Regal. (Mai 1919).— Moartea lui P. P. Carp (19 Iunie 1919). — Comentariile presei. — P. P. Carp şi Colonelul Hentsch. — Scrisoarea Reginei Maria către D-na Sevastia Carp (25 Iunie 1919). 575—588

I-87

PRIMII-MINIȘTRI AI ȚARII

1866—1918

1866, 11 Mai. — Primul minister al nouei domnii: este prezidat de Lascar Catargi.

15 Iulie. — Al doilea minister : prim-ministru Ion Ghica.

1867, 1 Martie. — Al III-lea minister: prim-ministru, C. A. Crețulescu.

17 August. — Al IV-lea minister: prim-ministru Ștefan Golescu.

1868, 1 Mai. — Al V-lea minister : general Nicolae Golescu.

16 Noembrie. — Al VI-lea minister: Dimitrie Ghica.

1870, 2 Februarie. — Al VII-lea minister: Alex. G. Golescu.

20 Aprilie. — Al VIII-lea minister: Manolache Costache Epureanu.

18 Decembrie. — Al IX-lea minister: Ion Ghica.

1871, 11 Martie. — Al X-lea minister : Lascar Catargi.

1876, 4 Aprilie. — Al XI-lea minister: General Ion Em. Florescu.

27 Aprilie. — Al XII-lea minister: Manolache Costache Epureanu.

24 Iulie. — Al XIII-lea minister: Ioan C. Brătianu.

1878, 25 Noembrie. — Al XIV-lea minister: I. C. Brătianu.

1879, 11 Iulie. — Al XV-lea minister: I. C. Brătianu.

1881, 10 Aprilie. — Al XVI-lea și primul minister al regalității, sub președinția primului ministru Dimitrie Brătianu.

9 Iunie. — Al XVII-lea minister: I. C. Brătianu.

1888, 23 Martie. — Al XVIII-lea minister: Theodor Rosetti.

12 Noembrie. — Al XIX-lea minister: Theodor Rosetti.

1889, 29 Martie. — Al XX-lea minister: Lascar Catargi.

5 Noembrie. — Al XXI-lea minister: General G. Manu.

1891, 21 Februarie. — Al XXII-lea minister: General Ioan Em. Florescu.

27 Noembrie. — Al XXIII-lea minister: Lascar Catargi.

1895, 4 Octombrie. — Al XXIV-lea minister: Dimitrie A. Sturza.

1896, 21 Noembrie. — Al XXV-lea minister: P. S. Aurelian.

1897, 31 Martie. — Al XXVI-lea minister: Dimitrie A. Sturza.

1899, 11 Aprilie. — Al XXVII-lea minister: Gh. Gr. Cantacuzino.

1900, 7 Iulie. — Al XXVIII-lea minister: P. P. Carp.

1901, 14 Februarie. — Al XXIX-lea minister: Dimitrie A. Sturza.

1904, 22 Decembrie. — Al XXX-lea minister: Gh. Gr. Cantacuzino.

1907, 12 Martie. — Al XXXI-lea minister: D. A. Sturdza.

1908, 27 Decembrie. — Al XXXII-lea minister: Ion I. C. Brătianu.

1909, 4 Martie. — Al XXXIII-lea minister: Ion I. C. Brătianu.

1910, 29 Decembrie. — Al XXXIV-lea minister: P. P. Carp.

1912, 28 Martie. — Al XXXV-lea minister: Titu Maiorescu.

1919, 14 Octombrie. — Al XXXVI-lea minister: Titu Maiorescu.

1914, 4 Ianuarie. — Al XXXVII-lea minister: Ion I. C. Brătianu.

1916, 11 Decembrie. — Al XXXVIII-lea minister : Ion I. C. Brătianu.

1918, 29 Ianuarie. — Al XXXIX-lea minister : General Al. Averescu.

1918, 5 Martie. — Al XL-lea minister : Al. Marghiloman.

1918, 24 Octombrie. — Al XLI-lea minister : General C. Coandă.

1918, 29 Noembrie. — Al XLII-lea minister : Ion I. C. Brătianu.

B. ...j-Napoca
Nr. inv. 538/1992

ERATA

P. 33, nota 1, a se citi „*Principesa Maria Gortciacov era fata lui Mihai Vodă Sturdza*".
„ 59, nota 1, rândul 6, a se citi: *3 ½ miliarde acel*" în loc de: „*3 ½ miliarde de la*".
„ 162, rândul 18 de sus, a se citi „*condamnați*" în loc de „*comandanți*".
„ 162, nota întâi, idem „*condamnați*".
„ 172, rândul 4 de sus, a se citi „*dacă mai târziu*" în loc de „*dar mai târziu*".
„ 172, nota 3, rândul 4, a se citi „*trecea*" în loc de „*trece*".
„ 411, nota 3, ultimul rând, a se citi „*benzile*" în loc de „*cenzile*".
„ 470, rândul 19—20, a se citi „*la alegeri, Regele*" în loc de „*la alegeri. Regele*".
„ 470, rândul 8 de jos, a se citi „*în clipa care*" în loc de „*în clipa pe care*".
„ 497, rândul 5 de jos, a se citi „Sattel" în loc de „Settel".
„ 549, „ 7 „ „ „ „ „ „*ocupante*" în loc de „*ocupate*".

PENTRU CITITORI

Din cauza proporţiilor prea mari ce a luat această lucrare, anexele au fost suprimate.

DE ACELAȘ AUTOR:

Trecute vieți de Doamne și Domnițe. Vol. I. (Universul. Ed. a 3-a). *Premiat de Academia Română.*

*

Trecute vieți de Doamne și Domnițe. Vol. II. (Fundația Regele Carol II).

*

Farmece (Viața lui Despot-Vodă). (Universul).

*

Acum o sută de ani. 1834. Vol. I. (Libertatea).

*

Acum o sută de ani. 1835. Vol. II. (Libertatea).

*

Intâmplarea Cea Mare. (Cartea Românească).

*

Pe aripa vremei (epuizat). (Tip. Steaua).

*

Prin viroage și coclauri (epuizat). (Cultura Națională).

*

Amintirile unui fost holeric (epuisat). (Flacăra. Ed. a 2-a). *Premiat de Academia Română.*

*

P. P. Carp și locul său în Istoria politică a țării. Vol. I. (Universul).

* * *

ANTICARIAT
Lei 880 NOVA
3 - II